

**UJEDINJENE
NACIJE**

Međunarodni sud za krivično gonjenje
osoba odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine

Predmet br. IT-95-14/2-A
Datum: 17. decembar 2004.
Original: engleski

PRED ŽALBENIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Wolfgang Schomburg, predsjedavajući
sudija Fausto Pocar
sudija Florence Ndepele Mwachande Mumba
sudija Mehmet Güney
sudija Inés Mónica Weinberg de Roca

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 17. decembra 2004.

TUŽILAC

protiv

**DARIJA KORDIĆA
i
MARIJA ČERKEZA**

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Norman Farrell
gđa Helen Brady
gđa Marie-Ursula Kind i gđa Michelle Jarvis

Obrana Darija Kordića:

g. Mitko Naumovski, g. Turner T. Smith, Jr. i g. Stephen M. Sayers

Obrana Marija Čerkeza:

g. Božidar Kovačić i g. Goran Mikuličić

SADRŽAJ

I. UVOD	1
A. OPTUŽENI.....	1
1. Dario Kordić	1
2. Mario Čerkez	1
B. PRVOSTEPENA PRESUDA	2
C. ŽALBE	2
II. PRAVNO REGULISANJE ŽALBENOG POSTUPKA	4
A. POGREŠNA PRIMJENA PRAVA	4
B. POGREŠNO UTVRĐENO ČINJENIČNO STANJE	5
C. OPŠTI PRINCIPI.....	6
III. MJERODAVNO PRAVO.....	7
A. PLANIRANJE, POTICANJE I NAREĐIVANJE NA OSNOVU ČLANA 7(1) STATUTA.....	7
B. ODGOVORNOST NA OSNOVU ČLANA 7(1) I ČLANA 7(3) STATUTA	9
C. RATNI ZLOČINI NA OSNOVU ČLANA 2 (TEŠKE POVREDE) I ČLANA 3 (KRŠENJA ZAKONA I OBIČAJA RATOVANJA) STATUTA	10
1. Hotimično lišavanje života (član 2) i ubistvo (član 3).....	10
2. Nečovječno postupanje	10
3. Protivpravni napad na civile i civilne objekte.....	10
4. Elementi krivičnih djela protivpravnog napada na civile i civilne objekte na osnovu prava međunarodnih ugovora	13
(a) Napad.....	13
(b) Zabranjeni napadi	13
(c) Da li se traži konkretna posljedica napada?	16
(i) Preliminarna pitanja	17
(ii) Stanje međunarodnog običajnog prava u periodu na koji se odnosi Optužnica	17
(iii) Zaključak.....	21
5. Protivpravno zatvaranje civila	21
6. Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom.....	23
7. Pljačkanje javne ili privatne imovine.....	24
8. Razaranje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umjetnosti i nauci, povijesnih spomenika i umjetničkih i naučnih djela	25
D. ELEMENTI ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI.....	28
1. Elementi koji su zajednički svim zločinima protiv čovječnosti.....	28
(a) Uslov da zločini protiv čovječnosti moraju biti počinjeni u kontekstu rasprostranjenog ili sistematskog napada.....	28
(b) Uslov da napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva	29
(c) Da li se postavlja uslov da djela optuženog i sam napad moraju biti počinjeni u ostvarivanju odranije postojeće zločinačke politike ili plana?	29
(d) Uslov da optuženi zna da su njegova djela dio šireg protivpravnog napada.....	30
2. Elementi progona kao zločina protiv čovječnosti	30
(a) <i>Actus reus</i> progona	30
(i) Napadi na civile i civilne objekte: gradove, naselja i sela	31
(ii) Hotimično lišavanje života, ubistvo, nanošenje teških povreda i nečovječno postupanje	31
(iii) Uništavanje i pljačka/oduzimanje imovine	32
(b) <i>Mens rea</i> progona.....	32

3. Ubistvo na osnovu člana 5(a) Statuta.....	33
4. Zatvaranje na osnovu člana 5(e) Statuta.....	33
5. Nehumana djela na osnovu člana 5(i) Statuta.....	34
IV. NAVODNE GREŠKE U VEZI S USKRAĆIVANJEM REDOVNOG SUDSKOG POSTUPKA.....	36
A. ARGUMENTI STRANA U POSTUPKU I SPORNA PITANJA U ŽALBENOM POSTUPKU	36
1. Kordićev prvi žalbeni osnov: uskraćena mu je “jednakost sredstava” i nije mu omogućeno pravično suđenje	36
2. Čerkezov treći žalbeni osnov: Čerkezu je uskraćeno pravo na pravično suđenje	36
B. NAVODNA NEPRECIZNOST OPTUŽNICE, NEDOVOLJNA OBAVIJEŠTENOST O OPTUŽBAMA I TEZA OPTUŽBE KAO “POKRETNATA META”	37
1. Argumenti strana u postupku	37
2. Diskusija	38
(a) Tačke 1 i 2 kao okvirne tačke.....	39
(b) Oblik odgovornosti izričito naveden u Optužnici	40
(c) Da li su u Optužnici navedene pravno relevantne činjenice?.....	41
(d) Da li je izostavljanje pravno relevantne činjenice prouzrokovalo štetu?	43
(e) Zaključak	43
3. Da li je Optužnica neprecizna u vezi s prisilnim premještanjem/protjerivanjem?	43
(a) Da li su i Kordić i Čerkez bili dovoljno obaviješteni o tome za šta se terete?	43
(i) Nalazi Pretresnog vijeća.....	44
(ii) Da li je Optužnica neprecizna u vezi s prisilnim premještanjem/protjerivanjem kao djelima u osnovi progona?	45
(iii) Da li prisilno premještanje/protjerivanje ulazi u okvir zatvaranja/protivpravnog zatočenja?.....	46
(iv) Da li prisilno premještanje/protjerivanje ulazi u okvir nečovječnog i/ili okrutnog postupanja prema zatočenicima?	47
(v) Da li je nepreciznost Optužnice ispravljena u Pretpresnom podnesku ili u uvodnoj riječi?.....	47
(b) Zaključak.....	49
C. JEDNAKOST SREDSTAVA	49
1. Argumenti strana.....	49
2. Diskusija	50
D. NAVODNA KRŠENJA OBAVEZA OBJELODANJIVANJA NA OSNOVU PRAVILA 68 OD STRANE OPTUŽBE	51
1. Navodne povrede postupka na glavnom pretresu: potvrda.....	51
2. Navodne povrede postupka na glavnom pretresu: zakašnjelo i novo objelodanjivanje	52
(a) Da li su zakašnjelo i novo objelodanjivanje onemogućili Čerkeza da sam svjedoči?.....	53
(b) Da li su navodno zakašnjelo i novo objelodanjivanje onemogućili Čerkeza da pripremi svoj završni podnesak?	55
3. Navodne povrede postupka na glavnom pretresu: svjedočenja Blaškića na otvorenoj i zatvorenoj sjednici	56
(a) Navodna kršenja pravila 68 nakon glavnog pretresa: arhiv ABiH.....	57
4. Navodne povrede postupka od strane Pretresnog vijeća u pogledu dokaza	59
(a) Da li je davanje iskaza svjedoka AT dokazivanje u postupku pobijanja?.....	59
(b) Predočavanje iskaza svjedoka AT kao novog dokaza.....	61
(c) Prihvatanje nekih dokaznih predmeta od strane Pretresnog vijeća	63
(i) Dokazni predmet Z610.1 - Ratni dnevnik.....	63
(ii) Dokazni predmet br. Z1380.4	65
(iii) Dokazni predmeti br. Z692.2 i Z692.3	65
5. Zaključak.....	66

E. NAVODNA GREŠKA PRETRESNOG VIJEĆA U VEZI S ISKAZOM SVJEDOKA AT	67
1. Pregled žalbenih prigovora na iskaz svjedoka AT	67
(a) Uvodne napomene o iskazu svjedoka AT na glavnom pretresu	67
(b) Argumenti koje je iznio Kordić	68
(c) Argumenti koje je iznio Čerkez	69
2. Navodno neprimjereno davanje povjerenja iskazu svjedoka AT koji nije dovoljno vjerodostojan i predstavlja dokaz iz druge ruke koji nije ničim potkrijepljen	70
(a) Vjerodostojnost	70
(b) Navodno nepotkrijepljeni iskaz svjedoka AT iz druge ruke	73
(c) Navodne greške prilikom dokazivanja na osnovu indicija	76
3. Zaključak	78
V. MEĐUNARODNI ORUŽANI SUKOB	80
A. NAVODNE GREŠKE U ODREĐIVANJU MJERODAVNOG PRAVA	80
1. Može li se smatrati da je u predmetno vrijeme Optužnice test <i>sveukupne kontrole</i> bio dio međunarodnog običajnog prava?	80
2. Značaj geografskih odrednica za utvrđivanje međunarodnog karaktera oružanog sukoba	84
3. Utvrđivanje statusa “zaštićenih osoba”	85
B. NAVODNE GREŠKE U PRIMJENI PRAVA	87
1. Da li je u Srednjoj Bosni prije aprila 1993. postojao oružani sukob?	87
2. Da li je sukob u Srednjoj Bosni bio međunarodnog karaktera?	90
3. Da li je mjerodavan član 4(2) Ženevske konvencije IV?	97
C. ZAKLJUČAK	97
VI. KRIVIČNA DJELA	98
A. UVOD	98
B. NAPADI NA GRADOVE I SELA I S NJIMA POVEZANI ZLOČINI	100
1. Novi Travnik – oktobar 1992.	100
2. Busovača – januar 1993.	101
(a) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)	102
(i) Status i broj žrtava	107
(ii) Diskriminacija kao pozadina napada	108
(iii) Zaključak	109
(b) Protivpravni napadi na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)	109
(c) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)	110
(d) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)	111
(e) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) i pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)	111
3. Merdani – januar 1993.	112
4. Vitez i Stari Vitez – april 1993.	113
(a) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić) i tačka 5 (Čerkez)	114
(i) Sredstva koja je HVO koristio za napad i krivična djela počinjena tokom napada ..	115
(ii) Strateški značaj Starog Viteza	116
(iii) Status i broj žrtava	118
(iv) Diskriminacija kao kontekst napada	119
(v) Zaključak	119
(b) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) i tačka 6 (Čerkez)	120
(c) Ubistvo, tačke 7 (Kordić) i 14 (Čerkez) i hotimično lišavanje života, tačke 8 (Kordić) i 15 (Čerkez)	121
(d) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i tačka 17 (Čerkez), i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić) i tačka 19 (Čerkez)	122

(e) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) i tačka 41 (Čerkez).....	123
(f) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić) i tačka 42 (Čerkez).....	124
(g) Hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju, tačka 43 (Kordić) i tačka 44 (Čerkez)	124
5. Ahmići – april 1993.	124
6. Šantići, Nadioci i Pirići	125
(a) Šantići.....	125
(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)	125
(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)	126
(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić).....	126
(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić).....	127
(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom.....	127
(b) Nadioci	128
(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)	128
(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)	128
(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić).....	128
(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)....	129
(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	129
(c) Pirići	130
(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)	130
(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)	130
(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić).....	130
(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)....	130
(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	131
7. Gačice – april 1993.	131
(a) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	131
8. Večeriska i Donja Večeriska – april 1993.	132
(a) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić) i tačka 5 (Čerkez), te protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) i tačka 6 (Čerkez)	132
(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić) i tačka 5 (Čerkez).....	132
a. Strateški značaj Večeriske/Donje Večeriske	133
b. Sredstva kojima je HVO izveo napad i zločini izvršeni u toku napada.....	134
c. Status i broj žrtava.....	134
d. Zaključak.....	135
(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) i tačka 6 (Čerkez).....	136
(b) Ubistvo, tačka 7 (Kordić), tačka 14 (Čerkez) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić), tačka 15 (Čerkez)	137
(c) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i tačka 17 (Čerkez) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić) i tačka 19 (Čerkez),	137
(d) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) i 41 (Čerkez).....	137
(e) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić) i tačka 42 (Čerkez)	138
9. Lončari	138
(a) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)	138
10. Očehnići – april 1993.	139
(a) Zaključak Pretresnog vijeća	139
(b) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38).....	139
11. Opština Kiseljak	140
(a) Rotilj u aprilu 1993.....	140
(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)	140
(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)	142

(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić).....	142
(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)...	143
(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	143
(vi) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić).....	143
(b) Kiseljak u aprilu 1993.	144
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	144
(ii) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić).....	144
(c) Svinjarevo u aprilu 1993.	144
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	144
(ii) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić).....	145
(d) Gomionica u aprilu 1993.	145
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	145
(ii) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić).....	145
(e) Višnjica u aprilu 1993.	146
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	146
(f) Polje Višnjica u aprilu 1993.	146
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	146
(g) Behrići u aprilu 1993.	147
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	147
(h) Gromiljak u aprilu 1993.	147
(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).....	147
(i) Tulica i Han-Ploča-Grahovci u junu 1993.	148
(i) Tulica.....	148
a. Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)	148
b. Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić) ..	149
(c) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) ...	149
(d) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić).....	150
(ii) Han-Ploča-Grahovci.....	150
a. Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)	150
(b) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić).	151
(c) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38).....	151
(d) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić).....	152
(e) Uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju (Han-Ploča)	152
C. ZLOČINI U VEZI SA ZATOČAVANJEM.....	153
1. Uvod.....	153
2. Zatočenički centri – zatvaranje, tačka 21 (Kordić), tačka 29 (Čerkez)	153
i protivpravno zatočavanje civila, tačka 22 (Kordić), tačka 30 (Čerkez)	153
(a) Osnovna škola u Dubravici	153
(b) Šahovski klub	154
(c) Veterinarska stanica.....	155
(d) Zgrada SDK.....	156
(e) Kino-dvorana u Vitezu (Dom kulture)	158
(f) Zatočenički centar Kaonik	162
(g) Kasarna u Kiseljaku i zgrada Opštine Kiseljak	162
(h) Selo Rotilj.....	165
D. PROGON KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	166
1. Kordićeva treća žalbena osnova: Pretresno vijeće je pogriješilo zaključivši da je sukob Muslimana i Hrvata u Srednjoj Bosni predstavljao jednostranu kampanju progona od strane bosanskih Hrvata.....	166
(a) Diskusija.....	170
(i) Elementi progona, zločina protiv čovječnosti.....	174

a. Rasprostranjeni ili sistematski napad na bilo koje civilno stanovništvo.....	174
b. Zločini počinjeni u oružanom sukobu.....	175
c. Jednaka težina	176
d. <i>Mens rea</i> progona.....	176
e. Zaključak.....	176
(ii) Kampanja progona	177
(iii) Uloga Kordića u kampanji progona	177
(b) Zaključak.....	191
VII. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST	192
A. DRUGA ŽALBENA OSNOVA TUŽIOCA: PRETRESNO VIJEĆE JE POGRIJEŠILO U PRIMJENI ČLANA 7(1) STATUTA U VEZI S ČERKEZOM	192
1. Zaključci Pretresnog vijeća.....	192
2. Argumenti strana.....	193
3. Traženo pravno sredstvo	197
4. Diskusija	197
(a) Krivična odgovornost kojom se tereti Čerkez za zločine izvršene u <i>prvom</i> napadu na Ahmiće.....	197
(b) Čerkezovo navodno učešće u kampanji progona	197
(c) Saizvršilaštvo u zločinima izvršenim tokom <i>prvog</i> napada u Ahmićima koje se stavlja Čerkezu na teret	199
(i) <i>Actus reus</i>	199
a. Da li je Čerkez učestvovao u vojnom planiranju napada na Ahmiće?.....	199
b. Da li je jedinicama vojne policije koje su učestvovala u napadu na Ahmiće pružena značajna pomoć?	200
c. Da li su hapšenjem Muslimana u Ahmićima i drugim radnjama fizički izvršene radnje progona?.....	201
(ii) Zaključak u vezi s <i>actus reus</i> saizvršioca zločina izvršenih tokom <i>prvog</i> napada na Ahmiće, koji se Čerkezu stavlja na teret.....	204
(d) Krivična odgovornost za planiranje ili pomaganje i podržavanje koja se Čerkezu stavlja na teret.....	205
(e) Krivična odgovornost koja se stavlja Čerkezu na teret za zločine izvršene <i>nakon</i> prvog napada na Ahmiće.....	205
(i) Čerkezovo navodno učešće u kampanji progona	205
5. Zaključak.....	206
B. TREĆA ŽALBENA OSNOVA: POGREŠNO TUMAČENJE RELEVANTNIH DOKAZA KOJI UKAZUJU NA TO DA SU PRIPADNICI VITEŠKE BRIGADE BILI PRISUTNI TOKOM NAPADA U AHMIĆIMA.....	206
1. Zaključci Pretresnog vijeća.....	206
2. Argumenti strana.....	207
3. Diskusija	208
(a) Nenad Šantić.....	208
(b) Ivica Semren i Draženko (Ivice) Vidović	212
(c) Ivica Delić	214
(d) Da li je Čerkez pružio značajnu pomoć jedinicama vojne policije koje su učestvovala u napadu na Ahmiće?.....	215
(e) Dokumentarni dokazi	215
4. Zaključak.....	217
C. ČERKEZOVA ODGOVORNOST	217
1. Navodne greške u vezi sa zločinačkim planom	218
(a) Čerkezova žalba u vezi s njegovom <i>mens rea</i> i pitanjem da li je znao za zločinački plan HVO-a.....	219
2. Navodne greške u primjeni prava	222

(a) Domašaj komandne odgovornosti	222
(b) Kauzalnost	223
(c) Kriterij koji se primjenjuje na posredne dokaze	224
(d) Samoodbrana	224
3. Navodne greške u utvrđivanju činjeničnog stanja	225
(a) Uvod	225
(b) Navodna greška u vezi s jedinicama prema kojima je Čerkez bio u odnosu nadređenosti	225
(c) Navodne greške u vezi s područjima na kojima je bila raspoređena Viteška brigada ...	228
(d) Navodne greške u vezi sa Čerkeзовim navodnim učešćem na drugom sastanku 16. aprila 1993. i onim što je na tom sastanku odlučeno	235
(e) Navodne greške u vezi s pitanjem da li je Čerkez znao za zločine	237
4. Odgovornost	239
(a) Napadi na gradove i sela	239
(i) Večeriska/Donja Večeriska	239
(ii) Vitez/Stari Vitez	240
(b) Krivična djela vezana za zatočenje – tačke 29, 30, 31, 33 i 35	240
(i) Uvod	240
(ii) Šahovski klub (tačke 29, 30 i 31)	241
(iii) Kino u Vitezu	241
a. Zatvaranje i protivpravno zatočenje (tačke 29 i 30)	241
b. Nečovječno postupanje, tačka 31 (Čerkez)	243
(iv) Veterinarska stanica	245
a. Zatvaranje, tačka 29, i protivpravno zatočenje, tačka 30	245
b. Nečovječno postupanje, tačka 31	246
(v) Zgrada SDK	247
a. Zatvaranje, tačka 29, i protivpravno zatočenje, tačka 30	247
b. Nečovječno postupanje, tačka 31	247
(vi) Uzimanje civila za taoce, tačka 33	248
(vii) Nečovječno postupanje (živi štit), tačka 35	250
(c) Progon (zločin protiv čovječnosti), tačka 2	250
(i) Navodna greška zbog zaključka da je postojao rasprostranjeni ili sistematski napad	250
(ii) Navodna greška zbog zaključka da je Čerkez djelovao s namjerom da diskriminiše	251
(iii) Zaključak	253
D. KORDIĆEVA ODGOVORNOST	253
1. Uvod	253
2. Novi Travnik	253
3. Busovača	254
4. Lašvanska dolina, april 1993.	257
5. Opština Kiseljak	259
(a) April 1993	259
(b) Juni 1993	260
6. Zaključci u vezi s raznim mjestima	261
(a) Merdani	261
(b) Lončari	261
(c) Očehnići	261
(d) Večeriska/Donja Večeriska	261
(e) Gaćice	262
(f) Vitez/Stari Vitez	262
(g) Ahmići	263
(h) Šantići	263
(i) Pirići, Nadioci	263

XII. IZDVOJENO MIŠLJENJE SUDIJE WEINBERG DE ROCA	294
XIII. ZAJEDNIČKO PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE SCHOMBURGA I SUDIJE GÜNEYA O KUMULATIVNIM OSUDAMA.....	298
XIV. DODATAK A: ISTORIJAT POSTUPKA	302
A. ISTORIJAT SUĐENJA	302
B. ŽALBA	302
1. Najave žalbi	302
2. Imenovanje sudija	303
3. Zastupnici optužbe i odbrane	303
4. Odluka u vezi s ponavljanjem sudskog postupka	304
5. Žalbeni podnesci	304
6. Objelodanjivanje oslobađajućeg materijala tokom žalbenog postupka	306
7. Podnesci na osnovu pravila 115 Pravilnika	307
8. Pristup materijalu iz spisa predmeta <i>Tužilac protiv Blaškića</i>	308
9. Privremeno puštanje na slobodu	310
10. Podnesci u vezi s Čerkezovim imovnim stanjem	310
11. Puštanje Marija Čerkeza na slobodu	311
12. Statusne konferencije	312
13. Žalbena rasprava	312
XV. DODATAK B: GLOSAR POJMOVA	313
A. SPISAK ODLUKA MEĐUNARODNOG SUDA I DRUGIH SUDOVA	313
1. Međunarodni sud	313
2. MKSR	316
3. Sudske odluke u vezi sa zločinima iz Drugog svjetskog rata	316
4. Drugi sudovi.....	317
(a) Međunarodni sud pravde	317
(b) Predmeti rješavani na domaćim sudovima.....	317
B. OSTALI PRAVNI IZVORI	317
1. Stručni autorski radovi, zbirke stručnih radova, zbornici dokumenata	317
2. Rječnici	318
3. Drugi pravni izvori.....	318
C. SPISAK SKRAĆENICA.....	318

ŽALBENO VIJEĆE Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine (u daljnjem tekstu: Međunarodni sud ili Sud) rješava tri žalbe na presudu koju je 26. februara 2001. donijelo Pretresno vijeće I u predmetu *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T (u daljnjem tekstu: Prvostepena presuda).

Razmotrivši pismene i usmene podneske strana, Žalbena vijeće

OVIME DONOSI SVOJU PRESUDU.

I. UVOD

1. Događaji na koje se odnosi ovaj žalbeni postupak desili su se u periodu od 1992. do 1993. godine, tokom sukoba između Hrvatskog vijeća obrane (u daljnjem tekstu: HVO) i vojske bosanskih Muslimana (u daljnjem tekstu: ABiH) na području Lašvanske doline u Srednjoj Bosni. Međunarodni sud se posebno bavi pitanjima u vezi s masakrom koji je neosporno počinjen u Ahmićima polovinom aprila 1993. godine.

A. Optuženi

1. Dario Kordić

2. Dario Kordić je rođen 14. decembra 1960. godine u Busovači, u Bosni i Hercegovini. Oženjen je i ima troje djece, koja su rođena 1987., 1992., odnosno, 1995. godine. Radio je kao novinar, a od 1985. godine bio je zaposlen u preduzeću *Vatrostalna* u Busovači.

3. Kordić je 1991. godine postao predsjednik Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: HDZ BiH) u opštini Busovača. Iste godine je postao potpredsjednik Predsjedništva Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (u daljnjem tekstu: HZ H-B) kad je ona osnovana 18. novembra 1991. U augustu 1993., kada je HZ H-B preimenovana u Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu (u daljnjem tekstu: HR H-B), Kordić je ostao na dužnosti potpredsjednika.

2. Mario Čerkez

4. Mario Čerkez je rođen 27. marta 1959. godine u Vitezu, u Bosni i Hercegovini. Oženjen je i ima troje djece koja su rođena 1981., 1983., odnosno 1995. godine. Prije izbijanja oružanog sukoba bio je zaposlen u tvornici *Slobodan Princip Seljo* kod Viteza.

5. Čerkez je bio jedan od osnivača HVO-a u Vitezu; prvo je obavljao dužnost pomoćnika komandanta u štabu u Vitezu, a zatim je postao komandant Viteške brigade. Kada su se Viteška i Novotravnička brigada spojile u jednu jedinicu pod nazivom *Stjepan Tomašević*, Čerkez je postao pomoćnik komandanta novoformirane brigade. Komandant Viteške brigade Čerkez je postao u martu 1993. godine.

B. Prvostepena presuda

6. Pretresno vijeće je Kordiću izreklo osuđujuću presudu na osnovu člana 7(1) Statuta za planiranje, poticanje i naređivanje zločina počinjenih u opštinama Travnik, Vitez, Busovača i Kiseljak, uključujući progone, protivpravni napad na civile i civilne objekte, ubistvo, nehumana djela, zatvaranje, bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, pljačkanje, te razaranje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Kordić naročito odigrao ključnu ulogu u izdavanju zapovijesti za napad na Ahmiće u aprilu 1993. godine, u kojem je počinjen pokolj nad više od stotinu civila bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće je Kordiću izreklo kaznu zatvora u trajanju od 25 godina.

7. U vezi sa zločinima počinjenim u Vitezu, Starom Vitezu i Večeriskoj, Čerkezu je na osnovu člana 7(1) Statuta izrečena osuđujuća presuda za izvršenje progona, a na osnovu člana 7(1) i 7(3) Statuta osuđen je za više krivičnih djela koja uključuju protivpravni napad na civile i civilne objekte, ubistvo, nehumana djela, zatvaranje, uzimanje civila za taoce, bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, pljačkanje i uništavanje imovine ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju. Za navedena krivična djela, Pretresno vijeće mu je izreklo jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 15 godina. Međutim, Pretresno vijeće je Čerkeza oslobodilo optužbi u vezi sa zločinima u Ahmićima za koje je bio optužen.

C. Žalbe

8. Žalbe Kordića i Čerkeza odnose se na sve izrečene osude.

9. U glavnim crtama, Kordić tvrdi sljedeće:

(i) uskraćena mu je "jednakost sredstava" i nije mu omogućeno pravično suđenje;

(ii) Pretresno vijeće je pogriješilo oslanjajući se na nepotkrijepljene dokaze iz druge ruke;

(iii) Pretresno vijeće je pogriješilo kada je konstatovalo da je sukob Muslimana i Hrvata u Srednjoj Bosni predstavljao kampanju progona koju su jednostrano provodili bosanski Hrvati;

- (iv) on nije imao nikakve odgovornosti u vezi s događajima u Ahmićima i drugdje;
- (v) do polovine aprila 1993. godine nije postojao (međunarodni) oružani sukob; i
- (vi) izrečena kazna je prestroga.¹

10. Čerkez u glavnim crtama tvrdi sljedeće:

- (i) u relevantno vrijeme nije postojao međunarodni oružani sukob;
- (ii) Pretresno vijeće je pogriješilo kada mu je izreklo osuđujuću presudu na osnovu člana 7(3) Statuta;
- (iii) nije mu omogućeno pravično suđenje;
- (iv) Pretresno vijeće je pogrešno utvrdilo činjenično stanje, što je dovelo do pogrešne primjene materijalnog prava; i
- (v) izrečena mu je prestroga kazna.

11. Pored gore navedenog, obojica optuženih iznijeli su i više drugih pojedinačnih i detaljno obrađenih žalbenih osnova.

12. Tužilaštvo je uložilo žalbu na:

- (i) oslobađajuću presudu Čerkezu u vezi sa zločinima u Ahmićima, i
- (ii) kazne izrečene i Kordiću i Čerkezu, za koje tvrdi da su preblage.²

¹ Kordić je povukao izmijenjene žalbene osnove 3-D, 3-E, 3-G, Najava Darija Kordića o povlačenju nekih izmijenjenih žalbenih osnova od 31. marta 2004., te žalbeni osnov 3-F i argument naveden u fusnoti 226 Kordićevog žalbenog podneska, gdje se tvrdi da je postojanje međunarodnog oružanog sukoba potreban uslov za utvrđivanje krivične odgovornosti na osnovu člana 3 Statuta, "Najava o povlačenju izmijenjenih žalbenih osnova br. 3-F", 6. maj 2004.

² Tužilaštvo je povuklo svoj prvi žalbeni osnov u kojem je tvrdilo da za primjenu člana 5(h) Statuta nisu potrebni dokazi o diskriminatorskoj politici, budući da je "danas na Sudu ustaljena sudska praksa da dodatni subjektivni element politike diskriminacije nije potreban". Povlačenje prve žalbene osnove u "Žalbenom podnesku tužilaštva" od 9. augusta 2001., 16. februar 2004., par. 3.

II. PRAVNO REGULISANJE ŽALBENOG POSTUPKA

13. Član 25 Statuta predviđa mogućnost ulaganja žalbe po osnovu pogrešne primjene prava koja odluku čini nevažećom i po osnovu pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja koje je dovelo do neostvarenja pravde. Član 25 Statuta glasi:

1. Žalbena vijeće razmatra žalbe osoba koje su osudila pretresna vijeća i žalbe tužioca na sljedećim osnovama:

- (a) greška u primjeni prava koja odluku čini nevažećom, ili
- (b) greška u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog koje je došlo do neostvarenja pravde.

Kao što je Žalbena vijeće u više navrata konstatovalo, žalbeni postupak nije prilika da strane ponovno argumentiraju svoje teze; on ne podrazumijeva pretres *de novo*. U žalbenom postupku strane moraju svoje argumente ograničiti na pitanja koja ulaze u okvir člana 25 Statuta.³

14. Statut i ustaljena sudska praksa Međunarodnog suda predviđaju razne standarde preispitivanja u pogledu pogrešne primjene prava i pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja. Standardi koje treba primijeniti u oba slučaja čvrsto su postavljeni u sudskoj praksi ovog Međunarodnog suda i Međunarodnog krivičnog suda za Ruandu (u daljem tekstu: MKSR).⁴

A. Pogrešna primjena prava

15. Kad jedna strana u postupku tvrdi da je pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo, Žalbena vijeće kao konačan arbitar po pitanjima mjerodavnog prava na Međunarodnom sudu mora utvrditi da li je došlo do pogrešne primjene materijalnog ili procesnog prava. Međutim, Žalbena vijeće može odluku nekog pretresnog vijeća ukinuti ili preinačiti samo ako je došlo do greške u primjeni prava "koja odluku čini nevažećom". Znači, ne mora svaka greška u primjeni prava dovesti do ukidanja ili preinačenja odluke pretresnog vijeća.⁵

16. Žalbena vijeće je jednom prilikom konstatovalo sljedeće:

Strana koja tvrdi da je učinjena greška u primjeni prava mora tu tvrdnju potkrijepiti argumentima i objasniti na koji način ta greška čini odluku nevažećom. Ako se argumentima ne dokaže valjanost

³ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13. Vidi i predmet *Kupreškić i drugi*. Drugostepena presuda, par. 22: "Opšte pravilo jeste da Žalbena vijeće neće razmatrati argumente koji ne sadrže navode bilo o grešci u primjeni prava koja presudu čini ništavnom, bilo o grešci u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog koje je došlo do neostvarenja pravde, osim u izuzetnim slučajevima kad neka od strana potakne pitanje koje je od opšteg značaja za praksu Međunarodnog suda. Samo u takvim rijetkim slučajevima Žalbena vijeće može smatrati primjerenim da učini iznimku od opšteg pravila." (fusnote izostavljene).

⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 12 (sa daljnjim referencama).

⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 10.

tvrdnje, to ipak ne znači da će ta tvrdnja strane nužno biti odbačena, budući da Žalbena vijeće može intervenirati i, iz drugih razloga, presuditi u korist tvrdnje da je učinjena greška u primjeni prava.⁶

17. Ako Žalbena vijeće utvrdi da navodna pogrešna primjena prava proističe iz primjene pogrešnog pravnog standarda od strane pretresnog vijeća, Žalbena vijeće može formulirati ispravan pravni standard i u skladu s tim preispitati relevantne nalaze pretresnog vijeća. Stoga, prije nego što u žalbenom postupku potvrdi taj zaključak, Žalbena vijeće treba ne samo ispraviti grešku u primjeni prava nego i ispravan pravni standard primijeniti na dokaze iz spisa predmeta, ako nema dodatnih dokaza, te mora utvrditi da li se i samo uvjerilo van razumne sumnje u vezi s činjeničnim nalazom koji osporava odbrana.⁷

B. Pogrešno utvrđeno činjenično stanje

18. U pogledu pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja, Žalbena vijeće primjenjuje standard "razumnosti", odnosno, pita se da li je zaključak o krivici van razumne sumnje takav da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do njega.⁸

19. Samo greške u utvrđenom činjeničnom stanju zbog kojih je "došlo do neostvarenja pravde" mogu biti razlog da Žalbena vijeće preinači odluku pretresnog vijeća. Strana koja podnosi žalbu zbog greške u utvrđivanju činjeničnog stanja mora, dakle, precizno pokazati ne samo navodnu činjeničnu grešku, nego i to da je ta greška prouzrokovala neostvarenje pravde,⁹ odnosno "izrazito nepravičan ishod sudskog postupka, kao npr. kada je optuženi osuđen, iako nisu postojali dovoljni dokazi u vezi s nekim osnovnim elementom krivičnog djela".¹⁰ Utvrđivanje činjenica i ocjenjivanje dokaza nadležnost je prvenstveno Pretresnog vijeća.¹¹

20. U pogledu žalbenih osnova u kojima se navodi samo pogrešno utvrđeno činjenično stanje i za koje u žalbenom postupku nisu izvođeni nikakvi dodatni dokazi, Žalbena vijeće smatra da nema razloga

⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 6.

⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 15.

⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 16.

⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 29.

¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37, citat iz *Black's Law Dictionary*.

¹¹ "U skladu s jurisprudencijom Međunarodnog suda, zadatak saslušanja, ocjenjivanja i odmjeravanja težine dokaza koji se izvode na suđenju pripada prvenstveno pretresnom vijeću. Stoga se Žalbena vijeće prema činjeničnom stanju koje je utvrdilo pretresno vijeće mora odnositi s određenom dozom uvažavanja. Žalbena vijeće može umjesto nalaza pretresnog vijeća donijeti svoj nalaz samo ako dokaze na koje se pozvalo pretresno vijeće ne bi prihvatio nijedan razuman presuditelj o činjenicama ili ako su dokazi ocijenjeni 'potpuno pogrešno'. Valja imati na umu i to da dvoje sudija, koji oboje postupaju razložno, na osnovu istih dokaza mogu izvesti različite zaključke.", *Kupreškić i drugi*, Drugostepena presuda, par. 30. Žalbena vijeće u predmetu *Kupreškić i drugi* dalje je konstatovalo: "Poznat je razlog zbog kojeg Žalbena vijeće neće olako dirati u činjenične nalaze pretresnih vijeća. Pretresno vijeće ima prednost da svjedoci preda nj izlaze uživo i zbog toga je ono u boljem položaju nego Žalbena vijeće da ocijeni pouzdanost i vjerodostojnost njihovih iskaza. Shodno tome, pretresno vijeće je najpozvanije da utvrdi da li je svjedok vjerodostojan i da odluči čijem će iskazu dati prednost, a da pritom ne mora nužno da artikuliše svaki korak procesa kojim je došlo do odluke". *Ibid.*, par. 32.

za odstupanje od gorenavedenog standarda. U ovoj Presudi, tamo gdje je to primjereno, primjenjivaće se navedeni standard.

C. Opšti principi

21. Žalbeno vijeće ponovno podvlači da žalbeni postupak nije pretres *de novo*. Kod donošenja svoje ocjene, Žalbeno vijeće će u principu uzimati u obzir samo sljedeće dokaze o činjenicama: dokaze na koje se Pretresno vijeće pozvalo u tekstu presude ili odgovarajućoj fusnoti; dokaze iz spisa predmeta na koje su se pozvale strane u postupku; te dodatne dokaze koji su prihvaćeni u žalbenom postupku.¹² Strana ne može u žalbenom postupku samo ponavljati argumente sa kojima nije uspjela na suđenju, izuzev ako može pokazati da je njihovim odbacivanjem počinjena greška koja traži intervenciju Žalbenog vijeća. One argumente strane u postupku koji nemaju potencijala da dovedu do ukidanja ili preinačenja pobijane odluke Žalbeno vijeće može odmah odbaciti i bez ulaženja u njihov meritum. Dakle, Žalbeno vijeće će u pravilu odbaciti argumente koji su očito neosnovani i to ne mora posebno obrazlagati.¹³

22. Kako je propisano u članu 25 Statuta, Žalbeno vijeće ne može djelotvorno i efikasno ostvariti svoju zadaću ako se strane u postupku ne potrude da tome doprinesu na najbolji mogući način.¹⁴ U primarno kontradiktornom sistemu,¹⁵ kakav je usvojen na Međunarodnom sudu, organ koji donosi odluku postupa u predmetu na osnovu argumenata koje iznesu strane u postupku. Dakle, na stranama je da svoju argumentaciju iznesu na jasan, logičan i iscrpan način, kako bi Žalbeno vijeće svoju zadaću moglo izvršiti efikasno i ekspeditivno. Nadalje, "[n]e može se od Žalbenog vijeća očekivati da detaljno razmatra tvrdnje strana ako su one nerazumljive, protuslovne, neodređene, ili imaju druge očigledne i formalne nedostatke".¹⁶

¹² U suprotnom bi se pred Žalbenim vijećem odvijao pretres *de novo* zasnovan samo na dokumentarnim dokazima, uključujući transkripte. Pred Žalbenim vijećem nalaze se samo pobijana presuda i podnesci strana u postupku, pri čemu svi ti dokumenti sadrže reference na spis predmeta. Žalbeno vijeće primjećuje da ga pravilo 109 Pravilnika ne obavezuje da *proprio motu* preispita cjelokupan spis predmeta. Inače ne bi imalo smisla Uputstvo o formalnim uslovima za ulaganje žalbe na presudu, IT/201, 7. mart 2002., izgubilo bi smisao u dijelu u kom se, u par. 13, stranama u postupku propisuje sljedeće: "Kada se u podnescima strana upućuje na određene dijelove presuda, odluka, transkripta, dokaznih predmeta ili drugih pravnih izvora, treba tačno navesti datum, broj dokaznog predmeta, broj stranice i paragrafa teksta ili dokaznog predmeta na koji se strana poziva". Ovo Uputstvo može se smatrati samo potvrdom i razradom mjerodavnog prava koje se primjenjuje na osnovu člana 25 Statuta. Vidi već navedenu Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 11, fusnota 13, koju treba sagledati u kontekstu fusnota 11-12 i 15. Pored toga, u sudskoj praksi Međunarodnog suda uvriježen je stav da presuditelj o činjenicama ima najbolju mogućnost da ocijeni dokaze u cjelini kao i držanje svjedoka. Žalbeno vijeće bi prekoračilo svoja ovlaštenja kada bi *proprio motu* preispitivalo cjelokupan sudski spis.

¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 13.

¹⁴ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 27.

¹⁵ Ova primjedba vrijedi i za neke sisteme u okviru kontinentalnog prava. Vidi, npr., član 344 II njemačkog Zakona o krivičnom postupku (*Strafprozessordnung*), koji žalionicima postavlja strogu obavezu da jasno pokažu kako je došlo do navodnog neostvarenja pravde. Po njemačkom pravu, proceduralni prigovor je neprihvatljiv ako ga nije moguće razumjeti samo na osnovu podnesaka žalilaca. To je ustaljena sudska praksa BGH /Saveznog vrhovnog suda Njemačke/ od 1952. godine. Vidi BGHSt3, str. 213-214.

¹⁶ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 12.

23. Da bi Žalbeno vijeće moglo da ocijeni argumente strana u postupku, od strana se očekuje da precizno navedu relevantne stranice transkripta ili paragrafe presude koju osporavaju.¹⁷ Strane u postupku moraju Žalbenom vijeću jasno navesti na koje se dijelove spisa pozivaju kako bi potkrijepile svoje argumente u žalbenom postupku. Žalbeno vijeće treba dobiti i reference na dokazne predmete i druge pravne izvore, pri čemu treba precizno navesti datum i broj stranice dokaznog predmeta ili broj paragrafa teksta o kojem je riječ.

24. U svjetlu gorenavedenog, Žalbeno vijeće u sažetom obliku ovako formuliše standard preispitivanja koji treba primijenjivati u žalbenim postupcima pred Međunarodnim sudom u vezi sa nalazima koje strane u postupku osporavaju:

(a) Kad se Žalbenom vijeću iznesu navodi o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju, a Žalbeno vijeće ne utvrdi da je u vezi s činjeničnim nalazom pogrešno primijenjen pravni standard, postupiće se na sljedeći način:

– Ako razmatra navodnu činjeničnu grešku koju iznosi odbrana, Žalbeno vijeće treba da utvrdi da li nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao doći do zaključka da je optuženi kriv van razumne sumnje. Ako se nađe ijedan razuman način rasuđivanja o činjenicama na koji se može izvesti takav zaključak, onda će Žalbeno vijeće potvrditi izreku o krivici.

– Ako razmatra navodnu činjeničnu grešku koju iznosi optužba, Žalbeno vijeće će utvrditi da li je oslobađajući zaključak takav da ga ne bi mogao donijeti niko ko razumno presuđuje o činjenicama.

(b) Kad se Žalbenom vijeću iznesu navodi o pogrešnoj primjeni pravnog standarda na neki činjenični nalaz, a u vezi s tim nalazom se navodi da je pogrešno utvrđeno činjenično stanje, Vijeće će primijeniti ispravan pravni standard na dokaze obuhvaćene sudskim spisom, i utvrdiće da li je i samo steklo uvjerenje van razumne sumnje u pogledu ispravnosti izreke o krivici.

III. MJERODAVNO PRAVO

A. Planiranje, poticanje i naređivanje na osnovu člana 7(1) Statuta

25. Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće Kordiću izreklo osuđujuću presudu za planiranje, poticanje i naređivanje zločina na osnovu člana 7(1) Statuta.¹⁸ Nijedna od strana u postupku nije se žalila na pravne definicije vidova odgovornosti koje je dalo Pretresno vijeće. Međutim, Žalbeno vijeće, u mjeri

¹⁷ Uputstvo o formalnim uslovima za podnošenje žalbe na presudu, IT/201, 7. mart 2002., par. 4(b).

¹⁸ Prvostepena presuda, par. 829, 834.

u kojoj je to potrebno za donošenje ove odluke, smatra potrebnim da definiše i razjasni mjerodavno pravo u vezi s navedenim vidovima odgovornosti.

26. Za *actus reus* “planiranja” potrebno je da jedna ili više osoba osmisle kažnjivo ponašanje sankcionisano Statutom kao jedno ili više krivičnih djela koja kasnije budu izvršena.¹⁹ Dovoljno je pokazati da je planiranje bilo faktor koji je bitno doprinio takvom kažnjivom ponašanju.

27. *Actus reus* “poticanja” znači navesti drugu osobu da počini krivično djelo.²⁰ Nije potrebno dokazati da krivično djelo ne bi bilo počinjeno bez učestvovanja optuženog, već je dovoljno da se pokaže da je poticanje bilo faktor koji je bitno doprinio ponašanju druge osobe koja je počinila krivično djelo.²¹

28. *Actus reus* “naređivanja” znači da osoba na položaju s posebnim ovlastima upućuje neku drugu osobu da počini krivično djelo.²² Nije potrebno da postoji formalan odnos nadređeni-podređeni između optuženog i neposrednog izvršioca.²³

29. Postojanje *mens rea* za ove vidove odgovornosti dokazano je ako je počinitelj postupao s direktnim umišljajem u odnosu na vlastito planiranje, poticanje ili naređivanje.

30. Pored toga, Žalbeno vijeće je već iznijelo stav da se na naređivanje po članu 7(1) Statuta može primjenjivati standard *mens rea* i niži od direktnog umišljaja. Žalbeno vijeće je stalo na stanovište da osoba koja naređuje neku radnju ili propust sa sviješću o velikoj vjerovatnoći da će postupanjem po tom naređenju biti izvršeno krivično djelo, posjeduje *mens rea* potrebnu za utvrđivanje odgovornosti po članu 7(1) Statuta po osnovu naređivanja. Naređivanje s takvom sviješću mora se smatrati pristajanjem na to krivično djelo.²⁴

31. Žalbeno vijeće je na sličan način, u vezi s “planiranjem”, konstatovalo da osoba koja planira neku radnju ili propust sa sviješću o velikoj vjerovatnoći da će prilikom izvršenja tog plana biti počinjeno krivično djelo, posjeduje *mens rea* potrebnu za utvrđivanje odgovornosti po članu 7(1) Statuta na osnovu planiranja. Planiranje s takvom sviješću mora se smatrati pristajanjem na to krivično djelo.

32. U vezi s “poticanjem”, osoba koja potiče neku drugu osobu da počini neku radnju ili propust sa sviješću o velikoj vjerovatnoći da će prilikom postupanja po tom poticaju biti počinjeno krivično djelo, posjeduje *mens rea* potrebnu za utvrđivanje odgovornosti po članu 7(1) Statuta na osnovu poticanja. Poticanje s takvom sviješću mora se smatrati pristajanjem na to krivično djelo.

¹⁹ Vidi Prvostepenu presudu, par. 386.

²⁰ Vidi Prvostepenu presudu, par. 387.

²¹ Usp. Prvostepenu presudu, par. 387.

²² Prvostepena presuda, par. 388.

B. Odgovornost na osnovu člana 7(1) i člana 7(3) Statuta

33. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, Žalbeno vijeće je napomenulo da je “odgovornost nadređenoga, upravnika zatvora, [njegova] krivična djela učinila znatno težim”²⁵ u odnosu na ona krivična djela za koja je osuđen zbog svog direktnog učestvovanja.²⁶ Iako je zbog toga što je optuženom u tom predmetu utvrđena odgovornost nadređenog i izrečema stroža kazna, po dotičnoj tački optužnice nije izrečena osuđujuća presuda na osnovu oba vida odgovornosti. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, Žalbeno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Kad se krivična odgovornost za krivično djelo terećeno *pojedinom* tačkom navodi i po članu 7(1) i po članu 7(3), te kada Pretresno vijeće nađe da je dokazana i direktna odgovornost i odgovornost nadređenog, čak i ako se izrekne samo jedna osuđujuća presuda, pretresno vijeće u svom razmatranju presude o kazni mora voditi računa o činjenici da su dokazana oba tipa odgovornosti. To se na najprimjereniji način može posmatrati u smislu izricanja optuženom kazne za dva odvojena djela obuhvaćena jednom tačkom. Alternativno, to se može posmatrati i kao direktno učešće koje otežava odgovornost po članu 7(3) (kako je objašnjeno gore) *ili* kao starješinstvo optuženoga ili njegovog položaja vlasti, što otežava njegovu direktnu odgovornost po članu 7(1).²⁷

34. Odredbe člana 7(1) i člana 7(3) Statuta opisuju različite kategorije krivične odgovornosti. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da, u nekim slučajevima, po jednoj tački optužnice, nije primjereno izreći osuđujuće presude i na osnovu člana 7(1) i na osnovu člana 7(3) Statuta.²⁸ U slučajevima kada ista tačka optužnice tereti za odgovornost i po članu 7(1) i po članu 7(3), i kada su ispunjene pravne pretpostavke za oba ova vida odgovornosti, pretresno vijeće treba izreći osuđujuću presudu samo na osnovu člana 7(1), a nadređeni položaj optuženog smatrati otežavajućom okolnošću prilikom izricanja kazne.²⁹

35. Žalbeno vijeće stoga smatra da istovremeno izricanje osuđujuće presude i na osnovu člana 7(1) i na osnovu člana 7(3) Statuta po istim tačkama na osnovu istog činjeničnog stanja, kao u dispozitivu Prvostepene presude, predstavlja pogrešnu primjenu prava zbog koje Prvostepena presuda u tom pogledu nije valjana.³⁰

²³ Prvostepena presuda, par. 388.

²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 42.

²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 90, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 183.

²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 90, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 745.

²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 90, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 745. (naglasak dodat).

²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 337.

²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 91, gdje se citira drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 183; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 745.

³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para. 92.

C. Ratni zločini na osnovu člana 2 (teške povrede) i člana 3 (kršenja zakona i običaja ratovanja) Statuta

1. Hotimično lišavanje života (član 2) i ubistvo (član 3)

36. Žalbeno vijeće podsjeća da su elementi hotimičnog lišavanja života na osnovu člana 2 Statuta smrt žrtve kao posljedica jedne ili više radnji optuženog izvršenih s namjerom da se prozrokuje smrt ili teška tjelesna povreda za koju postoji razumna pretpostavka da je on morao znati da će vjerovatno prouzrokovati smrt, a koje je učinio protiv zaštićene osobe.³¹

37. Žalbeno vijeće je već ranije iznijelo stav da su elementi ubistva na osnovu člana 3 Statuta smrt žrtve kao posljedica radnje koju je optuženi izvršio s namjerom da prouzrokuje smrt osobe koja nije aktivno sudjelovala u neprijateljstvima.³²

38. Definicija hotimičnog lišavanja života po članu 2 sadrži materijalno različit element koji nije sadržan u definiciji ubistva po članu 3 - uslov da žrtva mora biti zaštićena osoba. Taj uslov traži da se dokaže činjenica koju nije potrebno dokazivati kao element ubistva, jer definicija zaštićene osobe doduše uključuje to da osoba aktivno ne učestvuje u neprijateljstvima, ali je i šira od toga.³³

2. Nečovječno postupanje

39. Žalbeno vijeće podsjeća da nečovječno postupanje na osnovu člana 2 Statuta čine namjerna radnja ili propust učinjeni protiv zaštićene osobe, kojima se nanose teške duševne povrede, tjelesne patnje i povrede, ili koji predstavljaju tešku povredu ličnog dostojanstva.³⁴

3. Protivpravni napad na civile i civilne objekte

40. Pretresno vijeće je konstatovalo da protivpravni napad na civile (tačka 3) i civilne objekte (tačka 4) na osnovu člana 3 Statuta čine

oni napadi [koji su] izvedeni smišljeno protiv civila ili civilnih objekata u toku oružanog sukoba i koji nisu opravdani vojnom nuždom. Oni su morali prouzrokovati pogibiju i/ili teške tjelesne povrede među civilnim stanovništvom ili velika oštećenja civilnih objekata. Takvi napadi predstavljaju direktno kršenje zabrana priznatih u međunarodnom pravu uključujući i relevantne odredbe Dopsunskog protokola I.³⁵

³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, para. 422.

³² Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, para. 423.

³³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 423.

³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, para. 426. Kopanje rovova može u određenim okolnostima predstavljati okrutno postupanje, vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 597. Žalbeno vijeće u ovom predmetu smatra da isto važi i za nečovječno postupanje.

³⁵ Prvostepena presuda, par. 328 (fusnota izostavljena).

41. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće smatralo da su članom 3 Statuta obuhvaćena ne samo kršenja definisana na osnovu međunarodnog običajnog prava, nego i ona koja su definisana na osnovu prava međunarodnih ugovora. Pretresno vijeće je zaključilo da Dopunski protokol I jeste ugovorno pravo primjenjivo u ovom predmetu,³⁶ i da je “sasvim nevažno da li je on odražavao običajno pravo u relevantno vrijeme”.³⁷

42. Žalbeno vijeće smatra da je navedeni pristup Pretresnog vijeća ispravan.

43. Ovaj pristup dosljedno slijedi formulaciju člana 1 Statuta kojim se Međunarodnom sudu povjerava “nadležnost da krivično goni osobe odgovorne za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije”. To je u takođe u skladu s Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 827 (1993.) u kojoj Savjet bezbjednosti izražava svoju odlučnost “da preduzme djelotvorne mjere radi privođenja pravdi osoba odgovornih za [kršenja međunarodnog humanitarnog prava]”.³⁸ Navedeni instrumenti ničim ne ograničavaju primjenu međunarodnog običajnog prava, što je u skladu sa stavovima Savjeta bezbjednosti izraženim u trenutku usvajanja Statuta.³⁹

44. Ovakav pristup Pretresnog vijeća takođe je u skladu s Izvještajem generalnog sekretara, u kom je on naveo sljedeće:

primjena principa *nullum crimen sine lege* nalaže da Međunarodni sud primjenjuje pravila međunarodnog humanitarnog prava koja su nesumnjivo dio običajnog prava, kako bi se izbjegao problem koji nastaje zbog činjenice da nisu sve države potpisnice određenih konvencija.⁴⁰

Maksima *nullum crimen sine lege* zadovoljena je i onda kada neku državu već obavezuje određena međunarodna konvencija, a Međunarodni sud tada primjenjuje pojedinu odredbu te konvencije bez obzira na to da li ona čini dio međunarodnog običajnog prava.⁴¹

³⁶ Prvostepena presuda, par. 167.

³⁷ Prvostepena presuda, par. 167.

³⁸ S/Res/827 (1993).

³⁹ Vidi naročito stav koji je iznijela Francuska: "Članom 3 Statuta izričito su obuhvaćene [...] sve obaveze koje proističu iz sporazuma o primjeni humanitarnog prava koji su važili na teritoriji bivše Jugoslavije"; SAD: "zakonima ili običajima ratovanja" koji se pominju u članu 3 obuhvaćene su sve obaveze na osnovu sporazuma o primjeni međunarodnog humanitarnog prava koji su važili na teritoriji bivše Jugoslavije"; Ujedinjeno Kraljevstvo: "Statutom se, naravno, ne stvara novo pravo, već on odražava postojeće međunarodno pravo u ovoj oblasti. S tim u vezi, naš je stav da je pozivanje na zakone ili običaje ratovanja u članu 3 dovoljno široko da obuhvata važeće međunarodne konvencije, a da član 5 obuhvata djela počinjena u vrijeme oružanog sukoba"; Mađarska: "nadležnost Međunarodnog suda obuhvata čitav spektar odredbi međunarodnog humanitarnog prava"; Španjolska: "nadležnost ograničena [...] suštinski tako da ostaje unutar primjene važećeg međunarodnog prava"; Ruska Federacija: "Onima koji su krivi za masovne zločine iz Ženevskih protokola [*sic*], kršenja zakona i običaja ratovanja, zločin genocida i zločine protiv čovječnosti moraju se izreći zaslužene kazne". (Privremeni *verbatim* zapisnik u zvaničnoj dokumentaciji Savjeta bezbjednosti UN-a, 3217. sjednica, str. 11, 15, 19, 20, 41, 44, U.N. Doc. S/PV.3217 (25. maj 1993.). Vidi i stav predstavnika Nizozemske: "Nizozemska se zalaže za takav sistem po kojem bi se pred *ad hoc* međunarodnim sudovima vodio postupak protiv osumnjičenih za kršenja materijalnih normi međunarodnog prava" (Verbalna nota stalnog predstavnika Nizozemske pri Ujedinjenim nacijama, upućena generalnom sekretaru 30. aprila 1993., U.N. Doc. S/25716 (4. maj 1993.).

⁴⁰ Izvještaj generalnog sekretara, par. 34.

Pristup Pretresnog vijeća u skladu je s jednom od prvih odluka Žalbenog vijeća, odlukom o nadležnosti u predmetu *Tadić*, u kojoj je Žalbeno vijeće, razmatrajući da li Međunarodni sud može primjenjivati međunarodne ugovore koji su obavezujući za strane u sukobu, konstatovalo sljedeće:

Međunarodni sud je ovlašten da, pored običajnog međunarodnog prava, primenjuje bilo koji sporazum koji: (i) je nesumnjivo bio obavezujući za strane u vreme počinjanja navodnog krivičnog dela; i (ii) koji nije bio u suprotnosti sa ili izuzet od čvrstih normi međunarodnog prava, kao što je slučaj sa većinom običajnih pravila međunarodnog humanitarnog prava.⁴²

Nešto kasnije, u predmetu *Čelebići*, Žalbeno vijeće se pozvalo na predmet *Tadić* u svom zaključku da su Ženevske konvencije iz 1949. obavezivale Bosnu i Hercegovinu u odnosu ugovorne obaveze u vrijeme izvršenja krivičnih djela za koja se tereti u tom predmetu. Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* je stalo na stanovište da su, na osnovu običajnog prava, odredbe ovih konvencija automatski obavezivale Bosnu i Hercegovinu od dana sticanja nezavisnosti od bivše Jugoslavije, “bez obzira na nalaze o formalnoj sukcesiji”, jer se “u međunarodnom pravu može smatrati da država automatski nasljeđuje multilateralne humanitarne međunarodne ugovore u širem smislu, odnosno ugovore univerzalnog karaktera kojim se izražavaju temeljna ljudska prava”.⁴³

45. Žalbeno vijeće želi da otkloni bilo kakve dvojbe po ovom pitanju koje bi mogle proizaći iz formulacija koje je koristilo u odlukama u predmetima *Ojdanić* i *Hadžihasanović* te u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić* za koje bi se, kada se istrgnu iz konteksta, moglo pogrešno ustvrditi da Međunarodnom sudu daju nadležnost samo za krivična djela sankcionisana običajnim međunarodnim pravom u vrijeme kada su počinjena, a ne i za krivična djela predviđena međunarodnim ugovorima, koja su, međutim navedena u Statutu ovog Međunarodnog suda:

Opseg nadležnosti Međunarodnog suda *ratione materiae* definisan je kako Statutom, utoliko što je njime zadat okvir nadležnosti Međunarodnog suda, tako i međunarodnim običajnim pravom, utoliko što ovlasti Međunarodnog suda da nekog optuženog proglasi krivim za bilo koje krivično delo navedeno u Statutu zavise od toga da li je to krivično delo bilo priznato običajnim pravom u trenutku kad je navodno počinjeno.⁴⁴

Obaveza Međunarodnog suda da se oslanja na međunarodno običajno pravo isključuje svaku potrebu pozivanja na pravo konvencija ako se predmet oslanja na međunarodno običajno pravo. Usuprot argumentima žalilaca, Izvještaj generalnog sekretara, koji je u prilogu sadržavao nacrt Statuta Međunarodnog suda, ne sadržava ništa što bi tražilo da se inkriminacija temelji i na običajnom pravu i na pravu međunarodnih ugovora.⁴⁵

⁴¹ Žalbeno vijeće primjećuje da je SFRJ 11. juna 1979. ratifikovala Dopunski protokol I i Dopunski protokol II. Bosna i Hercegovina je 31. decembra 1992. deponovala svoju Izjavu o sukcesiji, u kojoj je izrazila namjeru da postane strana ugovornica Ženevskih konvencija i Dopunskih protokola od dana sticanja nezavisnosti, 6. marta 1992. Hrvatska je 11. maja 1992. deponovala svoju Izjavu o sukcesiji u kojoj je izjavila namjeru da od 8. oktobra 1991. postane strana ugovornica svih konvencija čije je strana bila SFRJ.

⁴² Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 143.

⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 111.

⁴⁴ Odluka po žalbi u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom u predmetu *Ojdanić*, par. 9.

⁴⁵ Odluka po žalbi na nadležnost u vezi s komandnom odgovornošću u predmetu *Hadžihasanović i drugi*, par. 35.

Žalbeno vijeće stoji na stanovištu da ovaj Međunarodni sud može nekoga proglasiti krivično odgovornim samo ako je zločin za koji se tereti bio jasno utemeljen u običajnom pravu u vrijeme spornih događaja. U slučaju sumnje, ne može se donijeti zaključak o postojanju krivične odgovornosti, čime se štiti puno poštivanje principa legaliteta.⁴⁶

Međunarodni sud može izreći osuđujuće presude samo kad se uvjeri da je krivično djelo u vrijeme počinjenja bilo predviđeno običajnim međunarodnim pravom.⁴⁷

46. Žalbeno vijeće naglašava da nijedna od ovih odluka ne odstupa od stanovišta zauzetog u predmetu *Tadić*. Kako je tom prilikom konstatovano,

jedini razlog koji stoji iza izložene namere sačinio predloga [Statuta] da Međunarodni sud primjenjuje običajno međunarodno pravo bio je da se izbjegne kršenje principa *nullum crimen sine lege* u slučaju da jedna od strana u sukobu nije prihvatila određeni sporazum.⁴⁸

U svakoj od tri navedene odluke, sporna pravna pitanja rješavala su se primjenom odredbi međunarodnog običajnog prava. Međutim, u ovom predmetu moraćemo se pozivati i na pravo međunarodnih ugovora koji su bili na snazi u vrijeme kada je krivično djelo koje su oni predviđali počinjeno, pod uslovom da je to djelo predviđeno Statutom.

4. Elementi krivičnih djela protivpravnog napada na civile i civilne objekte na osnovu prava međunarodnih ugovora

(a) Napad

47. Pojam napada definisan je u članu 49 Dopunskog protokola I kao “akti nasilja protiv protivnika, bilo da su ofanzivni ili defanzivni”.⁴⁹ Stoga, prilikom utvrđivanja da li je došlo do protivpravnog napada na civile, pitanje ko je prvi pribjegao upotrebi sile nije relevantno.

(b) Zabranjeni napadi

48. Civilno stanovništvo kao takvo ne smije biti cilj napada.⁵⁰ Ovaj temeljni princip međunarodnog običajnog prava je određen u članovima 51(2) i 51(3) Dopunskog protokola I. Član 50(1) Dopunskog protokola I predviđa sljedeće:

[c]ivilom se smatra svaka osoba koja ne pripada ni jednoj od kategorija osoba navedenih u članu 4(A)(1), (2), (3) i (6) Treće ženevske konvencije i u članu 43 ovog Protokola. U slučaju sumnje da li je neka osoba civil, smatraće se da ta osoba jeste civil.

⁴⁶ *Ibid.*, par. 51.

⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 141.

⁴⁸ Vidi Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 143.

⁴⁹ Ova definicija važi i za krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte.

⁵⁰ Vidi naročito rezolucije Generalne skupštine br. 2444 i 2675.

Žalbeno vijeće primjećuje da je određenje “u slučaju sumnje” ograničeno na očekivano ponašanje pripadnika vojnih snaga. Međutim, kada se radi o krivičnoj odgovornosti ovog potonjeg, teret dokazivanja da li je dotična osoba civil počiva na optužbi.⁵¹

49. Član 4A(1), (2), (3) i (6) Ženevske konvencije III glasi kako slijedi:

(1) Pripadnici oružanih snaga jedne strane u sukobu kao i pripadnici milicija i dobrovoljačkih jedinica koji ulaze u sastav tih oružanih snaga.

(2) Pripadnici ostalih milicija i pripadnici ostalih dobrovoljačkih jedinica, podrazumijevajući tu i pripadnike organizovanih pokreta otpora, koji pripadaju jednoj strani u sukobu i koji djeluju unutar ili izvan svoje sopstvene teritorije, čak i ako je ta teritorija okupirana, pod uslovom da te milicije ili dobrovoljačke jedinice, podrazumijevajući tu i ove organizovane pokrete otpora, ispunjavaju sljedeće uslove:

- (a) da na čelu imaju osobu odgovornu za svoje potčinjene;
- (b) da imaju određeni i na daljinu prepoznatljiv znak raspoznavanja;
- (c) da otvoreno nose oružje;
- (d) da se pri svojim djelovima pridržavaju zakona i običaja ratovanja.

(3) Pripadnici redovnih oružanih snaga koji izjavljuju da pripadaju jednoj vladi ili vlasti koju nije priznala sila pod čijom se vlašću nalaze.

(6) stanovništvo neokupiranog područja koje se prilikom približavanja neprijatelja spontano lati oružja da bi se oduprlo postrojbama napadača, ne imajući vremena organizirati se kao redovite oružane snage, ako otvoreno nosi oružje i ako poštuje zakone i običaje ratovanja.

50. U članu 43 Dopunskog protokola I navodi se definicija oružanih snaga koja obuhvata različite kategorije iz gorenavedenog člana 4 Ženevske konvencije III.⁵² Kada se gledaju zajedno, članovi 43 i 50 Dopunskog protokola I i član 4A Ženevske konvencije III propisuju da se pripadnici oružanih snaga (izuzev medicinskog osoblja i kapelana) i pripadnici milicija ili dobrovoljačkih jedinica koji čine dio tih oružanih snaga smatraju “borcima” i da ne mogu pretendovati na status civila. To ne mogu ni pripadnici organizovanih grupa otpora, pod uslovom da im na čelu stoji osoba odgovorna za svoje potčinjene, da imaju određeni i na daljinu prepoznatljiv znak raspoznavanja, da otvoreno nose oružje, te da svoja dejstva vode u skladu sa zakonima i običajima ratovanja. Pored toga, shodno članu 51(3) Dopunskog protokola I, civili su zaštićeni od napada, osim u slučaju kada direktno učestvuju u neprijateljstvima i to za vrijeme trajanja tog učešća. Civilno stanovništvo obuhvata sve osobe koje su civili, a prisustvo među civilnim stanovništvom osoba koje ne potpadaju pod definiciju civila ne lišava to stanovništvo civilnog karaktera.

51. Naročitu pažnju treba posvetiti položaju pripadnika Teritorijalne odbrane (TO) i pitanju da li te osobe treba smatrati borcima sve vrijeme trajanja sukoba ili samo dok direktno učestvuju u neprijateljstvima, odnosno kada učestvuju u ratnim djelovima za koja je, s obzirom na njihov karakter ili

⁵¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 111.

⁵² Komentar Dopunskih protokola, par. 1916.

svrhu, vjerovatno da će prouzrokovati stvarnu štetu pripadnicima neprijateljskih oružanih snaga ili njihovoj opremi. Komentar Dopunskih protokola daje uputu kako odgovoriti na to pitanje i glasi:

Konferencija je stala na stanovište da sve nejasnoće treba otkloniti i da izričito treba navesti da svi pripadnici oružanih snaga (uz dva gorenavedena izuzetka [medicinsko i vjersko osoblje]) mogu direktno učestvovati u neprijateljstvima, tj. napadati ili biti napadnuti. Stoga se više ne koristi opšta distinkcija napravljena u članu 3 Haškog pravilnika, koji kaže da oružane snage čine borci i neborci. U stvari, u svakoj vojsci postoje brojne značajne kategorije vojnika čiji osnovni ili uobičajeni zadaci imaju malo toga zajedničkog s upotrebom vatrenog oružja. Tu spadaju pomoćne službe, administrativne službe, pravne službe i druge. Nije bitno da li oni stvarno pribjegavaju upotrebi vatrenog oružja. Oni imaju pravo da to čine, što ne važi ni za pripadnike medicinskog ni za pripadnike vjerskog osoblja, bez obzira na njihov status pripadnika oružanih snaga, kao niti za civile, budući da oni nisu pripadnici oružanih snaga. Svi pripadnici oružanih snaga su borci, i samo pripadnici oružanih snaga su borci. Dakle, ovime prestaje potreba za primjenu koncepta kvazi-boraca, koji se ponekad koristi za djelatnosti koje su više ili manje povezane s ratnim naporom. Slično tome, nestaju i svi pojmovi povremenog vojnika, polucivila i poluvojnika ili statusa vojnika po noći i mirnog građanina po danu. Civil koji je ušao u sastav oružane organizacije kao što je ona navedena u stavu 1 ostaje pripadnik vojske i borac sve vrijeme trajanja neprijateljstava (ili, u svakom slučaju, dok ne bude trajno demobiliziran od strane nadležne komande navedene u stavu 1), bez obzira na to da li učestvuje u borbi, odnosno, sve vrijeme dok je pod oružjem. Ako je ranjen, bolestan ili brodolomac, on ima pravo na zaštitu Prve i Druge konvencije (član 44, stav 8), a ako bude zarobljen, ima pravo na zaštitu Treće konvencije (član 44, stav 1).⁵³

U svjetlu gorenavedenog, Žalbeno vijeće smatra da pripadnici oružanih snaga koji se nalaze na odmoru u svojim domovima na području sukoba, kao i pripadnici TO-a koji su kod kuće, ostaju borci bez obzira na to da li učestvuju u borbi, odnosno za sve vrijeme dok su pod oružjem.

52. Međutim, prihvaćeno je da napadi usmjereni na vojne ciljeve, uključujući objekte i borce, mogu prouzrokovati “kolateralnu štetu među civilima”. Međunarodno običajno pravo nalaže da se u vođenju vojnih operacija tokom oružanih sukoba mora sve vrijeme voditi računa o razlici između osoba koje aktivno učestvuju u neprijateljstvima i civilnog stanovništva, te predviđa sljedeće:

- civilno stanovništvo kao takvo ne smije biti cilj vojnih operacija, i
- treba učiniti sve napore da se civilno stanovništvo poštedi ratnih pustošenja, i
- treba preduzeti sve potrebne mjere opreza kako bi se izbjegle povrede, gubici ili štete među civilnim stanovništvom.⁵⁴

Međutim, u međunarodnom običajnom pravu je prihvaćeno da to ne podrazumijeva da je kolateralna šteta protivpravna *per se*.

53. Član 52(1) Dopunskog protokola I izričito zabranjuje napade ili represalije nad civilnim objektima. Kao civilni objekti definišu se “svi objekti koji nisu vojni ciljevi”. Nadalje, član 52(1) definiše vojne ciljeve kao samo “one objekte koji po svojoj prirodi, po svom položaju, namjeni ili upotrebi

⁵³ Komentar Dopunskih protokola, str. 515, par. 1677.

djelotvorno doprinose vojnim dejstvima i čije potpuno ili djelimično uništenje, zauzimanje ili neutralizacija u datim okolnostima pruža očitu vojnu prednost”. Pored toga, član 52(3) Dopunskog protokola I predviđa da se, u slučaju sumnje u pogledu toga da li se neki objekat koji uobičajeno služi nekoj civilnoj svrsi, kao što je mjesto bogoslužnja, kuća ili druga nastamba ili škola, koristi radi djelotvornog doprinosa vojnim dejstvima, pretpostavlja je da se on ne koristi za takve svrhe. Žalbeno vijeće primjećuje da je određenje “u slučaju sumnje” ograničeno na očekivano ponašanje pripadnika vojnih snaga. Međutim, kada se radi o krivičnoj odgovornosti ovog potonjeg, teret dokazivanja da je neki objekat civilni počiva na optužbi.

54. Žalbeno vijeće pojašnjava da se zabrana napada na civile i civilne objekte ne može zanemariti zbog vojne nužde. Zabrana napada na civile proizlazi iz temeljnog principa međunarodnog humanitarnog prava, principa razlikovanja, koji obavezuje zaraćene strane da *u svakom trenutku* vode računa o razlici između civilnog stanovništva i boraca, između civilnih objekata i vojnih ciljeva, te da u skladu s tim usmjere vojna dejstva samo na vojne ciljeve. U članu 48 Dopunskog protokola I taj princip razlikovanja utvrđen je kao temeljno pravilo. U Savjetodavnom mišljenju o legalnosti upotrebe nuklearnog oružja, Međunarodni sud pravde (dalje u tekstu: MSP) je princip razlikovanja i princip zaštite civilnog stanovništva okarakterisao kao “temeljne principe sadržane u tekstovima koji predstavljaju suštinu humanitarnog prava” te konstatovao da “državama civili nikada ne smiju biti cilj napada”.⁵⁵ MSP je zaključio: “Ta fundamentalna pravila dužne su poštovati sve države, bez obzira na to da li su ratifikovale konvencije koje ih sadrže, zato što ona predstavljaju nepovredive principe međunarodnog običajnog prava”.⁵⁶

(c) Da li se traži konkretna posljedica napada?

55. Pretresno vijeće je konstatovalo da jedan od elemenata osuđujuće presude za krivično djelo protivpravnog napada na civile ili civilne objekte na osnovu člana 3 Statuta jeste taj da se mora pokazati da su ti napadi prouzrokovali smrt i/ili teške tjelesne povrede ili velike štete na civilnim objektima.⁵⁷

56. Žalbeno vijeće primjećuje da iz sudske prakse Međunarodnog suda nije sasvim jasno da li učinilac snosi krivičnu odgovornost na osnovu Statuta za protivpravan napad koji je zabranjen na osnovu

⁵⁴ Vidi naročito rezoluciju Generalne skupštine br. 2675.

⁵⁵ Predmet *Nuklearno oružje*, par. 78.

⁵⁶ Predmet *Nuklearno oružje*, par. 78.

⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 328.

članova 51 i 52 Dopunskog protokola, i onda kada posljedica napada nisu bili teški civilni gubici ili velike štete, ili ako nije prouzrokovana nikakva šteta.⁵⁸

57. Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće ispravno konstatovalo da se, kako bi se mogla utvrditi krivična odgovornost, mora pokazati da su radnje protivpravnog napada za koje se tereti u ovom predmetu, u vrijeme kada su izvršene za posljedicu imale teške povrede tijela ili zdravlja, i to iz sljedećih razloga.

(i) Preliminarna pitanja

58. Jednostavna formulacija člana 51(2) Dopunskog protokola I predviđa da “Niti civilno stanovništvo kao takvo, ni civilne osobe ne smiju biti predmet napada” i ni na jednom mjestu ne pominje bilo kakav uslov da se pokaže stvarna šteta da bi se mogla utvrditi povreda na osnovu člana 51(2) Dopunskog protokola I. Na sličan način, član 52(1) Dopunskog protokola I bez obrazloženja samo propisuje da “civilni objekti ne smiju biti predmet napada [...]”. Međutim, na osnovu člana 85(3) Dopunskog protokola I, “napad na civilno stanovništvo ili pojedine civilne osobe” predstavlja tešku povredu ako za posljedicu ima smrt ili tešku povredu tijela ili zdravlja.

(ii) Stanje međunarodnog običajnog prava u periodu na koji se odnosi Optužnica

59. Jasno je ustanovljeno da je zabrana napada na civilno stanovništvo i civilne objekte u članovima 51 i 52 Dopunskog protokola I, kada je usvojena, odražavala tadašnje stanje međunarodnog običajnog prava⁵⁹ u koje je bio ugrađen princip međunarodnog običajnog prava o zaštiti civila u situacijama sukoba.⁶⁰ Taj princip se izvodi iz člana 25 Haškog pravilnika, koji predviđa da su “napad ili bombardovanje, bilo kojim sredstvima, nebranjениh gradova, sela, nastambi ili zgrada zabranjeni”.⁶¹ U Rezoluciji 2444 (1968.), Generalna skupština je jednoglasno izjavila da je “zabranjeno pokretati napade na civilno stanovništvo kao takvo” i da svi državni i drugi organi odgovorni za dejstva u oružanim sukobima moraju poštovati ovo pravilo.⁶² Godine 1970., Generalna skupština je ponovno potvrdila taj temeljni princip izjavom da “civilno stanovništvo kao takvo ne smije biti cilj vojnih operacija”.⁶³ Žalbeno vijeće primjećuje da se ni u jednoj od ovih deklaracija međunarodnog običajnog prava, kojeg su izraz članovi 51 i 52 Dopunskog protokola I, zabrana napada na civile i civilne objekte ne nalazi izričito

⁵⁸ Usp. Prvostepenu presudu u predmetu *Galić*, par. 43; Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 180. U Presudi o kazni u predmetu *Jokić*, Pretresno vijeće je konstatovalo da su napadi usmjereni protiv kulturnih dobara, bez obzira na posljedice, kao takvi zabranjeni na osnovu Dopunskih protokola I i II, par. 50.

⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 157, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Strugar i drugi*, par. 10.; Odluka u predmetu *Martić*, par. 10.

⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 157, gdje se citira Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 127; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 521.

⁶¹ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 158.

⁶² Rezolucija Generalne skupštine br. 2444, UNGAOR, 23. sjednica, Supp. No. 18 U.N. Doc. A/7218 (1968).

kombinovana s nekom konstatacijom o utvrđivanju stvarnog nanošenja povreda civilima ili oštećivanja civilnih objekata.

60. Slično tome, ako pogledamo međunarodne instrumente koji su prethodili Dopunskom protokolu I, vidjećemo da se ni u Nirnberškoj povelji (1945.),⁶⁴ ni u Tokijskoj povelji (1946.),⁶⁵ ni u Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta (1945.),⁶⁶ ni u Nirnberškim principima (1950.)⁶⁷ protivpravni napad na civile ili civilne objekte ne pominju izričito kao ratni zločini, a da se o uslovu nastupanja posljedice i ne govori; naprotiv, oni samo općenito navode kršenja zakona ili običaja ratovanja predviđena Haškim konvencijama kao kažnjiv ratni zločin.

61. Pored toga, u Nacrtu kodeksa krivičnih djela protiv mira i bezbjednosti čovječanstva (1954.) Komisije za međunarodno pravo, općenito se govori o djelima kojima se krše zakoni i običaji ratovanja.⁶⁸ Naredni dokument, Nacrt kodeksa zločina protiv međunarodnog mira i bezbjednosti čovječanstva (1991.),⁶⁹ bio je nešto izričitiji predviđevši da se u "izuzetno teške ratne zločine" ubrajaju hotimični napadi na dobra od izuzetne vjerske, povijesne ili kulturne vrijednosti ne pominjući uslov posljedice.⁷⁰ Međutim, o protivpravnom napadu na civile ili druge civilne ciljeve ne kaže se ništa, pa tako ni u vezi s uslovom posljedice.

62. Dakle, moglo bi se tvrditi da sastavljači članova 51 i 52 Dopunskog protokola I nisu imali namjeru ugraditi i obavezu da se mora pokazati konkretna posljedica da bi se mogla utvrditi povreda norme (koja nije teška povreda), gledano u kontekstu drugih zasebnih krivičnih djela zabranjenih na osnovu Dopunskog protokola I kao što su hotimično lišavanje života, nanošenje teških tjelesnih povreda i bezobzirno razaranje. Takvo čitanje članova 51 i 52 Dopunskog protokola I nesumnjivo može biti saglasno s temeljnom humanitarnom svrhom Ženevske konvencije IV - da se osigura zaštita civila kada i gdje god je to moguće. U tom slučaju, kažnjavanje protivpravnog napada na civile ili civilne objekte samog po sebi, bez obzira na njegove posljedice, bilo bi zasnovano na konkretnom ugrožavanju života i/ili imovine civila, budući da, kada se protivpravni napad jednom pokrene, počinitelj više ne može kontrolisati njegove posljedice; dakle, postoje valjani razlozi za kažnjavanje samog upuštanja u takav *in concreto* ili *in abstracto* krajnje opasan napad.

⁶³ Rezolucija Generalne skupštine br. 2675, UNGAOR, 23. sjednica, Supp. No. 28 U.N. Doc. A/8028 (1970).

⁶⁴ Član 6(a).

⁶⁵ Član 5(b).

⁶⁶ Član II(1)(a).

⁶⁷ Princip 6(b).

⁶⁸ Član 2(12).

⁶⁹ Izvještaj Komisije za međunarodno pravo, 43. sjednica, UNGAOR, 46. sjednica, Supp. No. 10, U.N. Doc. A/46/10 (1991).

⁷⁰ Član 22(2)(f).

63. Međutim, Žalbno vijeće primjećuje da se čini da je izostavljanje elementa posljedice za utvrđivanje postojanja kršenja članova 51 i 52 Dopunskog protokola I bilo namjerno, s obzirom na formulaciju koju nalazimo dalje, u članu 85 Dopunskog protokola I, koji naglašava elemente potrebne da bi se povrede člana 51(2) Dopunskog protokola I mogle smatrati jednom drugom kategorijom povreda, takozvanim "teškim povredama". U članu 85(3)(a) Dopunskog protokola I navodi se u relevantnom dijelu da će se određena "djela smatrati teškim povredama ovog Protokola, kada se počine namjerno, kršenjem relevantnih odredaba ovog Protokola, i prouzrokuju smrt ili teške povrede tijela ili zdravlja: napad na civilno stanovništvo i pojedine civilne osobe." Dakle, u članu 85(3)(a) Dopunskog protokola I, sastavljači protokola su izričito uključili uslov da se kao element krivičnog djela "napada na civilno stanovništvo" mora pokazati stvarno nastala povreda ili šteta ako se radi o teškoj povredi, a ne samo "običnoj" povredi Dopunskog protokola I. Slično tome, na osnovu člana 85(4)(d) Dopunskog protokola I, namjerni napadi na civilne objekte kao što su istorijski spomenici, umjetnička djela i mjesta bogoslužjenja smatraju se teškim povredama Dopunskog protokola samo ukoliko takav napad za posljedicu ima velika razaranja.

64. Žalbno vijeće takođe uzima u obzir član 85(1) Dopunskog protokola I koji se poziva na član 146 Ženevske konvencije IV, odredbu koja pravi razliku između povreda i teških povreda, i nalaže da se teške povrede moraju suzbijati, što podrazumijeva obavezu da se usvoje odgovarajući zakoni na osnovu kojih se počiniocima takvih kršenja mogu izreći djelotvorne kaznene sankcije.⁷¹ Za povrede Ženevske konvencije IV ili Dopunskog protokola I koje se ne smatraju teškim, strane ugovornice samo će preduzeti mjere za njihovo "suzbijanje", što znači da "takvi postupci mogu i trebaju rezultirati pokretanjem administrativnih, disciplinskih ili čak kaznenih sankcija - u skladu s opštim principom da svaka kazna treba da bude srazmjerna težini povrede".⁷² U svjetlu opcije koja se daje stranama ugovornicama u vezi sa sredstvima za suzbijanje "drugih" povreda Dopunskog protokola I, Žalbno vijeće konstatuje da iz samih formulacija Dopunskog protokola I nije jasno da li kršenja članova 51 i 52 predstavljaju krivična djela na osnovu međunarodnog humanitarnog prava.

65. Iz gorenavedenih razloga, Žalbno vijeće konstatuje da su napadi kojima se krše članovi 51 i 52 Dopunskog protokola I nedvojbeno protivpravni čak i bez uzrokovanja teških štetnih posljedica, kako je predviđeno u članu 85 Dopunskog protokola I. Shodno formulaciji ovih članova, njihova inkriminacija sa stanovišta međunarodnog prava ovisi o praksi država ugovornica na osnovu člana 85 Dopunskog protokola I.

⁷¹ O sistemu suzbijanja općenito vidi Komentar Dopunskih protokola, str. 974-75, par. 3400-04, i str. 1010, par. 3538.

⁷² *Ibid.*, str. 975, par. 3402.

66. Žalbeno vijeće konstatuje da u vrijeme kada su se protivpravni napadi u ovom predmetu dogodili, nisu postojali osnovi za zaključak da su, sa stanovišta međunarodnog običajnog prava, prakse pojedinih država, odnosno *opinio iuris*, zabranjena djela iz članova 51 i 52 Dopunskog protokola I bila definisana kao međunarodna krivična djela na način da bi protivpravni napadi uglavnom bili kažnjivi bez obzira na dokazivanje nastupanja teške posljedice. Praksa pojedinih država nije ujednačena jer krivični zakoni u nekim državama propisuju obavezu da se dokaže nastupanje teške povrede, smrti ili oštećenja imovine, dok u drugim državama to nije slučaj.⁷³

⁷³ Vidi npr. (nacionalne zakone koji traže posljedicu ili teške povrede kažnjavaju samo na osnovu međunarodnog humanitarnog prava, djelimično usvojene nakon perioda relevantnog za ovaj predmet): Zakon o Ženevskim konvencijama, Zakon br. 103 iz 1957. u Australiji, čl. II(2)(e) (izmijenjen i dopunjen Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o Ženevskim konvencijama br. 27 iz 1991.); Zakon o Ženevskim konvencijama, R.S.C. 1985., gl. G-3, čl. 3; Zakon IV iz 1978. Krivičnog zakonika Republike Mađarske, čl. 160; Ruska Federacija - Dekret sovjetskog ministra odbrane br. 75 od 16. februara 1990. o objavljivanju Ženevskih konvencija od 12. augusta 1949. u vezi sa zaštitom žrtava rata i njihovih Dopunskih protokola, Glava VII, član 14; Osnovni kazneni zakon Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), Narodne novine br. 53/1991, član 120; Krivični zakon Narodne Republike Kine (revidiran 14. marta 1997.), članovi 446, 451; Zakon o Ženevskim konvencijama iz 1957. (gl.52) (izmijenjen i dopunjen Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o Ženevskim konvencijama iz 1995. (gl.27)) Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Sjeverne Irske, čl. 1; Zbirka saveznih zakona SAD, Naslov 18, Glava 118, član 2441 (Zakon o ratnim zločinima iz 1996, 18 U.S.C. Section 2441 (2004)).

Vidi i (nacionalne zakone koji propisuju kazne za napade na civile ili civilne objekte bez izričitog navođenja uslova posljedice): Vojni kazneni zakon Norveške, 1902., čl. 108 (izmijenjen i dopunjen Zakonom od 12. juna 1981.); Vojni ratni krivični zakon Italije (C.P.M.G), 1941., Knjiga III, Naslov IV, Dio 2, član 185; Vojni kazneni zakonik Španjolske, zakon (Ley Orgánica) 13/1985 od 9. decembra 1985., čl. 78; Krivični zakon Švedske, 1990., Glava 22, čl. 6; Nizozemski zakon o krivičnim djelima za vrijeme rata, čl. 8 (usvojen 10. jula 1952., Staatsblad (Stb.). 408, izmijenjen i dopunjen zakonima od 2. jula 1964., 243; 8. april 1971., Stb. 210; 10. marta 1984., Stb. 91; 27. marta 1986., Stb. 139; 29. septembra 1998., Stb. 478; 14. juna 1990., Stb. 369 i 372); Loi du 16 juin 1993. relative à la répression des violations graves du droit international humanitaire de Belgique /Zakon Belgije od 16. juna 1993. o suzbijanju teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava/, Glava prva, čl. 1ter, alineje 8bis i 11.

Nacionalna praksa izricanja kazni osobama za protivpravne napade na civile i civilne objekte na osnovu nacionalnog kaznenog zakonodavstva ukazuje na to da je, sa činjeničnog stanovišta, nastupanje teške povrede, smrti ili razaranja kao posljedica protivpravnih napada često sporno pitanje. Vidi npr. Odluku Županijskog suda u Zadru, u Hrvatskoj od 24. aprila 1997., K. 74/96 (neobjavljena) (kojom su devetnaestorici vojnika i zapovjednika na osnovu člana 120 Osnovnog kaznenog zakona u odsustvu izrečene kazne zatvora u trajanju od 15 do 20 godina za napade velikih razmjera na civile i civilnu imovinu i kulturna dobra koji su za posljedicu imali razaranja i smrt); Odluka Županijskog suda u Splitu, Hrvatska, 26. maj 1997., K.15/95 (neobjavljeno) (kojom su trideset devetorici vojnika i zapovjednika, od kojih su dvadeset sedmorici u odsutnosti, izrečene kazne zatvora u trajanju od 5 do 20 godina zatvora na osnovu člana 120 Osnovnog kaznenog zakona za protivpravne napade na civile i civilne objekte koji su za posljedicu imali, između ostalog, zlostavljanje, lišavanje života i razaranja). Vidi i predmet *Kappler*, Vojni sud u Rimu, 20. juli 1948., *Il Foro Italiano*, 1949 (11), str. 160-168, potvrđeno na Vrhovnom vojnom sudu 25. oktobra 1952. (dostupno putem <<<http://www.difesa.it/NR/exeres/8A30B849-DBEF-4C29-820D-33ABBFDB9B12D.htm>>>, posljednji put posjećeno u decembru 2004.), te predmet *Haas i Priebke*, Vojni apelacioni sud u Rimu, 7. mart 1998., (dostupno putem <<<http://www.difesa.it/NR/exeres/B3F2713E5-EF43-494E-B294-EAD39B317AA2.htm>>>, posljednji put posjećeno u decembru 2004.), potvrđeno odlukom Prvog krivičnog odjeljenja Kasacionog suda od 16. novembra 1998. (dostupno putem <<<http://www.difesa.it/NR/exeres/B3D0BAC9-9D01-4679-8BCF-A6CE37AF4E48.htm>>>, posljednji put posjećeno u decembru 2004.)

Daljnje dokaze o neusklađenosti *opinio iuris* i prakse država po pitanju da li je uslov posljedice bio obavezan za krivično gonjenje zločina protivpravnog napada na civile i civilne objekte (u vrijeme kada su počinjena krivična djela u ovom predmetu) pružaju vrlo nedavno, 1999., vođeni kontroverzni pregovori državnih izaslanika u Radnoj grupi za utvrđivanje elemenata krivičnih djela u Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda (vidi PCNICC/1999/DP.4/Add.2; PCNICC/1999/WGEC/DP.12; PCNICC/1999/DP.20; and PCNICC/1999/WGEC/DP.9). Prvobitno, SAD i Japan predložili su da se utvrdi element posljedice za krivično djelo protivpravnog napada na civile, dok Švajcarska i Španija nisu bile protiv takvog uslova. Nakon debata koje su uslijedile, državne delegacije su se na kraju jednoglasno složile da element posljedice nije potreban da bi se utvrdilo postojanje protivpravnog napada na civile na osnovu člana 8(2)(b)(i) Rimskog statuta. Na sličan način, kada je riječ o krivičnom djelu protivpravnog napada na civilne objekte, japanska delegacija je prvobitno predlagala da se utvrdi element nastupanja posljedice u vidu nanošenja štete. Međutim, SAD i

(iii) Zaključak

67. Iz gorenavedenih razloga, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je u relevantno vrijeme kršenje članova 51 i 52 Dopunskog protokola I povlačilo individualnu krivičnu odgovornost na osnovu člana 3 Statuta bez uzrokovanja smrti, teških povreda tijela ili zdravlja, ili posljedica navedenih u članu 3 Statuta, odnosno jednako teških posljedica. Stoga će Žalbeno vijeće u ovoj presudi smatrati da se za utvrđivanje krivične odgovornosti za protivpravni napad na civile i civilne objekte mora dokazati da je protivpravni napad prouzrokovao nastupanje takve posljedice.

68. Iz tog razloga, Žalbeno vijeće će na odgovarajući način razmotriti da li su napadi na civile i civilne objekte među civilima prouzrokovali smrt, teške povrede tijela ili zdravlja, rezultirali bilo kojim drugim od kažnjivih djela navedenih u članu 3 Statuta, ili bilo kojom posljedicom iste težine.

5. Protivpravno zatvaranje civila

69. Kao što je Žalbeno vijeće konstatovalo u predmetu *Čelebići*, krivično djelo protivpravnog zatvaranja civila, teška povreda Ženevskih konvencija sankcionisana članom 2(g) Statuta, nije dalje definisana u Statutu, ali se jasne smjernice mogu naći u odredbama Ženevske konvencije IV.⁷⁴ Zatvaranje civila u toku oružanog sukoba u ograničenim slučajevima može se smatrati dopustivim, ali će biti protivpravno ako se strana koja ih drži ne pridržava odredbi člana 42 Ženevske konvencije IV, koji predviđa:

Internacija ili upućivanje zaštićenih osoba na prinudni boravak može se narediti samo onda ako je to apsolutno nužno radi bezbjednosti sile u čijoj se vlasti te osobe nalaze.

Ako neka osoba, posredovanjem predstavnika sile zaštitnice, dobrovoljno zatraži internaciju i ako njezin položaj uslovljava potrebu za takvim korakom, sila u čijoj se vlasti nalazi interniraće ga.

70. Dakle, zatvaranje civila protiv njihove volje biće protivpravno ako nije apsolutno nužno radi bezbjednosti sile u čijoj se vlasti civilna osoba nalazi.⁷⁵ Osim toga, prvobitno pravno dopustiva internacija postaje izrazito protivpravna ako strana koja drži neku osobu ne poštuje osnovna proceduralna prava interniranih osoba i ako ne ustanovi nadležni sud ili upravno tijelo, kako upućuje član 43 Ženevske konvencije IV.⁷⁶ Taj član predviđa kako slijedi:

Švajcarska bile su protiv takvog elementa. Na kraju, Radna grupa se jednoglasno složila da nije potreban uslov nastupanja štetne posljedice da bi se na osnovu člana 8(2)(b)(ii) Rimskog statuta moglo utvrditi postojanje krivičnog djela napada na civilne objekte (vidi Lee, Roy S., ed., *The International Criminal Court*, (Transnational Publishers, 2001.), str. 140-144). Žalbeno vijeće smatra da su ova dva jednoglasna sporazuma o elementima krivičnog djela protivpravnog napada na civile i civilne objekte delegata pojedinih država u Pripremnoj komisiji za MKS 1999. godine, možda indikacija koja pokazuje progresivan razvoj međunarodnog prava po ovom pitanju.

⁷⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 320.

⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 320.

⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 320.

Svaka zaštićena osoba koja je internirana ili upućena na prinudni boravak ima pravo da tu odluku, u najkraćem mogućem roku, ponovno razmotri nadležni sud ili nadležno upravno tijelo koje će u tu svrhu ustanoviti sila koja drži tu osobu. Ako je internacija ili upućivanje na prinudni boravak ostalo na snazi, sud odnosno upravno tijelo će povremeno, a najmanje dva puta godišnje, pristupiti ispitivanju slučaja te osobe kako bi mogli izmijeniti prvobitnu odluku u njezinu korist, ako to okolnosti dopuštaju.

Ako se zaštićene osobe tome ne protive, sila koja ih drži saopštiće, što je moguće prije, sili zaštitnici imena zaštićenih osoba koje su internirane ili upućene na prinudni boravak, kao i imena onih osoba koje su oslobođena internacije odnosno prinudnog boravka. Uz isto ograničenje, sili zaštitnici će se isto tako što je brže moguće saopštiti i odluke sudova odnosno upravnih tijela navedenih u prvom stavu ovog člana.

71. Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* je dalje primijetilo da član 5 Ženevske konvencije IV propisuje određena ograničenja zaštite koju mogu uživati pojedine osobe na osnovu Konvencije.⁷⁷ Taj član, u relevantnom dijelu, predviđa sljedeće:

Ako strana u sukobu ima ozbiljnih razloga da smatra da, na njenom području, za neku osobu zaštićenu ovom Konvencijom postoji *opravdana sumnja da se bavi aktivnošću koja je štetna za bezbjednost države ili ako je ustanovljeno da se takvom aktivnošću bavi*, ta osoba se ne može pozivati na prava i povlastice na osnovu ove Konvencije ako bi se, njihovom primjenom u korist te osobe, moglo štetiti bezbjednosti te države. [...]

U svakom slučaju, s takvim osobama će se ipak postupati čovječno i u slučaju krivičnog gonjenja ona neće biti lišena prava na pravičan i redovan sudski postupak kako je to predviđeno ovom Konvencijom. Njima će se isto tako priznati uživanje svih prava i povlastica lica zaštićenog u smislu ove konvencije, što je prije moguće s obzirom na bezbjednost države ili okupacione sile, već prema slučaju.

72. Ova odredba osnažuje princip koji stoji iza člana 42 Ženevske konvencije IV, da su ograničenja prava zaštićenih civilnih lica, kao što je lišavanje slobode zatvaranjem, dopuštena samo onda kada postoji osnovana sumnja da je ugrožena bezbjednost države.⁷⁸

73. Stoga će zatočavanje ili lišavanje slobode civila biti protivpravno u sljedeće dvije situacije:

(i) kad su jedan ili više civila zatočeni na način kojim se krši član 42 Ženevske konvencije IV, odnosno, ako su ti civilni zatočeni bez postojanja osnovane sumnje da je to apsolutno neophodno radi bezbjednosti sile koja ih drži; i

(ii) kad se u vezi sa zatočenim civilima ne poštuje zagarantovani postupak propisan članom 43 Ženevske konvencije IV, čak i ako je njihovo zatočenje u početku bilo opravdano.⁷⁹

⁷⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 321.

⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 321.

⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 322.

6. Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom

74. Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kao kršenje zakona i običaja ratovanja sankcionisano je članom 3(b) Statuta. Pretresno vijeće je navelo sljedeća specifična obilježja ovog krivičnog djela:

Pretresno vijeće smatra da su elementi krivičnog djela bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom, za koje se tereti prema članu 3(b) Statuta, zadovoljeni u sljedećim slučajevima:

- (i) kada se radi o uništavanju imovine velikih razmjera;
- (ii) kada uništavanje nije opravdano vojnom nuždom; i
- (iii) kada je počinitelj djelovao s namjerom da uništi imovinu o kojoj je riječ ili uz bezobzirno zanemarivanje vjerovatnoće da će ona biti uništena.⁸⁰

Pretresno vijeće primjećuje da je uništavanje imovine koja se nalazi na neprijateljskoj teritoriji, mada ona nije zaštićena prema Ženevskim konvencijama pa stoga nije uključena u zločin uništavanja imovine širokih razmjera koji je uvršten u teške povrede Ženevskih konvencija, kažnjivo po članu 3 Statuta.⁸¹

75. Za razliku od krivičnog djela razaranja imovine velikih razmjera, koje pod uslovima koje je navelo Pretresno vijeće u paragrafu 341 Prvostepene presude predstavlja tešku povredu Ženevskih konvencija i krivično djelo prema običajnom pravu, Pretresno vijeće nije razmatralo pitanje da li je i pod kojim uslovima bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom takođe predstavljalo krivično djelo prema običajnom pravu u vrijeme kada je navodno počinjeno.

76. Bezobzirno razaranje gradova, naselja ili sela, ili pustošenje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja sankcionisano članom 3(b) Statuta, obuhvaćeno je članom 6(b) Njimeške povelje. Ova odredba je ponovno predviđena u principu 6 Njimeških principa.⁸² Ona se odnosi na ratne zločine koji su već obuhvaćeni članovima 46, 50, 53 i 56 Haškog pravilnika, koji se primjenjuje u slučaju okupacije.⁸³ Međutim, dotično kršenje je uže definisano nego u članu 23(g) Haškog pravilnika, gdje se navodi da je posebno zabranjeno "uništavanje [...] imovine neprijatelja, osim u slučaju kad takvo razaranje [...] imperativno nalaže vojna nužda". U Izvještaju generalnog sekretara navodi se da je gorenavedeni instrument sa priloženim Pravilnikom nesumnjivo postao dio međunarodnog običajnog

⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 346.

⁸¹ Prvostepena presuda, par. 347 (fusnote izostavljene).

⁸² Principi međunarodnog prava utvrđeni u Povelji Njimeškog suda i u Presudi Međunarodnog suda, koje je 1950. jednoglasno usvojila Generalna skupština UN (UNGAOR, 5. sjednica, Supp. No. 12, UN Doc. A/1316).

⁸³ Presuda Međunarodnog vojnog suda za gonjenje i kažnjavanje glavnih njemačkih ratnih zločinaca, Nürnberg, 30. septembar i 1. oktobar 1946., str. 64.

prava.⁸⁴ *A fortiori*, nema sumnje da je krivično djelo predviđeno članom 3(b) Statuta bilo dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada je po navodima počinjeno.

7. Pljačkanje javne ili privatne imovine

77. Djela pljačkanja, za koja je Međunarodni sud utvrdio da obuhvaćaju i otimanje imovine, u suprotnosti su s više normi međunarodnog humanitarnog prava.⁸⁵ I član 6(b) Njimečke povelje i član 2(1)(b) Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta, kao i član 3(e) Statuta, sankcionišu ratni zločin “pljačkanja javne i privatne imovine”. Otimanje imovine je zabranjeno članovima 28 i 47 Haškog pravilnika i članom 7 Haške konvencije IX. Zaštita od otimanja imovine je predviđena za ranjene i bolesne pripadnike vojnih snaga u članu 15 Ženevske konvencije I, te za ranjene i bolesne civile članom 16 Ženevske konvencije IV. Pored toga, član 33 Ženevske konvencije IV predviđa opštu zabranu otimanja imovine.⁸⁶

78. Zabrana pljačkanja je po svojoj primjeni opšta i ne ograničava se samo na okupirane teritorije. To potvrđuje činjenica da je član 33 Ženevske konvencije IV sadržan u Dijelu III Konvencije, koji sadrži odredbe koje se primjenjuju i na okupiranoj teritoriji i na čitavoj teritoriji strana u sukobu.⁸⁷ Na sličan način, član 28 Haškog pravilnika nalazi se u dijelu koji se bavi neprijateljstvima. Tekst Njimečke povelje i Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta takođe ne predstavlja uslov da krivično djelo mora biti počinjeno na okupiranoj teritoriji.

79. Žalbeno vijeće ranije nije utvrđivalo definiciju krivičnog djela pljačkanja koje je predviđeno u članu 3(e) Statuta. Pretresno vijeće je konstatovalo da je biće ovog krivičnog djela definisano na sljedeći način:

svi oblici protivpravnog prisvajanja imovine u oružanom sukobu uslijed koga nastaje pojedinačna krivična odgovornost shodno međunarodnom pravu, uključujući ona djela koja se tradicionalno opisuju kao “otimačina”⁸⁸

Žalbeno vijeće se slaže s tom ocjenom. Vijeće primjećuje da u skladu sa Ženevskom konvencijom IV, sam Statut ne pravi razliku između javne i privatne imovine.⁸⁹

80. Prema članu 3, u vezi s članom 1 Statuta, samo teška kršenja međunarodnog prava spadaju u nadležnost ovog Međunarodnog suda. Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* preciziralo je da se pod “teškim”

⁸⁴ Izvještaj generalnog sekretara, par. 35.

⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 147, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 591.

⁸⁶ Usp. Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 591.

⁸⁷ Usp. Komentar Ženevske konvencije IV, str. 226.

⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 352 (fusnota izostavljena), gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*.

⁸⁹ Usp. Komentar Ženevske konvencije IV, str. 226; Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94.

podrazumijeva kako povreda pravila koje štiti važne vrijednosti, *tako i* povreda koja obuhvata teške posljedice po žrtvu.⁹⁰ Vijeće je to obrazložilo na sljedeći način:

Tako, na primjer, činjenica da je neki borac jednostavno prisvojio veknu hleba u jednom okupiranom selu ne bi predstavljala "teško kršenje međunarodnog prava" iako se može smatrati da odstupa od osnovnog principa zacrtanog u članu 46, stav 1. Haškog pravilnika (i odgovarajućeg pravila međunarodnog običajnog prava) prema kojem se "privatna imovina mora poštovati" od strane svake armije koja okupira neprijateljsku teritoriju.⁹¹

81. Zabrana protivpravnog prisvajanja privatne ili javne imovine je bez sumnje pravilo koje štiti važne vrijednosti. Gorenavedene norme odražavaju činjenicu da se od radnji kojima se nanose povrede štite ne samo osobe nego i njihova imovina.⁹²

82. Ostaje pitanje kojeg stepena povreda mora biti da bi se smatralo da je imala teške posljedice po žrtvu. Pretresno vijeće u predmetu *Čelebići* je, pozivajući se na Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, zaključilo da postoji uzročno-posljedična veza između novčane vrijednosti otuđene imovine i težine posljedica po žrtvu.⁹³ Žalbeno vijeće slaže se s tim zaključkom. Međutim, Vijeće naglašava da se ocjena o tome kada neki predmet doseže prag određene vrijednosti može donositi samo na pojedinačnoj osnovi i samo u vezi s opštim okolnostima krivičnog djela.⁹⁴

83. Štaviše, Žalbeno vijeće stoji na stanovištu da se teško kršenje može pretpostaviti u okolnostima kada se imovina oduzima od velikog broja ljudi, čak i ako to ne ostavlja teške posljedice po svakog pojedinca. U ovom predmetu, opšte posljedice po civilno stanovništvo i mnogostrukost počinjenih krivičnih djela jesu faktori koji kršenje čine teškim.

84. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da se izvršenje krivičnog djela pljačkanja može konstatovati onda kada se privatna ili javna imovina prisvaja namjerno i protivpravno. Pored toga, moraju se ispuniti opšti uslovi iz člana 3 Statuta u vezi sa članom 1 Statuta koji se odnose na težinu krivičnog djela.

8. Razaranje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umjetnosti i nauci, povijesnih spomenika i umjetničkih i naučnih djela

85. Zauzimanje, razaranje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji, dobrotvornim svrhama i obrazovanju, umjetnosti i nauci, historijskim spomenicima i umjetničkim i

⁹⁰ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94.

⁹¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 94(iii).

⁹² Vidi Komentar Ženevske konvencije IV, str. 226: "Svrha ove Konvencije jeste da se zaštite ljudska bića, ali ona sadrži i izvjesne odredbe koje se tiču imovine, zamišljene tako da se ljudi poštede patnji prouzrokovanim razaranjem njihove pokretne i nepokretne imovine (kuća, tapija, obveznica itd., namještaja, odjeće, zaliha, alata, itd.)."

⁹³ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 1154.

⁹⁴ Žalbeno vijeće u ovom kontekstu primjećuje da uslov teških posljedica proističe iz posebnih odredbi Statuta koje se odnose na nadležnost. Ova rasprava stoga ne zadire u opšte - manje stroge - uslove za krivično djelo pljačkanja na osnovu međunarodnog krivičnog prava.

naučnim djelima predstavljaju kršenje zakona i običaja ratovanja prema članu 3(d) Statuta. Optuženi u ovom predmetu proglašeni su krivim samo u vezi s ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju.

86. Kordić tvrdi da u međunarodnom pravu nema uporišta za kažnjavanje razaranja ili nanošenja štete “običnim obrazovnim ustanovama” i da Pretresno vijeće ničim nije potkrijepilo zaključak da su škole na dotičnim lokacijama bile od “velike važnosti za kulturnu baštinu naroda” ili sadržale “vrijedne knjige i naučna i umjetnička djela”.⁹⁵

87. Optužba tvrdi da se Pretresno vijeće oslonilo na tri odredbe međunarodnih ugovora kako bi potkrijepilo svoj stav da je krivično djelo razaranja ili hotimičnog nanošenja štete vjerskim ili obrazovnim ustanovama kao ratni zločin utemeljeno u međunarodnom pravu.⁹⁶

88. Pretresno vijeće je u paragrafima od 355 do 362 Prvostepene presude razmotrilo pravna obilježja ovog krivičnog djela. Konstatovano je, između ostalog, sljedeće:

U članu 1 Konvencije o kulturnim dobrima nabraja se više vrsta kulturnih dobara koje valja zaštititi, i to “pokretna i nepokretna dobra od velike važnosti za kulturnu baštinu svakog naroda”, “zgrade čija je glavna i stvarna namjena očuvanje ili izlaganje pokretnih kulturnih dobara” i “središta koja sadrže znatnu količinu kulturnih dobara”. Ta konvencija je obavezujuća za bivšu Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju koja je bila država potpisnica od 1956., te je i dalje važeća za Republiku Hrvatsku i RBiH od dana njihove nezavisnosti, nakon njihovih izjava o sukcesiji.⁹⁷

Pretresno vijeće primjećuje da su obrazovne ustanove nesumnjivo nepokretna imovina od velikog značaja za kulturnu baštinu naroda utoliko što su one bez iznimke centri znanja, umjetnosti i nauke, sa vrijednim zbirkama knjiga, umjetničkih djela i naučnih radova.⁹⁸

89. Prije svega, Žalbeno vijeće primjećuje da međunarodni instrumenti predviđaju dvije vrste zaštite kulturnih, istorijskih i vjerskih spomenika. Postoji opšta zaštita, koja je predviđena, između ostalog, članom 52 Dopunskog protokola I i važi za civilne objekte. Propisana zaštita jeste da se zgrada ili spomenik ne smiju razarati ako nisu pretvoreni u vojne objekte koje napadaču nude “očitu vojnu prednost” u vrijeme napada. Škole i bogomolje pripadaju ovoj kategoriji zgrada.⁹⁹

90. Neki objekti uživaju posebnu zaštitu. Član 53 Dodatnog protokola I propisuje sljedeće:

Ne dirajući u odredbe Haške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. i drugih relevantnih međunarodnih instrumenata, zabranjeno je:

(a) vršiti bilo kakve neprijateljske čine usmjerene protiv istorijskih spomenika, umjetničkih djela ili mjesta bogoslužja koji čine kulturnu ili duhovnu baštinu naroda;

⁹⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 116, fusnota 217.

⁹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 5.30. Optužba primjećuje da su obrazovne ustanove pomenute samo uzgred dok se Pretresno vijeće u svim prilikama bavilo vjerskim ustanovama.

⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 359.

⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 360. Pretresno vijeće se pozvalo, između ostalog, na član 27 Haškog pravilnika, član 53 Dopunskog protokola I, i član 1 Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954.

⁹⁹ Član 52 Dopunskog protokola I.

(b) upotrebljavati ta dobra za podršku vojnim naporima;

(c) da takva dobra budu predmet represalija.

Posebna zaštita koju predviđa član 53 Dopunskog protokola I važi za tri kategorije objekata: istorijski spomenici, umjetnička djela, i mjesta bogoslužjenja, pod uslovom da predstavljaju kulturnu ili duhovnu baštinu naroda.¹⁰⁰ Na diplomatskoj konferenciji na kojoj su stvarani Dopunski protokoli izričito je odbačena ideja davanja posebne zaštite bilo kom mjestu bogoslužjenja.¹⁰¹

91. Član 1 Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 14. maja 1954. na koju se pozvalo Pretresno vijeće, predviđa sljedeće:

Definicija kulturnih dobara

Za svrhe ove Konvencije, pojam “kulturna dobra” obuhvata, bez obzira na porijeklo ili vlasništvo, sljedeće:

(a) pokretna ili nepokretna dobra od velikog značaja za kulturnu baštinu svakog naroda, kao što su arhitektonski, umjetnički ili istorijski spomenici, bilo vjerski bilo svjetovni, arheološki lokaliteti; skupine zgrada koje su, kao cjelina od istorijskog ili umjetničkog interesa, kao i naučne kolekcije i važne kolekcije knjiga, arhiva ili reprodukcija gorenavedenih dobara.

U članu 1 Haške konvencije iz 1954. pominju se dobra koja su “od velikog značaja za kulturnu baštinu”, a ne, kao u članu 53 Dopunskog protokola I, objekti koji “čine kulturnu ili duhovnu baštinu”. U Komentaru Dopunskih protokola navodi se da uprkos ovih terminoloških razlika, osnovna zamisao ostaje ista, te da se pod kulturnom ili duhovnom baštinom podrazumijevaju objekti čija vrijednost prevazilazi zemljopisne granice i koji su po svom karakteru jedinstveni i usko vezani uz povijest i kulturu nekog naroda.¹⁰²

92. Žalbeno vijeće ne vidi kako bi svi obrazovni objekti ispunjavali ove kriterije. Stoga, Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su “obrazovne ustanove nesumnjivo nepokretna imovina od velikog značaja za kulturnu baštinu naroda”¹⁰³ Pretresno vijeće nije razmatralo pitanje da li je i pod kojim uslovima razaranje obrazovnih ustanova predstavljalo zločin po običajnom pravu u vrijeme kada je po navodima počinjeno. Iako se u Izvještaju generalnog sekretara konstatuje da Haška konvencija IV nesumnjivo predstavlja dio međunarodnog običajnog prava,¹⁰⁴ u njoj se izričito ne pominju zgrade namijenjene obrazovanju. Isto važi i za član 53 Dopunskog protokola I, i skloni smo tvrdnji da se pridjev “kulturni” korišten u članu 53 odnosi na istorijske spomenike i umjetnička djela i ne može se tumačiti tako da se primjenjuje na sve ustanove namijenjene obrazovanju

¹⁰⁰ Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole, str. 646.

¹⁰¹ Komentar uz Dopunske protokole, str. 647, par. 2067.

¹⁰² Komentar MKCK-a uz Dopunske protokole, str. 646.

¹⁰³ Prvostepena presuda, par. 360.

¹⁰⁴ Izvještaj generalnog sekretara, par. 35.

kao što su škole. Međutim, škole se izričito pominju u članu 52 Dopunskog protokola I, koji se odnosi na škole, mjesta bogoslužnja i druge civilne objekte. U članu 23(g) Haškog pravilnika navodi se da je posebno zabranjeno “uništavanje (...) imovine neprijatelja, osim ako takvo razaranje (...) imperativno ne nalaže vojna nužda.” U Izvještaju generalnog sekretara navodi se da je gorenavedeni instrument sa priloženim Pravilnikom nesumnjivo postao dio međunarodnog običajnog prava.¹⁰⁵ Nema sumnje da je krivično djelo razaranja obrazovnih ustanova bilo dio međunarodnog običajnog prava u vrijeme kada je po navodima počinjeno.

D. Elementi zločina protiv čovječnosti

1. Elementi koji su zajednički svim zločinima protiv čovječnosti

(a) Uslov da zločini protiv čovječnosti moraju biti počinjeni u kontekstu rasprostranjenog ili sistematskog napada

93. Žalbeno vijeće podsjeća da djela nekog optuženog, da bi se okvalifikovala kao zločini protiv čovječnosti, moraju ulaziti u okvir rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.¹⁰⁶

94. U vezi s rasprostranjenim ili sistematskim karakterom napada, Žalbeno vijeće primjećuje da se u sudskoj praksi Međunarodnog suda formulacija “rasprostranjeno” odnosi na velike razmjere napada i broj osoba koje su mu predmet, dok se formulacija “sistematski” odnosi na organizovan karakter djela nasilja i malu vjerovatnoću da su ona počinjena nasumično.¹⁰⁷ Obrasci zločina - to jest redovito ponavljanje, koje nije slučajno, sličnog kažnjivog ponašanja - uobičajeni su izraz takvog sistematskog događanja.¹⁰⁸ Samo napad, a ne i pojedinačna djela optuženog, mora biti rasprostranjen ili sistematski.¹⁰⁹ Žalbeno vijeće podvlači da je dovoljno da su djela optuženih dio tog napada da bi se - ako su svi ostali uslovi ispunjeni - jedno djelo ili relativno ograničeni broj djela optuženih mogli okvalifikovati kao zločin protiv čovječnosti, osim ako ta djela nisu izolirana ili nasumična.¹¹⁰

¹⁰⁵ Izvještaj generalnog sekretara, par. 35.

¹⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 98 (s daljnjim referencama).

¹⁰⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94.

¹⁰⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94.

¹⁰⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 96.

¹¹⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101; gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 96.

(b) Uslov da napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva

95. U predmetu *Kunarac i drugi*, Žalbeno vijeće je razmatralo uslov da napad mora biti usmjeren protiv civilnog stanovništva, navodeći sljedeće:

... upotreba izraza "stanovništvo" ne znači da je napadnuto cjelokupno stanovništvo geografske cjeline u kojoj je došlo do napada. Dovoljno je pokazati da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da je Vijeće uvjerenom kako je napad za cilj doista imao civilno "stanovništvo", a ne ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca.¹¹¹

96. Žalbeno vijeće u predmetu *Kunarac i drugi* je dalje konstatovalo:

...izraz "usmjeren protiv" znači da je "u kontekstu zločina protiv čovječnosti civilno stanovništvo primarni objekt napada". Kako bi utvrdilo da li je tome doista bilo tako, pretresno vijeće mora u obzir uzeti, između ostalog, sredstva i metode korištene tokom napada, status žrtava, njihov broj, diskriminatorni karakter napada, prirodu krivičnih djela počinjenih tokom napada, otpor koji je tada pružen napadaču, te razmotriti u kojoj se mjeri napadačka sila pridržavala ili pokušala pridržavati predostrožnosti propisanih ratnim pravom. U onoj mjeri u kojoj su navodni zločini protiv čovječnosti počinjeni tokom oružanog sukoba, ratno pravo daje pouzdano mjerilo, na osnovi kojeg Vijeće može procijeniti prirodu napada i legalnost počinjenih djela.¹¹²

97. Prilikom utvrđivanja granica pojma "civilno stanovništvo", Žalbeno vijeće podsjeća na svoju obavezu da utvrdi stanje običajnog prava koje je bilo na snazi u vrijeme kada su zločini počinjeni.¹¹³ Žalbeno vijeće je mišljenja da se za član 50 Dopunskog protokola I, koji sadrži definiciju civila i civilnog stanovništva, može smatrati da u velikoj mjeri odražava običajno pravo.¹¹⁴ Stoga su odredbe tog člana relevantne za razmatranje spornih pitanja na osnovu člana 5 Statuta, u vezi sa zločinima protiv čovječnosti.¹¹⁵

(c) Da li se postavlja uslov da djela optuženog i sam napad moraju biti počinjeni u ostvarivanju odranije postojeće zločinačke politike ili plana?

98. Žalbeno vijeće primjećuje da je optužba povukla svoj prvi žalbeni osnov,¹¹⁶ na osnovu činjenice da je od Drugostepene presude u predmetu *Kunarac i drugi* sudska praksa po tom pitanju utvrđena.¹¹⁷

¹¹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 90 (fusnote izostavljene), citirano u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, par. 105.

¹¹² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 91 (fusnota izostavljena), citirano u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, par. 105.

¹¹³ Odluka po žalbi na nadležnost u vezi s komandnom odgovornošću u predmetu *Hadžihasanović i drugi*, par. 44. Vidi, nešto uopštenije, Izvještaj generalnog sekretara, (S/25704, 3. maj 1993.), par. 29, 34.

¹¹⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para. 110.

¹¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 110-116.

¹¹⁶ Usp. Povlačenje druge žalbene osnove tužioca u "Žalbenom podnesku tužilaštva" od 9. augusta 2001., 16. februar 2004.

¹¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 98 (fusnota izostavljena). Vidi takođe Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 120.

(d) Uslov da optuženi zna da su njegova djela dio šireg protivpravnog napada

99. Žalbeno vijeće smatra da je *mens rea* zločina protiv čovječnosti ostvarena onda kada optuženi posjeduje traženu namjeru da počini jedno ili više osnovnih djela za koja je optužen, kada zna za postojanje napada na civilno stanovništvo, i takođe zna da njegova djela predstavljaju dio tog napada.¹¹⁸

Osim toga, Žalbeno vijeće smatra da:

Što se tiče krivične odgovornosti u skladu sa članom 5 Statuta, “motivi optuženog za sudjelovanje u napadu nevažni su, a zločin protiv čovječnosti može se počinuti i iz čisto ličnih razloga”. Osim toga, nije nužno da optuženi dijeli istu svrhu ili cilj koji su motivisali napad. Isto je tako nevažno da li je optuženi imao namjeru da njegova djela budu usmjerena protiv ciljanog stanovništva ili tek protiv njegove žrtve. Napad, a ne djela optuženog, mora biti usmjeren protiv ciljanog stanovništva, a optuženi mora samo znati da su njegova djela dio tog napada. U najboljem slučaju, dokazi da je optuženi neka djela počinio isključivo iz ličnih razloga mogu upućivati na to da on nije bio svjestan da njegova djela čine dio napada, što pak predstavlja tvrdnju koja se može pobijati.¹¹⁹

100. Žalbeno vijeće ponovno naglašava da je već donijelo odluke prema kojima se mora utvrditi znanje optuženog o napadu na civilno stanovništvo, te znanje da njegova djela ulaze u okvire tog napada¹²⁰

2. Elementi progona kao zločina protiv čovječnosti

101. Žalbeno vijeće konstatuje da se progon kao zločin protiv čovječnosti sastoji u sljedećem:

(...) u radnji ili propustu:

1. koji su *de facto* diskriminacija i uskraćuju ili narušavaju neko temeljno pravo definisano međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom (*actus reus*);

2. koji su izvršeni hotimično, sa namjerom diskriminacije po jednoj od navedenih osnova, tačnije, na osnovi rasne, vjerske ili političke pripadnosti (*mens rea*).¹²¹

Ova dva elementa krivičnog djela razmatraće se odvojeno.

(a) Actus reus progona

102. Žalbeno vijeće smatra da:

mada se progon uglavnom odnosi na niz djela, jedno djelo može biti dovoljno, sve dok to djelo ili propust stvarno diskriminira te je izvršeno smišljeno s namjerom da se diskriminira po jednoj od osnova iz spiska.¹²²

¹¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 99, 102.

¹¹⁹ *Kunarac i drugi*, Drugostepena presuda, par. 103 (fusnote izostavljene); Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 124.

¹²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 125, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99, 103.

¹²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 131, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113.

Osim toga, djela u osnovi progona kao zločina protiv čovječnosti, bilo da se promatraju izdvojeno ili u vezi s drugim djelima, moraju predstavljati djelo progona čija je težina jednaka težini krivičnih djela nabrojanih u članu 5 Statuta.¹²³

103. S tim u vezi, mora se pokazati da su djela u osnovi zločina progona predstavljala zločine protiv čovječnosti prema međunarodnom običajnom pravu ili pravu međunarodnih ugovora u vrijeme kada ih je optuženi navodno počinio. Kako je gore navedeno, ova djela moraju predstavljati uskraćivanje ili povredu temeljnog prava predviđenog u međunarodnom običajnom ili ugovornom pravu: ne predstavlja svako djelo počinjeno s traženom namjerom diskriminacije progon kao zločin protiv čovječnosti.¹²⁴

(i) Napadi na civile i civilne objekte: gradove, naselja i sela

104. U svjetlu gorenavedene diskusije po ovom pitanju, Žalbeno vijeće smatra da napadi koji su smišljeno pokrenuti protiv civila i civilnih objekata mogu predstavljati progon kao zločin protiv čovječnosti.¹²⁵

105. U pogledu pitanja da li se traži nastupanje konkretne posljedice napada, Žalbeno vijeće podsjeća da neka djela mogu predstavljati krivična djela progona ako imaju jednaku težinu kao i druga krivična djela nabrojana u članu 5 Statuta, bez obzira na to da li se posmatraju izolovano ili u vezi s drugim djelima. Stoga, Žalbeno vijeće konstatuje da protivpravan napad koji je smišljeno pokrenut protiv civila ili civilnih objekata može predstavljati krivično djelo progona i bez uslova nastupanja konkretne posljedice prouzrokovane napadom (napadima).

(ii) Hotimično lišavanje života, ubistvo, nanošenje teških povreda i nečovječno postupanje

106. U pogledu optužbi za hotimično lišavanje života, ubistvo, nanošenje teških povreda i nečovječno postupanje, Žalbeno vijeće napominje da je prirodno pravo na život i slobodu od okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja priznato u međunarodnom običajnom pravu i ugrađeno je u članove 6 i 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, te članove 2 i 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Iz sudske prakse Međunarodnog suda je jasno da djela hotimičnog lišavanja života, ubistva i nanošenja teških tjelesnih i duševnih povreda imaju dovoljnu težinu kada se

¹²² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113.

¹²³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 199, 221.

¹²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 139.

¹²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para. 159, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 627; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 434. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 157-158.

uporede s drugim krivičnim djelima nabrojanim u članu 5 Statuta i stoga mogu predstavljati progon.¹²⁶ Kako je, između ostalog, konstatovalo Pretresno vijeće u predmetu *Kupreškić i drugi*, krivično djelo progona u međunarodnom običajnom pravu razvijalo se tako da danas obuhvata djela kao što su “ubistvo, istrebljenje, mučenje i druga teška djela protiv fizičkog integriteta kao što su ona sada navedena u članu 5”.¹²⁷

107. Žalbeno vijeće smatra da djela za koja se tereti u Optužnici, koja obuhvataju uzimanje civila bosanskih Muslimana za taoce, njihovo korištenje kao živog štita, primoravanje na kopanje rovova u neprijateljskim, opasnim i uslovima u kojima se vode borbe, te njihovo podvrgavanje fizičkom i psihičkom zlostavljanju, dosežu stepen težine drugih krivičnih djela koja su nabrojana u članu 5 Statuta.

(iii) Uništavanje i pljačka/oduzimanje imovine

108. Žalbeno vijeće konstatuje da uništavanje imovine, u zavisnosti od svog karaktera i obima, može predstavljati krivično djelo progona koje je jednake težine kao i druga krivična djela nabrojana u članu 5 Statuta.¹²⁸

109. Treba primijetiti da je krivično djelo pljačke imovine bilo predmet kaznenog postupka pred Međunarodnim vojnim sudom u Nürnbergu i drugih suđenja nakon Drugog svjetskog rata kada je, u određenim slučajevima, to djelo stavljano na teret i kao ratni zločin i kao zločin protiv čovječnosti.¹²⁹ Žalbeno vijeće mora razmotriti da li neki čin pljačkanja, počinjen odvojeno ili kumulativno, s diskriminatorском namjerom *in concreto*, doseže nivo progona jednake težine kao i drugi zločini protiv čovječnosti nabrojani u članu 5 Statuta.¹³⁰

(b) Mens rea progona

110. Žalbeno vijeće ponovno naglašava da se za *mens rea* učinioca koji je fizički izvršio djela u osnovi progona kao zločina protiv čovječnosti zahtijeva i dokaz “posebne namjere diskriminacije na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi”.¹³¹ Postojanje tražene namjere diskriminacije ne može se “izvoditi direktno iz opšteg diskriminatorskog karaktera napada koji je okvalificiran kao zločin protiv

¹²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para. 143.

¹²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 143, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 615.

¹²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 149.

¹²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 148, gdje se upućuje na predmet *Pohl*, str. 958 i dalje; predmet *IG Farben*, str. 1081 i dalje; predmet *Krupp*, str. 1327 i dalje; predmet *Flick*, str. 1187 i dalje.

¹³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 199, 221.

¹³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 164, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 184; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 113.

čovječnosti”.¹³² Međutim, Žalbeno vijeće smatra da se “na osnovu takvog konteksta može izvesti zaključak da je postojala diskriminatorna namjera ako, razmatrajući činjenice predmeta, okolnosti u kojima su počinjena krivična djela potvrđuju postojanje takve namjere.”¹³³

111. Na osnovu sudske prakse Međunarodnog suda, Žalbeno vijeće smatra da nije potrebno dokazivati postojanje posebne namjere progona koja bi stajala iza nekog navodnog plana ili politike progona, odnosno, uklanjanje ciljanih osoba iz društva ili ljudske zajednice, da bi se dokazala *mens rea* učinioca koji je fizički izvršio djela u osnovi progona.¹³⁴ Žalbeno vijeće konstatuje da *mens rea* progona čini “posebna namjera da se nekom ljudskom biću nanese povreda zbog toga što pripada određenoj zajednici ili grupi.” Žalbeno vijeće naglašava da pravo ne postavlja uslov da učinilac posjeduje neku “persekutornu namjeru” koja bi predstavljala nešto više i veće od namjere diskriminacije.¹³⁵

112. Pored toga, Žalbeno vijeće smatra da osoba koja naredi, planira ili potakne na neku radnju ili propust svjesna da postoji velika vjerovatnoća da će postupanje po tom naređenju, planu ili podstreku dovesti do izvršenja krivičnog djela, posjeduje *mens rea* potrebnu da bi se utvrdila odgovornost po članu 7(1) Statuta na osnovu naređivanja, planiranja ili poticanja. Naređivanje, planiranje ili poticanje s takvom sviješću mora se smatrati pristajanjem na takvo krivično djelo. Dakle, osoba koja naredi, planira ili potakne na neku radnju sa sviješću o velikoj vjerovatnoći da će prilikom izvršenja te naredbe, plana ili podstreka biti počinjen progon kao zločin protiv čovječnosti, može se smatrati odgovornom na osnovu člana 7(1) Statuta za krivično djelo progona.¹³⁶

3. Ubistvo na osnovu člana 5(a) Statuta

113. Elementi ubistva kao zločina protiv čovječnosti nisu sporni.¹³⁷

4. Zatvaranje na osnovu člana 5(e) Statuta

114. Žalbeno vijeće ima u vidu zaključak Pretresnog vijeća da je zatvaranje civila protivpravno:

- kada zatvaranje civila predstavlja kršenje člana 42 Ženevske konvencije IV, tj., kada ne postoji realna osnova da se vjeruje da je njihovo zatvaranje apsolutno neophodno zbog razloga bezbjednosti sile koja ih drži u zatočeništvu,

¹³² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 164, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 184.

¹³³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 164, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 184.

¹³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 165.

¹³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 165.

¹³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 166.

¹³⁷ Usp. Prvostepenu presudu, par. 236.

- kada se u pogledu zatočenih civila ne poštuju zajamčeni proceduralni zaštitni mehanizmi koje zahtijeva član 43 Ženevske konvencije IV, čak i onda kada je prvobitno zatočenje bilo opravdano; i
- kada se ono odvija kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva.¹³⁸

115. Žalbeno vijeće konstatuje da nije neophodno da se steknu sva navedena obilježja da bi se utvrdila odgovornost za protivpravno zatvaranje na osnovu člana 5(e) Statuta: postojanje međunarodnog oružanog sukoba, element članova 42 i 43 Ženevske konvencije, ne traži se za zatvaranje kao zločin protiv čovječnosti.

116. Žalbeno vijeće se slaže sa zaključkom Pretresnog vijeća “da izraz zatvaranje iz člana 5(e) Statuta treba razumjeti kao proizvoljno zatvaranje, odnosno, lišavanje slobode nekog pojedinca¹³⁹ bez redovnog pravnog postupka, u sklopu rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva”.¹⁴⁰

5. Nehumana djela na osnovu člana 5(i) Statuta

117. Žalbeno vijeće primjećuje da su nehumana djela kao zločini protiv čovječnosti

namjerno formulisana kao rezidualna kategorija, zato što se smatralo da je nepoželjno za ovu kategoriju da se iscrpno nabraja. Iscrpna kategorizacija bi naprosto stvorila mogućnost za izbjegavanje slova zabrane.¹⁴¹

Žalbeno vijeće smatra da bi potencijalno širok opseg krivičnog djela nehumanih djela mogao izazvati zabrinutost u pogledu mogućeg narušavanja principa *nullum crimen*. Međutim, u ovom predmetu “druga nehumana djela” se terete isključivo kao nanošenje povrede.¹⁴² Nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti sastoje se od radnji koje ispunjavaju sljedeće uslove:

- žrtvi mora biti nanjena teška povreda tjelesnog ili duševnog integriteta, pri čemu se težina povrede procjenjuje od slučaja do slučaja posvećujući odgovarajuću pažnju ličnim prilikama;
- ta povreda mora biti rezultat činjenja ili nečinjenja optuženog ili njegovog podređenog; i

¹³⁸ Prvostepena presuda, par. 303.

¹³⁹ Sagledano u kontekstu par. 303 Prvostepene presude, postaje očito da Pretresno veće pod "pojedincem" podrazumijeva "civila".

¹⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 302.

¹⁴¹ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 563.

¹⁴² Optužnica, par. 42; tačka 10 (Kordić) i tačka 17 (Čerkez).

- optuženi ili njegov podređeni moraju prilikom počinjenja djela biti motivisani namjerom da nanesu tešku povredu tjelesnom ili duševnom integritetu žrtve.¹⁴³

¹⁴³ Usp. Prvostepenu presudu, par. 271.

IV. NAVODNE GREŠKE U VEZI S USKRAĆIVANJEM REDOVNOG SUDSKOG POSTUPKA

118. Kordić¹⁴⁴ i Čerkez¹⁴⁵ tvrde da im je uskraćeno pravo na pravično suđenje iz člana 21 Statuta. Odredbe relevantne za ovaj žalbeni osnov prvenstveno su sadržane u članovima 20(1) i 21(4) Statuta.

119. Kada neka strana u postupku navodi povredu prava na pravično suđenje, ona mora dokazati da joj Pretresno vijeće nije omogućilo da koristi zaštitne mehanizme predviđene Statutom i Pravilnikom.¹⁴⁶ Stoga, strana koja to navodi mora dokazati sljedeće:

- (1) da je došlo do kršenja odredbi Statuta i/ili Pravilnika, i
- (2) da je to kršenje prouzrokovalo štetu ili bilo “nepravično”¹⁴⁷ prema strani koja ga navodi, što je dovelo do pogrešne primjene prava koja Prvostepenu presudu čini nevažećom.¹⁴⁸

A. Argumenti strana u postupku i sporna pitanja u žalbenom postupku

1. Kordićev prvi žalbeni osnov: uskraćena mu je “jednakost sredstava” i nije mu omogućeno pravično suđenje

120. Kordić tvrdi¹⁴⁹ da su svi sljedeći aspekti doprinijeli tome da mu se uskrati pravično suđenje: Pretresno vijeće nije osiguralo da on bude adekvatno obaviješten o optužbama i dokazima protiv njega (uključujući i navodnu nepreciznost Optužnice i promjene teze optužbe); nisu mu date adekvatne mogućnosti za pripremanje odbrane; nije imao ravnopravan pristup materijalima koji su stajali na raspolaganju optužbi; konačno, Pretresno vijeće je pogriješilo kada je u fazi postupka pobijanja dokaza prihvatilo nove dokaze.¹⁵⁰

2. Čerkeзов treći žalbeni osnov: Čerkezu je uskraćeno pravo na pravično suđenje

121. Čerkez tvrdi¹⁵¹ da je njegovo suđenje bilo nepravično iz sljedećih razloga: Pretresno vijeće je odbilo njegov zahtjev da mu se za pripremanje završnog podneska odobre najmanje četiri sedmice,¹⁵²

¹⁴⁴ Kordićev prvi žalbeni osnov.

¹⁴⁵ Čerkeзов drugi žalbeni osnov.

¹⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 56.

¹⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 221; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 87.

¹⁴⁸ Član 25(1)(a) Statuta.

¹⁴⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 24-25.

¹⁵⁰ O Kordićevoj tvrdnji da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se pouzdalo u iskaz svjedoka AT biće riječi dalje u tekstu, u dijelu IV.E.

¹⁵¹ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 33, par. 1-7.

¹⁵² Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 34, par. 1 i str. 38 par. 4. Odluka Pretresnog vijeća kojom se odbija zahtjev za produženje roka donesena je usmeno 20. novembra 2000., T. 27196-97.

tužilac je konstantno kasnio s objelodanjivanjem i stalno je iznosio nove dokaze, dijelom i zbog taktike optužbe koja se ogledala u “postavljanju zamki” odbrani,¹⁵³ zloupotrebljavajući tako postupak objelodanjivanja dokaza u nastojanju da se izjalove napori odbrane;¹⁵⁴ nije mu omogućen pristup dokumentima koji idu u prilog njegovoj odbrani, a za koje se zna da postoje u arhivama u Bosni i Hercegovini, čime je prekršeno pravilo 68 Pravilnika.

B. Navodna nepreciznost Optužnice, nedovoljna obaviještenost o optužbama i teza optužbe kao “pokretna meta”

1. Argumenti strana u postupku

122. Kordić¹⁵⁵ tvrdi da su česte i suštinske promjene teze koju je protiv optuženih formulisala optužba bile nepravdične zbog toga što ih tužilac nije pravovremeno i detaljno obavijestio o prirodi optužbi kojima ih tereti, kako to nalaže član 21(4)(a) Statuta. Na taj način, navodi se, optužba je pred njih postavila “pokretnu metu”.¹⁵⁶

123. Kordić iznimno veliku pažnju pridaje činjenici da je jedan od sudija Pretresnog vijeća tezu optužbe okarakterisao kao tezu koja se “gradi usput”.¹⁵⁷ On tvrdi da optuženi ima pravo da zna za šta je optužen, ko su svjedoci protiv njega i koji će se dokazi izvesti.¹⁵⁸

124. Jedan od Kordićevih konkretnih prigovora odnosi se na iskaz svjedoka AT, kojim je on, kako kaže, opet suočen s pokretnom metom.¹⁵⁹ On tvrdi da optužba nije ničim ukazala na to o kakvim će činjenicama svjedočiti svjedok AT, a Kordić je svoju odbranu koncipirao kao odgovor na tezu iznesenu tokom glavnog dokaznog postupka optužbe, koja je nakon prihvaćanja iskaza svjedoka AT promijenjena. Teza koja se navodi u Optužnici i teza za koju su izvedeni dokazi optužbe, toliko su se međusobno razlikovale da je time uskraćeno njegovo pravo po članu 21(4) Statuta da bude pravovremeno obaviješten o prirodi i razlozima optužbi kojima se tereti.

¹⁵³ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 36, par 2.

¹⁵⁴ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 36, par. 2. Prema Čerkezu, ukupna posljedica svega ovoga bila je da je navodno bio prinuđen da odustane od svjedočenja - koje je trebalo započeti u ponedjeljak, 16. oktobra 2000. - pošto je optužba dostavila obiman novi materijal u petak, 13. oktobra 2000. u 10:00 sati.

¹⁵⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 28.

¹⁵⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 29.

¹⁵⁷ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 28.

¹⁵⁸ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 35.

¹⁵⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 29.

125. I Čerkez iznosi prigovor na iskaz svjedoka AT po više osnova,¹⁶⁰ među ostalim, prigovor što je iskaz svjedoka AT uopšte uvršten u spis, s obzirom na to da je on, da mu je taj materijal bio dostupan na početku izvođenja dokaza odbrane, mogao na odgovarajući način prilagoditi svoju tezu.¹⁶¹

126. Tužilac za ovaj žalbeni osnov u cjelini smatra da je zasnovan na indicijama.¹⁶² On tvrdi da nema nikakvog dodatnog tereta dokazivanja u slučajevima kada optužba svoje dokaze temelji na indicijama, i da ne postoji nikakva obaveza da se u optužnici navedu dokazi koji ne namjeravaju izvesti.¹⁶³ S tim u vezi, tužilac tvrdi da Optužnica nije ni neprecizna ni na drugi način manjkava.¹⁶⁴ Što se tiče prihvatanja iskaza svjedoka AT, optužba tvrdi da je Pretresno vijeće slijedilo "pravičnu i transparentnu" proceduru koja nije nanijela štete ni jednom ni drugom optuženom.

127. Konačno, Čerkez tvrdi da svjedočenje svjedoka Rebihića takođe narušava njegovo pravo na pravično suđenje.¹⁶⁵ U odsustvu bilo kakvog argumenta o tome kako je Pretresno vijeće pogriješilo kada se pouzdalo u iskaz ovog svjedoka,¹⁶⁶ Žalbeno vijeće odbija dalje razmatrati ovaj argument.

2. Diskusija

128. Pretresno vijeće je već rješavalo po ovim prigovorima, te je i u "Usmenom nalogu u vezi s pravičnošću saslušanja svjedoka AT" konstatovalo da se prava optuženog na osnovu člana 21(4) Statuta da bude pravovremeno obaviješten o prirodi i razlozima optužbi protiv njega odnose na optužbe kojima se tereti, a ne na način njihovog dokazivanja. Član 18(4) Statuta nalaže da optužnica bude sastavljena u propisanom obliku tako da, između ostalog, sadrži sažet prikaz činjenica i krivično djelo ili djela za koja se optuženi tereti na osnovu Statuta, kako je to formulisano u pravilu 47(C) Pravilnika.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Kao prvi osnov navodi se da je optužba prekršila pravilo 66(A)(ii), koje predviđa da se kopije izjava dodatnih svjedoka optužbe moraju staviti na raspolaganje odbrani kada se donese odluka da se svjedok pozove. Pretresno vijeće prihvatilo je verziju događaja koju je iznijela optužba, koja je navela da je odluka da se svjedok pozove bila donesena tek nedugo prije toga, tako da nije utvrdilo nikakvu povredu pravila 66. Dalji prigovor je bio da je optužba prekršila pravilo 68, koje propisuje obavezu objelodanjivanja ekskulpatornog materijala. Pretresno vijeće je konstatovalo da ova obaveza ne može doći u obzir dok optužba ne donese konačnu odluku da li će pozvati dotičnog svjedoka. T. 25526-27.

¹⁶¹ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 52-53. U Čerkezovom žalbenom podnesku, na str. 45-48, takođe se iznosi prigovor na činjenicu da je Pretresno vijeće poklonilo povjerenje iskazu svjedoka AT, pri čemu se navodi da je bilo osnova za izvođenje i drugačijih razumnih zaključaka. Žalbeno vijeće je u dijelu IV.E *infra* razmotrilo vjerodostojnost svjedoka AT, i težinu koju je njegovom iskazu pridalo Pretresno vijeće.

¹⁶² Odgovor tužilaštva, par. 2.8.

¹⁶³ Odgovor tužilaštva, par. 2.10.

¹⁶⁴ Odgovor tužilaštva, par. 2.12.

¹⁶⁵ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 101-102, par. 55.

¹⁶⁶ Vidi Prvostepenu presudu, par. 512 fusnote 826, 828; par. 535, fusnotu 913; par. 619, fusnote 1165, 1167; par. 638, fusnotu 1241; par. 644, fusnotu 1250; par. 662, fusnotu 1316; fusnotu 1316; par. 755, fusnotu 1543; i par 807, fusnotu 1728.

¹⁶⁷ U vrijeme podizanja optužnice 2. oktobra 1998. stvarno relevantno pravilo je bilo pravilo 47(B). Ova Presuda će se umjesto toga pozivati na pravilo 47(C) gdje je relevantna odredba o kojoj je riječ formulisana na identičan način. Pravilo 47(C) je trenutno važeći broj pravila koje je, do izmjena i dopuna Pravilnika 12. decembra 2003., bilo pravilo 47(B). Pravilo 47(C) trenutno glasi kako slijedi: "U optužnici se navode ime i ostali podaci o osumnjičenom i sažet prikaz činjenica iz predmeta kao i krivičnog djela za koje se osumnjičeni tereti."

129. Još jednom, Žalbeno vijeće smatra da je pristup koji su usvojila pretresna vijeća u predmetima *Krnojelac* i *Došen i Kolundžija* konzistentan sa sudskom praksom Međunarodnog suda i da potkrepljuje zaključak da vid krivične odgovornosti optuženog za koji se tereti na osnovu pravila 7(1) Statuta mora biti jasno naveden u optužnici. Žalbeno vijeće podsjeća da “[p]raksa Tužilaštva da jednostavno citira odredbe člana 7(1) u optužnici lako može dovesti do nejasnoća pa bi bilo poželjno da Tužilaštvo u vezi sa svakom pojedinom tačkom optužnice precizno i jasno navede specifičnu prirodu odgovornosti za koju tereti”.¹⁶⁸ Priroda odgovornosti kojom se tereti optuženi mora se nedvosmisleno navesti u optužnici.¹⁶⁹

130. Žalbeno vijeće je nedavno razmatralo pravo mjerodavno za formu optužnice i konstatovalo sljedeće:

U praksi Međunarodnog suda to znači da tužilac ima obavezu navođenja pravno relevantnih činjenica na kojima se zasnivaju optužbe u optužnici, ali ne i dokaznog materijala kojima će se te činjenice dokazivati. Navodi u optužnici su, dakle, dovoljno konkretni ako su pravno relevantne činjenice iznesene s dovoljno detalja da optuženom budu jasne optužbe protiv njega tako da može pripremiti svoju odbranu.

Postoji razlika između pravno relevantnih činjenica na koje se tužilac poziva i koje moraju biti navedene u optužnici, i dokaznog materijala pomoću kojih će se dokazivati te pravno relevantne činjenice, koji ne mora biti naveden i koji se objelodanjuje u pretpretresnoj fazi.¹⁷⁰

131. Žalbeno vijeće će sada prijeći na razmatranje pitanja da li je (1) Optužnica podignuta u skladu s relevantnim principima i, ako bude neophodno, (2) da li u Optužnici postoje ikakvi nedostaci zbog kojih bi se suđenje moglo smatrati nepravičnim.

(a) Tačke 1 i 2 kao okvirne tačke

132. U optužnici se navode pojedinosti o postupcima na kojima se zasnivaju optužbe protiv dvojice optuženih i daju informacije o njihovom učestvovanju u njihovom vršenju. Žalbeno vijeće smatra da se na prvi pogled čini da su tačke 1 i 2 (progon za Kordića, odnosno, Čerkeza) - istrgnute iz konteksta - nedopustivo nejasne u pogledu prostornog i vremenskog raspona optužbi, te da - same po sebi - mogu bitno ograničiti mogućnosti optuženih da se brane.

133. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da tačke 1 i 2 treba posmatrati kao okvirne tačke koje obuhvataju tačke od 3 do 44, te paragrafe od 25 do 35 u vezi s optužbama općenito, čime se optuženima pružaju daljnja i detaljnija obavještenja o optužbama protiv njih.

¹⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 171, fusnota 319; Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 134. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 350-351.

¹⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 215. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 147.

¹⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 209-10.

134. Ovim dodatnim podacima istovremeno se precizira i ograničava prostorni i vremenski raspon tački 1 i 2, koje su - same za sebe preširoke da bi bile prihvatljive.¹⁷¹ Međutim, posmatrano u svjetlu ovih konkretnih podataka, Žalbena vijeće se uvjerilo da su optuženi bili obaviješteni o optužbama protiv njih i da su imali mogućnost da se brane pred Pretresnim vijećem od optužbi obuhvaćenih okvirnim tačkama.

135. Kako je prethodno navedeno, Statut i ustaljena sudska praksa Međunarodnog suda ne predviđaju obavezu optužbe da u optužnicu uvrsti dokaze kojima namjerava potkrijepiti navode o činjenicama. Međutim, optužba je dužna da sažeto navede činjenice na kojima temelji svoje navode kako bi optuženi na odgovarajući način bili obaviješteni o optužbama koje im se stavljaju na teret.¹⁷²

136. Činjenica da su se neki dokazi, između ostalog izjave svjedoka AT, pojavili i postali dostupni u kasnijoj fazi suđenja, te da su stoga optuženima objelodanjeni tek tokom suđenja, ne znači da podizanje Optužnice nije bilo valjano. Žalbena vijeće primjećuje da je postupanje optužbe tokom suđenja bilo zasnovano na Optužnici i da izmjena Optužnice nije tražena ni onda kada su se pojavili novi dokazi, koji su mogli izmijeniti tezu optužbe. Kada je optužba predlagala nove dokaze, obojica optuženih su iskoristili mogućnost da se usprotive njihovom prihvatanju, ali ne i da iznesu daljnje prigovore na Optužnicu.

(b) Oblik odgovornosti izričito naveden u Optužnici

137. Kao daljnje pitanje, Žalbena vijeće, suprotno argumentima optužbe, primjećuje da se u Optužnici ne navodi izričito postojanje "udruženog zločinačkog poduhvata", na primjer, između ostalog, za vršenje progona. U njoj se navodi tek sljedeće:

Dario KORDIĆ bio je presudna i važna osoba te sastavni dio cijele te kampanje i imao je vlast, ovlasti i odgovornost voditi, kontrolirati i oblikovati njezinu politiku i provođenje, te spriječiti, ograničiti ili kazniti zločine, prekršaje ili povrede koje su se dogodile ili su počinjene u okviru kampanje. On je javno promicao ciljeve kampanje te je ohrabrivao i poticao međunacionalnu mržnju, razdor i nepovjerenje koji su služili njezinim ciljevima.¹⁷³

138. Optužba tvrdi da je u Optužnici navedeno da je Dario Kordić, zajedno s drugim osobama na vlasti, kreirao taj plan progona bosansko muslimanskog stanovništva u Srednjoj Bosni i da ga je planirao,

¹⁷¹ Opšti vremenski raspon, za Kordića, jeste od "približno novembra 1991. do približno marta 1994."; a za Čerkeza, od aprila 1992. do septembra 1993., i može se naći u okvirnim tačkama 1 i 2 (vidi par. 36, odnosno 38 Optužnice), koje su, međutim, konkretizovane u par. 34-35, te u daljnjim tačkama u vezi s optužbama u njima sadržanim. Vremenski raspon za Kordića stoga traje od 18. novembra 1991. (par. 24) do 1. oktobra 1992. (tačke 37-39) do "otprilike 31. marta 1994." (tačke 21-28, par. 44); vidi općenito par. 19 Optužnice. Vremenski raspon za Čerkeza prostire se od 1. aprila 1993. (vidi između ostalog tačke 29-36) do "približno septembra 1993." (tačka 44).

¹⁷² Pravilo 47(C) Pravidnika.

¹⁷³ Optužnica, par. 25.

pripremio, poticao ili naredio: kao “glavni tvorac” tog plana, on je posjedovao nužnu *mens rea* i “namjeravao da doprinese toj zajedničkoj zločinačkoj zamisli”.¹⁷⁴

139. Žalbeno vijeće smatra da, kada je riječ o načinu na koji je optužba okarakterisala učestvovanje Kordića u izvršenju krivičnih djela, Optužnica jeste formulisana isuviše uopšteno. Stoga se postavlja pitanje da li su nejasnoće izazvane nepreciznošću navoda o Kordićevoj odgovornosti razjašnjene u podnescima optužbe nakon podizanja Optužnice¹⁷⁵ i, ako je tako, da li je Kordić time bio u dovoljnoj mjeri i pravovremeno obaviješten.¹⁷⁶

140. Žalbeno vijeće primjećuje da, kada je riječ o obliku odgovornosti za koji se tereti, Optužnicu dopunjava Pretpretresni podnesak tužilaštva, gdje se izričito navodi da Kordićeva odgovornost proističe iz njegovog namjernog učestvovanja kao saizvršioca u ostvarivanju zajedničkog plana ili zamisli.¹⁷⁷ U Pretpretresnom podnesku optužbe takođe se detaljno¹⁷⁸ opisuju Kordićeve radnje i postupci koji potkrepljuju navod da je on planirao, naredio i poticao progon.¹⁷⁹

(c) Da li su u Optužnici navedene pravno relevantne činjenice?

141. Kordić tvrdi da su navodi Optužnice koji se na njega odnose isuviše uopšteni, te da mu nisu pružili nikakvu obavijest o “pravno relevantnim činjenicama” na kojima se zasnivaju brojne optužbe protiv njega, kao i da mu se na teret stavlja opšta odgovornost praktično za sve što se dešavalo u HZ H-B, HR H-B i gradu Zenici od novembra 1991. do marta 1994.¹⁸⁰ Kordić se naročito oslanja na tri konkretna primjera materijalnih činjenica koje nisu navedene u Optužnici, a to su: (1) sastanak koji je 15. aprila 1993. održan s civilnim i vojnim vođama;¹⁸¹ (2) pucanje vatre na Mirsada Deliju 20. januara 1993.; i (3) granatiranje Zenice 19. aprila 1993.¹⁸² Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće trebalo odbaciti Optužnicu ili,

¹⁷⁴ Završni podnesak tužilaštva, par. 437-38.

¹⁷⁵ Mogućnost da optužba pruži dovoljno obavještenje o optužbama u dokumentima koji se podnose u fazi nakon podizanja optužbe potvrđena je Drugostepenom presudom u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 119, 122.

¹⁷⁶ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 114, gdje je Žalbeno vijeće stalo na stanovište da se "u nekim slučajevima manjkavost optužnice može ispraviti time što će tužilac optuženom na vrijeme dostaviti jasne, konzistentne i detaljne informacije o činjeničnom osnovu optužbi protiv njega".

¹⁷⁷ Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 118-121.

¹⁷⁸ Vidi naročito Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 89-111.

¹⁷⁹ Konkretno putem: (1) supredsjedanja s Matom Bobanom sastanku od 12. novembra 1991., čiji su zaključci doveli do stvaranja i funkcionisanja HZ H-B, njenog predsjedništva i HVO-a, te prisutnosti na brojnim kasnijim sastancima u martu i aprilu 1992.; (2) njegovih izjava o cilju proširenja kontrole nad teritorijama u BiH koje su proglašene hrvatskim; njegove odluke, zapovijesti o vršenju diskriminatorskih postupaka radi uklanjanja Muslimana iz opštinskih struktura i sa istaknutih položaja, bojkot teritorijalne odbrane BiH, maltretiranje i zastrašivanje civila Muslimana (hapšenja muslimanskih vođa, paljenje muslimanskih kuća, ultimatum snagama BiH da se stave pod kontrolu HVO-a); učestvovanje u širenju propagande i podsticanju stanovništva bosanskih Hrvata da preuzme kontrolu nad teritorijama u sastavu HZ H-B uz isključivanje muslimanskog stanovništva; (3) njegovih zapovijesti i postupaka unutar HVO-a. uključujući zapovijest za zauzimanje objekata JNA i opština, činjenice da se predstavljao kao nadređeni generala Blaškića, pokretanje napada na stanovništvo bosanskih Muslimana tokom 1992-1993, *ibid.*

¹⁸⁰ Kordićeva replika, str. 5.

¹⁸¹ Vidi dio IV.E.1. (a) *infra*.

¹⁸² Kordićeva replika, str. 6-7.

alternativno, zatražiti od optužbe da je još jednom dopuni i izmijeni kako bi on znao na kojim činjenicama se zasnivaju optužbe protiv njega.¹⁸³

142. U predmetu *Kupreškić i drugi*, Žalbena vijeće je konstatovalo da član 18(4) Statuta, u vezi s članovima 21(2), 4(a) i 4(b) Statuta, “znači obavezu tužioca da navede pravno relevantne činjenice na kojima se temelje optužbe u optužnici, ali ne i dokaze kojima će se te materijalne činjenice dokazati.”¹⁸⁴ Da li neke “činjenice” jesu “pravno relevantne”, zavisi od prirode predmeta tako da, ako je optužnica nedovoljno određena, takav nedostatak “u nekim slučajevima ... može ... biti razlogom da Žalbena vijeće ukine osuđujuću presudu”.¹⁸⁵ Međutim, Žalbena vijeće u predmetu *Kupreškić i drugi* ostavilo je otvorenom mogućnost da se “u nekim slučajevima manjkavost optužnice može ispraviti time što će tužilac optuženom na vrijeme dostaviti jasne, konzistentne i detaljne informacije o činjeničnom osnovu optužbi protiv njega”.¹⁸⁶ Ako se ispostavi da su pravno relevantne činjenice izostavljene iz optužnice, pitanje koje treba riješiti jeste da li je optuženi imao razumnu mogućnost da utvrdi koje mu se optužbe stavljaju ne teret, i koje je tačno ponašanje navedeno u pojedinom paragrafu, bez obzira na ovaj propust.¹⁸⁷

143. Pitanje da li je optužba ispravila nedostatke Optužnice, te da li je nakon toga ostalo išta što je na bilo koji način moglo oštetiti optuženog, jesu pitanja vezana za ocjenu da li je suđenje “zaista bilo nepravično”.¹⁸⁸ Žalbena vijeće nije uvjereni ni da su tri činjenice koje je iznio Kordić bile “pravno relevantne”, niti da je mu je njihovim izostavljanjem nanesena bilo kakva šteta.

144. Prvo, Kordić tvrdi da je sastanak s civilnim i vojnim vođama održan 15. aprila 1993. “presudna pravno relevantna činjenica, odnosno, činjenica presudna za osuđujuću presudu Pretresnog vijeća Kordiću kao djelomično odgovornom za krivična djela počinjena u Ahmićima”.¹⁸⁹ Žalbena vijeće se slaže da je ovaj sastanak od fundamentalne važnosti za tezu optužbe protiv Kordića, ne samo za zločine počinjene u Ahmićima nego i u pogledu njegove odgovornosti za zločine počinjene širom Lašvanske doline 16. aprila 1993. ili oko tog datuma.

¹⁸³ Kordićeva replika, str. 5.

¹⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 88.

¹⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 114.

¹⁸⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 114.

¹⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 61. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 303.

¹⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 122.

¹⁸⁹ Kordićeva replika, str. 6.

145. Drugo, kada je riječ o otvaranju vatre na Mirsada Deliju 20. januara 1993., Žalbena vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće zaključilo da “navodi o učestvovanju Darija Kordića u tom krivičnom djelu nisu dokazani”.¹⁹⁰

146. Treće, kada je riječ o granatiranju Zenice, Žalbena vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije utvrdilo da je Kordić odgovoran za taj incident.¹⁹¹

147. Da zaključimo, Žalbena vijeće smatra da je sastanak koji je održan 15. aprila 1993. trebalo navesti u Optužnici jer se radi o pravno relevantnoj činjenici o kojoj je optuženi trebao biti obaviješten. Stoga, pitanje koje treba riješiti jeste da li je ovaj nedostatak Optužnice suštinski umanjio mogućnosti Kordića da pripremi svoju odbranu i tako doveo do toga da sudski postupak prema njemu bude nepravičan.¹⁹²

(d) Da li je izostavljanje pravno relevantne činjenice prouzrokovalo štetu?

148. Žalbena vijeće primjećuje da je Kordić imao mogućnost da odgovori na argumente optužbe u vezi s ovim sastankom i da izvede svoje dokaze u postupku pobijanja.¹⁹³ Kordić je u vezi s ovim pitanjem pozvao tri svjedoka i imao je mogućnost da djelotvorno pobija spornu činjenicu. Žalbena vijeće stoga zaključuje da mu izostavljanjem ove činjenice u Optužnici nije nanesena nikakva šteta.

(e) Zaključak

149. Žalbena vijeće konstatuje da se Kordićev argument u ovom dijelu odbija.

3. Da li je Optužnica neprecizna u vezi s prisilnim premještanjem/protjerivanjem?

(a) Da li su i Kordić i Čerkez bili dovoljno obaviješteni o tome za šta se terete?

150. Žalbena vijeće će sada ispitati da li osuđujuće presude Kordiću i Čerkezu za progon (tačke 1 i 2), zatvaranje (tačke 21 i 29) i protivpravno zatočenje (tačke 22 i 30) takođe obuhvataju prisilno premještanje¹⁹⁴ civila bosanskih Muslimana, budući da se ti izrazi navode u paragrafima 45 i 51 Optužnice.

¹⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 567.

¹⁹¹ Prvostepena presuda, par. 675.

¹⁹² Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 230; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 115-123.

¹⁹³ Vidi Prvostepenu presudu, par. 614-619.

¹⁹⁴ Koje na osnovu sudske prakse Međunarodnog suda treba poistovjetiti s prisilnim raseljavanjem, kažnjivim po članovima 5(i) ili 2(b) Statuta, ali i po članu 5(d) Statuta, koji u francuskoj verziji sadrži izraz "*expulsion*" /protjerivanje/.

(i) Nalazi Pretresnog vijeća

151. Pretresno vijeće je, između ostalog, konstatovalo:

mladi i stari jednako su ubijani i protjerivani, a njihove kuće paljene. Konačni broj mrtvih možda se nikad neće znati, ali radi se o stotinama i o hiljadama protjeranih.¹⁹⁵

Prije nego što je izvelo ovaj zaključak, Pretresno vijeće se ukratko osvrnulo na prisilno premještanje i “protjerivanje civila iz njihovih domova na diskriminatornim osnovama” u dijelu presude o mjerodavnom pravu pod naslovima “napadi na gradove, naselja i sela” i “bezobzirno uništavanje i pljačkanje” koji se navode kao djela progona.¹⁹⁶ Prisilno premještanje takođe se pominje kao djelo koje može predstavljati “druga nehumana djela”.¹⁹⁷ Pozivajući se na Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*, Pretresno vijeće je zaključilo i sljedeće:

Treća kategorija, vezana za slučajeve u kojima postoji “zajednička namjera koju dijeli cijela grupa da se pripadnici neke etničke grupe prisilno uklone iz njihovog grada, sela ili regije (da se izvrši “etničko čišćenje”) sa posljedicom da se, u toku izvršenja toga, jedna ili više žrtava ustrijeli i ubije”, čini se posebno prikladnom za pitanja u ovom predmetu.¹⁹⁸

U vezi s tačkama 1 i 2 (progon) Optužnice, po pitanju da li je krivično djelo dokazano, Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

Kampanja [progona] je provođena tako što je prvo uspostavljena kontrola nad teritorijom, a zatim su uz upotrebu oružane sile i nasilja uklonjeni Muslimani.¹⁹⁹

152. Pored navedenih pravnih nalaza, protjerivanje bosanskih Muslimana se pominje i na drugim mjestima u Prvostepenoj presudi:

U januaru 1993. Muslimanima je zabranjeno pozivanje na molitvu u Busovači i Muslimani su protjerani.²⁰⁰

U **Kiseljaku** [...] je bilo slučajeva [...] da su Muslimani izbacivani iz njihovih domova.²⁰¹

U januaru 1993. već su se počeli pogoršavati odnosi između dviju zajednica zbog dolaska brigade “Bruno Bušić” iz Hercegovine što je imalo za posljedicu povećanje stope kriminaliteta i protjerivanje bosanskih Muslimana.²⁰²

[...] da će svi vojno-sposobni muškarci Muslimani biti ubijeni. Civile ne treba ubiti nego protjerati, a njihove kuće zapaliti.“²⁰³

[...] naređenje da se ubiju svi vojno-sposobni muškarci, protjeraju civili i zapale kuće.²⁰⁴

¹⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 852.

¹⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 203, 205.

¹⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 270.

¹⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 396 (fusnota izostavljena).

¹⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 493.

²⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 511. Ovo je Pretresno vijeće prihvatilo u par. 520 Prvostepene presude.

²⁰¹ Prvostepena presuda, par. 511. Ovo je Pretresno vijeće prihvatilo u par. 520 Prvostepene presude.

²⁰² Prvostepena presuda, par. 594. Ovo je Pretresno vijeće prihvatilo u par. 601 Prvostepene presude.

²⁰³ Prvostepena presuda, par. 613.

[...] U opštini Vitez poginula su ukupno 172 Muslimana, a 5000 ih je protjerano (od toga je 1200 bilo zatočeno).²⁰⁵

Izvedeni su dokazi da je muslimansko stanovništvo tih sela ili ubijeno ili protjerano [...] ²⁰⁶

[Kapetan Liebert] je [u Rotilju] zatekao ljude koji su bili protjerani iz svih muslimanskih sela na području Kiseljaka.²⁰⁷

153. Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana nije pomenuto u zaključcima o odgovornosti optuženih na osnovu člana 7(1) Statuta po tačkama 1 i 2 (progon),²⁰⁸ tačkama 21 i 29 (zatvaranje), odnosno tačkama 22 i 30 (protivpravno zatočenje).²⁰⁹ Umjesto toga, Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

Ta kampanja se manifestovala kao najekstremniji oblik progona, tj., napadani su gradovi i sela pri čemu su uništavalo i pljačkalo, ubijalo, ranjavalo i zatočavalo bosanske Muslimane.²¹⁰

154. Usljed toga, zaključci Pretresnog vijeća o krivičnoj odgovornosti Kordića i Čerkeza za prisilno premještanje su dvosmisleni i nije sasvim jasno da li je osuđujuća presuda za ta djela izrečena obojici optuženih ili samo jednom od njih. Međutim, ovo pitanje postaje relevantno samo ako su prisilno premještanje i/ili protjerivanje u dovoljnoj mjeri navedeni u Optužnici, što je preduslov za eventualno izricanje osuđujuće presude. Stoga, prvo treba utvrditi da li je prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana na valjan način navedeno u Optužnici.

(ii) Da li je Optužnica neprecizna u vezi s prisilnim premještanjem/protjerivanjem kao djelima u osnovi progona?

155. Tačke 1 i 2 (progon) Optužnice u relevantnom dijelu glase:

Ta kampanja rasprostranjenih ili sustavnih progona počinjena je, izvršena i provedena na sljedeće načine:

[...]

(f) prisiljavanjem, zastrašivanjem, teroriziranjem i prisilnim preseljavanjem civila bosanskih Muslimana iz njihovih domova i sela;²¹¹

156. Žalbeno vijeće je već konstatovalo²¹² da su tačke 1 i 2 nedopustivo neprecizne u pogledu datuma i lokacija djela u osnovi progona koja su navedena od (a) do (k) (tačka 1) i od (a) do (j) (tačka 2).²¹³

²⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 631.

²⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 646. Ovo je Pretresno vijeće prihvatilo u par. 649 Prvostepene presude.

²⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 665. Ovo je Pretresno vijeće prihvatilo u par. 669 Prvostepene presude.

²⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 793.

²⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 827-831.

²⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 800-802, 834, 836.

²¹⁰ Prvostepena presuda, par. 827.

²¹¹ Optužnica, par. 37. Formulacija par. 39(e) u vezi s Čerkezom je ista (tačka 2, progon).

²¹² Vidi dio IV.B.2(a) *supra*.

Međutim, konstatovano je da je ova nepreciznost Optužnice u tačkama 1 i 2 kasnije ispravljena,²¹⁴ i to u opštem smislu prethodnim paragrafima od 24 do 35, zajedno sa daljnjim tačkama, a koje treba učitati u prve dvije zbirne tačke, prvenstveno kada je riječ o njihovom vremenskom i prostornom rasponu. Stoga, Žalbeno vijeće će sada ispitati da li prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana na adekvatan način navedeno kao dio gorenavedenih paragrafa 45 i 51 sadržanih u tačkama 21-28, odnosno, 29-36. U tom kontekstu, Žalbeno vijeće primjećuje da je u francuskoj verziji Statuta, pojam “*expulsion*” /protjerivanje/ izjednačen s engleskim pojmom “deportacije” kao zločina protiv čovječnosti kažnjivog na osnovu člana 5(d) Statuta.

(iii) Da li prisilno premještanje/protjerivanje ulazi u okvir zatvaranja/protivpravnog zatočenja?

157. Pažljivo čitanje paragrafa 45 (u vezi s Kordićem) i 51 (u vezi sa Čerkezom) Optužnice pokazuje da se protjerivanje i prisilno premještanje bosanskih Muslimana koristi ovako:

Mnogi bosanski Muslimani protjerani su ili prisilno preseljeni iz svojih domova i sela. [...]

Međutim, ova formulacija nije ponovljena u daljnjim tačkama 21 i 22 (u vezi s Kordićem) ni tačkama 29 i 30 (u vezi s Čerkezom), kako se navodi u paragrafima 49 i 54 Optužnice. Umjesto toga, formulacija glasi kako slijedi (isto važi i za Čerkeza):

Ovim djelima odnosno propustima, **Dario KORDIĆ** je počinio:

Zatvaranje/protuzakonito zatočenje:

Točka 21: **ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI**, prema članku 5.(e) (zatvaranje), 7.(1) i 7.(3) Statuta Međunarodnog suda.

Točka 22: **TEŠKU POVREDU**, prema članku 2.(g) (protuzakonito zatočenje civila), 7.(1) i 7.(3) Statuta Međunarodnog suda.

158. Žalbeno vijeće primjećuje da zatočenje i protivpravno lišavanje slobode predstavljaju krivična djela koja se razlikuju od prisilnog premještanja ili protjerivanja.

159. Formulacija “prisilno premještanje” takođe se pominje u paragrafu 33 Optužnici, bez davanja daljnjih pojedinosti.

160. Na osnovu formulacije gorenavedenih paragrafa Optužnice, Kordić i Čerkez nisu u dovoljnoj mjeri obaviješteni o tome da treba da se brane - i kako da se brane - od mogućih navoda o prisilnom premještanju i/ili protjerivanju civila bosanskih Muslimana.

²¹³ Optužnica, par. 37, 39.

²¹⁴ Usp. za ovu mogućnost Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 114.

(iv) Da li prisilno premještanje/protjerivanje ulazi u okvir nečovječnog i/ili okrutnog postupanja prema zatočenicima?

161. Moglo bi se ustvrditi da se pominjanje prisilnog premještanja i/ili protjerivanja u paragrafima 45 i 51 Optužnice takođe odnosi na tačke o nečovječnom i/ili okrutnom postupanju prema zatočenicima (tačke 23, 24, 31, 32), na odgovarajućim mjestima. Međutim, pažljivim čitanjem paragrafa 46 i 52 u vezi s paragrafima 49 i 54 Optužnice vidi se da se kao nečovječno i/ili okrutno postupanje prema zatočenicima na teret stavlja kopanje rovova, a ni prisilno premještanje ni protjerivanje se u tim tačkama ne navode.

162. Konačno, treba primijetiti da tačke 10 i 12 (Kordić), i 17 i 19 (Čerkez) u vezi s nehumanim djelima i nečovječnim postupanjem ne sadrže nikakve reference na prisilno premještanje i/ili protjerivanje bosanskih Muslimana. Umjesto toga, po paragrafima 42 i 43 Optužnice, navedene tačke odnose se isključivo na "povrede". Dakle, prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana nije stavljeno na teret.

163. Iz gorenavedenih razloga, Optužnica je nedopustivo neprecizna u pogledu prisilnog premještanja/protjerivanja u vezi s tačkama 1 i 2, a taj nedostatak nije ispravljen u tačkama od 3 do 44.

164. Primjenjujući standard koji je utvrdilo Žalbeno vijeće u predmetu *Kupreškić i drugi*, zaključujemo da ova nejasnost Optužnice ne predstavlja "zanemariv nedostatak odnosno tehničku nesavršenost"; naprotiv, radi se o "temeljnem nedostatku" koji "suštinski ograničava" mogućnost optuženog da se brani od optužbi.

(v) Da li je nepreciznost Optužnice ispravljena u Pretpretresnom podnesku ili u uvodnoj riječi?

165. Uvidom u Pretpretresni podnesak tužilaštva pokazuje se da podaci koji su u njemu sadržani nisu bili dovoljni da bi se optuženi obavijestili o prirodi i opsegu optužbe za prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana kao djela u osnovi progona. Tužilaštvo tvrdi da

dokazi pokazuju da su se protivpravna djela, odnosno, ubijanje, mučenje, premlaćivanje, napadi, razaranje, zatvaranje, uzimanje talaca i nečovječno postupanje zaista dogodila. [...] Navedena djela čine progon kao zločin protiv čovječnosti.²¹⁵

Ni prisilno premještanje ni protjerivanje civila bosanskih Muslimana nisu navedeni. U drugim dijelovima Pretpretresnog podneska, informacije o prisilnom preseljavanju bosanskih Muslimana su prilično nejasne i neprecizne. Tužilaštvo tvrdi, na primjer, da

²¹⁵ Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 41.

[d]etalji napada otkrivaju da je cilj bio da se desetkuje muslimansko stanovništvo i da se Muslimani prinude da napuste područja nad kojima je vođstvo bosanskih Hrvata nastojalo ostvariti kontrolu.²¹⁶

166. Ništa se više ne kaže o tome kamo je muslimansko stanovništvo bilo prisiljeno da ode niti s kojih područja je otjerano silom. Stoga, premda se gorenavedeni argument optužbe može posmatrati kao naznaka o prisilnom premještanju/preseljavanju i/ili protjerivanju, to nije razjašnjeno dovoljno da bi optuženi bili obaviješteni o prirodi konkretne optužbe za prisilno premještanje/preseljavanje i/ili protjerivanje.

167. U ovom kontekstu, Žalbeno vijeće podsjeća na svoj zaključak u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kupreškić i drugi* da se “u nekim slučajevima manjkavost optužnice može ispraviti time što će tužilac optuženom na vrijeme dostaviti jasne, konzistentne i detaljne informacije o činjeničnom osnovu optužbi protiv njega”.²¹⁷

168. Međutim, Žalbeno vijeće konstatuje da informacije sadržane u Pretpretresnom podnesku ne zadovoljavaju ovaj kriterij i da, stoga, optužba nije otklonila nejasnoće u Optužnici u vezi s prisilnim premještanjem i/ili protjerivanjem civila bosanskih Muslimana na navedenim područjima. Premda su vrijeme i mjesta napada na Novi Travnik, Busovaču, Ahmiće, Zenicu i Stupni Do u Pretpretresnom podnesku nešto preciznije navedeni, Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je optužba navela “konkretna djela” ili “konkretno ponašanje”²¹⁸ dovoljno jasno da bi se otklonile nejasnoće u Optužnici u vezi s ovim lokacijama. Optuženi nisu obaviješteni o karakteru navoda protiv njih u vezi s prisilnim premještanjem i/ili protjerivanjem civila bosanskih Muslimana. Nije konkretno objašnjeno na koji način su bosanski Muslimani navodno protjerani i na koja odredišta su navodno protjerani. Pored toga, u Dodatku 3 Pretpretresnog podneska optužbe, dokumentu u kom se navodi veza svjedoka s tačkama optužnice i odgovarajućim lokacijama, ne daju se nikakve daljnje informacije o prisilnom premještanju i/ili protjerivanju civila bosanskih Muslimana.

169. Žalbeno vijeće primjećuje da se, u nekim slučajevima, na osnovu podataka koji se iznesu u Uvodnoj riječi optužbe mogu otkloniti nedostaci optužnice. Međutim, uvidom u Uvodnu riječ optužbe²¹⁹ može se ustanoviti da njome nisu dalje razjašnjeni prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana. Optužba je samo jednom pomenula “razvoj obrasca ponašanja koje je dovelo do [...] protjerivanja jedne zajednice sa teritorija na koju su drugi imali aspiracije”. Ovo je pomenuto u vezi

²¹⁶ Pretpretresni podnesak tužilaštva, par. 87. Za daljnje primjere vidi par. 69, 82, 96, 101, 107.

²¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 114.

²¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 213 (i daljnje reference).

²¹⁹ T. 8-120.

s jednim napadom koji “nije obuhvaćen tačkama optužnice” i nisu date nikakve konkretne informacije u vezi sa žrtvama ili mjestima na koja su one protjerane.²²⁰

170. Konačno, Žalbeno vijeće na osnovu uvida u sudski spis konstatuje da Pretresno vijeće optuženima nije dalo nikakve smjernice u vidu upute suda po tom pitanju.

(b) Zaključak

171. Iz gorenavedenih razloga, Žalbeno vijeće primjećuje da je Optužnica manjkava u pogledu navoda u vezi s prisilnim premještanjem/preseljavanjem i/ili protjerivanjem civila bosanskih Muslimana, i da taj nedostatak nije otklonjen Pretpretresnim podneskom optužbe, Uvodnom riječju optužbe niti na bilo koji drugi način.

172. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da Pretresno vijeće nije rješavalo po optužbi za prisilno premještanje i/ili protjerivanje ni u vezi s Kordićem ni u vezi sa Čerkezom. Stoga se osuđujuće presude izrečene Kordiću i Čerkezu nisu mogle odnositi na odgovornost za prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila bosanskih Muslimana.

C. Jednakost sredstava

1. Argumenti strana

173. Kordić tvrdi da mu je veliki dio materijala potrebnog za njegovu odbranu bio nedostupan, čime mu je uskraćena jednakost sredstava, što je u suprotnosti s članom 21 Statuta.²²¹

174. Optužba tvrdi da žalilac koji kao žalbeni osnov navodi jednakost sredstava mora pokazati da “neravnopravan tretman predstavlja *pogrešnu primjenu prava od strane Pretresnog vijeća*”²²² i da puko iznošenje prigovora na način na koji je optužba vodila svoj dokazni postupak nije dovoljno.²²³ Pored toga, optužba tvrdi da je Pretresno vijeće “ispravno argumentovalo svoje pravno stanovište u vezi s pristupom povjerljivom materijalu i pravilno postupilo prosljediivši stvar drugim pretresnim vijećima radi rješavanja tog zahtjeva žalioaca”²²⁴.

²²⁰ T. 50-51.

²²¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 35-37. Vidi ponovni zahtjev Darija Kordića da mu se, u svjetlu daljnijeg razvoja situacije, omogući potpun pristup nejavnim materijalima iz predmeta u vezi s Lašvanskom dolinom, 15. maj 2000.

²²² Odgovor tužilaštva, par. 2.4 (naglašeno u originalu).

²²³ Odgovor tužilaštva, par. 2,5.

²²⁴ Odgovor tužilaštva, par. 2.50.

2. Diskusija

175. Princip jednakosti sredstava predstavlja jednu od garancija pravičnog suđenja koje predviđa Statut²²⁵ i definisan je tako da obavezuje pravosudni organ da obezbijedi da se nijedna od strana u dokaznom postupku ne dovede u nepovoljan položaj.²²⁶ Žalbeno vijeće je, razmatrajući domašaj primjene ovog principa, stalo na stanovište da, kao minimum, “pravično suđenje mora optuženom dati pravo na jednako vrijeme i sredstva za pripremanje odbrane” pod uslovima koji ga ne dovode u bitno nepovoljan položaj u odnosu na protivnu stranu.²²⁷

176. Žalbeno vijeće je u ranijoj praksi prilično široko tumačilo princip jednakosti sredstava.²²⁸ U ovom predmetu, Žalbeno vijeće je još prije ulaganja žalbe imalo priliku da razmotri ovaj princip,²²⁹ te je stalo na stanovište da “princip jednakosti sredstava definisan kao samo jedna od karakteristika šire koncepcije pravičnog suđenja”.²³⁰ Međutim, pravo optuženog da mu se omoguće adekvatno vrijeme i sredstva za pripremanje odbrane ne podrazumijeva obavezu Suda da obezbijedi jednakost sredstava koja stoje na raspolaganju tužiocu i odbrani, kao što je stvarna jednakost materijalnih i ličnih sredstava.²³¹ Pravo na jednakost sredstava nije pravo na jednakost pravne zaštite.²³² Slično tome, vijeća nisu obavezna da regulišu okolnosti na koje Međunarodni sud nema uticaja,²³³ a primjena tog prava na postupak Međunarodnog suda uvažava “osobito teške okolnosti u kojima strane moraju postupati”.²³⁴ Samo kada strana koja podnese zahtjev pokaže “valjane razloge” može joj se na osnovu tog principa odobriti odgovarajuće pravno sredstvo.²³⁵

177. Žalbeno vijeće primjećuje da su o ovom argumentu već vođene dugotrajne rasprave u ovom i drugim predmetima.²³⁶ Statut i Pravilnik²³⁷ propisuju obavezu objelodanjivanja i davanja pristupa

²²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 44.

²²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 48.

²²⁷ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 6.

²²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 52; *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 7.

²²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 48, 50, 52.

²³⁰ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 5.

²³¹ Drugostepena presuda *Kazishema i Ruzindana*, par. 67-69.

²³² *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 9.

²³³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 49.

²³⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 52. *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 7.

²³⁵ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 7.

²³⁶ Vidi, između ostalog, *Tužilac protiv Blaškića*, Odluka po molbi Darija Kordića i Marija Čerkeza za pristup Četvrtom zahtjevu Tihomira Blaškića na osnovu pravila 115 i dokumentima u vezi s tim zahtjevom, predmet br. IT-95-14-A, 28. januar 2004.; Nalog predsjednika po zahtjevu odbrane da se odobri pristup povjerljivim dokumentima iz predmeta *Kordić i Čerkez*, 7. juni 2002.

²³⁷ Konkretno pravila 66, 68 i 75(D).

materijalima u drugim predmetima. Strana koja tvrdi da Međunarodni sud nije ispravno primijenio ove odredbe mora pokazati da je došlo do pogrešne primjene prava. Kordić to u ovom slučaju nije pokazao.²³⁸ Naravno, ta strana ima mogućnost i nakon toga da ustvrdi da je njezino pravo na jednakost sredstava narušeno, ali kada se po tim navodima već donesena odluka, mora se pokazati da postoje valjani razlozi za pravnu zaštitu koja se traži. Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Kordić pokazao valjan razlog da bi mu se odobrila pravna zaštita za eventualne povrede njegovog prava na pravično suđenje od strane Pretresnog vijeća. Ovaj argument se odbija.

D. Navodna kršenja obaveza objelodanjivanja na osnovu pravila 68 od strane optužbe

178. Pravilo 68, koje uređuje “Objelodanjivanje oslobađajućeg i drugog relevantnog materijala” trenutno predviđa, između ostalog, sljedeće:

Tužilac će, što je prije moguće, odbrani objelodaniti sve materijale koji po tužiočevim stvarnim saznanjima mogu upućivati na nevinost, odnosno ublažiti krivicu optuženog ili utjecati na vjerodostojnost dokaza optužbe.²³⁹

179. Primjena kriterija u vezi s objelodanjivanjem na osnovu pravila 68 sastoji se iz dva koraka.²⁴⁰ Prvo, ako odbrana smatra da optužba nije ispoštovala pravilo 68, mora dokazati da postoje i drugi dokazi za koje bi se moglo pokazati da su ekskulpatorni ili da ublažavaju krivicu optuženog, a optužba ih posjeduje. Drugo, moraju se iznijeti *prima facie* dokazi o mogućem ekskulpatornom ili ublažujućem karakteru traženog materijala.²⁴¹ Ako odbrana uspije uvjeriti vijeće da optužba nije ispoštovala pravilo 68, vijeće, prilikom razmatranja (eventualnog) primjerenog pravnog sredstva, mora ispitati da li je odbrani nanesena ikakva šteta povredom pravila 68, i može dalje odlučivati na osnovu pravila 68bis.²⁴²

1. Navodne povrede postupka na glavnom pretresu: potvrda

180. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo dva puta kada nije obavezalo optužbu da potvrdi da li je ispoštovala svoje obaveze na osnovu pravila 68, načinivši tako propust u pogledu pravilne primjene pravila 68.²⁴³

181. Argument optužbe je da potvrda nije potrebna i da nije bila potrebna, te da to nije izričito predviđeno u Pravilniku.²⁴⁴ Tvrdi se da je Pretresno vijeće ispravno pretpostavilo da je optužba prilikom

²³⁸ Žalbeno vijeće primjećuje da se Čerkez pridružio ovom argumentu.

²³⁹ U vrijeme glavnog pretresa (pravilo je izmijenjeno 12. decembra 2003.) ovo pravilo je bilo formulirano na sljedeći način: “Tužilac će, što je ranije moguće, upoznati odbranu sa postojanjem materijala poznatih tužiocu koji na bilo koji način ukazuju na nevinost ili ublažavaju krivicu optuženog ili mogu da utiču na pouzdanost dokaza optužbe.”

²⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 268.

²⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 268.

²⁴² Pravilo 68bis uređuje "Neispunjenje obaveza objelodanjivanja", a usvojeno je 13. decembra 2001.

²⁴³ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 2135.

²⁴⁴ Odgovor tužilaštva, par. 2.55.

ispunjavanja obaveza iz pravila 68 postupila savjesno,²⁴⁵ te da Kordić nije uspio dokazati da je optužba napravila propust.²⁴⁶

182. Žalbeno vijeće smatra da Kordić svojom tvrdnjom nastoji učitati u Pravilnik nešto što u njemu uopšte nije predviđeno. Ne postoji obaveza optužbe da potvrdi da je ispunila svoje obaveze u pogledu objelodanjivanja, tako da ni Žalbeno vijeće ne može postaviti takav uslov.

183. Žalbeno vijeće je naglašavalo značaj ispunjenja obaveze optužbe koju propisuje pravilo 68, a obaveza objelodanjivanja na osnovu pravila 68 smatra se isto toliko značajnom kao i obaveza vođenja optužnog postupka.²⁴⁷ Doista, smisao pravila 68 jeste da odgovornost za objelodanjivanje ekskulpatornog materijala počiva isključivo na optužbi, a optužba po vlastitom nahođenju utvrđuje koji materijal ispunjava kriterije za objelodanjivanje.²⁴⁸ Optužba nema pravnu obavezu da se konsultuje s optuženim prilikom izbora materijala koji ukazuju na nevinost ili ublažavaju krivicu optuženog ili utiču na vjerodostojnost dokaza optužbe. Pitanje koji bi dokazi mogli biti ekskulpatorni prvenstveno podrazumijeva ocjenjivanje utemeljeno na činjenicama od strane optužbe ili pod njenim nadzorom.²⁴⁹

Opšta praksa na ovom Međunarodnom sudu jeste da se poštuje funkcija optužbe u sistemu pravosuđa²⁵⁰ kao i savjesno postupanje optužbe u izvršavanju te funkcije.²⁵¹

2. Navodne povrede postupka na glavnom pretresu: zakašnjelo i novo objelodanjivanje

184. I Kordić²⁵² i Čerkez²⁵³ tvrde da je optužba konstantno kasnila s objelodanjivanjem dokaza (i identiteta svjedoka) koje je prethodno neko vrijeme već posjedovala, te da je optužbi sistematski dopuštano da krši rokove za objelodanjivanje i predlaže nove dokaze, često u podmaklim fazama postupka, pa čak i u postupku pobijanja, što je za posljedicu imalo neprestano dopunjavanje teze optužbe, zbog čega je optuženima uskraćena mogućnost da jasno shvate tu tezu, a to im je bilo potrebno da bi mogli pripremiti vlastitu.

²⁴⁵ Odgovor tužilaštva, par. 2.55.

²⁴⁶ Odgovor tužilaštva, par. 2.56.

²⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 264.

²⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 264.

²⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, para. 264.

²⁵⁰ Predmet *Blaškić*, Odluka o dostavi materijala, suspenziji odnosno produženju roka za podnošenje podnesaka, par. 32.

²⁵¹ Predmet *Blaškić*, Odluka o dostavi materijala, suspenziji odnosno produženju roka za podnošenje podnesaka u predmetu *Blaškić*, par. 45.

²⁵² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 31, 41-43.

²⁵³ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 34-35, par. 2.

185. Kordić naročito tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je iskaz svjedoka AT prihvatilo kao dokaz u postupku pobijanja²⁵⁴, a dokazne predmete Z610.1²⁵⁵ i Z1380.4²⁵⁶ tek na kraju postupka.

186. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je svjedoku AT dopustilo da svjedoči tek nakon završetka dokaznog postupka odbrane, pa tako on nije imao mogućnosti da na odgovarajući način prilagodi svoju tezu. S tim u vezi, on tvrdi da su povrijeđena njegova prava kao optuženog koja mu garantuje pravilo 21(4)(a) Statuta.²⁵⁷

(a) Da li su zakašnjelo i novo objelodanjivanje onemogućili Čerkeza da sam svjedoči?

187. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo jer nije spriječilo iznošenje novih dokaza optužbe na glavnom pretresu iako je optužba pokazala jasnu tendenciju kako kašnjenja s objelodanjivanjem dokaza tako i objelodanjivanja novih dokaza, zbog čega su njegove mogućnosti za pripremanje odbrane i suočavanje više svjedoka s dokumentarnim dokazima bile ograničene.²⁵⁸ Čerkez tvrdi da je optužba usvojila "taktiku" planskog postavljanja "zamki" korištenjem novih materijala, naročito kada je riječ o "zagrebačkim materijalima",²⁵⁹ što je Čerkeza primoralo da se odrekne mogućnosti da svjedoči u svoju odbranu.²⁶⁰ Čerkez dalje tvrdi da je većina bitnih dokaza objelodanjena u završnim mjesecima suđenja, čime je izjalovljen rad odbrane i povrijeđeno njegovo pravo na pravično suđenje.²⁶¹ Čerkeзов argument se zasniva na tvrdnji da u ovom predmetu nije bilo razloga da se odstupi od proceduralne prakse Međunarodnog suda koja je dopuštala da mu se da dodatno vrijeme.²⁶²

188. U pogledu opštih navoda o zakašnjelom i novom objelodanjivanju dokaza od strane optužbe, tužilac tvrdi da, u slučajevima kada se to događalo, to nije bilo krivnjom optužbe nego zbog objektivnih razloga,²⁶³ i da je Čerkez, kada je tražio pristup materijalima koji nisu obuhvaćeni obavezama optužbe u vezi s objelodanjivanjem, mogao pribjeći rješenju koje mu pruža pravilo 66(B) ali se opredijelio da to ne učini.²⁶⁴ Kada je riječ o "zagrebačkim materijalima", optužba je na suđenju objasnila razloge za

²⁵⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 45-46.

²⁵⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 50, 53. DP Z610.1 (Ratni dnevnik).

²⁵⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 53. DP Z1380.4 čini niz anonimnih dokumenata u kojima se opisuje unapređenje Darka Kraljevića u čin pukovnika HVO-a.

²⁵⁷ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 39-40.

²⁵⁸ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 33-40.

²⁵⁹ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 35. Pod "zagrebačkim materijalima" podrazumijevaju se dokazi pribavljeni od Republike Hrvatske u vidu dokumenata iz arhiva u Zagrebu. Dokazi u vidu transkripata za koje se navodi da potiču sa sastanaka održanih u Uredu predsjednika Republike Hrvatske u Zagrebu u vrijeme kada je Franjo Tuđman bio predsjednik Republike Hrvatske i da su pripremljeni po njegovim uputama, na suđenju su nazivani "predsjednički transkripti".

²⁶⁰ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 35. Čerkez tvrdi da, zbog toga što su mu dokumenti "koji su, poredani u visinu, dosežali više od jedne [stope]" objelodanjani u 10:00 sati u petak, 13. oktobra 2000., klijent nije bio u mogućnosti da pregleda dokumente prije zakazanog svjedočenja u ponedjeljak, 16. oktobra 2000.

²⁶¹ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 36.

²⁶² Vidi dio IV.D.2.(b) *infra*.

²⁶³ Odgovor tužilaštva, par. 9.7, naročito "konstantne opstrukcije od strane bivše vlasti u Hrvatskoj." Vidi fusnotu 619.

²⁶⁴ Odgovor tužilaštva, par. 9.10.

zakašnjelo objelodanjivanje, navodeći da ih je Republika Hrvatska dostavila tek nedavno, te da je o njima odbrana prvom prilikom obaviještena.²⁶⁵

189. Tužilac dalje tvrdi da Čerkez, u vezi sa svojom tvrdnjom da je postupak bio nepravičan zbog nedovoljnog vremena za pripremu, nije dokazao da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kada je odbilo njegov zahtjev za produženje roka.²⁶⁶

190. U odluci od 1. decembra 2000., Pretresno vijeće je uzelo u obzir argumente strana u vezi s prihvatanjem zagrebačkih materijala. Pretresno vijeće je ispravno postavilo relevantne kriterije za prihvatanje novih dokaza,²⁶⁷ te je isključilo mogućnost uvrštavanja u spis velikog broja dokaza iz više razloga, i to, između ostalog kako slijedi: (1) predmetni dokument(i) su već uvršteni u spis; (2) predmetni material je već predočen u drugim postupcima pred Međunarodnim sudom i stoga nije bio dostupan tužilaštvu u vrijeme izvođenja njegovih dokaza; (3) predmetni materijal nije u dovoljnoj mjeri značajan da bi bilo opravdano uvrstiti ga u spis u tako kasnoj fazi postupka; (4) predmetni materijal je kumulativan i ničim ne dopunjava obimne materijale koji su već uvršteni u spis; ili (5) predmetni materijal se zasniva na anonimnim izvorima ili izjavama iz druge ruke koje se ne mogu provjeriti unakrsnim ispitivanjem. Pored toga, za dokaznu vrijednost nekih dokaza utvrđeno je da je toliko ograničena da je po težini nadmašuje potreba da se osigura pravično suđenje; "njihovim prihvatanjem u ovoj fazi postupka narušilo bi se pravo optuženih na pravično suđenje" budući da odbrana ne bi imala mogućnosti da unakrsno ispita ovog svjedoka.²⁶⁸ Pretresno vijeće je izrazilo neodobravanje svakog postupka optužbe koji bi ugrožavao mogućnost odbrane da pripremi svoju tezu.²⁶⁹ Ipak, imajući u vidu obavezu da osigura da suđenje bude pravično i istovremeno ekspeditivno, Pretresno vijeće je odbilo da odobri odgodu postupka i zapravo odbilo da prihvati većinu dokaza, izražavajući time svoj stav da će se na taj način zaštititi interesi odbrane.

191. U vezi s opštim navodima Čerkeza o zakašnjelom i novom objelodanjivanju dokaza od strane optužbe, Žalbeno vijeće ne nalazi da je optužba kasnila s objelodanjivanjem dokaza kako bi podmetala zamke optuženima. Optužba je u dovoljnoj mjeri pokazala da su okolnosti van njene kontrole igrale ulogu u obezbjeđivanju dokaza iz Republike Hrvatske.

²⁶⁵ T. 26552, 26559.

²⁶⁶ Odgovor tužilaštva, par. 9.3. Pretresno vijeće je odbilo Čerkeзов usmeni zahtjev za produženje roka, T. 26562.

²⁶⁷ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po podnescima tužioca koji se odnose na "zagrebačke materijale" i predsjedničke transkripte, predmet br. IT-95-14/2-T, 1. decembar 2000., par. 36; T. 27358.

²⁶⁸ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po navodima tužioca koji se odnose na "zagrebačke materijale" i predsjedničke transkripte, predmet br.: IT-95-14/2-T, 1. decembar 2000., par. 40.

²⁶⁹ T. 26554-57.

192. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da pravilo 127(A) Pravilnika nalaže strani koja podnosi zahtjev da iznese valjane razloge za produženje roka. U svojoj odluci od 11. septembra 2001., Žalbeno vijeće je razmotrilo Čerkezov zahtjev i našlo da je njegov pristup pogrešan:

“Dovoljni razlozi” za produženje roka koji bi trebalo odobriti Čerkezu da dostavi svoj podnesak respondentu na žalbeni podnesak tužilaštva ne mogu se jednostavno temeljiti na tome što je optužba iznijela “dovoljne razloge” za produženje roka za dostavljanje njenog podneska respondentu na žalbene podneske koje su dostavili Čerkez i Kordić. To bi značilo da se u pravo na jednakost strana u postupku učitava pravo na jednakost u vezi s *pravim lijekom*, i to čak i onda kada su okolnosti prilično različite u svakom od slučajeva i ne pružaju nikakve temelje za dodjelu jednakog pravnog lijeka.²⁷⁰

193. Da bi ovaj argument bio uspješan, Čerkez mora dokazati da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo kada mu nije odobrilo produženje roka koje bi mu omogućilo da svjedoči. On to nije dokazao. Ovaj argument se odbacuje.

(b) Da li su navodno zakašnjelo i novo objelodanjivanje onemogućili Čerkeza da pripremi svoj završni podnesak?

194. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada mu nije odobrilo produženje roka koje je tražio kako bi na primjeren način pripremio svoj završni podnesak.²⁷¹ Prema Čerkezu, odluka Pretresnog vijeća²⁷² da odbije produžiti rok za pripremanje njegovog završnog podneska ili iskaza “u flagrantnoj je suprotnosti sa trenutno važećom praksom na Međunarodnom sudu”, naročito u kontekstu prakse “gotovo neprestanog objelodanjivanja” dokaza optužbe.²⁷³ Budući da je njegovo pravo na ekspeditivno suđenje sekundarno u odnosu na njegovo pravo na adekvatno vrijeme, te u svjetlu novih dokaza koje je optužba konstantno objelodanjivala, Čerkez tvrdi da su mu uskraćeni adekvatno vrijeme i uslovi za pripremanje završnog podneska.

195. Optužba tvrdi da su Čerkezovi navodi pogrešni i da ne pokazuju nikakvu zloupotrebu diskrecionih ovlasti od strane Pretresnog vijeća,²⁷⁴ da nema ustanovljene “prakse Međunarodnog suda” u pogledu produženja roka²⁷⁵ budući da su pretresna vijeća nadležna da uređuju vlastito postupanje,²⁷⁶ te da Kordićeva tvrdnja da je njegovo pravo na ekspeditivno suđenje sekundarno u odnosu na pravo na adekvatno vrijeme nije tačna.²⁷⁷

²⁷⁰ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po molbi Marija Čerkeza za produženje roka za dostavljanje podneska respondentu, predmet br. IT-95-14/2-A, 11. septembar 2001., par. 9. (naglasak u originalu).

²⁷¹ Odluka Pretresnog vijeća kojom se odbija zahtjev za produženje roka donesena je usmeno 20. novembra 2000., T. 27196.

²⁷² Čerkezov žalbeni podnesak, str. 33-40.

²⁷³ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 34, 37.

²⁷⁴ Odgovor tužilaštva, par. 9.16.

²⁷⁵ Odgovor tužilaštva, par. 9.16.

²⁷⁶ Odgovor tužilaštva, par. 9.17.

²⁷⁷ Odgovor tužilaštva, par. 9.22.

196. Čerkezov argument da je na Međunarodnom sudu praksa da se u sličnim slučajevima dopušta produženje roka ne stoji. Pretresna vijeća imaju inherentne ovlasti da na efikasan način uređuju svoje postupanje.

[U] dugotrajnim i složenim predmetima, kakva je većina predmeta na Međunarodnom sudu, nužno [je] da pretresno vijeće ostvaruje kontrolu nad postupkom. Ponekad se moraju poduzeti energične mjere kontrole, pod uslovom, naravno, da se ne ugrozi pravo bilo koje od strana na pravično suđenje.²⁷⁸

Čerkezova tvrdnja stoga ne može biti prihvaćena. Pravilo 127(A) Pravilnika koje uređuje postupak izmjene rokova propisuje da strana koja podnosi zahtjev mora za to iznijeti valjane razloge, a ne dokazivati da njen zahtjev odražava neku pretpostavljenu praksu Međunarodnog suda. Čerkez nije uspio da dokaže Žalbenom vijeću da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo i tako dovelo do neostvarenja pravde. Ovaj argument se odbija.

3. Navodne povrede postupka na glavnom pretresu: svjedočenja Blaškića na otvorenoj i zatvorenoj sjednici

197. Kordić tvrdi da je neobjelodanjeno svjedočenje Blaškića na otvorenim i zatvorenim sjednicama suđenja u njegovom vlastitom predmetu, koje mu nije objelodanjeno, izrazito protivrječno iskazima nekih svjedoka *in casu*, naročito svjedoka AT, ili barem dovodi u pitanje vjerodostojnost tih svjedoka.²⁷⁹ Kordić tvrdi da su mu zbog ovog navodnog kršenja pravila 68 uskraćena jamstva pravičnog postupanja.²⁸⁰

198. Tužilac kaže da bi se od svakog revnosnog branioca, koji ima saznanja o postupku u predmetu *Blaškić*, očekivalo da pažljivo prati taj postupak i postara se da sazna za svaki javni materijal koji bi mogao pomoći njegovom klijentu, te da je, u svakom slučaju, politika tužilaštva (za koju je Kordić znao) uvijek bila da se “materijali iz otvorenih izvora”, koji su bili ili općenito jesu dostupni svim stranama u postupku, ne objelodanjuju odbrani na osnovu pravila 68.²⁸¹

199. Tužilac takođe tvrdi da je najkasnije u februaru 2000. odbrana potvrdila da su joj dostupni transkripti Blaškićevog iskaza datog na otvorenim sjednicama u predmetu *Blaškić*.²⁸² Iz toga je optužba, kaže na kraju tužilac, mogla izvesti razuman zaključak da je tokom dokaznog postupka optužbe u ovom predmetu, Kordić imao pristup Blaškićevom iskazu na otvorenim sjednicama u predmetu *Blaškić* te, nadalje, da se aktivno protivio uvrštavanju ovog iskaza u spis na glavnom pretresu u svom predmetu

²⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 16.

²⁷⁹ Kordićeva replika, str. 20-21.

²⁸⁰ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 6.

²⁸¹ Odgovor tužilaštva od 8. marta 2004., par. 73-77.

²⁸² Odgovor tužilaštva od 8. marta 2004., par. 84.

nakon što ga je pregledao.²⁸³ Zaključak optužbe je da može biti oslobođena svoje obaveze iz pravila 68 ako je optuženom poznato postojanje relevantnih eksculpatornih dokaza i ako su mu oni bili dostupni. U takvim okolnostima, tvrdi optužba, optuženi ne bi pretrpio stvarnu štetu zbog eventualnog navodnog kršenja pravila 68 Pravidnika.

200. Žalbeno vijeće se uvjerilo da je Kordić zaista pratio sadržaj materijala sa otvorenih sjednica u predmetu *Blaškić* za koji mu je Sekretarijat odobrio pristup i on, čini se, nikad nije iznio bilo kakav prigovor da mu je taj pristup ograničen. U takvim okolnostima, nema nikakvog razloga za zaključak da je Pretresno vijeće napravilo proceduralnu grešku rješavajući pitanje obaveza optužbe na osnovu pravila 68 u vezi s iskazom Blaškića na otvorenim sjednicama.

201. Što se tiče Blaškićevog iskaza na zatvorenim sjednicama, Kordić nije uspio da pokaže da bi se navodni eksculpatoran karakter Blaškićevog iskaza na otvorenim sjednicama mogao otkriti samo ako se poveže s iskazom na zatvorenim sjednicama. Žalbeno vijeće dalje primjećuje da Kordić nije zatražio od Pretresnog vijeća u predmetu *Blaškić* da mu odobri pristup Blaškićevom iskazu na zatvorenoj sjednici iz legitimnih sudskih razloga, te da nije zatražio da se Blaškićev iskaz prihvati u žalbenom postupku na osnovu pravila 115. Nakon što se na glavnom pretresu opredijelio za to da ne traži pristup dotičnom materijalu, on ne može u žalbenom postupku tvrditi da mu je neobjelodanjivanjem ovog materijala nanesena šteta.

202. Kordićev argument u vezi s neobjelodanjivanjem Blaškićevog iskaza u cijelosti se odbija.

(a) Navodna kršenja pravila 68 nakon glavnog pretresa: arhiv ABiH

203. Pored navodnih povreda pravila 68 na glavnom pretresu, Kordić tvrdi da je optužba iznijela “lažne tvrdnje”, kršeći to pravilo i u fazi objelodanjivanja nakon glavnog pretresa u vezi s materijalom pribavljenim iz jedne arhive u BiH.²⁸⁴

204. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo dokazni postupak ne čekajući na dostavu “dokumenata iz Federacije BiH”, koji su zatraženi na osnovu Naloga Pretresnog vijeća od 27. januara 2000. Na ovaj način, Pretresno vijeće je navodno lišilo optuženog dokaza koji bi mu mogli ići u prilog.²⁸⁵

205. U vezi s Kordićevim navodom o kršenjima pravila 68 nakon glavnog pretresa, tužilac izjavljuje da Kordić nije uspio da pokaže da je došlo do povrede tog pravila, i nikad nije podnio zahtjev za

²⁸³ Odgovor tužilaštva od 8. marta 2004., par. 87.

²⁸⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 32, fusnota 43; str. 39.

²⁸⁵ Čerkežov žalbeni podnesak, str. 38-39.

prihvatanje predmetnih dokaza, što pokazuje da mu nije nanesena nikakva šteta.²⁸⁶ Optužba tvrdi da je prigovor optuženog “neodrživ” budući da se ne može tvrditi da je Pretresno vijeće pogriješilo na osnovu propuštanja neke treće strane da ispoštuje jedan od naloga Vijeća, budući da ustvari i nije navedena nikakva greška, te budući da nikada nije (što bi bilo logično rješenje) podnesen nikakav zahtjev za odgodu postupka.²⁸⁷

206. Predžalbeni sudija u ovom predmetu je u svom nalogu naveo da je “optužba svjesna svojih obaveza na osnovu pravila 68, pa nije ni umjesno izdavati bilo kakav nalog protiv optužbe, osim ukoliko ona nije propustila nešto učiniti”;²⁸⁸ to je rečeno s uvažavanjem prema Tužilaštvu i Žalbeno vijeće to podržava. Ipak, u odluci od 2. jula 2001.,²⁸⁹ predžalbeni sudija je primijetio da je optužba potvrdila da je pristup arhivama ABiH dobila u oktobru 2000., dok je glavni pretres još bio u toku i trajalo izvođenje dokaza odbrane, dobila pristup arhivama ABiH i da “ta pitanja očito iziskuju odgovarajuću istragu i objašnjenje od strane optužbe”.²⁹⁰

207. Žalbeno vijeće primjećuje da je o materijalima koji se nalaze u arhivama ABiH (i drugima) bilo riječi u više podnesaka u ovom predmetu, i da je optužba obrazložila svoje postupke s tim u vezi, što je sažeto prikazano, između ostalog, u Žalbenom podnesku optužbe.²⁹¹ Ključna pitanja koja treba utvrditi jesu (1) da li je optužba prekršila obavezu na osnovu pravila 68, i (2) ako jeste, da li je to kršenje nanijelo štetu Kordićevoj odbrani.

208. Žalbeno vijeće nije nijednom izgubilo iz vida poteškoće na koje nailaze strane u pronalaženju i pribavljanju dokaza na teritoriji bivše Jugoslavije gdje neke države “ne izlaze u susret svojoj pravnoj obavezi saradnje sa Međunarodnim sudom”.²⁹²

Strana koja se žali ima obavezu da promptno skrene pažnju Pretresnog vijeća na takve poteškoće kako bi ono moglo utvrditi da li se na osnovu Pravilnika i Statuta može pružiti pomoć koja bi popravila tu situaciju. Takva strana ne može o tome šutjeti, da bi se onda vratila u žalbenom postupku i tražila *de novo* suđenje, kao što to odbrana nastoji napraviti u ovom predmetu.²⁹³

²⁸⁶ Odgovor tužilaštva, par. 2.63-2.64.

²⁸⁷ Odgovor tužilaštva, par. 9.29.

²⁸⁸ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po zahtjevu Marija Čerkeza za pristup povjerljivom materijalu iz predmeta *Tužilac protiv Hadžihasanovića i drugih* i i za izdavanje naloga kojim se Tužilaštvu nalaže da objelodani materijal u skladu sa pravilom 68, predmet br. IT-95-14/2-A, 7. septembar 2001.

²⁸⁹ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po drugim prijedlozima za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, predmet br. IT-95-14/2-A, 2. juli 2001., par. 4.

²⁹⁰ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po drugim prijedlozima za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, predmet br. IT-95-14/2-A, 2. juli 2001., par. 10.

²⁹¹ Odgovor tužilaštva (povjerljivo), par. 2.62 - 2.63. Ukratko, optužba tvrdi da materijali ABiH nisu dostavljeni ranije zbog postupka indeksacije i omogućavanja pretraživanja materijala. Zbog toga su materijali pristigli u Haag tek 25. oktobra 2000., nakon odgovarajućeg pretraživanja, tako da su objelodanjeni čim je to bilo izvodljivo.

²⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 52.

²⁹³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 55 (naglasak u originalu).

209. Žalbeno vijeće zaključuje da je optužba dovoljno obrazložila vlastite postupke s tim u vezi, da je materijal ABiH objelodanjen "što je prije moguće" u skladu s pravilom 68, te da Kordić i Čerkez nisu pokazali da je objelodanjivanje materijala ABiH od strane optužbe izvršeno u suprotnosti s obavezama iz pravila 68.

210. U skladu s tim, Kordićev argument se po ovom osnovu odbija.

4. Navodne povrede postupka od strane Pretresnog vijeća u pogledu dokaza

(a) Da li je davanje iskaza svjedoka AT dokazivanje u postupku pobijanja?

211. U vrijeme donošenja odluke o uvrštavanju u spis iskaza svjedoka AT, Kordić je priznao da ne može iznijeti nikakav prigovor na to,²⁹⁴ ali on sada tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je svjedoku AT dopustilo da svjedoči o novim pitanjima (koja ne predstavljaju pobijanje) tokom faze suđenja u kojoj je vršen postupak pobijanja dokaza.²⁹⁵ Kordić negira da se odrekao prava da ospori uvrštavanje u spis iskaza svjedoka AT i tvrdi da nikada nije ni imao mogućnost da taj iskaz pobija, pošto u materijalima koje mu je dostavila optužba nije objelodanjen nijedan suštinski element iskaza svjedoka AT.²⁹⁶

212. Optužba tvrdi da se mora pretpostaviti da se Kordić²⁹⁷ odrekao prava da pobija iskaz svjedoka AT, pošto nije uložio nikakav prigovor na uvrštavanje u spis iskaza svjedoka AT.²⁹⁸

213. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo u smislu zakazivanja vremena davanja iskaza svjedoka AT, koje je održano 27. i 28. novembra 2000., nakon što je 16. oktobra 2000. okončan dokazni postupak odbrane, uprkos činjenici da je optužba još od maja 2000. itekako znala za mogućnost da svjedok AT svjedoči. Čerkez je ustvrdio da mu je uskraćena jednakost sredstava time što

²⁹⁴ T. 25527-28.

²⁹⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 41-42, 56.

²⁹⁶ Kordićeva replika, str. 26-29.

²⁹⁷ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 2.67.

²⁹⁸ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 2.72, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 640: "Žalbeno vijeće kao opšti princip prihvata da se strani ne bi smjelo dozvoliti da se uzdrži od postavljanja prigovora o pitanju koje je bilo očigledno tokom glavnog pretresa i da ga postavi samo u slučaju odluke nepovoljne za tu stranu. Taj princip, uspostavljen u mnogim nacionalnim jurisdikcijama, priznat je ranijim odlukama Žalbenog vijeća. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, para. 174: "Ako ga je smatrao relevantnim [žalilac je] mogao pokrenuti to pitanje pred Pretresnim vijećem, bilo prije bilo za vrijeme suđenja. Na osnovu gorenavedenog, Žalbeno vijeće bi moglo zaključiti da se žalilac odrekao svog prava da to pitanje potakne sada, i moglo bi odbaciti tu osnovu žalbe." Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 55, gdje je, u kontekstu prigovora u žalbenom postupku da odbrana nije mogla pozvati njoj važne svjedoke, Žalbeno vijeće ocijenilo: "Strana koja se žali ima obavezu da promptno skrene pažnju Pretresnog vijeća na takve poteškoće kako bi ono moglo utvrditi da li se na osnovu Pravilnika i Statuta može pružiti pomoć koja bi popravila tu situaciju. Takva strana ne može o tome šutjeti, da bi se onda vratila u žalbenom postupku i tražila *de novo* suđenje, kao što to odbrana nastoji napraviti u ovom predmetu." Vidi i Odluku po žalbi tužitelja u vezi s prihvatljivošću dokaza u predmetu *Aleksovski*, par. 20: "[...] Raspravnom vijeću [...] nije uložena nikakav sličan prigovor, a ne bi trebalo dopustiti da se takav prigovor po prvi put iznosi u žalbenom postupku."

je optužba namjerno manipulirala s objelodanjivanjem tog dokaza. Čerkez tvrdi da je bio lišen prava na adekvatno vrijeme za pripremu unakrsnog ispitivanja svjedoka AT i da odbrana nije imala dodatno vrijeme da pripremi relevantni materijal za postupak pobijanja dokaza optužbe.²⁹⁹

214. Tužilac odgovara da su Čerkezovi navodi pogrešni i temelje se na iskrivljenoj verziji događaja na suđenju.³⁰⁰ Prema optužbi, Čerkez je previdio činjenicu da ga je optužba prije završetka svog dokaznog postupka 22. septembra 2000. obavijestila o namjeri da AT pozove kao svjedoka u postupku pobijanja, kao i o glavnim pitanjima koja će svjedok obuhvatiti u svom iskazu. Optužba je dalje zatražila od Pretresnog vijeća da ovog svjedoka naknadno ubaci u redosljed, kako bi se Čerkezu omogućilo da odgovori na sva relevantna pitanja pokrenuta u njegovom iskazu u slučaju da Čerkez odluči i sam svjedočiti. Optužba je objasnila da je na raspravi 25. septembra 2000. iznijela detaljne razloge zašto materijal nije bio objelodanjen ranije, uključujući činjenicu da je odluka da se svjedok AT pozove donesena samo dva dana prije nego što je optužba i podnijela Zahtjev za njegovo pozivanje. Postupak koji su slijedili optužba i Pretresno vijeće bio je pravičan i transparentan i, kako tvrdi tužilac, Čerkezu nije nanio nikakvu štetu.

215. Optužba je ostala pri zahtjevu da se svjedok AT sasluša u postupku pobijanja radi uštede vremena,³⁰¹ ali je istakla da bi njegov iskaz bio prihvatljiv ili putem ponovnog otvaranja dokaznog postupka ili primjenom pravila 98.³⁰² Čerkeзов branilac složio se s klasifikacijom Pretresnog vijeća, ustvrdivši da, u slučaju da se svjedoku AT dopusti da svjedoči, njegov iskaz treba tretirati kao dokaz u postupku pobijanja,³⁰³ pri čemu se Kordić prvobitno složio s takvim stavom.³⁰⁴

216. Žalbeno vijeće podsjeća da izvođenje dokaza mora slijediti utvrđeni redosljed, po kojem optužba treba da okonča svoj dokazni postupak da bi odbrana mogla da počne odgovarati na navode protiv

²⁹⁹ Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 39-40, 52-53.

³⁰⁰ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 9.34.

³⁰¹ Odgovor tužilaštva, par. 2.77.

³⁰² Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 2.75(c). Pravilo 98 uređuje ovlaštenje vijeća da nalože dostavljanje dodatnih dokaza.

³⁰³ T. 25514. Čerkez je tek u žalbenom postupku iznio prigovor na uvrštenje iskaza svjedoka AT, i to ne zbog toga što bi se radilo o pobijajućem ili novom dokazu, nego s razlogom da je on pridonio značajnom kršenju njegovog prava na pravično suđenje, Žalbena rasprava, T.476.

³⁰⁴ T. 25517 (djelimično zatvorena sjednica): U vrijeme iznošenja završne riječi, nakon što je svjedok AT već okončao davanje iskaza; Kordić je promijenio svoj stav te izjavio da svjedok AT ustvari pruža nove dokaze, Žalbena rasprava, T.228. Čerkez je tek u žalbenom postupku iznio prigovor na uvrštenje iskaza svjedoka AT, i to ne zbog toga što bi se radilo o pobijajućem ili novom dokazu, nego s razlogom da je on pridonio značajnom kršenju njegovog prava na pravično suđenje, Žalbena rasprava, T.476.

optuženog³⁰⁵ Međutim, postoje izuzeci od ovog redoslijeda izvođenja dokaza kao što su prihvatanje dokaza u postupku pobijanja, novih dokaza i, eksplicitno, postupak iz pravila 98.³⁰⁶

217. Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Kordiću uskraćeno pravo da ospori uvrštavanje u spis iskaza svjedoka AT, budući da on u vrijeme uvrštavanja nije mogao ocijeniti karakter tog dokaza, pa će u žalbenom postupku njegove argumente uzeti u obzir zajedno s Čerkezovim.³⁰⁷

218. Iskaz svjedoka AT je saslušan tokom faze postupka u kojoj je vršeno pobijanje dokaza. Međutim, to ne znači da je taj iskaz u cjelini klasifikovan kao materijal u postupku pobijanja, te je, donoseći usmenu odluku da se iskaz svjedoka AT uvrsti u spis, Pretresno vijeće postavilo pitanje da li bi opuzba, da je znala da svjedok AT postoji ili da bi vjerovatno svjedočio, pozvala ovog svjedoka, na koje pitanje je optužba potvrdno odgovorila, sugerišući da se ovaj materijal klasifikuje kao materijal u postupku pobijanja kako bi se dobilo na vremenu.³⁰⁸ To je navelo sudiju Maya da izjavi sljedeće:

Pa on ni u kom smislu ne pobija. Samo bi se u najopštijem smislu moglo ustvrditi da se radi o pobijanju jer se radi o pitanjima koja je g. Kordić uveo u postupak. Vi sada govorite da postoji novi svjedok o kome ništa nismo znali, da je dokazna vrijednost njegovog iskaza velika i da ga stoga treba pozvati. To je zacijelo vaš stav.³⁰⁹

219. Žalbeno vijeće će stoga razmotriti da li je iskaz svjedoka AT bio neprihvatljiv kao novi dokaz.

(b) Predočavanje iskaza svjedoka AT kao novog dokaza

220. U svojoj odluci da, između ostalog, prihvati iskaz svjedoka AT, Pretresno vijeće je obrazložilo da će dopustiti samo dokaze velike dokazne vrijednosti u odnosu na neko bitno pitanje, kojima se odgovara na dokaze odbrane koji se razumno nisu mogli predvidjeti,³¹⁰ a ne puko argumentovanje glavne teze optužbe.³¹¹ Nadalje, rješavajući da dopusti iskaz svjedoka AT, Pretresno vijeće je na glavnom pretresu izjavilo da se radi o "iskazu novog svjedoka koji nije bio poznat optužbi i koji joj nije stajao na

³⁰⁵ Sudeње u predmetu *Čelebići (Tužilac protiv Delalića i drugih)* Odluka po alternativnom zahtjevu tužioca za ponovno otvaranje predmeta optužbe, predmet br. IT-96-21-T, 19. august 1998.

³⁰⁶ Sudeње u predmetu *Čelebići (Tužilac protiv Delalića i drugih)* Odluka po alternativnom zahtjevu tužioca za ponovno otvaranje predmeta optužbe, predmet br. IT-96-21-T, 19. august 1998., par. 22, gdje se navodi da je "Najznačajniji od tih [izuzetaka] ... izvođenje dokaza u postupku pobijanja"; Valja primijetiti da u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 43, Žalbeno vijeće naizmjenično koristi izraze "dodatni dokazi" - kako predviđa pravilo 115 - "nedavno otkriveni dokazi" i "novi dokazi". U ovoj Presudi Žalbeno vijeće izjašnjava se u prilog upotrebe pojma "novi dokazi" za razliku od "dodatnih dokaza", budući da je u ovom predmetu jasno da iskaz svjedoka AT nije predložen Zahtjevom na osnovu pravila 115.

³⁰⁷ Čerkez postupak Pretresnog vijeća kojim je uvršten iskaz svjedoka AT osporava *in toto* zbog toga što se njegovo kasno uvrštenje kosi s pravilom 21 i jer je nepravilno, argument u kom je bilo riječi u dijelu IV.D. *supra*. Čerkezovi argumenti u vezi s ocjenom vjerodostojnosti svjedoka AT koju je dalo Pretresno vijeće i davanja povjerenja tom iskazu, razmotreni su u dijelu IV.E, *infra*.

³⁰⁸ T. 26643.

³⁰⁹ T. 26643.

³¹⁰ Usmena odluka, T. 26646.

³¹¹ T. 26647.

raspolaganju dok suđenje nije došlo u poodmaklu fazu. Njegova potencijalna dokazna vrijednost je dosta visoka i Pretresno vijeće ima na umu obavezu utvrđivanja istine o onome što se dogodilo”.³¹²

221. Iako Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće ispravno primijenilo kriterije za prihvatanje dokaza u postupku pobijanja, ono što je sporno jeste pitanje prihvatljivosti dokaza koji po navodima odbrane nisu pobijajući, odnosno novih dokaza, koje je pružio svjedok AT. Nepobijajući dokazi, odnosno novi dokazi, po navodima su oni dokazi koji idu korak dalje od dokaza izvedenih radi pobijanja jer njima se ne odgovara na značajna pitanja koja su se pojavila u dokaznom postupku, i stoga ih je, prema Kordiću, bolje klasifikovati kao nove dokaze. Žalbeno vijeće se slaže s tom tvrdnjom. Pretresno vijeće je prihvatilo dijelove iskaza svjedoka AT kao nove dokaze, iako je njegov iskaz dat u fazi postupka u kojoj se pobijaju dokazi druge strane. Ova distinkcija je relevantna iz sljedećih razloga:

Ako takvi dokazi nisu mogli biti izvedeni u sklopu glavnog izvođenja dokaza optužbe jer u to vrijeme nisu bili u rukama Tužilaštva, to ih ne čini prihvatljivima za postupak pobijanja. Činjenica da je neki dokaz tek pribavljen ne čini taj dokaz prihvatljivim za postupak pobijanja, ako on ne zadovoljava standard za prihvatanje dokaza u sklopu postupka pobijanja. To ga naprosto smješta u kategoriju novih dokaza, na koje se primjenjuje drugačiji standard prihvatljivosti.³¹³

222. Dakle, Pretresno vijeće je imalo mogućnost da prihvati nove dokaze koje je optužba predložila nakon svog dokaznog postupka ako ti dokazi zadovoljavaju važeće kriterije. Prihvatanje novih dokaza jeste samo još jedan od načina na koji Pretresno vijeće na osnovu pravila 89(C) i (D)³¹⁴ po vlastitom nahođenju odlučuje da li će prihvatiti ili izuzeti relevantne dokaze, imajući pritom u vidu kako njihovu dokaznu vrijednost tako i potrebu da se osigura pravično suđenje. Žalbeno vijeće je u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* utvrdilo kriterije prihvatljivosti novih dokaza:

Žalbeno vijeće se slaže da je glavni moment koji treba uzeti u obzir pri rješavanju zahtjeva za dodatno izvođenje dokaza radi uvrštenja novih dokaza pitanje da li su ti dokazi uz dužnu revnost mogli biti identifikovani i izvedeni u sklopu glavnog izvođenja dokaza strane koja je podnijela zahtjev. Ako se pokaže da dokazi ni uz dužnu revnost *nisu* mogli biti pronađeni prije kraja, Pretresno vijeće će se poslužiti svojim diskrecionim pravom da odluči hoće li prihvatiti dokaze, razmotrivši njihovu dokaznu vrijednost i koliko je prihvatanje dokaza u tako kasnoj fazi postupka pravično prema optuženom. Može se smatrati da ovi potonji faktori potpadaju pod opšte diskreciono pravo vijeća, sadržano u pravilu 89(D) Pravilnika, da isključi dokaze ako potreba da se osigura pravično suđenje uveliko nadmašuje njihovu dokaznu vrijednost.³¹⁵

223. O razlozima Pretresnog vijeća da prihvati iskaz svjedoka AT³¹⁶ već je gore bilo riječi i oni ispunjavaju prvi kriterij testa prihvatljivosti novih dokaza, odnosno da se radi o iskazu “novog svjedoka koji nije bio poznat optužbi, koji im nije bio dostupan prije nego što je postupak dospio u poodmaklu

³¹² T. 26648. Pretresno vijeće je usmeno konstatovalo da bi "dopuštanje opsežnog izvođenja dokaza u postupku pobijanja bilo u suprotnosti s tom obavezom [da se osigura pravično i ekspeditivno suđenje]. Stoga su dopušteni samo izrazito vrijedni dokazi o važnom pitanju u odgovor na izvođenje dokaza odbrane, a ne oni koji samo potkrepljuju dokaze izvedene u dokaznom postupku optužbe". T. 26647.

³¹³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 117.

³¹⁴ Odluka o ponovnom otvaranju dokaznog postupka optužbe u predmetu *Čelebići*, par. 17.

³¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 283 (naglasak u originalu).

fazu” i čija je “potencijalna dokazna vrijednost vrlo visoka”.³¹⁷ Teret dokazivanja da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo diskreciono ovlaštenje prihvativši taj dokaz počiva na strani koja iznosi takav navod.³¹⁸ Žalbeno vijeće konstatuje da optuženi to nije uspio u vezi s prvim kriterijem testa. Žalbeno vijeće se uvjerilo da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da prije okončanja dokaznog postupka optužbe ovaj dokaz ni uz dužnu revnost nije mogao biti pronađen.

224. Teret dokazivanja da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo diskreciono ovlaštenje u vezi s drugim kriterijem testa takođe počiva na strani u postupku koja iznosi takvu tvrdnju.³¹⁹ Ni ovdje optuženi nisu uspjeli. Optuženi su u velikoj mjeri iskoristili priliku da unakrsno ispituju svjedoka AT, i da izvedu svoje dokaze odgovarajući na pobijajuće dokaze. Sama činjenica da je njegov iskaz imao dokaznu vrijednost za tezu optužbe ne znači da je optuženima nanesena šteta.

225. Iskaz svjedoka AT je uvršten u spis na valjan način koji zadovoljava važeće kriterije. Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je uvrstilo u spis iskaz svjedoka AT. Ovi argumenti strana se odbacuju.

(c) Prihvatanje nekih dokaznih predmeta od strane Pretresnog vijeća

226. Optuženi osporavaju uvrštavanje u spis nekih dokaza kojima se dopunjuju zagrebački materijali.

(i) Dokazni predmet Z610.1 - Ratni dnevnik

227. Ratni dnevnik je sveska od gotovo 100 stranica u kojoj su sadržana zapažanja, odnosno dnevni zapisi dežurnog oficira HVO-a u štabu Operativne zone Središnja Bosna, poznata i pod nazivom Ratni dnevnik. Pretresno vijeće je uvrstilo u spis Ratni dnevnik navodeći kao osnov da se radi o značajnom dokumentu nastalom u vrijeme na koje se odnosi Optužnica, koji posjeduje odgovarajuću autentičnost (uključujući pečat zagrebačkog arhiva), “koji je pisalo više osoba i koji posjeduje sve oznake da jeste to što se tvrdi da on predstavlja”.³²⁰ Pretresno vijeće je zaključilo da “ima obavezu da nastoji da se utvrdi istina i da bi, ako bi se lišilo ovog dokumenta, ugrozilo tu obavezu”.³²¹

228. Kordić se žali na uvrštavanje u spis Ratnog dnevnika pošto optužba nije dokazala ni njegovu autentičnost ni to da li se radi o tačnom zapisu događaja koje on navodno opisuje.³²² Što se tiče

³¹⁶ T. 26648.

³¹⁷ T. 26643.

³¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 293.

³¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 293.

³²⁰ "Odluka po podnescima tužioca koji se odnose na "zagrebačke materijale" i "predsjedničke transkripte", 1. decembar 2000., par. 44.

³²¹ *Ibid.*

³²² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 47 i dalje.

autentičnosti Ratnog dnevnika, Kordić tvrdi da on sadrži ozbiljne i neobjašnjive nedostatke koje su utvrdili svjedoci koji su ga pregledali, i da on nikada nije imao mogućnost da se suoči s bilo kojim od navodnih autora budući da optužba nijednog od njih nije ni imenovala ni pozvala.³²³ Shodno tome, za autentičnost Ratnog dnevnika ne bi se moglo reći da je pouzdana, stvarna ili istinska, a zbog odsustva mogućnosti da pobija iskaz njegovih autora o navodnoj tačnosti ili naknadnim promjenama tog dokumenta,³²⁴ njegovo pravo na pravično suđenje je narušeno.³²⁵

229. Optužba tvrdi da se odluka Pretresnog vijeća ne može smatrati pogrešnom i da brojni dokazni predmeti i druga dokazna sredstva potvrđuju tačnost Ratnog dnevnika.³²⁶

230. Kordić u žalbi pobija činjenične nalaze Pretresnog vijeća u vezi s prihvatanjem DP Z610.1. Žalbeno vijeće podsjeća da se, kod preispitivanja odluka Pretresnog vijeća, ispravan standard preispitivanja koji valja primijeniti na navod o činjeničnoj pogreški sastoji u pitanju da li bi ijedan razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje izvesti takav zaključak.³²⁷ U ovom predmetu, Pretresno vijeće je donijelo razumnu odluku i primijenilo ispravan standard za prihvatanje novih dokaza. Na isti način je odbačena velika količina drugih novih dokaza, a prilikom prihvatanja Ratnog dnevnika kao novog dokaza, za to su izneseni uvjerljivi razlozi.

231. Kordić tvrdi da nema razloga da se pravi razlika između Ratnog dnevnika i "pregršti anonimnih dokumenata koji su navodno prikupljeni iz niza raznih obavještajnih agencija u Republici Hrvatskoj, i u Republici Bosni i Hercegovini",³²⁸ koje je Pretresno vijeće odbacilo jer su "zasnovani na anonimnim izvorima ili izjavama iz druge ruke koje sada nije moguće provjeriti unakrsnim ispitivanjem."³²⁹

232. Ovaj argument ne stoji. Ocjena o tome da li potreba da se osigura pravično suđenje isključuje mogućnost prihvatanja određenog dokaza u datim okolnostima sprečava jeste jedno od diskrecionih ovlaštenja Pretresnog vijeća. Žalbeno vijeće će takvu odluku preispitati samo ako strana koja je osporava dokaže da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao izvesti takav zaključak. Optuženi to nije učinio. Žalbeno vijeće se uvjerilo da je razuman presuditelj o činjenicama mogao izvesti zaključak do kojeg je došlo Pretresno vijeće u vezi s prihvatljivošću DP Z610.1 - Ratnog dnevnika, i odbacuje argumente kojima se on osporava.

³²³ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 47-48.

³²⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 49.

³²⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str 47, fusnota; str. 50.

³²⁶ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 2.102; Završni pretresni podnesak tužilaštva, Dodatak XI.

³²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 24(a).

³²⁸ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 50.

³²⁹ Odluka po podnescima tužioca koji se odnose na "Zagrebačke materijale" i predsjedničke transkripte, 1. decembar 2000, par. 39.

(ii) Dokazni predmet br. Z1380.4

233. DP 1380.4 je dopis, čiji je original na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku, po svemu sudeći upućen iz Hrvatske izvještajne službe predsjedniku Franji Tuđmanu, u vezi s podjelama i borbama za vlast u HR H-B, s datumom 18. februara 1994.

234. Kordić se žali na uvrštavanje u spis dokaznog predmeta br. 1380.4 zbog toga što nema nikakvih dokaza o njegovom autorstvu, u njemu se iznose "skandalozne i činjenično neutemeljene" tvrdnje i "ničim poktrijepljene niti potvrđene čiste spekulacije i izjave iz druge ruke".³³⁰ Kordić je usmeno osporio prihvatljivost ovog dokaznog predmeta, a prilikom njegovog uvrštavanja u spis tokom unakrsnog ispitivanja, Pretresno vijeće se obratilo optužbi sljedećim riječima:

[P]rihvat ćemo ovaj dokument ali u onom obliku u kojem ste ga dobili, odnosno, kao dokument koji vam je dostavljen iz Ureda predsjednika i koji ćete koristiti tokom današnjeg unakrsnog ispitivanja. Naravno, suvišno je napomenuti da će Vijeće dokaznu vrijednost ovog dokumenta blagovremeno ocijeniti. Isto tako, prirodno je da se težina i dokazna vrijednost ovog dokumenta takođe mogu pobijati i da će ih Vijeće blagovremeno ocijeniti.³³¹

235. Tužilac tvrdi da su Kordićevi argumenti u vezi s DP 1380.4 ili spekulativni ili irelevantni, te da Pretresno vijeće nije načinilo nikakvu grešku njegovim prihvatanjem, niti je time na bilo koji način nanesena šteta Kordićevoj odbrani.³³²

236. Za preispitivanje odluke Pretresnog vijeća po žalbi potrebno je dokazati da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo. Za uvrštavanje u spis dokaza tokom suđenja, Pretresno vijeće može iskoristiti svoje diskreciono ovlaštenje bilo tako što će prihvatiti sve relevantne dokaze za koje smatra da imaju dokaznu vrijednost, ili što će izuzeti dokaze ako potreba da se osigura pravično suđenje uveliko nadmašuje njihovu dokaznu vrijednost.³³³ Kordić nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je uvrstilo u spis DP 1380.4. Pored toga, Kordić i sam priznaje da mu Pretresno vijeće nije pridalo prevelik značaj.³³⁴ Ovaj Kordićev žalbeni osnov se odbija.

(iii) Dokazni predmeti br. Z692.2 i Z692.3

237. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se pozvalo na DP Z692.2,³³⁵ dokazni predmet koji nije nikada uvršten u spis.³³⁶ Tužilac priznaje da je Čerkez "izgleda u pravu s tom tvrdnjom"³³⁷, ali

³³⁰ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 54-55.

³³¹ T. 20252 (2. juni 2000.), unakrsno ispitivanje svjedoka Zorana Marića.

³³² Odgovor tužilaštva (povjerljivo), par. 2.114.-2.117.

³³³ Pravila 89(C) i (D).

³³⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 53-4.

³³⁵ U Prvostepenoj presudi, par. 689(a), DP Z692.2 pominje se među drugim dokazima "kao onaj koji ukazuje na umiješanost Marija Čerkeza u događaje od 16. aprila", a u fusnoti 1391 se raspravlja o autentičnosti tog dokaznog predmeta.

³³⁶ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 53, par. 24(a).

da takva eventualna greška nije značajna budući da “[p]ostoje uvršteni dokazi koji sami po sebi, i van razumne sumnje, dokazuju da je optuženi aktivno sudjelovao u krivičnim djelima za koja se tereti”³³⁸ i da je “njihova suština obuhvaćena uvrštenim DP Z673.7”.³³⁹

238. Žalbeno vijeće konstatuje da je ova tvrdnja bespredmetna pošto se na kraju pokazalo da je ovaj dokazni predmet uistinu bio beznačajan.

239. U vezi s DP Z692.3, Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je prihvatilo dokaze čiju je autentičnost on osporavao (odnosno DP Z692.2 i Z692.3), budući da optužba nije predočila njihove originale.³⁴⁰ Optužba, između ostalog, tvrdi da je autentičnost DP Z692.3 utvrđena iskazom svjedoka Preleca,³⁴¹ koga je Čerkez odbio unakrsno ispitati u vezi s ovim dokazom.

240. Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće uvrstilo u spis i pozvalo se na DP Z692.3 zbog toga što Čerkez nije blagovremeno osporio njegovu autentičnost. Čerkez ne može u žalbenom postupku iznositi ono što je trebao iznijeti na glavnom pretresu kada je imao takvu mogućnost, te se ova tvrdnja odbacuje.

5. Zaključak

241. Optuženi navode da je optužba na više načina prekršila svoje obaveze iz pravila 68 na glavnom pretresu, i u vezi s nizom raznih dokaza. Međutim, oni nisu uspjeli pokazati da je Pretresno vijeće pogriješilo tako što bi dopustilo takva kršenja, pa se i ova tvrdnja u skladu s tim odbacuje.

242. Ipak, Žalbeno vijeće ne može a da ne primijeti da su dokazi u ovom predmetu bila problematično pitanje za sve strane u postupku. Žalbeno vijeće je naglasilo da je pravo optuženog na pravično suđenje temeljno pravo zaštićeno Statutom i Pravilnikom.³⁴² Pravilo 68, koje propisuje obavezu objelodanjivanja dokaza optužbe, predstavlja važno sredstvo zaštite kojim raspolažu optuženi. Nedvojbeno je ustanovljeno da je potrebno dokazati da je optuženi oštećen kako bi se mogla odobriti zaštita na osnovu pravila 68, ali ta obaveza dokazivanja koju snosi strana koja navodi grešku ne može poslužiti za to da se kršenja tog pravila izoliraju na uštrb pravičnosti postupka.³⁴³ Žalbeno vijeće ponovno naglašava da optužba ima

³³⁷ Odgovor tužilaštva, par. 10.19.

³³⁸ Odgovor tužilaštva, par. 10.21.

³³⁹ Odgovor tužilaštva, par. 10.22.

³⁴⁰ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 57, par. 25.

³⁴¹ T. 27215-323.

³⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 211.

³⁴³ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 295.

obavezu, koja nije sekundarna i značajna je isto onoliko koliko i obaveza preduzimanja krivičnog gonjenja, da rigorozno primjenjuje pravila na najbolji mogući način.³⁴⁴

243. Žalbeno vijeće primjećuje da je optužba opširno objasnila razloge za dokaze koje je izvela na glavnom pretresu, i smatra da je obaveza optužbe da savjesno pomaže Pretresnom vijeću ispunjena, imajući u vidu složenost ovog predmeta i teškoće u vezi s postupkom ocjenjivanja obimnog dokaznog materijala.³⁴⁵ Međutim, bez obzira na praktične poteškoće sa kojima se susreće optužba, nesumnjivo je da postoji obaveza da se dokazi ekskulpatornog karaktera bez odlaganja objelodane odbrani.

E. Navodna greška Pretresnog vijeća u vezi s iskazom svjedoka AT

244. Žalbeno vijeće napominje da se zaključci Pretresnog vijeća mogu mijenjati samo ako je navodno pogrešno utvrđeno činjenično stanje dovelo do neostvarenja pravde.³⁴⁶ Tvrdi se da je u ovom predmetu upravo to slučaj s ocjenom Pretresnog vijeća u vezi s iskazom svjedoka AT.³⁴⁷ Žalbeno vijeće će se stoga sada pozabaviti isključivo pitanjem prihvatljivosti iskaza svjedoka AT.

1. Pregled žalbenih prigovora na iskaz svjedoka AT

(a) Uvodne napomene o iskazu svjedoka AT na glavnom pretresu

245. Iskaz svjedoka AT citira se u obrazloženju Prvostepene presude, naročito u vezi sa novim saznanjima o nizu sastanaka od 15. aprila 1993., te kako je navodno "HVO planirao napad sljedećeg dana na nizu sastanaka toga poslijepodneva i večeri".³⁴⁸ To je dio iskaza o raznim sastancima održanim 15. aprila 1993. na kojima je donesena odluka o vođenju vojnih operacija koje su uslijedile i u kojima su počinjeni zločini,³⁴⁹ o prisustvu žalilaca na tim sastancima ili o pojedinostima u vezi s njihovim tokom.

350

³⁴⁴ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2, Odluka po prijedlozima za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska", 11. maj 2001., par. 14; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 264.

³⁴⁵ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 51.

³⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 29. Za pogreške zbog kojih je došlo do neostvarivanja pravde utvrđeno je da obuhvataju, između ostalog, izricanje osuđujuće presude mada nema dokaza o nekom bitnom elementu krivičnog djela koje se stavlja na teret; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37.

³⁴⁷ Žalbena rasprava, T. 190. Argumenti strana u postupku koji se odnose na svjedoka AT bili su opširni, i povremeno se u njima gubila razlika između stvari koje se odnose na optužbe protiv optuženih, i stvari koje se odnose na uvrštavanje u spis i postupanje s dokazima, a tu razliku ovo Žalbeno vijeće mukotrpno nastoji da poštuje. Argumenti u vezi s pravima optuženog na pravično suđenje (kako je predviđeno u članu 21(4)(a) Statuta) ispravno povezani sa svjedočenjem svjedoka AT. Međutim, ono što se odnosi na sadržaj optužbi, ne odnosi se na pitanja dokazivanja, i tu je razliku Pretresno vijeće ispravno definisalo i primjenjivalo, vidi T. 25527. Iz tog razloga, pitanja u vezi s optužbama obrađena su u odjeljku IV.B Presude.

³⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 610.

³⁴⁹ Vidi dokazni predmet br. Z610.1, Ratni dnevnik.

³⁵⁰ Za svrhe ovog postupka, o tim sastancima navodi se sljedeće (prema djelomično spornim zaključcima Pretresnog vijeća u par. 610-613): Prvi sastanak - sastanak političkog rukovodstva Novog Travnika, Viteza i Busovače, kojem je prisustvovao Kordić, održanim u uredu Tihomira Blaškića u hotelu "Vitez"; Drugi sastanak - sastanak rukovodstva HVO-a

246. Pretresno vijeće je pridalo poseban značaj iskazu svjedoka AT.³⁵¹ Iako nije bio prisutan na dotičnim sastancima, svjedok AT je dao sljedeći iskaz u vezi s s onim što je navodno čuo od Paška Ljubičića: (1) sastav prisutnih na prvom sastanku, među kojima je bio i Kordić³⁵² i na kojem je donesena odluka da se sljedećeg dana napadnu Ahmići,³⁵³ te (2) sastav prisutnih na drugom sastanku, među kojima je bio i Čerkez.³⁵⁴ Svjedok AT je posvjedočio da je osobno vidio Čerkeza i sastao se s njim u hotelu "Vitez" odmah nakon drugog sastanka,³⁵⁵ te da je osobno čuo Ljubičića kako naređuje da se Kordiću obezbijedi pratnja do Busovače.³⁵⁶

(b) Argumenti koje je iznio Kordić

247. Suštinu svog opšteg prigovora na iskaz svjedoka AT Kordić je formulisao kao grešku koju je načinilo Pretresno vijeće oslanjajući se na "nepotkrijepljeni iskaz iz druge ruke koji je dao osuđeni ubica i osvjedočeni lažov".³⁵⁷ Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće načinilo brojne greške time što se "isključivo" oslanjalo na iskaz svjedoka AT u svom zaključku da je Kordić odgovoran za planiranje, poticanje ili naređivanje zločina za koje mu je izrečena osuđujuća presuda.³⁵⁸ Kordić je ove greške opisao kao: (1) pogrešnu primjenu prava dopuštanjem iskaza svjedoka AT o novim pitanjima (koja ne spadaju u okvire pobijanja dokaza suprotne strane) u fazi pobijanja dokaza na glavnom pretresu;³⁵⁹ (2) pogrešnu primjenu prava izricanjem osuđujuće presude Kordiću na osnovu iskaza svjedoka AT čija je vjerodostojnost upitna;³⁶⁰ (3) pogrešnu primjenu prava izvođenjem zaključka, na osnovu nepotkrijepljenog iskaza svjedoka AT, da je Kordić prisustvovao sastancima u hotelu "Vitez" 15. aprila 1993., dok je o tome trebalo izvući druge zaključke u korist optuženog;³⁶¹ (4) pogrešno utvrđeno činjenično stanje izvođenjem zaključka o Kordićevom prisustvu na osnovu nejasnih dokaza u vezi s drugim sastankom,³⁶² i (5)

od 15. jula 1993., ovaj put u prisutnosti vojnih lidera, na kom je bio prisutan i Čerkez, a koji je održan u uredu Tihomira Blaškića u hotelu "Vitez" oko 17:30 sati; Treći sastanak: - brifing koji je održao Paško Ljubičić s pripadnicima 4. bojne vojne policije u TV sali hotela "Vitez", na kom je bio prisutan svjedok AT; Četvrti sastanak - prvi brifing koji je Paško Ljubičić navodno održao s vojnom policijom u Bungalovu (nekadašnjem restoranu u Nadiocima blizu Ahmića gdje su bili stacionirani "Džokeri"; Prvostepena presuda, par. 612) na kom je bio prisutan svjedok AT; te Peti sastanak - drugi brifing koji je Paško Ljubičić održao s vojnom policijom u Bungalovu, na kom je bio prisutan svjedok AT.

³⁵¹ T. 27914: "Druga stvar je kako ćemo postupiti s iskazom AT u našoj presudi. Očito je da on nije svjedok koji se naprosto može ignorisati. On je važan svjedok. Stoga ćemo u našoj presudi uzeti u obzir i njegov iskaz."

³⁵² T. 27590-92.

³⁵³ T. 27593.

³⁵⁴ T. 27592.

³⁵⁵ T. 27593.

³⁵⁶ T. 27596.

³⁵⁷ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 6.

³⁵⁸ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 14.

³⁵⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 42, 56.

³⁶⁰ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 60.

³⁶¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 60.

³⁶² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 62.

pogrešno utvrđeno činjenično stanje zbog vjerovanja u “apsolutno nepotkrijepljeni iskaz iz druge ruke koji je dao osuđeni ubica” kod izricanja osuđujuće presude Kordiću.³⁶³

248. Kordić tvrdi da brojne greške Pretresnog vijeća u postupku s iskazom svjedoka AT opravdavaju ukidanje osuđujuće presude za zločine počinjene u Ahmićima, koja mu je izrečena uglavnom na osnovu iskaza svjedoka AT.³⁶⁴ U postupku po pravnom lijeku on traži da se ukinu sve osude koje su mu izrečene i da se odbace sve optužbe koje su mu stavljene na teret, koje uključuju “planiranje”, “poticanje” ili “naređivanje” zločina počinjenih u opštinama Vitez, Busovača i Kiseljak od aprila do jula 1993.³⁶⁵

249. Optužba u svom odgovoru tvrdi da Kordić nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo bilo u svom pristupu pitanju svjedočenja svjedoka AT bilo davanjem povjerenja tom iskazu. Pored toga, optužba tvrdi da je optuženi preuveličao značaj iskaza svjedoka AT o sastancima od 15. aprila 1993. u ovom predmetu, te da ni optužba ni Pretresno vijeće nisu smatrali da ovaj predmet ovisi o "dvosatnom sastanku održanom jednog popodneva u aprilu”.³⁶⁶ Naprotiv, kaže tužilac, Kordić je neposredno učestvovao u vršenju zločina od novembra 1991. do marta 1994. godine,³⁶⁷ a iskaz svjedoka AT potkrepljuje preostali dio teze optužbe, a ne obrnuto.³⁶⁸ Optužba tvrdi da Pretresno vijeće u postupku s iskazom svjedoka AT nije zloupotrijebilo svoje diskrecione ovlasti.³⁶⁹

(c) Argumenti koje je iznio Čerkez

250. I Čerkez se žali na to što se Pretresno vijeće oslonilo na iskaz svjedoka AT. Čerkez tvrdi da iskaz svjedoka AT, u onoj mjeri u kojoj se njime dokazuje Čerkezovo prisustvo na drugom sastanku u hotelu “Vitez” 15. aprila 1993. predstavlja dokaz iz druge ruke koji bi trebalo potkrijepiti da bi se na njega moglo pozvati,³⁷⁰ posebno s obzirom na značaj zaključaka koje je Pretresno vijeće izvelo iz ovog i drugih dokaza.³⁷¹ Čerkez nabraja i niz protivrječnosti u iskazu svjedoka AT tvrdeći da je njihova vjerodostojnost upitna.³⁷² Čerkez u suštini ponavlja treći Kordićev argument protiv svjedoka AT tvrdeći da njegov iskaz

³⁶³ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 62.

³⁶⁴ Kordićeva replika, str. 21.

³⁶⁵ Kordićeve izmijenene žalbene osnove, str. 3; Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 6-10, 56, 69; Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 14-22.

³⁶⁶ Žalbena rasprava, T. 355.

³⁶⁷ Vidi diskusiju o vremenskom rasponu Optužnice.

³⁶⁸ Žalbena rasprava, T. 356, 412.

³⁶⁹ Odgovor tužilaštva, par. 3.106.

³⁷⁰ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 43, Žalbena rasprava, T. 479-50. Čerkez tvrdi da je, premda se 15. aprila 1993. sastao s Blaškićem, to učinio sam, i da nije prisustvovao nijednom sastanku tog dana, Čerkezov žalbeni podnesak, str. 50.

³⁷¹ Vidi Prvostepenu presudu, par. 703.

³⁷² Čerkezov žalbeni podnesak, str. 44, par. 11. Radi se, između ostalog, o sljedećim protivrječnostima: (1) U Ratnom dnevniku ne pominje se Čerkezovo prisustvo na drugom sastanku; (2) iskaz svjedoka AT je nekonzistentan; i (3) svjedok AT je i ranije lagao o svom učešću u napadu na Ahmiće: U vezi s (1), Čerkez primjećuje da se u Ratnom dnevniku daju pojediniosti o tome ko je bio pozvan da prisustvuje drugom sastanku, i, budući da se Čerkezovo ime ne pojavljuje na spisku ljudi koji su pozvani, on tvrdi da je to dokaz da on nije prisustvovao sastanku, to je dakle tvrdnja suprotna iskazu iz

nije vjerodostojan³⁷³ i da je Pretresno vijeće, oslanjajući se na taj iskaz umjesto na dokaze koji govore u prilog drugačije verzije tog događaja, izvelo zaključke koji su “upitni i koji ne mogu zadovoljiti kriterij dokazivanja van razumne sumnje”.³⁷⁴

251. U postupku po pravnom lijeku Čerkez tvrdi da greške u postupku dokazivanja u Prvostepenoj presudi opravdavaju njezino ukidanje,³⁷⁵ te traži donošenje oslobađajuće presude po svim tačkama.³⁷⁶

252. Opšti odgovor tužioca jeste da je Čerkez djelovao na osnovu plana progona, i da je iskaz svjedoka AT indikativan u pogledu Čerkeзовог znanja za taj plan, ali da nije i jedini dokaz o tome.³⁷⁷ Konkretnije govoreći, optužba ističe da je svjedok AT posvjedočio da je na drugom sastanku osobno vidio Čerkeza, te da njegov iskaz ne predstavlja dokaz iz druge ruke i ne iziskuje nikakvu daljnju potkrepu.³⁷⁸

253. Pored toga, optužba tvrdi da se samo na osnovu činjenice da u Ratnom dnevniku nije zabilježen kasniji bilateralni sastanak Blaškića i Kordića ne može izvesti zaključak o tome da se nijedan događaj zabilježen u Ratnom dnevniku nije dogodio.³⁷⁹ Optužba ističe da se, u zaključcima Prvostepene presude o Čerkeзовој ulozi, zaista pominje i svjedok AT,³⁸⁰ ali da su pomenuti i Ratni dnevnik i drugi dokumentarni dokazi iz kojih je Pretresno vijeće izvelo odgovarajuće zaključke.³⁸¹

2. Navodno neprimjerenost davanje povjerenja iskazu svjedoka AT koji nije dovoljno vjerodostojan i predstavlja dokaz iz druge ruke koji nije ničim potkrijepljen

(a) Vjerodostojnost

254. Pretresno vijeće je potvrdilo da je vjerodostojnosti svjedoka AT upitna.³⁸² Analizirajući mjerodavno pravo u drugim domaćim jurisdikcijama, Pretresno vijeće je bilo svjesno toga da svjedok koji je lično zainteresovan da ostvari neki cilj, kao što je svjedok AT, može nastojati da prebaci krivicu

druge ruke koji je dao svjedok AT da on jeste bio prisutan, i tu je tvrdnju trebalo tumačiti i skladu s načelom *in dubio pro reo*.

³⁷³ Čerkeзов žalbени podnesak, str. 45, par. 12.

³⁷⁴ Čerkeзов žalbени podnesak, str. 45-48. Prema alternativnom prikazu događaja koji daje Čerkez radilo se o ostvarivanju plana opravdanog odbrambenim vojnim potrebama u cilju obezbjeđivanja legitimne zaštite vojnog osoblja i civila u skladu s ovlastima zapovjednika Operativne zone Središnja Bosna.

³⁷⁵ Žalbena rasprava, T. 490.

³⁷⁶ Žalbena rasprava, T. 491.

³⁷⁷ Žalbena rasprava, T. 649.

³⁷⁸ Žalbena rasprava, T. 513.

³⁷⁹ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 2.101.

³⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 703.

³⁸¹ Žalbena rasprava, T. 514. Vidi Prvostepenu presudu, par. 703.

³⁸² Prvostepena presuda, par. 593(iv), 627, fusnota 1194; T. 27914.

na druge kako bi je skinuo sa samog sebe, ali je konstatovalo i da to “ne mora značiti da svjedok ne može da govori istinu”.³⁸³

255. I Kordić i Čerkez osporavaju kredibilitet svjedoka AT, i tvrde da njegov iskaz nije dovoljan osnov za zaključke o krivici koje je donijelo Pretresno vijeće. U Kordićevom slučaju, njegovo “navodno prisustvo” na prvom sastanku od 15. aprila 1993. omogućilo je Pretresnom vijeću da izvede netačan zaključak da on mora biti kriv za planiranje zločina u Ahmićima i drugim mjestima.³⁸⁴ Što se tiče Čerkeza, on navodi alternativni zaključak koji je mogao biti izveden, da je on učestvovao u izvršenju vojno opravdanog plana odbrane legitimno štiteći vojno osoblje i civile na osnovu ovlasti zapovjednika Operativne zone Središnja Bosna.³⁸⁵

256. Kordić tvrdi da se vjerodostojnost iskaza svjedoka AT mora ocjenjivati u svjetlu činjenice da se radi o ranije osuđivanom zločincu.³⁸⁶

257. Tužilac odgovara da je nedvosmisleno utvrđeno da je svjedok AT odgovoran za teško krivično djelo.³⁸⁷

258. I Čerkez³⁸⁸ i Kordić tvrde da je svjedok AT u više navrata lagao, a naročito onda kada je izričito priznao da se lažno branio alibijem.³⁸⁹

259. Uopšte uzev, tužilac tvrdi da je Kordićev opis svjedoka AT kao “lažova” donekle netačan i pretjeran u tumačenju onoga što se stvarno dogodilo na njegovom suđenju, budući da je dotične laži iznosila odbrana svjedoka AT, a ne on lično.³⁹⁰ Optužba naglašava da je Pretresno vijeće doista uvažilo činjenicu da je svjedok AT možda imao razloga da laže,³⁹¹ uzimajući u obzir dokaze koji ukazuju na umiješanost svjedoka AT u napad na Ahmiće, te je zaključilo da se svjedok AT nije mogao odvažiti da kaže istinu o vlastitoj umiješanosti.³⁹² Optužba tvrdi da je odbrani dato “dosta mogućnosti” da se pozabavi pitanjima u vezi sa svjedokom AT i da ga unakrsno ispita pred Pretresnim vijećem, što je i učinila, tako da je Pretresno vijeće steklo vlastito, potpuno upućeno i obrazloženo mišljenje.

260. Kao daljnu naznaku njegove vjerodostojnosti, optužba podvlači da je svjedok AT posvjedočio da je primio pismo Blaškićevog branioca, kojim ga on podstiče da promijeni iskaz u vezi s događajima

³⁸³ Prvostepena presuda, par. 629.

³⁸⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 60.

³⁸⁵ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 45-48.

³⁸⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. 1, str. 56, 52.

³⁸⁷ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.145(c).

³⁸⁸ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 11.

³⁸⁹ Žalbena rasprava, T. 238, -39.

³⁹⁰ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.145(b).

³⁹¹ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.146.

³⁹² Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.148.

od 15. aprila 1993., iz noći uoči napada na Ahmiće, te da okrivi Kordića i skine krivicu s Blaškića, ali da je svjedok AT odbio to učiniti:

Ja sam imao ovo pismo kao pritisak da svjedočim u ime obrane. Sa određenim ciljem koji ćete vidjeti iz ovoga pisma. Ja nisam na to pristao. Ne mogu više živjeti sa tim, časni sude. Uopće me ne interesuje što će biti sa mnom.³⁹³

261. Žalbeno vijeće prihvata tvrdnju da je svjedok AT naveo na pogrešan zaključak i optužbu i Međunarodni sud nečim što se može okarakterisati samo kao laž, a takvu ocjenu je prihvatio i sam svjedok tokom unakrsnog ispitivanja od strane odbrane u ovom predmetu.³⁹⁴ Žalbeno vijeće prihvata - a to prihvataju i strane u postupku i sam svjedok AT - da je svjedok AT iskonstruisao dio svog prošlog svjedočenja. Žalbeno vijeće dalje primjećuje da ovo pitanje potrebno pažljivo razmotriti, posebno s obzirom na poseban značaj ovog svjedoka za zaključke Pretresnog vijeća u ovom predmetu.

262. Žalbeno vijeće je pozvano da ocijeni uticaj ranije osuđivanosti svjedoka AT i njegovih lažnih iskaza na dokaznu vrijednost koju je Pretresno vijeće pridalo njegovom iskazu u ovom predmetu.

263. Žalbeno vijeće primjećuje da se iskaz koji je svjedok AT dao u ovom predmetu razlikuje po dva bitna kriterija. Prvo, svjedoku AT izrečeni su osuđujuća presuda i kazna. Kordić je sugerisao da je svjedok AT, u saradnji s optužbom u ovom predmetu, pokušavao da "kupi blažu kaznu" time što je izmislio "priču" koja se u to vrijeme nije mogla provjeriti pošto se izvorni davalac AT-ove izjave iz druge ruke - Paško Ljubičić - nalazio na slobodi.³⁹⁵

264. Žalbeno vijeće ne može isključiti mogućnost da je svjedok AT mislio da može imati koristi od toga ako i optužbu i Međunarodni sud navede na pogrešan zaključak. Iako više ne može izbjeći odgovornost za sopstvene zločine, on je možda pokušavao obezbijediti naklonost optužbe svojim svjedočenjem u ovom predmetu.

265. Međutim, optužba odbacuje ovu tvrdnju i izričito tvrdi da sa svjedokom AT nije sklopljena nikakva "pogodba", da mu nije dat niti obećan nikakav imunitet, i da sa svjedokom AT nije bilo nikakvog dogovora u vrijeme kad je dao iskaz.³⁹⁶ Pored toga, svjedoku AT je na početku razgovora s optužbom u ovom predmetu izričito stavljeno do znanja da će njegov iskaz biti ocjenjivan, i da će, ako se

³⁹³ Svjedok AT govori o pismu koje je primio, navodno od Blaškićevog branioca, u kojem se predlagao plan za svjedočenje u dogovoru s drugim timovima odbrane. Svjedok AT je odbio da sudjeluje u ovoj zamisli pošto "više nije mogao ovo u sebi nositi", T. 27726-27 (zatvorena sjednica).

³⁹⁴ T. 27654 (zatvorena sjednica).

³⁹⁵ Žalbena rasprava, T. 221.

³⁹⁶ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.149-3.150, Žalbena rasprava, T. 361.

pokaže da u značajnoj mjeri saraduje s istražiteljima optužbe, Pretresno i Žalbeno vijeće o tome biti obaviješteni.³⁹⁷

266. Drugo što treba primijetiti jeste da je svjedok na upit predsjednika Pretresnog vijeća lično razjasnio pogrešne i lažne informacije koje je ranije dao.³⁹⁸ On je dalje izjavio da je promjena vlasti u Hrvatskoj umanjila njegove bojazni za ličnu i porodičnu sigurnost.

267. Pretresno vijeće izričito je primilo na znanje da je svjedok AT problematičan³⁹⁹ i da je njegov iskaz osporen.⁴⁰⁰ Ipak, Pretresno vijeće je utvrdilo da iskaz svjedoka AT ima dokaznu vrijednost⁴⁰¹ i da je vjerodostojan utoliko ukoliko je podudaran sa svim okolnostima i u potvrđen drugim dokazima.⁴⁰² Pretresno vijeće je zaključilo da problemi koje je na glavnom pretresu iznijela odbrana “nisu tako značajni da bi njegovo svjedočenje učinile nevjerovatnim”,⁴⁰³ i da “on jeste rekao istinu o pripremama za napad na Ahmiće, uključujući sastanke u hotelu “Vitez” i kasnije brifinge”.⁴⁰⁴

(b) Navodno nepotkrijepljeni iskaz svjedoka AT iz druge ruke

268. Kordićev drugi prigovor odnosi se na nepotkrijepljenost iskaza svjedoka AT i na njegov karakter dokaza iz druge ruke, što je argument koji iznosi i Čerkez.⁴⁰⁵

269. Kordić ističe da se u Prvostepenoj presudi pominju dva dokaza kojima se potkrepljuju navodi svjedoka AT, ali da nijedan od njih ničim ne ukazuje na Kordića.⁴⁰⁶ Radi se o Ratnom dnevniku i izvještaju koji je napisala policija HVO-a.⁴⁰⁷ Kordić ponovo naglašava da je izričito osporio tvrdnju Pretresnog vijeća da vojne zapovijesti koje je ponudila optužba kao “potvrdu” iskaza svjedoka AT ili potvrđuju ili potkrepljuju te dokaze.⁴⁰⁸

270. Kordić se poziva na dvije odluke Žalbenog vijeća kako bi potkrijepio svoju žalbu na činjenicu da se Pretresno vijeće oslonilo na nepotkrijepljeni iskaz svjedoka AT, od kojih je prva Odluka Žalbenog vijeća od 21. jula 2000.⁴⁰⁹ Međutim, Žalbeno vijeće već sada primjećuje da je pitanje kojim se bavila ta

³⁹⁷ DP D351, str. 2.

³⁹⁸ T. 27738 (zatvorena sjednica).

³⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 628.

⁴⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 619.

⁴⁰¹ T. 26648.

⁴⁰² Prvostepena presuda, par. 629-630.

⁴⁰³ Prvostepena presuda, par. 630.

⁴⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 630.

⁴⁰⁵ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 43.

⁴⁰⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 35-67.

⁴⁰⁷ DP Z610.1, Z498.1. Ovaj drugi dokazni predmet od 26. februara 1993. odnosi se na podizanje zastave Republike BiH u Vitezu a ne na događaje od 15. aprila 1993.

⁴⁰⁸ Kordićeva replika (povjerljiva), str. 35, gdje se citira Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 54.

⁴⁰⁹ *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po žalbi u vezi s izjavom preminulog svjedoka, predmet br.: IT-95-14/2-AR73.5, 21. juli 2002., par. 18.

odluka bilo da li je u spis trebalo uvrstiti vanraspravnu izjavu preminulog svjedoka koji nije dao zakletvu i koji nije unakrsno ispitan.

271. Drugo, Kordić tvrdi da se u Odluci od 18. septembra 2000.⁴¹⁰ navodi da se potkrepljivanje treba usredsrediti konkretno na pravno relevantne činjenice koje iznosi svjedok i da nije dovoljno samo da se potvrde opšte okolnosti u kojima svjedok daje iskaz.⁴¹¹ Pravno relevantna činjenica u ovom predmetu prema Kordiću jeste njegovo prisustvo na sastancima 15. aprila 1993. Kordić tvrdi da, iako ta činjenica nije ničim direktno potkrijepljena i postoji samo niz indicija, postoje dokazi koji pobijaju zaključak da je sastanak uopšte održan.⁴¹²

272. Tužilac tvrdi da činjenični navod da je iskaz svjedoka AT nepotkrijepljen nije tačan⁴¹³ pošto dio iskaza svjedoka AT obuhvata neke neposredne dokaze⁴¹⁴ i jer Kordić nije osporio suprotan zaključak Pretresnog vijeća.⁴¹⁵ Tužilac naglašava zaključak Pretresnog vijeća u paragrafu 630 Prvostepene presude da doista postoji "potvrda" iskaza svjedoka AT,⁴¹⁶ i kaže da je Kordićeva tvrdnja kojom se implicira da samo neposredni dokazi o tome da je Kordić bio na sastancima mogu potkrijepiti iskaz svjedoka AT, jednostavno netačna.⁴¹⁷

273. Kada je riječ o Kordićevoj interpretaciji Odluke od 18. septembra 2000., optužba tvrdi da potkrepljujući dokazi nisu samo dokazi u kojima se na isti način odražava sadržaj iskaza koji potkrepljuju; u stvari se radi o dokazima usmjerenim na to da presuditelja o činjenicama uvjere da je svjedok govorio istinu.⁴¹⁸

274. Žalbeno vijeće je dosljedno stajalo na stanovištu da potkrepljivanje dokaza nije pravna obaveza nego je povezano s pitanjem težine koju treba pridati dokazima.⁴¹⁹ U predmetu *Kupreškić i drugi* Žalbeno vijeće je naglasilo da je Pretresno vijeće obavezno dati potpuno obrazloženo mišljenje, i da, kada se zaključak o krivici u nekom predmetu donosi na osnovu iskaza samo jednog svjedoka koji je optuženog identifikovao u teškim okolnostima, Pretresno vijeće mora naročito rigorozno izvršavati tu

⁴¹⁰ Vidi *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluka po žalbi na uvrštenje u spis sedam iskaza pod zakletvom i jednog formalnog iskaza, predmet br. IT-95-14/2-AR73.6, 18. septembar 2000. (u daljem tekstu: Odluka od 18. septembra 2000.). Kordićeva replika, str. 40. Pravilo 94ter je 13. decembra 2000. brisano iz Pravilnika.

⁴¹¹ Žalbeno rasprava, T. 252.

⁴¹² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 49-51.

⁴¹³ Odgovor tužilaštva, par. 3.8, 3.48, 3.59, 3.69.

⁴¹⁴ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.16.

⁴¹⁵ Odgovor tužilaštva, par. 3.9 i 3.11-3.15.

⁴¹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 3.8; Žalbeno rasprava, T. 360-361.

⁴¹⁷ Odgovor tužilaštva, par. 3.48-3.58.

⁴¹⁸ Žalbeno rasprava, T. 358.

⁴¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 506: "ne postoji nikakav pravni zahtjev na iskaz jedinog svjedoka o materijalnim činjenicama da on, kako bi mogao biti prihvaćen kao dokaz, mora da bude potkrijepljen. Važna je pouzdanost i vjerodostojnost koja se tom iskazu pridaje." Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par.

obavezu.⁴²⁰ Dakle, Pretresno vijeće može nekog optuženog osuditi na osnovu iskaza jednog jedinog svjedoka, ali takvi se iskazi moraju ocjenjivati uz odgovarajući oprez, vodeći računa o tome da li svjedok možda postupa iz nekih svojih motiva. Svaka žalba koja se zasniva na nedostatku potkrepljujućih dokaza se stoga nužno odnosi na težinu koju je Pretresno vijeće pridalo dotičnom dokazu.

275. Kada je riječ o odluci od 18. septembra 2000., Žalbeno vijeće podsjeća da je u predmetu *Kupreškić i drugi* zaključilo da "iz prakse žalbenih vijeća MKSJ-a i MKSR-a proizlazi da se svjedočenje samo jednog svjedoka, čak i kad se odnosi na materijalnu činjenicu, može prihvatiti bez potkrepe drugim dokazima."⁴²¹

276. Ne bi bilo ispravno sugerisati da se posredni dokazi ne mogu smatrati potkrepljujućim. U ovom predmetu, Pretresno vijeće je konkretno utvrdilo u kojoj mjeri je iskaz svjedoka AT potvrđen drugim dokazima.⁴²² Žalbeno vijeće primjećuje da je iskaz svjedoka AT dat uživo i pod zakletvom, tako da je bio predmet unakrsnog ispitivanja.

277. Žalbeno vijeće se nije uvjerilo da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom ocjenjivanja dokaza kojima se potkrepljuje iskaz svjedoka AT.

278. Kordić potvrđuje da je dokaz iz druge ruke prihvatljiv.⁴²³ Međutim, Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada mu je uskratilo pravo na suočenje i unakrsno ispitivanje Ljubičića, iako je dopustilo iskaz iz druge ruke svjedoka AT, koji je prvenstveno zasnovan na onome što je Ljubičić navodno rekao svjedoku AT i oslonilo se na njega.⁴²⁴

279. Optužba ne negira činjenicu da dijelovi iskaza svjedoka AT čine dokaze iz druge ruke, ali ističe da nije tako kategoriziran čitav iskaz svjedoka AT,⁴²⁵ a i značenje te činjenice je ograničeno budući da je Žalbeno vijeće potvrdilo da takvi dokazi mogu imati dokaznu vrijednost.⁴²⁶ I dalje se odgovara da

268; te Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 62: "svjedočenje samo jednog svjedoka o materijalnoj činjenici, pravno gledano, ne zahtijeva potkrepljivanje."

⁴²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 135.

⁴²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 33.

⁴²² Prvostepena presuda, par. 630.

⁴²³ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 59-60. Međunarodni sud je i protiv Paška Ljubičića 27. septembra 2000. podigao optužnicu, koja je opečaćena 30. oktobra 2001. Do tog trenutka se nije znalo gdje se Ljubičić nalazi. On se 9. novembra 2001. dobrovoljno predao vlastima Republike Hrvatske i zatim je 21. novembra 2001. prebačen u Pritvorsku jedinicu Međunarodnog suda prije nego što će prvi put stupiti pred Sud 30. novembra 2001. Budući da je Prvostepena presuda u ovom predmetu donesena 26. februara 2001., sam Ljubičić nije nikada pozvan kao svjedok. Predmet *Ljubičić* (predmet br. IT-00-41-PT) je trenutno u pretpretresnoj fazi; datum početka suđenja u vrijeme donošenja ove Presude još nije bio određen.

⁴²⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 63-64.

⁴²⁵ Odgovor tužilaštva, par. 3.24.

⁴²⁶ Odgovor tužilaštva, par. 3.25.

činjenica da Kordić nije mogao unakrsno ispitati davaoca prvobitne izjave Ljubičića nije odlučna za njegovu pouzdanost, nego može samo uticati na težinu koju treba pridati dokazima.⁴²⁷

280. Optužba tvrdi da je u predmetu *Kunarac i drugi*, Pretresno vijeće (što je potvrđeno i u drugostepenoj presudi) zaključilo da okolnosti u kojima je dat iskaz iz druge ruke imaju dovoljno pokazatelja pouzdanosti tako da mogu poslužiti kao osnov krivičnog djela za koje se tereti.⁴²⁸

281. U predmetu *Aleksovski* Žalbeno vijeće je utvrdilo da pretresna vijeća imaju široka diskreciona ovlaštenja u pogledu prihvatanja dokaza iz druge ruke. Žalbeno vijeće je stalo na stanovište da je utvrđivanje pouzdanosti dokaza iz druge ruke od prevashodnog značaja, budući da su dokazi iz druge ruke prihvataju kao relevantni dokazi u svrhu dokazivanja istinitosti njihovog sadržaja.⁴²⁹

282. Dokaz iz druge ruke definisan je kao "iskaz osobe koji nije dan u postupku u kojem se uzima, ali se ipak uvrštava u dokazni materijal u tom postupku kako bi se utvrdila istinitost navoda te osobe".⁴³⁰

283. Pretresno vijeće je nedvojbeno bilo svjesno da dio iskaza svjedoka AT predstavlja dokaz iz druge ruke.⁴³¹ Ipak, Pretresno vijeće je očigledno odvagulo dokaznu vrijednost dijelova tog iskaza i zaključilo da je on pouzdan u svrhu dokazivanja njegovog sadržaja, u smislu da je dobrovoljan, istinit i vjerodostojan.⁴³²

284. Žalbeno vijeće konstatuje da način na koji je Pretresno vijeće prihvatilo i pozvalo se na iskaz svjedoka AT, u onoj mjeri u kojoj se radi o iskazu iz druge ruke, nije bio pogrešan, te se argumenti protiv njega odbacuju.

(c) Navodne greške prilikom dokazivanja na osnovu indicija

285. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo oslanjajući se na iskaz svjedoka AT u utvrđivanju pojedinosti o sastancima održanim 15. aprila 1993. na kojima je Kordić navodno bio prisutan, te da su se iz sveukupnih dokaza mogli izvesti i drugi razumni zaključci.⁴³³ Kao prvo, Kordić tvrdi da je iskaz svjedoka AT bio jedini dokaz o tome da su 15. aprila 1993. održani sastanci, i pritom se još radi o posrednom dokazu. U datim okolnostima bilo je moguće izvesti dva zaključka: jedan je da je

⁴²⁷ Odgovor tužilaštva, par. 3.25.

⁴²⁸ Odgovor tužilaštva, par. 3.45.

⁴²⁹ Odluka po žalbi u vezi s prihvatljivošću dokaza u predmetu *Aleksovski*, par. 15.

⁴³⁰ Odluka po žalbi u vezi s prihvatljivošću dokaza u predmetu *Aleksovski*, par. 14.

⁴³¹ Prvostepena presuda, par. 610. Žalbeno vijeće primjećuje da je svjedok AT pružio neke direktne dokaze u svom svjedočenju, između ostalog, da je osobno vidio Čerkeza i sastao se s njim u hotelu "Vitez" odmah nakon drugog sastanka, T. 27593. On je osobno čuo Ljubičića kako naređuje pratiocu da pođe s Kordićem i (Koštromanom) natrag u Busovaču nakon tog sastanka, T.27596 (zatvorena sjednica).

⁴³² Prvostepena presuda, par. 627-630.

⁴³³ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 60.

sastanak održan i da mu je Kordić prisustvovao, a drugi je da sastanak nije održan.⁴³⁴ Kordić tvrdi da je sa pravnog stanovišta Pretresno vijeće bilo obavezno da izvuče ovaj drugi zaključak, *in dubio pro reo*.⁴³⁵

286. Optužba odgovara da Kordić pogrešno shvata koncept dokazivanja zasnovanog na indicijama i da činjenica da se radi o dvije protivrječne verzije jednog događaja ne znači da se iz toga mogu izvući dva podjednako moguća zaključka i da bi zbog toga Pretresno vijeće bilo obavezno izreći oslobađajuću presudu. Prije nego što utvrdi koje je zaključke moguće izvesti, kaže tužilac, Pretresno vijeće mora prihvatiti dokaze, a u ovom slučaju dokazi odbrane su odbačeni.⁴³⁶

287. Optužba dalje tvrdi da, u svjetlu svih raspoloživih dokaza a ne samo iskaza svjedoka AT, postoji mnoštvo dokaza na osnovu kojih se može zaključiti da je sastanak političkog rukovodstva na kom je Kordić bio prisutan održan 15. aprila 1993. prije podne, i da je cilj sastanka bio da se pripremi plan protivpravnog napada na Ahmiće.⁴³⁷

288. Žalbeno vijeće napominje da pravne odredbe Međunarodnog suda koje regulišu žalbeni postupak, odnosno pitanje da li “nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao izvesti zaključak o krivici van razumne sumnje” dopušta da se u žalbenom postupku određeni zaključak potvrdi i kada su se na glavnom pretresu mogli izvući i drugi zaključci saglasni sa krivicom. Žalbeno vijeće je potvrdilo da takve okolnosti mogu postojati onda kada su mogući višestruki razumni zaključci:

Žalbeno vijeće neće dovoditi u pitanje činjenične zaključke kada postoje pouzdani dokazi na osnovu kojih je pretresno vijeće moglo razumno utemeljiti svoje zaključke. Osim toga prihvaćeno je da dva razumna presuditelja o činjenicama mogu donijeti različite, ali jednako razumne zaključke. Strana koja se ograničava na to da predloži varijante zaključaka koje je Pretresno vijeće moglo donijeti ima stoga malo šanse da joj žalba uspije, osim ako dokaže da nijedan razumni presuditelj o činjenicama *ne bi mogao doći do zaključka* o krivici izvan svake razumne sumnje.⁴³⁸

289. Žalbeno vijeće potvrđuje da bi se na prvi pogled moglo učiniti da primjena standarda preispitivanja po žalbi iz Drugostepene presude po predmetu *Blaškić* nije u skladu s Drugostepenom presudom u predmetu *Čelebići*, gdje je utvrđeno sljedeće:

Predmet baziran na indirektnim dokazima sastoji se od dokaza mnoštva raznih okolnosti koje, uzete u kombinaciji, ukazuju na krivicu optuženog lica, zbog toga što bi u kombinaciji obično mogle postojati samo zato što je optuženi učinio to za što se tereti [...]. Takav zaključak mora biti utemeljen van razumne sumnje. Nije dovoljno da to bude razuman zaključak moguć na temelju tih dokaza. To mora da bude jedini mogući razumni zaključak. Ako postoji još neki takođe razumno moguć zaključak na temelju istih dokaza, a koji je saglasan s nevinošću optuženoga, optuženi mora biti oslobođen optužbi.⁴³⁹

⁴³⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 22.

⁴³⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 22.

⁴³⁶ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.116.-3.117.

⁴³⁷ Odgovor tužilaštva (povjerljiv), par. 3.118.-3.128.

⁴³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 12 (naglasak u originalu).

⁴³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458 (naglasak dodat).

290. Međutim, Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići* valja razlikovati od zaključaka Žalbenog vijeća u predmetima *Blaškić* i *Krnjelac*. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* izričito se navodi da alternativni zaključak koji je takođe razumno moguće izvesti iz tog dokaza mora biti zaključak “koji je saglasan s nevinošću optuženoga”. Radi se o praktičnoj primjeni pretpostavke nevinosti,⁴⁴⁰ ali koja važi samo u okolnostima kada je zaključak o nevinosti optuženog onaj zaključak do kojeg bi razuman presuditelj o činjenicama mogao doći van razumne sumnje. Zaključak koji je Pretresno vijeće izvuklo iz iskaza svjedoka AT nije da je Kordić nevin ili kriv, stoga Kordić griješi kada ga tako karakteriše. Naprotiv, Pretresno vijeće je iz svih dokaza koji su mu predloženi zaključilo da je optuženi doista bio prisutan i sudjelovao u sastancima održanim 15. aprila 1993., kako stoji u Prvostepenoj presudi.

3. Zaključak

291. U prethodnoj diskusiji, Žalbeno vijeće je razmotrilo način na koji je Pretresno vijeće ocijenilo iskaz svjedoka AT i pozvalo se na njega. Standard preispitivanja koji treba primijeniti ne nalaže Žalbenom vijeću da samo odluči da li je ovaj dokaz pouzdan ili potkrijepljen; naprotiv, od Žalbenog vijeća se traži da razmotri da li bi ijedan razuman presuditelj o činjenicama mogao izvesti zaključke koje je donijelo Pretresno vijeće u vezi s iskazom svjedoka AT.

292. Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće temeljito i obazrivo ocijenilo iskaz svjedoka AT te, imajući u vidu način na koji se na taj iskaz oslonilo na glavnom pretresu, zaključuje da optuženi nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom ocjenjivanja vjerodostojnosti tog svjedoka. Pretresno vijeće nije pogriješilo prilikom ocjenjivanja primarnih dokaza zasnovanih na indicijama koji potkrepljuju iskaz svjedoka AT. Način na koji se Pretresno vijeće oslonilo na iskaz svjedoka AT, u dijelu gdje se radilo o dokazu iz druge ruke, nije bio pogrešan.

293. Žalbeno vijeće je svjesno da se Pretresno vijeće nije oslonilo isključivo na iskaz svjedoka AT. Pretresno vijeće je uzelo u obzir i dokaze zasnovane na indicijama. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće pažljivo izanaliziralo iskaz svjedoka AT i odbacilo dijelove tog iskaza. Žalbeno vijeće s tim u vezi podsjeća da je Pretresno vijeće u najpovoljnijem položaju da ocijeni iskaz i držanje svjedoka. Na osnovu toga, Pretresno vijeće je uglavnom izvelo sljedeće zaključke: Prvo, da je Kordić bio prisutan na prvom sastanku održanom 15. aprila 1993. na kom je odobren napad izveden sljedećeg dana, te da je stoga sudjelovao u planiranju vojnih operacija protiv raznih sela u Lašvanskoj dolini. Drugo, da je Čerkez, kao komandant Viteške brigade, bio prisutan na drugom sastanku.⁴⁴¹ Nijedan od ovih zaključaka

⁴⁴⁰ Ugrađena u član 21(3) Statuta.

⁴⁴¹ Prvostepena presuda, par. 631.

ne čini iskaz svjedoka AT neophodnim uslovom bez koga Pretresno vijeće ne može izvesti zaključke o činjenicama.

294. Pretresno vijeće je razmotrilo dokaznu vrijednost iskaza svjedoka AT i - zajedno s drugim dokazima - na potpuno obrazložen i metodičan način donijelo odgovarajuće zaključke. Žalbeno vijeće je razmotrilo argumente u kojima se navodi da iskaz svjedoka AT predstavlja nepotkrijepljen dokaz iz druge ruke koji nije dovoljno vjerodostojan i zaključuje da optuženi nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom ocjenjivanja tog iskaza. Prvostepena presuda odražava obazrivost koju je iskazalo Pretresno vijeće u nastojanju da precizno analizira činjeničnu matricu događanja u Lašvanskoj dolini sredinom aprila 1993. i položaj svjedoka AT unutar nje. Argumenti protiv pozivanja Pretresnog vijeća na iskaz svjedoka AT se odbacuju.

V. MEĐUNARODNI ORUŽANI SUKOB

295. I Kordić⁴⁴² i Čerkez⁴⁴³ tvrde da je Pretresno vijeće pogrešno zaključilo da je u predmetnom periodu postojao međunarodni oružani sukob i shodno tome ih proglasilo krivim za teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. godine na osnovu člana 2 Statuta. Pored toga, Kordić tvrdi da do 15. aprila 1993. uopšte nije postojao oružani sukob, zbog čega nije moguće donijeti osuđujuću presudu na osnovu članova 3 i 5 Statuta.⁴⁴⁴ Žalbeno vijeće će najprije ispitati navodne greške koje je Pretresno vijeće napravilo u određivanju mjerodavnog prava, a onda će pažljivo provjeriti kako je Pretresno vijeće to pravo primijenilo na činjenične nalaze.

A. Navodne greške u određivanju mjerodavnog prava

296. Kordić i Čerkez tvrde da je Pretresno vijeće pogrešno navelo pravne preduslove za postojanje međunarodnog oružanog sukoba u Srednjoj Bosni (Lašvanska dolina) u periodu na koji se odnosi optužnica.⁴⁴⁵

297. Čerkez iznosi da je Pretresno vijeće neispravno primijenilo neke pravne kategorije kao što je “međunarodni oružani sukob”, te da je pogriješilo u tome što je primijenilo test *sveukupne kontrole*.⁴⁴⁶ On dalje navodi da krivično djelo po članu 2 Statuta mora biti usmjereno protiv osoba ili imovine zaštićenih Ženevskim konvencijama, te da civilno stanovništvo i imovina bosanskih Muslimana u geografskim i vremenskim odrednicama iz Optužnice nisu ispunjavali ovaj uslov.⁴⁴⁷ On takođe tvrdi da je svojim tumačenjem relevantnih normi Pretresno vijeće prekršilo načelo *nullum crimen sine lege*.⁴⁴⁸

298. Kordić izjavljuje da je Pretresno vijeće pogriješilo kad se, utvrđujući postojanje međunarodnog oružanog sukoba, odlučilo za test *sveukupne kontrole*, pošto se primjenom ovog testa, umjesto testa *efektivne kontrole* koji je MSP koristio u predmetu *Nikaragva*, krši načelo *nullum crimen sine lege*.⁴⁴⁹

1. Može li se smatrati da je u predmetno vrijeme Optužnice test *sveukupne kontrole* bio dio međunarodnog običajnog prava?

299. Utvrđujući da li je oružani sukob imao međunarodni karakter, Pretresno vijeće je primijenilo test *sveukupne kontrole* izložen u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, prema kojem oružani sukob

⁴⁴² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 20, 122.

⁴⁴³ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 1.

⁴⁴⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 122.

⁴⁴⁵ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 1; Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 122; Kordićeva replika, str. 65.

⁴⁴⁶ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 1 i 8.

⁴⁴⁷ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 2.

⁴⁴⁸ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 8, 11.

⁴⁴⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 122-124.

postaje međunarodni ako strana država ima “sveukupnu kontrolu” nad vojnim snagama jedne od strana u sukobu.⁴⁵⁰

300. Čerkez izjavljuje da je test *sveukupne kontrole* koji je primijenilo Pretresno vijeće manje strog od testa *efektivne kontrole* ustanovljenog u predmetu *Nikaragva*,⁴⁵¹ te da, prema načelu *nullum crimen sine lege*, Pretresno vijeće nije smjelo primijeniti test *sveukupne kontrole*, jer on nije van razumne sumnje postao dijelom međunarodnog običajnog prava.⁴⁵² On takođe navodi da test *sveukupne kontrole* ima više slabosti, prije svega to što krivičnu odgovornost države umiješane u sukob brka sa krivičnom odgovornošću njenoga agenta.⁴⁵³

301. Čerkez tvrdi i to da Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* nije trebala da bude obavezujuća za Pretresno vijeće, pošto se u njoj radi o posve drugačijem sukobu.⁴⁵⁴ Pozivajući se na Izvještaj generalnog sekretara,⁴⁵⁵ Čerkez navodi da Pretresno vijeće nije bilo ovlašteno da se upušta u opširna tumačenja definicija krivičnih djela predviđenih Statutom niti da pribjegava analogiji uvodeći nove međunarodne standarde.⁴⁵⁶

302. Kordić takođe izjavljuje kako je u vrijeme njegovog navodnog kažnjivog ponašanja međunarodno običajno pravo priznavalo međunarodni karakter oružanog sukoba jedino u slučaju kad strana sila ima *efektivnu kontrolu* nad nekom vojnom grupom koja sudjeluje u sukobu.⁴⁵⁷ On tvrdi da odstupanje od testa *efektivne kontrole* znači stvaranje prava *ex post facto*, što ide na njegovu štetu i čime se krši načelo legaliteta.⁴⁵⁸

303. Kordić navodi da je Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* donesena pet godina nakon događaja relevantnih za ovaj predmet, te da on u to vrijeme nije mogao znati da će se sukob kasnije smatrati međunarodnim.⁴⁵⁹ On se takođe poziva na Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, u kojoj je Pretresno vijeće primijenilo test *efektivne kontrole*, i pita kako je on 1993. i 1994. godine mogao znati da je sukob međunarodnog karaktera, kada i na samom Međunarodnom sudu o tome nije postojala saglasnost.⁴⁶⁰

⁴⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 111-115.

⁴⁵¹ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 7.

⁴⁵² Čerkežova replika, par. 10.

⁴⁵³ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 7.

⁴⁵⁴ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 8.

⁴⁵⁵ Izvještaj generalnog sekretara, par. 34-35.

⁴⁵⁶ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 8.

⁴⁵⁷ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 122-123; Kordićeva replika, str. 62-63.

⁴⁵⁸ Kordićeva replika, str. 62-64.

⁴⁵⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 124.

⁴⁶⁰ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 124.

304. Tužilac odgovara da je Žalbeno vijeće u predmetu *Čelebići* zaključilo da presedani MSP-a nisu obavezujući za Međunarodni sud.⁴⁶¹ On navodi da je Žalbeno vijeće u predmetu *Tadić* zaključilo da test *sveukupne kontrole*⁴⁶² ne predstavlja novinu niti zamjenjuje neki već postojeći test, već da predstavlja preciznije tumačenje onih istih saznanja na osnovu kojih je MSP 1986. formulisao test *efektivne kontrole*. Dakle, prema mišljenju tužioca, test *sveukupne kontrole* bio je dio mjerodavnog prava kako 1986. godine, tako i u periodu od 1991. do 1994.⁴⁶³

305. Tužilac dalje tvrdi da načelo legaliteta ne iziskuje da optuženi bude detaljno upoznat s tačnom zakonskom definicijom krivičnog djela koje će počinuti.⁴⁶⁴ Pravo koje je bilo mjerodavno u periodu od 1991. do 1994. godine zahtijevalo je to da Kordić bude generalno upoznat s tim da će – u slučaju da se neki oružani sukob po tada važećem testu okarakteriše kao međunarodni – neka od njegovih djela predstavljati teške povrede Ženevskih konvencija.⁴⁶⁵

306. Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* detaljno se bavi okolnostima pod kojima se može smatrati da neke oružane snage djeluju u ime strane države, čime oružani sukob dobija međunarodni karakter. Žalbeno vijeće je u tom predmetu utvrdilo da su elementi *sveukupne kontrole* strane države nad takvih oružanim snagama sljedeći:

[K]ontrola države nad *podređenim vojnim snagama, milicijama ili paravojnim jedinicama* može imati opšti karakter (i mora obuhvatati više od pukog pružanja finansijske pomoći, vojne opreme ili obuke). [...] Može se smatrati da postoji kontrola kakvu traži međunarodno pravo kad država [...] *igra ulogu u organizovanju, koordinisanju ili planiranju vojnih akcija* vojne grupe, uz to što grupu još i finansira, obučava i oprema ili joj pruža operativnu podršku.⁴⁶⁶

307. Žalbeno vijeće je ovo rezonovanje potvrdilo u predmetu *Aleksovski*, ponovivši da test *efektivne kontrole*, koji je MSP postavio u predmetu *Nikaragva*, nije uvjerljiv.⁴⁶⁷ Žalbeno vijeće ne vidi razloga da odstupa od te uvriježene sudske prakse.

308. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić* prvo je iznesen sljedeći stav:

[v]aljalo bi razlikovati slučaj kad pojedinci djeluju u ime države bez konkretnih instrukcija i slučaj kad pojedinci *sačinjavaju organizovanu i hijerarhijski strukturisanu grupu*, npr. vojnu jedinicu ili, u slučaju rata ili unutarnjeg razdora, naoružane bande neregularnih snaga ili pobunjenika. Očito je da se organizovana grupa razlikuje od pojedinca po tome što grupa u pravilu ima strukturu, lanac komandovanja, pravila ponašanja a često i vanjske simbole autoriteta. Članovi grupe u principu ne djeluju na svoju ruku nego se pridržavaju standarda koji važe u grupi i podložni su autoritetu vođe

⁴⁶¹ Odgovor tužilaštva, par. 6.6 (poziva se na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 21, 24).

⁴⁶² Odgovor tužilaštva, par. 6.6 (poziva se na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 116-145).

⁴⁶³ Odgovor tužilaštva, par. 6.6.

⁴⁶⁴ Odgovor tužilaštva, par. 6.8.

⁴⁶⁵ Odgovor tužilaštva, par. 6.9.

⁴⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 137.

⁴⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 131-134. Ovaj zaključak podržalo je Žalbeno vijeće u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, par. 26.

grupe. Shodno tome, da bi se nekoj državi pripisala djela takve grupe, dovoljno je postaviti uslov da je grupa kao cjelina bila pod opštom kontrolom države.⁴⁶⁸

Žalbeno vijeće slaže se s ovom analizom.

309. Žalbeno vijeće je u predmetu *Tadić* takođe zaključilo da presuda u predmetu *Nikaragva* odstupa od sudske i državne prakse i držalo je da su “u predmetima gdje je riječ o pripadnicima *vojnih ili paravojnih grupa*, sudovi očigledno odstupili od pojma ‘efektivne kontrole’ koji je postavio Međunarodni sud pravde”.⁴⁶⁹ Upućujući na sudsku praksu na državnom, regionalnom i međunarodnom nivou, Žalbeno vijeće je iznijelo sljedeće mišljenje:

Da bi se djela neke vojne ili paravojne grupe pripisala nekoj državi, mora se dokazati da država vrši opštu kontrolu nad tom grupom, ne samo time što je oprema i finansira, nego i tako što koordiniše ili pomaže pri opštem planiranju njenih vojnih aktivnosti. [...] Međutim, nije potrebno da država vođi ili pripadnicima grupe sem toga još i izdaje uputstva za izvršenje konkretnih djela protiv međunarodnog prava.⁴⁷⁰

310. Žalbeno vijeće se slaže s ovom argumentacijom. Mora se naglasiti da, kako je već navedeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Aleksovski*, Žalbeno vijeće rješavajući u predmetu *Tadić* nije stvaralo novo pravo:

Žalbeno vijeće želi pojasniti da kada tumači član 2 Statuta ono samo ukazuje na to kakvo je i od ranije bilo pravilno tumačenje te odredbe, premda prije nije bilo izraženo na taj način.⁴⁷¹

Shodno tome, u ovom pogledu nije od pravnog značaja činjenica da je Drugostepena presuda u predmetu *Tadić* izrečena *nakon* događaja obuhvaćenih Optužnicom.⁴⁷²

311. Načelo *nullum crimen sine lege* ne zahtijeva da optuženi zna konkretnu *pravnu* definiciju svakog elementa krivičnog djela koje poćini. Dovoljno je da je svjestan *ćinjenićnih* okolnosti, tj. ćinjenice da je u oružani sukob umiješana strana država. Dakle, nije potrebno da je Kordić bio u poziciji da donese ispravnu pravnu ocjenu o međunarodnom karakteru oružanog sukoba. Iz ovoga slijedi da je bez znaćaja da li je Kordić vjerovao da test *efektivne kontrole* predstavlja dio međunarodnog obićajnog prava.

312. Povrh toga, Žalbeno vijeće ponavlja da:

Ono što se slijedi iz prijašnjih odluka jeste pravni princip (*ratio decidendi*), a obaveza da se slijedi taj princip vrijedi samo za slične predmete, ili za bitno slične predmete. To se manje odnosi na sličnost,

⁴⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 120 (naglasak u originalu). Valja mnapomenuti da se u slučajevima kada pojedinci ili grupe nisu organizovani u (para)vojne strukture traži drugaćiji test. Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 118-119.

⁴⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 125.

⁴⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 131.

⁴⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 135.

⁴⁷² Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 126-127; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 181; uporedi sa Drugostepenom presudom u predmetu *Ćelebić*, par. 173, i Odlukom po žalbi u vezi s udruženim zloćinaćkim poduhvatom u predmetu *Ojdanić*, par. 34-39.

ili suštinsku sličnost, činjenica, a više na to da je pitanje koje pokreću te činjenice u novom predmetu isto kao i pitanje o kojem je pomoću tog pravnog principa odlučeno u prijašnjem predmetu.⁴⁷³

Pitanje kada se oružani sukob može okarakterisati kao međunarodni jeste apstraktno pravno pitanje i ne tiče se *per se* činjeničnih nalaza u predmetu. Zato nije značajno to što su zaključci Žalbenog vijeća u predmetu *Tadić* vezani za pravnu definiciju postojanja međunarodnog oružanog sukoba primijenjeni u drugačijem činjeničnom kontekstu.

313. Iz gore navedenih razloga, Pretresno vijeće nije pogrešno primijenilo pravo kada je utvrđujući da li je oružani sukob u Srednjoj Bosni imao međunarodni karakter, primijenilo test *sveukupne kontrole*.

2. Značaj geografskih odrednica za utvrđivanje međunarodnog karaktera oružanog sukoba

314. U vezi s pitanjem da li su hrvatski vojnici bili direktno umiješani u oružani sukob u Srednjoj Bosni, Pretresno vijeće je smatralo da “sve što je potrebno je da se pokaže da je stanje oružanog sukoba postojalo na široj teritoriji kojoj pripada data lokacija.”⁴⁷⁴ Ono je zaključilo kako nema prepreka da se koriste dokazi koji ukazuju na prisustvo hrvatskih trupa na područjima van Srednje Bosne, “ako je položaj tih područja od strateške važnosti za sukob”.⁴⁷⁵

315. Pretresno vijeće je u svojim činjeničnim nalazima dokaze ocijenilo u skladu s time:

Za prvi kriterij za utvrđivanje međunarodnog karaktera oružanog sukoba traži se dokaz o hrvatskoj intervenciji u sukobu. To se može dokazati ne samo iz dokaznog materijala o hrvatskim trupama u Srednjoj Bosni, nego i iz dokaza o tim trupama u susjednim područjima od strateškog značaja za sukob u Srednjoj Bosni.⁴⁷⁶

Potom je zaključeno da je “sukob između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana u Bosni i Hercegovini postao međunarodnim zbog intervencije Hrvatske u tom sukobu putem njezinih trupa”.⁴⁷⁷

316. Čerkez tvrdi da nije dokazano da se HV borio protiv bosanskih Muslimana u Lašvanskoj dolini. On tvrdi da kontakt između HV-a i HVO-a nije bio moguć, te da Pretresno vijeće nije bilo u pravu u mišljenju da bi bilo vještački suziti razmatranje *loci delicti commissi* na Srednju Bosnu.⁴⁷⁸

317. Slično tome, Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da su prisustvo ili uloga hrvatskih vojnika drugdje u Bosni ovom oružanom sukobu dali međunarodni karakter.⁴⁷⁹

⁴⁷³ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 110.

⁴⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 27.

⁴⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 70-72.

⁴⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 108.1.

⁴⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 109.

⁴⁷⁸ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 6.

⁴⁷⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 127.

318. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće ispravno protumačilo sudsku praksu Žalbenog vijeća smatrajući da se njegovo ispitivanje dokaza u vezi sa prisustvom hrvatske vojske ne treba ograničiti na Srednju Bosnu.⁴⁸⁰ On zastupa mišljenje da je Pretresno vijeće bilo u pravu što je naglasak stavilo na organizacioni aspekt kontrole nad HVO-om, a ne na geografski aspekt.⁴⁸¹

319. Žalbeno vijeće podsjeća da se u Odluci po žalbi na nadležnost u predmetu *Tadić* objašnjava da “sama priroda [Ženevskih] konvencija, osobito treće i četvrte [Ženevske konvencije], diktira njihovu primenu na celokupnim teritorijama sukobljenih strana. Svako drugo tumačenje bitno bi okrnilo njihovu svrhu”.⁴⁸² U toj odluci se takođe kaže da se u slučaju oružanog sukoba, sve do mirnog rješenja, “međunarodno humanitarno pravo primenjuje na *celokupnoj* teritoriji zaraćenih država [...] bez obzira vode li se tamo borbe ili ne”.⁴⁸³ Zaključuje se da je “[d]ovoljno [...] da su navodni zločini bili usko povezani uz neprijateljstva koja su se dešavala na drugim delovima teritorija pod kontrolom sukobljenih strana”.⁴⁸⁴ Žalbeno vijeće je takođe zaključilo da “sukobi u bivšoj Jugoslaviji imaju karakteristike i unutrašnjih i međunarodnih sukoba”.⁴⁸⁵

320. U svjetlu ovih nalaza, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da se:

utvrđivanje da li je sukob međunarodni ili unutrašnji mora vršiti od slučaja do slučaja, to jest da se odluka u svakom predmetu mora donijeti na osnovu činjenica iz tog predmeta. Dakle, ne bi bilo dopustivo na osnovu odluke da je jedan unutrašnji sukob u nekom konkretnom području Bosne bio internacionaliziran, zaključiti da je neki drugi sukob u nekom drugom području takođe bio internacionaliziran. Međutim, bilo bi pogrešno protumačiti da odluka Žalbenog vijeća znači da dokazi o tome da li je sukob na nekom konkretnom lokalitetu bio internacionaliziran moraju nužno proizaći iz aktivnosti ograničenih na to konkretno geografsko područje gdje su počinjeni zločini i da su dokazi o aktivnostima van tog područja nužno isključeni iz presuđivanja o tom pitanju.⁴⁸⁶

321. Ispravnost ove argumentacije potvrđuje svrha Ženevskih konvencija. U trenutku kada neki oružani sukob postane međunarodni, Ženevske konvencije se primjenjuju na čitavoj teritoriji zaraćenih strana. Prema tome, Pretresno vijeće nije pogriješilo što je, prilikom utvrđivanja da li je oružani sukob imao međunarodni karakter, u obzir uzelo i druga područja Bosne i Hercegovine koja su bila povezana s oružanim sukobom u Srednjoj Bosni.

3. Utvrđivanje statusa “zaštićenih osoba”

322. Pretresno vijeće je slijedilo presude Žalbenog vijeća u predmetima *Tadić*, *Aleksovski* i *Čelebići*, te je smatralo da ga u razmatranju pitanja da li su osobe imale zaštićeni status na osnovu člana 4

⁴⁸⁰ Odgovor tužilaštva, par. 6.15-6.20.

⁴⁸¹ Odgovor tužilaštva, par. 6.13.

⁴⁸² Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 68.

⁴⁸³ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70 (naglasak dodat).

⁴⁸⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70.

⁴⁸⁵ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 77.

⁴⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 70.

Ženevske konvencije IV ne obavezuje uslov jednakog državljanstva počinitelaca i žrtava, već da umjesto toga može primijeniti kriterijum *lojalnosti*,⁴⁸⁷ prema kojem državljanstvo nije toliko bitno koliko je bitna lojalnost određenoj strani u oružanom sukobu.⁴⁸⁸

323. Takođe je smatralo da, ako se zbog učestvovanja Hrvatske utvrdi da se radilo o međunarodnom sukobu, onda slijedi da su žrtve bosanski Muslimani bili u vlasti strane u sukobu - odnosno Hrvatske - čiji oni nisu državljani, pa je, prema tome, primjenjiv član 4 Ženevske konvencije IV.⁴⁸⁹

324. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo primijenivši kriterijum *lojalnosti* i da se takvim teleološkim tumačenjem Ženevske konvencije IV krši načelo *nullum crimen sine lege*. On tvrdi da član 4 Ženevske konvencije IV iziskuje da počinitelj i žrtva imaju različito državljanstvo,⁴⁹⁰ te navodi da se definicija "zaštićenih osoba" ne bi smjela različito tumačiti u zavisnosti od okolnosti predmeta i da u su u ovom slučaju žrtve, odnosno bosanski Muslimani, i počinioci, odnosno bosanski Hrvati, bili državljani iste države - Bosne i Hercegovine.⁴⁹¹ Sa njegovog stanovišta međunarodno običajno pravo nalaže primjenu testa "agenture", što znači da se ocjena da su pripadnici secesionističkog entiteta državljani strane države može donijeti jedino ako postoje dokazi o ujedinjenju ili istovjetnosti tog secesionističkog entiteta i te strane države.⁴⁹²

325. Čerkez takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u zaključku da automatski treba smatrati da su bosanski Muslimani bili u rukama Hrvatske ukoliko je Hrvatska zaista učestvovala u sukobu.⁴⁹³

326. Tužilac zastupa stav da se kriterijum *lojalnosti* ne može dovesti u pitanje i da Pretresno vijeće do njega nije došlo na osnovu pogrešnog pravnog načela, a ni *per incuriam*.⁴⁹⁴ Tužilac skreće pažnju na to da je Žalbeno vijeće ponovo potvrdilo kriterijum lojalnosti i u predmetu *Aleksovski* i u predmetu *Čelebići*.⁴⁹⁵

327. On dalje navodi da je zaključak da su bosanski Muslimani bili zaštićene osobe zato što su bili u vlasti Hrvatske koja je imala sveukupnu kontrolu nad bosanskim Hrvatima, "prije pitanje toga da relevantne odredbe Ženevskih konvencija vode određenom logičnom zaključku, nego novo shvatanje statusa zaštićenih osoba".⁴⁹⁶

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 152-153.

⁴⁸⁸ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 166.

⁴⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 150.

⁴⁹⁰ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 11.

⁴⁹¹ Čerkezova replika, par. 10.

⁴⁹² Čerkezov žalbeni podnesak, par. 12.

⁴⁹³ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 12.

⁴⁹⁴ Odgovor tužilaštva, par. 6.24-6.25.

⁴⁹⁵ Odgovor tužilaštva, par. 6.24.

⁴⁹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 6.27.

328. Žalbeno vijeće napominje da se o ovom pitanju temeljito raspravljalo u četiri drugostepene presude.⁴⁹⁷ U tim odlukama Žalbeno vijeće odbacilo je argumente da žrtve teških povreda Ženevske konvencije IV treba da budu izuzete iz statusa “zaštićenih osoba”, ako se strogo želi poštovati jezička formulacija člana 4 te Konvencije. Isto tako, Žalbeno vijeće je odbacilo tvrdnje da se njegovim tumačenjem te norme krši načelo legaliteta.⁴⁹⁸

329. Žalbeno vijeće ponavlja da:

oduzimanje samo na osnovu nacionalnog zakonodavstva, žrtvama za koje je diskutabilno da li zaista, na osnovu domaćih zakona, mogućnosti zaštite iz Ženevskih konvencija imaju isto državljanstvo kao i osobe koje su ih zatočile, bilo protivno samom cilju i svrsi Konvencija. Sama svrha njihovog postojanja bila bi obezvrijeđena prevelikim naglašavanjem formalnih zakonskih veza, čiji bi smisao uostalom vlade mogle i promijeniti u namjeri da zaštite svoje državljane od krivičnog progona po osnovi odredbi o teškim povredama Ženevskih konvencija.⁴⁹⁹

330. Vijeće zaključuje da se član 4 Ženevske konvencije IV ne može tumačiti na način koji bi žrtvama oduzeo pravo na status zaštićenih osoba samo zbog toga što imaju isto državljanstvo kao i počinitelac. One jesu zaštićene osobe ukoliko lojalnošću nisu vezane za onu stranu u sukobu u čijoj se vlasti nalaze i čiji su državljani.

331. Žalbeno vijeće napominje da je u predmetu *Blaškić* Žalbeno vijeće citiralo paragrafe 150 i 151 Drugostepene presude u predmetu *Aleksovski* kako bi pokazalo da status zaštićene osobe može biti utvrđen već i samo na osnovu međunarodnog karaktera sukoba. Žalbeno vijeće konstatuje da su citirani paragrafi zapravo parafraza jednog argumenta tužioca, koji Žalbeno vijeće - premda ga je u predmetu *Aleksovski* uopšte uzevši prihvatilo – u svom rezonovanju u stvari nije koristilo. Kao što to čini i ovdje, Žalbeno vijeće je i u predmetu *Aleksovski* svoju odluku o utvrđivanju statusa zaštićene osobe konačno zasnovalo na kriterijumu *lojalnosti* izloženom u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*.⁵⁰⁰

B. Navodne greške u primjeni prava

332. Žalbeno vijeće će sada preispitati da li su dokazi u Prvostepenoj presudi ispravno ocijenjeni u skladu s mjerodavnim pravom.

1. Da li je u Srednjoj Bosni prije aprila 1993. postojao oružani sukob?

333. Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

⁴⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 163-166; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 151-152; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 56-84; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 180-182.

⁴⁹⁸ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 181.

⁴⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 81.

⁵⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 152. Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 172-173, 175.

iako opšte stanje oružanog sukoba između HVO i ABiH u obliku produženog nasilja nije izbilo na teritoriji Srednje Bosne sve do aprila 1993., i prije tog perioda postojala su lokalna područja sukoba za koja se može reći da je unutar njih postojalo stanje oružanog sukoba.⁵⁰¹

334. Kordić izjavljuje da Pretresno vijeće nije donijelo činjenični nalaz o postojanju oružanog sukoba u Srednjoj Bosni prije 15. aprila 1993.⁵⁰² On tvrdi da, tako kako je sročeno, paragraf 31 Prvostepene presude ukazuje na to da je u ovom regionu do kontinuiranog nasilja došlo tek nakon tog datuma.⁵⁰³

335. Tužilac navodi da je Pretresno vijeće utvrdilo da je zbog intervencije Hrvatske do posezanja za oružanom silom između država došlo i prije aprila 1993. Zato i nije bilo potrebno da Pretresno vijeće utvrdi postojanje kontinuiranog nasilja interne prirode.⁵⁰⁴ Alternativno, tužilac iznosi argument da prag kontinuiranog nasilja jeste dosegnut, pošto su dvije organizovane vojne formacije vodile borbene operacije visokog intenziteta u oktobru 1992. u Novom Travniku i u januaru 1993. u Busovači.⁵⁰⁵

336. U vezi sa periodom do januara 1993. Pretresno vijeće spominje “učestalost žešćih sukoba”, a ne oružani sukob.⁵⁰⁶ Međutim, Žalbeno vijeće nalazi da je u paragrafu 31 Prvostepene presude jasno formulisano stanovište Pretresnog vijeća da, iako do aprila 1993. nije postojalo *opšte* stanje oružanog sukoba, jesu postojala neka *lokalna* područja u stanju oružanog sukoba. Povrh toga, Pretresno vijeće je izričito koristilo sintagmu “oružani sukob” i citiralo Odluku o nadležnosti u predmetu *Tadić*.⁵⁰⁷ To pokazuje da je pojam “oružanog sukoba” koristilo onako kako ga je u toj odluci definisalo Žalbeno vijeće:

oružani sukob postoji svuda gde se pribeglo oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između vlasti i organizovanih naoružanih grupa, ili pak između takvih grupa unutar jedne države.⁵⁰⁸

337. Pretresno vijeće je prihvatilo da su borbe počele u Novom Travniku kada je HVO 19. oktobra 1992. napao jednu jedinicu ABiH, te da je taj sukob trajao do 26. oktobra 1992.⁵⁰⁹ U toku tog sukoba paljene su i uništavane civilne zgrade u vlasništvu bosanskih Muslimana.⁵¹⁰ Pretresno vijeće je takođe prihvatilo svjedočenje pukovnika Stewarta o tome da su se, poslije podne 20. oktobra 1992., u Travniku

⁵⁰¹ Prvostepena presuda, par. 31.

⁵⁰² Žalbeno vijeće napominje da Kordić u svojoj petoj žalbenoj osnovi kao relevantan datum nekad navodi 16. april 1993., a nekad 15. april 1993. godine (vidi Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 122). Ova razlika, međutim, nije značajna za događaje u Novom Travniku u oktobru 1992. i u Busovači u januaru 1993.

⁵⁰³ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 122; žalbena rasprava, T. 316.

⁵⁰⁴ Odgovor tužilaštva, par. 6.3; žalbena rasprava, T. 387.

⁵⁰⁵ Žalbena rasprava, T. 388.

⁵⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 29.

⁵⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 24.

⁵⁰⁸ Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 70.

⁵⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 526, citira se svjedok C, koji je svjedočio o “žestokim borbenim dejstvima”, T. 792-93.

⁵¹⁰ Prvostepena presuda, par. 526.

vodile žestoke borbe,⁵¹¹ kao i poruku koju su, 24. oktobra 1992., Kordić i Blaškić poslali HVO-u Bugojna, s informacijom da se dva bataljona ABiH kreću iz Bugojna prema Novom Travniku.⁵¹² Pretresno vijeće se takođe oslanjalo na svjedočenje pukovnika Stewarta o tome da su nakon izbijanja sukoba vođeni pregovori o prekidu vatre.⁵¹³

338. Pretresno vijeće je smatralo da je 19. oktobra 1992. TO postavio barikadu u Ahmićima, kako bi spriječio da pojačanja HVO-a stignu u Novi Travnik. Ivica Šantić i Čerkez neuspješno su pregovarali sa muslimanskom stranom o uklanjanju barikade, na koju je potom HVO izvršio napad. Dana 22. oktobra 1992., opšti prekid vatre u opštini Vitez potpisao je, između ostalih, i Mario Čerkez, ispred stožera HVO-a.⁵¹⁴ Pretresno vijeće je smatralo da je sukob u Novom Travniku imao posljedice u Vitezu, jer je jedan svjedok vidio kako 27 pripadnika HVO-a iz Viteza, sa jednim protivavionskim topom, 19. oktobra 1992. odlaze u pravcu Novog Travnika.⁵¹⁵ Osim toga, Pretresno vijeće je utvrdilo da je HVO-u pružen “ozbiljniji otpor” prilikom preuzimanja kontrole u Novom Travniku i Ahmićima.⁵¹⁶

339. Što se tiče Busovače, Pretresno vijeće je ustanovilo da se u tom mjestu odigrao “prvi stvarno ozbiljni sukob u ratu između bosanskih Hrvata i Muslimana”.⁵¹⁷ Dana 24. januara 1993., na kontrolnom punktu u Kačunima došlo je do razmjene vatre između HVO-a i ABiH, kojom prilikom su poginula dva Hrvata.⁵¹⁸ Dana 25. januara 1993., HVO je napao Kadića Stranu, muslimanski dio Busovače, i došlo je do jake pucnjave i artiljerijske paljbe s okolnih brda.⁵¹⁹ Pretresno vijeće je prihvatilo svjedočenje svjedoka AS, bosanskog Muslimana i pripadnika “Džokera”, koji je učestvovao u borbama i koji je naveo da su u njima sudjelovali vojna policija, jedinice brigade “Ludvig Pavlović”, čete Viteške brigade i “Vitezovi”.⁵²⁰ Pretresno vijeće, po svemu sudeći, smatra da je u napadu na Busovaču poginulo najmanje 27 osoba.⁵²¹ Prihvatilo je svjedočenje svjedoka AS o tome da je “ta kampanja zahtijevala [...] velike logističke napore i pripremu pa su više dana prije njenog početka kamioni natovareni oružjem i municijom slani iz Novog Travnika u Busovaču”.⁵²² Dana 30. januara 1993., uz učešće PMEZ-a i UNPROFOR-a, dogovoren je sporazum o prekidu vatre, koji je potvrđen 1. februara 1993.⁵²³

⁵¹¹ Prvostepena presuda, par. 527 (nije jasno da li je Pretresno vijeće prihvatilo iskaz svjedoka AT o tome da je komandant vojne policije poslao jednu grupu kao pojačanje u Novi Travnik, T. 27571).

⁵¹² Prvostepena presuda, par. 528, upućuje se na DP Z249.

⁵¹³ Prvostepena presuda, par. 529, upućuje se na T. 12356.

⁵¹⁴ Prvostepena presuda, par. 533.

⁵¹⁵ Prvostepena presuda, par. 535.

⁵¹⁶ Prvostepena presuda, par. 537.

⁵¹⁷ Prvostepena presuda, par. 565.

⁵¹⁸ Prvostepena presuda, par. 568, upućuje se na DP Z461.

⁵¹⁹ Prvostepena presuda, par. 569.

⁵²⁰ Prvostepena presuda, par. 571.

⁵²¹ Prvostepena presuda, par. 570.

⁵²² Prvostepena presuda, par. 571, upućuje se na svjedoka AS, T. 16355.

⁵²³ Prvostepena presuda, par. 580 (g), (h).

340. Pretresno vijeće je prihvatilo izvještaj komande UNPROFOR-a u Kiseljaku, prema kojem su političke i vojne vođe bosanskih Hrvata “pokušale prigrabiti kontrolu nad provincijama 3, 8 i 10”, a provincija 10 je – prema Vance-Owenovom planu – obuhvatala i opštinu Busovača.⁵²⁴ Pretresno vijeće se takođe pozvalo na svjedočenje svjedoka A, prema kojem su se borbe proširile cijelom busovačkom teritorijom, uključujući i Merdane, gdje su kuće razorene, a civilno stanovništvo je evakuisano.⁵²⁵ Dana 25. januara 1993., na raskrsnici kod Kaonika došlo je do razmjene vatre, vojnici HVO-a pucali su na civilne kuće u Kaćunima, i okršaj između HVO-a i ABiH trajao je sve do noći.⁵²⁶ Dana 26. januara 1993., HVO je ispalio tri teške granate na most u Kaćunima, a vojnici HVO-a u Donjem Polju napuštali su kuće koje bi zatim planule, a duž puta koji vodi za Kaćune bilo je razaranja.⁵²⁷

341. Žalbeno vijeće smatra da dokazi koje je ocijenilo Pretresno vijeće pokazuju da je oružani sukob postojao i prije aprila 1993. Uslov postojanja *kontinuiranog* vođenja borbi značajan je jer se njime isključuju slučajevi u kojima se radi o običnim građanskim nemirima i pojedinačnim aktima terorizma. Pod te kategorije ne bi se mogli podvesti ni događaji u Srednjoj Bosni od prije aprila 1993. U svakom slučaju, u periodu nakon oktobra 1992. vođene su ozbiljne borbe u dužem trajanju. Ovaj zaključak Pretresnog vijeća se podržava.

2. Da li je sukob u Srednjoj Bosni bio međunarodnog karaktera?

342. Pretresno vijeće je konstatovalo da je oružani sukob u Srednjoj Bosni imao međunarodni karakter,⁵²⁸ kako zbog neposredne umiješanosti Hrvatske,⁵²⁹ tako i zbog njene sveukupne kontrole nad HVO-om.⁵³⁰

343. Kordić tvrdi da čak i prema testu *sveukupne kontrole* nema dovoljno dokaza da je Hrvatska bila umiješana u mjeri koja je dovoljna da bi se oružani sukob u Srednjoj Bosni smatrao međunarodnim.⁵³¹ On navodi da Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak u vezi s angažovanjem jedinica HV-a *vis-à-vis* ABiH prije 15. aprila 1993.⁵³²

344. Čerkez se slaže da se u Srednjoj Bosni u periodu i na mjestima na koja se odnosi Optužnica vodio oružani sukob,⁵³³ ali tvrdi da on nije poprimio međunarodni karakter. On tvrdi da puko prisustvo

⁵²⁴ Prvostepena presuda, par. 574, 576.

⁵²⁵ Prvostepena presuda, par. 572 (svjedok A, T. 354-56).

⁵²⁶ Prvostepena presuda, par. 573.

⁵²⁷ Prvostepena presuda, par. 573.

⁵²⁸ Prvostepena presuda, par. 146.

⁵²⁹ Prvostepena presuda, par. 109.

⁵³⁰ Prvostepena presuda, par. 145.

⁵³¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 125-127.

⁵³² Kordićeva replika (povjerljiva), str. 60-61.

⁵³³ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 5, 14.

HV-a u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine ne treba uzimati u razmatranje:⁵³⁴ ako Hrvatska jeste intervenisala, bilo je to protiv srpskih snaga, JNA i vojske bosanskih Srba, 1992. godine, a ne protiv bosanskih Muslimana u prvoj polovini 1993. godine.⁵³⁵ Čerkez navodi da se to događalo uz prešutno odobrenje predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine.⁵³⁶ Isto tako poriče da su borbe trupa HV-a protiv Srba van Srednje Bosne imale strateški značaj za oružani sukob između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana.⁵³⁷

345. Čerkez takođe tvrdi da činjenica da je Hrvatska logistički podržavala i HVO i ABiH pokazuje da se nije radilo o međunarodnom oružanom sukobu.⁵³⁸

346. On takođe tvrdi da ni Hrvatska ni Bosna i Hercegovina nisu proglasile ili priznale ratno stanje između dvije države, te da je stalni predstavnik Bosne i Hercegovine u jednom dopisu predsjedavajućem Savjeta bezbjednosti UN-a, upućenom nekoliko dana nakon ubijanja u Ahmićima, napisao kako se radi o “sukobu lokalnih vođa”, potvrdivši da između HVO-a i ABiH postoji savezništvo. Čerkez tvrdi da nema međunarodnog oružanog sukoba ako sve zaraćene strane poriču da on postoji, jer to znači da nedostaje *animus belligerandi*.⁵³⁹

347. Čerkez takođe tvrdi da postoje i drugi kriteriji pomoću kojih se može uvrđiti postojanje međunarodnog oružanog sukoba, kao što su prekid diplomatskih odnosa ili bilateralnih i međunarodnih ugovora.⁵⁴⁰ On navodi da tokom čitavog perioda oružanog sukoba u Srednjoj Bosni nije došlo do pogoršanja odnosa između Bosne i Hercegovine i Hrvatske; štaviše, kroz Hrvatsku su prolazile pošiljke oružja i druge pomoći za ABiH.⁵⁴¹

348. Čerkez tvrdi i to da 1993. u Bosni i Hercegovini nije bilo djelimične ili potpune okupacije od strane jedinica HV-a, pošto one nisu uspostavile sopstvenu upravu ni na jednom dijelu njene teritorije, niti su koristile ili kršile svoja prava i obaveze koje kao okupatorska sila imaju u skladu sa Haškim pravilnikom.⁵⁴²

349. Tužilac navodi da ima dovoljno dokaza za to da je Hrvatska HVO-u davala pomoć u novcu i obuci, kao i vojnu podršku, te da je učestvovala u koordinaciji i planiranju operacija HVO-a.⁵⁴³

⁵³⁴ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 2, fusnota 12.

⁵³⁵ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 3.

⁵³⁶ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 4.

⁵³⁷ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 5-6.

⁵³⁸ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 9.

⁵³⁹ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 13.

⁵⁴⁰ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 15.

⁵⁴¹ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 15.

⁵⁴² Čerkezov žalbeni podnesak, par. 13.

⁵⁴³ Odgovor tužilaštva, par. 6.12.

350. Žalbeno vijeće napominje da se tačke na koje je podnesena žalba odnose na period od oktobra 1992. do septembra 1993., te će se u razmatranju valjanosti zaključaka da je sukob bio međunarodni usredsrediti na taj period.

351. Pretresno vijeće je bilo mišljenja da je pomoć Hrvatske bosanskim Hrvatima u njihovom oružanom sukobu sa Srbima olakšavala situaciju bosanskim Hrvatima u vremenski “podudarajućem” sukobu između njih i bosanskih Muslimana.⁵⁴⁴ Dakle, Pretresno vijeće je zaključilo da je sukob između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana u Bosni i Hercegovini postao međunarodnim kada je Hrvatska svojim trupama intervenisala u tom sukobu.⁵⁴⁵

352. Pretresno vijeće se uvjerilo da, iako pripadnici Hrvatske vojske nisu viđeni u Srednjoj Bosni, one su u nekoliko navrata zapažene u pograničnim područjima od strateške važnosti za sukob.⁵⁴⁶ Pretresno vijeće se posebno oslanjalo na izvještaje vojnih posmatračkih tijela, koji su bili zasnovani na pretpostavci o učešću snaga Hrvatske vojske u sukobu između bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata; većina tih izvještaja se, međutim, ne bavi situacijom prije januara 1993.⁵⁴⁷ Jedini izuzetak predstavlja svjedočenje majora Rulea,⁵⁴⁸ koji je rekao da su njegovi podređeni, negdje uoči Božića, javili da su vidjeli regularne trupe s oznakama “Tigrova” (jedinice HV-a) na kontrolnom punktu na Makljenu, prevoju južno od Gornjeg Vakufa, što je bila jedina ruta od Prozora do Gornjeg Vakufa.⁵⁴⁹

353. Pored dokaza koji potiču iz izvještaja vojnih posmatračkih tijela, Pretresno vijeće se oslanjalo i na izvještaje upućene Ujedinjenim nacijama i nastale u Ujedinjenim nacijama koji se odnose na period oružanog sukoba u Busovači. U izvještaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija od 18. januara 1993. stoji da je “UNPROFOR takođe potvrdio da su elementi Hrvatske vojske [HV] razmješteni u nekim dijelovima BiH”, ali se dalje kaže da su predstavnici HV-a izjavili da su prisutni “samo na onim područjima sa kojih su vršeni napadi na hrvatsku teritoriju i da će biti uklonjeni čim ti napadi prestanu ...”.⁵⁵⁰ Nije pobliže navedeno na kojim su područjima bili razmješteni hrvatski vojnici.

354. Pretresno vijeće se takođe oslanjalo na jedno naređenje zapovjedništva HVO-a u Zenici od 26. novembra 1992. kojim se od pripadnika HV-a u Bosni i Hercegovini traži da uklone oznake HV-a “jer time uvlačimo RH /Republiku Hrvatsku/ u probleme”; kao i na naređenje 3. bataljona HVO-a od 9.

⁵⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 73-78, gdje se upućuje na izvještaj PMEZ-a od 3. juna 1993., te izvještaj Španskog bataljona Snaga za brzu akciju iz januara 1994. Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 108(1)-108(2).

⁵⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 109.

⁵⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 84, citira se svjedok Buffini, T. 9311-13, koji govori o februaru 1993., i par. 108.1.

⁵⁴⁷ Vidi Prvostepenu presudu, par. 85-86, 88-89. Treba imati u vidu da je Pretresno vijeće zapravo smatralo da je sukob imao međunarodni karakter u periodu od novembra 1991. do marta 1994., par. 28.

⁵⁴⁸ On je u Bosni i Hercegovini bio na zadatku krajem 1992. i početkom 1993.

⁵⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 87.

⁵⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 92.

decembra 1992., u kojem se kaže da svi pripadnici HV-a moraju nositi oznake HVO-a za vrijeme svog “boravka na našim prostorima”.⁵⁵¹

355. Žalbeno vijeće smatra da na temelju ovih dokaza, čak i kad uzmemo u obzir činjenicu da prisustvo hrvatskih vojnika u Srednjoj Bosni nije postavljeno kao uslov, nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je Hrvatska *direktno* intervenisala u oružanom sukobu u Srednjoj Bosni.

356. Pretresno vijeće je i samo priznalo da su neki od dokaza slabi: rezimirajući dvije od četiri grupe dokaza na koje se oslanjalo (izvještaji koje su slale i primale Ujedinjene nacije; drugi izvještaji, među kojima i obavještenja o smrti), Pretresno vijeće je konstatovalo da na osnovu jedino te dvije grupe dokaza nije bilo moguće pokazati prisustvo hrvatske vojske; ovi dokazi, po mišljenju Pretresnog vijeća, postaju relevantni tek kada se posmatraju zajedno sa dokazima iz druge dvije grupe (izvještaji vojno-posmatračkih tijela; dokumenti HVO-a).

357. Kada su posrijedi izvještaji vojno-posmatračkih tijela, Žalbeno vijeće nalazi da svjedočenja svjedoka i informacije iz tih izvještaja djeluju nekonzistentno. Isto tako, Pretresno vijeće je skrenulo pažnju na razlike u broju hrvatskih vojnika za koji se kaže da su viđeni u Bosni.⁵⁵²

358. Što se tiče izvještaja Ujedinjenih nacija, Žalbeno vijeće zamjećuje da se oni odnose na dug vremenski period i da nisu dovoljno konkretni. Žalbeno vijeće takođe zamjećuje da ni Pretresno vijeće nije preciziralo u kom periodu tačno vjeruje da je postojala direktna intervencija sa strane Hrvatske.

359. Osim toga, Žalbeno vijeće nalazi da sadržaj naređenja izdanih raznim jedinicama HVO-a kao dokaz nije jednoznačan. Činjenica da su pripadnici HV-a služili u HVO-u ne znači nesumnjivo i to da su oni tamo bili po direktnom naređenju Hrvatske. Uostalom, taj problem je razmatralo i Pretresno vijeće, ali je ipak presudilo drugačije.⁵⁵³

360. Žalbeno vijeće ima u vidu da treba poštovati ove nalaze Pretresnog vijeća, jer prema Statutu je primarno nadležnost pretresnog vijeća da sasluša i ocijeni pred njim izvedene dokaze.⁵⁵⁴ Međutim, ovi dokazi su u tolikoj mjeri nedovoljni, da razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao van razumne sumnje utvrditi da su hrvatske snage zaista bile upućene u Srednju Bosnu.

⁵⁵¹ Prvostepena presuda, par. 97.2-97.3.

⁵⁵² Prvostepena presuda, par. 90. Pretresno vijeće je smatralo da, iako su neki od Hrvata uključenih u sukob između bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata “bili dobrovoljci, pa se njihovo prisustvo zanemari, to ipak ne utiče na opšti nalaz Pretresnog vijeća da su hrvatske trupe bile umiješane u sukob”, Prvostepena presuda, par. 108.3.

⁵⁵³ Prvostepena presuda, par. 108.3.

⁵⁵⁴ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 29; Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 12.

361. Žalbeno vijeće će sada razmotriti pitanje da li je HVO djelovao u ime Hrvatske. Ispitaće da li je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da su sljedeći kriteriji zadovoljeni, te da je Hrvatska vršila sveukupnu kontrolu nad HVO:

- a) obezbjeđivanje podrške u finansijama i obuci, vojne opreme i operativne podrške;
- b) učestvovanje u organizaciji, koordiniranju ili planiranju vojnih operacija,⁵⁵⁵

362. Pretresno vijeće se oslanjalo na jedan tabelarni pregled isporuka vojne opreme iz Hrvatske HVO-u i ABiH 1992., 1993. i 1994.,⁵⁵⁶ kao i na prijedlog za čin Ureda za odbranu Vitez za jednog vojnika koji je, kao pripadnik HVO-a Vitez na teritoriji općine Vitez i Srednje Bosne radio na logističkoj podršci za oružane snage Hrvatske u periodu od 1. marta 1992. do 16. aprila 1993.⁵⁵⁷ Pretresno vijeće se pozvalo i na jednu drugu preporuku Ureda za obranu Vitez, za jednog drugog vojnika koji je, kao komandant Općinskog centra veze, između ostalog, “sudjelovao u uspostavi logističkih veza MORH /Ministarstvo odbrane Republike Hrvatske/ radi logističke potpore HV postrojbama HVO Kiseljak”, od aprila 1992. do 1993.⁵⁵⁸

363. Pretresno vijeće je, pored toga, uzelo u obzir i naredbe Ministarstva obrane Republike Hrvatske za obezbjeđivanje vojnih sredstava za HVO u Bugojnu⁵⁵⁹, revers za vojnu opremu koju je Logistički korpus Hrvatske vojske⁵⁶⁰ izdao opštinskom zapovjedništvu u Varešu, te potvrdu Hrvatske vojske o isporuci artiljerije u Bugojno.⁵⁶¹ Pretresno vijeće se takođe oslanjalo i na jedno naređenje pukovnika Blaškića kojim se utvrđuju instrukcije za prolaz vojne opreme iz Hrvatske za Srednju Bosnu.⁵⁶² Svi ovi dokumenti potiču iz 1992. godine. Pretresno vijeće je takođe spomenulo nekoliko dokumenata vezanih za pružanje pomoći u obuci HVO-u od strane Hrvatske, te za saradnju Hrvatske i HVO-a u vezi s ranjenicima i bolesnicima.⁵⁶³

364. Pretresno vijeće se pozvalo i na svjedoka AS, koji je svjedočio o tome kako je oko 20. oktobra 1992. vidio da HVO-u u Srednjoj Bosni od Hrvatske stižu uniforme, vozila i druga sredstva.⁵⁶⁴ Osim

⁵⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 115 (poziva se na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 137), 145.

⁵⁵⁶ DP. Z2497.2.

⁵⁵⁷ DP Z2487.

⁵⁵⁸ DP Z2490.

⁵⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 120.

⁵⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 119, upućuje se na DP Z2374.1.

⁵⁶¹ Prvostepena presuda, par. 119, upućuje se na DP Z2376.1.

⁵⁶² Prvostepena presuda, par. 119, upućuje se na DP Z2377.

⁵⁶³ Prvostepena presuda, par. 122-123.

⁵⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 116, (svjedok AS, T. 16349). U Prvostepenoj presudi se takođe pozivalo na svjedočenje Ismeta Šahinovića, ali nije jasno odnosi li se njegovo svjedočenje na oktobar 1992. ili na januar 1993., vidi T. 1037.

toga je razmotrilo i jedno naređenje koje je Blaškić 24. jula 1992. izdao jedinici HVO-a u Vitezu, o obuci izviđačkih jedinica HVO-a u Hrvatskoj.⁵⁶⁵

365. Pretresno vijeće se uvjerilo da je general Bobetko, komandant svih jedinica Hrvatske vojske na južnom frontu Hrvatske - koji se graničio s Bosnom i Hercegovinom - od 10. aprila 1992. postavljao oficire u komandu odbrane Tomislavgrada “u cilju postizanja učinkovitog, operativnog i sigurnog zapovijedanja u postrojbama HVO Hrvatske zajednice Herceg-Bosna”.⁵⁶⁶ Pretresno vijeće je zaključilo da “iako dokazi o generalu Bobetku obuhvataju period prije izbijanja oružanog sukoba između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana u Bosni i Hercegovini, Vijeće se uvjerilo da su se uticaj i vođstvo generala Bobetka nastavili tokom cijelog tog sukoba”.⁵⁶⁷ Povrh toga, Pretresno vijeće je konstatovalo da je u Prvostepenoj presudi u predmetu *Blaškić* prilikom razmatranja ovog pitanja pridata velika težina ulozi generala Bobetka.⁵⁶⁸ Žalbena vijeće napominje da je general Bobetko za to naređenje upotrijebio dokument HVO-a.⁵⁶⁹

366. Pretresno vijeće se takođe pozvalo na svjedočenje svjedoka CW1, oficira sa visokim činom u HVO-u od aprila 1992. do aprila 1994., koji je naveo da je dio njegove plate plaćala hrvatska vlada.⁵⁷⁰ Naveo je i to da je 1992. godine bilo “logično” da general Bobetko šalje svoje ljude “da nadgledaju situaciju i djeluju kao koordinatori, jer da je front kod Livna probijen, cijela južna Hrvatska bila bi izgubljena”.⁵⁷¹

367. Pretresno vijeće je takođe zaključilo da je predsjednik Tuđman gajio nade o ekspanziji Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, kako bi Hrvatska obuhvatila područja na kojima su bosanski Hrvati bili većinsko stanovništvo. Ovaj nalaz temelji se, između ostalog, na svjedočenju vještaka dr. Allcocka, govorima predsjednika Tuđmana i svjedočenju Paddyja Ashdowna.⁵⁷²

368. Pored toga, Pretresno vijeće je zaključilo da su veze između predsjednika Tuđmana i vođstva HZ H-B i HDZ H-B bile jake tokom cijelog sukoba, napominjući da je Stjepan Kljuić, prvi predsjednik HDZ BiH, svjedočio o tome da je on prisilno uklonjen s tog položaja i da ga je u oktobru 1992. na tom mjestu zamijenio Mate Boban, koji je govorio ono “što su mnogi ljudi u Zagrebu željeli čuti”.⁵⁷³

⁵⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 121, upućuje se na DP Z2374; vidi i DP Z2386.

⁵⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 125, DP Z2360.6.

⁵⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 126.

⁵⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 126, poziva se na Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 112.

⁵⁶⁹ DP Z2360.6.

⁵⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 127.

⁵⁷¹ Prvostepena presuda, par. 131.

⁵⁷² Prvostepena presuda, par. 133-138.

⁵⁷³ Prvostepena presuda, par. 139.

369. Žalbeno vijeće konstatuje da je na osnovu gornjih dokaza razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da je Hrvatska u predmetno vrijeme vršila sveukupnu kontrolu nad HVO-om.⁵⁷⁴

370. Do nalaza da je Hrvatska počevši od 1992. pružala HVO-u logističku podršku, razumni presuditelj o činjenicama mogao je doći analizom cjelokupnih dokaza.

371. Isto tako, zaključak Pretresnog vijeća da je Hrvatska obezbjeđivala vođstvo u planiranju, koordiniranju i organizovanju HVO-a razumno je zasnovan na pouzdanim dokazima. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće u svojoj analizi razmotrilo mnogobrojne faktore. Ne samo da se bavilo širim političkim kontekstom teritorijalnih aspiracija predsjednika Tuđmana, već je svojom analizom obuhvatilo i više drugih elemenata, poput uloge generala Bobetka i činjenice da je svjedok CW1 platu primao od Hrvatske, što sve zajedno ukazuje na to da je Hrvatska učestvovala u organizaciji HVO-a.

372. Dalje, iako Žalbeno vijeće uzima u obzir činjenicu da je Hrvatska pružala logističku podršku i snagama HVO-a i snagama ABiH, mora se imati u vidu da je ta podrška stizala u vezi sa dva različita oružana sukoba, tj. sukobom koji su HVO i ABiH vodile protiv Srba, te onim između HVO i ABiH. Žalbeno vijeće smatra da pružanje pomoći objema stranama nema uticaja na pitanje da li je Hrvatska učestvovala u organizaciji, koordiniranju ili planiranju vojnih operacija HVO-a. Sasvim je moguće da je Hrvatska, iz strateških i drugih razloga, u okviru šireg bosanskog sukoba pružala logističku podršku objema stranama – uprkos tome što su se te strane u određenom trenutku borile jedna protiv druge – ali je kontrolisala samo jednu od njih, odnosno HVO.

373. Na koncu, Žalbeno vijeće će razmotriti argument da između Hrvatske i Bosne i Hercegovine nije postojao međunarodni oružani sukob, zato što su one poricale da su u međusobnom ratu. Bez obzira na faktičku istinitost ove tvrdnje, Žalbeno vijeće nalazi da je svaki takav argument bez značaja. U članu 2 Ženevske konvencije IV govori se o “oružanom sukobu [...] između dviju ili više visokih strana ugovornica, čak i ako *jedna* od njih ne priznaje ratno stanje”.⁵⁷⁵ Dakako, ovaj član se ne može tumačiti tako da isključuje mogućnost da se sukob definiše kao međunarodni ako *nijedna* od strana u oružanom sukobu ne priznaje ratno stanje. Svrha Ženevske konvencije IV – a ona je garantovanje bezbjednosti zaštićenim osobama - bila bi ugrožena kad bi se državama dopuštalo da izbjegnu svoje obaveze tako što će poreći da stanje oružanog sukoba postoji. Žalbeno vijeće podsjeća da “[s]e ne smije zaboraviti da je svrha Konvencija da u prvom redu i prije svega zaštite pojedince, a ne da služe interesima država”.⁵⁷⁶

⁵⁷⁴ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 175.

⁵⁷⁵ Ženevska konvencija IV, str. 2 (naglasak dodat).

⁵⁷⁶ Usp. Komentar Ženevske konvencije IV, str. 21.

374. Iz gore navedenih razloga Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeće da je oružani sukob između HVO-a i ABiH bio međunarodnog karaktera.

3. Da li je mjerodavan član 4(2) Ženevske konvencije IV?

375. U vezi s uslovom statusa zaštićenih osoba, Čerkez tvrdi da se civili bosanski Muslimani koji su bili žrtve bosanskih Hrvata ipak ne mogu smatrati osobama zaštićenim Ženevskim konvencijama, zbog toga što su Hrvatska i Bosna i Hercegovina bile saveznice u borbi protiv bosanskih Srba i JNA.⁵⁷⁷

376. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman zaključak Pretresnog vijeća da je sukob između HVO-a i ABiH bio međunarodnog karaktera zbog toga što je Hrvatska imala sveukupnu kontrolu nad HVO-om. Hrvatska i Bosna i Hercegovina su se stoga mogle smatrati stranama u sukobu u smislu člana 4(2) Ženevske konvencije IV. Samim time one, dakle, nisu bile ratne strane-saveznice u smislu člana 4(2) kada su u pitanju krivična djela proistekla iz sukoba u Srednjoj Bosni.⁵⁷⁸

377. Pretresno vijeće, dakle, nije pogriješilo kada je konstatovalo da su bosanski Muslimani bili zaštićene osobe u smislu člana 4 Ženevske konvencije IV.

C. Zaključak

378. Čerkezova prva i Kordićeva peta žalbena osnova u cijelosti se odbijaju.

⁵⁷⁷ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 12.

⁵⁷⁸ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 185-187.

VI. KRIVIČNA DJELA

A. Uvod

379. Kordić tvrdi da je zaključkom da je on počinio ratne zločine i djela progona, te da se može smatrati odgovornim za protivpravno zatočenje, Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo, te da je Presuda nevažeća, kao i napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja, zbog koje je došlo do neostvarenja pravde.⁵⁷⁹

380. Kordićev argument jeste da je Pretresno vijeće pogrešno primijenili pravo jer nije eksplicitno iznijelo svoj nalaze i “obrazloženja” zaključka u vezi sa svakim pojedinim elementom potrebnim za svako od krivičnih djela za koja je optužen. Kordić kaže da se Pretresno vijeće odlučilo za postupak “zaključnih nalaza”, kao u paragrafu 649 Pvoštepene presude. Konkretno, kaže Kordić, Pretresno vijeće je grešku napravilo time što uz svoje pravne zaključke nije navelo odgovarajuće činjenične nalaze i što svoju odluku nije obrazložilo.⁵⁸⁰

381. Tužilac odgovara da se, generalno, u pogledu činjeničnih nalaza kojima je utvrđena baza zločina, slaže s tim da Pretresno vijeće krivična djela u osnovi nije obradilo element po element. Prema tužiocu, pravo pitanje jeste to da li Žalbeno vijeće smatra da spis potkrepljuje te zaključne činjenične nalaze Pretresnog vijeća, te da se jedino može zaključiti da je Pretresno vijeće, da bi došlo do nekog činjeničnog nalaza, prije toga sigurno prihvatilo dokaze koji u Prvostepenoj presudi prethode zaključnom paragrafu.

382. Po mišljenju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće je ispravno postupilo kada je navelo da “će se baviti samo onim dokazima koji su nužni za svrhu ove presude”,⁵⁸¹ odnosno da nije nužno raspravljati o baš svakom dokazu.

383. Ovaj pristup, međutim, ne oslobađa Pretresno vijeće njegove obaveze u skladu s drugom rečenicom člana 23(2) Statuta, čiji je smisao prenesen i u drugoj rečenici pravila 98ter(C) Pravilnika, da se mišljenje mora obrazložiti, drugim riječima da pretresno vijeće mora razmotriti sve elemente koji čine neko krivično djelo i ocijeniti potkrepljujuće dokaze. I kada je, kao u ovom predmetu, “predočena golema količina pojedinosti”, zapravo “i previše”⁵⁸²- a Žalbeno vijeće se slaže da to ovdje jeste slučaj – obaveza davanja obrazloženja i dalje stoji. Po svemu sudeći, prevelika količina predodčenih pojedinosti bila je Pretresnom vijeću smetnja u koncentrisanju na dokaze na kojima se zasnivaju krivična djela koja su optuženima stavljena na teret.

⁵⁷⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 120-121.

⁵⁸⁰ Žalbena rasprava T. 266.

⁵⁸¹ Prvostepena presuda, par. 20.

⁵⁸² Prvostepena presuda, par. 20.

384. Žalbeno vijeće konstatuje da Pretresno vijeće u većini slučajeva nije u vezi sa svim elementima krivičnih djela iznijelo konkretne i eksplicitne činjenične zaključke, već je jednostavno konstatovalo da su ta krivična djela dokazana. Žalbeno vijeće smatra da zaključak da su krivična djela dokazana podrazumijeva da je Pretresno vijeće u vezi sa svakim elementom krivičnih djela došlo do neophodnih relevantnih činjeničnih nalaza.

385. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da takav pristup nije zadovoljavajući. Prvostepena presuda mora biti takva da Žalbeno vijeće svoj zadatak iz člana 25 Statuta može obaviti oslanjajući se na dovoljno jasan navod o tome koji je dokazni materijal prihvaćen kao dokaz za pojedini element krivičnih djela za koja se tereti, kao i na ocjenu, između ostalog, vjerodostojnosti i držanja svjedoka, ukoliko je o njima riječ. To što se pretresno vijeće djelimično koristi jednom opštom konstatacijom⁵⁸³ ne može nadomjestiti njegovu obavezu da da "pismeno obrazloženje" predviđeno u gorepomenutoj drugoj rečenici člana 23(2) Statuta.

386. Žalbeno vijeće, međutim, smatra da ovo ne vodi automatski odbacivanju optužbi, i slaže se s tužiocem da pitanje ne koje u ovim konkretnim okolnostima treba dati odgovor jeste da li spis predmeta potkrepljuje zaključke Pretresnog vijeća da su djela dokazana.

387. Zbog činjenice da Pretresno vijeće nije raspravljalo o svim konstitutivnim elementima svih krivičnih djela za koja se tereti, a da od tužioca nije zatražilo dodatnu izmjenu Optužnice, Žalbeno vijeće je, kako bi utvrdilo da li su na suđenju dokazani svi konstitutivni elementi krivičnih djela, primorano te brojne dokaze iznova ocijeniti, umjesto da bude u poziciji da se - kako predviđa Statut – usredsredi samo na pravna i činjenična pitanja u predmetu, kako je opisano u II poglavlju ove Presude o pravnom regulisanju žalbenog postupka.

388. Žalbeno vijeće mora iznova razmatrati zločine, i to će učiniti mjesto po mjesto. Žalbeno vijeće mora za svaki element određenog krivičnog djela utvrditi da li je zaključak Pretresnog vijeća da je taj konkretan element činjenično dokazan zaključak koji bi zaista mogao donijeti razuman presuditelj o činjenicama. Kako su Kordić i Čerkez optuženi po nekim istim tačkama, zaključak da izvjesno krivično djelo, gledano na osnovu predmetnog spisa, nije dokazano, važiće za njih obojicu.⁵⁸⁴

⁵⁸³ Prvostepena presuda, par. 20.

⁵⁸⁴ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 4.

B. Napadi na gradove i sela i s njima povezani zločini

1. Novi Travnik – oktobar 1992.

389. Kordić tvrdi da je borbe u Novom Travniku započela ABiH, da ih je okončao UNPROFOR i da u njima nisu izvršeni ratni zločini.⁵⁸⁵

390. Pretresno vijeće je u paragrafu 526 Prvostepene presude svoje zaključke o ovome zasnovalo na dokazima o bezobzirnomo razaranju objekata u vlasništvu Muslimana:

U oktobru 1992. ponovo su izbile borbe u Novom Travniku. Jedan je svjedok izjavio da je uzrok bio zahtjev HVO-a da im se dozvoli da preuzmu fabriku Bratstvo, što je ABiH odbila. Po riječima svjedoka C, sukob je trajao od 19. do 26. oktobra i počeo je napadom HVO-a na jedinicu ABiH u vatrogasnom domu. Linija fronte između sukobljenih snaga protezala se usred grada. U toku sukoba zapaljen je ili uništen veći broj zgrada u vlasništvu bosanskih Muslimana: kuća, poslovnih prostora i ugostiteljskih objekata.

Pretresno vijeće je dokaze o uništavanju i pljačkanju imovine u Novom Travniku opisalo i u paragrafu 805 Prvostepene presude:

(i) Novi Travnik: tokom napada na Novi Travnik od 19. do 26. oktobra 1992. određeni broj muslimanskih objekata, uključujući kuće, poslovne prostore i restorane, zapaljen je i uništen: vojnici HVO-a oduzimali su automobile.⁵⁸⁶

391. Prema svjedočenju svjedoka P, na koje se, pored ostalih, pozvalo Pretresno vijeće, kada je svjedok P 24. oktobra 1992., nekoliko dana poslije izbijanja drugog sukoba, ušao u Novi Travnik, vidio je da je imovina - kuće, poslovni prostori i stanovi bosanskih Muslimana, među kojima i nekih njegovih rođaka, spaljena i uništena. "Sve je ličilo na nešto što je... iza čega je ostao samo prah i pepeo. Znači sve kuće su bile spaljene gotovo, ono što je ostalo pod hrvatskom kontrolom".⁵⁸⁷ Svjedok P je takođe naveo da je jedan njegov rođak koji je imao poslovni prostor u Novom Travniku "ubijen na licu mjesta" i da je sve stavljeno u kamion i odvezeno u Busovaču, te da je od drugih prisutnih saznao da su sudionici bili iz mnogih jedinica, hrvatskih jedinica iz svih dijelova Srednje Bosne.⁵⁸⁸ Pretresno vijeće se takođe pozvalo na svjedočenje svjedoka C, koji je rekao da je osim objekata razorenih ili oštećenih u borbi duž linije razdvajanja između dviju snaga, razoren i izvjestan broj objekata bez vojnog značaja u vlasništvu muslimanskih civila u starom dijelu grada zvanom Bare (donji dio, Ratanjska, na ulazu u Novi Travnik). Najbliži vojni cilj bio je odatle udaljen nekih 200-300 metara, a drugi razoreni objekti Muslimana nalazili su se 700-800 metara od linije fronta.⁵⁸⁹ Pretresno vijeće se takođe oslanjalo na svjedočenje Ismeta Halilovića, koji je svjedočio o tome kako su vojnici HVO-a za vrijeme drugog sukoba u Novom

⁵⁸⁵ Čerkezov žalbeni podnesak, str. 113

⁵⁸⁶ Ismet Halilović, T. 14362-64.

⁵⁸⁷ Svjedok P, T.7269.

⁵⁸⁸ Svjedok P, T. 7269-70.

⁵⁸⁹ Žalbeno vijeće napominje da je ovdje tačan izvor svjedok C, T. 798-800.

Travniku u oktobru 1992., došli u njegovu zgradu, tražili vlasnike garaža, te njemu i mnogim drugima oduzeli automobile. Nisu krali samo automobile, već i druge stvari koje smatrali važnima.⁵⁹⁰ Sa gledišta Žalbenog vijeća, premda napad HVO-a na Novi Travnik djelimično možda i jeste izveden radi ostvarivanja legitimnog vojnog cilja, razumni presuditelj o činjenicama mogao bi, na temelju navedenih dokaza, van razumne sumnje zaključiti da je u toku tog napada počinjeno i hotimično uništavanje širokih razmjera imovine u vlasništvu Muslimana koje nije bilo opravdano vojnom nuždom, te da su snage HVO-a učestvovalе u rasprostranjenim i sistematskim djelima oduzimanja imovine dovoljne novčane vrijednosti da bi to imalo teške posljedice za žrtve. Stoga Žalbeno vijeće smatra da Kordić nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je ponašanje u osnovi tačaka 38 i 39 dokazano u vezi s Novim Travnikom u periodu od 19. do 26. oktobra 1992.

2. Busovača – januar 1993.

392. Kordić tvrdi da je zaključak Pretresnog vijeća da je cilj bosanskih Hrvata u borbama bio da muslimansko stanovništvo uklone ili pokore nerazuman zaključak, i da to, u svakom slučaju, nije bio jedini mogući razuman zaključak u datim okolnostima, posebno ako se u obzir uzmu svjedočenje i zaključci do kojih je u to vrijeme došao komandant UNPROFOR-a na terenu.⁵⁹¹ Kordić kaže da je razumno bio moguć i drugi zaključak, da su borbe u Busovači tog januara predstavljale samo građanski sukob koji je započela ABiH. Kako je rekao svjedok potporučnik Stewart: “Obje strane su ‘raspalile’ jedna po drugoj”⁵⁹² Kordić tvrdi da je tim, po njega nepovoljnim zaključkom Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava i da je trebalo da se opredijeli za najpovoljniji zaključak.

393. Tužilac na to odgovara upućivanjem na odgovarajuće paragrafe Prvostepene presude, odnosno na paragraf 229 (hotimično lišavanje života), paragraf 233 (ubistvo), paragraf 256 (nečovječno postupanje) paragraf 271 (nehumana djela) i paragraf 328 (protivpravni napad). Tužilac navodi da je o svim relevantnim dokazima koji se tiču prirode napada i tom prilikom počinjenih zločina Pretresno vijeće raspravljalo u paragrafima 569-574 Prvostepene presude, te naglašava da se iz paragrafa 576 može vidjeti koji su mu bili zaključci i glavni dokazi na koje se pozvalo.

394. Pretresno vijeće je zaključilo:

da je nakon ultimatumu od 20. januara, HVO napao opštinu Busovača 25. januara 1993. i da je incident na kontrolnom punktu kod Kaćuna iskoristio kao izgovor. U napadu su učestvovali artiljerija i pješadija i time je započeo obrazac prema kojem su izvođeni napadi na tom području čiji je cilj bio da se muslimansko stanovništvo ukloni ili pokori. Iako je bilo odbrambenih dejstava od strane ABiH, Pretresno vijeće odbacuje tezu odbrane da se u Busovači HVO branio. Shodno tome, Pretresno vijeće

⁵⁹⁰ Ismet Halilović, T. 14362-64.

⁵⁹¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 104.

⁵⁹² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 111, navodi se DP D104/1 (odlomci iz dnevnika potpukovnika Stewarta od 25. i 26. januara).

nalazi da su dokazani svi elementi u krivičnim djelima koja leže u osnovi sljedećih tačaka optužnice, a koja se odnose na Busovaču:

(a) Tačke 3-4 (protivpravni napadi na civile i civilne objekte);

(b) Tačke 7-13 (hotimično lišavanje života, ubistvo, nečovječna djela i postupanje).⁵⁹³

395. Pretresno vijeće je navelo da je kažnjivo ponašanje kao takvo otpočelo s incidentima na kontrolnom punktu koji je ABiH postavila kod Kaćuna, južno od Busovače, radi kontrole ceste prema Kiseljaku. To je 20. januara 1993. poslijepodne dovelo do ubistva Mirsada Delije, bosanskog Muslimana iz Busovače. Međutim, Pretresno vijeće nije utvrdilo da je Kordić bio umiješan u ovaj incident.⁵⁹⁴ Drugi incident dogodio se na kontrolnom punktu u Kaćunima 24. januara 1993. kada je došlo do razmjene vatre između HVO-a i ABiH u prisustvu UNPROFOR-a, te su poginula dva Hrvata.⁵⁹⁵

(a) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)

396. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće smatralo da se optuženi terete za napade na civile, a ne za neselektivne napade ili napade koji se, premda usmjereni ka ostvarivanju legitimnog vojnog cilja, ne bi mogli smatrati srazmjernima.⁵⁹⁶ Zaključak da je januarski napad u Busovači bio usmjeren protiv civilnog stanovništva ili civilnih osoba, potreban je, dakle, radi potkrepe zaključka Pretresnog vijeća u paragrafu 576 Prvostepene presude da je navod iz tačke 3 dokazan za Busovaču. Mada nije eksplicitno navelo da je napad u Busovači bio usmjeren protiv civilnog stanovništva, odnosno civilnih osoba, Pretresno vijeće je u paragrafu 576 Prvostepene presude konstatovalo da je cilj napada bio da se muslimansko stanovništvo pokori ili ukloni. Žalbeno vijeće smatra da sintagma “muslimansko stanovništvo” u najmanju ruku obuhvata civilno stanovništvo, te da gornja konstatacija predstavlja implicitan zaključak o tome da su napadi bili usmjereni na civilno stanovništvo, odnosno civilne osobe.

397. Žalbeno vijeće će sada razmotriti Kordićevu tvrdnju da dokazi pred Pretresnim vijećem ne potkrepljuju zaključak da je u januaru 1993. protivpravno izvršen napad na civile u Busovači.⁵⁹⁷

398. Što se tiče samog napada, Pretresno vijeće je utvrdilo sljedeće: dana 24. januara 1993., oko 05:30 ili 06:00 sati, HVO je napao Kadića Stranu, muslimanski dio Busovače.⁵⁹⁸ Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje svjedoka J, koji je vidio vojnike s oznakama HV-a, HVO-a i HOS-a, te vojnike iz jedne

⁵⁹³ Prvostepena presuda, par. 576.

⁵⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 567.

⁵⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 568.

⁵⁹⁶ Vidi par. 322 Prvostepene presude, prema kojem je tužilac činjenicu da je napad bio namjerno usmjeren na civilno stanovništvo ili civilne osobe definisao kao jedan od elemenata krivičnog djela protivpravnog napada na civile.

⁵⁹⁷ Žalbena rasprava T. 275-81.

⁵⁹⁸ Svjedok AG, T. 14140-41. Sa brda su otvarali vatru i minobacačku vatru (svjedok J, T. 4528); Nasiha Neslanović, T. 11216); pozivali su Muslimane da se predaju (svjedok T, T. 9467); vidi Prvostepenu presudu, fusnotu 1010.

brigade iz Hercegovine, kako učestvuju u napadu.⁵⁹⁹ Izvedeni su dokazi o tome da su neke Muslimane njihove hrvatske kolege i prijatelji upozorili na napad.⁶⁰⁰ Muslimani koji su preostali u gradu (ukupno oko 90) sakupljeni su i dovedeni na trg. Ženama i djeci (ukupno oko 20) dozvoljeno je da se vrate kućama, dok su muškarci (ukupno 70), neki od njih stari tek 14-16 godina, ukrcani u autobuse i odvedeni u logor Kaonik.⁶⁰¹

399. Iako je Pretresno vijeće utvrdilo da je ABiH izvodila izvjesna odbrambena dejstva, njegov zaključak je da su tamošnji napadi za cilj imali uklanjanje ili pokoravanje muslimanskog stanovništva. Pretresno vijeće je razmotrilo sljedeće teze odbrane i dokaze izvedene tome u prilog: i) ABiH je započela neprijateljstva i njen vojni cilj u januarskom napadu bio je “da presječe komunikaciju kod Kaonika i Kaćuna”, kako bi se Busovača izolovala od Viteza i Kiseljaka, i iii) tokom napada HVO je bio uveliko brojno nadjačan, i bilo je mnogo više pripadnika ABiH koji su napadali grad nego što je bilo pripadnika HVO-a koji su ga branili.⁶⁰²

400. Pretresno vijeće se prvenstveno oslonilo na svjedočenje svjedoka AS i prihvatilo je njegov iskaz o tome da je učestvovao u “operaciji čišćenja” koju je u opštini Busovača vodio HVO, čemu u prilog ide i izvještaj UNPROFOR-a.⁶⁰³ U vezi s ovim Kordić navodi da je tužilac svojim sugestivnim pitanjem svjedoka naveo na izraz “čišćenje”, te da se ne može tumačiti da je on time mislio na “etničko čišćenje”, jer to bi bilo u potpunoj suprotnosti s ostatkom njegovog svjedočenja, već da se radi o izrazu “čišćenje terena”, pojmu koji je čest u vojnom kontekstu kada je riječ o borbama u naseljenim mjestima. Tužilac se slaže da je svjedok AS rekao da pripadnicima vojne policije HVO-a nikada nije bilo zapovijedeno da ofanzivna dejstva usmjere protiv civila niti da pale muslimanske kuće. Međutim, tvrdi da je “teško shvatiti kako se AS mogao složiti s tužiocem da je napad predstavljao ‘operaciju čišćenja’, a da pri tom misli na običnu vojnu operaciju čišćenja ili raščišćavanja terena”, s obzirom na činjenicu da je u

⁵⁹⁹ Svjedok J, T. 4529; DP Z1529; DP Z2564.

⁶⁰⁰ Na primjer, svjedok O rekao je da mu je 20. januara 1993. Florijan Glavočević rekao da je Božo Rajić izdao naređenje da se napadnu položaji ABiH u Busovači i okolici. Taj svjedok je svoju porodicu poslao u Zenicu ali se vratio po još jednog sina i neke stvari, kad su ga 27. januara 1993. uhapsila dva naoružana vojnika HVO-a i odvela u Kaonik. T. 7148-50.

⁶⁰¹ Svjedok J, T. 4534-35; Nasiha Neslanović, čiji je suprug takođe odveden u Kaonik T. 11217; svjedok T, T. 9467-68.

⁶⁰² Prvostepena presuda, par. 575. Pretresno vijeće je navelo sljedeće dokaze koje je izvela odbrana: svjedok CW1 nije se složio s tim da je HVO bio agresor u Busovači u januaru 1993., smatrajući da za to nije bilo razloga jer je postojao slobodan prolaz između Kiseljaka i Busovače; on nije prihvatio da je Vance-Owenov plan imao bilo kakav značaj, pošto nije ni bio potpisan (T. 26728). Major Marko Prskalo izjavio je da je napad izvršen sa tri strane i da “Kad su muslimanske snage zauzele to područje, postigle su kontrolu nad još jednom veoma važnom rutom za snabdijevanje” (T. 17875-76). Svjedok CW1 i brigadir Nakić posvjedočili su da nakon 25. januara 1993. HVO više nije imao kontrolu nad glavnom rutom za snabdijevanje između Busovače i Kiseljaka, čime su područja Busovače i Kiseljaka postala geografski i vojno izolovana (svjedok CW1, T. 26842; brigadir F. Nakić, T. 17290). Odbrana se poziva na još jedan izvadak iz dnevnika pukovnika Stewarta, u kojem stoji da su bosanski Muslimani činili sve što mogu da izazovu pravi rat u dolini Kiseljaka (T. – 12371-72; DP D104/1, str. 3-4), kao i na svjedočenje svjedoka AS da tokom borbi vojnoj policiji HVO-a nikada nije naređeno da vodi, niti je ona ikada vodila ofanzivne operacije protiv civila ili spaljivala muslimanska sela. Ofanzivne operacije bile su usmjerene isključivo protiv snaga ABiH (T. 16400. Vidi i DP Z527.3, izvještaj vojne policije od 8. marta 1993).

ponovnom ispitivanju svjedok AS prihvatio kvalifikaciju tužioca da se radilo o operaciji etničkog čišćenja.⁶⁰⁴

401. Potvrdni odgovor svjedoka AS da je učestvovao u “operaciji čišćenja” mora se posmatrati u kontekstu. Žalbeno vijeće konstatuje da je svjedok AS u toku glavnog ispitivanja od strane zastupnika optužbe priznao da je lično učestvovao u operacijama čišćenja na području Busovače:

Pitanje: Svjedoče AS, u januaru 1993. učestvovali ste u operacijama čišćenja na području Busovače i u okolnim selima, poput Brda, Kovačevca, Strane i Rovne.

Odgovor: I još ponekih ima, u Gavrinim po tim kućama sam bio, il' na Merdanima, u Putišu. Jer vjerov'o sam u to u šta sam se borio i zato sam to i radio.⁶⁰⁵

402. U ponovnom ispitivanju, kada mu je postavljeno konkretno pitanje da li je učestvovao u operaciji etničkog čišćenja u januaru 1993. u Busovači, odgovorio je ovako:

Pitanje: Učestvovali ste u kampanji etničkog čišćenja u Busovači, zar ne, u mjesecu januaru 1993., i rekli ste da je vaš neposredni zapovjednik, Paško Ljubičić, redovito odlazio u hotel “Tisovac” u tom periodu, je li tako?

Odgovor: Da.⁶⁰⁶

Na pitanje da li je imao izričitu dozvolu za pljačkanje po selima, svjedok je odgovorio:

Odgovor: Da. Uzim'o je svako što mu je trebalo. To je bilo bez problema. Automobil, ili motor, ili... šta je htio mog'o je uzeti. Pa mi smo, na primjer, pa smo pokupili iz kuće što nam je trebalo u Bungalov. Na primjer, televizore, pa bilijare, pa frižidere, veš mašine, sve što nam je trebalo odemo i pokupimo, niti pitamo koga niti išta.

Pitanje: A sva ta imovina bila je isključivo vlasništvo Muslimana iz Busovače; je li tako?

Odgovor: Da.⁶⁰⁷

403. Žalbeno vijeće napominje da u ovom kontekstu izraz “operacija čišćenja” nije jednoznačan, pošto se može protumačiti i u vojnom značenju “operacije čišćenja terena” i u značenju protivpravnog “etničkog čišćenja”. Žalbeno vijeće takođe napominje da presuditelj o činjenicama mora biti posebno obazriv kada tumači odgovor svjedoka na pitanje koje je složeno od više elemenata poput ovog pitanja u kojem je tužilac napade u kojima je učestvovao svjedok AS okarakterisao kao “kamapanju etničkog čišćenja”. Pa ipak, u ovom kontekstu odgovor “da” svjedoka AS odnosio se na sve aspekte postavljenog pitanja, uključujući i etničku konotaciju, čemu u prilog ide i njegov odgovor da su pljačkani isključivo Muslimani. Pored toga, nije bilo ničega što je moglo biti predmetom “čišćenja terena” u vojnom smislu.

⁶⁰³ Prvostepena presuda, par. 576.

⁶⁰⁴ Žalbena rasprava, T. 408, odnosi se na T. 16437.

⁶⁰⁵ Svjedok AS, T. 16354-55.

⁶⁰⁶ Svjedok AS, T. 16437.

⁶⁰⁷ Svjedok AS, T. 16356-57.

404. Pretresno vijeće se takođe pozvalo na svjedočenje svjedoka AS, koji je rekao da su u tome sudjelovali vojna policija, jedinice brigade “Ludvig Pavlović”, čete Viteške brigade i “Vitezovi”.⁶⁰⁸ Svjedokov zapovjednik Paško Ljubičić rekao je svojoj jedinici: “U Busovači je počelo. Naši momci iz Busovače su već tamo, ali treba nam više ljudi.” U skladu s nalazom Pretresnog vijeća, “[t]a kampanja zahtijevala je velike logističke napore i pripremu, pa su više dana prije njenog početka kamioni natovareni oružjem i municijom slani iz Novog Travnika u Busovaču” i “borbe su se proširile cijelom busovačkom teritorijom”.⁶⁰⁹

405. Iz svjedočenja svjedoka AS slijedi da je napad izvršen na muslimansko stanovništvo i imovinu uopšte, bez obzira na njihov borbena-vojni ili civilni status; dakle, predmet napada bili su civili i civilna imovina. Stoga Žalbeno vijeće zaključuje da bi svako razumno pretresno vijeće - oslanjajući se već samo na svjedočenje svjedoka AS - moglo van razumne sumnje zaključiti da je napad na Busovaču bio usmjeren protiv civila.

406. Pretresno vijeće se takođe oslanjalo na DP Z390.2, izvještaj komande UNPROFOR-a u Kiseljaku od 24. januara 1993., te na DP Z454, izvještaj PMEZ-a, gdje stoji da su rastuće napetosti između bosanskih Hrvata i Muslimana u srednjoj Bosni prerasle u borbe nakon deklaracije HVO-a od 15. januara 1993.⁶¹⁰ U vezi s tim Kordić navodi da je DP Z390.2 donekle udaljen od događaja, dok DP Z454 daje precizniju ocjenu borbi, ne svaljuje krivicu na Hrvate i ne navodi deklaraciju od 15. januara kao faktor koji je bio uzrok sukoba.⁶¹¹ Žalbeno vijeće konstatuje da ovi izvještaji zajedno potvrđuju činjenicu da su sve veće napetosti između bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata, pređašnjih saveznika protiv bosanskih Srba, prerasle u sukob između muslimanskih i hrvatskih snaga nakon deklaracije HVO-a od 15. januara, prema kojoj se sve oružane snage ABiH u provincijama 3, 8 i 10, koje su po Vance-Owenovom planu pripale Hrvatima, stavljaju pod komandu HVO-a. Ta deklaracija priložena je uz izvještaj UNPROFOR-a,⁶¹² i u njoj stoji da će pripadnici i formacije ABiH koji se ne podrede komandi HVO-a u spomenute tri provincije morati napustiti područje; u suprotnom biće tretirani kao paravojska i razoružani. Isti dokument sadrži sličnu klauzulu za formacije HVO-a u (muslimanskim) provincijama 1, 5 i 9 pod komandom ABiH. Pored toga, u DP Z390.2 ukazuje se, između ostalog, na to da “vođe Hrvata u BiH postojeći plan u vezi s provincijama shvataju kao da im on daje kontrolu nad ‘etničkim kantonom’ od tri provincije”; da se “iz njihovih uvjerenja kako oni samo nastoje pripremiti provođenje Ženevskog plana jasno vidi njihovo hegemonističko shvatanje toga plana,” te da će “značajna muslimanska manjina u novim provincijama neizbježno predstavljati bitnog nosioca infrastrukture u ovim provincijama

⁶⁰⁸ Svjedok AS, T. 16354-55, 16437-38.

⁶⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 571-572.

⁶¹⁰ Prvostepena presuda, par. 574.

⁶¹¹ Žalbena rasprava T. 278.

⁶¹² DP Z390.2.

ukoliko dođe do demokratskih procesa.” Pored toga, DP Z454 sadrži dokaze o tome da su se - sve dok predsjednik Izetbegović i Mate Boban 27. januara 1993. nisu popisali sporazum o prekidu vatre i uspostavljanju zajedničke komande HVO-BiH - u gradovima duž linije snabdijevanja od Splita do srednje Bosne vodile žestoke borbe. Hrvatske vođe zasigurno nisu bile spremne prihvatiti ishod demokratskog procesa koji za njih ne bi bio povoljan u opštinama sa značajnom muslimanskom manjinom u tri provincije, nego su, naprotiv, bili su spremni da se bore protiv svih muslimanskih snaga koje odbiju da se podrede komandi HVO-a.

407. Za vrijeme žalbenog pretresa, Kordićev branilac je pozvao Žalbeno vijeće da uzme u obzir više dokaza koji se odnose na vojni karakter napada u Busovači.⁶¹³ On se, između ostalog, pozvao na DP Z527.3, DP Z423, VIS br. 91 od 30. januara 1993., kao i na svjedočenje brigadira Grubešića⁶¹⁴ o tome da su Hrvati ujutro 25. januara krenuli da razoružaju pedeset do sto pripadnika TO-a, muslimanskih boraca koji su se nalazili na utvrđenim položajima u muslimanskom dijelu grada, Kadića Strani, na brdu odmah iznad gradskog jezgra Busovače, te u njegovoj okolini. Nakon što su Muslimani, uprkos primljenom upozorenju, odbili da se predaju, borbe su se nastavile do ranih popodnevni sati.

408. Žalbeno vijeće takođe uzima u obzir svjedočenje svjedokinje AG, na koje se Pretresno vijeće oslonilo u vezi s napadom na Kadića Stranu, muslimanski dio Busovače. Svjedokinja AG navela je da je tri dana prije napada HVO-a na Busovaču čula eksplozije u gradu.⁶¹⁵ Rekla je i to da je uništeno svih jedanaest muslimanskih poslovnih objekata.⁶¹⁶ Čula je da su negdje u to vrijeme u grad autobusom stigli nekakvi borci i da nakon toga mnoge muslimanske porodice počele napuštati Busovaču.⁶¹⁷ Prema riječima svjedokinje AG, kada je HVO napadao Kadića stranu, u Busovači je od ljudi bilo samo još nešto “malo bijede” bez oružja, i vojnika od kojih su mnogi poginuli tokom tri dana januarskog napada. Po njenim riječima, oni su ubijeni jer su bili naoružani.⁶¹⁸ Svjedokinja AG je takođe potvrdila da su muškarci u maskirnim uniformama HVO-a ostale muškarce muslimanske nacionalnosti odveli u zatvor Kaonik.⁶¹⁹

409. Žalbeno vijeće smatra da ovi dokazi ne mogu izmijeniti opštu sliku, odnosno da je razumni presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da je januarski napad na Busovaču bio usmjeren na sve Muslimane, dakle i civile, a ne samo oružane snage. Stav je Žalbenog vijeća da bi, na osnovu cjelokupnih dokaza na koje se oslanjalo Pretresno vijeće, razumni presuditelj o činjenicama zaista

⁶¹³ Žalbena rasprava, T. 275-80.

⁶¹⁴ T. 28015-16.

⁶¹⁵ T. 14138.

⁶¹⁶ T. 14139.

⁶¹⁷ T. 14140.

⁶¹⁸ T. 14141-42.

⁶¹⁹ T. 14138-42.

mogao zaključiti da su - nakon izbijanja januarskog oružanog sukoba između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana na području Busovače – u Busovači bili napadnuti i civili i civilni ciljevi, a ne da su oni bili pošteđeni napada.

(i) Status i broj žrtava

410. Pretresno vijeće nije donijelo izričiti zaključak da su u napadu na Busovaču 25. januara 1993. ubijani upravo civili, niti da su u tom napadu civilima nanesene teške tjelesne povrede. U principu, za krivično djelo protivpravnog napada na civile nije uslov to da mora biti ubijen ili teško povrijeđen neki određeni broj civila, već je dovoljno da postoje dokazi da je napad van razumne sumnje bio usmjeren i protiv civila. U tom pogledu, zaključak Pretresnog vijeća bio je da je napad na Busovaču za posljedicu imao smrt mnogobrojnih ljudi, mada njihov tačan broj nije poznat. Pretresno vijeće se oslanjalo na DP Z2697, spisak 27 Muslimana umrlih nasilnom smrću, koji je pisan rukom i koji je sastavio svjedok B.⁶²⁰ Žalbeno vijeće napominje da je Kordić optužen za zločine počinjene u Busovači u januaru 1993., dok DP Z2697 predstavlja spisak Muslimana sahranjenih u periodu od aprila do jula 1993., bez pojedinosti o okolnostima njihove smrti. Pretresno vijeće se takođe oslanjalo na DP Z461, “policijski izvještaj [koji] pokazuje da je u januaru i februaru 1993. ubijeno 43 ljudi u Busovači”, konstatujući, između ostalog, da se nasilje nastavilo i poslije januarskog napada.⁶²¹ Žalbeno vijeće napominje da se o statusu žrtava konkretnije govori u tekstu izveštaja nego u njegovom zaključku koji je navelo Pretresno vijeće. Prema ovom izvještaju, te 43 poginule osobe bili vojnici ABiH. Šesnaest ih je bilo naoružano, a ostali su bili “civili”. U spomenutom izvještaju takođe ima dokaza da su najmanje tri mlade osobe muslimanske nacionalnosti ubijene prilikom hapšenja u Busovači u januaru 1993., samo zato što su bili Muslimani.

411. Za svoj zaključak da su Muslimani umrli nasilnom smrću Pretresno vijeće se oslonilo i na svjedočenje svjedoka J, Muslimana iz Busovače, koji je izjavio da su u Busovači u januaru 1993. ubijani civili.⁶²² Svjedok J je poimence nabrojao sljedećih dvanaest muškaraca Muslimana navodno bili civili, ubijeni u napadu od 25. januara: Sedin Merdan, ubijen snajperom iz obližnje kuće; Irhad Ekmečić, ubijen istom prilikom; Nedžad Novalić, Nihad Merdan, Amir Hodžić, čija tijela su viđena na ulici; Nijaz Neslanović, mladi Hadžibegović, te treća osoba čijeg se imena svjedok nije mogao sjetiti, svi ubijeni u istoj prostoriji, na drugom kraju grada; Sunulahpašić i Medju Seliac */sic/*, ubijeni na mostu; nastavnik matematike izvjesni Budo, ubijen u blizini policijske stanice, i Jahić, star 50 do 55 godina, ubijen na cesti za Kaonik, negdje na pola puta, kod tvornice “Vatrostalna”.

⁶²⁰ Prvostepena presuda, par. 569, fusnota 1016; T. 453-459; DP Z2697; svjedok J, T. 4533.

⁶²¹ Prvostepena presuda, par. 570.

⁶²² Fusnota 1016 Prvostepene presude, upućuje se na svjedoka J, T. 4533.

412. Odbrana je u unakrsnom ispitivanju oštro osporavala činjenicu da su, po riječima svjedoka, ove osobe bile civili i da nisu učestvovali u odbrani muslimanskog dijela Busovače. Svjedok se složio da, premda u Busovači, za razliku od Kaćuna, nije bilo oružanih jedinica Patriotske lige ili TO-a, mlađi ljudi iz muslimanskog dijela Busovače (uključujući njega, Nedžada Novalića, Sedina Merdana i Irhada Ekmečića) jesu posjedovali oružje⁶²³ i da su se u noći napada okupili u više kuća na Kadića Strani. Kada je upitan da li se slaže da su to bili borbeni položaji, svjedok je odgovorio: “Ili smo trebali čekati da nas neko pobije?”⁶²⁴ Na suđenju je i sam tužilac priznao da je 25. januara 1993. napad HVO-a naišao na izvjestan otpor.⁶²⁵

413. S obzirom na gorenavedeno, Žalbeno vijeće smatra da bi razumni presuditelj o činjenicama zaista mogao van razumne sumnje zaključiti da su u Busovači u januaru 1993. napadnuti i ubijeni brojni civili.

(ii) Diskriminacija kao pozadina napada

414. Takođe je bitno uzeti u obzir diskriminaciju koja je, po mišljenju Pretresnog vijeća, bila kontekst u kojem se dogodio napad. Što se tiče dokaza da je HVO nakon preuzimanja vlasti u Busovači započeo kampanju progona u toj opštini, Pretresno vijeće se oslanja na dokaze koje je tužilac izveo o sljedećem:

U toku mirnih demonstracija u Busovači, demonstranti su rastjerani hicima ispaljenim u zrak. Ljudi su deložirani iz stanova. U januaru 1993. Muslimanima je zabranjeno pozivanje na molitvu u Busovači i Muslimani su protjerani: većina ih je otišla u istom tom mjesecu.⁶²⁶

Kada je riječ o raznim oblicima progona na širem području Srednje Bosne u periodu do januara 1993., Pretresno vijeće navodi uglavnom da su u Kiseljaku bosanski Muslimani hapšeni, a njihovi poslovni prostori demolirani, dizani u zrak i pljačkani. Pretresno vijeće takođe navodi slučajeve ubistava Muslimana u Vitezu 1992. godine i nanošenje štete radnjama Muslimana krajem 1992. i tokom januara 1993. Što se tiče opštine Busovača, Pretresno vijeće se posebno pozvalo na DP Z332.1 i DP Z332.2, bilješke koje je vodio Edib Zlotrg, Musliman, pripadnik policije iz Viteza, koji je prikupio podatke o 37 krivičnih djela izvršenih nad Muslimanima u toj opštini u periodu od decembra 1992. do aprila 1993. Među tim krivičnim djelima bili su šikaniranje, ranjavanje i ubistvo, te dizanje u zrak muslimanskih poslovnih prostora, pucanje na iste i palež.⁶²⁷ Pretresno vijeće takođe navodi mnoge primjere fizičkog šikaniranja Muslimana u Novom Travniku nakon prvoga sukoba.⁶²⁸

⁶²³ T. 4652-54.

⁶²⁴ T. 4650.

⁶²⁵ Vidi pitanje koje je tužilac postavio svjedoku T, T. 9467.

⁶²⁶ Prvostepena presuda, par. 511 (fusnote i naglasak izostavljeni).

⁶²⁷ Prvostepena presuda, par. 511, 512.

⁶²⁸ Prvostepena presuda, par. 513.

(iii) Zaključak

415. Žalbeno vijeće konstatuje da bi, na osnovu gornjih dokaza koji su bili pred Pretresnim vijećem, razumni presuditelj o činjenicama zaista mogao zaključiti van razumne sumnje da je opšti napad HVO-a na Busovaču u januaru bio djelimično usmjeren protiv civilnog stanovništva. Razumni presuditelj o činjenicama mogao bi van razumne sumnje zaključiti da su tokom napada smišljeno lišeni života brojni civili muslimanske nacionalnosti i da su takvi napadi na ove civile bili protivpravni. Kordićeva tvrdnja da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je za Busovaču u januaru 1993. dokazano krivično djelo protivpravnog napada na civile ne prihvata se.

(b) Protivpravni napadi na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)

416. Stav Pretresnog vijeća bio je da je Kordić optužen za napade smišljeno usmjerene na civilne objekte, a ne za neselektivne napade ili napade koji se, premda usmjereni ka ostvarivanju legitimnog vojnog cilja, ne mogu smatrati srazmjernima.⁶²⁹

417. Žalbeno vijeće konstatuje da tačka 4 optužnice Kordića tereti za protivpravni napad na civilne objekte, ali samo u gradu Busovača, ne i u opštini Busovača, i ne u selima Kaćuni i Donje Polje. Pretresno vijeće nije donijelo nikakav činjenični nalaz u pogledu protivpravnog napada na civilne objekte u gradu Busovača. Izričito je konstatovalo da je 25. januara 2003. major Jennings vidio kako vojnici HVO-a otvaraju paljbu po civilnim kućama u Kaćunima iz oružja tipa *wombat* (protivtenkovsko oružje).⁶³⁰ Pretresno vijeće je takođe konstatovalo i to da je, 26. januara, ovaj svjedok patrolirao Donjim Poljem i vidio kako vojnici HVO-a odlaze iz kuća koje bi zatim planule, te da je vidio više već izgorjelih kuća.⁶³¹

418. Žalbeno vijeće sada prelazi na konkretne Kordićeve tvrdnje o tome kako dokazi izvedeni pred Pretresnim vijećem ne idu u prilog zaključku da je u januaru 1993. u Busovači izvršen protivpravni napad na civilne objekte.⁶³² Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje svjedokinje AG u vezi sa napadom na Kadića Stranu, muslimanski dio Busovače. Tužilac moli Žalbeno vijeće da razmotri i svjedočenje svjedokinje AG i svjedočenje svjedoka J.⁶³³ Svjedokinja AG navela je da je u gradu čula eksplozije tri dana prije nego što je HVO napao Busovaču, te da je svih jedanaest muslimanskih radnji

⁶²⁹ Prvostepena presuda, par. 323-328.

⁶³⁰ Prvostepena presuda, par. 573.

⁶³¹ Prvostepena presuda, par. 573.

⁶³² Žalbena rasprava, T. 275-280.

⁶³³ Žalbena rasprava, T. 408., odnosi se na T. 4524-29, 14138-39.

uništeno. Njen iskaz potvrđuju i svjedočenja svjedoka B,⁶³⁴ svjedoka J⁶³⁵ i DP Z461, na koje se pozvalo Pretresno vijeće.⁶³⁶

419. Svjedok J je konkretno za svoju kuću rekao da je razorena eksplozivom u noći između 23. i 24. januara 1993. Svjedok J je dodao da su tokom iste noći još dvije muslimanske radnje opljačkane, dignute u zrak i razorene, a da je u noći 24. ili 25. januara dignuta u zrak ili opljačkana većina preostalih muslimanskih radnji, uključujući i onu svjedoka.⁶³⁷ Ništa u spisu predmeta ne ukazuje na to da su ti objekti stvarno bili korišćeni u vojne svrhe. Svjedok J je rekao da su u ovome učestvovala razne jedinice i da je ujutro 25. januara 1993., kada su Muslimani silom okupljeni na trgu u centru Busovače, vidio oznake HV-a, HVO-a, HOS-a i brigade "Runolist". Treba napomenuti da DP Z527.3, izvještaj Vlade Ćosića, dozapovjednika 4. bojne Vojne policije HVO-a, od 8. marta 1993.⁶³⁸ potvrđuje da su, u zajedničkim akcijama uz pripadnike vojne policije HVO-a HZ H-B iz Busovače, učestvovali i pripadnici civilne policije, jedinice za posebne namjene "Vitezovi" iz Viteza i drugi vojnici. DP Z461 je policijski izvještaj u kojem stoji da su, u noći između 20. i 21. januara 1993., pripadnici vojne policije HVO-a, kao i neki pripadnici MUP-a, pretraživali kuće Muslimana u Busovači u potrazi za oružjem. Prilikom pretrage, u nekoliko muslimanskih kuća našli su oružje. U radnje i zgrade ubacivali su eksploziv, u nekim slučajevima nakon što bi vlasnik odbio da preda oružje, a u nekima i prije bilo kakve pretrage. Stav je Žalbenog vijeća da dotični policijski izvještaj ukazuje na to da su HVO i pripadnici policije koji su učestvovali u ovim događajima imali tačne informacije da se u više dotičnih kuća nalazi oružje, što bi u kontekstu oružanog sukoba bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana moglo opravdati pretragu. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da bi svako razumno pretresno vijeće zaista moglo van razumne sumnje zaključiti da bacanje eksploziva na radnje i mnoge kuće muslimanskih civila - što je za posljedicu imalo njihovo djelomično ili potpuno razaranje - i to čak i prije ikakve potrage za oružjem i bez informacija da se ti objekti koriste u vojne svrhe, predstavlja protivpravni napad na civilne objekte. Stoga Žalbeno vijeće nalazi da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da je krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte u gradu Busovači u januaru 1993. dokazano.

(c) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

420. Žalbeno vijeće se ne može osloniti na dokaze u vezi s ubistvom Mirsada Delije, koji je ustrijeljen u svojoj kući u Busovači, pošto je Pretresno vijeće zaključilo da nije dokazana Kordićeva umiješanost u taj zločin, a tužilac se taj zaključak nije žalio.

⁶³⁴ T. 447.

⁶³⁵ T. 4524-25.

⁶³⁶ Prvostepena presuda, par. 570, fusnota 1017.

⁶³⁷ T. 4525-28.

⁶³⁸ Vidi Prvostepenu presudu, par. 575, fusnota 1037.

421. Žalbeno vijeće uzima u obzir DP Z461, koji se odnosi na 25. januar 1993., kada je “[u] toku hapšenja Muslimana u čaršiji ubijeno [...] 13 momaka samo zato što su ranije bili po mnogim ratištima i redovima Armije RBiH, a neke od njih prosto zbog toga što su Muslimani”. U istom izvještaju dalje se kaže: “[u] toku ovog sukoba od 20.01.1993. godine do 12.03.1993. godine na strani Armije RBiH poginulo je ukupno 43 osobe. Od toga je samo 16 osoba bilo s oružjem, a ostali su bili civili. Od 43 ubijena, 10 njih je bilo zarobljeno i ubijeno, a među ovih 10 zarobljenih pa ubijenih, 3 slučaja su bila zaista monstruoza. Sedam ljudi je ubijeno odmah nakon privođenja, dok je nad trojicom izvršen neviđeni zločin.” Žalbeno vijeće podsjeća da se, za vrijeme oružanog sukoba, vojnici smatraju borcima sve do demobilizacije bez obzira na to da li učestvuju u borbama, odnosno sve dok su pod oružjem. Međutim, kada se uzmu zajedno, dva gornja izvotka iz DP Z461 pokazuju da su mnoge osobe za vrijeme pritvora lišene života samo zato što su bile muslimanske nacionalnosti, te da su vojnici ABiH lišeni života nakon hapšenja, kada su već stavljani *hors de combat*. Te osobe, koje su hrvatske snage hotimično lišile života, nesumnjivo su bile “zaštićene osobe” u smislu člana 2 Statuta, te “civilno stanovništvo” u smislu člana 5 Statuta, a navedena djela bila su usko povezana s oružanim sukobom. Žalbeno vijeće takođe podsjeća da je Pretresno vijeće u paragrafu 520 Prvostepene presude zaključilo da težina dokaza jasno ukazuje na to da je u Busovači došlo do progona Muslimana nakon što je HVO preuzeo vlast u toj opštini. Nema sumnje da su ova djela takođe bila dio rasprostranjenog napada koji je u to vrijeme vođen protiv muslimanskog civilnog stanovništva.

422. Razuman presuditelj o činjenicama mogao je, dakle, zaključiti da su u januaru 1993. u gradu Busovači počinjena krivična djela ubistva, tačka 7 (Kordić), i hotimičnog lišavanja života, tačka 8 (Kordić).

(d) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

423. Pregled dokaza pokazuje da se oni odnose samo na nehumana djela i nečovječno postupanje sa zatočenicima.⁶³⁹ Pošto se za ova djela tereti u tačkama 24 i 25, po kojima je Kordić oslobođen optužbi, Žalbeno vijeće poništava zaključak Pretresnog vijeća o tome da su za Busovaču u januaru 1993. dokazana nehumana djela (tačka 10) i nečovječno postupanje (tačka 12).

(e) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) i pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

424. Pretresno vijeće se pozvalo na DP Z2799, video-snimak iz 1996. koji prikazuje štetu u Lašvanskoj dolini i okolnim područjima, na transkript svjedočenja potpukovnika Capellea, koji je

⁶³⁹ Vidi posebno DP Z461 i svjedoka J, T. 4453.

svjedočio o tom snimku urađenom iz helikoptera, kao i na dokaze koje je Pretresno vijeće saželo, po lokacijama, u paragrafima 805-807.

425. Pretresno vijeće je u paragrafu 805 Prvostepene presude konstatovalo i sljedeće:

(ii) Busovača: krajem januara 1993. u gradu su se čule eksplozije. Muslimanske radnje i restorani su uništavani. U napadu HVO-a 23. januara 1993. pokradena je imovina. Svjedok J vidio je kako vojnici HVO-a pljačkaju kuće po gradu. Dizali su u zrak muslimanske poslovne prostore. To se nastavilo.

426. O iskazima svjedoka AS, AG i J, na koje se oslonilo Pretresno vijeće,⁶⁴⁰ govorili smo ranije u tekstu u vezi s krivičnim djelima protivpravnog napada na civile i civilne objekte. Iako je napad HVO-a djelimično mogao biti usmjeren ka ostvarivanju legitimnog vojnog cilja, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao na osnovu spomenutih dokaza zaključiti da je u toku napada vršeno i hotimično uništavanje širokih razmjera muslimanskih radnji i kuća, koje nije bilo opravdano vojnom potrebom, te da su snage HVO-a, uključujući vojnike i vojnu policiju, učestvovala u rasprostranjenim ili sistematskim radnjama oduzimanja imovine dovoljne novčane vrijednosti da bi to imalo velike posljedice za žrtve. Dakle, Žalbeno vijeće smatra da Kordić nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo u zaključku da su, u vezi s Busovačom u januaru 1993., dokazani elementi u osnovi tačaka 38 i 39.

3. Merdani – januar 1993.

427. Što se tiče Merdana, koji se nalaze u opštini Busovača, Kordić navodi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši, s jedne strane, da napad nije nepobitno dokazan, a s druge strane, da navodi iz srodnih tačaka 37 (uništavanje širokih razmjera) i 38 (bezobzirno razaranje) jesu dokazani.⁶⁴¹ Tužilac odgovara da se ovim iskrivljuje zaključak Pretresnog vijeća prema kojem dokazi o napadu na Merdane nisu dovoljno čvrsti da bi se na osnovu njih utvrdio protivpravni napad za koji se optužuje u tačkama 3 i 4 optužnice, ali da snage HVO-a jesu napale Merdane, i to uz uništavanje imovine širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom.

428. Žalbeno vijeće napominje da je Pretresno vijeće na kraju zaključilo da Kordić nije odgovoran po tački 37 (uništavanje širokih razmjera), a u vezi s Merdanima, smatralo ga je odgovornim samo po tački 38 (bezobzirno razaranje).

429. Jedino mjesto gdje Pretresno vijeće raspravlja o Merdanima nalazi se u paragrafu 572 Prvostepene presude, gdje se navodi:

⁶⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 571, 805 (ii) i fusnote 1711, 1712.

⁶⁴¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 110, fusnota 211.

Borbe su se proširile cijelom busovačkom teritorijom. Tako je 25. januara 1993. HVO granatirao muslimansko selo Merdani. Svjedok A je vidio granatiranje tog jutra oko 06:00 sati. Kuće su razorene, a civilno stanovništvo pobjeglo je uzbrdo u smjeru Zenice. Svjedok je uzeo učešća u organizovanju autobusa da se stanovništvo evakuiše.

Ako se pogleda iskaz svjedoka A, u njemu nema osnova za zaključak o stepenu razaranja u Merdanima, pošto je taj svjedok rekao samo: “Vidio sam razaranje određenih objekata”. Povrh toga, u njegovom svjedočenju nema ničega što bi omogućilo sud o tome da li je granatiranje Merdana bilo opravdano vojnom potrebom ili nije. Stoga nijedan razuman presuditelj o činjenicama nije mogao zaključiti da je tačka 38 dokazana u slučaju Merdana. Zaključak Pretresnog vijeća mora se, dakle, poništiti.

4. Vitez i Stari Vitez – april 1993.

430. Kordić tvrdi da je ključno pravno pitanje to da li su predmet napada HVO-a bili legitimni vojni ciljevi, te tvrdi da napadima nisu prouzrokovani civilni gubici nesrazmjerni ostvarenim vojnim ciljevima. Kordić tvrdi da ti napadi nisu predstavljali ni ratne zločine ni djela progona.⁶⁴²

431. Premda se u Optužnici krivična djela počinjena u Vitezu navode odvojeno od onih počinjenih u Starom Vitezu, Žalbena vijeće napominje da, za svrhe opšte rasprave, nije sporno da je Stari Vitez zapravo dio samog grada Viteza.

432. Dokazi optužbe o napadu započetom 16. aprila 1993. u Vitezu i Starom Vitezu sažeto su prikazani u paragrafima 643 i 644 Prvostepene presude:

Svjedoci optužbe svjedočili su o napadu na Vitez. Tako je pukovnik Watters rekao da je on rano ujutro 16. aprila 1993. bio u bazi britanskog bataljona kraj Viteza i primio je izvještaje o granatiranju i paljbi po muslimanskim dijelovima Kruščice i Viteza. Jedno hrvatsko artiljerijsko oruđe pucalo je iz kamenoloma. U 09:30 sati svjedok je razgovarao s hrvatskim komandantom brigade u kinu u Vitezu, kao i s muslimanskim komandantom. Obje strane rekle su da ih ona druga napada. Na osnovu vlastitih opažanja stekao je mišljenje da je većina razaranja i žrtava u muslimanskom dijelu grada. Stigli su izvještaji i o borbama po cijeloj Lašvanskoj dolini gdje su se na udaru našla mala muslimanska sela i zaseoci poput Ahmića. Svjedok je na ta mjesta poslao patrole i evakuisao civile. Po profesionalnom sudu tog svjedoka, ABiH je bila zatečena. To je bila prva koordinirana ofanziva u tom području u kojoj su se napadi simultano odigravali u cijeloj dolini.⁶⁴³

Po riječima onih koji su bili u Vitezu, napad je počeo oko 05:45 do 06:00 sati artiljerijskim granatiranjem koje se pojačalo tokom jutra i u kojem su korišteni minobacači raznih kalibara. Iskaz lokalnog komandira TO jeste da je on ustanovio da je u odbrani sudjelovalo 50 do 100 vojnika. Napad je bilo veliko iznenađenje. Edib Zlotrg rekao je da ga je probudila detonacija iz pravca Ahmića. Vidio je dim kako se diže iz Ahmića, kao i pripadnike HVO-a u maskirnim uniformama na ulicama Viteza kako hapse Muslimane i ubijaju ih u njihovim stanovima. Kasnije je saznao da je među ubijenima i njegov šura koji je ranije objavio pismo u novinama u kojem je kritikovao vojnike HVO-a što pucaju iz svog oružja po gradu. Uhapšeni su viđeniji Muslimani u gradu. Anto Breljas, bivši pripadnik “Vitezova”, rekao je da su Viteška brigada i “Vitezovi” napali Stari Vitez.⁶⁴⁴

⁶⁴² Žalbena rasprava, T. 268.

⁶⁴³ Prvostepena presuda, par. 643 (fusnote izostavljene).

⁶⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 644 (fusnote izostavljene).

Dokazi optužbe o opštini Vitez (koja obuhvata Vitez i Stari Vitez, ali i druga mjesta) sažeto su izneseni u paragrafu 646:

U opštini Vitez poginula su ukupno 172 Muslimana, a 5000 ih je protjerano (od toga je 1200 bilo zatočeno). Razoreno je 420 kuća, među kojima tri džamije, dvije medrese i dvije škole.⁶⁴⁵

(a) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić) i tačka 5 (Čerkez)

433. Podsjećamo da je Pretresno vijeće smatralo da se optuženi terete za napade na civile, a ne za neselektivne napade ili napade koji se, premda usmjereni ka ostvarivanju legitimnog vojnog cilja, ne mogu smatrati njemu srazmjernima. Pretresno vijeće nije eksplicitno zaključilo da su predmet napada u Vitezu/Starom Vitezu u aprilu 1993., odnosno u vrijeme o kojem govori Optužnica, bili civilno stanovništvo ili civilne osobe. Pretresno vijeće je prihvatilo tezu optužbe o koordiniranoj ofanzivi na području Viteza 16. aprila 1993., kojom prilikom je ABiH bila zatečena,⁶⁴⁶ a odbacilo je tezu odbrane i zaključilo da dokazi jasno ukazuju na “organizovani napad HVO-a” na tom području.⁶⁴⁷ Pretresno vijeće se posebno pozvalo na svjedočenje pukovnika Wattersa da su “[o]bje strane rekle da ih ona druga napada. Na osnovu vlastitih opažanja stekao je mišljenje da je većina razaranja i žrtava u muslimanskom dijelu grada”.⁶⁴⁸ Međutim, Žalbeno vijeće je mišljenja da ova konstatacija sama za sebe nije isto što i zaključak da su meta napada bili civilno stanovništvo ili civilne osobe. Za razliku od nje, formulacija iz paragrafa 642 Prvostepene presude, koji se odnosi na napad na Ahmiće, eksplicitnija je i konkretnija, budući da je Pretresno vijeće tamo konstatovalo da je cilj napada bio da se muslimansko stanovništvo pobije ili istjera, što je rezultiralo pokoljem.⁶⁴⁹

434. Pretresno vijeće je u paragrafu 649 Prvostepene presude zaključilo da je napad HVO-a na Vitez i Stari Vitez bio “organizovan” i da ga treba sagledati “u kontekstu isteka ultimatumu 15. aprila 1993. kao dio šireg napada na Vitez i muslimanska sela Lašvanske doline”.⁶⁵⁰ Ovaj zaključak treba sagledati zajedno sa zaključcima koje je Pretresno vijeće iznijelo na drugim mjestima u Prvostepenoj presudi. Pretresno vijeće je iz dokaza koji se tiču Ahmića (i dokaza o drugim napadima HVO-a u aprilu 1993.) zaključilo da je “u to vrijeme postojala zajednička nakana ili plan smišljen i izvršen od strane vođstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana”.⁶⁵¹ Pored toga, Pretresno vijeće je zaključilo da je vođena kampanja progona⁶⁵² sa ciljem “potčinjavanja bosansko-muslimanskog

⁶⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 646 (fusnote izostavljene).

⁶⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 643.

⁶⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 649.

⁶⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 643; pukovnik Watters, T. 5694-99; DP Z2007 je serija fotografija na kojima se vide dim i vatra požara nastali kao posljedica paljbe, te red leševa na drugom kraju Viteza (iza Dubravice). U Starom Vitezu je takođe bilo leševa. U sjevernom, hrvatskom, dijelu ništa se nije događalo.

⁶⁴⁹ Vidi i Prvostepenu presudu, par. 576, u vezi s Busovačom.

⁶⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 649.

⁶⁵¹ Prvostepena presuda, par. 642.

⁶⁵² Prvostepena presuda, par. 831.

stanovništva”.⁶⁵³ Žalbeno vijeće nalazi da sintagma “muslimansko stanovništvo” obuhvata i civile. Osim toga, Pretresno vijeće je zaključilo da su napadi na Vitez, Stari Vitez i Donju Večerisku “predstavljali jedan od vrhunaca kampanje progona”.⁶⁵⁴

435. S obzirom na gorenavedeno, stav je Žalbenog vijeća da je Pretresno vijeće, iako o cilju napada na Vitez i Stari Vitez nije donijelo izričite zaključke, kao što je učinilo u slučaju događaja u Busovači u januaru 1993. i u Ahmićima u aprilu 1993., ipak, ocjenjujući sve ove događaje u kontekstu - čime se opredijelilo za sveobuhvatni, a ne fragmentarni pristup - implicitno smatralo da su ti napadi bili namjerno usmjereni i na civile.⁶⁵⁵

436. Žalbeno vijeće sada prelazi na razmatranje Kordićeve tvrdnje da dokazi pred Pretresnim vijećem ne potkrepljuju zaključak da su i na drugim područjima, a ne samo u Ahmićima, napadi bili usmjereni na civile. On tvrdi da su borbe na području između hotela “Vitez” (glavni štab pukovnika Blaškića) i Starog Viteza (uporište ABiH) bile tipične borbe u naseljenim mjestima sa kolateralnom štetom po imovinu i osobe, o čemu svjedoče i dokazi izneseni pred Pretresno vijeće.⁶⁵⁶ Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće pokazalo osnove za svoj zaključak da dokazi jasno ukazuju na organizovane napade HVO-a na ovim područjima, te da su krivična djela u osnovi dokazana.⁶⁵⁷ Takođe je navelo da su svjedoci iz međunarodne zajednice, pukovnici Stewart i Bowers, potvrdili da uistinu postoji tehnika borbe u naseljenim područjima, ali da su odbacili mogućnost da bi se time mogla objasniti razaranja na više mjesta, u Ahmićima i svim tim drugim mjestima.⁶⁵⁸

437. Pitanje koje ovdje rješava Žalbeno vijeće jeste da li bi ijedno pretresno vijeće zaista razumno moglo zaključiti da je napad na Vitez/Stari Vitez bio usmjeren na civilno stanovništvo odnosno civilne objekte.

(i) Sredstva koja je HVO koristio za napad i krivična djela počinjena tokom napada

438. Žalbeno vijeće drži da je artiljerijska vatra, što uključuje i vatru iz minobacača različitih kalibara, kao takva tipična za vojni napad, ali ona nam ne govori ništa o predmetu napada. Nihad Rebihić, Musliman, bivši kapetan JNA koji se priključio viteškom TO-u, svjedočio o tome kako je u Starom Vitezu prva granata ispaljena u 05:45 sati u neposrednoj blizini komandnog mjesta štaba TO-a.⁶⁵⁹ Kada je riječ o prirodi krivičnih djela počinjenih tokom napada, Pretresno vijeće je navelo činjenicu da je jedan

⁶⁵³ Prvostepena presuda, par. 827.

⁶⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 831.

⁶⁵⁵ Vidi gore o razlici koju treba praviti između namjernog napada (takođe) usmjerenog protiv civila i neselektivnih napada i napada usmjerenih na neki legitiman vojni cilj, ali uz upotrebu nesrazmjerne sile.

⁶⁵⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 116.

⁶⁵⁷ Odgovor tužilaštva, par. 5.23.

⁶⁵⁸ Žalbena rasprava, T. 413.

svjedok rekao da su pripadnici HVO-a ubijali Muslimane u njihovim stanovima. Međutim, taj svjedok nije bliže objasnio da li su ti Muslimani bili borci ili civili, niti pod kojim okolnostima su se ta ubistva dogodila. Pretresno vijeće se izričito oslonilo na jedno djelo seksualnog nasilja (vidi dolje diskusiju o tačkama 12 i 19). Za razliku od toga - iako je Pretresno vijeće držalo da su konstantno granatiranje i vatra iz snajperskog oružja koordinirano otvarana radi zastrašivanja civilnog stanovništva za vrijeme opsade (od aprila 1993. do februara 1994⁶⁶⁰) za svaku osudu i da treba da se uzmu u obzir u razmatranju tačke 1 (progoni) - ono, iz nepoznatih razloga, ovaj aspekt aprilskih napada iz 1993. u Vitezu po svemu sudeći nije uzelo kao osnov za osuđujuće presude po tačkama 3 i 4. O tome se nigdje ne raspravlja.⁶⁶¹

439. Pošto optužba na ovaj aspekt pristupa Pretresnog vijeća nije stavila prigovor, Žalbeno vijeće se njime neće baviti.

(ii) Strateški značaj Starog Viteza

440. Iz dokaza o napadu na Ahmiće i drugim napadima HVO-a u aprilu 1993., Pretresno vijeće je, u paragrafu 642 Prvostepene presude, izvelo zaključak da je u to vrijeme postojao zajednički plan smišljen i izvršen od strane vođstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana. U istom paragrafu Pretresno vijeće je odbacilo tvrdnju odbrane da je masakr u Ahmićima bio strateški opravdan. Mada Pretresno vijeće nije iznijelo takav eksplicitan zaključak i u vezi sa Starim Viteзом, izgleda da je zanemarilo mogućnost da je Vitez/Stari Vitez za HVO predstavljao opravdan vojni cilj.

441. U Prvostepenoj presudi navodi se svjedočenje svjedoka TW10 (na osnovu transkripta sa suđenja u predmetu *Blaškić*), koji je rekao da je u vrijeme napada 16. aprila 1993. u odbrani učestvovalo nekih 50 do 100 vojnika.⁶⁶² Svjedok je rekao i to da je stotinu vojnika bilo smješteno u štabu ABiH,⁶⁶³ zgradi poznatoj kao Vatrogasni dom; a "jedan dio vojnika bio je u svojim kućama". Drugi dio vojnika bio je na frontu u Visokom i na Vlašiću.⁶⁶⁴ Tada se u Starom Vitezu nalazilo oko 1.600 mještana.⁶⁶⁵ Žalbeno vijeće smatra da se Vatrogasni dom, štab muslimanskog TO-a, može smatrati jedino vojnim ciljem. Osim toga, iako su vojna dejstva na stambene i druge objekte koji se koriste isključivo u civilne svrhe zabranjena, civilna imovina može predstavljati legitiman vojni cilj ukoliko djelotvorno pridonosi ostvarenju neke vojne akcije, te ako se njenim potpunim ili djelimičnim uništenjem zasigurno ostvaruje vojna prednost. S tim u vezi, svjedok TW10 je rekao da, u vrijeme napada HVO-a, pripadnici ABiH nisu imali rovove u

⁶⁵⁹ T. 8360.

⁶⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 661.

⁶⁶¹ Vidi Prvostepenu presudu, par. 754-755. Osim toga, Pretresno vijeće se ne oslanja na ove događaje u par. 643-644, kada opisuje napad na Vitez/Stari Vitez.

⁶⁶² Prvostepena presuda, par. 644 i fusnota 1251.

⁶⁶³ Vidi i svjedočenje Nihada Rebihića, T. 8358.

⁶⁶⁴ *Blaškić*, T. 1205-06.

⁶⁶⁵ *Blaškić*, T. 1206.

Starom Vitezu, već su se zaklonili iza kuća i odatle pružali otpor.⁶⁶⁶ Svjedok je takođe naveo da su i vojnici i drugi građani starog Viteza pokušali da se brane, te da su 17. aprila 1993. uspostavljene linije odbrane.⁶⁶⁷ Svjedok TW10 je svjedočio i o tome kako je, 18. aprila 1993., četrdeset muškaraca koji su izbjegli u Stari Vitez kada je napadnuto selo Novaci (koje se nalazi na oko 500 metara od Starog Viteza), ostalo u Starom Vitezu tokom cijelog rata i pomagalo u njegovoj odbrani.⁶⁶⁸ Stav je Žalbenog vijeća da su ovi muškarci svojim učešćem u borbenim dejstvima u pravnom smislu postali “borci”, te da za vrijeme svog neposrednog učešća u neprijateljstvima nisu više uživali posebnu zaštitu kao civili.

442. U svom svjedočenju, na koje se Pretresno vijeće djelomično pozvalo donoseći zaključak da je napad izvršen 16. aprila predstavljao koordiniranu ofanzivu i da je ABiH bila zatečena, pukovnik Watters govori i o otporu koji je ABiH pružila odmah nakon napadâ HVO-a 16. aprila 1993. Po riječima pukovnika Wattersa, HVO je ostvario kontrolu nad najvažnijim saobraćajnicama i raskrscima, ali su se zaista ključna mjesta u kojim je bilo muslimansko stanovništvo mogla odbraniti, izuzev u izvjesnim slučajevima etničkog čišćenja i, kako je svjedok kasnije ustanovio, izuzev sela u Lašvanskoj dolini koja je u cjelini razorena. Ključna područja - Kruščica, Stari Vitez i sela u dolini Kiseljaka - nastavila su pružati otpor. Pripadnici muslimanskog 3. korpusa krenuli su u protivofanzivu iz Zenice, povezali se s ovim izolovanim muslimanskim enklavama, te do 20. aprila povratili najveći dio teritorije koju je bio zauzeo HVO, tako da je uveče 20. aprila 1993. njihova pozicija bila veoma jaka.⁶⁶⁹

443. Nadalje, DP Z660.1.A, pripremna borbena zapovijed koju je Blaškić izdao 15. aprila 1993. “za obranu HVO i grada Viteza od ekstremnih mudžahedinsko-muslimanskih snaga”, posebno spominje snage koje je muslimanska strana dovela u Vatrogasni dom u Vitezu.

444. Odbrana je na suđenju zastupala tezu da je u gradu Vitezu napad započela ABiH i da je u blizini štaba HVO-a u 5:30 sati ujutro pala granata (znači, 15 minuta prije nego što je, po svjedočenju Nihada Rebihića, ispaljena prva hrvatska granata).

445. Žalbeno vijeće podsjeća da pitanje ko je prvi napao nije presudno za pitanje da li je Vitez/Stari Vitez za HVO predstavljao legitimni vojni cilj. Žalbeno vijeće smatra da je u svjetlu dokaza svako pretresno vijeće moglo razumno zaključiti da je postojao opravdani vojni cilj za napad na Vitez/Stari

⁶⁶⁶ Blaškić, T. 1208.

⁶⁶⁷ Blaškić, T. 1212.

⁶⁶⁸ Blaškić, T. 1212-13.

⁶⁶⁹ T. 5712-14.

Vitez u aprilu 1993., s obzirom na Vatrogasni dom (štab muslimanskog TO-a) i privatne kuće korištene za borbene operacije.⁶⁷⁰

(iii) Status i broj žrtava

446. Pretresno vijeće nije donijelo izričit zaključak o tome da li su Muslimani poginuli u Vitezu/Starom Vitezu bili civili ili borci, niti o broju žrtava u Vitezu/Starom Vitezu u aprilu 1993. Za krivično djelo protivpravnog napada na civile nije uslov da bude ubijen ili teško ranjen neki određeni broj civila. Međutim, onda kada se činjenice utvrđuju posredno, kao što je to ovdje slučaj, razmjere civilnog stradanja mogu biti značajne za utvrđivanje usmjerenosti napada na civile. Zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 646 Prvostepene presude da su “[u] opštini Vitez poginula ukupno 172 Muslimana” ne utvrđuje sam po sebi da je među poginulim Muslimanima bilo civila, niti da se ijedan od tih smrtnih slučajeva dogodio u Vitezu u aprilu 1993. Pregledavši dokaze iznijete u Prvostepenoj presudi,⁶⁷¹ Žalbeno vijeće konstatuje da jedini dokaz koji ide u prilog zaključku da su u aprilu 1993. najmanje četiri civila Muslimana poginula u Vitezu/Starom Vitezu jeste DP Z2715, izvještaj Državne komisije Predsjedništva BiH za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na području R BiH, od 17. jula 1995.⁶⁷² Ovaj dokazni predmet ne navodi da li su Muslimani lišeni života u Vitezu u aprilu 1993. bili civili. Ipak, s priličnom sigurnošću može se zaključiti da su četiri poginule osobe, stare od 7, 70, 79 i 83 godina, bile civili.447.

Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće razumno postupilo kad se, saslušavši svjedočenje Enesa Surkovića, Muslimana, bivšeg profesora iz Viteza i aktivnog člana SDP-a, te člana gorepomenute komisije, pozvalo na DP Z2715. Enes Surković je objasnio kako je prikupljao podatke o Muslimanima poginulim na više mjesta u opštini Vitez, na kojima se zasniva ovaj dio DP Z2715.

448. Što se tiče dokaza o nanošenju teških povreda civilima, u DP Z2715 piše da je “u desetomjesečnom okruženju veći broj civila u starom Vitezu ranjen”, ali to, međutim, ne znači da bi se razuman presuditelj o činjenicama mogao osloniti na to, jer nema pobližih podataka o vremenu ranjavanja tih civila, niti o težini njihovih povreda. Dakle, nema dokaza koji su Pretresnom vijeću mogli omogućiti zaključak da je među žrtvama aprilskih napada 1993. u Vitezu/Starom Vitezu bilo teško povrijeđenih civila.

⁶⁷⁰ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 444, gdje je Žalbeno vijeće u vezi sa napadom na grad Vitez 16. aprila 1993. zaključilo da se nije radilo o protivpravnoj vojnoj akciji.

⁶⁷¹ Prvostepena presuda, par. 643-644 i fusnote 1246-1254.

⁶⁷² DP Z2715, str. 9, sadrži spisak od 42 građana muslimanske nacionalnosti koji su različitih datuma poginuli u Vitezu. Žalbeno vijeće je identitet osoba poginulih u aprilu 1993. godine utvrdilo na osnovu zapisnika sa suđenja i dokaza uvrštenih u spis.

(iv) Diskriminacija kao kontekst napada

449. Pretresno vijeće je u paragrafu 520 Prvostepene presude konstatovalo da težina dokaza jasno ukazuje na progon Muslimana u opštinama Srednje Bosne u kojima je vlast preuzeo HVO, među ostalim i u Vitezu, te da je progon u svakoj od opština slijedio određeni obrazac, što pokazuje da je HVO u tim opštinama vodio kampanju protiv bosanskih Muslimana. Pretresno vijeće se pozvalo na svjedočenja: Ediba Zlotrga i Sulejmana Kalče, koji su naveli da je tokom 1992. u Vitezu ubijeno nekoliko Muslimana; Nihada Rebihića, koji je naveo da je krajem 1992. i tokom januara 1993. nanesena šteta muslimanskim radnjama u Vitezu; svjedoka AC, koji je naveo da su u januaru 1993. dvojica naoružanih vojnika HVO-a nasilno ušla u jedan stan u Vitezu, zlostavljala svjedoka i njegovu porodicu, pokrali novac i vrijedne stvari, te da je čuo da je još dvadesetak muslimanskih porodica u istom dijelu grada doživjelo istu sudbinu. Pretresno vijeće spomenulo je i svjedočenje i zabilješke Ediba Zlotrga (DP Z332.1, Z332.2), koji je prikupio podatke o 37 krivičnih djela izvršenih nad Muslimanima u toj opštini od decembra 1992. do aprila 1993., koja su uključivala šikaniranje, ranjavanje i ubistvo, te dizanje u zrak muslimanskih poslovnih objekata, pucanje na iste i palež.⁶⁷³ Ovaj diskriminatorni kontekst, kao i činjenica da je 16. aprila - kada je HVO napao Vitez/Stari Vitez - između Muslimana i Hrvata postojao otvoren sukob, predstavljaju pozadinu događaja koju je Pretresno vijeće imalo u vidu kada je moralo odlučiti da li je na zadovoljavajući način dokazano da je napad kao takav bio protivpravan.

(v) Zaključak

450. Uprkos diskriminatornim radnjama preduzetim protiv muslimanske zajednice u opštini Vitez u to vrijeme, Pretresno vijeće nije imalo neposrednih dokaza da je napad HVO-a 16. aprila 1993. u Vitezu/Starom Vitezu bio usmjeren protiv civila. Žalbeno vijeće stoga smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je napad HVO-a bio usmjeren protiv civila.⁶⁷⁴ Prilikom donošenja ovog zaključka Žalbeno vijeće je obratilo dužnu pažnju na činjenicu da su Muslimani i Hrvati na tom području u tom trenutku vodili oružani sukob, broj legitimnih vojnih ciljeva u Vitezu/Starom Vitezu, otpor koji su pružale muslimanske snage, kao i odsustvo dokaza o civilnim žrtvama u aprilu 1993.

451. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da je u vezi s opštinom Vitez/Stari Vitez dokazan ratni zločin protivpravnog napada na civile predviđen članom 3 Statuta, za koji se tereti u tački 3 (Kordić) i tački 5 (Čerkez), mora se poništiti.

⁶⁷³ Prvostepena presuda, par. 512.

⁶⁷⁴ Žalbeno vijeće napominje da Pretresno vijeće nije raspravljalo o načelu "*in dubio pro reo*" i njegovom značaju za zaključke u ovakvom graničnom slučaju.

(b) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) i tačka 6 (Čerkez)

452. Pretresno vijeće je smatralo da se optuženi terete za napade koji su hotimično bili usmjereni na civilne objekte, a ne za neselektivne napade koji se, premda usmjereni ka ostvarivanju legitimnog vojnog cilja, ne mogu smatrati njemu srazmjernima.⁶⁷⁵ Pretresno vijeće nije eksplicitno zaključilo da su u Vitezu/Starom Vitezu u aprilu 1993. namjerno napadnuti civilni objekti. Ipak, ono je po svemu sudeći smatralo da napad jeste bio usmjeren na civilne objekte kao dio šireg plana da se pokori ili ukloni muslimansko stanovništvo, koji se manifestovao u obliku napada na gradove i sela, uz razaranje koje ga je nužno pratilo.

453. Žalbeno vijeće će sada utvrditi stepen razaranja civilnih objekata prouzrokovanog napadom. Žalbeno vijeće smatra da za krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte u principu nije nužno dokazati određeni stepen razaranja civilnih objekata ako postoje dokazi koji van razumne sumnje pokazuju da su civilni objekti napadani namjerno. Međutim, onda kada se činjenice utvrđuju posredno, kao što je to ovdje slučaj, razmjeri razaranja civilnih objekata mogu biti značajni za odgovor na pitanje da li je napad bio usmjeren na civilne objekte. Pretresno vijeće je ustanovilo da je u opštini Vitez “razoreno 420 kuća, među kojima tri džamije, dvije medrese i dvije škole”.⁶⁷⁶ Međutim, ono nije navelo da su tih 420 kuća i dvije škole u Vitezu razorene upravo u aprilu 1993., a nije donijelo ni nužan zaključak o statusu dotičnih objekata.

454. Nakon što je preispitalo dokaze navedene u paragrafima 643-644 i fusnotama 1246-1254 Prvostepene presude, Žalbeno vijeće konstatuje da razmjeri razaranja civilnih objekata u Vitezu/Starom Vitezu u aprilu 1993. ostaju nepoznati. U DP Z2715 ne stoji ništa o tome kada su objekti razoreni (80 kuća i jedna vatrogasna stanica).⁶⁷⁷ Kako se u DP Z2715 spominju i osobe poginule različitih datuma u aprilu, junu, avgustu i oktobru 1993., te ranjavanja civila u starom Vitezu tokom desetomjesečne opsade, a u drugoj polovini aprila 1993. i ranjavanja Muslimana zaočenih u logorima u Vitezu, i kako je Pretresno vijeće zaključilo da je Stari Vitez bio izložen stalnom granatiranju sve do februara 1994.,⁶⁷⁸ Žalbeno vijeće smatra da se ne može sa sigurnošću zaključiti da je tih 80 kuća razoreno u aprilu 1993. Pukovnik Watters je u svom svjedočenju o aprilskim napadima iznio mišljenje da je “većina razaranja i

⁶⁷⁵ Vidi Prvostepenu presudu, par. 323, u skladu sa kojim je tužilac činjenicu da je napad bio hotimično usmjeren na civilne objekte definisao kao jedan od elemenata krivičnog djela protivpravnog napada na civilne objekte.

⁶⁷⁶ Prvostepena presuda, usp. par. 646.

⁶⁷⁷ Žalbeno vijeće je gore iznijelo svoje stanovište da vatrogasna stanica, gdje je bila raspoređena većina vojnika ABiH, može predstavljati vojni cilj.

⁶⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 755.

žrtava u muslimanskom dijelu grada.”⁶⁷⁹ Ovaj svjedok, međutim, nije rekao ništa o tome koliko je civilnih objekata razoreno za razliku od objekata korištenih u vojne svrhe.

455. Žalbeno vijeće ima u vidu prisustvo muslimanskih snaga (vojnika i pripadnika TO-a, te osoba koje su aktivno učestvovala u pružanju otpora prilikom napada) u privatnim kućama. Povrh toga, Pretresno vijeće je zaključilo da se eksplozija kamiona-bombe u Starom Vitezu 18. aprila, kojom su također razorene civilne kuće, ne može pripisati ni jednom ni drugom optuženom.⁶⁸⁰

456. S obzirom na gorenavedeno, stav Žalbenog vijeća jeste da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su civilni objekti u Starom Vitezu predstavljali protivpravne mete.

457. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da je u vezi s Vitezom/Starim Vitezom dokazano krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte, za koje se tereti u tački 4 (Kordić) i tački 6 (Čerkez) mora se ukinuti.

(c) Ubistvo, tačke 7 (Kordić) i 14 (Čerkez) i hotimično lišavanje života, tačke 8 (Kordić) i 15 (Čerkez)

458. U pogledu Viteza/Starog Viteza, Pretresno vijeće nije iznijelo nikakve izričite činjenične nalaze vezane za ova krivična djela. Međutim, izričito je navelo svjedočenje Muslimana Ediba Zlotrga, koji je rekao da su njegovog brata⁶⁸¹ - koji je prije toga objavio pismo u novinama u kojem je kritikovao vojnike HVO-a što pucaju po gradu – vojnici HVO-a smišljeno ubili u njegovom stanu u Vitezu u aprilu 1993. U svom svjedočenju Edib Zlotrg je također rekao da su isti vojnici ranili u stomak njegovu snahu pucajući kroz vrata stana.⁶⁸² Prema riječima ovog svjedoka, vojnici nisu dozvolili da se njegovoj snahi pruži medicinska pomoć i ona je umrla od iskrvarenja. Na glavnom pretresu svjedok nije eksplicitno rekao da su njegov brat i snaha bili civili. Međutim, u DP Z322.2 - zapisniku razgovora koji je s Edibom Zlotrgom obavio jedan istražni sudija - spominje se da je njegov brat Nedim Zlotrg bio “pomoćnik komandanta Opštinskog štaba TO-a Vitez za personalne poslove”, te da je njegova supruga Mira Zlotrg “radila u Opštinskom štabu TO-a”. Na osnovu gornjih dokaza nema nikakve sumnje da su vojnici koji su pucali na ove dvije žrtve imali namjeru da ih ubiju ili da im nenesu tešku povredu, s razumnom sviješću o tome da će posljedica vjerovatno biti smrt. Ipak, stav Žalbenog vijeća jeste da ove dvije žrtve kao pripadnike TO-a treba smatrati “borcima”, te da one nemaju pravo na status civila.

⁶⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 643, upućuje se na pukovnika Wattersa, T. 5694-704.

⁶⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 807.

⁶⁸¹ U par. 644 Prvostepene presude Pretresno vijeće je za njega pogrešno navelo da je on njegov šura.

⁶⁸² T. 1645-46.

459. U drugim dokazima koje je Pretresno vijeće uzelo u obzir ima još manje konkretnih podataka o okolnostima pod kojima je ubijeno ostalih pet civila. Nije isključeno da su se oni našli usred razmjene vatre tokom pravno dopustivog napada na vojne ciljeve. Iz gore spomenutih dokaza se ne može van svake razumne sumnje utvrditi da su vojnici HVO-a u aprilu 1993. u Vitezu/Starom Vitezu hotimično lišili života zaštićene osobe. Konkretno za Nedima i Miru Zlotrg, Žalbeno vijeće ima u vidu da se oni ne mogu smatrati zaštićenim osobama. Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su u vezi s Vitezom/Starim Vitezom dokazana krivična djela hotimičnog lišavanja života i ubistva.

460. Pretresno vijeće navodi svjedočenje Enesa Surkovića o tome kako je Salih Omerdić ustrijeljen i uboden nožem.⁶⁸³ Premda je prema tom svjedočenju ta osoba preminula od posljedica zadobijenih povreda,⁶⁸⁴ ostaje nejasno da li je žrtva bila civil ili pripadnik TO-a koji se nalazio u gradu.

461. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da su u vezi s Vitezom/Starim Vitezom dokazani krivično djelo ubistva, zločin protiv čovječnosti, za koji se tereti u tački 7 (Kordić) i tački 14 (Čerkez), te krivično djelo hotimičnog lišavanja života, teška povreda Ženevske konvencije iz 1949. godine, za koju se tereti u tački 8 (Kordić) i tački 15 (Čerkez), mora se poništiti.

(d) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i tačka 17 (Čerkez), i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić) i tačka 19 (Čerkez)

462. Pretresno vijeće je navelo i svjedočenje svjedokinje TW21 (na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*), koja je izjavila da su naoružani muškarci došli u njenu kuću u Vitezu, tražili oružje, seksualno je zlostavljali i ukrali joj nakit. Ponovnim pregledom tog transkripta ustanovljeno je da je svjedokinja TW21, stanovnica Viteza, jedino potvrdno odgovarala na pitanja tužioca o tome da li ju je čovjek koji ju je odveo gore na sprat seksualno zlostavljao i da li je i drugi čovjek koji je ušao u tu prostoriju učinio to isto. Iz njenog svjedočenja nije jasno da li su počinioci ovih radnji seksualnog nasilja bili vojnici, a o njihovoj nacionalnoj pripadnosti nije ni pitana. U svom svjedočenju ona je navela da je jedan od muškaraca koji su je zlostavljali nosio civilnu odjeću, dok je drugi na sebi imao maskirne hlače. Žalbeno vijeće uzima u obzir i druge dijelove njenoga svjedočenja. Ona je u istom iskazu navela da je, dok se to događalo, treći čovjek bio dolje s njenim mlađim sinom i da je uzeo neki nakit, navodno “za vojsku”. Pored ovoga, prepričala je svoj razgovor sa dva hrvatska vojnika koji su joj kasnije te noći došli na vrata, čuvši za “silovanje”. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je svjedokinja TW21 bila žrtva seksualnog zlostavljanja. Jasno je da joj je taj nasrtaj nanio

⁶⁸³ Prvostepena presuda, fusnota 1252, upućuje se na T. 4386-87.

⁶⁸⁴ T. 4387.

tešku duševnu bol i da predstavlja težak napad na njeno ljudsko dostojanstvo. U konkretnim okolnostima ovoga predmeta, svako razumno pretresno vijeće moglo bi, na osnovu transkripta njenoga svjedočenja, zaključiti da je svjedokinja TW21 bila civil. Kako nije jasno ko su počinioci ovoga zločina, Žalbeno vijeće smatra da nije utvrđeno da li su oni bili civili ili vojnici, ni kojoj bi jedinici ti vojnici pripadali. Osim toga, za ovaj incident se u Optužnici ne tereti.

463. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da su za Vitez/Stari Vitez dokazana nehumana djela za koja se tereti u tački 10 (Kordić) i tački 17 (Čerkez), i nečovječno postupanje za koje se tereti u tački 12 (Kordić) i tački 19 (Čerkez), mora se poništiti.

(e) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) i tačka 41 (Čerkez)

464. Žalbeno vijeće konstatuje da dokazi o razaranjima u Vitezu i Starom Vitezu, onako kako su sažeti u paragrafu 807 Prvostepene presude, nisu relevantni za tačke 38 i 41 vezano za tu lokaciju: dokazi o uništavanju muslimanske imovine nakon oktobra 1992. i uništavanju muslimanske imovine početkom 1993. ne odnose se nužno i na razaranje počinjeno u aprilu 1993. za koje se tereti; dokazi o razaranju civilnih kuća eksplozijom bombe-kamiona nisu relevantni, jer je Pretresno vijeće utvrdilo da nema dokaza koji bi bilo jednog bilo drugog optuženog doveli u vezu s ovim posve terorističkim aktom; a dokazi o razaranju džamija i medresa nisu značajni za tačke 38 i 41, jer se za uništavanje vjerskih ustanova (*lex specialis*) tereti u tačkama 43 i 44.

465. Žalbeno vijeće uzima u obzir svjedočenje pukovnika Wattersa, prema kojem je najviše razaranja za vrijeme aprilskih napada bilo u muslimanskom dijelu grada Viteza, s tim da je već konstatovalo da stepen tog razaranja nije poznat. DP Z2715 ne daje bliže određenje o tome kada je razoreno osamdeset kuća u gradu Vitezu; dio tih kuća je očigledno razoren prilikom eksplozije kamiona-bombe 18. aprila, s čime Pretresno vijeće nije dovelo u vezu ni jednog ni drugog optuženog.⁶⁸⁵ Osim toga, u Vitezu/Starom Vitezu bilo je vojnih ciljeva, kao što su štab muslimanskog TO-a i privatne kuće odakle su borci (među kojima i pripadnici ABiH, TO-a i sve druge osobe koje su direktno učestvovalе u neprijateljstvima) pružali otpor.

466. U nedostatku dokaza o stepenu razaranja i o njegovoj vojnoj neopravdanosti, Žalbeno vijeće zaključuje da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo zaključiti da je u Vitezu/Starom Vitezu u aprilu 1993. izvršeno razaranje koje nije bilo opravdano vojnom nuždom.

⁶⁸⁵ Vidi gore u tekstu, par. 464.

467. Stoga se zaključak Pretresnog vijeća da su tačke 38 i 41 u vezi sa Vitezom/Starim Vitezom dokazane mora poništiti.

(f) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić) i tačka 42 (Čerkez)

468. Razmotrivši dokaze sažete u paragrafu 807 Prvostepene presude, Žalbeno vijeće smatra da oni nisu takvi da bi na osnovu njih razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je dokazano krivično djelo pljačke izvršeno u Vitezu/Starom Vitezu u aprilu 1993., dakle u periodu obuhvaćenom optužnicom. Tužilac se na statusnoj konferenciji održanoj 6. maja 2004. u pogledu Viteza složio s ovim zaključkom.⁶⁸⁶

469. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da je u vezi s Vitezom/Starim Vitezom dokazano krivično djelo pljačke mora se poništiti.

(g) Hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju, tačka 43 (Kordić) i tačka 44 (Čerkez)

470. Tužilac se složio se tim da su dokazi o kamionu-bombi koji je 18. aprila 1993. ošteti džamiju, za šta Čerkezu nije pripisana odgovornost, jedini dokazi na koje se optužba pozivala u vezi s uništavanjem zaštićene imovine u Starom Vitezu.⁶⁸⁷ Tužilac se na statusnoj konferenciji 6. maja 2004. takođe složio da isto važi i u slučaju Kordića.⁶⁸⁸

471. Žalbeno vijeće konstatuje da u odsustvu potkrepljujućih dokaza nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo zaključiti da su optužbe iz tačaka 43 i 44 dokazane za Stari Vitez. Dakle, ti zaključci moraju se poništiti.

5. Ahmići – april 1993.

472. Kordić se slaže s tim da su ubistva u Ahmićima 16. aprila 1993. “očigledni zločini” i da dosežu razmjere masakra.⁶⁸⁹ On je takođe naveo da je “napad po svojoj metodi, u tome što je bio usmjeren na civilne osobe, nesumnjivo bio nesrazmjeran”⁶⁹⁰, te da “predstavlja ratni zločin”.⁶⁹¹ Žalbeno vijeće je razmotrilo Kordićevu konstataciju, zaključke Pretresnog vijeća i dokaze,⁶⁹² i mišljenja je da bi razumni presuditelj o činjenicama mogao donijeti sljedeći zaključak: protivpravni napad na civile, tačka 3

⁶⁸⁶ Statusna konferencija u žalbenom postupku, T. 164.

⁶⁸⁷ Odgovor tužilaštva, par. 10.67.

⁶⁸⁸ Statusna konferencija u žalbenom postupku, T. 165.

⁶⁸⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 105-106. Vidi i žalbenu raspravu, T. 273.

⁶⁹⁰ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 105.

⁶⁹¹ Žalbena rasprava, T. 273.

⁶⁹² Prvostepena presuda, par. 632 (i)-(iii), i fusnota 1210; str. 215 (“Uništeno je otprilike 180 kuća, a neke su se još dimile. Petnaestak hrvatskih kuća ostalo je netaknuto.”)

(Kordić); protuzakoniti napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić); ubistvo, tačka 7 (Kordić);⁶⁹³ hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić); nehumana djela, tačka 10 (Kordić); nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić); bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić); pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić); uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenih religiji ili obrazovanju, tačka 43 (Kordić), dokazani su.

6. Šantići, Nadioci i Pirići

473. Kao preliminarno pitanje Žalbeno vijeće će razmotriti tvrdnju optužbe da su sela Nadioci, Pirići i Šantići pripadala mjestu Ahmići i bila povezana sa samim Ahmićima, te da su zapovjesti izdate za Ahmiće važile i za ova mjesta.⁶⁹⁴ Žalbeno vijeće se slaže s tužiocem da su naredbe izdate za Ahmiće mogle važiti i za ove njegove zaseoke; ovo ćemo razmotriti kada o tome bude riječi u dijelu koji se odnosi na individualnu krivičnu odgovornost. Pretresno vijeće je zaseoke Šantići, Nadioci i Pirići posmatralo kao mjesta u sklopu Ahmića; u Optužnici su ova sela, međutim, navedena zasebno. Zato je dužnost tužioca da dokaže sve elemente svih krivičnih djela za svako od ova tri mjesta; dokaz da je zločin izvršen u jednom od tih mjesta ne može biti temelj za osudu u vezi s nekim drugim mjestom. Žalbeno vijeće će stoga razmotriti da li su elementi svakog krivičnog djela dokazani za svako od ovih mjesta.

(a) Šantići

(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)

474. Svjedok U svjedočio je o tome kako su mu ubili oca i brata,⁶⁹⁵ a svjedokinja Nura Pezer rekla je da joj ranili sina i supruga, a zatim im pucali u glavu.⁶⁹⁶ Pored ovoga, analizirajući umrlice u DP Z1583.1 vezane za taj napad, Žalbeno vijeće konstatuje da je u Šantićima smrtno stradalo 28 ljudi: među njima je bio dječak od 15 godina, jedan muškarac koji je imao 68 godina, a jedna osoba bila je ženskog pola. Na temelju tih dokaza razumni presuditelj o činjenicama mogao je zaključiti da su ovo troje bili civili.

475. Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je krivično djelo protivpravnog napada na civile, tačka 3 (Kordić), dokazano, te podržava zaključak Pretresnog vijeća.

⁶⁹³ Prvostepena presuda, par. 638.

⁶⁹⁴ Odgovor tužilaštva, par. 5.21.

⁶⁹⁵ T. 10206-07.

⁶⁹⁶ T. 15449-51.

(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)

476. Svjedok U svjedočio je da su jedino kuće Muslimana mještana Šantića spaljene ili oštećene, te je potvrdio da je prouzrokovana šteta koja se vidi na snimku iz vazduha predloženom kao DP Z1982.⁶⁹⁷ Svjedočenje Nure Pezer glasilo je ovako:

Pitanje: Da li ste mogli vidjeti da li su ti vojnici nosili nekakve kanistere s benzinom ili nešto slično?

Odgovor: Nosili su one kanistere od nafte. Oni su bili, ne znam neki, možda 20 litara, neki 10 i tako. Onda su to ubacivali u naše kuće i palili su sa njima. U muslimanske kuće.

477. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je počinjen protivpravni napad na civilne objekte, s obzirom da šteta nanesena samo kućama Muslimana nije mogla nastati u vojnim borbama, a činjenica da su vojnici nosili kanistere s benzinom pokazuje da je šteta činjena hotimično. Žalbeno vijeće stoga podržava nalaz Pretresnog vijeća da je ovo krivično djelo dokazano.

(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

478. U Žalbenom podnesku optužbe⁶⁹⁸ govori se o iskazu svjedoka U o tome kako su mu 16. aprila 1993. ubili brata i oca i da je vidio leševe dvojice prije toga ubijenih ljudi:

Kada smo tuda prolazili cestom vidjeli smo...vidio sam da ima mnogo vojnika u...ispred Picanove kafane. Oni su nam se smijali. Isto su bili u maskirnim uniformama i namazani su bili bojama maskirnim. I kada smo došli tako vidio sam tijela Ribe Muniba i Mustafe Dedića. Onda je jedan od te dvojice rekao mom bratu da otvori ova vrata od garaže Mustafe Dedića i rekli su meni i mami da krenemo u garažu. Moj brat je isto pokušao da uniđe u garažu, a on mu je rekao da se on vrati i da zaključa garažu. Nakon toga odmah sam začuo pucnjeve, provirio sam kroz otvore na garažnim vratima od daske i vidio sam oca i brata kako leže mrtvi. Pitanje: Zašto su ubili vašeg oca i brata? Odgovor: Da. Pitanje: Zašto su ih ubili? Odgovor: Zato što su bili Muslimani. Pitanje: Da li su vaš otac i brat pružali ikakav otpor u bilo kom trenutku tog jutra? Odgovor: Nikakav otpor nisu pružali.⁶⁹⁹

479. Pored ovoga, tužilac se tokom žalbenog pretresa⁷⁰⁰ pozivao na svjedočenje Nure Pezer o tome da je njen sin ubijen dok je, predavši se, držao ruke iznad glave.⁷⁰¹

480. Žalbeno vijeće smatra da je irelevantno da li su otac i brat svjedoka U i sin Nure Pezer bili civili. Oni su ubijeni kad su već bili u vlasti vojnika i *hors de combat*. Žalbeno vijeće podržava nalaz Pretresnog vijeća da su u slučaju Kordića ubistvo (tačka 7) i hotimično lišavanje života (tačka 8) dokazani.

⁶⁹⁷ T. 10212.

⁶⁹⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.36, upućuje se na svjedoka U, T. 10205-06. Žalbeno vijeće napominje da se dijelovi svjedočenja svjedoka U odnose na granatiranje iz oktobra 1992., što izlazi iz vremenskog okvira Optužnice za tačke 3-4 i 7-20, T. 10199-200.

⁶⁹⁹ Svjedok U, T. 10206-07.

⁷⁰⁰ T. 15450.

⁷⁰¹ T. 15449-51.

(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

481. Prema svjedočenju Nure Pezer, njen suprug ranjen je u nogu; njeno svjedočenje o tome glasilo je ovako:

Pitanje: U redu. Vaš suprug je izašao tog jutra i bio je teško ranjen u jednu nogu, no ipak je uspio doći nazad do garaže vaše kuće, i vi ste nakon toga, zajedno sa vašim sinom, pokušali da mu pomognete. Pokušali ste mu previti ranu, staviti mu zavoj. A vaš sin je rekao da bi se trebalo predati, ili još bolje, napustiti kuću, s obzirom na to što se događalo s kućom. Odgovor: Ma ja, mi nismo mogli ništa učiniti [...]. On je teško ranjen, zato što su meci rasprskavajući bili. I onda nismo mi ništa mogli učiniti. Mi smo morali napuštati kuću onda.⁷⁰²

Okolnosti pod kojima je došlo do ranjavanja njenoga supruga nisu poznate; po svemu sudeći ranjen je kada je “izašao” tog jutra. Suprug i sin ove svjedokinje bili su aktivni pripadnici TO-a u Šantićima.⁷⁰³

482. S obzirom na to da nema bližeg objašnjenja o tome kako je došlo do ranjavanja, Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su dokazana nehumana djela iz tačke 10 (Kordić) i nečovječno postupanje iz tačke 12 (Kordić).

(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom

483. Pretresno vijeće je konstatovalo da su “izneseni brojni drugi dokazi o razaranjima i pljački u Ahmićima i zaseocima u njegovom sastavu 16. aprila 1993., pa nema potrebe da se to ovdje ponavlja”,⁷⁰⁴ te da je “postojao obrazac razaranja (koje nije opravdano vojnom nuždom) i pljačke u svim mjestima koja je HVO napao, a koja su spomenuta u tačkama 37-39 i 40-42 (s izuzetkom onih koja su izbrisana nakon što je optužba završila s izvođenjem svojih dokaza, te onih za koje nije bilo dovoljno dokaza)”.⁷⁰⁵

484. Pretresno vijeće je utvrdilo da je “[k]uća Nure Pezer i njene porodice napadnuta i zapaljena”.⁷⁰⁶ Njena kuća nalazila se u Šantićima,⁷⁰⁷ i ona je o tome svjedočila ovako:

Pitanje: Da li ste mogli vidjeti da li su ti vojnici nosili nekakve kanistere s benzinom ili nešto slično?
Odgovor: Nosili su one kanistere od nafte. Oni su bili ne znam neki možda 20 litara, neki 10 i tako. Onda su to ubacivali u naše kuće i palili su sa njima. U muslimanske kuće.

Svjedok U posvjedočio je da su jedino kuće Muslimana žitelja Šantića paljene i uništavane i potvrdio je da je prouzrokovana šteta koja se vidi na snimku iz vaduha predočenom kao DP Z1982.⁷⁰⁸

⁷⁰² T. 15449-50.

⁷⁰³ T. 15443.

⁷⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 807 (iii).

⁷⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 808.

⁷⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 632. T. 15448-55, 15459-62.

⁷⁰⁷ T. 15448, na ovo se upućuje u fusnoti 1206.

⁷⁰⁸ T. 10212.

485. Na temelju istih dokaza koji su razmotreni u dijelu koji se odnosi na protivpravni napad na civilne objekte, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je šteta nanesena jedino muslimanskim kućama bila takve prirode da nije mogla nastati u borbama i da stoga nije opravdana vojnom noždom, dok činjenica da su vojnici išli unaokolo s kanisterima benzina pokazuje i to da je bila namjerna. Žalbeno vijeće podržava nalaz Pretresnog vijeća da je bezobzirno razaranje, tačka 38 (Kordić), dokazano.

(b) Nadioci

(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)

486. Svjedok Morsink, posmatrač PMEZ-a, u svom iskazu je rekao da je na putu za Vitez, nedaleko od Nadioka i Pirića, vidio šest leševa.⁷⁰⁹ Premda je svjedok naveo da je vidio leševe, nije naveo njihov status ni bilo šta drugo što bi upućivalo na njihov identitet i ukazivalo na okolnosti pod kojima su ubijeni, i stoga njegov iskaz ne može pomoći da se utvrdi da li je napad na Nadioke bio usmjeren protiv civila.

487. Analizirajući uvjerenja o smrti vezana za ovaj napad u DP Z1583.1, Žalbeno vijeće konstatuje da su u Nadiocima života lišene tri osobe, od kojih su dvije ženskog pola. Iz ovoga se može zaključiti da su većinu ubijenih u Nadiocima činile žene.

488. Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama zaista mogao zaključiti da je krivično djelo protivpravnog napada na civile, tačka 3 (Kordić) dokazano. Žalbeno vijeće stoga podržava zaključak Pretresnog vijeća

(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)

489. Žalbeno vijeće nije našlo dokaze u prilog počinjenju razaranja u Nadiocima. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi moglo zaključiti da je protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) dokazan, te poništava takav zaključak Pretresnog vijeća.

(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

490. Na temelju već spomenutog svjedočenja svjedoka Morsinka, Žalbeno vijeće podržava i zaključak Pretresnog vijeća da su ubistvo, tačka 7, i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić), dokazani.

⁷⁰⁹ T. 7983-84. "Pitanje: Na putu za Vitez, da li ste vidjeli – a nedaleko od Nadioka i Pirića – da li ste vidjeli šest tijela, mrtvih tijela, da leže na cesti? Odgovor: Tako je. Pitanje: Kakve informacije ste vi imali o tim tijelima, što se tiče njihovog ranijeg premještanja? Odgovor: Jedan od posmatrača u istom autu rekao mi je da mu je to bilo vrlo čudno, pošto je njemu bilo rečeno da su pripadnici BritBat-a prethodne noći ili večeri sklonili tijela sa ceste. Pitanje: Znači ona su vraćena na cestu? Odgovor: Očigledno jesu. Pitanje: Da li ste imali informacija o tome gdje su prethodnoga dana premještena? Odgovor: Nisam siguran. Koliko se sjećam, sklonjena su pored ceste. Pitanje: A onda su, jednostavno, vraćena na cestu? Odgovor: Tako se ja sjećam, da."

(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

491. Žalbeno vijeće napominje da su u Optužnici nehumana djela za koja se tereti tačkom 10 i nečovječno postupanje za koje se tereti tačkom 12 ograničeni na ozljede,⁷¹⁰ i ono će stoga razmotriti jedino dokaze koji se tiču ozljeda.

492. Tužilac je u toku žalbene rasprave uputio Žalbeno vijeće na iskaz svjedokinje S, na koje se Pretresno vijeće pozvalo i u drugim dijelovima Prvostepene presude i koje se tiče ovih optužbi.⁷¹¹ Svjedokinja S svjedočila je o dva događaja. Najprije je svjedočila o ženama koje su ranjene iz vatrenog oružja dok su bile zatvorene u kućama u Novacima. Budući da su Novaci dio Viteza, ovi dokazi se ovdje neće razmatrati u vezi s Nadiocima. Svjedokinja S je takođe svjedočila o jednom zločinu (silovanje) (o kojem je čula od kolega) koji se dogodio u “Bungalovu”, za koji tužilac navodi da se nalazi u Nadiocima (štab “Džokera”). Pretresno vijeće je silovanje smjestilo u Novake (Vitez) i konstatovalo da su se “ljekarima u Vitezu obraćale žene koje su vojnici HVO-a bili držali u kući u Novacima (u svrhu silovanja), te su ih ljekari pregledavali”.⁷¹²

493. Pregledavši transkript Žalbeno vijeće se, uprkos izvjesnim njegovim nejasnoćama i spominjanju Bungalova, uvjerilo da nijedan razumni presuditelj o činjenicama iz datog konteksta ne bi mogao zaključiti da se zločin dogodio u Nadiocima.⁷¹³ Nemajući drugih dokaza u prilog zaključku Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće poništava zaključke Pretresnog vijeća da su nehumana djela (tačka 10) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić) dokazani za Nadioke.

(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

494. Pretresno vijeće je konstatovalo da je DP Z2799 “video snimak iz 1996. godine koji pokazuje štetu u selima Lašvanske doline i okolici. Snimak je urađen iz helikoptera. Snimio ga je potpukovnik Jean-Pierre Capelle, koji je o tome svjedočio”.⁷¹⁴

495. Nije dovoljno da tužilac dokaže da se razaranje dogodilo. On mora dokazati i kada i kako se razaranje dogodilo. Mora da dokaže da razaranje nije bilo opravdano vojnom potrebom, što se ne može podrazumijevati, a pogotovo ne u kontekstu Optužnice u kojoj je tužilac naveo da su borbe trajale sve do marta 1994.⁷¹⁵ Žalbeno vijeće smatra da bez daljnjih dokaza o tome kako je došlo do razaranja, nijedan

⁷¹⁰ Optužnica, par. 42,

⁷¹¹ Žalbena rasprava, T. 414.

⁷¹² Prvostepena presuda, par. 797.

⁷¹³ T. 7940-46.

⁷¹⁴ Prvostepena presuda, par. 804.

⁷¹⁵ Optužnica, par. 24 i 36.

razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je dokazano bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

(c) Pirići

(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)

496. Na osnovu gorepomenutog svjedočenja svjedoka Morsinka u vezi s Nadiocima, Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama zaista mogao zaključiti da je krivično djelo protivpravnog napada na civile, tačka 3 (Kordić), dokazano. Žalbeno vijeće, dakle, podržava nalaz Pretresnog vijeća.

(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)

497. Žalbeno vijeće nije našlo dovoljno dokaza u prilog počinjenju razaranja u Pirićima. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je dokazan protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić), te poništava zaključak Pretresnog vijeća.

(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

498. Imajući u vidu dokaze o kojima se govorilo ranije u tekstu u vezi s protivpravnim napadom na civile, Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća da su ubistvo (tačka 7) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić), dokazani.

(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

499. Žalbeno vijeće konstatuje da su u Optužnici nehumana djela za koja se optužuje u tački 10 i nečovječno postupanje za koje se optužuje u tački 12 ograničeni na ozljede.⁷¹⁶ Žalbeno vijeće će stoga razmatrati samo one dokaze koji se odnose na ozljede.

500. Tužilac je tokom žalbene rasprave uputio Žalbeno vijeće na svjedočenje svjedokinje Nure Pezer i DP Z1594.⁷¹⁷ Svjedokinja Nura Pezer je, međutim, svjedočila o Šantićima i njeno svjedočenje razmotreno je u tom kontekstu.⁷¹⁸ Tužilac je takođe naveo da se DP Z194.3 odnosi na Enesa Hrustanovića. Žalbeno vijeće napominje da je DP Z1594.3 spisak stanovnika Ahmića i okolnih sela, u kojem je specificirano da li je neka osoba ubijena, poginula u ratu, ozlijeđena ili ozlijeđena u ratu, te da

⁷¹⁶ Optužnica, par. 42.

⁷¹⁷ Žalbena rasprava, T. 414.

⁷¹⁸ T. 15449-51.

za Enesa Hrustanovića, rođenog 1965. u Pirićima, stoji da je “ozlijeđen u ratu”. Osim toga, u spisku se navodi gdje je Enes Hrustanović rođen, ali ne i gdje je povrijeđen.

501. Žalbeno vijeće smatra da nijedan razumni presuditelj o činjenicama na temelju ovih dokaza ne bi mogao zaključiti da je Enes Hrustanović bio žrtva nehumanih djela ili nečovječnog postupanja, s obzirom na napomenu da je povredu zadobio u borbi. Žalbeno vijeće nije našlo druge dokaze koji bi potvrđivali nalaz Pretresnog vijeća da su se u Pirićima dogodili nehumana djela i nečovječno postupanje. Žalbeno vijeće poništava zaključak Pretresnog vijeća da su nehumana djela (tačka 10) i nečovječno postupanje (tačka 12) dokazani za Piriće.

(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

502. Pretresno vijeće je konstatovalo da je DP Z2799 “video snimak iz 1996. godine koji pokazuje štetu u selima Lašvanske doline i okolici. Snimak je urađen iz helikoptera. Snimio ga je potpukovnik Capelle, koji je o tome svjedočio.” Pretresno vijeće je u vezi s Pirićima navelo da su se “[k]uće ponovo gradile”.⁷²⁰

503. Pregledavši dokaze, Žalbeno vijeće smatra da je dokazano da su kuće bile razorene. Međutim, Žalbeno vijeće drži da bez daljnjih dokaza o tome kako je došlo do njihovog razaranja nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom dokazano.

7. Gaćice – april 1993.

(a) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

504. Pretresno vijeće utvrdilo je sljedeće:

Krajem 1992. i u januaru 1993. nanošena je šteta muslimanskim radnjama u Vitezu. Isto se događalo u obližnjem selu Gaćice, gdje je po riječima jednog svjedoka, zastrašivanje Muslimana pojačano nakon posjeta Darija Kordića.⁷²¹

Nejasno je da li Pretresno vijeće smatra da je do razaranja muslimanske imovine došlo u isto vrijeme, odnosno krajem 1992. i u januaru 1993. Kordić je optužen jedino za bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom u Gaćicama u aprilu 1993.

Pretresno vijeće je takođe konstatovalo:

⁷¹⁹ Prvostepena presuda, par. 804.

⁷²⁰ Prvostepena presuda, par. 804.

⁷²¹ Prvostepena presuda, par. 512.

HVO je 20. aprila 1993. napao Gačice, selo jugoistočno od Viteza. To selo bilo je ravnomjerno podijeljeno između Muslimana i Hrvata. Prema iskazu svjedoka AP, selo je napadnuto sa tri strane u 05:30 sati.⁷²²

Jasno je da je došlo do razaranja velikih razmjera, no pitanje je kada i od čije strane. Iz uvida u transkript svjedočenja svjedoka AP, na koje se Pretresno vijeće pozvalo za oba zaključka, jasno je da svjedok svjedoči o tome kako su vojnici HVO-a u napadu 20. aprila 1993. spalili muslimanske kuće i mekteb.⁷²³ Žalbena vijeće konstatuje da bi svaki razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je bezobzirno razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić), dokazano.

8. Večeriska i Donja Večeriska – april 1993.

(a) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić) i tačka 5 (Čerkez), te protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) i tačka 6 (Čerkez)

505. Kordić tvrdi da u ovim selima nije bilo konkretnih civilnih žrtava.⁷²⁴ Tužilac tvrdi da se ovaj napad mora shvatiti kao dio šireg napada na Vitez i muslimanska sela u Lašvanskoj dolini.⁷²⁵ Optužba takođe tvrdi da strateški položaj Donje Večeriske na brdu iznad tvornice “Vitezit” ne opravdava napad vojnika HVO-a na civile Muslimane i njihove kuće.⁷²⁶

506. U paragrafu 645 Prvostepene presude navedeno je sljedeće:

U optužnici se spominje lokalitet “Večeriska - Donja Večeriska”. Pri tom se misli na dva sela, Donju i Gornju Večerisku. Teza optužbe jeste da su ta povezana sela (blizu “Vitezita” ili tvornice “SPS” jugoistočno od Viteza) napadnuta 16. aprila 1993. kao dio opšteg napada HVO-a na Lašvansku dolinu. Donja Večeriska bila je malo mješovito selo sa 60 posto Muslimana i bez vojnih objekata. Stalno prisustvo vojnih snaga HVO-a započelo je tokom 1992. U noći 15. aprila 1993. većina Hrvata napustila je selo i otišla za Gornju Večerisku, a ostali su samo vojno-sposobni muškarci. No ipak, nije se očekivao napad jer su Hrvati već nekoliko puta ranije evakuisali selo. Granatiranje je započelo u 05:30 sati ujutro paljbom iz protivavionskog topa lociranog u obližnjoj tvornici. U kuće su ubačene ručne bombe, a stanovnici i drugi su zatim uhapšeni i pretučeni. Svjedok V prepoznao je neke od svojih komšija Hrvata i vojnike HVO-a (neki su nosili šljemove sa crnim slovom U), i neke sa išaranim licima i trakama na ramenima. Svjedok je vidio da veći dio muslimanskih kuća gori. TO je organizovao nekakvu odbranu. Na kraju su oko 03:00 sata 18. aprila 1993. seljani (njih ukupno otprilike 400) uspjeli pobjeći iz sela uz pomoć UNPROFOR-a. Najmanje osam osoba poginulo je u napadu a selo je razoreno eksplozivima i požarom.⁷²⁷

(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić) i tačka 5 (Čerkez)

507. Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak o tome da su predmet napada u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj bili civilno stanovništvo ili civili. Pretresno vijeće se pozvalo na tezu

⁷²² Prvostepena presuda, par. 677.

⁷²³ T. 15876-77.

⁷²⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 116.

⁷²⁵ Odgovor tužilaštva, par. 5.23.

⁷²⁶ Žalbena rasprava, T. 419.

tužioca da su ta povezana sela napadnuta 16. aprila 1993. u sklopu opšteg napada na Lašvansku dolinu. Premda je Pretresno vijeće bilo upoznato s činjenicom da je, prema svjedočenju svjedoka V, TO imao 40-50 muškaraca u selu i da je organizovao kakvu-takvu odbranu, naglasilo je da nije bilo vojnih postrojenja niti se očekivalo da će Hrvati napasti. Zaključak koji je Pretresno vijeće iznijelo u paragrafu 649 Prvostepene presude o tome da je napad HVO-a na Večerisku/Donju Večerisku bio koordiniran mora se uzeti zajedno sa drugim zaključcima Vijeća o tome da je u aprilu 1993. postojala zajednička nakana ili plan smišljen i izvršen od strane vođstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana; da je vođena i kampanja progona sa ciljem pokoravanja bosansko muslimanskog stanovništva; te da je Donja Večeriska predstavljala jedan od vrhunaca kampanje progona.

508. Iz gorenavedenih elemenata jasno se vidi da je Pretresno vijeće, premda nije iznijelo konkretne zaključke u vezi sa svrhom napada na Večerisku/Donju Večerisku - što jeste učinilo u vezi s događajima u Busovači u januaru 1993. i u Ahmićima u aprilu 1993. - ono je implicitno smatralo da su ovi napadi namjerno izvedeni protiv civila.

509. Žalbeno vijeće sada prelazi na Kordićevu tvrdnju da ovaj zaključak ne nalazi potvrdu u dokazima pred Pretresnim vijećem. Što se tiče napada na Donju Večerisku, Pretresno vijeće se, po svemu sudeći, oslanja isključivo na svjedočenje svjedoka V, Muslimana iz Donje Večeriske i pripadnika TO-a.

a. Strateški značaj Večeriske/Donje Večeriske

510. Svjedok V je posvjedočio da su 16. aprila 1993. ondje bila samo četrdeset i dva pripadnika TO-a i da su oni raspolagali ograničenim brojem pušaka, jer su oskudijevali u oružju.⁷²⁸ Svjedok je takođe rekao da prije napada 16. aprila u selu nije bilo rovova niti organizovane odbrane.⁷²⁹ Kada su ga u unakrsnom ispitivanju upitali da li se slaže sa činjenicom da je po kućama u selu bilo eksploziva uzetog iz fabrike, svjedok je rekao da eksploziva nije bilo u njegovoj kući niti u kući njegovog brata, a da za druge ne zna. Ipak, svjedočio je o tome kako se njegov susjed Musliman, Džemal Haskić, ranjen spremajući se da upotrijebi ručnu bombu i da je pogođen u ruku kad je ona eksplodirala.⁷³⁰ S obzirom na prisustvo tih muslimanskih snaga koje su odbijale napad sve dok im nije ponestalo municije u ranim jutarnjim časovima 18. aprila 1993., Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao ne smatrati Večerisku/Donju Večerisku legitimnim vojnim ciljem.

⁷²⁷ Prvostepena presuda, par. 645.

⁷²⁸ T. 10420.

⁷²⁹ T. 10371.

⁷³⁰ Svjedok V, T. 10383.

b. Sredstva kojima je HVO izveo napad i zločini izvršeni u toku napada

511. Svjedok V je posvjedočio da su, otprilike od jeseni 1992. godine, u selu bile prisutne snage HVO-a, te da je jedan broj pripadnika HVO-a došao u fabriku "SPS".⁷³¹ Svjedok V je dalje rekao da je među snagama HVO-a bilo vojnika iz jedne jedinice HV-a,⁷³² te da je HVO koristio kafić Franje Drmića kao svoj štab.⁷³³ Svjedok V je rekao da je HVO 16. aprila 1993. započeo napad na njegovo selo. Ubacivanje ručnih bombi u kuće⁷³⁴ moraće se ocijeniti u svjetlu dokaza o tome da li su se u tim kućama nalazili samo civili, ili pak i vojnici, pripadnici TO-a odnosno seljani koji su aktivno učestvovali u odbijanju napada. Što se tiče činjenice da su Hrvati u noći 15. aprila 1993. većinom napustili selo Gornja Večeriska i da su ostali samo vojno sposobni muškarci,⁷³⁵ ona predstavlja razumnu indikaciju toga da je napad planiran, ali nije presudna za pitanje da li je napad bio usmjeren i na civilne ciljeve.

512. Što se tiče toga kako je tekao napad, svjedok V je izjavio da su ga 16. aprila 1993. probudile detonacije, vjerovatno od minobacačkih granata, dok je iz fabrike pucao jedan protivavionski top.⁷³⁶ Po mišljenju Žalbenog vijeća, u kontekstu oružanog sukoba, samo na osnovu gorenavedenih okolnosti ne može se izvesti zaključak o tome šta je bio predmet napada.

513. Kada je riječ o utvrđivanju identiteta pripadnika HVO-a koji su učestvovali u napadima 16. i 17. aprila 1993., svjedok V je rekao da ga je uhapsila grupa vojnika HVO-a, među kojima je bilo i nekih njegovih susjeda Hrvata i vojnika iz Hercegovine. Neki od njih nosili su šljemove sa slovom "U".⁷³⁷ Prema riječima svjedoka V, bila su oko 03:00 sata 18. aprila 1993., kada su se on, te civili i pripadnici TO-a koji nisu imali oružje, uz pomoć UNPROFOR-a povukli prema UNPROFOR-ovoj bazi, dok su oni pripadnici TO-a koji su imali oružje prešli Lašvu i otišli za Grbavicu.⁷³⁸

c. Status i broj žrtava

514. Mora se naglasiti da Pretresno vijeće nije konstatovalo da su ovdje bili ubijeni ili teško ranjeni civili. Konstatovalo je jedino da je u napadu poginulo najmanje osam osoba, ne navodeći njihov status. Kordić tvrdi da su se "oni [HVO] borili 48 sati, sve dok ABiH nije ostala bez municije", i da je nejasno da li su tad ubijeni neki civili.⁷³⁹

⁷³¹ T. 10373.

⁷³² T. 10374.

⁷³³ T. 10371.

⁷³⁴ Prvostepena presuda, par. 645.

⁷³⁵ Prvostepena presuda, par. 645.

⁷³⁶ T. 10377.

⁷³⁷ "U" je znak za "ustaša", T. 10380-82.

⁷³⁸ T. 10387, 10424.

⁷³⁹ Žalbena rasprava, T. 440.

515. Svjedok V je posvjedočio da je ubijeno osam osoba. Među tih osam osoba bili su njegovi roditelji, nesumnjivo civili, pošto su imali 72 godine, a majka mu je bila nepokretna. Njegovi roditelji ostali su u kući kada je on otišao 16. aprila 1993., i tada ih je posljednji put vidio žive. Žrtve koje je naveo svjedok V iste su one osobe za koje se u DP Z2715 navodi da su ubijene u Donjoj Večeriski 16. aprila 1993. Iz DP Z2715 vidi se da su četiri od tih žrtava bile žene, te da su sve žrtve izuzev jednog čovjeka bile starije od 62 godine. Razuman presuditelj o činjenicama mogao je zaključiti da je 16. aprila 1993. u Donjoj Večeriskoj ubijeno najmanje sedam civila, s tim što su tačne okolnosti njihove smrti nepoznate.

516. Daljim ispitivanjem iskaza svjedoka ne nalazimo dovoljno dokaza za zaključak da su namjerno napadnuti civili. U nekim slučajevima nije jasno da li su žrtve namjernog ubijanja ili ranjavanja bile civili. Ovo je slučaj Mehe Haskića, na kojeg je neki vojnik namjerno pucao dok je ovaj palio cigaretu. U drugim slučajevima je jasno da je meta napada bila osoba koja je pripadnik TO-a. Ovo je slučaj samog svjedoka V, na kojeg je pucao iz mitraljeza dok je trčao da upozori rođake kad je uspio pobjeći nakon što je zarobljen. Nije jasno da li je svjedok prilikom drugog napada bio naoružan. Premda je bio u TO-u, prije napada nije imao oružje,⁷⁴⁰ ali je tokom dana 16. aprila uspio uzeti oružje od jednog drugog pripadnika TO-a koji je bio ranjen.⁷⁴¹ Po mišljenju Žalbenog vijeća, čak i ako svjedok u vrijeme kada je na njega pucao nije bio naoružan, može se smatrati da je predstavljao legitimni vojni cilj. U onih nekoliko slučajeva kada je svjedok V u svom iskazu govorio o civilnim žrtvama napada nisu spomenute okolnosti u kojima su ti civili stradali. Svjedok V je takođe ispričao kako je neki Hrvat podmetnuo požar u štali gdje se sklonio jedan izbjeglica iz Donjeg Vakufa, koji je ranjen na početku napada. Nije, međutim, jasno da li je dotični Hrvat znao da se u štali nalazila ranjena osoba.⁷⁴² Konačno, svjedok V je rekao da su ručne bombe bačene u hodnik kuće njegovih susjeda, muslimanske porodice koju su činili žena, njen nenaoružani suprug i njihovo troje djece. Od svjedoka V nije zatraženo da pojasni da li je dotični čovjek bio u TO-u ili je bio civil. U svakom slučaju, pošto se u kući za vrijeme tog konkretnog napada nalazio svjedok V, koji jeste pripadnik TO-a, nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da to što je u dotičnu kuću bačena bomba samo po sebi predstavlja namjerni napad na civile. Nije poznato da li je u ovom konkretnom događaju bilo povrijeđenih.

d. Zaključak

517. Žalbeno vijeće smatra da u odsustvu direktnih dokaza o tome da su civili namjerno napadnuti, a s obzirom na prisustvo muslimanskih snaga i otpor koji su one tokom napada pružale iz kuća u selu, na

⁷⁴⁰ T. 10378.

⁷⁴¹ T. 10387.

⁷⁴² T. 10378-79.

kontekst oružanog sukoba Muslimana i Hrvata, te na ograničen broj civilnih žrtava koji je usvojilo Pretresno vijeće, nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao van razumne sumnje zaključiti da su napadi na Večerisku/Donju Večerisku u aprilu 1993. bili namjerno usmjereni na civile.

518. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da je u vezi s Večeriskom/Donjom Večeriskom dokazano krivično djelo protivpravnog napada na civile (tačke 3 i 5) mora se poništiti.

(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić) i tačka 6 (Čerkez)

519. Kordić tvrdi da su muslimanske kuće često razarane zato što se iz njih pucalo u toku borbi.⁷⁴³ Tužilac odgovara da to što je Donja Večeriska strateški smještena na brdu iznad tvornice "Vitezit" ne daje pravo vojnicima HVO-a da bombarduju civilne kuće, te da neselektivno otvaraju minobacačku vatru, pucaju i bacaju bombe ljudima u kuće.

520. Tačan broj civilnih objekata razorenih tokom napada nije poznat. U DP Z2715 spominje se 30 zgrada razorenih u Donjoj Večeriskoj, ali nema podataka o tome kada su uništene. Ipak, svjedok V je naveo da je 16. aprila vidio da je većina muslimanskih kuća u selu spaljena,⁷⁴⁴ te da je kuća njegovih roditelja potpuno uništena.⁷⁴⁵ S obzirom na otpor iz seoskih kuća koji je TO organizovao kad je počeo napad 16. aprila 1993. i koji je trajao dok im nije ponestalo municije rano ujutro 18. aprila 1993., Žalbeno vijeće smatra da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao van azumne sumnje zaključiti da je taj prvi napad bio usmjeren na civilne objekte. Međutim, svjedok V je takođe rekao da se razaranje nastavilo i od 18. do 21. aprila 1993., dakle u vrijeme kada su muslimanske snage već otišle iz sela i krenule za Grbavicu - pošto im je ponestalo municije – a civili i nenaoružani pripadnici TO-a sklonili su se u bazu Britanskog bataljona u Divjaku. Odbrana na suđenju nije navela da su se muslimanske snage vratile u selo prije drugog napada. Bilo koji razuman presuditelj o činjenicama mogao je zaključiti da su civilni objekti namjerno napadani u drugom naletu protivpravnog razaranja. Međutim, mora se naglasiti da svjedok, koji je ovo kasnije razaranje posmatrao s udaljenosti, odnosno iz baze Britanskog bataljona nedaleko od Divjaka, nije rekao ništa o tome koja jedinica ili jedinice su učestvovala u tim kasnijim napadima.

521. Žalbeno vijeće smatra da žalioци nisu pokazali da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj izvršeno krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte (tačke 4 i 6) izvršeno .

⁷⁴³ Žalbena rasprava, T. 440.

⁷⁴⁴ T. 10384.

⁷⁴⁵ T. 10378.

(b) Ubistvo, tačka 7 (Kordić), tačka 14 (Čerkez) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić), tačka 15 (Čerkez)

522. Žalbeno vijeće nije uspjelo pronaći dovoljno dokaza koji bi potvrđivali ove tačke u vezi s Večeriskom/Donjom Večeriskom.

523. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da su za Večerisku/Donju Večerisku dokazane tačke 8 (Kordić) i 15 (Čerkez), hotimično lišavanje života, teška povreda Žanevskih konvencija iz 1949., na osnovu člana 2 Statuta, kao i tačke 7 (Kordić) i 14 (Čerkez), ubistvo, zločin protiv čovječnosti, na osnovu člana 5(a) Statuta, mora se poništiti.

(c) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i tačka 17 (Čerkez) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić) i tačka 19 (Čerkez),

524. Pretresno vijeće je izričito navelo činjenicu da su u kuće bacane ručne bombe, a da su ukućani i drugi hapšeni i premlaćivani. O okolnostima pod kojima su vojnici HVO-a uhapsili svjedoka V, dok je ovaj pokušavao pobjeći nakon što je u kuću u kojoj je potražio zaklon bačena bomba, već je bilo riječi gore u tekstu. Žalbeno vijeće je smatralo da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao van razumne sumnje zaključiti da su meta ovog konkretnog incidenta bili civili. Svjedok V je takođe svjedočio o tome da su vojnici koji su ga zarobili njega i druge udarali kundacima.⁷⁴⁶ Međutim, ovo ne dokazuje da su on i drugi uslijed batinanja zadobili teške tjelesne povrede ili da im je nanesena teška duševna povreda, niti je on spontano svjedočili u tom smislu. Stoga Žalbeno vijeće smatra da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo zaključiti da su u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj počinjena nehumana djela i nečovječno postupanje. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da su nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i tačka 17 (Čerkez) i krivično djelo nečovječnog postupanja, tačka 12 (Kordić) i tačka 19 (Čerkez) dokazana u vezi s Večeriskom/Donjom Večeriskom, mora se poništiti.

(d) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić) i 41 (Čerkez)

525. Žalbeno vijeće vjeruje da se Pretresno vijeće oslanjalo na DP Z2799, video snimak iz 1996. koji prikazuje štetu u Lašvanskoj dolini i okolnim područjima, na transkript svjedočenja potpukovnika Capellea, koji je svjedočio o tom snimku načinjenom iz helikoptera, kao i na dokaze koje je Pretresno vijeće, redom za svako mjesto, rezimiralo u paragrafima 805-807 Prvostepene presude.

526. Žalbeno vijeće je ranije u tekstu iznijelo mišljenje da je svako pretresno vijeće moglo razumno zaključiti da su napadi u drugom naletu razaranja od 18. do 21. aprila 1993., nakon što su pripadnici TO-

⁷⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 645.

a napustili selo, bili namjerno usmjereni na civilne objekte. Na osnovu gornje diskusije Žalbeno vijeće zaključuje da bi svako pretresno vijeće moglo razumno zaključiti da se u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj, u aprilu 1993., dogodilo razaranje širokih razmjera koje nije opravdano vojnom nuždom. Dakle, Žalbeno vijeće smatra da žalioци nisu pokazali da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je krivično djelo bezobzirnog razaranja, tačka 38 (Kordić) i tačka 41 (Čerkez) dokazano za ovu lokaciju.

(e) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić) i tačka 42 (Čerkez)

527. Žalbeno vijeće konstatuje da ni paragraf 807 (iv) ni paragraf 645 Prvostepene presude ne upućuju na dokaze u prilog zaključku Pretresnog vijeća da je krivično djelo pljačke dokazano za Večerisku/Donju Večerisku.

528. Na statusnoj konferenciji 6. maja 2004., tužilac je prihvatio da Pretresno vijeće nije iznijelo neophodne činjenične nalaze u vezi sa krivičnim djelom pljačke u Donjoj Večeriski u predmetnom periodu Optužnice (april 1993.).⁷⁴⁷

529. S obzirom na gorenavedeno, Žalbeno vijeće konstatuje da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo van razumne sumnje zaključiti da je u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj u aprilu 1993. počinjena pljačka. Dakle, stav je Žalbenog vijeća da se zaključak Pretresnog vijeća prema kojem je krivično djelo pljačke, tačka 39 (Kordić) i tačka 42 (Čerkez), za Večerisku/Donju Večerisku dokazano mora poništiti .

9. Lončari

(a) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

530. Pretresno vijeće je ovako opisalo događaje u Lončarima:

Ta sela [među kojima su i Lončari] je HVO potom napao u aprilu. Svjedok H se skrivao u šumi zajedno s drugim muškarcima bosanskim Muslimanima 16. aprila 1993. između 04:30 i 05:00 sati. Oko Lončara pucalo se iz minobacača i topova. Vojnici HVO-a uhapsili su svjedoka, njegovog sina i druge muškarce i odveli ih u zatvor Kaonik. Kao što je ranije navedeno, obližnje selo Putiš napadnuto je 15. aprila.⁷⁴⁸

Treba napomenuti da, premda je Pretresno vijeće navelo da su vojnici HVO-a ukrali dragocjenosti od 20 muškaraca iz Lončara, te vrijedne stvari oduzete tek po dolasku u Kaonik 16. aprila 1993., tj. u mjestu zatočavanja, a ne u Lončarima.⁷⁴⁹

⁷⁴⁷ Žalbena rasprava, T. 164.

⁷⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 658.

⁷⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 659.

531. Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je krivično djelo dokazano. Dakle, zaključak Pretresnog vijeća da je tačka 39 dokazana za Lončare mora se poništiti.⁷⁵⁰

10. Očehnići – april 1993.

(a) Zaključak Pretresnog vijeća

532. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo osudivši ga za bezobzirno razaranje (tačka 38) i pljačkanje (tačka 39) u Očehničima. Žalbeno vijeće konstatuje da je Kordićev zaključak da je on osuđen za pljačkanje u Očehničima pogrešan, pa je njegova argumentacija u ovom dijelu bespredmetna.

(b) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38)

533. Žalbeno vijeće sada prelazi na Kordićevu tvrdnju da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je u Očehničima u aprilu 1993. izvršeno bezobzirno razaranje (tačka 38).

534. U paragrafu 659, u kojem se opisuju događaji u Očehničima, navodi se sljedeće:

Selo Očehnići nalazi se južno od Busovače. Prema tvrdnjama optužbe, HVO je napao to selo u aprilu 1993. Optužba je izvela sljedeće dokaze. Poslijepodne 16. aprila 1993. maskirani vojnici HVO-a napali su selo ispaljujući zapaljive metke na kuće. Za pola sata sve su muslimanske kuće gorjele. Seljani su bili nenaoružani i nisu pružili nikakav otpor. Jedan stanovnik je iz druge ruke čuo da je Paško Ljubičić vodio jedinicu koja je napala selo i da mu je to naredio brigadir Duško Grubešić, komandant brigade "Zrinski", da bi se to područje očistilo od Muslimana. Šteta nanesena Očehničima jasno se vidi na video snimci snimljenoj iz helikoptera u maju 1996. koja je prikazana u sudnici za vrijeme suđenja. Oko 20 muškaraca iz Lončara lišeno je slobode i odvedeno u Kaonik 16. aprila 1993. Po dolasku su postrojani, a vojnici HVO-a ukrali su im dragocjenosti.⁷⁵¹

Po mišljenju Žalbenog vijeća, razuman presuditelj o činjenicama mogao je zaista zaključiti da je hotimično razaranje svih muslimanskih kuća u Očehničima bilo velikih razmjera i da nije bilo opravdano vojnom potrebom, jer stanovnici sela nisu bili naoružani niti su pružili ikakav otpor. Dakle, Kordićeva tvrdnja da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je u Očehničima u aprilu 1993. izvršeno bezobzirno razaranje ne podržava se. Žalbeno vijeće podržava nalaz Pretresnog vijeća da je krivično djelo dokazano.

⁷⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 834.

⁷⁵¹ (Fusnote izostavljene).

11. Opština Kiseljak(a) Rotilj u aprilu 1993.

535. Pretresno vijeće utvrdilo je sljedeće:

U nedjelju 18. aprila 1993. muslimanska sela u opštini Kiseljak bila su na redu za napad. (Napadnuto je više sela, no samo se jedno selo, Rotilj, spominje u relevantnim tačkama optužnice.) Kontekst napada daje naređenje pukovnika Blaškića jednoj brigadi HVO-a da zauzme dva sela gdje je sve neprijateljske snage trebalo staviti pod komandu HVO-a. HVO je 18. aprila 1993. napao sela Gomionica, Svinjarevo i Behrići (koja se nalaze nedaleko jedno od drugog na glavnoj cesti), zajedno sa Rotiljem, Gromiljakom, Polje Višnjicom i drugim muslimanskim selima u tom dijelu opštine Kiseljak. Izvedeni su dokazi da je muslimansko stanovništvo tih sela ili ubijeno ili protjerano, kuće i džamije su spaljene, a u Svinjarevu i Gomionici kuće su opljačkane. U Rotilju je od TO-a zatraženo da preda oružje prije nego što je HVO granatirao selo. Kao rezultat toga, donji dio sela je zapaljen i 20 kuća i pomoćnih objekata je uništeno, a sedam civila ubijeno. Kasnije se na jednom zidu pojavio natpis "Ovo su uradile Maturice" (paravojna jedinica iz Kiseljaka).⁷⁵²

Međunarodni posmatrači su tokom nekoliko sljedećih dana vidjeli razmjere razaranja tih sela. Kapetan Lanthier, oficir u kanadskom bataljonu UNPROFOR-a, provezao se kroz Kiseljački džep i vidio mnogo opljačkanih i spaljenih kuća. Sela su bila napuštena. Njegov je dojam bio da je napad na Rotilj izveden u skladu sa taktikom pješadijskog voda za borbu u naseljenim mjestima. Kad su posmatrači PМЕZ-a posjetili ta sela ustanovili su da su skoro svi Muslimani otišli, a njihove kuće spaljene i zaključili su da je u tom području obavljeno etničko čišćenje. (S tim u vezi valja primijetiti da je dežurni oficir OZSB zabilježio da je pukovnik Blaškić, govoreći o Gomionici, 20. aprila rekao da će policija biti korištena za "čišćenje".)⁷⁵³

Obrana nije izvodila dokaze o toj ofanzivi HVO-a. Pretresno vijeće zaključuje da je ona bila dio opšte ofanzive koju je HVO izvršio protiv Muslimana u tom području, te su u vezi sa Rotiljem krivična djela u osnovi tačaka 3-4 i 7-13 dokazana.⁷⁵⁴

(i) Protivpravni napad na civile, tačka 3 (Kordić)

536. Prije svega, Žalbeno vijeće napominje da se u Optužnici po pitanju protivpravnog napada na civile (tačka 3) izvršenog u opštini Kiseljak u aprilu 1993., pominje jedino Rotilj, pa će Žalbeno vijeće razmotriti samo dokaze koji se odnose na Rotilj.

537. Pretresno vijeće je smatralo da "[k]ontekst napada daje naređenje pukovnika Blaškića jednoj brigadi HVO-a da zauzme dva sela gdje je sve neprijateljske snage trebalo staviti pod komandu HVO-a".⁷⁵⁵ Kao takav, ovaj nalaz znači da je prvobitni napad 18. i 19. aprila 1993. imao vojni cilj; međutim, zvjerstva poput ubijanja sedam civila Muslimana, o čemu je govorio svjedok potpukovnik Landry, pokazuju da su tokom vojne ofanzive predmet napada bili i civili. Evo njegovog svjedočenja:

Pitanje: Prema informacijama koje ste primili, oko 20 vojnika HVO-a napalo je Rotilj 18. i 19. aprila 1993., spalilo približno 19 muslimanskih kuća, kao i neke štale i druge objekte. Opet, sedam Muslimana je lišeno života. Selo nije branila ABiH, prema podacima kojima ste vi raspolagali, nego

⁷⁵² Prvostepena presuda, par. 665 (fusnote izostavljene).

⁷⁵³ Prvostepena presuda, par. 666 (fusnote izostavljene).

⁷⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 667.

⁷⁵⁵ Prvostepena presuda, par. 665.

su elementi ili pripadnici tih snaga bili angažovani na području Visokog. Neke od tih kuća bile su opljačkane prije nego što su spaljene. Nasuprot tome, nijedna hrvatska kuća u selu nije oštećena. Je li ovo tačno?

Odgovor: To je tačno.

Pitanje: Podaci o sedam ubijenih osoba i okolnostima njihove smrti su sljedeći: Zibiza Skrso, stara 31 godinu, silovana je i zatim ubijena sa 13 komada municije iz streljačkog naoružanja. U kući ste još uvek mogli vidjeti tragove silovanja i mrlje od krvi; je li to tačno? Odgovor: Tačno je. Pitanje: Druge žrtve bile su Miralem Topalović, star 43 godine, i Esad Topalović, star 28 godina, obojica su usmrćena tako da im je raskoljena glava, a nađeni su mrtvi kraj puta; Bajro Puščulović, star godina /sic/, i Zila Puščulović, stara 61 godinu, za oboje se navodi da su živi izgorjeli u svojim kućama. Ubijen je i Dževad Hodžić, star 22 godine, kao i Zijad Kosovac, star 16 godina. Je li ovo tačno?

A. Tačno je.⁷⁵⁶

Nadalje, DP Z818, izvještaj od 28. aprila 1993. svjedoka potpukovnika Landryja, opisuje situaciju u kojoj su se zatekli Muslimani nakon prvog napada.⁷⁵⁷

Svjedok major Baggesen, koji je po izvještaju svjedoka potpukovnika Landryja obišao selo, svjedočio je o tome da su vojnici HVO-a zauzeli položaje na brdima oko Rotilja i pucali ako bi bilo ko od "stanovnika" pokušao izaći iz doline. Tako je HVO kontrolisao područje i tako im u selo nije mogla stići ni hrana ni ništa".⁷⁵⁸

538. Tačan broj pripadnika TO-a i civila koji su se tokom napada nalazili u Rotilju nije poznat; ipak, jasno je da su većinu muslimanskog stanovništva u selu činili civili.⁷⁵⁹ Poslije napada, ženama je i dalje bilo dopušteno odlaziti iz sela u Kiseljak po potrepštine, dok je svim muškarcima izlazak iz sela bio zabranjen. HVO je ovo izveo blokadom ceste koja je vodila u selo i iz sela, te postavljanjem vojnika na brda oko sela. Stanovništvo je držano u Rotilju još u septembru 1993.

539. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao doći do zaključka da je za Rotilj, u periodu od 18. aprila 1993. do kraja aprila 1993., dokazano krivično djelo protivpravnog napada na civile, tačka 3 (Kordić).

⁷⁵⁶ T. 15298-99.

⁷⁵⁷ DP Z818, str. 2.

⁷⁵⁸ T. 7550.

⁷⁵⁹ Blaškić, T. 7976-77. Iz svjedočenja svjedoka TW07 nije jasno koliko se pripadnika TO-a nalazilo u Rotilju u vrijeme ofanzive.

(ii) Protivpravni napad na civilne objekte, tačka 4 (Kordić)

540. Pretresno vijeće je utvrdilo da je “[u] Rotilju od TO-a zatraženo da preda oružje prije nego što je HVO granatirao selo. Kao rezultat toga, donji dio sela je zapaljen i 20 kuća i pomoćnih objekata je uništeno”.⁷⁶⁰

541. Svjedok kapetan Lanthier, oficir kanadskog bataljona UNPROFOR-a, nije svjedočio konkretno o razaranju u Rotilju, već o etničkom čišćenju muslimanskog stanovništva u Kiseljačkom džepu, i rekao je da su vojni napadi bili usmjereni na civile. Izvještaj posmatrača PMEZ-a na koji se oslanjalo Pretresno vijeće nosi datum od 29. aprila 1993. i govori o velikom razaranju muslimanskih kuća, te ubijanju i progonu različitog broja Muslimana iz sela Polje Višnjica, Hercezi, Doci, Višnjica i Gomionica. Međutim, Optužnica ne tereti za protivpravni napad na civilne objekte ni za jedno od ovih mjesta, a izvještaj ne spominje Rotilj. Iz dokaza je jasno da je razumni presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da se u aprilu 1993. u opštini Kiseljak dogodilo razaranje širokih razmjera; ovi dokazi se, međutim, ne odnose na Rotilj. U skladu sa svjedočenjem svjedoka TW07⁷⁶¹, kuće su razorene granatiranjem. Žalbena vijeće konstatuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je počinjen protivpravni napad na civilne objekte, te poništava zaključak Pretresnog vijeća da je u slučaju Kordića dokazana tačka 5 Optužnice.

(iii) Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

542. Svjedok potpukovnik Landry je svjedočio da je prilikom ofanzive na Rotilj, 18. i 19. aprila 1993., ubijeno sedam osoba: Zibiza Skerso, stara 31 godinu, silovana je i zatim ubijena iz sa 13 hitaca iz streljačkog naoružanja; Miralem Topalović, star 43 godine, i Esad Topalović, star 28 godina, obojica su usmrćena tako da im je raskoljena glava, a njihovi su leševi nađeni kraj puta; Bajro Puščulović, star 20 godina, i Zila Puščulović, stara 61 godinu, za oboje se navodi da su živi izgorjeli u svojim kućama. Ubijen je i Dževad Hodžić, star 22 godine, kao i Zijad Kosovac, star 16 godina.⁷⁶²

543. Uzimajući u obzir činjenicu da su ove osobe lišene života u kontekstu protivpravnog napada na civile, Žalbena vijeće smatra da je svaki razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su elementi ubistva, tačka 7 (Kordić), i hotimičnog lišavanja života, tačka 8 (Kordić), dokazani. Žalbena vijeće zato podržava zaključak Pretresnog vijeća.

⁷⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 665.

⁷⁶¹ Transkript svjedočenja iz predmeta *Blaškić*.

⁷⁶² T. 7935-37.

(iv) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

544. Žalbeno vijeće napominje da su nehumana djela, za koja se optuženi tereti u tački 10, i nečovječno postupanje, za koje se tereti u tački 12, u Optužnici ograničeni na ozljede,⁷⁶³ pa će stoga razmotriti jedino dokaze koji se tiču ozljeda.

545. Svjedočeci o Zibizi Skrso, potpukovnik Landry je izjavio da je u kući bilo krvi od njenog ubistva i dokaza da je bila silovana. Nije bliže objasnio kakvi su to bili dokazi.⁷⁶⁴ Svjedok TW07 je naveo da je tijelo Zibize Skrso neđeno na stolu, prekriveno čaršavom, i da je u predjelu grudi imala rane od pušćanih zrna.⁷⁶⁵

546. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je nad Zibizom Skrso izvršeno nasilje, te da se radi o "teškom napadu na ljudsko dostojanstvo" koji predstavlja nehumana djela i nečovječno postupanje. Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća da su nehumana djela i nečovječno postupanje, tačka 10 i 12 (Kordić), dokazani.

(v) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

547. Žalbeno vijeće je zaključke Pretresnog vijeća razmatralo zajedno sa dokazima o kojima je bilo riječi gore, u odjeljku "protivpravni napad na civilne objekte." Na temelju te diskusije, Žalbeno vijeće napominje da nema dovoljno dokaza da bi se moglo utvrditi da li je razaranje dotičnih kuća bilo opravdano s vojnog stanovišta. Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je dokazano krivično djelo bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić), te poništava takav zaključak Pretresnog vijeća.

(vi) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

548. Pretresno vijeće se pozvalo na svjedoka potpukovnika Landryja, posmatrača PMEZ-a, koji je potvrdio da su kuće Muslimana opljačkane.⁷⁶⁶

549. Žalbeno vijeće konstatuje da je svaki razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je u selu Rotilj počinjena pljačka, tačka 39 (Kordić).

⁷⁶³ Optužnica, par. 42.

⁷⁶⁴ T. 7935-37.

⁷⁶⁵ T. 7935-37.

⁷⁶⁶ Potpukovnik Landry, T. 15299.

(b) Kiseljak u aprilu 1993.(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

550. Pretresno vijeće je utvrdilo da su “[n]akon januara 1993. muslimanski poslovni prostori u Kiseljaku oštećivani [su] ili dizani u zrak.”⁷⁶⁷

551. Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je taj incident vezan za april 1993., s obzirom na to da je Vijeće zaključak donijelo na osnovu svjedočenja svjedoka D, koji je svjedočio o kraju januara 1993.⁷⁶⁸ Pošto u Optužnici nema optužbe za bezobzirno razaranje u januaru 1993., Žalbeno vijeće poništava zaključak Pretresnog vijeća da je dokazano da se u Kiseljaku u aprilu 1993. dogodilo krivično djelo bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

(ii) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

552. Žalbeno vijeće u Prvostepenoj presudi nije pronašlo činjenične nalaze ni dovoljno dokaza o počinjenoj pljački, te konstatuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je krivično djelo pljačke dokazano za Kiseljak u aprilu 1993., tačka 39 (Kordić).

(c) Svinjarevo u aprilu 1993.(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

553. Svjedok AM je naveo da su “[d]vije kuće ostale, koje nisu gorile. Stanovali su u njima Hrvati”.⁷⁶⁹ Džamija je spaljena, a stotinjak kuća je uništeno.⁷⁷⁰ Ovo je potvrdio svjedok potpukovnik Capelle.⁷⁷¹

554. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da je počinjeno razaranje imovine širokih razmjera i da je ono bilo usmjereno protiv Muslimana, dok hrvatske kuće nisu uništavane. Žalbeno vijeće zaključuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da to razaranje nije bilo opravdano vojnom nuždom i da su počinioci postupali s namjerom da unište tu imovinu. Žalbeno vijeće, dakle, podržava zaključak Pretresnog vijeća da je dokazano da je u Svinjarevu počinjeno bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

⁷⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 806.

⁷⁶⁸ T. 2055.

⁷⁶⁹ Svjedok AM, T. 15586.

⁷⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 806.

⁷⁷¹ T. 13317-18.

(ii) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

555. Pretresno vijeće navodi da su razaranja i pljačkanje u Svinjarevu već spomenuti u Prvostepenoj presudi, ali ne kaže gdje.⁷⁷²

556. Žalbeno vijeće u Prvostepenoj presudi nije pronašlo činjenične nalaze ili dokaze u vezi s tom pljačkom, te smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama nije mogao zaključiti da je krivično djelo pljačke dokazano za Svinjarevo, tačka 39 (Kordić).

(d) Gomionica u aprilu 1993.(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

557. Pretresno vijeće je utvrdilo da je HVO granatirao Gomionicu⁷⁷³ i da su potom vojnici HVO zapalili kuće, razorivši 131 od 159 kuća, kao i mekteb i turbe.⁷⁷⁴ Svjedok TW04 (na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*) svjedočio je da su zapalili kuće i da im je cilj pritom bio “uništiti dokaze”.⁷⁷⁵ Svjedok je dalje naveo da katoličkoj crkvi i hrvatskim domovima i objektima nije nanesena nikakva šteta.⁷⁷⁶

558. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da je razaranje imovine imalo velike razmjere i da je bilo usmjereno na muslimanske kuće, dok kuće Hrvata nisu uništavane; stoga bi svaki razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da ovo razaranje nije bilo opravdano vojnom nuždom, te da su počinioci postupali s namjerom da unište dotičnu imovinu. Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća da je za Gomionicu dokazano bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

(ii) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

559. Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje svjedoka TW01 (na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*), koji je rekao da je HVO “dolazila sa kamionima, sa tamićima, sa traktorima i iz donjeg dijela sela su pljačkali, znači nosili sve što se može odnijeti,”⁷⁷⁷ a kasnije su im u tome pomagali i civili “koji su nosili u rukama, na leđima ili u tačkama gonili, recimo, razne neke i vjerovatno vrijedne stvari”⁷⁷⁸.

⁷⁷² Prvostepena presuda, par. 806.

⁷⁷³ Prvostepena presuda, par. 665.

⁷⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 806.

⁷⁷⁵ *Blaškić*, T. 9271.

⁷⁷⁶ *Blaškić*, T. 9273.

⁷⁷⁷ *Blaškić*, T. 9270.

⁷⁷⁸ *Blaškić*, T. 9270.

560. Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je dokazana pljačka u Gomionici, tačka 39 (Kordić).

(e) Višnjica u aprilu 1993.

(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

561. Pretresno vijeće je zaključilo da je u toku napada na Višnjicu 18. aprila 1993. Muslimanima uništavana imovina. Navelo je da su kuće zapaljene,⁷⁷⁹ tako da su u gotovo svim kućama ostali samo goli zidovi.⁷⁸⁰

Svjedok D je ovako opisao situaciju:⁷⁸¹

Pitanje: U smislu uticaja na muslimansko stanovništvo u tim selima, kakav je rezultat tih napada u aprilu 1993. godine, koliko ste vi to osobno mogli vidjeti? Odgovor: Već je, ovaj, među muslimanskim stanovništvom zavladao panika, jer sad se jasno vidjelo da HVO nema nikakve granice. Znači, da im nije strano ni paljenje kuća, jer mnogo objekata je zapaljeno [...] Pitanje: Koliko je otprilike bošnjačkih kuća po vašim saznanjima bilo razoreno u napadima u aprilu 1993.? Odgovor: U ovom momentu, ovaj, ne znam tačan broj, ali znam da ih je bio prilično veliki broj u Rotilju i u Višnjici, veliki broj kuća je spaljen i uništen, i u Gomjenici takođe.

U svom iskazu svjedok potpukovnik Capelle potvrdio je takvo razaranje.⁷⁸²

562. Žalbeno vijeće zaključuje da je razaranje imovine imalo velike razmjere i da je bilo usmjereno na muslimanske kuće, te da bi svaki razumni presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da ovo razaranje nije bilo opravdano vojnom nuždom i da su počinioci postupali s namjerom da tu imovinu unište. Dakle, bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom dokazano je za Višnjicu, tačka 38 (Kordić).

(f) Polje Višnjica u aprilu 1993.

(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

563. Pretresno vijeće je utvrdilo da je 18. aprila 1993. na Polje Višnjica izvršen napad i da su “neke [kuće] i spaljene”,⁷⁸³ uz napomenu da su među razorenim kućama hrvatske kuće ostale netaknute.⁷⁸⁴ Ovo je konstatovano na osnovu svjedočenja svjedoka TW11 (transkript sa suđenja *Blaškić*). Svjedok TW11 je naveo da su spaljene kuće pripadale Muslimanima i da ni jedna jedina hrvatska kuća nije bila predmet napada.⁷⁸⁵ Pretresno vijeće je takođe utvrdilo da je “[p]oginulo između 10 i 13 civila, a 103 objekta su

⁷⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 806.

⁷⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 804.

⁷⁸¹ Svjedok D, T. 9258-59.

⁷⁸² T. 13308-43.

⁷⁸³ Prvostepena presuda, par. 806.

⁷⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 804.

⁷⁸⁵ *Blaškić*, T. 6721.

spaljena”.⁷⁸⁶ Žalbeno vijeće napominje da iz nepoznatih razloga nije podignuta optužba za ubistvo ni protivpravni napad na civile, te Žalbeno vijeće nije u poziciji da razmatra ove dokaze.

564. Žalbeno vijeće zaključuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao utvrditi da je u Polju Višnjici počinjeno bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

(g) Behrići u aprilu 1993.

(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

565. Pretresno vijeće je utvrdilo da su u Behrićima uništene gotovo sve kuće.⁷⁸⁷ Ono se oslanjalo na svjedočenje svjedoka potpukovnika Capellea, koji je rekao da je “tu razaranje odista mnogo vidnije”⁷⁸⁸. Pojasnio je da su tu “maltene sve kuće ostale bez krova”⁷⁸⁹, i da je nastala gotovo potpuna pustoš: “Vidimo skupinu kuća koje su sve razorene, sve. Naprimjer, vidimo da kuće s desne strane i bliže nama još uvijek imaju krov, ali može se vidjeti da je unutrašnjost tih kuća bila uništena, što važi i za kuće koje su iza ovih naprijed.”⁷⁹⁰

566. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da je razaranje imovine širom opštine Kiseljak imalo velike razmjere i da je bilo povezano s napadima, te da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da ovo razaranje nije bilo opravdano vojnom nuždom i da su počinioci postupali s namjerom da unište dotičnu imovinu. Dakle, bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom dokazano je za Behriće, tačka 38 (Kordić).

(h) Gromiljak u aprilu 1993.

(i) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

567. Pretresno vijeće je utvrdilo da je HVO napao Gromiljak, izbacio stanovništvo iz kuća, a kuće zapalio.⁷⁹¹ Pretresno vijeće se zapalilo na svjedoka TW26,⁷⁹² koji potvrđuje da se razaranje dogodilo u sklopu napada HVO-a.⁷⁹³

568. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama zaista mogao zaključiti da je za Gromiljak dokazano bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

⁷⁸⁶ Prvostepena presuda, fusnota 1327.

⁷⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 804.

⁷⁸⁸ T. 13316.

⁷⁸⁹ T. 13316.

⁷⁹⁰ T. 13316.

⁷⁹¹ Prvostepena presuda, par. 665, fusnota 1327.

⁷⁹² Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁷⁹³ *Blaškić*, T. 8015-16.

(i) Tulica i Han-Ploča-Grahovci u junu 1993.

569. Pretresno vijeće je utvrdilo da su u vezi s Tulicom dokazani ubistvo i nečovječno postupanje, te da je 12-13. juna 1993. HVO napao sela u opštini Kiseljak; međutim, jedina sela u opštini Kiseljak za koja optužnica tereti u junu jesu Tulica i Han-Ploča-Grahovci; zato će se razmatrati jedino dokazi vezani za ova mjesta, a ne za čitavu opštinu Kiseljak. Pretresno vijeće je navelo:

Tulica se nalazi 15-ak kilometara od Kiseljaka, južno prema Sarajevu. Prije rata imala je oko 350 stanovnika, koji su svi bili Muslimani, ali bili su okruženi selima sa hrvatskim ili srpskim stanovništvom. Tokom rata se Tulica našla između položaja HVO-a i VRS-a, te je povremeno granatirana. Neki od stanovnika su otišli, te je broj stanovnika pao na 250. Optužba tvrdi da je 12. juna 1993. Tulicu napao HVO, što je za posljedicu imalo smrt najmanje 12 seljana i uništenje sela. Napad je počeo žestokim granatiranjem sela koje je trajalo od oko 10:00 sati do podneva. Nakon granatiranja uslijedio je pješadijski napad na selo iz više pravaca. Jedan je svjedok opisao kako su vojnici HVO-a pjevali i vikali dok su palili kuće (nosili su pumpe i sprejeve sa benzinom) i tjerali civilno stanovništvo do mjesta gdje su muškarci odvojeni od žena. Isti je svjedok vidio kako je ubijeno sedam muškaraca koje je poznao: čuo je za još ubistava, među njima i za ubistvo jednog penzionera i tri žene, od kojih je jedna živa spaljena u svojoj kući. Preživjeli muškarci ukrčani su na kamion i odvezeni u kasarnu u Kiseljaku. Drugi je svjedok opisao kako su žene natjerane da predaju novac i nakit, a muškarci odvedeni u koloni, te su četvorica izvedena i ubijena iz vatrenog oružja: po riječima ovog svjedoka, ubijeno je 11 muškaraca i jedna žena. Vojnici su bili u crnim ili maskirnim uniformama i oko ruku su imali bijele trake: vojnici u crnom identifikovani su kao pripadnici jedinica "Apostoli" i "Maturice", koji su bili stacionirani u Kiseljaku, a oni u maskirnom kao pripadnici HVO-a.⁷⁹⁴

Han-Ploča i Grahovci su povezana sela koja se takođe nalaze južno od Kiseljaka na putu ka Sarajevu, nedaleko Tulice. Ubrzo nakon napada na Tulicu HVO je napao i njih. Optužba je izvela dokaze da je HVO izdao ultimatum Muslimanima da predaju naoružanje. Nakon isteka ultimatum, HVO i VRS su granatirali selo i kuće su zapaljene. Uslijedio je pješadijski napad HVO-a. Nakon ulaska u selo, vojnici HVO-a su poredali tri Muslimana uza zid i strijeljali ih. Pobili su još neke muškarce i zapalili garažu u kojoj su se nalazili ljudi. Žene i djeca su zatim odvedeni u kasarnu u Kiseljaku. Jedan je svjedok rekao da su mu ubijeni sestra (stara 15 godina), otac i baka, te da su tokom napada ili nakon zarobljavanja ubijene ukupno 64 osobe.⁷⁹⁵

(i) Tulicaa. Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

570. Svjedok AN i svjedok AF svjedočili su o ubistvu dvanaest civila, među kojima su bili Zijad Huseinović, Aziz Huseinović, Hasim Huseinović, Safet Haskić, Refik Huseinović, Ahmed Bajraktarević i Mufid Tulić.⁷⁹⁶ Iz svjedočenja svjedoka AN nije jasno da li su ove osobe bile borci, pošto se spominje da je Mufid Tulić imao ličnu ispravu u kojoj je pisalo da je pripadnik ABiH, te da su Ahmeda Bajraktarevića ispitivali o dokumentima.⁷⁹⁷ Ipak, bez obzira na to da li su ovi ljudi u vrijeme kada su

⁷⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 721 (fusnote izostavljene).

⁷⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 722 (fusnote izostavljene).

⁷⁹⁶ T. 15667-68. Svjedok AF, T. 14056.

⁷⁹⁷ T. 15671-73.

ubijeni bili borci ili nisu, dokazi jasno govore o tome da su se oni tada nalazili u vlasti pripadnika HVO-a, da su bili zatočeni na groblju u Tulici,⁷⁹⁸ dakle, da su bili *hors de combat*.

571. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su ovi slučajevi lišavanja života u Tulici u junu 1993. predstavljali ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić).

b. Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

572. Pretresno vijeće se pozvalo na svjedoka AF, koji je naveo da su ubijene osobe najprije podvrgnute maltretiranju: Kasima Huseinovića vojnici su udarali kundacima u grudi i glavu, štitirali ga i potom ustrijelili. Azizu Huseinoviću pucali su u nogu prije nego što su ga ubili, a Safeta Katkića, Refika Huseinovića, Aziza Huseinovića, Mufida Tulića i Ahmeda Bajraktarevića prisilili su da trče niz strminu, a onda na njih otvorili vatru, tako da su ovi padali nizbrdo.⁷⁹⁹

573. Žalbeno vijeće zaključuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su u selu Tulica počinjeni nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić).

(c) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić)

574. Pretresno vijeće se pozvalo na svjedoka TW15 (na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*), koji je svjedočio da su vojnici HVO-a 12. juna 1993. zapalili više kuća u Tulici i da je među njima bio i izvjesni Medić,⁸⁰⁰ koji je polijevao kuće benzinom iz kanistera; svjedok nije vidio čime je zapaljena vatra.⁸⁰¹ On je rekao da su vlasnici tih kuća bili Sifet Kačaćić, Zijad Huseinović i on sam, te da je moguće da su zapaljene zato jer je u njima pronađeno oružje.⁸⁰²

575. Žalbeno vijeće zaključuje da bi svaki razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da činjenica da je u kući nađeno oružje ne predstavljala valjano vojno opravdanje da se one unište. Žalbeno vijeće stoga podržava zaključak Pretresnog vijeća da je za Tulicu u junu 1993. dokazano bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić).

⁷⁹⁸ T. 15669-71.

⁷⁹⁹ T. 14056-58.

⁸⁰⁰ *Blaškić*, T. 8667-68.

⁸⁰¹ *Blaškić*, T. 8639, 8667-68.

⁸⁰² *Blaškić*, T. 8640-41.

(d) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

576. Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje svjedoka AF i svjedoka AN, koji su lično vidjeli kako su vojnici pljačkali vrijedne stvari iz kuća u Tulici i odvozili ih;⁸⁰³ jedan vojnik HVO-a gurao je tačke pune elektronske opreme, među kojom jedan televizor, te stereo i video aparate;⁸⁰⁴ vojnici HVO-a vozili su se unaokolo u automobilima koji su pripadali seljanima.⁸⁰⁵

577. Žalbeno vijeće zaključuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je krivično djelo pljačke dokazano za Tulicu u junu 1993., tačka 39 (Kordić).

(ii) Han-Ploča-Grahovcia. Ubistvo, tačka 7 (Kordić) i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić)

578. Pretresno vijeće je u vezi sa Han-Pločom utvrdilo da su “[n]akon ulaska u selo, vojnici HVO-a poredali tri Muslimana uza zid i strijeljali ih. Pobili su još neke muškarce i zapalili garažu u kojoj su se nalazili ljudi.”⁸⁰⁶

579. Svjedok TW12⁸⁰⁷ rekao je da je oko 60 osoba odvedeno u kasarnu u Kiseljaku; ti ljudi nikada se nisu vratili i ne zna se šta se s njima dogodilo.⁸⁰⁸ Svjedokinja TW08⁸⁰⁹ rekla je da je vidjela da se Muslimani odvođe kao taoci, te i da se nakon napada 95-100 osoba iz sela Grahovci vode kao nestale.⁸¹⁰ Svjedok TW16 je svjedočio da su mu neki ljudi koji su bili prisutni u vrijeme tog događaja rekli da mu je 15-godišnja sestra ubijena, te da mu majke i djeda mu nema još od dana napada, kao i ukupno još 64 osoba.⁸¹¹ Kada je sudija od njega tražio da kaže jesu li oni nestali ili su ubijeni, svjedok je rekao da se niko od njih nije vratio, da je jedan broj njih uhapšen i odveden u kasarnu u Kiseljaku, poslije čega ih više niko nije vidio, pa on smatra da su mrtvi.⁸¹² Osim toga, selo nije pružilo znatniji otpor pošto je sela branila jedino “seoska straža”, odnosno dvadesetak ljudi koji nisu bili pripadnici ABiH.⁸¹³ Nije jasno da li su bili pripadnici TO-a.

⁸⁰³ Svjedok AF, T. 14060.

⁸⁰⁴ Svjedok AN, T. 15665-66.

⁸⁰⁵ Svjedok AN, T. 15665-66.

⁸⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 722.

⁸⁰⁷ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸⁰⁸ *Blaškić*, T. 8997.

⁸⁰⁹ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸¹⁰ *Blaškić*, T. 8997.

⁸¹¹ *Blaškić*, T. 8950.

⁸¹² *Blaškić*, T. 8950-51.

⁸¹³ *Blaškić*, T. 9005.

580. Premda nije poznat tačan broj nestalih osoba (kreće se između 60 i 100 ljudi), kao ni način na koji su one ubijene ili nestale, veliki broj nestalih osoba ide u prilog zaključku da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su mnogi od njih ubijeni nakon što su ih u Han-Ploči zarobili vojnici HVO-a. Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća da su ubistvo, tačka 7 (Kordić), i hotimično lišavanje života, tačka 8 (Kordić), dokazani.

(b) Nehumana djela, tačka 10 (Kordić) i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić)

581. Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje svjedokinje TW08,⁸¹⁴ koja je izjavila da nije bila očevidac silovanja, ali da poznaje jednu mlađu ženu iz sela Duhri koja je bila silovana. Svjedokinja TW08 o tom incidentu nije rekla ništa bliže. Takođe je navela da je vidjela kako Zoran Ljevacki odvođa u autu Adinu Jusić, ali da ne zna da li se Adini Jusić išta dogodilo.

582. Žalbeno vijeće napominje da u Optužnici nema optužbe u vezi sa selom Duhri, te da se dokazi koji se odnose na selo Duhri ne nalaze pred Vijećem. Na temelju činjenice da su žene bile u strahu i da su bježale i da su Adinu Jusić odveli u autu, Žalbeno vijeće smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su nehumana djela, tačka 10 (Kordić), i nečovječno postupanje, tačka 12 (Kordić), dokazani, te poništava zaključak Pretresnog vijeća.

(c) Bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38)

583. Sažeto, u Prvostepenoj presudi se kaže sljedeće:

Svjedok TW12 opisao je napad na Grahovce, gdje su pripadnici HVO-a došli u selo da zapale kuće; vidio je [...] kako vojnici HVO-a pale džamiju. [...] Džamija u Han-Ploči je prva zapaljena, a zatim su zapaljene kuće.⁸¹⁵

584. Pretresno vijeće se pozvalo na svjedočenje svjedokinje TW08 i svjedoka TW12.⁸¹⁶ Svjedok TW12 rekao je:

Odgovor: Da, vidio sam vojnike HVO-a. Oznaka je HVO-a jer sam ja bio 30 do 50 metara od njih odmaknut. Vidio sam... nije bilo, rekao sam, nije bilo, ovaj, pucanja iz naoružanja, nego jednostavno se zatrče, u vrata udari nogom. Ručno je paljena kuća.

⁸¹⁴ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸¹⁵ Prvostepena presuda, par. 806 (fusnote izostavljene).

⁸¹⁶ U oba slučaja na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

585. Svjedokinja TW08⁸¹⁷ potvrdila je da su razorene kuće na fotografijama koje joj je pokazao tužilac kuće Muslimana. Ona je uz to navela i sljedeće:

Odgovor: Ove su sve zgrade koje su uništene, to su sve muslimanske kuće. Džamija je prva zapaljena. To je sve naše kuće lično i to je sve zapaljeno i izgorilo.⁸¹⁸

Tačan datum razaranja nije poznat, ali jasno je da je to bilo u danima napada. Svjedokinja TW08 navela je da u selu nije bilo pripadnika armije ABiH, ali da je dvadesetak ljudi bilo u “seoskoj straži”. Rekla je i to da je granatiranje počelo od prvoga dana.

586. Žalbeno vijeće smatra da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je razaranje bilo hotimično i da nije bilo opravdano vojnom nuždom, jer jedino su muslimanske kuće razarane, i to u periodu kada nije bilo mnogo borbi. Žalbeno vijeće stoga podržava zaključak Pretresnog vijeća da je bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38 (Kordić), dokazano.

(d) Pljačkanje javne ili privatne imovine, tačka 39 (Kordić)

587. Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedoka TW12⁸¹⁹ koji je rekao da je “Vidio pretežno gdje su se uzimali auti, autobusi, ako je ko imao, ili, recimo, veće kamione. Vidio sam pljačkanje iz kuća. U momentu, što mu je naruku bilo da pokupi, što je mogao lakše da pokupi odmah. I razgovor je bio između njih: 'Hajde, ostavi sad pa ćemo doći drugi dan, jer sad nemamo vremena. Sad što je na mahu ruke da uzmemo'. I odvozili su prema Brnjacima”.⁸²⁰

588. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da je u selima Han-Ploča-Grahovci počinjena pljačka, tačka 39 (Kordić).

(e) Uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju (Han-Ploča)

589. Pretresno vijeće se oslonilo na svjedočenje svjedokinje TW08,⁸²¹ koja je živjela u Grahovcima i koja je izjavila: “Džamija je prva zapaljena. To je sve ... naše kuće lično i to je sve zapaljeno i izgorjelo.”⁸²² Po svemu sudeći, svjedokinja se nalazila u Grahovcima, koji su od Han-Ploče udaljeni kilometar i po. Nije joj postavljeno pitanje o tome da li je vidjela džamiju u plamenu niti kako zna da je

⁸¹⁷ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸¹⁸ *Blaškić*, T. 9003.

⁸¹⁹ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸²⁰ *Blaškić*, T. 9532.

⁸²¹ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸²² *Blaškić*, T. 9003.

ona uništena. Iz njenog svjedočenja ne može se nedvosmisleno utvrditi kog dana je po njenom mišljenju džamija uništena. Pretresno vijeće se takođe pozvalo na svjedočenje svjedoka TW12,⁸²³ koji je rekao sljedeće:

Da, vidio sam paljenje džamije. [...]

Pitanje: Možete li sudu opisati šta ste tačno vidjeli da se dogodilo u džamiji u Han-Ploči?

Odgovor: Da. Vidio sam vojnike HVO-a kako se vesele. Od 10 do 15 možda vojnika je tu bilo. Vidio sam kad su se tri do četiri vojnika su se zatrčala prema džamiji, udarili su nogom u vrata i unišili su u džamiju, ručno je zapaljena, a pucanje je bilo na minaru zapaljivom municijom.⁸²⁴

Svjedočenje svjedoka TW12 jasno pokazuje da je džamija namjerno zapaljena.

590. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su vojnici HVO-a namjerno razorili džamiju, odnosno da je počinjeno krivično djelo uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete ustanovama namijenjenim religiji i obrazovanju. Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća da je tačka 43 (Kordić) dokazana.

C. Zločini u vezi sa zatočavanjem

1. Uvod

591. Pretresno vijeće se tačkama 21, 22, 29, 30, 31, 33 i 35 bavilo u trećem dijelu Prvostepene presude, u poglavlju V, koje govori o zatvaranju i nečovječnom postupanju. Čerkez je proglašen krivim i po članu 7(1) i po članu 7(3) Statuta za protivpravno zatočavanje i zatvaranje (tačke 29, 30), za nečovječno postupanje (tačka 31) vezano za šahovski klub, kino u Vitezu, zgradu SDK i veterinarsku stanicu, za uzimanje civila za taoce (tačka 33), te za nečovječno postupanje (živi štit) (tačka 35). Kordić je po članu 7(1) Statuta proglašen krivim za protivpravno zatočavanje i zatvaranje (tačke 20 i 21) vezano za šahovski klub, kino u Vitezu, zgradu SDK, veterinarsku stanicu, Kaonik, Osnovnu školu u Dubravici, kasarnu u Kiseljaku, zgradu Opštine u Kiseljaku i Rotilj.

2. Zatočenički centri – zatvaranje, tačka 21 (Kordić), tačka 29 (Čerkez) i protivpravno zatočavanje civila, tačka 22 (Kordić), tačka 30 (Čerkez)

(a) Osnovna škola u Dubravici

592. Pretresno vijeće utvrdilo je sljedeće:

⁸²³ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸²⁴ *Blaškić*, T. 9532.

Ta je škola važan centar u kojem je HVO zatočio preko 300 Muslimana od 16. do 30. aprila 1993. Uslovi su bili loši i zatočeni su tjerani da kopaju rovove. Dva su svjedoka optužbe posebno svjedočila o školi:

(i) Kad je Fuad Zečo prebačen iz veterinarske stanice, on i drugi zatočeni (njih ukupno oko 360) smješteni su u sportsku dvoranu škole. Za njihove potrebe brinule su njihove porodice koje su im donosile hranu, piće i druge potrebne stvari. No, neki od zatočenika odvođeni su da kopaju rovove u Nadiocima, Pirićima, na Kuberu, u Tolovićima i na drugim lokacijama. Neki su ubijeni, a neki ranjeni; neki su bili podvrgnuti fizičkom zlostavljanju i ponižavanju dok su kopali rovove. Kad su se borbe približile školi, vojnici HVO-a rekli su zatočenicima da će otići u zrak zajedno sa zgradom. No, zatočeni su 30. aprila 1993. pušteni i rečeno im je da mogu ostati u opštini Vitez ili otići.

(ii) Anto Breljas je svjedočio da su "Vitezovi" preuzeli kontrolu nad školom 16. aprila 1993. Potvrdio je da se u školi nalazilo oko 350 zatočenika Muslimana (muškaraca, žena i djece). Žene i djeca bili su odvojeni od muškaraca: držani su u razredima, a muškarci su držani u sportskoj dvorani. Vojni zatvođenici držani su u podrumu: njih 15 je ubijeno. Po mišljenju svjedoka, uslovi su bili užasni; u sportskoj dvorani nije bilo dovoljno zraka; prehrana nije bila adekvatna i nije bilo ljekarske njege. Zatočeni su zlostavljani i korišćeni kao živi štitovi i za kopanje rovova u blizini škole i kod Kule. To je sve ponukalo svjedoka da protestuje protiv zlostavljanja zatvođenika.⁸²⁵

593. Pretresno vijeće je na osnovu svjedočenja Ante Breljaša zaključilo da se "u školi nalazilo oko 350 zatočenih Muslimana (muškaraca, žena i djece). Žene i djeca bili su odvojeni od muškaraca."⁸²⁶

594. Pregledavši svjedočenje Ante Breljaša, Žalbeno vijeće konstatuje da bi svako pretresno vijeće moglo razumno zaključiti da su u Osnovnoj školi u Dubravici protivpravno zatočavani i zatvarani civili (tačke 21 i 22 za Kordića).

(b) Šahovski klub

595. Pretresno vijeće je utvrdilo sljedeće:

Šahovski klub nalazio se u zgradi nedaleko kina. Nije se mnogo koristio za zatvaranje ljudi. No, optužba je iznijela neke dokaze o tome. Tamo je bio zatočen Edib Zlotrg; baš kao i svjedok L kojeg je stražar pretukao i prijetio mu nožem. I svjedok G bio je zatočen u klubu i rekao je da tamo nisu bili dozvoljene posjete.⁸²⁷

596. Pretresno vijeće je utvrdilo da je u šahovskom klubu bio zatočen Edib Zlotrg.⁸²⁸ Edib Zlotrg je svjedočio o tome da je radio u policiji u Vitezu, pod načelnikom Perom Skopljakom, sve dok se policija nije podijelila na hrvatsku i muslimansku, kada su ga "iz komande TO-a angažovali da radi[m] poslove kriminalističkog tehničara za vojnu policiju [muslimanske strane]."⁸²⁹ Nema osnova da se Edib Zlotrg smatra civilom, pošto nema sumnje da je bio u vojnoj policiji. U svjedočenju Ediba Zlotrga nema podataka o statusu ijednog drugog zatočenika u šahovskom klubu.

⁸²⁵ Prvostepena presuda, par. 783 (fusnote izostavljene).

⁸²⁶ Prvostepena presuda, par. 783, upućuje se na T. 11718-20.

⁸²⁷ Prvostepena presuda, par. 779 (fusnote izostavljene).

⁸²⁸ Prvostepena presuda, par. 779.

⁸²⁹ T. 1607.

597. Pretresno vijeće je utvrdilo da je i svjedok G bio zatočen u šahovskom klubu, ali nije iznijelo nalaz o njegovom statusu.⁸³⁰ Kako su ovom svjedoku dodijeljene zaštitne mjere, Žalbeno vijeće ne može javno raspravljati o sadržaju njegovog svjedočenja.⁸³¹ Ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu objasnili u kakvoj je poziciji bio svjedok G u vrijeme kada je bio zatvoren, u aprilu 1993. godine. Žalbeno vijeće drži da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je svjedok G bio civil.

598. Pretresno vijeće je takođe utvrdilo da je i svjedok L bio zatočen u šahovskom klubu, ali nema konkretnog nalaza o njegovom statusu.⁸³² Kako su za ovog svjedoka određene zaštitne mjere, Žalbeno vijeće ne može javno raspravljati o sadržaju njegovog svjedočenja.⁸³³ Međutim, ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu objasnili koja je tačno bila njegova uloga u aprilu 1993., kada je uhapšen i zatočen. U odsustvu dokaza, Žalbeno vijeće nalazi da optužba nije dokazala da je svjedok L bio civil. Žalbeno vijeće konstatuje da je, osim toga, svjedok L izjavio da je htio da ga uhapsu kako bi se našao u većoj grupi, jer se plašio da će ga ubiti ako ga nađu samog.⁸³⁴ Kako je svjedok želio biti lišen slobode, svojevrijem se pridružio uhapšenima u kamionu i registrovan je kao zatočenik tek po dolasku u kino-dvoranu,⁸³⁵ zvanične odluke da se svjedok L liši slobode ili pritvori nije bilo, pa je u najmanju ruku sumnjivo da bi se ovo moglo smatrati zatočenjem.

599. Žalbeno vijeće nalazi da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su u šahovskom klubu počinjena krivična djela zatvaranja i protivpravnog zatočavanja (tačke 21 i 22 za Kordića i tačke 29 i 30 za Čerkeza), te stoga poništava zaključak Pretresnog vijeća.

(c) Veterinarska stanica

600. Pretresno vijeće je utvrdilo sljedeće:

Optužba tvrdi da je u ovoj stanici [veterinarska stanica] uspostavljen zatočenički centar, te da je korišćen u prvih nekoliko dana sukoba u Vitezu. Svjedočio je i Fuad Zečo, direktor stanice. Njega su onamo doveli vojnici HVO-a ujutro 16. aprila, nakon što je uhapšen kod kuće. Rekao je da je po dolasku zatekao 40-ak Muslimana koji su bili zatočeni u podrumu, a broj zatočenih ljudi ponekad je iznosio i 70-ak [...] Zatočenici su nakon četiri dana odvedeni u školu u Dubravici.⁸³⁶601.

Pretresno vijeće je utvrdilo da je u veterinarskoj stanici bilo zatočeno “40-ak Muslimana” i “70-ak ljudi”, ali nije izričito navelo koji je bio status ovih zatočenih osoba.

⁸³⁰ Prvostepena presuda, par. 799.

⁸³¹ T. 3889-92.

⁸³² Vidi Prvostepenu presudu, par. 799.

⁸³³ T. 6837.

⁸³⁴ T. 6901.

⁸³⁵ T. 6901-02.

⁸³⁶ Prvostepena presuda, par. 780 (fusnote izostavljene).

602. Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje Fuada Zeče, za koga je rečeno da je bio direktor veterinarske stanice. Ovo bi moglo značiti da ga je Pretresno vijeće smatralo civilom. Uvidom u transkript postaje jasno da Fuad Zečo nije bio samo direktor veterinarske stanice, već i “komandant Općinskog štaba Civilne zaštite”.⁸³⁷ Dakle, Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je Fuad Zečo bio civil.

603. Što se tiče drugih zatočenika, svjedok Fuad Zečo naveo je da su svi zatočenici bili muškarci i civili.⁸³⁸ Ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu od svjedoka zatražili da objasni zašto misli da su svi zatočeni bili civili ili koliko je trajalo njihovo zatočenje. Žalbeno vijeće smatra da je na pretresnom vijeću da utvrdi da li je neko civil u onom smislu koji se traži za dotično krivično djelo, te da to vijeće, da bi bilo u mogućnosti da izvede takav zaključak, za to mora raspolagati sa dovoljno podataka. Svjedočenje nekog svjedoka o tome da su zatočenici po njegovom mišljenju bili civili - bez objašnjenja zašto to misli ili pak dodatnih podataka o zatočenicima - dovodi pretresno vijeće u položaj u kojem nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su zatočenici stvarno bili civili. Pored toga, u ovom konkretnom slučaju pokazalo se da je svjedok sebe pogrešno smatrao civilom, a sugestivnost postavljenih pitanja umanjila je vrijednost njegovog svjedočenja. U odsustvu pojašnjenja ili drugih potkrepljujućih dokaza Žalbeno vijeće zaključuje da tužilac nije pokazao van razumnje sumnje da su osobe zatočene u veterinarskoj stanici bile civili.

604. Na temelju prethodno navedenog, Žalbeno vijeće konstatuje da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo zaključiti da su civili bili protivpravno zatočeni i zatvoreni u veterinarskoj stanici, tačka 21 i 22 (Kordić), i tačka 29 i 30 (Čerkez).

(d) Zgrada SDK

605. Pretresno vijeće je utvrdilo sljedeće:

Treći zatočenički centar u Vitezu uspostavljen je u zgradi SDK: radilo se o poslovnoj zgradi Vitezu. Zatočenici su tamo držani oko dvije sedmice nakon 16. aprila 1993., prije nego što su svi ili prebačeni nekamo ili pušteni. Osim činjenice da nije bilo mjesta da se legne, svjedoci optužbe nisu tvrdili da je bilo zlostavljanja: bilo je dovoljno hrane i vode, porodicama je bilo dozvoljeno da ih posjećuju i mogli su da idu kod ljekara. No, zatočenici su odvođeni na kopanje rovova. Mirsad Ahmić je odveden da pet dana kopa rovove u Kratinama, u blizini linije fronta gdje je bilo veoma opasno: zatočenicima su prijetili sjekirom i morali su da rade danonoćno.⁸³⁹

606. Pretresno vijeće je utvrdilo da su u zgradi SDK držani “zatočenici”, ali nije dalo nalaz o njihovom o statusu.

⁸³⁷ T. 6508.

⁸³⁸ T. 6513-14.

⁸³⁹ Prvostepena presuda, par. 781 (fusnote izostavljene).

607. Svjedok Sulejman Kavazović bio je pripadnik TO-a i on je ispričao da je, čuvši da su počele borbe, shvatio “da ne smije[m] da iziđe[m] napolje pošto su [me] svi znali da sam pripadnik štaba Teritorijalne odbrane”.⁸⁴⁰ I svjedok Mirsad Ahmić bio je mobilisan u TO.⁸⁴¹ Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su ovi svjedoci bili civili. Osim toga, u zgradi SDK bio je zatočen i Edib Zlotrg,⁸⁴² a za njega smo već utvrdili da nije bio civil.

608. Svjedok Sulejman Kavazović je takođe naveo da je, kad je on 18. aprila 1993. stigao u zgradu SDK, tamo bilo zatočenih muškaraca – “djece [...] od dvanaest godina pa nadalje, i bio je Nazif Arnaut, sa 64 godine”.⁸⁴³ Na osnovu ovog svjedočenja Žalbeno vijeće konstatuje da je razumni presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su “djeca od dvanaest godina pa nadalje” bila civili. Što se tiče Nazifa Arnauta, kojeg je svjedok po svemu sudeći poznavao, Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je Nazif Arnaut prešao starosnu granicu za mobilizaciju i stoga bio civil. Tužilac nije pokušao utvrditi koliko dugo je Nazif Arnaut bio zatočen.

609. Žalbeno vijeće smatra da sila koja ih drži, mora u nekom razumnom roku procesuirati zatočenike i utvrditi jesu li oni civili. U ovom slučaju dokazi ne idu u prilog pretpostavci da je HVO zatočavao redom sve Muslimane civile, već ukazuju na to da su im ciljna grupa bili vojni obveznici, muškarci vojne dobi od 18 do 60 godina. Sila koja drži zatočenike ima razuman rok da utvrdi da li je neka osoba civil, kao i da utvrdi da li postoje osnovni razlozi za uvjerenje da je ugrožena bezbjednost sile koja drži zatočenike. Pretresno vijeće je uopšteno zaključilo da je “[t]vrdnja da su [zatočenici] zatvarani iz bezbjednosnih razloga, ili zbog njihove vlastite bezbjednosti, po mišljenju Pretresnog vijeća, neutemeljena”.⁸⁴⁴ Ocjena da neki zatočeni civil predstavlja konkretnu prijetnju bezbjednosti države mora se donijeti za svakog ponaosob. Žalbeno vijeće je, u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*, prihvatilo da se sili koja drži zatočenike daje razuman rok da utvrdi koji od zatočenika predstavljaju opasnost.⁸⁴⁵

610. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su Nazif Arnaut i nekolicima djece bili protivpravno zatočeni, te podržava zaključak Pretresnog vijeća da su

⁸⁴⁰ T. 7365.

⁸⁴¹ T. 13780.

⁸⁴² T. 1663-65.

⁸⁴³ T. 7366-67, “Ja sam došao 18., a neki su već 17., 16. privedeni u taj SDK. Bili su ljudi, bilo je i djece, djece uglavnom od dvanaest godina pa nadalje, i bio je Nazif Arnaut sa 64 godine. Svi su bili Muslimani. Nije bilo ni Srba, ni Hrvata, ni Roma, ni bilo koga sem Muslimana. Uglavnom, prostor u kojem smo se mi nalazili u SDK, kao prostor je bio sasvim skučen. Prostora nismo imali koliko je nas bilo, nismo imali dovoljno prostora da legnemo. Morali smo sjediti naveče.” Na pitanje da li su svi oni bili muškarci, odgovorio je: “Jeste, samo su muškarci bili.”

⁸⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 800.

⁸⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327.

zatvaranje, tačka 21 (Kordić), tačka 29 (Čerkez), i protivpravno zatočavanje, tačka 22 (Kordić), tačka 30 (Čerkez) dokazani kada je riječ o zgradi SDK.

(e) Kino-dvorana u Vitezu (Dom kulture)⁸⁴⁶

611. Pretresno vijeće utvrdilo je sljedeće:

Kino-dvorana u Vitezu dio je kompleksa koji su ljudi nazivali “kino” ili “dom kulture” ili “radnički univerzitet”. Tokom rata u tom se kompleksu nalazio štab Viteške brigade. U dijelovima kompleksa (prvo u podrumu, a zatim i u kino-dvorani) takođe je nakon 16. aprila 1993. zatočeno 200-300 muškaraca Muslimana razne dobi, koji su prethodno prikupljeni.⁸⁴⁷

612. Pretresno vijeće je konstatovalo da je bilo “zatočeno 200-300 muškaraca Muslimana razne dobi, koji su prethodno prikupljeni,”⁸⁴⁸ ali nije navelo njihov status.

613. Pretresno vijeće se pozvalo na svjedoka AC, koji je rekao da je u kinu bio zatočen zajedno sa grupom od trinaest uglednih Muslimana.⁸⁴⁹ Pošto su za ovog svjedoka određene zaštitne mjere, Žalbeno vijeće ne može javno raspravljati o sadržaju njegovog svjedočenja.⁸⁵⁰ Međutim, ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu pokušali da razjasne koji je tačno bio status ovog svjedoka u aprilu 1993. i Žalbeno vijeće konstatuje da bez dodatnih pojašnjenja ili dokaza o tome nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao utvrditi da je svjedok AC bio civil.

614. Kada je riječ o trinaest uglednih Muslimana koji su bili zatočeni zajedno sa svjedokom AC, među kojima su bili Enes Surković, Mirsad Ahmić, Edib Zlotrg i Kadir Džidić, Pretresno vijeće nije donijelo nalaze o njihovom statusu. Kako je konstatovano gore, Edib Zlotrg i Mirsad Ahmić nisu bili civili. Svjedok Kadir Džidić je naveo da je bio “član SDA [...] i predsjednik njenog lokalnog ogranka u Vitezu”, “član koordinacionog odbora za zaštitu interesa muslimanskog naroda”, “član ratnog predsjedništva u Vitezu” i “kooptirani član ratnog predsjedništva nakon [svog] izlaska iz zatvora u Zenici”.⁸⁵¹ Ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu objasnili koji je bio njegov status u aprilu 1993. Žalbeno vijeće konstatuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je svjedok Kadir Džidić bio civil.

615. U vezi sa svim ostalim osobama u zatočeničkom centru, svjedok Kadir Džidić rekao je sljedeće:

Pitanje: Da li su oni, mislim na one koji su već bili u podrumu, da li su oni nosili uniforme?

⁸⁴⁶ Svjedoci je takođe spominju pod nazivom Radnički univerzitet.

⁸⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 777 (fusnote izostavljene).

⁸⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 777.

⁸⁴⁹ T. 12606-07.

⁸⁵⁰ T. 12567-68; 12608-09.

⁸⁵¹ T. 4003.

Odgovor: Ovi koji su bili zatvorenici nisu nosili uniforme, a ovi koji su bili stražari na vratima su nosili uniforme.

Pitanje: Zatočenici su bili civili; da li to želite reći?

Odgovor: To je to.

Pitanje: Radilo se samo o muškarcima?

Odgovor: Bili su to muškarci različite starosne dobi, od možda nekih 17, 18 godina do 65 godina ili možda više.⁸⁵²

Ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu pokušali utvrditi zašto svjedok smatra da su svi zatočenici bili civili. Vrijednost ovog svjedočenja umanjuje sugestivna priroda postavljenih pitanja. Žalbeno vijeće konstatuje da bez dodatnih pojašnjenja i potkrepljujućih dokaza nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi došao do zaključka da su svi zatočenici bili civili. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da oni zatočenici za koje je rečeno da imaju 17 godina i više od 65 godina jesu bili civili.

616. Svjedok L, za kojeg je gore utvrđeno da nije bio civil, svjedočio je o tome da je ondje bilo 200 zatočenika, sve muškaraca između sedamnaest i šezdeset godina.⁸⁵³ Činjenica da su svi oni bili u dobi vojnih obveznika navodi na ozbiljnu sumnju da bi oni mogli biti civili, a kako drugih dokaza o tome nema, Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su svi zatočeni bili civili, a mogao bi zaključiti da sedamnaestogodišnji zatočenici jesu bili civili.

617. Pretresno vijeće je konstatovalo da je svjedokinja S, ljekarka, liječila "civile (muškarce i žene) koji su bili zatočeni u kinu".⁸⁵⁴ Uvidom u transkript ustanovljeno je da je svjedokinja S liječila žene koje su bile zatočene u Novacima, a ne u kinu u Vitezu.⁸⁵⁵ Iako su ove žene bile zatočene u krajnje teškim uslovima, Žalbeno vijeće bi postupilo *ultra vires* kada bi raspravljalo o tome, jer se nijedan ni drugi optuženi za to ne terete. Svjedokinja S je rekla da je u zdravstvenom centru pregledavala muškarce Muslimane, za koje ona izjavljuje da su civili.⁸⁵⁶ Žalbeno vijeće smatra da iz iskaza koji je ona dala nije jasno gdje su držani ti muškarci. Svjedokinja S je navela da je, kao član Komisije koja je pregledala ukupno 150 zatočenika, krajem aprila 1993. pregledala oko 50 zatočenika iz kina, kako bi utvrdila da li neke od njih iz zdravstvenih razloga treba osloboditi. Svjedokinja S je rekla da je "[v]ećina bila mlađe i

⁸⁵² T. 4017.

⁸⁵³ T. 6861.

⁸⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 778.

⁸⁵⁵ T. 7940-41.

⁸⁵⁶ T. 7939.

srednje životne dobi, ali bilo je i starijih”.⁸⁵⁷ Sam iskaz da je većina bila “mlađe dobi” i da su neki bili “stariji” nije dovoljan za to da razumni presuditelj o činjenicama zaključi da su zatočnici bili civili.

618. Osim toga, kako je navela svjedokinja S, dr. Drita Mahmutović je rekla da je njen suprug, dr. Ekrem Mahmutović, zatočen u kinu.⁸⁵⁸ Međutim, ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu objasnili koji je bio položaj Ekrema Mahmutovića. Bez bližih odrednica i relevantnih pojašnjenja, Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je Ekrem Mahmutović bio civil.

619. Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Tokom sastanka u kinu 17. aprila 1993. Mario Čerkez rekao je pukovniku Morsinku iz PMEZ-a da u svom zatvoru drži ljude (muškarce, pošto je sve muškarce smatrao sposobnim za borbu): žene i djecu je pustio.⁸⁵⁹

U toku glavnog ispitivanja svjedok Morsink je naveo da “nas je g. Čerkez obavijestio da je više osoba stavio u zatvor”, ali tužilac ne objašnjava gdje su ti ljudi bili držani i koji im je bio status.⁸⁶⁰ Tek u unakrsnom ispitivanju rečeno je da su se zatočnici nalazili u kinu.⁸⁶¹ Što se tiče zatočenih muškaraca, Pretresno vijeće nije utvrdilo koji je bio njihov status. Ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu pitali svjedoka da pojasni status tih muškaraca. U odsustvu takvog pojašnjenja ili drugih dokaza da se radi o civilima, Žalbeno vijeće zaključuje da na osnovu ovog svjedočenja razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su zatočeni muškarci bili protivpravno zatočeni.

620. Kada je riječ o ženama i djeci, Pretresno vijeće nije navelo njihov status, ali Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su žene i djeca bili civili. Dokazi pokazuju da su žene i djeca oslobođeni 17. aprila 1993. Iz svjedočenja svjedoka Morisinka ne može se utvrditi kada su žene i djeca zatočeni, ali ako se ono analizira u kontekstu predmeta, Žalbeno vijeće nalazi da ne bi bilo razumno zaključiti da se to dogodilo prije 16. aprila 1993. Civilna osoba je protivpravno zatočena ukoliko ne postoje osnovani razlozi za uvjerenje da ju je neophodno zatočiti radi bezbjednosti sile koja sprovodi zatočavanje. Svjedok Morsink je naveo da mu je Čerkez, kad ga je pitao zašto uopšte pritvaraju žene i djecu, odgovorio da je u jeku borbe teško razlikovati vojnike od civila i da su oni oslobodili žene i djecu kada su shvatili da opasnost predstavljaju samo muškarci određene dobi.⁸⁶² Žalbeno vijeće je u Drugostepenoj presudi u predmetu Čelebići smatralo da “nema bjanko opravdanja da se u takvim uslovima zatoči cjelokupno civilno stanovništvo jedne strane u sukobu, nego da u vezi sa svakim pojedinim zatočenim civilom mora kao preduslov postojati procjena da taj civil predstavlja

⁸⁵⁷ T. 7948.

⁸⁵⁸ T. 7937.

⁸⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 788.

⁸⁶⁰ T. 7995.

⁸⁶¹ T. 8276-77.

⁸⁶² T. 8277.

konkretnu opasnost za bezbjednost države”.⁸⁶³ Strana koja uzima zatočenike ima na raspolaganju “razuman rok” da utvrdi da li određeni zatočenik predstavlja opasnost po bezbjednost države.⁸⁶⁴ Ipak, nedopustivo je da su predmet takvog postupanja žene, djeca i svi građani, te da se svi oni drže u zatočeništvu.

621. Svjedok Buffini je ispričao kako je, u kući PMEZ-a u Vitezu 20. i 21. aprila 1993. prisustvovao jednom sastanku zajedničke komisije sa predstavnicima HVO-a i ABiH na lokalnom nivou, među kojima je bio i Čerkez.⁸⁶⁵ Odlučeno je da će se razmijeniti spiskovi zatvorenika i tijesno surađivati sa MKCK-om u vezi s njihovim oslobađanjem.⁸⁶⁶ Svjedok Buffini je svjedočio o tome kako su ga povelili u kino u Vitezu, zajedno sa generalom Petkovićem (HVO) i generalom Halilovićem (ABiH), da je tu vidio 60 zatočenih muškaraca između 30 i 55 godina, te da ih je bilo veoma malo mlađih od 30 godina. U svom svjedočenju nije precizirao datum ove posjete.⁸⁶⁷ Rekao je da su se dva generala dogovorila da svi zatočenici slobodno mogu otići istog trenutka, odnosno da mogu napustiti kino ukoliko to žele. Ali samo je šest zatočenika odlučilo da ode, a svi drugi bili su nepovjerljivi, “u strahu da će vojnici HVO-a u tom kraju ili pucati na njih ili ih napasti čim izađu iz kina. Tako da su, zapravo, ostali”.⁸⁶⁸ Žalbeno vijeće zaključuje da na osnovu ovog svjedočenja nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su zatočenici u kinu bili protivpravno zatočeni civili.

622. Pretresno vijeće se takođe oslanjalo na dokumentacione dokaze i konstatovalo je sljedeće: “DP Z767; DP 805; DP 807 i DP 807/1 su dokumenti koje je potpisao Tihomir Blaškić, a odnose se na postupanje sa zatočenicima u Srednjoj Bosni”.⁸⁶⁹ Ti dokumenti tiču se “postupanja za zatočenicima u Srednjoj Bosni”, međutim, Žalbeno vijeće smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da ti dokumenti potkrepljuju nalaz da su zatočenici bili civili ili da su u kinu u Vitezu bili protivpravno zatočeni.⁸⁷⁰

⁸⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 327 (naglasak u originalu).

⁸⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 328.

⁸⁶⁵ T. 9372-75.

⁸⁶⁶ T. 9346-47.

⁸⁶⁷ T. 9347-48.

⁸⁶⁸ T. 9348.

⁸⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 77, fusnota 1614.

⁸⁷⁰ DP Z807 je zapovijed koju je Blaškić, 24. aprila 1993., izdao svim komandantima jedinica HVO-a, naredivši sljedeće: “Ophoditi se prema uhićenim borcima i uhićenim civilima humano i osigurati im adekvatnu zaštitu.” DP Z805 je zapovijed koju je Blaškić izdao 24. aprila 1993. i u kojoj se kaže: “1. Osigurati nesmetani pristup i pružanje pomoći svakom ranjeniku bez obzira da li se radi o civilu, vojniku ili vojniku neprijateljske vojske. 2. Prema civilima i zarobljenicima ponašati se sukladno međunarodnim konvencijama i propisima a o zarobljenim i zadržanim odmah dostavljati spiskove u OZ SB. 3. Za izvršenje ove zapovijedi odgovorni su mi [Blaškiću] neposredno podređeni zapovjednici”, a DP Z807/1 je zapovijed koju je Blaškić 27. aprila 1993. uputio komandantu Viteške brigade naredivši sljedeće: “1. Zabranjujem svako postupanje sa privremeno zadržanim civilima suprotno temeljnim odredbama Ženevske konvencije. 2. Zapovijed stupa na snagu odmah, a za njeno izvršenje odgovoran mi je zapovjednik brigade.”

623. Da zaključimo, Žalbeno vijeće nalazi da je - na osnovu svjedočenja Kadira Džidića, svjedoka L i svjedoka Morsinka o tome da je među zatočenicima bilo muškaraca civila od 17 i preko 65 godina, kao i žena i djece – razumno pretresno vijeće moglo zaključiti da je dokazano da su u kinu u Vitezu počinjena krivična djela zatvaranja, tačka 21 (Kordić), tačka 29 (Čerkez) i protivpravnog zatočavanja civila, tačka 22 (Kordić) i tačka 30 (Čerkez).

(f) Zatočenički centar Kaonik

624. Pretresno vijeće je konstatovalo da su “muslimanski civili i pripadnici TO u dva [su] navrata zatvarani u logor: prvi put nakon napada HVO-a na opštinu u januaru 1993. i drugi put nakon napada u Lašvanskoj dolini u aprilu 1993. Primjerice, u maju 1993. na spisku je bilo navedeno 79 zatočenika.”⁸⁷¹

625. Pregledavši relevantne transkripte, Žalbeno vijeće nalazi da je razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da su u Kaoniku držani civili, pa podržava zaključak Pretresnog vijeća da su krivična djela zatvaranja, tačka 21 (Kordić), i protivpravnog zatočavanja civila, tačka 22 (Kordić), dokazana.

(g) Kasarna u Kiseljaku i zgrada Opštine Kiseljak

626. Pretresno vijeće utvrdilo je sljedeće:

U aprilu i junu 1993. HVO je koristio dva objekta u svrhu zatvaranja Muslimana iz sela oko Kiseljaka: kasarnu i zgradu opštine u gradu. [...] Svjedok Y premješten je iz kasarne u zgradu opštine, za koju je rekao da je bila u užasnom stanju, prljava i puna smeća, te da su po njoj trčali miševi: u prostorijama je bilo po pedeset ljudi i dva dana nije bilo hrane.⁸⁷²

Pretresno vijeće je zaključilo da su u zatočenju držani “Muslimani”, ali nije navelo da li su zatočene osobe bile civili.

627. Ovaj zaključak Pretresnog vijeća odnosi se na dva mjesta za koja se u optužnici tereti zasebno. U vezi sa kasarnom u Kiseljaku, Pretresno vijeće se najprije oslanja na jedno svjedočenje koje ide u prilog tome da su u zatočenju držani civili, a koje je dao posmatrač PMEZ-a major Baggesen,⁸⁷³ školovan i iskusan vojni obavještajac danske vojske i vojni posmatrač.⁸⁷⁴ On je rekao da je 30. aprila 1993. obišao kasarnu u Kiseljaku, gdje je zatekao četrdeset osam zatočenih civila Muslimana,⁸⁷⁵ koji 21. juna 1993. još uvijek nisu bili oslobođeni.⁸⁷⁶ Uprkos činjenici da svjedok major Baggesen u svom svjedočenju nije

⁸⁷¹ Prvostepena presuda, par. 774.

⁸⁷² Prvostepena presuda, par. 790.

⁸⁷³ T. 7432.

⁸⁷⁴ T. 7429-30.

⁸⁷⁵ T. 7563-64.

⁸⁷⁶ T.7567-68.

detaljno objasnio zašto vjeruje da su četrdeset osam muškaraca zatočenih u kasarni u Kiseljaku bili civili, te činjenici da u utvrđenju takvog njihovog statusa ne pomaže to što su zatočenici sami za sebe rekli da su bili civili, Žalbeno vijeće nalazi da je major Baggesen školovani vojnik i da bi stoga razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su zatočenici u kasarni u Kiseljaku bili civili.

628. Što se tiče kasarne u Kiseljaku u junu 1993., svjedok Y je naveo da je 14. juna 1993. dvanaest vojnika HVO-a opkolilo pedesetak civila na ulici; da je jedan od tih vojnika došao u kuću u kojoj je on boravio, premlatio ga pred članovima njegove porodice, te njega i druge mještane prisilio da se ukrcaju u kamion; da su ih potom odveli u kasarnu u Kiseljaku⁸⁷⁷, te da se s njim u istoj prostoriji nalazilo ukupno devedeset sedam osoba.⁸⁷⁸ Svjedok Y je rekao da je bio pripadnik TO-a.⁸⁷⁹ Od svjedoka Y ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu tražili da objasni zašto smatra da su tih 50 opkoljenih osoba bile civili. Slično tome, svjedočenje svjedoka Y o devedeset sedam ljudi ne govori nam ništa o njihovom statusu.⁸⁸⁰ Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao utvrditi da je tužilac dokazao da su svjedok Y ili drugi zatočenici bili civili.

629. Svjedok AN je posvjedočio da je 12. juna 1993. napadnuto selo Tulica, nakon čega su njega i izvjestan broj drugih osoba ukrkali na kamion i odveli u kasarnu u Kiseljaku, gdje su ga zatvorili u ćeliju sa još nekih trideset pet ljudi.⁸⁸¹ U unakrsnom ispitivanju svjedok AN je potvrdio da je prije i poslije napada na Tulicu služio u ABiH.⁸⁸² Ni tužilac ni Pretresno vijeće nisu pitali svjedoka AN koji je bio status tih trideset pet ljudi kojima je bio u ćeliji. Žalbeno vijeće zaključuje da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je tužilac dokazao da su svjedok AN i ostale s njim zatočene osobe bili civili.

630. Dalje, svjedok TW09⁸⁸³ izjavio je u iskazu da je bio vojnik ABiH, te da se 18. juna 1993., kada ga je HVO zarobio i zatvorio u kasarnu u Kiseljaku, nalazio u svom selu na dopustu.⁸⁸⁴ Žalbeno vijeće smatra da nijedan razumni presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je svjedok TW09 bio civil.

631. Na jednom drugom mjestu u Prvostepenoj presudi, gdje Pretresno vijeće raspravlja o napadu koji je u junu 1993. izvršen na Tulicu i Han-Ploču-Grahovce (dva sela u opštini Kiseljak), Pretresno vijeće zaključuje da su “[ž]ene i djeca zatim odvedeni u kasarnu u Kiseljaku”.⁸⁸⁵ Pretresno vijeće se u tom dijelu oslanjalo na svjedoke TW08, TW12 i TW16. Međutim, svjedočenje svjedoka TW16 ne odnosi se,

⁸⁷⁷ T. 11004.

⁸⁷⁸ T. 11006.

⁸⁷⁹ T. 11050.

⁸⁸⁰ T. 11006.

⁸⁸¹ T. 15.678-79.

⁸⁸² T. 15655.

⁸⁸³ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸⁸⁴ *Blaškić*, T. 9328-30.

kako je navedeno, na kasarnu u Kiseljaku, već na zgradu Opštine u Kiseljaku, te će se razmatrati u tom kontekstu.⁸⁸⁶

632. Svjedokinja TW12⁸⁸⁷ je posvjedočila da su je u kasarni u Kiseljaku držali od juna 1993. do septembra 1993. i kako “nas je bilo 40 zatvorenika”⁸⁸⁸. Svjedokinja TW12 bila je pripadnik ABiH⁸⁸⁹. U odsustvu dodatnih pitanja ili pojašnjenja od strane tužioca ili Pretresnog vijeća o statusu tih 40 zatvorenika, Žalbeno vijeće smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da su svjedokinja TW12 i 40 zatočenika bili civili.

633. Svjedokinja TW12 je takođe navela:

Odvedene su u opštinu. Oni su to zvali vojarna, gdje su zatvor oformili. Tu je bio zatvor, tu su bile i žene i djeca, a u školi i u drugim vojarnama su ljudi bili. Jer sam ja išla u Kiseljak u vojarnu, tražila muža i znam gdje su bili, jer sam tražila muža. Obukla sam crnu haljinu, išla sam u Kiseljak, tako da nisu znali ko sam, šta sam, i prošla.⁸⁹⁰

Žalbeno vijeće smatra da bi razumni presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su u kasarni u Kiseljeku držani žene i djeca.

634. Na kraju recimo da se svjedočenja ne odnose na prvu polovinu aprila 1993., već na period od 30. aprila 1993. nadalje, te Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća da su u kasarni u Kiseljaku počinjena djela zatvaranja, tačka 21 (Kordić), i protivpravnog zatočavanja civila, tačka 22 (Kordić), od 30. aprila do 21. juna 1993.

635. U pogledu zgrade Opštine u Kiseljaku, svjedok TW09 je naveo da je tamo bio zatočen desetak dana.⁸⁹¹ Svjedok TW09 bio je pripadnik ABiH u vrijeme predmetnih događaja. Žalbeno vijeće stoga smatra da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao zaključiti da je TW09 bio civil. Svjedok TW09 je svjedočio i o tome kako je bio zatočen na drugim mjestima, naprimjer u školi u Otigošću, u opštini Fojnica. Slijedi njegovo svjedočenje:

U junu, julu i augustu, otprilike dva i po mjeseca, u kasarni Kiseljak, u opštini Kiseljak, u školi na Grobljaku /Gromljaku/, bilo je oko 700 ljudi zatvoreno. Krajem augusta taj broj počeo se smanjivati,

⁸⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 722.

⁸⁸⁶ Svjedok TW16 je u iskazu rekao sljedeće: “S obzirom da su mislim odvajani u dvije grupe, odnosno muškarci na jednu stranu, a žene i djeca na drugu stranu, gdje se je i desila u mene mati, koja je isti taj dan odvedena u opštinu u Kiseljak, a ovi ostali koji su u drugoj grupi bili odvojeni su pobijeni. Znači da je bila klasifikacija, recimo, lično njihova”, *Blaškić*, T. 8954.

⁸⁸⁷ Na osnovu transkripta suđenja u predmetu *Blaškić*.

⁸⁸⁸ *Blaškić*, T. 9535-37, 9545-46.

⁸⁸⁹ *Blaškić*, T. 9535; “Bio sam član Armije Bosne i Hercegovine.”

⁸⁹⁰ Svjedok TW12, *Blaškić* T. 8996.

⁸⁹¹ *Blaškić*, T. 9330.

jer je dolazilo do nekih privatnih razmjena. Onda u septembru isto bile su neke organizovane razmjene, ne znam tačno.⁸⁹²

Od mjesta o kojima svjedoči TW09, jedino se kasarna u Kiseljaku i zgrada Opštine u Kiseljaku spominju u Optužnici, pa se krivična odgovornost optuženog može razmatrati jedino u vezi s ova dva mjesta. Svjedok je naveo da je zajedno sa drugim osobama bio zatočen u kasarni u Kiseljaku, te u zgradi Opštine Kiseljak. Povrh toga, rekao je da je u mjesecima od juna do avgusta oko 700 osoba bilo zatočeno na raznim mjestima, uključujući kasarnu i zgradu Opštine u Kiseljaku. Međutim, iz njegovog iskaza nije moguće utvrditi da li su s njim zatočene osobe bile civili, pošto nije naveo ništa na osnovu čega bi se o tome moglo zaključivati.

636. Svjedok TW16 je rekao da je njegova majka bila u grupi koja je odvedena u zgradu Opštine u Kiseljaku kad je HVO u junu 1993. napao Han-Ploču i Grahovce.⁸⁹³ Svjedočenje ne otkriva koliko dugo su oni bili zatočeni u zgradi Opštine.

637. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je zatočeništvo majke svjedoka TW16 u junu 1993. predstavljalo zatvaranje i protivpravno zatočavanje iz tačaka 21 i 22 (Kordić). Žalbeno vijeće podržava zaključak Pretresnog vijeća.

(h) Selo Rotilj

638. Pretresno vijeće nije izričito navelo da su osobe zatočene u Rotilju bile civili. Bez obzira na to, iz zaključaka Pretresnog vijeća⁸⁹⁴ evidentno je da je HVO opkolio čitavo selo i onemogućio prolaz, i da je među ljudima u selu bilo i porodica. Žalbeno vijeće stoga smatra da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su u Rotilju bili civili. U prilog ovom zaključku svjedočili su svjedok major Baggesen i svjedok Y, koji je rekao da je u Rotilj stigao s porodicom.⁸⁹⁵

639. Svjedok Y je ispričao da je HVO rasporedio ljudstvo na kontrolne punktove na ulazu u selo, kako niko ne bi mogao otići. Posvjedočio je, odgovorivši potvrdno na postavljeno pitanje, da je selo bilo poput koncentracionog logora, “jer se ni na koji način nije moglo pobjeći, a vojnici HVO-a, koji su u selo dolazili noću, premlaćivali su i pljačkali ljude i silovali žene”.⁸⁹⁶ Ispričao je da je nakon 19 dana zatočenicima rečeno da će bolesni, stari i nemoćni biti odvedeni na slobodnu teritoriju.⁸⁹⁷ Kao rezultat toga svjedok Y i njegova dva sina odvedeni su u Visoko.⁸⁹⁸ Svjedok Y je u svom ranijem svjedočenju

⁸⁹² Blaškić, T. 9332.

⁸⁹³ Blaškić, T. 8954.

⁸⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 792-793.

⁸⁹⁵ T. 11017-18.

⁸⁹⁶ T. 11018.

⁸⁹⁷ T. 11019.

⁸⁹⁸ T. 11019.

rekao da su mu oba sina bili invalidi, da su obojica bili hendikepirani i u invalidskim kolicima.⁸⁹⁹ Major Baggesen je svjedočio o tome da se Rotilj nalazi u dolini, da je okružen brdima, te da su vojnici HVO-a zauzeli položaje na tim brdima.⁹⁰⁰ Major Baggesen je rekao da je na “stanovnike” pucano svaki put kada bi pokušali napustiti dolinu, da je njegov razlog za obilazak sela bio izvještaj potpukovnika Landryja, te da je nakon što je obišao selo mogao potvrditi sadržinu izvještaja potpukovnika Landryja.⁹⁰¹ Izvještaj je sadržan u dokaznom predmetu Z818. U izvještaju se navodi da je u jugozapadnom dijelu sela⁹⁰² živjelo 600 ljudi, i takođe se navodi sljedeće:

Zbog opsade HVO-a ograničeni su na svoje selo. Nemaju struje, vode i hrane je nedovoljno. Hitno im je potrebna pomoć ljekara/medicinske sestre, ima djece s visokom temperaturom, a nema lijekova. U okviru ovoga broja ima oko 100-150 izbjeglica iz Visokog.⁹⁰³

640. Žalbeno vijeće zaključuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je zatvaranje kordona oko Rotilja i sprečavanje civila da iziđu iz sela, pri čemu civili u selu nisu zadržani radi njihove sigurnosti, predstavljaju zatvaranje i protivpravno zatočavanje civila, tačke 21 i 22 (Kordić).

D. Progon kao zločin protiv čovječnosti

1. Kordićeva treća žalbena osnova: Pretresno vijeće je pogriješilo zaključivši da je sukob Muslimana i Hrvata u Srednjoj Bosni predstavljao jednostranu kampanju progona od strane bosanskih Hrvata

641. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo na način kojim se Presuda obesanažuje, i pogrešno utvrdilo činjenično stanje, zbog čega je došlo do neostvarenja pravde, kada je zaključilo da su bosanski Hrvati protiv bosanskih Muslimana sprovodili jednostranu “kampanju progona” u četiri opštine razmatrane u Prvostepenoj presudi.⁹⁰⁴ Takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada nije izvuklo razumne zaključke da je on nevin u vezi s tačkom u kojoj se tereti za progone.⁹⁰⁵ On tvrdi da nijedan razuman sud na osnovu tih činjenica ne bi zaključio da je svaki element krivičnog djela progona dokazan van razumne sumnje,⁹⁰⁶ te da je on van razumne sumnje kriv za

⁸⁹⁹ T. 10981.

⁹⁰⁰ T. 7550.

⁹⁰¹ T. 7550.

⁹⁰² Svjedok pukovnik Morsink naveo je da je Rotilj malo selo, koje je bilo odsječeno i u kojem je držano oko 500-600 osoba, T. 8037 i 8077.

⁹⁰³ DP. Z818, str. 2.

⁹⁰⁴ Kordićeve izmijenjene žalbene osnove, str. 5.

⁹⁰⁵ Kordićevi izmijenjene žalbene osnove, str. 5.

⁹⁰⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str., str. 15.

progone.⁹⁰⁷ Shodno tome, on zaključuje da bi mu po svim optužbama za progone trebalo izreći oslobađajuću presudu.⁹⁰⁸

642. Kordić naglašava da su u velikoj većini borbe u Srednjoj Bosni vođene zbog građanskog rata, te da su bosanski Hrvati, manjinska zajednica, započeli političku, a zatim i vojnu borbu odbrambenog karaktera, kako bi “zaštitili legitimne političke interese svojih pripadnika, te njihovih zajednica i načina života usred haosa koji je vladao u novouspostavljenoj R BiH.”⁹⁰⁹ U vezi sa napadom na Ahmiće, Kordić tvrdi da se osuđujuća presuda bazira na nepotkrijepljenom svjedočenju jednog ubice i lažova po sopstvenom priznanju, svjedoka AT.⁹¹⁰

643. Kordić takođe navodi da se iz dokaza vidi da je on osoba umjerenih stavova, kojoj je stalo do drugih, i s jakim osjećajem odgovornosti; da se o Muslimanima nije izražavao pogrdno; te da svojim govorima nikada nije raspirivao rasnu mržnju niti pozivao na nasilje.⁹¹¹

644. Pored toga, Kordić navodi da, kada se u obzir uzmu sve činjenice iz spisa predmeta, nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo zaključiti da su bosanski Hrvati u Srednjoj Bosni sprovodili kampanju progona i proglasiti ga krivim po ovoj optužbi, pošto je posrednim i neposrednim zaključivanjem razumno moguće bilo doći i do drugačijih uvjerljivih zaključaka.⁹¹² Kordić tvrdi da je u to vrijeme postojalo stanje građanskog rata i da su ono što Pretresno vijeće smatra “kampanjom progona” ustvari bila “izolovana područja ofanzivnih dejstava koje je jedna nacionalna manjina izvodila protiv druge na jednim područjima, dok je na drugim područjima to bilo u obrnutom smjeru.”⁹¹³ On tvrdi da velika većina vojnih dejstava bosanskih Hrvata u Srednjoj Bosni⁹¹⁴ nije izvođena uz upotrebu nesrazmjerne sile i ne predstavlja ratni zločin, iako su se, doduše, u Srednjoj Bosni dešavali *ad hoc* ratni zločini na obe strane.⁹¹⁵ On posebno naglašava da se iz dva međusobno nezavisna *ad hoc* slučaja zvjerstva u Ahmićima i Stupnom Dolu ne može izvesti zaključak o “rasprostranjenom ili sistematskom” diskriminatornoj politici ili planu.⁹¹⁶

645. Kordić iznosi i druge argumente o nekim konkretnim činjeničnim nalazima Pretresnog vijeća. Suprotno nalazima Pretresnog vijeća, on tvrdi sljedeće:

⁹⁰⁷ Kordićevi izmijenjene žalbene osnove, str. 5.

⁹⁰⁸ Kordićevi izmijenjene žalbene osnove, str. 5.

⁹⁰⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 2.

⁹¹⁰ Kordićev žalbeni podnesak, str. 10-11.

⁹¹¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 21 (upućuje se na Prvostepenu presudu, par. 523).

⁹¹² Kordićeva replika, str. 49-50.

⁹¹³ Kordićevi izmijenjene žalbene osnove, str. 5.

⁹¹⁴ Žalilac konkretne primjere za ovo navodi u Kordićevom žalbenom podnesku, sv. I, str. 103-108; tužilac na te primjere odgovara u podnesku Odgovor tužilaštva, par. 4.94-4.111.

⁹¹⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 102-106.

⁹¹⁶ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 99.

(i) nije bilo “ultimatuma” 15. januara i 1. aprila 1993;⁹¹⁷ i

(ii) nije bilo “preuzimanja vlasti” u opštinama, niti su borbe u Busovači u januaru 1993. bile kampanja progona.⁹¹⁸

On tvrdi da je navodno preuzimanje vlasti u Busovači 10. maja 1992. bilo politički čin, te da vlasti HVO-a od tog trenutka do kraja rata nisu vršile diskriminaciju.⁹¹⁹ On tvrdi da su tokom 1992. godine obje nacionalne zajednice nastojale da “zbiju redove” pred srpskim napadom, da ojačaju svaka svoju političku moć, te da pregovoraju s drugim relevantnim političko-nacionalnim grupama.⁹²⁰

646. Kordićev branilac je takođe naglasio da Pretresno vijeće nije donijelo izričite zaključke o opštim elementima člana 5.⁹²¹ On je takođe naveo da nije vjerovatno da bi bosanski Hrvati sprovodili kampanju progona protiv brojnije muslimanske zajednice,⁹²² te da se u većini slučajeva radilo o ostvarivanju legitimnih vojnih ciljeva.⁹²³ Branilac je takođe naveo da navodna kampanja progona i tvrdnja da je Kordić sa drugima dijelio istu diskriminatornu namjeru ne predstavljaju ništa više do “puko posredno zaključivanje”.⁹²⁴

647. Tužilac odgovara da, suprotno Kordićevom naslovu za ovu žalbenu osnovu, u Prvostepenoj presudi uopšte nema nalaza o tome da je kampanja progona bila unilateralna, odnosno jednostrana.⁹²⁵ Međutim, napominje tužilac, Pretresno vijeće je našlo ogromnu količinu dokaza da je u Srednjoj Bosni sprovedena kampanja progona protiv Muslimana.⁹²⁶ On tvrdi da Kordić nije pokazao u kom smislu su nalazi Pretresnog vijeća nerazumni.⁹²⁷ Pored toga, on ističe da Kordić, po svemu sudeći, zanemaruje napomenu Pretresnog vijeća u vezi sa jedinstvenom prirodom krivičnog djela progona kao krivičnog djela s kumulativnim učinkom.⁹²⁸ Tužilac kaže da se, bez obzira na to da li djela progona predstavljaju jedan zaseban, mada ne i izolovan događaj, ili su dio određenog obrasca, takva djela moraju posmatrati u kontekstu i mora se ocijeniti njihov ukupni efekat, a zaključci Pretresnog vijeća čine koherentnu cjelinu u okviru koje je sadržana ogromna količina citiranih dokaza.⁹²⁹ Pored toga, tužilac Žalbeno vijeće upućuje na svoj žalbeni podnesak u kojem su rezimirani najupečatljiviji dokazi o kampanji progona, te navodi da,

⁹¹⁷ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 94-95.

⁹¹⁸ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 93 *et seq.*

⁹¹⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 93-96.

⁹²⁰ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 93-97.

⁹²¹ Žalbena rasprava, T. 261.

⁹²² Žalbena rasprava, T. 269, 295.

⁹²³ Žalbena rasprava, T. 441.

⁹²⁴ Žalbena rasprava, T. 266.

⁹²⁵ Odgovor tužilaštva, par. 4.12-4.13.

⁹²⁶ Odgovor tužilaštva, par. 4.31.

⁹²⁷ Odgovor tužilaštva, par. 4.35.

⁹²⁸ Odgovor tužilaštva, par. 4.19.

⁹²⁹ Odgovor tužilaštva, par. 4.22.-4.23.

zbog činjenice da Kordić odbija da prihvati ove dokaze u cjelini, Žalbeno vijeće treba da posebno oprezno razmatra njegove argumente.⁹³⁰

648. Kordić replicirani da su, za razliku od *ac hoc* zločina, djela okarakterisana kao “djela progona”, kada se sagledaju u kontekstu vojnih dejstava u građanskom ratu, predstavljala kolateralne posljedice, veoma nesretne, ali očekivane.⁹³¹

649. Tužilac kaže da je jasan stav Pretresnog vijeća da se zločinački plan sastojao u tome da se bosanski Muslimani u toj regiji pokore ili uklone “raznim radnjama maltretiranja, protivpravnim napadima na gradove i sela, uništavanjem njihove imovine, ubijanjem bosanskih Muslimana i vršenjem raznih drugih nehumanih djela ... koja se provlače kroz čitavu presudu”.⁹³² Tužilac dalje kaže da je u okviru zajedničkog zločinačkog plana, nakane ili poduhvata Kordić igrao više uloga, ponekad direktno, a ponekad indirektno.⁹³³

650. Što se tiče “ultimatuma”, tužilac odgovara da je na osnovu dokaza, a u svjetlu onoga što je uslijedilo – niz protivpravnih napada na civile i civilne objekte, ubijanje, zatvaranje, razaranje i pljačkanje – Pretresno vijeće s punim pravom zaključilo da takvi “ultimatumi” jesu bili postavljani i da je u Srednjoj Bosni sprovedena kampanja progona.⁹³⁴

651. Tužilac upućuje na paragrafe 603 i 604 Prvostepene presude, gdje Pretresno vijeće opisuje događaje koji su doveli do razbuktavanja sukoba, te podsjeća da su prema tezi tužioca razgovori predsjednika Izetbegovića i Tuđmana iz marta 1993. rezultirali zajedničkom izjavom u kojoj je Republika Hrvatska podržala potpisivanje Vance-Owenovog mirovnog plana od strane predsjednika Izetbegovića i g. Bobana, te su obojica pozvala na sprovođenje plana. Tužilac takođe ističe da u paragrafu 603 Prvostepene presude Pretresno vijeće navodi da je, prema izvještaju agencije Reuters, komanda HVO-a u Mostaru 4. aprila 1993. predsjedniku Izetbegoviću postavila rok za potpisivanje gorenavedenog sporazuma, te saopštila sljedeće: “Ako Izetbegović ne potpiše ovaj sporazum do 15. aprila, HVO će jednostrano uvesti svoju vlast u provincije 3, 8 i 10”.⁹³⁵ To je, prema tužiocu, bio drugi ultimatum bosanskih Hrvata i nije slučajno što je nakon isteka tog ultimatumu uslijedio napad.⁹³⁶ Tužilac podsjeća na napomenu Pretresnog vijeća koja odmah slijedi, da je time pripremljeno tlo za konflikt koji

⁹³⁰ Odgovor tužilaštva, par. 4.91.

⁹³¹ Kordićeva replika, str. 50 (naglasak u originalu).

⁹³² Žalbena rasprava, T. 397.

⁹³³ Žalbena rasprava, T. 397.

⁹³⁴ Odgovor tužilaštva, par. 4.74-4.86.

⁹³⁵ Odgovor tužilaštva, par. 4.83 (citira se Prvostepena presuda, par. 603).

⁹³⁶ Odgovor tužilaštva, par. 4.84.

je izbio 16. aprila 1993. u Lašvanskoj dolini i na području koje je kasnije postalo poznato kao “viteški džep.”⁹³⁷

652. Tužilac, osim toga, izjavljuje da Kordić ne navodi u čemu se tačno sastoje greške u Prvostepenoj presudi i da jednostavno ponavlja argumente koje je već iznio na suđenju.⁹³⁸ Posebno napominje da žalilac ne osporava dva najeklatantnija oblika formalne diskriminacije koje je konstatovalo Pretresno vijeće, naime, “strožu kontrolu nad okupljanjima Muslimana” i zabranu pozivanja na molitvu Muslimanima, i jedno i drugo u Busovači.⁹³⁹ Kada je riječ o drugim opštinama, tužilac ne vidi kako bi rasprostranjeni zločini koji su se po mnogim selima širom Srednje Bosne sistematski vršili nad muslimanskim civilnim stanovništvom mogli biti posljedica isključivo “previranja unutra jednog nacionalno-političkog procesa”.⁹⁴⁰

(a) Diskusija

653. Razmatrajući pitanje da li je tužilac dokazao svoju tezu o tome da je u opštinama sproveden progon, Pretresno vijeće je, kao prvo, raspravljalo o dolasku HVO-a na vlast u Busovači, Novom Travniku, Varešu, Kiseljaku, Vitezu, Kreševu i Žepči, te o njegovom konačnom zauzimanju tih mjesta,⁹⁴¹ a, kao drugo, o dokazima koje je tužilac izveo u prilog tome da je, uporedo s preuzimanjem vlasti u ovim opštinama, HVO započeo kampanju progona koja je imala više oblika.

654. O preuzimanju vlasti od strane HVO-a u tim opštinama, Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak. Žalbena vijeće, međutim, napominje da je Pretresno vijeće konstatovalo da navodi koji se odnose na poticanje i propagiranje mržnje, te otpuštanje bosanskih Muslimana s posla ne predstavljaju progon u okviru ovog predmeta, a ovaj potonji ni inače.⁹⁴²

655. U vezi s kampanjom progona u opštinama, Pretresno vijeće je navelo sljedeće dokaze:

U toku mirnih demonstracija u **Busovači**, demonstranti su rastjerani hicima ispaljenim u zrak. Ljudi su deložirani iz stanova. U januaru 1993. Muslimanima je zabranjeno pozivanje na molitvu u Busovači i Muslimani su protjerani: većina ih je otišla u istom tom mjesecu.⁹⁴³

U **Kiseljaku** su bosanski Muslimani hapšeni, a njihovi poslovni prostori su oštećivani ili dizani u zrak. Bilo je slučajeva da su muslimanske radnje pljačkane, a da su Muslimani izbacivani iz svojih domova.⁹⁴⁴

⁹³⁷ Prvostepena presuda, par. 604.

⁹³⁸ Odgovor tužilaštva, par. 4.44.

⁹³⁹ Odgovor tužilaštva, par. 4.50.

⁹⁴⁰ Odgovor tužilaštva, par. 4.58.

⁹⁴¹ Prvostepena presuda, par. 494-509.

⁹⁴² Prvostepena presuda, par. 827.

⁹⁴³ Prvostepena presuda, par. 511 (naglasak u originalu) (fusnote izostavljene).

Nekoliko je Muslimana ubijeno u **Vitezu** tokom 1992. Krajem 1992. i u januaru 1993. nanošena je šteta muslimanskim radnjama u **Vitezu**. Isto se događalo u obližnjem selu Gaćice, gdje je po riječima jednog svjedoka, zastrašivanje Muslimana pojačano nakon posjeta Darija Kordića. Drugi je svjedok rekao da su Hrvati namjerno izazivali nasilje. U januaru 1993. dva naoružana vojnika HVO-a nasilno su ušli u jedan stan u Vitezu, gdje su zlostavljali svjedoka i njegovu porodicu i pokrali novac i vrijedne stvari: svjedok je čuo da je još dvadesetak muslimanskih porodica u istom dijelu grada doživjelo istu sudbinu. Jedan Musliman koji je bio pripadnik policije u Vitezu prikupio je podatke o 37 zločina izvršenih nad Muslimanima u opštini od decembra 1992. do aprila 1993., među kojima su bili šikaniranje, ranjavanje i ubistva, te dizanje u zrak muslimanskih poslovnih prostora, pucanje na iste i palež.⁹⁴⁵

Bilo je i mnogo slučajeva fizičkog šikaniranja Muslimana u **Novom Travniku** nakon prvog sukoba: Muslimani su stalno dolazili u policijsku stanicu da se tuže na nasilje i pljačku, koje su često vršili ljudi u uniformama HVO-a i HOS-a. Vojnici HVO-a dali su ultimatum Muslimanima u donjem dijelu grada da se isele u roku od 24 sata. Muslimani su takođe ubijani, silovani i zlostavljani na druge načine.⁹⁴⁶

656. Pretresno vijeće je, po svemu sudeći, odbacilo tezu odbrane prikazanu u paragrafima od 514 do 519 Prvostepene presude, zaključivši u paragrafu 520 Prvostepene presude sljedeće:

[...] težina dokaza jasno ukazuje na progon Muslimana u opštinama Srednje Bosne u kojima je vlast preuzeo HVO, a to su Busovača, Novi Travnik, Vareš, Kiseljak, Vitez, Kreševo i Žepče. Progon je u svakoj od opština slijedio isti obrazac i to pokazuje da je HVO pokrenuo kampanju protiv bosanskih Muslimana u tim opštinama. To što su možda Muslimani proganjali Hrvate u drugim opštinama ne krnji ovaj nalaz i ni na koji način ne opravdava progon koji je vršio HVO.

Žalbeno vijeće konstatuje da se zaključak Pretresnog vijeća - prema kojem dokazi jasno ukazuju na progon Muslimana u opštinama u Srednjoj Bosni – po svemu sudeći temelji na dokazima o djelima progona počinjenim nakon preuzimanja vlasti, rezimiranim u paragrafima od 510 do 513 Prvostepene presude, pod naslovom “D. Progona u tim opštinama”. Očigledno, Pretresno vijeće je preuzimanja vlasti od strane HVO-a smatralo uvertirom za zločine koji su uslijedili i potvrdom za svoj stav da su progoni koji su uslijedili bili dio određenog obrasca ponašanja.

657. Žalbeno vijeće dalje napominje da se Pretresno vijeće u gorenavedenom odjeljku nije pozvalo ni na jedan konkretan dokaz u prilog svom zaključku iz paragrafa 520 Prvostepene presude da je krivično djelo progona dokazano za Kreševo, Vareš i Žepče, nakon što je HVO u aprilu 1992., odnosno julu 1992., odnosno januaru 1993., preuzeo vlast u ovim opštinama.

658. Međutim, u vezi s Varešom Pretresno vijeće je kasnije u Prvostepenoj presudi zaključilo da je napad na selo Stupni Do, koje se nalazi u brdima, oko jedan kilometar južno od Vareša, predstavljao “usklađeni napad HVO-a na selo, sa namjerom da se ukloni muslimansko stanovništvo [...] i da se] radilo o dijelu ofanzive HVO-a protiv muslimanskog stanovništva Srednje Bosne, a posljedica je bio pokolj”.⁹⁴⁷

⁹⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 511 (naglasak u originalu) (fusnote izostavljene). Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedoke D, AN i Y, prema kojima su se ovi događaji dešavali od početka 1993. do sredine 1993. godine.

⁹⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 512 (naglasak u originalu) (fusnote izostavljene).

⁹⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 513 (naglasak u originalu).

⁹⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 750.

Pretno vijeće je, međutim, takođe zaključilo “da su Kordićev uticaj i vlast bili koncentrisani na Lašvansku dolinu, te da se nisu protezali na Stupni Do koji je bio izvan njegove sfere vlasti i napad na to selo nije bio dio jedinstvenog plana ili nakane u kojima je on bio sudionik”.⁹⁴⁸ S obzirom na ovakav zaključak, koji tužilac u svojoj žalbi nije osporio, Žalbeno vijeće smatra da napad na Stupni Do ne potpada pod zaključak Pretnog vijeća vezan za kampanju progona relevantnu za ovaj predmet, te da ga dalje ne treba razmatrati.

659. Žalbeno vijeće u vezi sa Kreševom napominje da ono u odgovarajućim tačkama optužnice nije navedeno; dakle, nema osnova za osuđujuću presudu u slučaju Kreševa. Što se tiče ofanziva u Kreševu i Žepču u junu 1993., o kojima se raspravlja u paragrafima 727 i 728 Prvostepene presude, Pretno vijeće ne donosi nikakav zaključak o karakteru tih napada.

660. S obzirom na prethodno, Žalbeno vijeće zaključuje da se nalaz iz paragrafa 520 Prvostepene presude o progonima u opštinama mora poništiti u vezi sa Kreševom, Žepčom i Varešom.

661. Kada je riječ o krivičnom djelu progona, Pretno vijeće je takođe navelo i sljedeće:

Pretno vijeće smatra, na osnovu ogromne količine dokaza, da je tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provedena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana. Na čelu te kampanje bio je HDZ-BiH i ona je vođena posredstvom instrumenata HZ H-B i HVO i orkestrirana iz Zagreba. Ta kampanja se manifestovala kao najekstremniji oblik progona, tj., napadani su gradovi i sela pri čemu su uništavalo i pljačkalo, ubijalo, ranjavalo i zatočavalo bosanske Muslimane. Pretno vijeće je već iznijelo da navodi koji se odnose na poticanje i propagiranje mržnje itd., te otpuštanje bosanskih Muslimana s posla ne predstavljaju progon u okviru ovog predmeta, a ovaj potonji ni inače. Svrha te kampanje bila je potčinjavanje bosansko-muslimanskog stanovništva. Sve to, po mišljenju Pretnog vijeća, iscrpno je dokazano te su tako i utvrđeni svi elementi djela u osnovi. Tvrdnja odbrane da su ti događaji predstavljali građanski rat u kojem su se bosanski Hrvati branili te i sami bili žrtve progona, odbijena je. U okviru ovog predmeta, kao što je već rečeno, činjenica da su počinjena izolovana zvjerstva nad bosanskim Hrvatima nije relevantna, mada može biti predmetom nekog drugog krivičnog postupka. (Gorenavedeni zaključak podrazumijeva da je postojao zajednički plan ili nakana među vođstvom bosanskih Hrvata da se provede progon.) Međutim, prema nalazima ovog pretnog vijeća, zlostavljanje i nečovječno postupanje prema zatočenim bosanskim Muslimanima (te to što su korišteni kao taoci, za živi štit i za kopanje rovova) nije dio tog zajedničkog plana ili nakane.⁹⁴⁹

Pretno vijeće je zatim navelo:

Dosadašnji nalazi Pretnog vijeća su sljedeći: Dario Kordić je bio politički vođa bosanskih Hrvata u Srednjoj Bosni koji je bio naročito moćan u Lašvanskoj dolini i, mada nije imao formalan položaj u komandnom lancu, bio je povezan s vojnim vođstvom; kao takav on je učestvovao u preuzimanju opština i napadima HVO-a na Busovaču u januaru i na Lašvansku dolinu u aprilu te na Kiseljak u junu 1993. Ma kakav položaj da je imao, dokazi ne potvrđuju tvrdnju da je Dario Kordić bio u najvišim ešalonima vlasti bosanskih Hrvata ili da je kreirao kampanju progona. On je bio regionalni politički vođa koji se s entuzijazmom uključio u zajedničku nakanu progona planiranjem, pripremanjem i naređivanjem u onim dijelovima kampanje koji su pripadali njegovoj sferi ovlasti. (Zbog njegovog aktivnog učestvovanja u kampanji može se zaključiti da je to činio s namjerom da pridonese toj politici i da je dijelio diskriminatornu namjeru.) Dokazi na koje se Pretno vijeće

⁹⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 753.

⁹⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 827 (fusnote izostavljene).

oslanja pri donošenju tih zaključaka jesu dokazi o njegovom položaju dopredsjednika HDZ-BiH i predsjednika HDZ Busovače, o njegovoj ulozi u preuzimanju Busovače i napadu na Busovaču od strane HVO-a i njegovoj ulozi u napadima na Lašvansku dolinu i Kiseljak te u zatočavanju Muslimana.⁹⁵⁰

662. Kordić na početku tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da su bosanski Hrvati vodili jednostranu “kampanju progona” protiv bosanskih Muslimana u četiri opštine kojima se bavi Prvostepena presuda. Žalbeno vijeće se ne slaže s ovim tumačenjem zaključaka Pretresnog vijeća. Pretresno vijeće je u paragrafu 827 konstatovalo da je “tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provedena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana”, kao i to da “činjenica da su počinjena izolovana zvjerstva nad bosanskim Hrvatima nije relevantna, mada može biti predmetom nekog drugog krivičnog postupka”. Takođe je istaklo da je moguće da su u drugim opštinama Muslimani progonili Hrvate.⁹⁵¹ Iz ovoga slijedi da Pretresno vijeće nije zaključilo da je kampanja progona koju su bosanski Hrvati sprovodili protiv bosanskih Muslimana bila unilaterala. Kordićevi argumenti u tom smislu se odbacuju.

663. Kordićeva treća žalbena osnova (i Čerkezova četvrta žalbena osnova)⁹⁵² uopšte uzevši osporavaju zaključke Pretresnog vijeća vezane za postojanje kampanje ili plana progona bosanskih Muslimana od strane bosanskih Hrvata, a Kordić tvrdi i to da bi ga trebalo osloboditi svih optužbi za progone. Žalbeno vijeće najprije zapaža da je Pretresno vijeće na mnogo mjesta u Prvostepenoj presudi raspravljalo o Kordićevoj ulozi i njegovom direktnom učešću u zločinima za koje se tereti; Vijeće je, *inter alia*, utvrdilo:

[Kordić] je bio povezan s vojnim vođstvom; kao takav on je učestvovao u preuzimanju opština i napadima HVO-a na Busovaču u januaru i na Lašvansku dolinu u aprilu te na Kiseljak u junu 1993.⁹⁵³

Pretresno vijeće je dalje zaključilo da je postojala kampanja progona i da je Kordić

bio regionalni politički vođa koji se s entuzijazmom uključio u zajedničku nakanu progona planiranjem, pripremanjem i naređivanjem u onim dijelovima kampanje koji su pripadali njegovoj sferi ovlasti.⁹⁵⁴

Pretresno vijeće je, dakle, zaključilo da postoji veza između uloge koju je imao Kordić i kampanje progona.

664. Žalbeno vijeće će sada utvrditi da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su zločini počinjeni u opštinama u pitanju predstavljali progona, zločin protiv čovječnosti.

⁹⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 829.

⁹⁵¹ Prvostepena presuda, par. 520.

⁹⁵² Dio I.C.1.

⁹⁵³ Prvostepena presuda, par. 829.

⁹⁵⁴ Prvostepena presuda, par. 829.

(i) Elementi progona, zločina protiv čovječnostia. Rasprostranjeni ili sistematski napad na bilo koje civilno stanovništvo

665. Zajednički elementi zločinâ protiv čovječnosti (član 5 Statuta) već su izneseni gore u tekstu.⁹⁵⁵ Pretresno vijeće je, jednostavno, konstatovalo da su “utvrđeni svi elementi djela u osnovi”.⁹⁵⁶ Time je ono, u opštem smislu, konstatovalo i to da su ostvareni elementi progona kao zločina protiv čovječnosti, uključujući elemente predviđene članom 5 Statuta. Na Žalbenom vijeću je da utvrdi da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su ovi elementi zaista dokazani.

666. Prvo pitanje koje se postavlja jeste da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da je postojao rasprostranjen ili sistematski napad na neko civilno stanovništvo,⁹⁵⁷ s tim da izraz “rasprostranjen” ovdje podrazumijeva napad koji je po svojoj prirodi širokih razmjera i cilja na velik broj osoba, dok pridjev “sistematski” ukazuje na organizovanu prirodu djela nasilja i na malu vjerovatnost da je do tih djela došlo nasumice.⁹⁵⁸ Obrasci zločina, to jest redovito ponavljanje koje nije slučajno, sličnog kažnjivog ponašanja, uobičajeni su izraz takvog sistematskog događanja,⁹⁵⁹ i rasprostranjen ili sistematski mora biti samo napad, a ne i pojedinačna djela optuženog.⁹⁶⁰ Takav napad nije ograničen na upotrebu oružane sile i obuhvata sve oblike zlostavljanja civilnog stanovništva.⁹⁶¹

667. Dokazi o tome da su zločini počinjeni bilo već su razmotreni u ovoj presudi. U Busovači u januaru 1993. napadnuti su i ubijeni mnogobrojni civili, te izvršena sljedeća krivična djela:

- ubistvo, zločin protiv čovječnosti;
- protivpravni napadi na civile i civilne objekte;
- bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom;
- pljačkanje javne ili privatne imovine.

⁹⁵⁵ Dio III.D.

⁹⁵⁶ Prvostepena presuda, par. 827.

⁹⁵⁷ Objašnjenje ovog nužnog uslova vidi u Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, par. 248; Drugostepenoj presudi u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 85; Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, par. 98, 101.

⁹⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101.

⁹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 94; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101.

⁹⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 96; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 101.

⁹⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 86.

668. U Srednjoj Bosni, u aprilu i/ili junu 1993., izvršena su sljedeća krivična djela, pored ostalih i u sljedećim mjestima:

- Ahmići: pokolj civilnog stanovništva;⁹⁶²
- Šantici: protivpravni napad na civile i civilne objekte; ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom;
- Nadioci, Pirići: protivpravni napad na civile; ubistvo kao zločin protiv čovječnosti;
- Gaćice: bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom;
- Večeriska/Donja Večeriska: protivpravni napad na civilne objekte i bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom;
- Očehnići: bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom;
- opština Kiseljak: protivpravni napad na civile, ubistvo, zločin protiv čovječnosti, nehumana djela, zločin protiv čovječnosti, te pljačkanje javne ili privatne imovine u Rotilju u aprilu 1993.; bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom u Svinjarevu, Gomionici, Višnjici, Polju Višnjici, Behrićima i Gromiljaku u aprilu 1993.; pljačkanje javne ili privatne imovine u Gomionici; ubistvo i nehumana djela, zločini protiv čovječnosti, te pljačkanje javne ili privatne imovine u Tulici u junu 1993.; i ubistvo, zločin protiv čovječnosti, uništavanje ili namjerno nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju u Han-Ploči u junu 1993.; te bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom i pljačkanje javne ili privatne imovine u Han-Ploči-Grahovcima u junu 1993.;
- Kaonik, osnovna škola u Dubravici, zgrada SDK, kino u Vitezu, selo Rotilj, kasarna u Kiseljaku, te zgrada Opštine u Kiseljaku: protivpravno zatočavanje civila.

669. Ovi zaključci, koje je Žalbeno vijeće podržalo, a koji su poduprijeti dokazima o kojima se šire raspravlja u ovoj presudi, pokazuju da su Hrvati izvršili napade na bosansko muslimansko civilno stanovništvo u Srednjoj Bosni u periodu od januara do juna 1993. Oni se moraju okarakterisati kao rasprostranjeni, sistematski i usmjereni protiv civilnog stanovništva.

b. Zločini počinjeni u oružanom sukobu

670. Žalbeno vijeće je već zaključilo da je počevši od januara 1993. u Srednjoj Bosni postojao međunarodni oružani sukob.

⁹⁶² Vidi dio VI.B.5.

c. Jednaka težina

671. *Actus reus* progona, kao zločina protiv čovječnosti, definisan je kao radnja ili propust kojim se vrši stvarna diskriminacija i kojim se uskraćuje ili krši neko osnovno pravo predviđeno međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom. Osim toga, djela u osnovi progona kao zločina protiv čovječnosti, bilo da se promatraju izdvojeno ili u vezi s drugim djelima, moraju predstavljati kažnjivo ponašanje čija je težina jednaka težini krivičnih djela nabrojanih u članu 5 Statuta.⁹⁶³

672. Djela u osnovi su lišavanje života, premlaćivanje, protivpravni napadi na civile i civilne objekte, protivpravno zatvaranje civila, razaranje civilnih objekata i pljačkanje. Sva ona, kada se promatraju zajedno, dosežu nivo kažnjivog ponašanja čija je težina jednaka težini krivičnih djela nabrojanih u članu 5 Statuta.

673. U skladu s utvrđenom sudskom praksom,⁹⁶⁴ Žalbena vijeće smatra da ova djela predstavljaju kažnjivo ponašanje čija je težina jednaka težini krivičnih djela nabrojanih u članu 5 Statuta.

d. Mens rea progona

674. Žalbena vijeće ponavlja da se za *mens rea* počinioca djela progona zahtijeva da postoje dokazi "konkretne namjere da se vrši diskriminacija na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi".⁹⁶⁵ "[...Može se] izvesti zaključak da je postojala diskriminatorna namjera ako, razmatrajući činjenice predmeta, okolnosti u kojima su počinjena krivična djela potvrđuju postojanje takve namjere."⁹⁶⁶

675. Žalbena vijeće je pažljivo preispitalo činjenični kontekst u kojem su u januaru 1993. počinjeni zločini u Busovači, Ahmićima i na drugim gorenavedenim mjestima. Zajedničko im je to da su počinjeni protiv bosanskih Muslimana. Stoga Žalbena vijeće konstatuje da se zaključak o diskriminatornoj namjeri počinitelja⁹⁶⁷ može izvesti iz činjeničnog konteksta.

e. Zaključak

676. Žalbena vijeće zaključuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao utvrditi da su krivična djela dokazana i da, kako je gore opisano, predstavljaju progone. Argumenti u vezi s ovim se odbijaju.

⁹⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 199, 221; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 135.

⁹⁶⁴ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 143-159.

⁹⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 164.

⁹⁶⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 184.

⁹⁶⁷ Usp. sa Drugostepenom presudom u predmetu *Krstić*, par. 34 ("Zaključak da je neko zvjerstvo bilo motivirano genocidnom namjerom može se, štaviše, izvesti i kada nije tačno utvrđen identitet osoba kojima bi se ta namjera mogla pripisati").

(ii) Kampanja progona

677. Kako je gore navedeno, Pretresno vijeće je u vezi sa pitanjem kampanje progona konstatovalo sljedeće:

Pretresno vijeće smatra, na osnovu ogromne količine dokaza, da je tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provođena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana. Na čelu te kampanje bio je HDZ-BiH i ona je vođena posredstvom instrumenata HZ H-B i HVO i orkestrirana iz Zagreba. Ta kampanja se manifestovala kao najekstremniji oblik progona, tj., napadani su gradovi i sela pri čemu su uništavalo i pljačkalo, ubijalo, ranjavalo i zatočavalo bosanske Muslimane.⁹⁶⁸

Pretresno vijeće nije dalje elaboriralo o zajedničkom planu ili nakani.

678. Pretresno vijeće nije definisalo pojam “kampanje”. Žalbeno vijeće napominje da se ovaj pojam generalno definiše kao “svaki organizovani poduhvat u cilju promovisanja neke ideje ili postizanja nekog konačnog cilja sa bilo kojom grupom ljudi”.⁹⁶⁹

679. Razuman presuditelj o činjenicama mogao je zaključiti, u svjetlu goreopisanih progona, da je, odista, objektivno postojao takav organizovani poduhvat u cilju promovisanja neke ideje ili postizanja nekog konačnog cilja sa grupom ljudi u Srednjoj Bosni, a bio je usmjeren protiv bosanskih Muslimana. Žalbeno vijeće ne mora razmatrati pitanje glavnih organizatora te kampanje, pošto to nije neophodno za ovu žalbu.⁹⁷⁰ Žalbeno vijeće će se usredsrediti jedino na centralno pitanje ove žalbene, odnosno na ulogu Kordića u goreopisanoj kampanji progona.

(iii) Uloga Kordića u kampanji progona

680. Kao prvo, Pretresno vijeće je, raspravljajući o Kordićevoj ulozi u HZ H-B, istaklo da je on bio jedan od njenih potpredsjednika.⁹⁷¹ Konstatovalo je da su Kordića vidjeli na mitingu u Busovači u januaru 1992. kako se obraća oduševljenoj gomili koja je mahala zastavama, i da je on rekao da je taj miting:

dokaz da je hrvatski narod u Busovači dio jedinstvene hrvatske nacije i da je HZ H-B, uključujući i Busovaču, “hrvatsko tle i tako će da bude”.⁹⁷²

⁹⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 827.

⁹⁶⁹ *Blackov pravni rječnik /Black's Law Dictionary/*, 6. izdanje, str. 205. Sedmo izdanje ne sadrži definiciju ovog termina.

⁹⁷⁰ Usp. sa Drugostepenom presudom u predmetu *Krstić*, par. 34.

⁹⁷¹ Prvostepena presuda, par. 472.

⁹⁷² Prvostepena presuda, par. 472(i).

Pretno vijeće je takođe navelo da je te godine nastala jagma za oružjem, u kojoj će Kordić odigrati ulogu koja će ga dovesti do rukovodećeg položaja.⁹⁷³ Pretno vijeće se takođe pozvalo na dokaze iz Kordićevih intervjua:

Početkom marta 1992. Darija Kordića intervjuisala je TV Sarajevo ispred fabrike "Bratstvo". Reкао je da će hrvatski narod rukovodeće ljude u fabrici smatrati ratnim zločincima ako nastave da tako postupaju (mora se pretpostaviti da je aludirao na nastojanja da se dostavi naoružanje JNA). Zatim je uslijedila panel diskusija u kojoj je Kordić iznio razloge zašto je HZ H-B preuzela takve korake, tj. da JNA ne smije imati monopol na naoružanje, nego da naoružanje treba da se izvozi u Hrvatsku; da savezni propisi ne obavezuju HZ H-B koja je priznala legitimitet države Bosne i Hercegovine, ali ne i legitimitet savezne vlade. Dario Kordić je takođe rekao da nije tajna da se hrvatski narod, baš kao i svi drugi, naoružava i da im niko ne može poreći pravo da se organizuju u HZ H-B.⁹⁷⁴

681. Pretno vijeće je raspravljalo i o Kordićevoj ulozi u preuzimanju više opština,⁹⁷⁵ kao i o njegovoj ulozi u događajima koji su doveli do sukoba, te u periodu neposredno prije sukoba.⁹⁷⁶ U vezi sa preuzimanjem vlasti u Busovači, naprimjer, Pretno vijeće je zaključilo da je 22. maja 1992. predsjednik busovačkog HVO-a izdao naredenje, uz Kordićev supotpis, kojim se prekida blokada grada, ali se uvodi policijski sat i vlast u opštini predaje HVO-u.⁹⁷⁷ Pretno vijeće se pozvalo na iskaz svjedoka J, koji je bio mišljenja da je "Kordić bio glavni u Lašvanskoj dolini: to su znali svi Muslimani i svi u Busovači".⁹⁷⁸

682. U vezi s Novim Travnikom, Pretno vijeće je uputilo na iskaz svjedoka P "koji je razgovarao sa nekim od zarobljenih vojnika HVO-a koji su rekli da je vojsku poslao Dario Kordić iz Busovače".⁹⁷⁹ U vezi sa Kreševom, svjedok E je naveo da je Kordić, kao potpredsjednik HDZ-a u Srednjoj Bosni, "poslao dugačku faks-poruku u kojoj je stajalo da je HVO jedina vojna snaga koja smije postojati i da će se sve druge snage smatrati okupacionim snagama".⁹⁸⁰

683. Kada je riječ o Kordićevoj ulozi u događajima koji su vodili ka konfliktu, Pretno vijeće je istaklo sljedeće:

(a) Prva konferencija za štampu HVO-a održana je 28. jula 1992. u Busovači. Dario Kordić predstavljen je kao potpredsjednik HVO-a [...]

(b) U Grudama je 14. avgusta 1992. održan sastanak Predsjedništva HZ H-B, pod predsjedanjem Darija Kordića (u odsustvu Mate Bobana). Na tom sastanku je g. Prlić imenovan predsjednikom HVO-a [...]

(c) Pukovnik Tihomir Blaškić, koji je u to vrijeme već bio preuzeo komandu nad budućom Operativnom zonom Središnja Bosna (OZSB) HVO-a, 18. avgusta 1992. naredio je da se održe

⁹⁷³ Prvostepena presuda, par. 473(f).

⁹⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 478 (fusnote izostavljene).

⁹⁷⁵ Vidi Prvostepenu presudu, par. 496, 499, 508.

⁹⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 522, 547-556.

⁹⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 496.

⁹⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 497.

⁹⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 499.

⁹⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 508.

ceremonije polaganja zakletve za snage HVO-a. Dario Kordić je bio veoma prominentan na tim ceremonijama. U Busovači je održao govor i smotru jedinica. U Novom Travniku je bio pod vojnom pratnjom i u govoru je rekao da će Novi Travnik biti hrvatski grad. U Fojnici je 800-1.000 ljudi položilo zakletvu da će braniti svoju "domovinu" na svečanosti koja je održana na nogometnom stadionu: Kordić je bio među počasnim gostima. U Travniku su se vojsci obratili Kordić i Koštroman: tekst koncepta govora navodi da su svi oni koji ne žele da žive u hrvatskim provincijama HZ H-B neprijatelji i da se protiv njih mora boriti i političkim i vojnim sredstvima. U Vitezu je srž Kordićevog govora bila sadržana u riječima upućenim Muslimanima u Lašvanskoj dolini da je to hrvatska zemlja i da moraju prihvatiti da je to Herceg Bosna.

(d) Dana 5. septembra 1992. održan je sastanak predsjedništva HDZ-a Travnik. Kordić i Koštroman bili su tamo ispred HZ H-B. U zapisniku je zabilježeno da samo jedna vlada HVO-a postoji za hrvatski narod u opštini i da hrvatski narod ne prihvata unitarnu državu BiH.

(e) Kordić je 30. septembra 1992. bio prisutan u svojstvu dopredsjednika HZ H-B na sastanku predsjedništva HVO-a Kaknja, opštine koja graniči s Varešom. U zapisniku sa tog sastanka zabilježeno je da je Kordić rekao da je HVO vlada HZ H-B i da to što oni rade sa HZ H-B predstavlja ostvarenje ukupne političke platforme: neće Kakanj preuzeti silom, ali "pitanje vremena je: ili uzeti ili se odreći onog što je naše. Ušlo je u pisane dokumente da su Vareš i Kakanj u HZ Herceg-Bosna. Muslimani gube na moralnoj razini i bit će 'daj što mi daš'".⁹⁸¹

Pretno vijeće je takođe raspravljalo o dokazima vezanim za sukob u Novom Travniku u oktobru 1992., utvrdivši da je Kordić imao vlast nad vojnicima HVO-a "koji su ga slušali i radili šta im je rekao."⁹⁸² Pretno vijeće je takođe navelo da postoje "indirektni dokazi i dokumenti" koji to potvrđuju⁹⁸³, te zaključilo da je Kordić "očito vodio HVO u borbama u Novom Travniku".⁹⁸⁴ Kada je posrijedi jedan incident vezan za barikadu koju je lokalni TO postavio u Ahmićima, Pretno vijeće je utvrdilo da je Kordić "pokazao da ima političku i vojnu vlast".⁹⁸⁵

684. Razmotrivši Kordićevu ulogu uoči sukoba, uključujući i činjenicu da je imao svoj štab koji je, prema mišljenju dva svjedoka međunarodne zajednice, imao odlike vojnog štaba, te da je imao čin pukovnika i da je nosio uniformu,⁹⁸⁶ Pretno vijeće je zaključilo:

Vremena nisu bila normalna, i činjenica da je optuženi odjenuo uniformu (kao što su to uradili i mnogi drugi) ne znači da je imao vojnu ulogu. Niti to pokazuje, sama za sebe, činjenica da su ga zvali "pukovnikom". No, te činjenice, zajedno sa njegovim učešćem u izdavanju naređenja, činjenica da je bio okružen tjelohraniteljima, i činjenice koje je Pretno vijeće već utvrdilo omogućuju mu da donese zaključak da je Dario Kordić u to vrijeme uz političku vlast u Srednjoj Bosni (kao vođa bosanskih Hrvata u Lašvanskoj dolini) imao i vojnu vlast. Vojna vlast nije se zasnivala na formalnom činu nego na položaju koji je stekao zahvaljujući svojoj energiji, karakteru i odanosti hrvatskoj stvari.⁹⁸⁷

U vezi s odnosom Kordića i Blaškića, Pretno vijeće je razmotrilo Kordićev angažman u okviru Mješovite vojne radne grupe (MVRG) u novembru i decembru 1992., te zaključilo da je na sastancima MVRG-a Kordić

⁹⁸¹ Prvostepena presuda, par. 522 (fusnote izostavljene).

⁹⁸² Prvostepena presuda, par. 527.

⁹⁸³ Prvostepena presuda, par. 528.

⁹⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 530.

⁹⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 532.

bio ne samo vođa delegacije HVO-a, već da je bio nadređen pukovniku Blaškiću, te da je bez obzira na to kako mu je dodijeljen čin pukovnika, on taj čin s oduševljenjem prihvatio.⁹⁸⁸

685. Pretresno vijeće je raspravljalo o ulozi Kordića u nekima od napada o kojima je ovdje riječ. Na primjer, vezano za sukob u Busovači u januaru 1993. Pretresno vijeće je zaključilo da je Kordić “bio umiješan u napad na Busovaču kao vođa koji je imao i političku i vojnu vlast”.⁹⁸⁹ Pretresno vijeće je do ovog zaključka došlo na osnovu raznih dokaza - zvučnog snimka jednog razgovora između Kordića i Blaškića,⁹⁹⁰ više dokumentarnih dokaznih predmeta,⁹⁹¹ te dokaza o načinu na koji je on koristio štab i kontrolisao saobraćajnice.⁹⁹² Pretresno vijeće je izričito zaključilo da se uvjerilo da nisu nimalo istiniti dokazi koje je iznijela odbrana o tome da optuženi u sukobu nije igrao nikakvu vojnu ulogu nego je tek pomagao svom narodu.⁹⁹³

686. Što se tiče gorepomenutog snimka razgovora između Kordića i Blaškića, Žalbeno vijeće napominje da se Kordićeve riječi: “Sto za jednog treba [ubiti], prijatelju” mogu ocijeniti kao da se odnose na tzv. kvote predviđene za odmazdu. U vezi s tim, Žalbeno vijeće napominje da, u principu, međunarodno humanitarno pravo dozvoljava ratna dejstva na vojne ciljeve, npr. na neprijateljske vojnike. Međutim, opšti legitimitet oduzimanja života ili narušavanja fizičkog integriteta borca neprijateljske strane ograničen je načelima nužnosti i srazmjernosti. “Vojna nužda” već je definisana članom 14 Lieberovog kodeksa od 24. aprila 1863. kao

nužnost preduzimanja onih mjera koje su prijeko potrebne za ostvarenje vojnih ciljeva, a koje su prema savremenim zakonima i običajima ratovanja legitimne.

Slijedi da je nepotrebna ili bezobzirna upotreba sile zabranjena, te da “strana u sukobu može upotrijebiti jedino onoliku i onakvu silu kakva/koja je neophodna da se savlada neprijatelj”.⁹⁹⁴ Na ovome se načelu, npr., temelji zabrana upotrebe oružja, projektila ili materijala za nanošenje nepotrebne patnje (član 23[e] Haške konvencije IV).

⁹⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 547-550.

⁹⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 556.

⁹⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 544 (naglasak dodat).

⁹⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 586.

⁹⁹⁰ Vidi Prvostepenu presudu, par. 577. Odlomci zvučnog snimka razgovora su sljedeći: “Prijatelju, de onaj VBR [višecijevni bacač raketa]. Fino mi ga spremi, vamo za Kačune i za Lugove. Da ga čujem kako dere.” Blaškić: “Kada? Sad?” Kordić: “Pa ne mora odmah. Dok i mi...” Blaškić: “Pa ajde, samo reci, ovaj, kada.” Kordić: “Čuješ. Ti sve spremi. Uzmi ciljeve i minobacačima i VBR-om i sve što ima. Da spalimo sve.” [...] Kordić: “Ubili su nam dva momka, prijatelju.” Blaškić: “Dva?” Kordić: “Dva momka su nam ubili mučki, s leđa, na punktu u Kačunima.” Blaškić: “A oni?” Kordić: “Njihov je jedan samo.” [...] Kordić: “Sto za jednog treba, prijatelju.”

⁹⁹¹ Prvostepena presuda, par. 579-580.

⁹⁹² Prvostepena presuda, par. 581-586.

⁹⁹³ Prvostepena presuda, par. 586.

⁹⁹⁴ Christopher Greenwood u: Fleck (ur.), *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts /Priručnik o humanitarnom pravu u oružanim sukobima*, par. 130.

687. Žalbeno vijeće ima u vidu predmet *Taoci /Hostages/*, u kojem je Vojni sud V u aprilu 1949. godine zauzeo stav

da ubijanje talaca i zarobljenika nad kojima je izvršena odmazda u izvjesnim okolnostima može biti opravdano, ako predstavlja jedini izlaz za uspostavljanje mira i reda na okupiranoj teritoriji i ako jača položaj onih stanovnika te teritorije koji se pridržavaju zakona.⁹⁹⁵

688. Međutim, uzimanje i pogublivanje talaca bez propisnog suđenja izričito su zabranjeni i sankcionisani tek nešto nakon toga, članovima 3 i 147 Žanevske konvencije IV, i to iz razloga što uzimanje i pogublivanje talaca,

premda su do skora predstavljali uobičajenu praksu, užasavaju civilizovanog čoveka. Uzimanje talaca, poput odmazda, kojima ono često i prethodi, kosi se sa savremenim shvatanjem pravde po tome što se temelji na načelu kolektivne odgovornosti za zločin. I jedno i drugo pogađa osobe koje ne snose nikakvu krivicu za zločin koji se time namjerava sprečiti ili kazniti.⁹⁹⁶

Uzimanje talaca valja, dakle, tretirati kao posebno krivično djelo. Naravno, najteži zločin bio bi pogubljenje talaca što [...] predstavlja hotimično lišavanje života. No i samo uzimanje talaca, zbog svoje proizvoljne prirode, naročito ako je praćeno prijetnjom smrću, predstavlja veoma teško krivično djelo; ono kod taoca i njegove porodice izaziva smrtni strah koji se ne može ničim opravdati.⁹⁹⁷

689. Otišavši korak dalje, Savezni vrhovni sud Njemačke je nedavno zauzeo stav - u jednom predmetu koji se ticao "kaznene mjere" lišavanja života 60 italijanskih civila od strane nemačkih vojnika za vrijeme Drugog svjetskog rata - da je takva "kvota odmazde [...] jednostavno nespojiva sa značenjem prava čovjeka na život". Osim toga, smatrao je da se "takav čin stoga mora okarakterisati kao toliko nečovječan, da se jedino može ocijeniti kao protivpravan", te da je "naređenje da se izvrši odmazda sa takvom kvotom evidentno protivpravno".⁹⁹⁸

690. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće, u vezi sa gorepomenutim riječima Kordića, smatralo da "ta snimka pokazuje nešto više od pukog razmetanja, ona pokazuje kako Dario Kordić učestvuje u sprovođenju vojnih poslova i, po svemu sudeći, uživa u tome".⁹⁹⁹ Razmotrivši sadržaj tog razgovora i kontekst u kojem je on vođen, Žalbeno vijeće zaključuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao doći do te ocjene.

691. Međutim, iz Kordićevih riječi nije jasan status osoba na koje je mislio. Ostaje nejasno da li je mislio na neborce ili borce, te da li je mislio da ih treba ubiti u borbi ili da ih toliko treba pogubiti u znak

⁹⁹⁵ Predmet *Hostages*, str. 1253.

⁹⁹⁶ Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 39, u vezi s članom 3.

⁹⁹⁷ Komentar uz Ženevsku konvenciju IV, str. 600-601, u vezi s članom 147.

⁹⁹⁸ BGH NJW 2004, 2316 (2318). Sud je držao da je naređenje da se izvrši odmazda s takvom kvotom sasvim očigledno protivpravno, čak i onda kada se u obzir uzme slabljenje normi i običaja u ratno vrijeme. Sud je izričito držao da se čak i počinitelj koji je bio indoktriniran ne može braniti tom indoktrinacijom. *Ibid.*

⁹⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 578.

odmazde.¹⁰⁰⁰ Dakle, zaključak koji se temelji na drugopomenutoj mogućnosti prekršio bi načelo *in dubio pro reo*.

692. Žalbeno vijeće je razmotrilo dokaze o kojima je Pretresno vijeće raspravljalo u paragrafima 577 do 585 Prvostepene presude, a koji se tiču Kordićeve uloge u napadu na Busovaču u januaru 1993., te konstatuje da je bilo razumno zaključiti da Kordić jeste bio odgovoran za napad na Busovaču u januaru 1993., te da su djela koja je Kordić počinio bila dio rasprostranjenog i sistematskog napada koji se u januaru 1993. dogodio u Busovači.

693. U vezi sa masakrom u Ahmićima, Pretresno vijeće navodi svjedočenje svjedoka AT, prema kojem je Paško Ljubičić svjedoku AT rekao da je Kordić prisustvovao sastanku političkog rukovodstva u Blaškićevoj kancelariji u hotelu "Vitez".¹⁰⁰¹ Poslije tog sastanka, po riječima AT-a, u Blaškićevoj kancelariji održan je i drugi sastanak za vrijeme koga je "Ljubičić [...] došao u kancelariju svjedoka u hotelu "Vitez" i rekao mu da je na prethodnom sastanku donesena odluka da se ujutro napadnu Muslimani (zato što je uhvaćena poruka da će Muslimani napasti tog jutra); i da se utvrđuju pravci napada za jedinice koje će u tome učestvovati.¹⁰⁰²

694. Nakon ovih sastanaka uslijedio je brifing za jednu četu 4. bojne vojne policije koji je vodio zapovjednik bojne Ljubičić. Svjedok AT prisustvovao je tom sastanku i, po njegovim riječima, Ljubičić im je saopštio da je donesena odluka da se ujutru krene u rat, da će četa biti prebačena u "Bungalov"¹⁰⁰³ i da će pravac napada biti Ahmići.¹⁰⁰⁴

695. Svjedok AT je takođe naveo da je vojna policija po dolasku u "Bungalov" imala još dva brifinga. Svjedok AT je naveo da je na prvom brifingu Ljubičić rekao da je "naređenje pukovnika Blaškića da se napadne u 05:30 sati i da će svi vojno sposobni muškarci Muslimani biti ubijeni. Civile ne treba ubiti nego protjerati, a njihove kuće zapaliti."¹⁰⁰⁵ Svjedok AT je takođe naveo da je Ante Slišковиć, načelnik SIS-a u OZSB, s kancelarijom u hotelu "Vitez", zatim rekao "da ako oni ne napadnu, Muslimani će to učiniti i napraviti klanje, i da su mudžahedini tokom noći infiltrirani u selo [i] dodao da Dario Kordić ima puno pouzdanje u policiju da zadatak sprovede uspješno".¹⁰⁰⁶ Na drugom brifingu Ljubičić je rekao da će se grupe kretati u liniji i da ne treba da ostane živih svjedoka.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 577-578.

¹⁰⁰¹ Prvostepena presuda, par. 610.

¹⁰⁰² Prvostepena presuda, par. 610.

¹⁰⁰³ U Prvostepenoj presudi se kaže da je to "bivši restoran u Nadiocima blizu Ahmića gdje se već nalazio protiverzantski vod bojne "Džokeri", par. 612.

¹⁰⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 612.

¹⁰⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 613.

¹⁰⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 613.

¹⁰⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 613.

696. Pretresno vijeće je razmotrilo prigovore koje je na svjedočenje svjedoka AT iznijela odbrana.¹⁰⁰⁸ Kada je riječ o prisustvu Kordića na sastanku političkog rukovodstva u hotelu "Vitez", Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Iako nisu izvedeni nikakvi direktni dokazi o tome gdje se Dario Kordić nalazio nakon konferencije za štampu 15. aprila 1993., brigadir Grubešić je rekao da je čuo da je Kordić bio na ručku u svojoj kancelariji na Tisovcu. Čak i ako je to tačno, optužba tvrdi da je Dario Kordić bio u stanju da stigne na sastanak u hotel "Vitez". S druge strane, svjedok tvrdi da je, uz barikade, moglo potrajati 40 minuta do sat vremena da se pređe ono malo kilometara između Busovače i Viteza.¹⁰⁰⁹

Uzevši u obzir osporavanje iskaza svjedoka AT, Pretresno vijeće je konstatovalo:

Prema tome, prilikom odlučivanja o tome da li da prihvati svjedočenje svjedoka AT, Pretresno vijeće mora utvrditi u kojoj mjeri je njegovo svjedočenje potvrđeno drugim dokazima. U stvari, ne postoje nikakvi direktni dokazi koji podržavaju njegov iskaz o sastanku. Međutim, postoje okolnosni dokazi koji to čine. Prvo, kao što ćemo vidjeti, događaji tog dana u Ahmićima odigravali su se prema planu koji je on opisao. Drugo, takav plan ne bi se mogao sprovesti bez prethodnih sastanaka i političkog odobrenja. Zatim, tako važan sastanak političara u Lašvanskoj dolini ne bi se održao bez prisustva Darija Kordića. Te stvari same po sebi ne bi bile dovoljne da navedu Pretresno vijeće da prihvati svjedočenje tog svjedoka. Međutim, njegov prikaz bio je suvisao i ispričan je tečno (na način osobe koja se prisjeća događaja, a ne nekoga ko ih izmišlja), te nije uzdrman unakrsnim ispitivanjem. Nekonzistentnosti na koje se oslanja odbrana nisu tako značajne da bi njegovo svjedočenje učinile nevjerovatnim. Nadalje, Pretresno vijeće je čulo i vidjelo svjedoka dok je svjedočio i imalo je prilike osmotriti njegovo držanje. Iako se on nije mogao odlučiti da kaže punu istinu o svom učešću u napadu, i Pretresno vijeće smatra da je pogriješio u iskazu o korištenju džamije u odbrambene svrhe (što ne podržavaju iskazi drugih svjedoka), Pretresno vijeće se uvjerilo da on jest rekao istinu o pripremama za napad na Ahmiće, uključujući sastanke u hotelu "Vitez" i kasnije brifinge.¹⁰¹⁰

U tim okolnostima, i u nedostatku suprotnih dokaza, Pretresno vijeće je uvjereno da je Dario Kordić bio prisutan na sastancima političara na kojima je odobren napad od 16. aprila 1993. On je kao viši regionalni političar učestvovao u planiranju vojne operacije i napada na Ahmiće (i druga sela Lašvanske doline), operacije kojoj je cilj bio 'čišćenje' tih područja od Muslimana. Vijeće se uvjerilo da bi se na takvom sastanku odobrilo Blaškićevo naređenje da se ubiju svi vojno-sposobni muškarci, protjeraju civili i zapale kuće. Takvo naređenje ne bi se moglo izdati bez političkog odobrenja. Kordić je tako bio povezan s izdavanjem tog naređenja. (Međutim, Vijeće ne može biti sigurno da drugo naređenje, da ne bude živih svjedoka, nije bilo Ljubičićevo vlastito naređenje izdato bez pozivanja na neko ranije naređenje.)¹⁰¹¹

Pretresno vijeće je zaključilo:

Pretresno vijeće nalazi da ogromna količina dokaza ukazuje na dobro organizovani i planirani napad HVO-a na Ahmiće kojem je cilj bio ubijanje i istjerivanje muslimanskog stanovništva što je rezultiralo pokoljem. Tvrdnja da je taj napad bio opravdan po strateškoj, odbrambenoj ili bilo kojoj drugoj osnovi u potpunosti je neutemeljena. Oni branioci koji su se tamo našli bili su u potpunosti zatečeni i odbrana koja je pružena bila je rudimentarna, kao što i pokazuju rezultati toga dana. Nadalje, Pretresno vijeće zaključuje iz tih dokaza (i dokaza o drugim napadima HVO-a u aprilu 1993.) da je u to vrijeme postojala zajednička nakana ili plan smišljen i izvršen od strane vodstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana. Dario Kordić je, kao lokalni politički vođa, bio dio te nakane ili plana a njegova je glavna uloga u njemu bila uloga planera i podstrekača.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁸ Vidi Prvostepenu presudu, par. 614-616 (fusnote izostavljene).

¹⁰⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 617 (fusnote izostavljene).

¹⁰¹⁰ Prvostepena presuda, par. 630 (naglasak u originalu).

¹⁰¹¹ Prvostepena presuda, par. 631.

¹⁰¹² Prvostepena presuda, par. 642.

697. Žalbeno vijeće smatra da bi, na osnovu ovih dokaza i njihove detaljne ocjene, razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da je političko rukovodstvo bosanskih Hrvata održalo sastanak 15. aprila 1993. u hotelu "Vitez", te da je na tom sastanku bio prisutan i Kordić. Razumni presuditelj o činjenicama mogao je zaključiti i to da je na tom sastanku odlučeno da se izvrši napad na Muslimane. Na osnovu svjedočenja svjedoka AT o onome što se odvijalo na brifingu u TV sali, razuman presuditelj o činjenicama mogao bi zaključiti da su pravac napada trebali biti Ahmići i duga sela u Lašvanskoj dolini.

698. S obzirom na dokaze koje je iznio svjedok AT o brifinzima za vojnu policiju u "Bungalovu", posmatrane zajedno sa razvojem političke situacije o čemu je gore već raspravljano, te drugim potkrepljujućim dokazima, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je izdato naređenje da se u 05:30 sati izvrši napad, da se ubiju svi vojno sposobni muškarci Muslimani, protjeraju civili, te zapale kuće, i da je to naređenje odobreno na sastanku političkog rukovodstva kojem je prisustvovao i Kordić. Nije neophodno utvrditi od koga je tačno poteklo naređenje u kojem se otišlo dalje od pismene zapovijedi koju je potpisao Blaškić. Za svrhe ovog predmeta značajan je jedino moguć i razuman posredan zaključak da je uloga Darija Kordića bila političko planiranje, poticanje i koautorstvo zločinačkog plana i naređenja¹⁰¹³ koji su, između ostalog, doveli i do masakra u Ahmićima, čime je on krivično odgovoran za djela koja su proizišla iz ovog opšteg političkog plana. Na osnovu hijerarhije i Kordićeve vodeće uloge u regionalnoj politici, razuman presuditelj o činjenicama mogao bi izvesti zaključak da gore spomenuti zločini nisu mogli biti počinjeni bez njegovog odobrenja.

699. Žalbeno vijeće napominje da treba jasno razlikovati

(A) pismenu zapovijed pukovnika Blaškića;

(B) dodatno naređenje da se pobiju svi vojno sposobni muškarci Muslimani, ali da civile ne treba ubiti već protjerati, a kuće zapaliti; i

(C) daljnje naređenje "da ne treba da bude živih svjedoka".

Žalbeno vijeće zaključuje da bi, uzevši u obzir svjedočenje svjedoka AT i sve indicije koje su već razmotrene, razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da se prva dva naređenja nisu mogla izdati bez političkog odobrenja, što znači da je Kordić krivično odgovoran za naređenje pod (B). Međutim, opet u svjetlu svjedočenja svjedoka AT, vezano za ono što je čuo da govori Ljubičić na drugom brifingu u "Bungalovu" (ovo ne treba pabrakati sa drugim sastankom), da se, ustvari, ne zna ko je dao treće naređenje navedeno gore pod (C), odnosno naređenje "da ne treba da bude živih svjedoka".

¹⁰¹³ Prvostepena presuda, par. 834.

Dakle, razuman presuditelj o činjenicama mogao bi, kao što je to Pretresno vijeće i učinilo,¹⁰¹⁴ doći do zaključka da je Kordić odgovoran za zločine počinjene na osnovu naređenja pod (B).

700. Na temelju ovih dokaza Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti van razumne sumnje da je Kordić, kao političar odgovoran za tu regiju, planirao, poticao i naredio¹⁰¹⁵ zločine koji su se 16. aprila 1993. dogodili u Ahmićima, te s ahmićima povezanim zaseocima Šantići, Pirići i Nadioci.¹⁰¹⁶ Pretresno vijeće je ova tri zaseoka ispravno smatralo povezanim s Ahmićima.

701. Žalbeno vijeće stoga nalazi da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti van razumne sumnje da su Kordićevi postupci predstavljali dio namjernog rasprostranjenog i sistematskog napada.

702. I u vezi sa napadima u Kiseljaku u aprilu 1993. Pretresno vijeće je na sličan način utvrdilo da Kordić snosi krivičnu odgovornost:

Ti napadi odigrali su se dva dana nakon napada na muslimanska sela Lašvanske doline i bili su dio obrasca napada na Muslimane Srednje Bosne. Blaškić ne bi poduzeo te napade bez političkog odobrenja i Pretresno vijeće nalazi da to znači odobrenje lokalnog vrha u liku Darija Kordića. Jasan zaključak koji se izvodi iz toga jeste da je Dario Kordić bio povezan sa davanjem naređenja da se napadnu sela, među kojima i Rotilj.¹⁰¹⁷

Pretresno vijeće je, dakle, posrednim putem izvelo zaključak da je Kordić odigrao ulogu u aprilskim napadima u Kiseljaku, i to na osnovu jednog naređenja¹⁰¹⁸ koje je Blaškić uputio brigadi “Ban Jelačić” u Kiseljaku 19. aprila 1993.,¹⁰¹⁹ kojim upućuje brigadu da te noći zauzme Gomionicu, te kaže da je “situacija, opšte uzevši, pod kontrolom i nastavlja: “[O] svemu smo upoznali sam vrh HZ HB sa kojima smo neprekidno na vezi”. Pretresno vijeće je podsjetilo na argument tužioca iz njegovog Završnog podneska o tome kako su “mogućnosti za kontakt sa Matom Bobanom bile ograničene imajući u vidu poteškoće u vezama na koje se poziva odbrana, i da pred Pretresnim vijećem nema nikakvog dokumenta o takvoj temi: prema tome, jedini vrh o kojem je Blaškić mogao govoriti je lokalni vrh, to jest Kordić”.¹⁰²⁰ Što se tiče toga da ovo potvrđuje i Ratni dnevnik, ne kaže se šta to konkretno stoji u tom dnevniku.

¹⁰¹⁴ Prvostepena presuda, par. 631, pročitaj usporedo sa par. 834.

¹⁰¹⁵ Prvostepena presuda, par. 834.

¹⁰¹⁶ Prvostepena presuda, par. 505, 557.

¹⁰¹⁷ Prvostepena presuda, par. 669.

¹⁰¹⁸ DP Z733.

¹⁰¹⁹ Napominjemo da se u par. 668 Prvostepene presude kaže da je naređenje poslano 18. aprila 1993., dok sam dokument nosi datum 19. aprila 1993.

¹⁰²⁰ Prvostepena presuda, par. 668.

703. Međutim, u svjetlu gornjeg nalaza Žalbenog vijeća, da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da je, pored pismene Blaškićeve zapovijedi, izdato i naređenje da se ubiju svi vojno sposobni muškarci Muslimani, protjeraju civili i zapale kuće, te da je to naređenje odobreno na sastanku političkog rukovodstva, Žalbeno vijeće smatra da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da Kordić opisanu ulogu nije odigrao samo na izvjesnim područjima u Lašvanskoj dolini, već i u zločinima koji su se dogodili u opštinama Kiseljak, Gaćice, Večeriska/Donja Večeriska i Očehnići u aprilu 1993.

704. U vezi sa zločinima koji su u junu 1993. izvršeni u samom Kiseljaku, Pretresno vijeće je konstatovalo da je činjenica da je on u njima direktno učestvovao potvrđena dokazima o njegovom prisustvu u Kiseljaku za vrijeme ofanziva.¹⁰²¹ Pretresno vijeće je navelo svjedočenje svjedoka Y i konstatovalo:

Svjedok Y je svjedočio o tome da je Dario Kordić bio u Kiseljaku za vrijeme sukoba u junu 1993. On ga je vidio tog mjeseca u kasarni u Kiseljaku. Svjedok Y je svjedočio da je 14. juna 1993. uhapšen u Topolju sa drugim seljanima i odveden u kasarnu u Kiseljaku gdje su svi zatočeni u jednoj prostoriji u jednoj od zgrada. Nisu prošla ni dva sata od njegovog dolaska onamo kad je premlaćen. Glava mu je bila krvava i rečeno mu je da se opere u koritu u hodniku zgrade. Dok se prao, vidio je kako Dario Kordić izlazi iz zgrade. Kordić je bio na udaljenosti od 8-14 metara. Oko Kordića su bili vojnici HVO-a, koji su izišli prvi, a drugi su bili iza njega. Svjedok je proveo tri dana u kasarni, a zatim je prebačen u zgradu opštine gdje je ponovo 23 ili 24 dana kasnije vidio Kordića. Odbrana je osporila da je g. Kordić bio u kasarni kao što je svjedok ustvrdio. No, svjedok je rekao da je optuženog ondje vidio na oko pet sekundi, što je bilo dovoljno vremena da optuženi napravi pet do šest koraka. Optuženog je mnogo puta vidio u Kiseljaku 1992. i 1993., ponekad u uniformi, crnoj ili maskirnoj, ili sa pištoljem za pojasom. Uvijek je bio u pratnji tjelohranitelja. Optuženog je mnogo puta vidio i na televiziji, prvi puta kada je Kordić držao govor.¹⁰²²

Pretresno vijeće je ispitalo u kakvim okolnostima je svjedok Y identifikovao Kordića i navelo sljedeće:

U razmatranju tih dokaza, Pretresno vijeće ima na umu da se radi o navodnom prepoznavanju optuženog od strane svjedoka. Takvim se dokazima mora pristupiti s oprezom zbog toga što je veoma lako da se i pošten i uvjerljiv svjedok prevvari. Stoga je nužno razmotriti okolnosti u kojima je došlo do prepoznavanja. Svjedok je znao ko je optuženi i često ga je viđao ranije. Stoga je bio u mogućnosti da prepozna optuženog. Nije ga vidio samo na moment i imao je mogućnost da ga pouzdano identifikuje. Njegovo svjedočenje nije poljuljano u unakrsnom ispitivanju. Pretresno vijeće stoga prihvata njegovo svjedočenje.¹⁰²³

Žalbeno vijeće stoga smatra da je Pretresno vijeće pažljivo analiziralo svjedočenje svjedoka Y, uvjerivši se da se na njega može osloniti. Pored toga, Žalbeno vijeće smatra da je u planiranju, poticanju i naređivanju¹⁰²⁴ zločina u Ahmićima i obližnjim zaseocima 16. aprila 1993., Kordić bio svjestan velike vjerovatnoće da bi u sprovođenju opšteg plana moglo doći i do drugih zločina.

¹⁰²¹ Prvostepena presuda, par. 726.

¹⁰²² Prvostepena presuda, par. 724 (citira se svjedok Y, T. 11000-01, 11004-11, 11081-87, 11097-99).

¹⁰²³ Prvostepena presuda, par. 725 (fusnote izostavljene).

¹⁰²⁴ Vidi Prvostepenu presudu, par. 834.

705. Žalbeno vijeće zaključuje da su Krodićeva djela bila dio rasprostranjenih i sistematskih napada koji su se u aprilu i junu 1993. dogodili u Kiseljaku.

706. U vezi sa protivpravnim zatvaranjem civila u Kaoniku, Osnovnoj školi u Dubravici, zgradi SDK u Vitezu, kinu u Vitezu, selu Rotilj, kasarni u Kiseljaku i zgradi Opštine u Kiseljaku, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće posrednim putem izvelo zaključak da je Kordić povezan sa naređenjima za zatočavanje, kao i naređenjem za osnivanje, pa i samom operacionalizacijom ovih zatočeničkih objekata. Pretresno vijeće je konstatovalo:

[...]da je protivpravno zatvaranje i zatočavanje bosanskih Muslimana bilo dio opšte nakane da ih se pokori. Kao što je primijećeno, napadi na gradove i sela slijedili su isti obrazac, počevši od prvog napada, sa kulminacijom u zatočenju preživjelih Muslimana. To se događalo tako redovito da je moglo biti rađeno samo po zajedničkom planu. Pretresno vijeće ima pravo da izvuče zaključak da je kao politički vođa Dario Kordić bio uključen u taj plan na područjima za koja je imao političku odgovornost. U skladu sa svojim drugim nalazima, Pretresno vijeće nalazi da je Dario Kordić imao veze sa naređenjima da se zatoče bosanski Muslimani, te sa naređenjima da se ustanove zatočenički objekti u Lašvanskoj dolini (Kaonik, kino u Vitezu, veterinarska stanica i prostorije SDK, šahovski klub, škola u Dubravici) i u Kiseljaku (kasarna, zgrada Opštine i Rotilj), te sa njihovom operacionalizacijom. No, nema dovoljno dokaza da se Kordić poveže sa napadom na Žepče i zatvaranjem bosanskih Muslimana u Novoj trgovini i u silosu. Nadalje, nema dovoljno dokaza da je optuženi na bilo koji način bio povezan sa upravljanjem zatočeničkim objektima ili nečovječnim postupanjem sa zatočenicima. Logorima je upravljala vojska, a dokazi nisu takvi da bi omogućili da se sa sigurnošću izvuče zaključak da je Kordić kao političar imao veze sa načinom na koji se njima upravljalo ili na koji se postupalo sa zatočenicima; ili da je postupanje sa zatočenicima (za razliku od samog njihovog zatočenja) bilo dio zajedničkog plana ili nakane.¹⁰²⁵

707. Žalbeno vijeće je već poništilo nalaze o tome da su krivična djela protivpravnog zatočavanja civila i zatvaranja dokazana u vezi sa šahovskim klubom i veterinarskom stanicom. Iz tog razloga ova dva lokaliteta nije potrebno dalje razmatrati.

708. Kada je u pitanju Kaonik, Žalbeno vijeće nalazi da bi - na temelju iskaza svjedoka J i svjedoka AC, ako se oni razmatraju zajedno sa drugim dokazima o vlasti koju je Kordić imao na području Busovače - razuman presuditelj o činjenicama mogao van razumne sumnje zaključiti da je Kordić odgovoran za naređenja za zatočavanje bosanskih Muslimana u Kaoniku.

709. Kada su u pitanju kino u Vitezu, zgrada SDK, osnovna škola u Dubravici, selo Rotilj, kasarna u Kiseljaku i zgrada Opštine u Kiseljaku, Žalbeno vijeće podsjeća na zaključak Pretresnog vijeća da su napadi na gradove i sela završavali zatočenjima, da je to bila redovna pojava, te da je to jedino moglo biti rezultat zajedničkog plana. Još jednom, Žalbeno vijeće takođe smatra da je prilikom planiranja, poticanja i naređivanja zločina u Ahmićima i obližnjim zaseocima 16. aprila 1993., Kordić bio svjestan da postoji znatna vjerovatnoća da će se dogoditi i drugi zločini. Uslijed toga Žalbeno vijeće smatra da je Kordić odgovoran za zatočavanje bosanskih Muslimana i osnivanje gorenavedenih zatočeničkih objekata.

¹⁰²⁵ Prvostepena presuda, par. 802.

710. Analiza gornjih dokaza pokazuje da je Kordić učestvovao u zločinima izvršenim u Busovači u januaru 1993.; u Ahmićima i s njima povezanim zaseocima Pirići, Nadioci i Šantići, kao i u Gaćicama, Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj i Očehnićima u aprilu 1993.; u opštini Kiseljak u aprilu i junu 1993.; te u protivpravnom zatočavanju u zatočeničkim objektima od januara do septembra 1993. Žalbeno vijeće je takođe razmotrilo Kordićevu ulogu u preuzimanju vlasti od strane HVO-a u nekoliko opština u Srednjoj Bosni, te njegovu aktivnu i sve veću ulogu na političkoj sceni prije i tokom sukoba. Na osnovu prethodnog, Žalbeno vijeće smatra da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti van razumne sumnje da su, objektivno, Kordićeva djela bila geografski i vremenski povezana s oružanim sukobom.

711. Žalbeno vijeće sada prelazi na razmatranje *mens rea* za sve zločine protiv čovječnosti: optuženi, naime, mora znati da postoji rasprostranjeni ili sistematski napad na civilno stanovništvo i da su njegovi postupci dio tog napada.¹⁰²⁶ Osim toga, za progone, zločin protiv čovječnosti, mora se dokazati konkretna namjera da se diskriminiše na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama.

712. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno utvrdilo činjenično stanje zaključivši da je imao *mens rea* neophodnu za bilo koje od krivičnih djela progona za koja je terećen, te da je zbog toga došlo do neostvarenja pravde.¹⁰²⁷

713. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće postupilo ispravno kada je o postojanju posebne namjere kod Kordića zaključivalo posredno, na osnovu cjelokupnih dokaza, a posebno dokaza koji se tiču uloge koju je Kordić, kao najviši politički vođa u to vrijeme, imao u kampanji progona bosanskih Muslimana u Srednjoj Bosni.¹⁰²⁸

714. Žalbeno vijeće je utvrdilo da je razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da su Kordićeva djela predstavljala dio rasprostranjenog i sistematskog napada na civilno stanovništvo. Žalbeno vijeće je pregledalo dokaze sa suđenja vezane za Kordićevu ulogu u tim napadima i ono se, bez daljnjeg, slaže s implicitnim nalazima Pretresnog vijeća o tome da je Kordić znao da se na civilno stanovništvo izvode napadi koji su po svojoj prirodi rasprostranjeni i sistematski, kao i to da su njegova djela dio tih napada.

715. Žalbeno vijeće sada prelazi na posebnu namjeru diskriminacije na političkoj, rasnoj ili vjerskoj osnovi, i, kao prvo, želi da naglasi da se do zaključka o postojanju te posebne namjere, uopšte uzevši, može doći jedino putem zaključivanja na osnovu objektivnih činjenica i opšteg ponašanja optuženog

¹⁰²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 248; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 99, 102.

¹⁰²⁷ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 110.

¹⁰²⁸ Odgovor tužilaštva, par. 4.137.

uzetog u cjelini. Rijetki su slučajevi u kojima je postojanje takve namjere moguće utvrditi na temelju dokumenata u kojima se iznosi *mens rea* samog počinioca.

716. Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće Kordićev politički angažman i opredjeljenje opisalo ovako:

Kordić je svoju političku karijeru započeo u Busovači tako što je postao sekretar lokalnog ogranka HDZ-a (u septembru 1990.), a zatim, u februaru 1991., i predsjednik. Pripadao je frakciji koja je stala na stranu HDZ-a Hrvatske i predsjednika Tuđmana. U međuvremenu ga je nakon izbora održanih 1990. HDZ imenovao na mjesto sekretara za nacionalnu odbranu u opštini Busovača.¹⁰²⁹

U nastavku svoje karijere, Kordić je 30. jula 1991. imenovan koordinatorom Travničke Regionalne Zajednice HDZ BiH, gdje je njegov zadatak bio da saziva sastanke i njima predsjedava. U augustu 1991. busovački je HDZ donio odredbe za omogućavanje funkcionisanja opštinske organizacije u ratu tako što je osnovao Komandu, a predsjednik je postao njen komandant.¹⁰³⁰

Pretresno vijeće je istaklo:

Dana 12. novembra 1991. održan je zajednički sastanak kriznih štabova regionalnih zajednica Hercegovina i Travnik, pod predsjedanjem Mate Bobana i Darija Kordića. Dvije su zajednice zaključile da hrvatski narod u Bosni i Hercegovini treba izraditi politiku kojoj je cilj ostvarenje “našeg vjekovnog sna, zajedničke hrvatske države” i pozvati na proglašenje hrvatske *banovine* u Bosni i Hercegovini kao “prve faze na putu konačnog rješenja [hrvatskog] pitanja i stvaranja suverene Hrvatske u njenim i etničkim i povijesnim [...] granicama.”¹⁰³¹

Na sastanku održanom 27. decembra 1991. u Zagrebu, Kordić je rekao da

je hrvatski narod u travničkoj regiji spreman da se pripoji Hrvatskoj “svim sredstvima [...] da bi bila izdaja svaka druga opcija od jasnog omeđivanja hrvatskog tla na području Herceg-Bosne.”¹⁰³²

717. Takođe, kako je gore već napomenuto, Pretresno vijeće je konstatovalo da se može vidjeti kako se na mitingu održanom u januaru 1992. u Busovači Kordić obraća masi koja skandira i maše zastavama, te kako kaže da je miting “dokaz da je hrvatski narod u Busovači dio jedinstvene hrvatske nacije i da je HZ H-B, uključujući i Busovaču, ‘hrvatsko tle i tako će da bude’”.¹⁰³³

718. Žalbeno vijeće drži da ovi dokazi pokazuju da je Kordić bio tvrdokorni nacionalista i da je imao želju za stvaranjem etničke hrvatske države bez drugih grupa.

719. U paragrafu 522 Prvostepene presude, Pretresno vijeće je naglasilo sljedeće:

Pukovnik Tihomir Blaškić, koji je u to vrijeme već bio preuzeo komandu nad budućom Operativnom zonom Središnja Bosna (OZSB) HVO-a, 18. avgusta 1992. naredio je da se održe ceremonije polaganja zakletve za snage HVO-a. Dario Kordić je bio veoma prominentan na tim ceremonijama. U Busovači je održao govor i smotru jedinica. U Novom Travniku je bio pod vojnom pratnjom i u

¹⁰²⁹ Prvostepena presuda, par. 468.

¹⁰³⁰ Prvostepena presuda, par. 469 (fusnote izostavljene).

¹⁰³¹ Prvostepena presuda, par. 472(d) (kurziv u originalu).

¹⁰³² Prvostepena presuda, par. 472(g).

¹⁰³³ Prvostepena presuda, par. 472(i).

govoru je rekao da će Novi Travnik biti hrvatski grad. U Fojnici je 800-1.000 ljudi položilo zakletvu da će braniti svoju "domovinu" na svečanosti koja je održana na nogometnom stadionu: Kordić je bio među počasnim gostima. U Travniku su se vojsci obratili Kordić i Koštroman: tekst koncepta govora navodi da su svi oni koji ne žele da žive u hrvatskim provincijama HZ H-B neprijatelji i da se protiv njih mora boriti i političkim i vojnim sredstvima. U Vitezu je srž Kordićevog govora bila sadržana u riječima upućenim Muslimanima u Lašvanskoj dolini da je to hrvatska zemlja i da moraju prihvatiti da je to Herceg Bosna.

[...]

Kordić je 30. septembra 1992. bio prisutan u svojstvu dopredsjednika HZ H-B na sastanku predsjedništva HVO-a Kaknja, opštine koja graniči s Varešom. U zapisniku sa tog sastanka zabilježeno je da je Kordić rekao da je HVO vlada HZ H-B i da to što oni rade sa HZ H-B predstavlja ostvarenje ukupne političke platforme: neće Kakanj preuzeti silom, ali "pitanje vremena je: ili uzeti ili se odreći onog što je naše.

Pretresno vijeće je podsjetilo da je jedan svjedok u predmetu *Blaškić* svjedočio da je Kordić

pozvao Hrvate da se bore do posljednjeg čovjeka za teritoriju i da pošalju poruku Izetbegoviću da će se HVO boriti za Herceg Bosnu svojim tijelima i dušama: doživio je ovacije u vojnom stilu i pozdravljen je fašističkim pozdravom.¹⁰³⁴

720. Po riječima svjedoka M, "Kordić [je] [...] rekao [...] na jednom sastanku da će HVO garantovati bezbjednost Bošnjacima samo ako priznaju legitimitet HVO-a."¹⁰³⁵ U vezi sa Kreševom svjedok E naveo je da je Dario Kordić kao potpredsjednik HDZ-a u Srednjoj Bosni poslao dugačku faks-poruku u kojoj je stajalo da je HVO jedina vojna snaga koja smije postojati i da će se sve druge snage smatrati okupacionim snagama.¹⁰³⁶

721. Pretresno vijeće je u paragrafu 829 Prvostepene presude dalje zaključilo da je Kordić:

bio regionalni politički vođa koji se s entuzijazmom uključio u zajedničku nakanu progona planiranjem, pripremanjem i naređivanjem u onim dijelovima kampanje koji su pripadali njegovoj sferi ovlasti. (Zbog njegovog aktivnog učestvovanja u kampanji može se zaključiti da je to činio s namjerom da pridonese toj politici i da je dijelio diskriminatornu namjeru.) Dokazi na koje se Pretresno vijeće oslanja pri donošenju tih zaključaka jesu dokazi o njegovom položaju dopredsjednika HDZ-BiH i predsjednika HDZ Busovače, o njegovoj ulozi u preuzimanju Busovače i napadu na Busovaču od strane HVO-a i njegovoj ulozi u napadima na Lašvansku dolinu i Kiseljak te u zatočavanju Muslimana.

Pretresno vijeće je zaključak o Kordićevoj *mens rea*, donijelo, između ostalog, na osnovu njegove uloge u događajima koji su prethodili sukobu, u periodu uoči sukoba, kao i za vrijeme napada.

722. Žalbeno vijeće smatra, na temelju gore izloženih dokaza o Kordićevim političkim aktivnostima i opredjeljenjima, njegovom izraženom nacionalističkom i etničkom stavu, te njegovoj želji za stvaranjem - reklo bi se, po svaku cijenu - suverene hrvatske države na teritoriji Bosne i Hercegovine, da je Kordić imao posebnu diskriminatornu namjeru koja je uslov za krivično djelo progona.

¹⁰³⁴ Prvostepena presuda, par. 522, fusnota 869, citira se svjedok TW10, Blaškić, T. 1153-55.

¹⁰³⁵ Prvostepena presuda, par. 497.

¹⁰³⁶ Prvostepena presuda, par. 508.

(b) Zaključak

723. Na osnovu gornjeg, Žalbeno vijeće u slučaju Kordića potvrđuje osuđujuću presudu po tački 1, progoni, zločin protiv čovječnosti.

724. U vezi s tim Žalbeno vijeće podsjeća da je Kordić, iz opravdanih razloga, povukao nekoliko žalbenih osnova:

- da li se Pretresno vijeće ogriješilo o načelo legaliteta kada je na ponašanje Kordića primijenilo član 5(b) Statuta,¹⁰³⁷

- da li je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da su bosanski Hrvati preuzeli lokalnu vlast u Srednjoj Bosni,¹⁰³⁸

- da li su postojali zajednička nakana ili zajednički plan,¹⁰³⁹ i

- da li je za član 5 Statuta potrebno da postoje državna politika ili plan.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁷ Najava Darija Kordića o povlačenju nekih izmijenjenih žalbenih osnova, 31. mart 2004.

¹⁰³⁸ NajavaNajava Darija Kordića o povlačenju nekih izmijenjenih žalbenih osnova, 31. mart 2004.

¹⁰³⁹ Najava povlačenja izmijenjenih žalbenih osnova br. 3-F, 6. maj 2004.

¹⁰⁴⁰ Najava Darija Kordića o povlačenju nekih izmijenjenih žalbenih osnova, 31. mart 2004.

VII. INDIVIDUALNA KRIVIČNA ODGOVORNOST

A. Druga žalbena osnova tužioca: Pretresno vijeće je pogriješilo u primjeni člana 7(1) Statuta u vezi s Čerkezom

725. Pretresno vijeće je proglasilo Čerkeza krivim za nekoliko krivičnih djela o kojima se raspravlja na drugim mjestima u ovoj Presudi. Pretresno vijeće, međutim, nije presudilo da je on krivično odgovoran ni za jedno od krivičnih djela izvršenih 16. aprila 1993. u Ahmićima, bilo tokom prvog napada bilo kasnije.¹⁰⁴¹ Tužilac tvrdi da je, u vezi s Ahmićima, Pretresno vijeće pogriješilo i u primjeni prava i u utvrđivanju činjeničnog stanja, zbog toga što je pogrešno primijenilo član 7(1) Statuta na činjenice u ovom predmetu¹⁰⁴² i zbog toga što navodno nije razmotrilo sve relevantne dokaze iz sudskog spisa (treća žalbena osnova tužioca).

1. Zaključci Pretresnog vijeća

726. U vezi s učešćem Čerkeza i Viteške brigade u događajima u Ahmićima 16. aprila 1993., Pretresno vijeće je konstatovalo da se Viteška brigada "nalazila u jeku borbi" i da je tom brigadom komandovao Čerkez. Premda je Pretresno vijeće smatralo da je Viteška brigada učestvovala u operacijama u Vitezu, Večeriskoj i Ahmićima tokom dana 16. aprila 1993., ono je konstatovalo da je Viteška brigada 16. aprila 1993. učestvovala u operaciji u Ahmićima tek kasnije tokom dana, a ne za vrijeme prvog napada.¹⁰⁴³

727. Shodno tome, Pretresno vijeće se nije uvjerilo van razumne sumnje da Čerkez

snosi bilo kakvu odgovornost za početni napad na Ahmiće 16. aprila za koji je odgovoran bataljon vojne policije koji nije bio pod njegovom komandom. Brigada nije bila uključena u početni napad i svo njezino djelovanje u tom području odigralo se nakon pokolja.¹⁰⁴⁴

728. Pretresno vijeće je razmatralo učešće Čerkeza i Viteške brigade u događajima u Ahmićima na osnovu, pored ostalog, Čerkezove tvrdnje da Ahmići, Nadioci ili bilo koje drugo područje osim Kruščice i Vranjske nisu ni pomenuti na sastanku Viteške brigade održanom 15. aprila 1993. uveče u štabu Viteške brigade. Umjesto toga, prema Čerkezovim riječima, jedini zadatak brigade bio je da blokira pravac mogućeg napada ABiH iz područja Kruščice i Vranjske.¹⁰⁴⁵

¹⁰⁴¹ Tačke 2, 5-6, 14, 15, 17, 19, 41-42 i 44 se takođe odnose na Ahmiće, usp. Optužnicu, par. 38, 41, 43, 56, 58.

¹⁰⁴² Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.4.

¹⁰⁴³ Prvostepena presuda, par. 691.

¹⁰⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 703, Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.3.

¹⁰⁴⁵ Prvostepena presuda, par. 652.

729. Pretresno vijeće je razmatralo, pored ostalih, sljedeće dokaze optužbe:¹⁰⁴⁶

(a) Dana 17. aprila 1993., pukovnik Morsink, posmatrač PMEZ-a, posjetio je Vitez i razgovarao sa Marijom Čerkezom. U svom izvještaju pukovnik Morsink je za situaciju u Vitezu rekao da je “skoro pravi rat u toku” i da se cijelog dana čuje granatiranje i vatra iz pješadijskog oružja. Prilikom svjedočenja, pukovnik Morsink je rekao da se sastao sa Marijom Čerkezom u njegovom štabu u kinu iako je bilo teško doći do te zgrade zbog borbi na ulicama i mnogo stražara u zgradi i ispred nje. Svjedok se sjetio susreta s optuženim, jer se na tom sastanku razgovaralo o tome ko je započeo sukob. Svjedok je od Čerkeza zatražio da zaustavi sukob, ali je ovaj odgovorio da se prvo moraju zaustaviti mudžahedini iz Zenice. On do tada ne može zaustaviti borbe i mnogi od njegovih vojnika su van kontrole.

(b) Dana 26. aprila 1993., Mario Čerkez je u svojstvu komandanta brigade izdao proglas u kojem govori o sporazumu o prekidu vatre sklopljenom u Zagrebu i “herojsk[oj] borb[i] bojovnika i naroda na crtama obrane u Krčevinama, Nadiocima i Pirićima i svim našim rejonima obrane ...

(c) Dana 4. maja 1993., g. Payam Akhavan, koji je u to vrijeme bio istražitelj UNHCR-a, sastao se sa Marijom Čerkezom u kinu i s njim razgovarao o događajima u Ahmićima. Prema iskazu g. Akhavana o tom sastanku, Mario Čerkez je rekao da je toga jutro (16. aprila) spavao, ali da ga događaji nisu iznenadili jer su se očekivala neprijateljstva sa bosanskim Muslimanima. Tada je došao pukovnik Stewart i rekao Mariju Čerkezu da je njegova odgovornost da provede detaljnu istragu i kazni svoje podređene za kršenja međunarodnog humanitarnog prava.¹⁰⁴⁷ Mario Čerkez je rekao da je ujutro 16. aprila u području Viteza vladao haos, ali nije porekao da je bilo zvjerstava. Mario Čerkez je rekao da su se njegove jedinice branile od muslimanskih snaga u napadu koji nisu očekivali. Prvo je Mario Čerkez bio osoran, ali je promijenio držanje kad je došao pukovnik Stewart i kad je izgledalo da bi Mario Čerkez mogao biti smatran odgovornim. Svjedok je unakrsno ispitan o njegovim zabilješkama sa sastanka gdje stoji da je Čerkez rekao da je HOS (mješovite muslimansko-hrvatske snage iz Zenice) bio prisutan za vrijeme neprijateljstava u Ahmićima. U zabilješkama dalje stoji:

“Ahmići – opet HOS(?) – HVO to nije uradio.”

Svjedok je rekao da je to opis onoga što je Čerkez rekao, a upitnik tu stoji jer je svjedok posumnjao u to objašnjenje.

(d) Kad mu je Paško Ljubičić prigovorio što je pustio UNPROFOR u Ahmiće 16. aprila 1993., Čerkez je rekao da to nije njegova greška, nego Bertovićeva, ili da je objašnjenje to što je UNPROFOR zaobišao barikadu.

2. Argumenti strana

730. Tužilac tvrdi da sljedeći zaključci o činjeničnom stanju predstavljaju osnovu pogrešnog pravnog zaključka Pretresnog vijeća u vezi s Čerkezovom krivičnom odgovornošću za napad po članu 7(1) Statuta.

Tužilac tvrdi, a Čerkez odgovara kako slijedi:

¹⁰⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 692.

¹⁰⁴⁷ Pukovnik Blaškić je 21. i 22. aprila 1993. izdao naređenja da vojnici moraju poštovati međunarodno humanitarno pravo, DP Z767, Z781. U martu je Blaškić naredio komandantima brigada da naredi istragu o kriminalnom i destruktivnom ponašanju među vojnicima. To naređenje je Čerkez prenio komandantu 1. bojne (DP Z553), a komandant bojne dalje (DP Z554). Sve ostale fusnote su izostavljene.

(1) HVO je izveo dobro organizovani i planirani napad na Ahmiće u sklopu zajedničke nakane ili plana koji je osmislilo i provelo rukovodstvo bosanskih Hrvata kako bi etnički očistilo dolinu Lašve.¹⁰⁴⁸ Čerkez je odgovorio da je nekakav plan morao postojati, ali da je pitanje da li je plan HVO-a obuhvatao kažnjive radnje i dodao da on za takav plan nije znao, čak i da je isti postojao.¹⁰⁴⁹

(2) Pretresno vijeće je konstatovalo da su djela u osnovi vezana za, pored ostalog, Ahmiće u pogledu tačaka 3-4 (protivpravni napad na civilne objekte [*sic*]), 7-13 (protivpravno lišavanje života, ubistvo, nehumana djela i postupanje), te 38-39 (bezobzirno razaranja i pljačkanje), zaista i počinjena.¹⁰⁵⁰ Međutim, zaključci Pretresnog vijeća o odgovornosti za ta krivična djela odnose se samo na Kordića, što je sa stanovišta tužioca pogrešno.¹⁰⁵¹ Čerkez je odgovorio da je teško zamisliti situaciju u kojoj je on mogao počinuti navedena djela u osnovi na lokacijama na kojima se u trenutku činjenja zločina nisu nalazili ni on ni vojnici pod njegovom komandom.¹⁰⁵²

(3) Čerkez je bio komandant Viteške brigade.¹⁰⁵³ Čerkez je odgovorio da je on na samom početku priznao da je bio komandant Viteške brigade od 24. marta do 30. decembra 1993.¹⁰⁵⁴

(4) Viteška brigada je bila dovoljno dobro organizovana i ustrojena da je mogla izvršiti zadatke koji su joj dodijeljeni 16. aprila 1993.¹⁰⁵⁵ Čerkez je odgovorio da Viteška brigada nije bila spremna za sukob sa ABiH, budući da je osnovana tek u martu 1993., te da je uoči sukoba između HVO-a i ABiH-a i sve do sredine maja 1993., Viteška brigada imala samo jedan bataljon.¹⁰⁵⁶

(5) Pretresno vijeće je konstatovalo da je Čerkez učestvovao u planiranju napada na Ahmiće time što je prisustvovao drugom sastanku u Blaškićevom štabu i što je preko Kraljevića zatražio mitraljez M-53.¹⁰⁵⁷ Čerkez odgovara da, pored ostalog, nema pouzdanih dokaza u prilog tvrdnji da je prisustvovao sastanku vojnih komandanata u Blaškićevom uredu, te da on nije morao da zna za zločinački plan, čak i da je takav

¹⁰⁴⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8 (u kojem se upućuje na par. 642 Prvostepene presude).

¹⁰⁴⁹ Čerkeзов odgovor, par. 12, str. 15.

¹⁰⁵⁰ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8.

¹⁰⁵¹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 649 i 834.

¹⁰⁵² Čerkeзов odgovor, par. 18, str. 18.

¹⁰⁵³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 595-601.

¹⁰⁵⁴ Čerkeзов odgovor, par. 19, str. 18.

¹⁰⁵⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 599, 601.

¹⁰⁵⁶ Čerkeзов odgovor, par. 19-20, gdje se upućuje na Čerkeзов žalbeni podnesak, str. 58 *et seq.*

¹⁰⁵⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 610.

plan smišljen na tom sastanku.¹⁰⁵⁸ Čerkez je izjavio da je njega, i to samo njega, Blaškić pozvao 15. aprila 1993. popodne ili kasno uveče i da mu je izdao usmeno naređenje (a kasnije, tokom noći, i pismeno naređenje, DP Z676 [D60/2]).¹⁰⁵⁹ Čerkez kaže da u njegovom prisustvu Kraljević nije tražio mitraljez M-53.¹⁰⁶⁰

(6) Svjedok AT je izjavio da su policajci prevezeni u Bungalov kombijem Viteške brigade.¹⁰⁶¹ Čerkez odgovara da je Josip Žuljević, koji je u komandi brigade bio odgovoran za prevoz, svjedočio da Viteška brigada nije koristila putnička kombi-vozila, dok vojna policija jeste.¹⁰⁶² Tužilac dalje tvrdi da je Pretresno vijeće konstatovalo da je Čerkez učestvovao u izvođenju napada na Ahmiće zato što je Viteška brigada bila zadužena za sva muslimanska sela i zaseoke s muslimanskim stanovništvom i trebala je blokirati cestu iz pravca Viteza kako bi spriječila UNPROFOR da uđe na područje Ahmića.¹⁰⁶³ Čerkez se usprotivio toj izjavi i tvrdi da to, čak i da je svjedočenje svjedoka AT djelimično tačno, nije relevantno za donošenje zaključka o Čerkezovoj ulozi u napadu HVO-a na Ahmiće.¹⁰⁶⁴ Čerkez je izjavio da su njegovi vojnici bili raspoređeni na precizno definisanom području odgovornosti, to jest u južnom dijelu opštine Vitez, kako bi spriječili moguće napade snaga ABiH iz pravca Kruščice i Vranjske prema centru grada Viteza, te da Viteška brigada nije bila u stanju izvršavati druge zadatke.¹⁰⁶⁵ Čerkez tvrdi da su postojala barem tri ili četiri alternativna pravca kojima je Britanski bataljon UNPROFOR-a mogao da patrolira između Ahmića i svoje baze.¹⁰⁶⁶ Dalje, tužilac se pozvao na zaključak Pretresnog vijeća da je vojna policija koja je učestvovala u napadu na Ahmiće mogla da održava vezu s Viteškom brigadom.¹⁰⁶⁷ Čerkez odgovara da su se dokazi mogli protumačiti drugačije i da je sistem veze Viteške brigade na teritoriji opštine Vitez u aprilu 1993. bio sve samo ne zadovoljavajući.¹⁰⁶⁸

(7) Pretresno vijeće je konstatovalo da je Viteška brigada učestvovala u napadu i etničkom čišćenju u Ahmićima.¹⁰⁶⁹ Čerkez odgovara da je taj zaključak Pretresnog

¹⁰⁵⁸ Čerkezov odgovor, par. 16.

¹⁰⁵⁹ Čerkezov odgovor, par. 22(b).

¹⁰⁶⁰ Čerkezov odgovor, par. 22(a).

¹⁰⁶¹ T. 27598, 27601 (zatvorena sjednica).

¹⁰⁶² Čerkezov odgovor, par. 26-29.

¹⁰⁶³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 611-13, 620, 630.

¹⁰⁶⁴ Čerkezov odgovor, par. 22-29.

¹⁰⁶⁵ Čerkezov odgovor (povjerljiv), par. 23(b) i (c). Čerkez se poziva i na D85/2.

¹⁰⁶⁶ Čerkezov odgovor, par. 24(b).

¹⁰⁶⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8(6), str. 25.

¹⁰⁶⁸ Čerkezov odgovor, par. 32.

¹⁰⁶⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.8, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 626, 650, 654, 690-691 i 800-802.

vijeća pogrešan zbog krivog tumačenja dokaza. Pored toga, Čerkez tvrdi da osim svjedočenja svjedoka AT ne postoje drugi dokazi u prilog zaključku da su pripadnici Viteške brigade hapsili muškarce iz Ahmića.¹⁰⁷⁰

731. Tužilac dalje tvrdi da argumente koje je Čerkez naveo u dijelu C svog Odgovora treba odbaciti: premda Čerkez naizgled odgovara na “tvrdnje” koje je tužilac iznio u vezi sa svojim drugim osnovom za žalbu, on se u stvari ustremio na zaključke Pretresnog vijeća koji su izvan njegove žalbe, budući da su navodne “tvrdnje” zapravo zaključci Pretresnog vijeća o činjeničnom stanju.¹⁰⁷¹

732. Konačno, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće na osnovu gorepomenutih zaključaka o činjeničnom stanju trebalo proglasiti Čerkeza krivično odgovornim po članu 7(1) Statuta. Kako tvrdi tužilac, dokazi koje je analiziralo Pretresno vijeće, ako se pravilno protumače, ukazuju na sljedeće vrste učešća Čerkeza i Viteške brigade:

(a) učešće u vojnom planiranju napada na Ahmiće;

(b) pružanje značajne pomoći jedinicama vojne policije koje su učestvovala u napadu, i to putem (i) obezbjeđenja prevoznih sredstava i (ii) sprečavanja UNPROFOR-a da uđe na područje Ahmića; i

(c) fizičko izvršenje radnji progona putem zatočavanja Muslimana u Ahmićima.¹⁰⁷²

733. Čerkez odgovara da se na osnovu dokaza izvedenih na suđenju sa sigurnošću može zaključiti da Viteška brigada nije učestvovala u napadu na Ahmiće ujutro 16. aprila 1993.¹⁰⁷³ On tvrdi da

(a) vojno planiranje nije samo po sebi kažnjivi napad;

(b) pružanje vojne pomoći u vojnom napadu kakvo je navedeno ne predstavlja kažnjivi doprinos; i

(c) niko se ne može smatrati saizvršiocom prvobitnog krivičnog djela zbog navodnog fizičkog izvršavanja radnji progona *ex post facto*.¹⁰⁷⁴

734. Tužilac tvrdi da je, u svjetlu tog “značajnog doprinosa” Čerkeza i Viteške brigade napadu na Ahmiće u sklopu kampanje progona, činjenica da Viteška brigada nije direktno intervenisala u prvom

¹⁰⁷⁰ Čerkeзов odgovor, str. 32-38.

¹⁰⁷¹ Replika tužilaštva, par. 4.2-4.11.

¹⁰⁷² Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.9 i 3.15.

¹⁰⁷³ Čerkeзов odgovor, str. 42.

¹⁰⁷⁴ Čerkeзов odgovor, par. 38, str. 44.

napadu nevažna za utvrđivanje Čerkezove krivične odgovornosti po članu 7(1) Statuta.¹⁰⁷⁵ Tužilac tvrdi da je Čerkezova krivična odgovornost u svojstvu saizvršioca za učešće u napadima na Vitez, Stari Vitez i Donju Večerisku – za koje je Pretresno vijeće konstatovalo da su dio kampanje progona – trebala biti proširena i na zločine izvršene u Ahmićima; zaključak da Čerkez ne snosi krivičnu odgovornost za zločine izvršene u Ahmićima kosi se sa zaključkom da je napad na Ahmiće bio dio zajedničke nakane ili plana koji je rukovodstvo bosanskih Hrvata osmislilo i provelo u cilju etničkog čišćenja Lašvanske doline od Muslimana.¹⁰⁷⁶

735. Alternativno, tužilac tvrdi da Čerkez snosi krivičnu odgovornost po članu 7(1) Statuta za planiranje ili za pomaganje i podržavanje napada u sklopu kampanje progona.¹⁰⁷⁷ Tužilac tvrdi i da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir pravne posljedice svog zaključka da su pripadnici Viteške brigade intervenisali u operaciji u Ahmićima nakon prvog napada (zatočavanjem bosanskih Muslimana), što je trebalo smatrati fizičkim izvršenjem radnji progona.¹⁰⁷⁸

3. Traženo pravno sredstvo

736. Tužilac stoga traži od Žalbenog vijeća da Čerkeza proglasi krivim kao saizvršioca¹⁰⁷⁹ za zločine izvršene u Ahmićima za koje se tereti u Optužnici. U svom Odgovoru, Čerkez traži od Žalbenog vijeća da odbije taj zahtjev optužbe.¹⁰⁸⁰

4. Diskusija

737. Žalbeno vijeće želi da pojasni da nema potrebe da razmatra Čerkeзов odgovor u onoj mjeri u kojoj on tvrdi da su zaključci Pretresnog vijeća nerazumni. Tužilac je prihvatio zaključke Pretresnog vijeća koji se pominju u drugoj osnovi za žalbu optužbe i ustvrdio da je pogreška Pretresnog vijeća u tome što je na te zaključke primijenilo član 7(1) Statuta. Stoga svaka Čerkezova tvrdnja kojom napada razumnost zaključaka Pretresnog vijeća ostaje izvan dosega njegovog odgovora.

(a) Krivična odgovornost kojom se tereti Čerkez za zločine izvršene u prvom napadu na Ahmiće

(b) Čerkezovo navodno učešće u kampanji progona

738. Žalbeno vijeće će se prvo posvetiti tvrdnji tužioca da je zaključak da je napad na Ahmiće bio dio zajedničke zamisli ili plana koji je osmislilo i provelo rukovodstvo bosanskih Hrvata s ciljem etničkog

¹⁰⁷⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.16 (gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 642).

¹⁰⁷⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.17-3.19.

¹⁰⁷⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.16-3.20.

¹⁰⁷⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.26.

¹⁰⁷⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.28.

¹⁰⁸⁰ Čerkeзов odgovor, str. 90.

čišćenja Lašvanske doline od Muslimana trebao da dovede do zaključka da Čerkez snosi krivičnu odgovornost i za zločine izvršene u Ahmićima.¹⁰⁸¹

739. Pretresno vijeće je konstatovalo “da je tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provedena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana [i] svrha te kampanje bila je potčinjavanje bosanskog muslimanskog stanovništva”.¹⁰⁸² Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da je Čerkez odigrao svoju ulogu u kampanji progona,¹⁰⁸³ te da je napad na Ahmiće bio dio te “zajedničke nakane ili plana smišljenog i izvršenog od strane vođstva bosanskih Hrvata da se Lašvanska dolina etnički očisti od Muslimana”.¹⁰⁸⁴

740. Pretresno vijeće, međutim, nije došlo do zaključka da je Čerkez dijelio namjeru za činjenje zločina koji su počinjeni kao dio kampanje progona. Pretresno vijeće isto tako nije došlo do zaključka da je Čerkez bio svjestan toga da je pokolj koji je izvršen tokom prvog napada na Ahmiće dio te kampanje. Pretresno vijeće ga je smatralo saizvršiocem u toj kampanji i držalo da se “može zaključiti da je imao nužnu *mens rea* [...] iz njegovog učestvovanja u kampanji”.¹⁰⁸⁵ Ovaj zaključak pokazuje da je Pretresno vijeće konstatovalo da Čerkez nije imao *mens rea* za zločine izvršene tokom prvog napada u Ahmićima, budući da je Pretresno vijeće držalo da on – odnosno Viteška brigada – nisu učestvovali u prvom napadu. S tim u skladu, tvrdnja optužbe da je Čerkez trebao biti proglašen krivično odgovornim za te zločine na osnovu svog učešća u kampanji progona¹⁰⁸⁶ ne stoji.

741. Žalbeno vijeće, međutim, napominje da bi Čerkez mogao podlijevati krivičnoj odgovornosti kao saizvršilac zločina izvršenih tokom prvog napada na Ahmiće neovisno o svom navodnom učešću u kampanji.¹⁰⁸⁷

742. Stoga će se Žalbeno vijeće sada pozabaviti pitanjem da li je razuman stav Pretresnog vijeća da zaključci o činjeničnom stanju u vezi s Čerkezom i Viteškom brigadom u pogledu Ahmića nisu pokazali da je Čerkez ostvario element *actus reus* saizvršioca progona izvršenog u Ahmićima tokom prvog napada 16. aprila 1993., bez obzira na njegovo učešće u kampanji progona.

¹⁰⁸¹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.17.

¹⁰⁸² Prvostepena presuda, par. 827.

¹⁰⁸³ Prvostepena presuda, par. 831.

¹⁰⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 642. Čini se da je Pretresno vijeće koristilo izraze "kampanja", "plan" i "nakana/zamisao" kao međusobno zamjenjive.

¹⁰⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 831 (naglasak dodat).

¹⁰⁸⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.24.

¹⁰⁸⁷ Usp. tvrdnju koju je tužilac iznio u svom Žalbenom podnesku, par. 3.28.

(c) Saizvršilaštvo u zločinima izvršenim tokom prvog napada u Ahmićima koje se stavlja Čerkezu na teret

(i) Actus reus

a. Da li je Čerkez učestvovao u vojnom planiranju napada na Ahmiće?

743. Žalbeno vijeće će prvo razmotriti da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da Čerkez svojim učešćem na drugom sastanku u Blaškićevom štabu 15. aprila 1993. nije ostvario *actus reus* saizvršioca zločina izvršenih u prvom napadu u Ahmićima.

744. Pretresno vijeće je u paragrafu 610 Prvostepene presude konstatovalo sljedeće:

Međutim, postoje direktni dokazi da je HVO planirao napad sljedećeg dana na nizu sastanaka toga poslijepodneva i večeri. To je u svom svjedočenju izjavio svjedok AT koji je i sam imao viši čin u 4. bojni vojne policije HVO-a. Prema tvrdnji tog svjedoka, prvi sastanak bio je sastanak političkog vođstva. Održan je u kancelariji pukovnika Blaškića u hotelu "Vitez", trajao je sat i po i na njemu je bio prisutan Dario Kordić. Svjedok sam nije bio prisutan, ali je vidio neke od onih koji su bili prisutni, npr. Ivana Šantića, Peru Skopljaka i Zorana Marića. O sastanku ga je obavijestio Paško Ljubičić (komandant 4. bojne vojne policije) dok je sastanak još trajao. Paško Ljubičić je rekao da se radi o sastanku političkog vođstva i da je prisutan Dario Kordić. Zatim je održan drugi sastanak (koji je takođe trajao oko sat i po) u Blaškićevoj kancelariji kojem su prisustvovali, između ostalih, Paško Ljubičić, Ante Slišković, Mario Čerkez i Darko Kraljević. Za vrijeme tog sastanka Paško Ljubičić je došao u kancelariju svjedoka u hotelu "Vitez" i rekao mu da je na prethodnom sastanku donesena odluka da se ujutro napadnu Muslimani (zato što je uhvaćena poruka da će Muslimani napasti tog jutro) i da se utvrđuju pravci napada za jedinice koje će u tome učestvovati.

745. Žalbeno vijeće je na drugim mjestima u ovoj Presudi već konstatovalo da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da iskaz svjedoka AT potvrđuje da je Čerkez prisustvovao drugom sastanku u Blaškićevom štabu 15. aprila 1993.

746. Pretresno vijeće je samo konstatovalo da je Ljubičić rekao svjedoku AT šta je odlučeno na prethodnom sastanku – pretpostavlja se da se radi o prvom sastanku 15. aprila 1993. – to jest "da se ujutro napadnu Muslimani (zato što je uhvaćena poruka da će Muslimani napasti tog jutro)".¹⁰⁸⁸ Shodno tome, u tom se zaključku ne pominje predstojeći napad na muslimanske civile općenito, a ni konkretno protivpravni napad na Ahmiće. Žalbeno vijeće podsjeća na sljedeću tvrdnju tužioca: "Da je član 7(1) pravilno primijenjen, Pretresno vijeće bi nedvojbeno zaključilo [...] na osnovu utvrđenih činjenica da je žalilac bio umiješan u napad na Ahmiće".¹⁰⁸⁹ Pretresno vijeće nije donijelo zaključak da je naređenje da se ubiju svi vojno sposobni muškarci Muslimani, da se civili poštede i protjeraju, a njihove kuće razore, izdato na drugom sastanku, to jest na sastanku kojem je Čerkez prisustvovao.

¹⁰⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 610, gdje se upućuje na T. 27592-93 (zatvorena sjednica).

¹⁰⁸⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.5.

747. Pretresno vijeće je konstatovalo i da je Kraljević u Čerkezovo ime i u njegovom prisustvu zatražio od svjedoka AT “mitraljez M-53 koji je Čerkezu trebao za Kruščicu 'jer će tamo biti gusto“, što je potom i sređeno.¹⁰⁹⁰ Međutim, na osnovu dokaza se ne može utvrditi da li je to oružje trebalo da se koristi u kažnjive svrhe ili za legitimne vojne zadatke.

b. Da li je jedinicama vojne policije koje su učestvovalе u napadu na Ahmiće pružena značajna pomoć?

748. Svjedok AT je posvjedočio da su 15. aprila 1993. policajci prevezeni u Bungalov kombijem Viteške brigade.¹⁰⁹¹ To pokreće pitanje da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da taj čin ne dokazuje da je Čerkez pružio značajnu pomoć vojnoj policiji za napad na Ahmiće.

749. Pretresno vijeće nije donijelo eksplicitan zaključak o iskazu svjedoka AT u vezi s kombijem. Žalbeno vijeće je upoznato s izjavom Pretresnog vijeća da

to što se neko pitanje ne pominje u presudi ne znači da je ono zanemareno. Pretresno vijeće je razmotrilo sve dokaze i svakim se bavilo onoliko koliko smatra da je potrebno.¹⁰⁹²

Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da

tužilac u svojoj drugoj osnovi za žalbu navodi pravnu grešku Pretresnog vijeća u vidu pogrešne primjene člana 7(1) na činjenice koje je utvrdilo Pretresno vijeće u svojoj Presudi.¹⁰⁹³

U Prvostepenoj presudi nema nikakvog zaključka u vezi s obezbjeđenjem kombija. Stoga će se ova tvrdnja tužioca razmatrati samo kao dodatna komponenta treće osnove za žalbu optužbe.¹⁰⁹⁴

750. Žalbeno vijeće je razmatralo i zaključak Pretresnog vijeća da je Viteška brigada bila u dovoljnoj mjeri organizovana i ustrojena da je 16. aprila 1993. mogla izvršiti zadatke koji su joj dodijeljeni. Međutim, ne postoje ni zaključak ni dokazi o tome da je Viteška brigada ikad dobila zadatke vezane za Ahmiće, osim onih o kojima se govori u ovom odjeljku.

751. Žalbeno vijeće je dalje razmatralo pitanje da li zadatak dodijeljen Viteškoj brigadi da blokira cestu iz Viteza kako bi spriječila da UNPROFOR uđe na područje Ahmića dokazuje da je Čerkez pružio značajnu pomoć jedinicama vojne policije koje su učestvovalе u prvom napadu na Ahmiće.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 611.

¹⁰⁹¹ T. 27598; T. 27601 (zatvorena sjednica).

¹⁰⁹² Prvostepena presuda, par. 20.

¹⁰⁹³ Replika tužilaštva, par. 4.9 (naglasak dodat).

¹⁰⁹⁴ Tužilac je ovu alternativnu tvrdnju iznio u svom Žalbenom podnesku, fusnota 56.

¹⁰⁹⁵ Čerkeзов odgovor, par. 24, str. 23.

752. Premda se u zaključku Pretresnog vijeća iz paragrafa 612 ne navodi jasno da li je cesta zaista i bila blokirana i da li je, shodno tome, UNPROFOR spriječen da uđe na područje Ahmića (“UNPROFOR je trebao biti spriječen da uđe u područje Ahmića (Viteška brigada trebala je blokirati cestu iz Viteza”),¹⁰⁹⁶ zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 692(d) i prpratni dokazi ukazuju na to da je blokada na cesti bila podignuta:

Kad mu je Paško Ljubičić prigovorio što je pustio UNPROFOR u Ahmiće 16. aprila 1993., Čerkez je rekao da to nije njegova greška, nego Bertovićeva, ili da je objašnjenje to što je UNPROFOR zaobišao barikadu.¹⁰⁹⁷

753. Međutim, Pretresno vijeće nigdje nije jasno utvrdilo – a u spisu predmeta nema dovoljno dokaza o tome – da li je blokada na cesti postavljena iz razloga koji su opravdani s vojnog stanovišta ili se radilo o činu pripreme ili zaštite za zločine koji će biti izvršeni u Ahmićima. Pored toga, nije izvedeno dovoljno dokaza da bi se nedvojbeno pokazalo da je Čerkez znao – navodno kažnjivu – svrhu blokade na cesti. Jednako je moguća Čerkezova tvrdnja da je jedini zadatak Viteške brigade bio da blokira pravac mogućeg napada ABiH iz područja Kruščice i Vranjske.¹⁰⁹⁸ Pretresno vijeće je, po svemu sudeći, ovdje ispravno primijenilo načelo *in dubio pro reo*; stoga Žalbeno vijeće ne nalazi grešku u činjeničnom stanju utvrđenom u vezi s dotičnim pitanjem. U ovom kontekstu, Žalbeno vijeće podsjeća na to da mora da interveniše samo “u slučajevima gdje dokaze na koje se oslonilo Pretresno vijeće ne bi prihvatio nijedan razuman presuditelj o činjenicama ili tamo gdje je ocjena dokaza 'potpuno pogrešna’”.¹⁰⁹⁹

754. Što se tiče zaključka Pretresnog vijeća da je “za komunikaciju stajao na raspolaganju jedan kratkotalasni radio te su učesnici mogli komunicirati međusobno i sa pukovnikom Blaškićem i Viteškom brigadom”,¹¹⁰⁰ puka je spekulacija da li su Viteška brigada i napadači koristili kratkotalasni radio da bi međusobno komunicirali u svrhu izvršenja zločina tokom napada na Ahmiće.

c. Da li su hapšenjem Muslimana u Ahmićima i drugim radnjama fizički izvršene radnje progona?

755. Žalbeno vijeće će sada razmotriti zaključak Pretresnog vijeća da su “hapšenja izvršili lokalni pripadnici HVO-a iz Viteške brigade”.¹¹⁰¹ Taj zaključak je zasnovan na iskazu svjedoka AT i iz njegovog svjedočenja je jasno da su hapšeni civili.¹¹⁰² Stoga bi razuman presuditelj o činjenicama mogao

¹⁰⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 612 (naglasak dodat).

¹⁰⁹⁷ Svjedok AT, T. 27638 (zatvorena sjednica). Vidi i T. 27599, 27607, 27758 (zatvorena sjednica). Uporedi Prvostepenu presudu, par. 630.

¹⁰⁹⁸ Vidi prvostepenu presudu, par. 652.

¹⁰⁹⁹ Vidi *supra*, Pravno regulisanje žalbenog postupka.

¹¹⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 613.

¹¹⁰¹ Prvostepena presuda, par. 626.

¹¹⁰² T. 27627 (zatvorena sjednica).

da dođe do zaključka da gorenavedeni dokazi pokazuju da su pripadnici Viteške brigade hapsili civile u Ahmićima 16. aprila 1993. Razuman presuditelj o činjenicama, međutim, mogao je na osnovu iskaza svjedoka AT da dođe i do zaključka da su hapšenja izvršena nakon prvog napada u Ahmićima.¹¹⁰³

756. Žalbeno vijeće je razmatralo i tvrdnju tužioca da DP Z673.7 dokazuje da je Viteška brigada igrala ulogu u napadu i etničkom čišćenju u Ahmićima 16. aprila 1993. Taj dokument, inače jedan izvještaj koji je Čerkez potpisao i izdao 16. aprila 1993. u 10:00 sati, u svom relevantnom dijelu glasi kako slijedi:

U zoni odgovornosti "Viteške" brigade vode se borbe protiv ekstremnih dijelova Armije BiH i to u samom gradskom naselju, a i po svim ostalim područjima općine [...].

Naše snage napreduju u Donjoj Večeriskoj koja samo što nije "pala" i u Ahmićima, a Sivрино Selo i Vrhovine, kako nam je dojavljeno, nude primirje. U našim postrojbama imamo tri (3) poginula, a još nemamo podataka o broju ranjenih.¹¹⁰⁴

757. Pretresno vijeće je konstatovalo da taj dokument¹¹⁰⁵ dokazuje "da se Viteška brigada nalazila u jeku borbi" i da je "učestvovala u operacijama u [...] Ahmićima 16. aprila 1993. (ali samo kasnije u toku dana, a ne tokom prvog napada na Ahmiće)".¹¹⁰⁶ Bilo je razumno zaključiti da ovaj dokument ne dokazuje da je Čerkez ostvario *actus reus* kao učesnik u izvršenju zločina počinjenih u Ahmićima. Odgovarajući na pitanje Čerkezove odbrane, Josip Žuljević¹¹⁰⁷ je posvjedočio da se izraz "naše snage" u tom dokumentu odnosi na "cjelokupnu hrvatsku stranu", a ne na neku konkretnu jedinicu.¹¹⁰⁸ On je posvjedočio i da je Čerkez na sastanku održanom 16. aprila 1993. oko 9:00 ili 10:00 sati u štabu Viteške brigade rekao sljedeće

u skladu s naređenjima, usmenim naređenjima koja je izdao Blaškić, ulažemo maksimalne napore da prikupimo što je više moguće informacija s teritorije naše općine.¹¹⁰⁹

Naređenje je [bilo] da prikupimo sve informacije i da ih prosljeđujemo svakih dva ili tri sata.¹¹¹⁰

Zatim su nam rekli da iskoristimo svoje poznanike, prijatelje, te i te osobe, da kontaktiramo sve osobe koje su na dužnosti. Pokušali smo s "Vitezovima" i vojnom policijom da prikupimo koliko god smo mogli informacija da bismo sastavili izvještaj za to područje.¹¹¹¹

Josip Žuljević je posvjedočio i da je Čerkez

¹¹⁰³ Usp. Prvostepenu presudu, par. 626; svjedok AT, T. 27627 (zatvorena sjednica).

¹¹⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 689(b).

¹¹⁰⁵ Zajedno s ostalim dokumentima izloženim u Prvostepenoj presudi, par. 689.

¹¹⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 691.

¹¹⁰⁷ Načelnik transporta u Viteškoj brigadi i član štaba Viteške brigade, Čerkezov žalbeni podnesak, str. 55.

¹¹⁰⁸ T. 28164-66.

¹¹⁰⁹ Josip Žuljević, T. 28162.

¹¹¹⁰ Josip Žuljević, T. 28163.

¹¹¹¹ Josip Žuljević, T. 28163.

izričito zahtijevao od nas da kontaktiramo i druge jedinice koje su se nalazile na teritoriji općine Vitez. I sve druge informacije, bez obzira na to odakle potiču, od civila, mještana, koordinatora u selima, koordinatora seoskih straža, i tako dalje.¹¹¹²

Razuman presuditelj o činjenicama mogao je da zaključi da ti dokazi pokazuju da su pripadnici Viteške brigade imali zadatak i da prikupljaju informacije o aktivnostima drugih jedinica, da bi se izvještaji slali Blaškiću. Prema iskazu Josipa Žuljevića, pismeni izvještaji su upućivani komandantu Operativne zone svaka dva ili tri sata.¹¹¹³ Njegov iskaz potkrepljuju bilješke u Ratnom dnevniku koje pokazuju da je Čerkez izvještavao Blaškića i druge o stanju “na terenu”¹¹¹⁴ dana 16. aprila 1993. u 09:37, 12:07, 13:03, 13:10, 15:08 (14:50), 15:50, 17:55, te 18:25 sati.¹¹¹⁵ Bilješka od 17:55 sati glasi:

Dobili smo spisak palih branitelja od dežurnog “Viteške” brigade: Franjić Anto, Kolak Lovro, Žuljević Ivo, sva trojica pripadnici su “Vitezova”, Šantić Mirjan, Ivanković Zlatko pripadnici Regionalne policije, Vidović Zoran - civil. Ima dosta lakše i teže ranjenih.¹¹¹⁶

I ova se bilješka može razumno protumačiti u smislu da Viteška brigada nije prikupljala informacije samo o svojim pripadnicima, nego i o pripadnicima drugih jedinica. Stoga taj dokaz potkrepljuje i zaključak da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da konstatuje da se izraz “naše snage” ne odnosi samo na pripadnike Viteške brigade.

758. Isto tako, zaključak Pretresnog vijeća da DP Z671.4 ne dokazuje da je Viteška brigada imala ikakvu ulogu u napadu i etničkom čišćenju u Ahmićima nije nerazuman zaključak. Razuman presuditelj o činjenicama mogao je da zaključi i to da navod “selo Ahmići je također odrađeno sa 70%” ne dokazuje da je Viteška brigada učestvovala u kažnjivim aktivnostima.

759. Žalbeno vijeće je razmatralo i tvrdnju tužioca da DP Z692.3 dokazuje da je Viteška brigada igrala ulogu u napadu i etničkom čišćenju u Ahmićima. Taj dokument, inače naređenje komandantu Viteške brigade koje je potpisao Blaškić i koje je izdato 16. aprila 1993. u 10:35 sati, glasi kako slijedi:

U svezi sa Vašim izvješćem broj 02-125-10/93 od 16.04.1993. godine uraditi slijedeće:

1. Potpuno zauzeti sela D. Vičersku [sic], Ahmiće, Sivrino Selo i Vrhovine.
2. O poduzetim aktivnostima i izvršenju ovog zadatka osobno me izvjestiti.

760. Ovo naređenje izdato je poslije izvještaja broj 02-125-10/93, to jest DP Z673.7, koji je razmatran u prethodnom tekstu. Pretresno vijeće je konstatovalo da DP Z692.3, zajedno s drugim dokumentima, dokazuje da se “Viteška brigada brigada nalazila u jeku borbi” i da je “učestvovala u operacijama u

¹¹¹² Josip Žuljević, T. 28162.

¹¹¹³ Josip Žuljević, T. 28163.

¹¹¹⁴ DP Z610.1, str. 72, 78.

¹¹¹⁵ DP Z610.1 (Ratni dnevnik), str. 72, 78, 80, 87, 89, 94, 95.

¹¹¹⁶ DP Z610.1, (Ratni dnevnik), str. 94.

Vitezu, Večeriskoj i Ahmićima 16. aprila 1993. (ali samo kasnije u toku dana, a ne tokom prvog napada na Ahmiće).”¹¹¹⁷

761. Žalbeno vijeće primjećuje da je ovo naređenje izdato u 10:35 sati, to jest oko pet sati nakon što je započeo prvi napad na Ahmiće. Stoga nije nerazumno smatrati da se izraz “potpuno zauzeti” u ovom kontekstu odnosi na aktivnosti koje su se desile poslije prvog napada. Dakle, neko ko utvrđuje činjenice mogao bi da dođe do zaključka da DP Z692.3 ne dokazuje da je Čerkez ostvario *actus reus* kao saizvršilac zločina počinjenih tokom prvog napada na Ahmiće.

762. Konačno, DP Z692.2 – jedno naređenje na kojem je Pretresno vijeće djelimično zasnovalo svoj zaključak o učešću Viteške brigade u operaciji u Ahmićima – nikad nije uvršten u dokaze.¹¹¹⁸ Shodno tome, nijedan zaključak se ne može temeljiti na tom dokumentu.¹¹¹⁹

763. Žalbeno vijeće je razmatralo i način na koji je Pretresno vijeće pomenulo DP Z1406.1, to jest izvještaj koji je Miroslav Tuđman, direktor Hrvatske izvještajne službe (HIS), uputio svom ocu, tadašnjem predsjedniku Hrvatske, Franji Tuđmanu. U tom izvještaju, datiranom 21. marta 1994., za napad na Ahmiće okrivljuju se “Džokeri”, a kao povod za napad pominje se napad MOS-a na tri vojnika HVO-a koji su pritom poginuli, kao i pogibija pratilaca brigadira Totića. Taj izvještaj Čerkeza eksplicitno oslobađa krivice: “Sa sigurnošću se može reći da Mario Čerkez nije umiješan u masakr u selu Ahmići i da nije imao nikakav utjecaj na sama zbivanja”.¹¹²⁰ Premda Pretresno vijeće nije iznijelo izričit zaključak o tome da se oslanja na ovaj izvještaj, iz paragrafa 641/642 i 702/703, kad se čitaju zajedno, može se zaključiti da su njegovi zaključci u razumnoj mjeri djelimično zasnovani upravo na ovom izvještaju.

(ii) Zaključak u vezi s *actus reus* saizvršioca zločina izvršenih tokom prvog napada na Ahmiće, koji se Čerkezu stavlja na teret

764. Pretresno vijeće je razumno zaključilo da zadatak Viteške brigade da blokira cestu iz Viteza, kao ni svi ostali gorepomenuti dokazi ne dokazuju da je Čerkez ostvario *actus reus* saizvršioca zločina izvršenih tokom prvog napada na Ahmiće. Stoga je Pretresno vijeće ispravno konstatovalo da Čerkez ne snosi krivičnu odgovornost saizvršioca tih zločina.

¹¹¹⁷ Prvostepena presuda, par. 689, 691.

¹¹¹⁸ Usp. Žalbenu raspravu, T. 487-88; Odgovor tužilaštva, par. 10.19-20; usp. Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 24.

¹¹¹⁹ Tužilac se takođe poziva na DP Z673.6 i Z671.5. Međutim, nijedan od tih dokumenata ne sadrži nikakve neposredne informacije o situaciji u Ahmićima 16. aprila 1993., vidi Prvostepenu presudu, par. 689(e), (f).

¹¹²⁰ DP Z1406.1 se pominje u Čerkeзовom odgovoru, par. 35, str. 40.

(d) Krivična odgovornost za planiranje ili pomaganje i podržavanje koja se Čerkezu stavlja na teret

765. Što se tiče alternativnog navoda optužbe da Čerkezovi postupci predstavljaju planiranje ili pomaganje i podržavanje napada na Ahmiće s karakterom progona, Žalbeno vijeće konstatuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo kad je smatralo da Čerkeza ne treba proglašiti odgovornim za planiranje ili pomaganje i podržavanje prvog napada u Ahmićima. Budući da on nije znao za zločine koji će biti izvršeni tokom prvog napada 16. aprila 1993. u Ahmićima, takva krivična odgovornost nije osnovana.

(e) Krivična odgovornost koja se stavlja Čerkezu na teret za zločine izvršene nakon prvog napada na Ahmiće

(i) Čerkezovo navodno učešće u kampanji progona

766. Žalbeno vijeće će sada razmotriti zaključak Pretresnog vijeća da su hapšenje civila, bosanskih Muslimana, vršili lokalni pripadnici HVO-a iz Viteške brigade nakon početne faze napada na Ahmiće.¹¹²¹ Treba ispitati da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da ta hapšenja¹¹²² ne predstavljaju *actus reus* Čerkezovog učešća u radnjama progona.

767. Žalbeno vijeće će se prvo posvetiti tvrdnji tužioca da zaključak Pretresnog vijeća da su pripadnici Viteške brigade intervenisali u operaciji u Ahmićima nakon prvog napada time što su "zatočavali" civile, bosanske Muslimane, predstavlja element, prema riječima tužioca, "zajedničke zločinačke nakane" koju je osmislio i provelo rukovodstvo bosanskih Hrvata s ciljem etničkog čišćenja Lašvanske doline od bosanskih Muslimana, te da je to trebalo da dovede do zaključka da Čerkez snosi krivičnu odgovornost za zločine izvršene u Ahmićima.¹¹²³

768. To bi moglo da bude tačno jedino ako je Čerkez znao za kampanju progona. Relevantni zaključak Pretresnog vijeća glasi: "da je [Čerkez] imao nužnu *mens rea* može se zaključiti [...] iz njegovog učestvovanja u kampanji".¹¹²⁴ Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da Čerkez nije učestvovao u prvom napadu na Ahmiće. Pitanje je da li hapšenja koja su vršili lokalni pripadnici HVO-a iz Viteške brigade nakon prvog napada mogu objektivno da predstavljaju dio kampanje i da li se na

¹¹²¹ Uopredi Prvostepenu presudu, par. 626. U zaključcima Pretresnog vijeća o Čerkezovoj krivičnoj odgovornosti, Ahmići nisu navedeni među lokacijama na kojima je, kako je konstatovano, vršeno protivpravno zatočavanje, Prvostepena presuda, par. 801, 836(b).

¹¹²² Suprotno tvrdnjama tužioca, zaključak Pretresnog vijeća odnosi se na "hapšenje", a ne na "zatočavanje", Prvostepena presuda, par. 626.

¹¹²³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.17.

¹¹²⁴ Prvostepena presuda, par. 831.

osnovu njih može izvući zaključak da je Čerkez posjedovao element svijesti koji je uslov za krivično djelo progona.

769. “Hapšenja” civila nisu pomenuta kao dio kampanje. Pored toga, nije izvedeno dovoljno dokaza da bi se utvrdilo da li su civili uhapšeni u Ahmićima nakon hapšenja zatočeni i, ako jesu, koliko je to zatočenje trajalo da bi se okvalifikovalo kao protivpravno. Budući da nije utvrđeno postojanje krivičnog djela, nema potrebe da Žalbeno vijeće razmatra element svijesti. Stoga je razuman presuditelj o činjenicama mogao implicitno da zaključi da se na hapšenjima koja su u Ahmićima vršili lokalni pripadnici HVO-a iz sastava Viteške brigade ne može zasnovati Čerkezova krivična odgovornost za bilo koji od zločina izvršenih u Ahmićima.¹¹²⁵

5. Zaključak

770. Druga žalbena osnova tužioca se odbija.

B. Treća žalbena osnova: pogrešno tumačenje relevantnih dokaza koji ukazuju na to da su pripadnici Viteške brigade bili prisutni tokom napada u Ahmićima

771. Tužilac izjavljuje da bi Žalbeno vijeće, u slučaju da ne proglasi Čerkeza krivim za zločine izvršene u Ahmićima na osnovu činjeničnog stanja koje je utvrdilo Pretresno vijeće – te time odbije tužiočevu drugu žalbenu osnovu¹¹²⁶ – trebalo da dođe do zaključka da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je zaključilo da Čerkez ne snosi krivičnu odgovornost po članu 7(1) i/ili 7(3), zbog toga što nije prihvatilo dokaze o aktivnom prisustvu pripadnika Viteške brigade tokom napada u Ahmićima.¹¹²⁷

772. Čerkez odgovara da ne snosi nikakvu krivičnu odgovornost za zločine izvršene tokom prvog napada na Ahmiće 16. aprila 1993.¹¹²⁸

1. Zaključci Pretresnog vijeća

773. Kao što je već rečeno, u vezi s učešćem Čerkeza i Viteške brigade u događajima u Ahmićima 16. aprila 1993., Pretresno vijeće je konstatovalo da se Viteška brigada “nalazila u jeku borbi”, ali da je uzela učešća u operaciji u Ahmićima tek kasnije tokom dana 16. aprila 1993., a ne za vrijeme prvog napada.¹¹²⁹

774. Shodno tome, Pretresno vijeće se nije uvjerilo van razumne sumnje da Čerkez snosi

¹¹²⁵ Vidi prvostepenu presudu, par. 836.

¹¹²⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.51.

¹¹²⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 6.1.

¹¹²⁸ Čerkezov odgovor, str. 90-91.

¹¹²⁹ Prvostepena presuda, par. 691.

bilo kakvu odgovornost za početni napad na Ahmiće 16. aprila za koji je odgovoran bataljon vojne policije koji nije bio pod njegovom komandom. Brigada nije bila uključena u početni napad i svo njezino djelovanje u tom području odigralo se nakon pokolja.¹¹³⁰

775. Pretresno vijeće je razmatralo učešće Čerkeza i Viteške brigade u događajima u Ahmićima na osnovu, pored ostalog, Čerkezove tvrdnje da Ahmići, Nadioci ili bilo koje drugo područje osim Kruščice i Vranjske nisu ni pomenuti na sastanku održanom 15. aprila 1993. uveče u štabu Viteške brigade.

776. Žalbeno vijeće je već razmotrilo dokaze tužioca.¹¹³¹

2. Argumenti strana

777. Tužilac tvrdi da Pretresno vijeće nije na odgovarajući način uzelo u obzir relevantne *viva voce* i dokumentarne dokaze koji dokazuju učešće pripadnika Viteške brigade u napadu izvršenom u sklopu progona u Ahmićima i okolnim zaseocima Šantićima, Nadiocima i Pirićima dana 16. aprila 1993. Po mišljenju tužioca, ovakvo pogrešno tumačenje dokaza predstavlja grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog koje je došlo do neostvarenja pravde.¹¹³² Tužilac naročito ističe da uvjerljivi dokazi koji su predloženi Pretresnom vijeću dokazuju da su Nenad Šantić,¹¹³³ Ivica Semren,¹¹³⁴ Draženko Vidović¹¹³⁵ i Ivica Delić¹¹³⁶ “aktivno prisustvovali” tokom napada kao pripadnici Viteške brigade.¹¹³⁷ Tužilac tvrdi da je to “aktivno prisustvo” pripadnika Viteške brigade dalje dokazano dokumentima HVO-a o pogibiji vojnika Viteške brigade Franje Vidovića u Ahmićima i ranjavanju vojnika Viteške brigade Nikole Omazića i Ivice Krište u Pirićima, što se sve desilo 16. aprila 1993.¹¹³⁸

778. U vezi s Čerkezovom navodnom krivičnom odgovornošću, tužilac izjavljuje da dokazi koji ukazuju na “aktivno prisustvo” pripadnika Viteške brigade u Ahmićima i okolini u relevantno vrijeme, te njihovo aktivno učešće u kampanji progona, u najmanju ruku potkrepljuju zaključak da on jeste kriv shodno članu 7(3) Statuta po tačkama 2, 5, 6, 14, 15, 17 do 19, 40 do 42 i 44 Optužnice.¹¹³⁹

779. Čerkez odgovara da nema dovoljno dokaza za zaključak da su gorepomenute osobe 16. aprila 1993. ili oko tog datuma počinile krivično djelo u Ahmićima dok im je on bio nadređeni, tako da se na osnovu gorepomenutih dokaza njemu ne može pripisati nikakva krivična odgovornost.¹¹⁴⁰ On tvrdi da je

¹¹³⁰ Prvostepena presuda, par. 703.

¹¹³¹ Prvostepena presuda, par. 692.

¹¹³² Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.33-34.

¹¹³³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.35.

¹¹³⁴ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.36-3.37.

¹¹³⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.38.

¹¹³⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.39-3.40.

¹¹³⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.34.

¹¹³⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.41.

¹¹³⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.31, 3.46, 3.50.

¹¹⁴⁰ Čerkezov odgovor, par. 60, 63, 69, 71 (povjerljiv).

njegova krivična odgovornost po članu 7(3) Statuta ograničena na zločine koje su počinili oni koji su mu bili neposredno podređeni.¹¹⁴¹ On tvrdi i da na teritoriji na kojoj je Viteška brigada operisala nije zabilježeno nijedno krivično djelo od strane pripadnika Viteške brigade.¹¹⁴² On tvrdi da je primjenjivao disciplinske mjere koje su mu bile na raspolaganju, ali da su prema propisima bivše SFRJ i Republike Bosne i Hercegovine jedine institucije kojima je povjeren zadatak da istraže, procesuiraju i kazne izvršioce krivičnih djela koja počine vojna lica bile vojna policija i vojne pravosudne ustanove, a ne komandanti brigada i drugi viši ili niži zapovjednici.¹¹⁴³

3. Diskusija

780. Žalbeno vijeće će se sada posvetiti ispitivanju dokaza na koje upućuje tužilac, kako bi utvrdilo da li bi razuman presuditelj o činjenicama zaista mogao da dođe do zaključka da ti dokazi ne dokazuju da su jedan ili više pripadnika Viteške brigade imali udjela u zločinima izvršenim u Ahmićima za koje je Čerkez okrivljen po članovima 7(1) i 7(3) Statuta. Da bismo bili što jasniji, u vezi sa zaključcima Žalbenog vijeća navodimo argumente strana za svaki pojedini dokazni predmet.

(a) Nenad Šantić

781. Tužilac tvrdi da je Nenad Šantić¹¹⁴⁴ bio lokalni zapovjednik na području Ahmića/Šantića i pripadnik Viteške brigade, koji je odgovarao direktno Čerkezu.¹¹⁴⁵ Čerkez u svom odgovoru tvrdi da dokazi na koje se poziva tužilac ne dokazuju da se to odnosi na istu osobu koja se zove Nenad Šantić, te da nije izvedeno dovoljno dokaza u prilog zaključku da je osoba po imenu Nenad Šantić učinila krivično djelo 16. aprila 1993. ili oko tog datuma u Ahmićima, u vrijeme dok je bila pod Čerkeзовom kontrolom ili njemu podređena.¹¹⁴⁶ Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće iznijelo samo zaključak da je Nenad Šantić bio "lokalni komandant HVO-a" u Šantićima.¹¹⁴⁷

782. Tužilac navodi da je Nura Pezer izjavila da je Nenad Šantić bio komandant HVO-a u selu Šantići tokom dana i sedmica koji su prethodili napadu i da ga je vidjela tokom napada u Šantićima 16. aprila 1993. Žalbeno vijeće, međutim, primjećuje da je Nura Pezer u iskazu rekla da nije mogla da prepozna nijednog od napadača tokom napada na Ahmiće.¹¹⁴⁸

¹¹⁴¹ Čerkeзов odgovor, par. 74.

¹¹⁴² Čerkeзов odgovor, par. 76.

¹¹⁴³ Čerkeзов odgovor, par. 77-78.

¹¹⁴⁴ Pretresno vijeće pominje Nenada Šantića samo u fusnoti 912, i to u vezi s iskazom svjedoka U, koji je Nenada Šantića vidio u Šantićima krajem oktobra 1992., svjedok U, T. 10220-23. Ovo nema nikakvog značaja za napad u Ahmićima 16. aprila 1993.

¹¹⁴⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.35.

¹¹⁴⁶ Čerkeзов odgovor (povjerljiv), par. 55-60.

¹¹⁴⁷ Prvostepena presuda, fusnota 912.

¹¹⁴⁸ T. 15455-57.

783. I drugi svjedoci su svjedočili u vezi s Nenadom Šantićem:

- Svjedok AC je izjavio da “su svi preživjeli [pokolja u Ahmićima] svjedočili da je tu operaciju [to jest pokolj u Ahmićima] predvodio Nenad Šantić, da se nalazio u jednoj kući u Šantićima, te da su preživjele vodili njemu na ispitivanje”.¹¹⁴⁹
- Svjedok U je izjavio da je Nenad Šantić bio komandant HVO-a u Šantićima¹¹⁵⁰ i da mu je Munib Heleg rekao da je Nenad Šantić “za sve kriv. On je sve planirao i uradio, sve počinje od njega”.¹¹⁵¹ Svjedok U je dalje izjavio da je 16. aprila 1993. vidio vojnike HVO-a u Šantićima. Na pitanje da li ima ikakve podatke o tome iz koje su jedinice ili brigade ti vojnici bili, odgovorio je da mu je Bruno Šantić iz Donje Rovne rekao da su bili iz Busovačke brigade.¹¹⁵²
- Svjedokinja F je posvjedočila da su je, kada je 19. aprila 1993. ujutro zajedno s drugima odvedena na strijeljanje na obalu rijeke Lašve nakon što je pobjegla pred napadom na Ahmiće, odveli Nenadu Šantiću koji je stajao pred svojom kućom s Dragom Josipovićem i nosio bijeli opasač preko jakne. Nenad Šantić je ljudima koji su bili sa svjedokinjom F rekao da ih “odvedu u radnju”, gdje su bili svi preživjeli.¹¹⁵³
- Abdulah Ahmić je izjavio: “U naselju Žume Šantići, ovaj, [lokalni zapovjednik je bio] Nenad Šantić”.¹¹⁵⁴ On je izjavio i da je u maju ili junu 1993. u Zenici od velikog broja ljudi koji su pobjegli iz Ahmića nakon pokolja čuo da je Nenad Šantić bio u Ahmićima 16. aprila 1993.¹¹⁵⁵ Žalbeno vijeće primjećuje da taj svjedok nije naveo da li je čuo da je Nenad Šantić bio u Ahmićima 16. aprila 1993. tokom prvog napada ili tek kasnije tog dana.
- Odgovarajući na pitanje da li su ljudi pod Čerkezovom komandom učestvovali u bilo kakvim aktivnostima koje nisu bile opravdane, Džemal Merdan je izjavio da su “najteži slučaj [bili] događaji u Ahmićima i Starom Vitezu”.¹¹⁵⁶ Kasnije je izjavio: “Što se tiče Ante Križanovića i Nenada Šantića, ja mislim da su oni bili u rukovodnom lancu pod

¹¹⁴⁹ T. 12586. Vidi i T. 12646.

¹¹⁵⁰ Na pitanje da li je Nenad Šantić bio komandant HVO-a u Šantićima i da li je on "bio taj koji je u Šantićima najviše radio i preduzimao najviše akcija protiv Muslimana u Šantićima", svjedok U je odgovorio: "Da, to je bio Nenad Šantić", T. 10219-21, 10230-31.

¹¹⁵¹ T. 10209.

¹¹⁵² T. 10230-31. Komandant Busovačke brigade 16. aprila 1993. bio je Grubešić, vidi DP D356/1/marker 31.

¹¹⁵³ T. 3666-67, 3689-91, 3705, pomenuto u Žalbenom podnesku optužbe, par. 3.35, fusnota 77.

¹¹⁵⁴ T. 3607.

¹¹⁵⁵ T. 12646.

¹¹⁵⁶ T. 12706.

komandom Marija Čerkeza, koji su bili na prostoru Viteza”.¹¹⁵⁷ Žalbeno vijeće smatra da je Džemal Merdan izrazio izvjesnu sumnju rekavši “ja mislim”, budući da je prije toga pomenuo Franju Nakića kao zamjenika Tihomira Blaškića i Filipa Filipovića kao komandanta brigade HVO-a u Travniku uz opasku “sigurno znam”.¹¹⁵⁸

784. Tužilac dalje tvrdi da dokumentarni dokazi koji slijede pokazuju da je Nenad Šantić bio izvršilac pokolja u Ahmićima.¹¹⁵⁹ Čerkez odgovara da ti dokumenti ne rasvjetljavaju u dovoljnoj mjeri identitet dotične osobe.¹¹⁶⁰

- DP Z245 je rukom pisani sporazum između HVO-a u Šantićima i predstavnika muslimanskog naroda Ahmića, sklopljen u kući Nenada Šantića 22. oktobra 1992. Tim dokumentom je dogovoreno da muslimanski stanovnici Ahmića sastave spisak naoružanja i dostave ga HVO-u. HVO je trebao da osnuje mješovitu jedinicu sastavljenu od Hrvata i Muslimana u cilju odbrane tog područja od Srba. Potpisi na tom dokumentu su nečitki.
- DP Z535 je izvještaj koji je potpisao Marijan Skopljak, predstojnik Ureda za obranu u Vitezu, s datumom od 12. marta 1993. Prema tom izvještaju, Nenad Šantić je predložen za privremenu domobransku komandu.
- DP Z885.1, Vojno-informativni sažetak od 4. maja 1993., u kojem se pominju Nenad Šantić, Ivan Livančić, Christo Zako i Vlado Krezenač kao “4 osobe koje su navodno umiješane u pokolj”, a kao izvor se navodi “1. četa Cheshirskog puka”.
- DP Z887.2, rukom pisani memorandum svjedoka potpukovnika Stewarta od 5. maja 1993. u kojem stoji da su mu Thomas Osorio i Payam Akhavan rekli da su Nenad Šantić, Ivan Livančić, Christo Zako i Vlado Krezenač prisustvovali pokolju u Ahmićima.
- DP Z1009.1, izvještaj Službe za suzbijanje kriminala, Opštinski štab odbrane Vitez, Republika Bosna i Hercegovina, od 2. juna 1993., koji sadrži podatke o Nenadu Šantiću i njegovom učešću u napadu na Ahmiće i Žume i u kojem stoji: “Njegova postrojba je uz 'Džokere' i 'Vitezove' i regionalnu HVO policiju učestvovala u napadu na selo Ahmiće i Žume”.¹¹⁶¹

¹¹⁵⁷ T. 12710-11.

¹¹⁵⁸ T. 12710-11.

¹¹⁵⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.35.

¹¹⁶⁰ Čerkezov odgovor (povjerljiv), par. 60.

¹¹⁶¹ DP Z1009.1, str. 3.

- DP Z2809 je dokument 92. domobranske “Viteške” pukovnije HVO-a od 14. novembra 1994. kojim se potvrđuje da je Nenad Šantić svjedok ranjavanja Ilije Ante Livančića 19. aprila 1993. U tom dokumentu se ne navodi izričito u kojem je selu došlo do ranjavanja.
- DP Z2809.1, dokument HVO-a od 4. jula 1994. s potpisima Franje Bošnjaka i Čerkeza kojim se potvrđuje da je Nenad Šantić pripadnik Viteške brigade HVO-a i navode okolnosti njegove pogibije 15. juna 1993. “dok je izvršavao borbeni zadatak po naredbi nadležnoga zapovjednika”.

785. Žalbeno vijeće će sada utvrditi da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da gorepomenuti dokazi ne dokazuju da su pripadnici Viteške brigade učestvovali u prvom napadu na Ahmiće na takav način da bi se to moglo pripisati Čerkezu.

786. Što se tiče identiteta Nenada Šantića, Žalbeno vijeće konstatuje da bi od onoga ko razumno utvrđuje činjenice bilo nerazumno da dođe do zaključka da gore izloženi dokazi ne pokazuju da je osoba koju tužilac pominje kao Nenada Šantića bila lokalni komandant HVO-a u Šantićima. U iskazima svjedoka AC, svjedoka U, Abdulaha Ahmića i Džemala Merdana, kao i u DP Z245, Z535, Z885.1, Z887.2, 1009.1 i Z2809.1 pominje se osoba po imenu Nenad Šantić u vrlo sličnim geografskim i vremenskim okvirima. Pored toga, navodi u gorepomenutim dokazima opisuju Nenada Šantića kao osobu na komandnom položaju u HVO-u u tom ograničenom geografskom i vremenskom okviru. Ti dokazi pokazuju da se to odnosi na jednu te istu osobu po imenu Nenad Šantić.

787. Žalbeno vijeće dalje konstatuje da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključka da gore izloženi dokazi ne dokazuju da je Nenad Šantić učestvovao u prvom napadu u Ahmićima. Činjenica da se svjedok AC, svjedok U, Abdulah Ahmić i DP Z885.1 i Z887.2 pozivaju na izjave iz druge ruke ne mijenja ovu konstataciju. Žalbeno vijeće je u ranijim odlukama konstatovalo da je dokazna vrijednost izjava iz druge ruke obično manja od težine koja se pridaje iskazu svjedoka koji je svjedočio pod zakletvom i koji je unakrsno ispitan.¹¹⁶² Međutim, s obzirom na uvjerljive posredne dokaze koji potkrepljuju izjave iz druge ruke u vezi s ovim pitanjem, kao i na izjavu koju je dao Džemal Merdan i na DP Z1009.1, suprotan zaključak bi bio nerazuman.

788. Žalbeno vijeće, međutim, konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da gore izloženi dokazi ne dokazuju da je Nenad Šantić bio pripadnik Viteške brigade pod Čerkezovom komandom u vrijeme prvog napada u Ahmićima. Većina gore izloženih dokaza se ne odnosi na pitanje da li je Nenad Šantić bio pripadnik Viteške brigade u relevantno vrijeme. U vezi sa

¹¹⁶² Odluka po žalbi u vezi s prihvatljivošću dokaza u predmetu *Aleksovski*, par. 15 *et seq.* Vidi i Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 656, fusnota 1374.

svjedočenjem Džemala Merdana, Žalbeno vijeće podsjeća na to da je on izrazio izvjesnu sumnju kad je svjedočio o komandnom odnosu između Čerkeza i Nenada Šantića. U tom kontekstu, izjava svjedoka U da mu je Bruno Šantić iz Donje Rovne rekao da su vojnici HVO-a koje je svjedok U vidio u Šantićima 16. aprila 1993. bili iz Busovačke brigade, može se protumačiti kao indikacija da su tog dana u Šantićima bile aktivne druge jedinice HVO-a, a ne Viteška brigada. Pored toga, premda DP Z2809.1 dokazuje da je Nenad Šantić u vrijeme pogibije bio pripadnik Viteške brigade, razuman presuditelj o činjenicama mogao je da dođe do zaključka da taj dokument ne dokazuje da je Nenad Šantić bio pripadnik Viteške brigade pod Čerkezovom komandom u vrijeme prvog napada na Ahmiće, to jest 16. aprila 1993. ujutro.

(b) Ivica Semren i Draženko (Ivice) Vidović

789. Tužilac tvrdi da je Nura Pezer vidjela Ivicu Semrena i Draženka (Ivice) Vidovića tokom napada 16. aprila 1993. u Šantićima.¹¹⁶³ Žalbeno vijeće, međutim, primjećuje da je Nura Pezer, iako je izjavila da je u danima pred napad u selu vidjela Ivicu Semrena u uniformi,¹¹⁶⁴ posvjedočila da nije mogla da identifikuje vojnike koji su učestvovali u napadu na Šantiće.

790. Tužilac iznosi dokaze svjedoka U koji je u iskazu izjavio da je, nakon što su mu 16. aprila 1993. ujutro u Šantićima ubijeni otac i brat, u selu prepoznao Ivicu Semrena, koji je nosio masku, ali ga je bilo "lako prepoznati", te Draženka (Ivice) Vidovića.¹¹⁶⁵ Žalbeno vijeće, međutim, smatra da svjedok U nije iznio daljnje dokaze o tome šta su Ivica Semren i Draženko (Ivice) Vidović radili u vrijeme kad ih je vidio, niti je svjedočio u vezi s pitanjem da li je Ivica Semren bio pripadnik Viteške brigade.

791. Ivica Semren je posvjedočio da nije bio pripadnik Viteške brigade, nego da je od 8. aprila 1992., bio pripadnik seoske straže.¹¹⁶⁶ Izjavio je da je u vrijeme kad se on pridružio seoskoj straži u Šantićima 1992. godine, komandant te seoske straže bio Nenad Šantić.¹¹⁶⁷ Ivica Semren je dalje izjavio da je 16. aprila 1993. ujutro, kad su se začule jake eksplozije i pucnjava, bio u svojoj porodičnoj kući u Šantićima. Rekao je da ostao u kući nakon što je oko 05:45 sati majku i dvije sestre premjestio u jednu obližnju kuću. Izjavio je i da je imao jednu staru pušku M-48 iz Drugog svjetskog rata. U vrijeme kad je izašao iz kuće, više nije bilo pucnjave – "možda povremeni pucnjevi negdje dalje su se čuli" – i ranjen je snajperskim hicem u nogu oko 13:00 ili 13:30 sati.¹¹⁶⁸

¹¹⁶³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.36.

¹¹⁶⁴ T. 15455-57.

¹¹⁶⁵ T. 10208-09. Sam Ivica Semren je potvrdio da je bio vrlo lako prepoznatljiv zbog svoje riđe kose i vitkog stasa koji je imao kao mladić. T. 25805. Žalbeno vijeće primjećuje da je svjedok U pominjao nadimak "Žuti", dok je Ivica Semren izjavio da su ga zvali "Žučo": Ivica Semren, T. 25809.

¹¹⁶⁶ T. 25803 (citirano u Žalbenom podnesku optužbe, fusnota 90).

¹¹⁶⁷ T. 25794-95 (citirano u Žalbenom podnesku optužbe, fusnote 88-89).

¹¹⁶⁸ T. 25794-95 i 25803-05 (citirano u Žalbenom podnesku optužbe, fusnote 87-90).

792. Kako bi dokazao da je Ivica Semren učestvovao u prvom napadu na Ahmiće kao pripadnik Viteške brigade, tužilac se pored gore navedenih iskaza svjedoka poziva i na tri potvrde HVO-a:

- DP Z687¹¹⁶⁹ je potvrda koju je 29. juna 1994. izdala Viteška brigada, u kojoj stoji da je Ivica Semren pripadnik te brigade od 8. aprila 1992. i opisuju se okolnosti njegovog ranjavanja 16. aprila 1993. u Ahmićima. Žalbeno vijeće primjećuje da se u tom dokumentu ne navodi precizno u koliko je sati Ivica Semren ranjen 16. aprila 1993. Žalbeno vijeće takođe ima u vidu izjavu Stipe Čeke, oficira Viteške brigade zaduženog za logistiku,¹¹⁷⁰ koji je rekao da je opštinski odbor u Vitezu pokrenuo inicijativu da se formira Viteška brigada početkom marta 1993.;¹¹⁷¹ ova izjava izaziva sumnju u vezi s dokumentarnim dokazima prema kojima je Ivica Semren bio pripadnik Viteške brigade od 8. aprila 1992.
- DP Z687.1¹¹⁷² je potvrda o incidentu koji je rezultirao povredom, izdata 22. januara 1996. od strane 92. Viteške domobranske pukovnije, u kojoj stoji da je Ivica Semren bio pripadnik 92. Viteške domobranske pukovnije od 8. aprila 1992. i da je ranjen 16. aprila 1993. “u reonu Ahmića [...] prilikom napada snaga MOS-a /Muslimanskih oružanih snaga/ na našu crtu obrane”. Prema podacima iz te potvrde, to se desilo dok je Ivica Semren “obavljao vojne dužnosti na prvoj crti obrane”. Žalbeno vijeće primjećuje da je u vezi s odnosom između 92. domobranske pukovnije i Viteške brigade svjedok Stipo Čeko posvjedočio da Viteška brigada nije imala nadležnost nad seoskim stražama do popodneva 16. aprila 1993.¹¹⁷³
- DP Z687.2¹¹⁷⁴ je potvrda koju je 29. februara 1996. izdala ta pukovnija. U njoj stoji da je Ivica Semren ranjen 16. aprila 1993. na području Šantića, kada je “MOS [...] otvorio vatru na vojnike ranivši gorepomenutog u lijevu natkoljenicu”. Prema podacima iz te potvrde, Ivica Semren je u tom trenutku bio na vojnoj dužnosti na prvoj liniji odbrane.

793. U vezi s Draženkom (Ivice) Vidovićem, tužilac navodi i DP Z1437.4, izvještaj koji je 18. jula 1994. izdala komanda Prve bojne HVO-a. U tom izvještaju stoji da je Draženko (Ivice) Vidović,

¹¹⁶⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.36, fusnota 84, ERC br. 00826940 (obratiti pažnju na to da postoji još jedan DP Z687 sa ERC br. 00741867).

¹¹⁷⁰ T. 23430-31.

¹¹⁷¹ T. 23472.

¹¹⁷² Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.36, fusnota 84.

¹¹⁷³ “[Kada je proglašena opća mobilizacija, znači šesnaestog negdje poslije podne i dalje par dana su išle i pozivke. Ljudi koji su bili u seoskim stražama, i inače koji nisu bili nigdje aktivirani, angažirani, oni su na taj način postali članovi Viteške brigade. Svi, znači sad od šesnaestog pa nadalje, postaju članovi Viteške brigade. A do tada, do tada je bila samo jedna bojna od oko 300 ljudi, u Viteškoj brigadi”, svjedok Stipo Čeko, T. 23489-90.

¹¹⁷⁴ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.36.

pripadnik 3. satnije, ranjen od strane pripadnika MOS-a u 15:30 sati 16. aprila 1993. na području Šantića. U izvještaju se dalje kaže da je svjedok tog ranjavanja bio Ivica Semren. Žalbeno vijeće primjećuje da je prema tom izvještaju do ranjavanja došlo u popodnevnim satima 16. aprila 1993., to jest poslije prvog napada na Ahmiće.

794. Žalbeno vijeće konstatuje da je razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da DP Z687, Z687.1 i Z687.2 ni ostali gorepomenuti dokazi ne dokazuju da su Ivica Semren i Draženko (Ivice) Vidović učestvovali u prvom napadu na Ahmiće, niti da je Ivica Semren u to vrijeme bio pripadnik Viteške brigade.

(c) Ivica Delić

795. Tužilac tvrdi da DP Z505, spisak HVO-a Novi Travnik od 27. februara 1993., pokazuje da je Ivica Delić bio pripadnik brigade "Stjepan Tomašević", koja je prethodila Viteškoj brigadi.¹¹⁷⁵ Čerkez odgovara da je svjedok Zlatko Sentić izjavio da je taj spisak sastavila njegova služba i da je to "spisak angažiranih vojnika za protekli mjesec, angažiranih vojnika na vojnim zadaćama".¹¹⁷⁶

796. Tužilac navodi i sljedeću izjavu svjedoka AT u vezi s pripremnom fazom napada na Ahmiće:

[...] je došao u Bungalov lokalni zapovjednik iz Nadioka, Delić. Ne znam mu ime, znam da mu se brat zove Ljuban. I on je rekao da mu je javljeno iz zapovjedništva da dođe u Bungalov i da će mu se tu sve ostalo dalje pojasnit. I tako je i bilo.¹¹⁷⁷

797. Tužilac dalje citira Abdulaha Ahmića, koji je izjavio sljedeće:

Po izgledu prepoznao sam dvojicu momaka iz Nadioka. Jedan ja mislim da se preziva Delić. Dosta je, ovako, bio krupan, srednjih godina, a jedan je bio isto srednjih godina, dugog vrata. Oni su palili ovu kuću, tako kad sam ih vidio, a bilo je još tu četiri-pet vojnika. Imali su kanister sa benzinom.¹¹⁷⁸

Pored ovog dijela svjedočenja Abdulaha Ahmića, Žalbeno vijeće primjećuje da je tom svjedoku kasnije postavljeno sljedeće pitanje:

Čovjek po imenu Delić, da li ste vi njega znali kao pripadnika neke vojne grupe ili niste?

Abdulah Ahmić je odgovorio:

Da, ja mislim da je on bio pripadnik, viđao sam ga u sastavu rezervne milicije uoči rata.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁵ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.39.

¹¹⁷⁶ Zlatko Sentić, T. 23028-29.

¹¹⁷⁷ T. 27612 (zatvorena sjednica).

¹¹⁷⁸ T. 3569-70.

¹¹⁷⁹ T. 3571.

798. Žalbeno vijeće primjećuje da se čini da datum rođenja osobe po imenu “Delić Anto Ivica”, naveden u DP Z505 kao 24. april 1970., prema kojem je on 16. aprila 1992. imao 22 godine, odudara od načina na koji je Abdulah Ahmić opisao osobu koja se prezivala “Delić” ('srednjih godina'). Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao zaključiti da DP Z505, iskaz svjedoka AT i iskaz Abdulaha Ahmića ne dokazuju da je Ivica Delić zaista bio pripadnik Viteške brigade u vrijeme prvog napada na Ahmiće 16. aprila 1993., niti da je aktivno učestvovao u tom napadu.

(d) Da li je Čerkez pružio značajnu pomoć jedinicama vojne policije koje su učestvovala u napadu na Ahmiće?

799. Tužilac tvrdi da je Čerkez pružio značajnu pomoć vojnoj policiji za napad na Ahmiće tako što je obezbijedio prevozna sredstva, pri čemu se poziva na iskaz svjedoka AT, koji je posvjedočio da su policajci prevezeni u Bungalov 15. aprila 1993. kombijem Viteške brigade.¹¹⁸⁰ Josip Žuljević je izjavio da Viteška brigada nije imala putničkih kombija, dok vojna policija jeste.¹¹⁸¹ Pretresno vijeće nije iznijelo izričit zaključak o gorepomenutim dokazima.

800. Pretresno vijeće je konstatovalo da svjedok AT “jeste rekao istinu o pripremama za napad na Ahmiće, uključujući sastanke u hotelu 'Vitez' i kasnije brifinge”.¹¹⁸² Imajući to u vidu i obzirom na vlastitu ocjenu iskaza svjedoka AT, Žalbeno vijeće konstatuje da bi svako ko razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključka da je Viteška brigada obezbijedila kombi kojim su vojni policajci prevezeni u Bungalov.

801. Već je, međutim, rečeno da zaključak Pretresnog vijeća da Čerkez nije znao za zločine koji će biti izvršeni u Ahmićima jeste razuman zaključak.

(e) Dokumentarni dokazi

802. Tužilac se oslanja na još neke dokumentarne dokaze koji navodno dokazuju prisustvo drugih vojnika Viteške brigade tokom napada na Ahmiće. Konkretno, tužilac tvrdi da sljedeće potvrde HVO-a dokazuju da je Nikola Omazić, vojnik Viteške brigade, bio ranjen:¹¹⁸³

- DP Z67,¹¹⁸⁴ dokument Zapovjedništva OS Središnja Bosna HVO-a o formiranju izviđačko-diverzantske grupe “Alfa Force” 6. aprila 1992.

¹¹⁸⁰ T. 27598, 27601.

¹¹⁸¹ Čerkezov odgovor, par. 26-29.

¹¹⁸² Prvostepena presuda, par. 630.

¹¹⁸³ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.41.

¹¹⁸⁴ Citiran u Žalbenom podnesku optužbe, par. 3.41.

- DP Z505,¹¹⁸⁵ “Lista pripadnika HVO Novi Travnik za postrojbu: 1. vod 1. satnije 2. bojne”, sastavljena 27. februara 1993., gdje se na stranici 15 pod rednim brojem 17¹¹⁸⁶ nalazi ime Nikole Ante Omazića, dosatnika i zapovjednika voda.
- DP Z686,¹¹⁸⁷ potvrda o pripadnosti jedinici i okolnostima ranjavanja Nikole (Ante) Omazića koju je izdala komanda 92. domobranske pukovnije HVO-a, s potpisima Franje Bošnjaka i Čerkeza, kao komandanta 92. domobranske pukovnije, s datumom od 27. juna 1994. Njome se potvrđuje da je Nikola (Ante) Omazić bio pripadnik Viteške brigade od 16. aprila 1993., te da je ranjen 16. aprila 1993. u Pirićima u borbi protiv Muslimana dok je “izvršavao ratnu zadaću po zapovjedi nadležnog zapovjednika”. Žalbeno vijeće primjećuje, međutim, da se u toj potvrdi ne navodi da li je Nikola (Ante) Omazić ranjen tokom prvog napada na Ahmiće.
- DP Z808¹¹⁸⁸ je spisak komande Viteške brigade od 24. aprila 1993., s potpisom Zvonimira Čilića, na kojem je “Omazić Nikola” naveden pod brojem 59 kao ranjeni pripadnik Viteške brigade. Žalbeno vijeće, međutim, primjećuje da u tom dokumentu nije navedeno gdje i kada je Nikola Omazić ranjen.
- DP Z957.1,¹¹⁸⁹ dokument komande Viteške brigade HVO-a od 20. maja 1993. s potpisom Zvonimira Čilića, u kojem je “Nikola Tone Omazić”, vojnik, naveden pod brojem 6 na stranici 3 kao ranjen u Pirićima 16. aprila 1993. Žalbeno vijeće primjećuje da se ni čin ni očevo ime ne slažu s odgovarajućim podacima navedenim za Nikolu Ante Omazića u DP Z505 ili za Nikolu Ante Omazića koji se pominje u DP Z686. Štaviše, u DP 957.1 se ne navodi da li su osobe navedene na spisku ranjene tokom prvog napada na Ahmiće 16. aprila 1993.
- DP Z1299.2,¹¹⁹⁰ nepotpisani dokument Viteške brigade od 12. novembra 1993. s popisom ranjenih pripadnika brigade, u kojem se pominje da je “Omazić Tone Nikola”¹¹⁹¹ ranjen 16. aprila 1993. u Pirićima. Na tom popisu se navodi i da su “Semren Ivica Ivica” (broj 57) i “Vidović Ivica Draženko” (broj 59) ranjeni 16. aprila 1993. u Ahmićima. Na tom se popisu ne navodi da li su ranjeni tokom prvog napada na Ahmiće.

¹¹⁸⁵ Citiran u Žalbenom podnesku optužbe, par. 3.41.

¹¹⁸⁶ DP Z505A, str. 33, br. 17.

¹¹⁸⁷ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.41.

¹¹⁸⁸ Prvostepena presuda, fusnota 1097.

¹¹⁸⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.41.

¹¹⁹⁰ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 3.41.

¹¹⁹¹ Žalbeno vijeće ponovo napominje da se očevo ime ne slaže s navedenim očevim imenom Nikole Ante Omazića u DP Z505.

803. Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao na osnovu gorepomenutih dokumenata da dođe do zaključka da Nikola Omazić nije ranjen tokom prvog napada u Ahmićima 16. aprila 1993.

804. Slično tome, Žalbeno vijeće konstatuje da DP Z808, Z957.1 i Z1299.2 ne sadrže naznake o tome da li su Franjo Ivica Vidović i Ivica Krišto ranjeni tokom prvog napada na Ahmiće 16. aprila 1993.

4. Zaključak

805. Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da gorepomenuti *viva voce* i dokumentarni dokazi ne dokazuju da su vojnici Viteške brigade pod Čerkezovom komandom učestvovali u prvom napadu na Ahmiće 16. aprila 1993. Stoga je oslobađajuća presuda bila razuman zaključak. Iz tog razloga, treća žalbena osnova tužioca se odbacuje.

C. Čerkezova odgovornost

806. Što se tiče Čerkezove druge osnove za žalbu, on tvrdi da Pretresno vijeće nije dokazalo van razumne sumnje da je on kao komandant planirao, poticao, naredio ili pomagao i podržavao bilo koje od krivičnih djela za koja je okrivljen.¹¹⁹² Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da on, kao komandant Viteške brigade, snosi odgovornost po članu 7(3) Statuta, za krivična djela koja su mu stavljena na teret zato što Pretresno vijeće nije utvrdilo postojanje elemenata koji su uslov za komandnu odgovornost shodno članu 7(3) Statuta. Čerkez tvrdi i da Pretresno vijeće nije utvrdilo da je on imao efektivnu kontrolu nad podređenima koji su izvršili zločine budući da nije dokazano da su oni bili pripadnici Viteške brigade, pa time i pod njegovom kontrolom.¹¹⁹³ U sklopu ove osnove za žalbu Čerkez navodi i pravne greške i greške u utvrđivanju činjeničnog stanja. Čerkez od Žalbenog vijeća traži da ukine ili preinači zaključke Pretresnog vijeća i da ga oslobodi po svim tačkama Optužnice.¹¹⁹⁴

807. Tužilac tvrdi da su Čerkezovi navodi nejasni i da Čerkez brka elemente pomaganja i podržavanja po članu 7(1) Statuta s elementima odgovornosti nadređenog po članu 7(3) Statuta.

808. Nakon što je razmotrilo žalbu općenito, Žalbeno vijeće će u dijelu pod naslovom "Odgovornost" prodiskutovati Čerkezovu odgovornost u vezi s pojedinim tačkama optužnice.

¹¹⁹² Čerkezov žalbeni podnesak, par. 6, str. 27.

¹¹⁹³ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 14, str. 45-48.

¹¹⁹⁴ Izmijenjene i dopunjene osnove za žalbu, str. 4.

1. Navodne greške u vezi sa zločinačkim planom

809. Čerkez tvrdi da nije bilo dovoljno dokaza za zaključak Pretresnog vijeća da je postojao plan HVO-a za napad 16. aprila 1993.¹¹⁹⁵ Čerkez tvrdi da je bilo dokaza u prilog sasvim drugačijem zaključku, naime da je ABiH napala HVO.¹¹⁹⁶ On navodi da je Pretresno vijeće svoj zaključak o postojanju plana HVO-a za napad zasnovalo samo na iskazu svjedoka AT, a da u prilog iskazu svjedoka AT nisu izvedeni nikakvi drugi direktni dokazi.¹¹⁹⁷ To je pitanje koje je Žalbeno vijeće već razmatralo i odbilo.¹¹⁹⁸

810. Čerkez dalje osporava zaključke Pretresnog vijeća iz paragrafa 621 i 610-613 Prvostepene presude, tvrdeći da za njih nema potvrde. On tvrdi da Pretresno vijeće nije razmatralo dokaze koji su podupirali mogući zaključak da je akcija HVO-a poduzeta prema planu koji je s vojnog stanovišta bio opravdan. U prilog toj tvrdnji, on iznosi sljedeće argumente koje potkrepljuje pozivanjem na dokazne predmete: i) uoči sukoba zabilježen je niz incidenata, što jasno pokazuje da je situacija bila napeta i da se ABiH pripremala za ofanzivna dejstva; ii) ABiH je od 15. do 17. aprila 1993. potpuno preuzela kontrolu nad Zenicom (najvećim gradom u regiji) i dovela nove snage na to područje; iii) ABiH je izvršila značajne pokrete trupa na području Viteza uoči sukoba; iv) ABiH je imala značajan broj snaga stacioniranih u Starom Vitezu i Kruščici; v) svjedok AT je potvrdio da je 15. aprila 1993. Blaškić očekivao napad ABiH-a zbog presretnutih radio poruka ABiH-a; vi) bilo bi nelogično da Blaškić pokrene ofanzivnu operaciju u situaciji u kojoj ABiH ima premoć; i vii) svjedok optužbe John Elford potvrdio je da su se snage ABiH i HVO međusobno opkolile u “više slojeva”. Čerkez izjavljuje da se, kad se ti dokazi usporede sa zaključcima iz paragrafa 619, 621, 630 i 631 Prvostepene presude, vidi da zaključci Pretresnog vijeća ne ispunjavaju standard van razumne sumnje i da je bilo moguće doći i do drugačijih zaključaka, ali da Pretresno vijeće nije u razumnoj mjeri razmatralo i odbacilo te drugačije zaključke. Kao moguće zaključke Čerkez, pored ostalih, navodi sljedeće: i) ABiH je bila u stanju pune vojne gotovosti, a ne nesprema, kao što je Pretresno vijeće konstatovalo u paragrafu 619; ii) jedinice ABiH bile su angažovane na relevantnim područjima (to jest u Vitezu i okolnim selima) i nisu bile raspoređene isključivo nasuprot srpskim snagama, kao što je tvrdila optužba; iii) jedinice ABiH su 15. i 16. aprila 1993. djelovale po tajnim naređenjima; iv) dana 16. aprila 1993., snage ABiH i HVO su vodile žestoke borbe i ABiH nije, kao što je konstatovalo Pretresno vijeće u paragrafu 642 Prvostepene presude, bila u potpunosti zatečena.¹¹⁹⁹

¹¹⁹⁵ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 5, str. 42.

¹¹⁹⁶ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 5, str. 42.

¹¹⁹⁷ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 6, str. 42.

¹¹⁹⁸ Dio IV.E.2.(b).

¹¹⁹⁹ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 16, str. 48-49.

811. Tužilac odgovara da Pretresno vijeće svoj zaključak nije zasnovalo samo na iskazu svjedoka AT, nego na temeljitoj analizi svih relevantnih naređenja. On tvrdi da je Pretresno vijeće u paragrafima 619-620 Prvostepene presude pažljivo analiziralo pokrete trupa HVO-a u predmetno vrijeme i različite napade koji su izvedeni 16. aprila 1993., kao i niz Blaškićevih naređenja koja se, kako je utvrdilo Pretresno vijeće, podudaraju sa “redoslijedom svjedočenja svjedoka AT”. Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće konstatovalo da dokazi upućuju na “dobro organizovani i planirani napad HVO-a na Ahmiće”, a sličan zaključak važi i za napade na Vitez i Večerisku te napade izvršene 18. aprila. Tužilac tvrdi da je postojalo obilje dokaza na osnovu kojih je Pretresno vijeće moglo da dođe do zaključka da je zločinački plan postojao i da su ga provele snage HVO-a.¹²⁰⁰

812. Žalbeno vijeće prije svega želi da podsjeti na to da je pitanje da li je naređenje za neki napad izdato iz preventivnih, odbrambenih ili ofanzivnih razloga nebitno s pravnog stanovišta, baš kao i pitanje da li je “druga strana” bila zatečena tim napadom. Bitno pitanje koje treba razmotriti jeste pitanje da li je način na koji je izvedena vojna akcija bio kažnjiv ili nije. Učešće u kažnjivim radnjama nije dokazano.

813. Čerkezova žalba se u toj mjeri odbacuje.

(a) Čerkezova žalba u vezi s njegovom *mens rea* i pitanjem da li je znao za zločinački plan HVO-a

814. Čerkez navodi da nije bilo dovoljno dokaza da bi Pretresno vijeće van razumne sumnje utvrdilo da je on znao za zločinački plan HVO-a i posjedovao istu *mens rea*.¹²⁰¹ Čerkez tvrdi da nije znao za postojanje plana (ili dijela plana) koji je obuhvatao vršenje krivičnih djela, ako je uopšte istina da je takav plan i postojao.¹²⁰²

815. Tužilac tvrdi da zaključak Pretresnog vijeća o Čerkeзовom učešću u planu za napad nije zasnovan samo na iskazu svjedoka AT, nego i na “dokumentarnim dokazima o događajima 16. aprila i bilješkama u ratnom dnevniku dežurnog oficira”.¹²⁰³ Tužilac tvrdi da se među dokumentarnim dokazima nalaze, pored ostalih, izvještaji o odvijanju borbi na terenu, a u Ratnom dnevniku se posebno pominje Čerkezovo ime u nekoliko bilježaka od 16. aprila 1993.: njegovo izvještavanje s terena, prijem uputstava ili traženje pomoći.¹²⁰⁴ Tužilac navodi da je na osnovu tih dokaza bilo primjereno i razumno da Pretresno vijeće dođe do zaključka da je Čerkez znao za plan.¹²⁰⁵ Tužilac dalje izjavljuje da Pretresno vijeće nije

¹²⁰⁰ Odgovor tužilaštva, par. 10.7-10.8.

¹²⁰¹ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 5-22, str. 42-52.

¹²⁰² Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 5, str. 42.

¹²⁰³ Odgovor tužilaštva, par. 10.10, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 703.

¹²⁰⁴ Odgovor tužilaštva, par. 10.11.

¹²⁰⁵ Odgovor tužilaštva, par. 10.12.

obavezno da artikuliše kako je vijećalo za svaki zaključak koji donese. Pretresno vijeće je pažljivo razmotrilo Čerkezov položaj i, u svjetlu dokaza, nijedno pretresno vijeće koje razumno postupa ne bi došlo do drugačijeg zaključka.¹²⁰⁶

816. Čerkez odgovara da dokazi koje navodi tužilac nisu dovoljni da bi se utvrdilo da je on znao za navodno postojanje plana, te da je dio tih dokaza dvosmislen i da se na osnovu njih može doći i do zaključaka koje je isticala odbrana.¹²⁰⁷ Premda se općenito slaže s metodologijom razmatranja dokaza na Međunarodnom sudu, te prihvata činjenicu da to što neko pitanje nije pomenuto u Prvostepenoj presudi ne znači da je ono zanemareno,¹²⁰⁸ Čerkez dalje tvrdi da Pretresno vijeće mora dati obrazloženje kad se radi o ključnim argumentima odbrane ili dokazima koji se mogu tumačiti na više načina.¹²⁰⁹

817. Kao što je već rečeno, Pretresno vijeće je plan opisalo na sljedeći način:

Pretresno vijeće smatra, na osnovu ogromne količine dokaza, da je tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provedena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana. Na čelu te kampanje bio je HDZ-BiH i ona je vođena posredstvom instrumenata HZ H-B i HVO i orkestrirana iz Zagreba. Ta kampanja se manifestovala kao najekstremniji oblik progona, tj., napadani su gradovi i sela pri čemu su uništavalo i pljačkalo, ubijalo, ranjavalo i zatočavalo bosanske Muslimane. Pretresno vijeće je već iznijelo da navodi koji se odnose na poticanje i propagiranje mržnje itd., te otpuštanje bosanskih Muslimana s posla ne predstavljaju progon u okviru ovog predmeta, a ovaj potonji ni inače. Svrha te kampanje bila je potčinjavanje bosansko-muslimanskog stanovništva. Sve to, po mišljenju Pretresnog vijeća, iscrpno je dokazano te su tako i utvrđeni svi elementi djela u osnovi. Tvrdnja odbrane da su ti događaji predstavljali građanski rat u kojem su se bosanski Hrvati branili te i sami bili žrtve progona, odbijena je. U okviru ovog predmeta, kao što je već rečeno, činjenica da su počinjena izolovana zvjerstva nad bosanskim Hrvatima nije relevantna, mada može biti predmetom nekog drugog krivičnog postupka. (Gorenavedeni zaključak podrazumijeva da je postojao zajednički plan ili nakana među vođstvom bosanskih Hrvata da se provede progon.) Međutim, prema nalazima ovog pretresnog vijeća, zlostavljanje i nečovječno postupanje prema zatočenim bosanskim Muslimanima (te to što su korišteni kao taoci, za živi štit i za kopanje rovova) nije dio tog zajedničkog plana ili nakane.¹²¹⁰

818. Pretresno vijeće, međutim, nije konstatovalo da je Čerkez znao za taj plan. Takav zaključak bi bio uslov da se Čerkez proglasi odgovornim za cjelokupni plan. Umjesto toga, Pretresno vijeće je Čerkezovu odgovornost geografski ograničilo na mjesta za koja je smatralo da Čerkez snosi odgovornost ili ga treba smatrati učesnikom zbog toga što je angažovao Vitešku brigadu u borbama, a zaključak o njegovoj *mens rea* izvelo je iz njegovog učešća u napadima.¹²¹¹

819. U vezi s napadima na gradove i sela i s njima povezanim zločinima, Pretresno vijeće je konstatovalo da:

¹²⁰⁶ Odgovor tužilaštva, par. 10.15 – 10.16.

¹²⁰⁷ Čerkezov odgovor, par. 41-42.

¹²⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 20.

¹²⁰⁹ Čerkezov odgovor, par. 46.

¹²¹⁰ Prvostepena presuda, par. 827 (fusnote izostavljene).

¹²¹¹ Prvostepena presuda, par. 831.

je Čerkez, onda kada je učestvovao u napadima kao komandant Viteške brigade, počinio krivična djela koja se s njima povezuju, i da je namjeravao da poćini ta krivična djela. Njegova odgovornost u svojstvu komandanta brigade jeste odgovornost saizvršioća u krivićnim djelima koja je poćinio. Stoga Pretresno vijeće smatra da je optućeni Mario Čerkez odgovoran prema ćlanu 7(1) po sljedećim taćkama:

(a) taćka 5 (protivpravni napadi na civile) i taćka 6 (protivpravni napadi na civilne objekte), taćka 14 (ubistvo) i taćka 15 (hotimićno lišavanje života), taćka 17 (nehumana djela), taćka 19 (nećovjećno postupanje) za sljedeće lokacije: Vitez, Stari Vitez, Stari Vitez i Većeriska-Donja Većeriska; i taćka 41 (bezobzirno uništavanje koje nije opravdano vojnom nućdom) i taćka 42 (pljaćkanje javne ili privatne imovine) za sljedeće lokacije: Vitez, Stari Vitez i Donja Većeriska[.]¹²¹²

820. U vezi sa zatoćavanjem i nećovjećnim postupanjem u zatoćenićkim centrima, Pretresno vijeće je konstatovalo:

da je Mario Čerkez kao komandant Viteške brigade bio odgovoran za protivpravno zatvaranje i nećovjećno postupanje sa zatoćenicima u zatoćenićkim objektima u Vitezu, tj. u kino-dvorani, šahovskom klubu, zgradi SDK i veterinarskoj stanici. [...] No, Pretresno vijeće prihvata da Čerkez nije bio odgovoran za logor Kaonik, a ni za školu u Dubravici, pošto dokazi pokazuju da je to bilo pod kontrolom "Vitezova", a ne Viteške brigade. Stoga Pretresno vijeće nalazi da Mario Čerkez nije bio odgovoran za posljednja dva objekta.¹²¹³

821. U vezi sa zloćinima koji su se dešavali u zatoćenićkim centrima, Pretresno vijeće je konstatovalo da "zlostavljanje i nećovjećno postupanje prema zatoćenim bosanskim Muslimanima (te to što su korišćeni kao taoci, za živi štitić i za kopanje rovova) nije dio tog zajednićkog plana ili nakane".¹²¹⁴ Međutim, Pretresno vijeće nije napravilo razliku između zloćina za koje je utvrdilo da su izvršeni izvan okvira plana i onih koji su njime obuhvaćeni.

Pretresno vijeće smatra da je Čerkez, onda kada je učestvovao u napadima kao komandant Viteške brigade, poćinio krivićna djela koja se s njim povezuju, i da je namjeravao da poćini ta krivićna djela. Njegova odgovornost u svojstvu komandanta brigade jeste odgovornost saizvršioća u krivićnim djelima koja je poćinio. Stoga Pretresno vijeće smatra da je optućeni Mario Čerkez odgovoran prema ćlanu 7(1) po sljedećim taćkama:

[...]

(b) taćka 29 (zatvaranje), taćka 30 (protivpravno zatoćenje civila), taćka 31 (nećovjećno postupanje), taćka 33 (uzimanje civila za taoce) i taćka 35 (nećovjećno postupanje) za sljedeće lokacije: kino-dvorana u Vitezu, veterinarska stanica, kancelarije SDK i šahovski klub;¹²¹⁵

822. Źalbeno vijeće, stoga, smatra da Pretresno vijeće nije zaključilo da je Čerkez posjedovao *mens rea* u vezi s planom u cijelosti. Pretresno vijeće je izvelo zaključak o postojanju traćzene *mens rea* u vezi sa zloćinima koje su poćinile snage koje je poslao Čerkez. Ućešće je bilo osnova za posredno izvođenje zaključka o tome da je posjedovao *mens rea*. Vijeće je tako geografski ogranićilo njegovu odgovornost na Vitez/Stari Vitez i Donju Većerisku/Većerisku, u vezi s kojima je Pretresno vijeće konstatovalo da je Viteška brigada odgovorna za napad, te na zatoćenićke centre za koje je Čerkeza proglasilo odgovornim.

¹²¹² Prvostepena presuda, par. 836.

¹²¹³ Prvostepena presuda, par. 801.

823. Žalbeno vijeće stoga konstatuje da je Čerkezova žalba u ovom dijelu zasnovana na pogrešnom razumijevanju, budući da Pretresno vijeće ni u jednom trenutku nije svoj zaključak o njegovoj odgovornosti zasnovalo na konstataciji da je on imao namjeru provođenja plana u cijelosti ili da je znao za njega. Pretresno vijeće je samo konstatovalo da je on posjedovao traženu *mens rea* u vezi s onim dijelovima plana u kojima je, kako je utvrdilo, učestvovala Viteška brigada. Žalbeno vijeće konstatuje da Čerkezova žalba u ovom dijelu nema osnove. Kao takva se odbija.

2. Navodne greške u primjeni prava

(a) Domašaj komandne odgovornosti

824. Čerkez pokreće nekoliko pitanja u vezi s domašajem komandne odgovornosti. On tvrdi da se odgovornost po članu 7(3) javlja samo u slučajevima kada je nadređeni imao zakonsku obavezu da djeluje.¹²¹⁶ Čerkez navodi član 28(1) Rimskog statuta kao sredstvo za tumačenje. Čerkez dalje tvrdi da je komandna odgovornost po članu 7(3) Statuta ograničena na djela koja počine oni koji su zvanično pod komandom optuženog,¹²¹⁷ to jest podređeni vojnici koji su formalno odgovorni optuženom.¹²¹⁸ Odbrana tvrdi da se on ne može smatrati odgovornim za krivična djela u Ahmićima, Pirićima, Donjoj Večeriskoj ili Gaćicama, budući da je Čerkez zvanično bio komandant Viteške brigade, a nijedan od njemu podređenih vojnika se nije nalazio na tim mjestima. Slično tome, odbrana smatra da zaključke Pretresnog vijeća o odgovornosti za nezakonito zatvaranje treba odbaciti iz pravnih razloga zato što nijedan od vojnika koji su formalno bili pod njegovom komandom nije zatvarao bosanske Muslimane.¹²¹⁹

825. Nadalje, Čerkez tvrdi da je komandna odgovornost geografski ograničena na “zonu odgovornosti” optuženog.¹²²⁰ On iznosi tvrdnju da se, iz pravnih razloga, on ne može smatrati odgovornim za krivična djela izvršena izvan te zone, na primjer u Starom Vitezu, Večeriskoj, Donjoj Večeriskoj, Nadiocima, Pirićima i Šantićima.¹²²¹

826. Tužilac na to odgovara, navodeći brojne predmete, da u praksi Međunarodnog suda ne postoji nijedno od ograničenja koja pominje Čerkez, te tvrdi da se komandna odgovornost proteže na one koji su pod *de facto* ili *de jure* efektivnom kontrolom optuženog. On dalje navodi da takva kontrola može sezati i dalje od onih koji su optuženom neposredno podređeni, i obuhvatati i zločine koji su počinjeni izvan

¹²¹⁴ Prvostepena presuda, par. 827.

¹²¹⁵ Prvostepena presuda, par. 836.

¹²¹⁶ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 2, str. 23.

¹²¹⁷ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 4, str. 24.

¹²¹⁸ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 8, str. 29.

¹²¹⁹ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 7-8, str. 27-29, 32-33.

¹²²⁰ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 7, str. 28.

¹²²¹ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 12, str. 32.

geografske “zone odgovornosti” optuženog, ako je dokazano postojanje drugih elemenata komandne odgovornosti.¹²²²

827. Žalbeno vijeće primjećuje da Čerkez prihvata precedentno pravo Međunarodnog suda, prema kojem postoje tri elementa koja je potrebno dokazati da bi se utvrdila odgovornost po članu 7(3) Statuta:

- (1) odnos nadređeni-podređeni između navodnog komandanta i izvršioca zločina;
- (2) element svijesti, ili činjenica da je nadređeni znao da je njegov podređeni počinio zločin ili ga se sprema počinuti;
- (3) propust nadređenog da spriječi činjenje zločina ili da kazni počinioca.¹²²³

828. Žalbeno vijeće dalje primjećuje da je Pretresno vijeće, razmatrajući pitanje Čerkezove odgovornosti za zločine vezane za zatočenje, zastupalo sljedeći stav: “Pretresno vijeće takođe prihvata princip da je komandant brigade odgovoran za ono što se dešava zatvorenicima u njegovoj zoni odgovornosti”.¹²²⁴ Čerkez je proglašen odgovornim za sve što se dešavalo u njegovoj “zoni odgovornosti”.¹²²⁵ Pitanje da li je postojala efektivna kontrola razmatraće se dalje u tekstu. S pravnog stanovišta, Pretresno vijeće je ispravno postupilo što komandnu odgovornost nije ograničilo ni na neposredne podređene ni u geografskom smislu.

829. Čerkeзов argument da je Pretresno vijeće pogriješilo kad je konstatovalo da su u ovom predmetu dokazana ta tri elementa jeste navod o greški u utvrđivanju činjeničnog stanja i o tome će biti riječi dalje u tekstu. Žalbeno vijeće odbacuje Čerkeзов prvi pravni argument.

(b) Kauzalnost

830. Čerkez takođe tvrdi da je nužno dokazati uzročni odnos između djela izvršioca i posljedica koje njegova djela izazovu da bi se optuženom izrekla osuđujuća presuda za krivično djelo. Stoga izvjesne posljedice moraju da budu neposredni rezultat djela ili propusta optuženog, to jest trebala bi da postoji uzročna veza između propusta nadređenog da spriječi i izvršenja krivičnog djela od strane njegovog podređenog.¹²²⁶

831. Tužilac odbacuje Čerkeзов navod i iznosi tvrdnju da ne postoji uslov kauzalnosti kao zaseban element doktrine komandne odgovornosti u praksi Međunarodnog suda. Tužilac primjećuje da Čerkez u

¹²²² Odgovor tužilaštva, par. 8.7-8.9.

¹²²³ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 4, str. 24.

¹²²⁴ Prvostepena presuda, par. 801.

¹²²⁵ Prvostepena presuda, par. 801.

¹²²⁶ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 11, str. 31-32.

prilog svojim argumentima ne navodi nikakve pravne izvore i da je Pretresno vijeće izričito konstatovalo da uslov kauzalnosti kao zaseban element nije nužan.¹²²⁷

832. U predmetu *Blaškić*, Žalbeno vijeće je konstatovalo da ne smatra “da je postojanje kauzalnosti između komandantovog propusta da spriječi zločine podređenih i počinjenja tih zločina element komandne odgovornosti koji optužba treba dokazati bez obzira na okolnosti pojedinog predmeta. Žalbeno vijeće još jednom naglašava da je to prije pitanje činjenica koje treba utvrditi u svakom pojedinom slučaju nego opšte pravno pitanje”.¹²²⁸ Prihvativši ovaj pristup, Žalbeno vijeće odbacuje Čerkezov drugi pravni argument.

(c) Kriterij koji se primjenjuje na posredne dokaze

833. Čerkez tvrdi da je propust komandanta da spriječi ili kazni činjenično pitanje, pa se stoga mora dokazati van razumne sumnje neposrednim dokazima.¹²²⁹

834. Žalbeno vijeće konstatuje da se u pogledu dokaza, sa stanovišta razumnog prosuditelja o činjenicama mora primjenjivati kriterij dokazanosti van razumne sumnje, a teret dokazivanja je na tužiocu, budući da optuženi ima pravo na presumpciju nevinosti. Tužilac, međutim, može iznijeti teret dokazivanja i zadovoljiti kriterij dokazanosti van razumne sumnje i putem posrednog zaključivanja, kao što je već rečeno na drugim mjestima u ovoj Presudi. Stoga se, u onoj mjeri u kojoj Čerkez traži od Žalbenog vijeća da poništi njegovu osuđujuću presudu zato što se Pretresno vijeće oslanjalo na indicije, žalba odbacuje.

(d) Samoodbrana

835. Čerkez jednostavno tvrdi da tužilac mora da dokaže da je “optuženi [možda] djelovao a da mu nije prijetila opasnost”.¹²³⁰

836. Tužilac samo pominje ovaj argument, ne iznoseći svoje kontraargumente.¹²³¹

837. Pretresno vijeće je očito bilo svjesno tih argumenata o samoodbrani, budući da je tom pitanju posvetilo dio svoje presude.¹²³² Ono je držalo da je, iako se u Statutu ne pominje mogućnost pozivanja na

¹²²⁷ Odgovor tužilaštva, par. 8.11.

¹²²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 77.

¹²²⁹ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 4, str. 26.

¹²³⁰ Čerkezov žalbeni podnesak, par. 11, str. 32.

¹²³¹ Odgovor tužilaštva, par. 8.7.

¹²³² Prvostepena presuda, par. 448-452.

samoodbranu, “pozivanje na različite osnove u nečiju odbranu [...] dio opštih principa krivičnog prava koje Međunarodni sud mora da uzme u obzir kada presuđuje u predmetima koji se nalaze pred njim”.¹²³³

838. Postojanje samoodbrane odnosno njen domašaj po pravilima međunarodnog prava i po Statutu jeste pitanje koje mora da dokazuje optuženi. Odsustvo samoodbrane nije element krivičnog djela koji tužilac mora da dokaže van razumne sumnje. Žalbeno vijeće stoga odbacuje ovaj argument.

3. Navodne greške u utvrđivanju činjeničnog stanja

(a) Uvod

839. Čerkez tvrdi da Pretresno vijeće nije utvrdilo van razumne sumnje da su postojali elementi koji se moraju dokazati za odgovornost po članu 7(3) Statuta. Ti elementi su:

(i) postojanje odnosa nadređeni-podređeni;

(ii) nadređeni je znao ili imao razloga da zna da će biti izvršeno ili je već izvršeno krivično djelo; i

(iii) nadređeni je propustio da preduzme neophodne i razumne mjere da bi spriječio počinjenje krivičnog djela ili kaznio počinioca.¹²³⁴

840. Temelj odnosa nadređeni-podređeni jeste moć nadređenog da kontroliše postupke svojih podređenih. Pretresno vijeće u predmetu *Čelebići* konstatovalo je sljedeće:

neophodno je da nadređena osoba ima efektivnu kontrolu nad osobama koje su počinile prvobitna kršenja međunarodnog humanitarnog prava, u smislu da je imala stvarnu mogućnost da spriječi i kazni izvršenje tih prekršaja.¹²³⁵

841. U odgovoru na Čerkeзов argument da ne postoje dokazi o tome da su njegovi podređeni izvršili ikakve zločine, Žalbeno vijeće će se prvo pozabaviti pitanjem koje su jedinice bile pod Čerkeзовom komandom i gdje su one bile angažovane. Žalbeno vijeće će potom razmotriti tražene elemente u vezi sa svakom tačkom Optužnice.

(b) Navodna greška u vezi s jedinicama prema kojima je Čerkez bio u odnosu nadređenosti

842. Prije svega, Žalbeno vijeće primjećuje da se Čerkez ne žali niti osporava zaključak da je komandovao Viteškom brigadom. Čerkez tvrdi da je njegova odgovornost ograničena na ona krivična

¹²³³ Prvostepena presuda, par. 449.

¹²³⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 346, Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 72.

¹²³⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 378.

djela, ako ih je uopšte bilo, koja su navodno izvršili pripadnici Viteške brigade.¹²³⁶ Čerkez konstatuje da “Vitezovi”, “Džokeri”, vojna policija i/ili druge jedinice HVO-a nisu bile pod komandom zapovjednika Viteške brigade i da te jedinice nisu dobijale naređenja od njega, niti je on bio ovlašten da izdaje naređenja za sprečavanje zločina tih jedinica ili kažnjavanje izvršilaca koji nisu bili pod njegovom komandom. Čerkez tvrdi da nema dokaza u prilog navodu da su njegovi podređeni, pripadnici Viteške brigade, počinili krivična djela za koja se tereti u Optužnici.¹²³⁷ Čerkez tvrdi da snosi odgovornost kao komandant, pa time i po članu 7(3), samo u onoj mjeri u kojoj je imao efektivnu kontrolu, to jest samo za postupke Viteške brigade. Shodno tome, Čerkez tvrdi da nije imao nikakvih obaveza u vezi s jedinicama koje nisu bile pod njegovom komandom ili efektivnom kontrolom i da se ne može smatrati odgovornim za propust da spriječi zločine koje su izvršile te jedinice.¹²³⁸ Čerkez, stoga, tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo proglašivši ga krivim na osnovu komandne odgovornosti za te zločine.¹²³⁹

843. Pretresno vijeće je u svom sažetom zaključku vezanom za član 7(3) Statuta iznijelo sljedeći stav:

Pretresno vijeće se uvjerilo da je Mario Čerkez znao za predstojeće napade koje su vojnici pod njegovom komandom trebali izvesti na te gradove [Vitez, Stari Vitez i Donja Večeriska], da je propustio da preduzme potrebne mjere da spriječi te napade i da je propustio da kazni one koji su bili odgovorni za te napade. Vijeće, dakle, smatra da je Mario Čerkez odgovoran po članu 7(3) za napade Viteške brigade na te tri lokacije i za lišavanje života i nanošenje povreda koji su za njih vezani (tačke 5-6, 14-15, 17 i 19), za zatvaranje i druga krivična djela zatočenja (tačke 29-31, 33 i 35), za pljačku (tačka 42) i za uništavanje (tačke 41 i 44).¹²⁴⁰

Ovaj zaključak pokazuje da je Pretresno vijeće utvrdilo Čerkezu odgovornost po članu 7(3) Statuta za postupke Viteške brigade. Pretresno vijeće nije u Prvostepenoj presudi preciziralo koja je jedinica izvršila razna krivična djela koja se navode. Žalbena vijeće će prvo razmotriti zaključak Pretresnog vijeća o tome kojim je jedinicama Čerkez *de jure* ili *de facto* komandovao. Po shvaćanju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće je Čerkeza smatralo osobom koja je nadređena Viteškoj brigadi. Međutim, s tim u vezi zbunjuje zaključak Pretresnog vijeća u pogledu krivičnih djela vezanih za zatočavanje (tačke 29, 30, 31, 33 i 35), zbog toga što on, čini se, podrazumijeva da je Čerkez nadgledao rad policije u kinu u Vitezu. Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

Pretresno vijeće takođe prihvata svjedočenje svjedoka G da je Čerkez nadgledao rad policije [vojne policije] i napominje da ne bi bilo iznenađujuće [sic] da jedan komandant brigade preuzme brigu za zatvorenike koji su zatvoreni u njegovoj komandi. Što se tiče kopanja rovova, Pretresno vijeće prihvata svjedočenje svjedoka AT. Pretresno vijeće takođe prihvata princip da je komandant brigade odgovoran za ono što se dešava zatvorenima u njegovoj zoni odgovornosti.¹²⁴¹

¹²³⁶ Čerkezuov žalbeni podnesak, par. 11, str. 31-32.

¹²³⁷ Čerkezuov žalbeni podnesak, par. 10, str. 31.

¹²³⁸ Čerkezuov žalbeni podnesak, par. 11, str. 31-32.

¹²³⁹ Čerkezuov žalbeni podnesak, par. 11-14, str. 32-33.

¹²⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 843.

¹²⁴¹ Prvostepena presuda, par. 801.

844. Ovaj zaključak je neodređen, jer nije jasno da li je Pretresno vijeće smatralo da je Čerkez prema vojnoj policiji imao odnos nadređenosti koji je uslov za komandnu odgovornost. Žalbeno vijeće će razmotriti Čerkezu žalbu u vezi s tim i razjasniti njegov odnos s različitim jedinicama.

845. Što se tiče vojne policije, Žalbeno vijeće pojašnjava da je dotičnom jedinicom vojne policije komandovao Anto Kovač (zvani Žabac) i ona je djelovala u zgradi kina u Vitezu, gdje se nalazio i Čerkezu štab. Zaključak Pretresnog vijeća odaje utisak da je Pretresno vijeće utvrdilo da je Čerkez nadgledao rad vojne policije. Međutim, Pretresno vijeće je u paragrafu 701 Prvostepene presude iznijelo sljedeći stav:

Zvonko Vuković, komandant do januara 1993., posvjedočio je da je on organizovao 4. bojnu vojne policije sa ukupno 600 ljudi u pet četa odgovornih za pet glavnih područja Srednje Bosne. Jedan mali vod 4. bojne vojne policije, od otprilike 20 ljudi, obezbjeđivao je štab Viteške brigade i bio stacioniran u kino dvorani. No vojna policija nije bila potčinjena Viteškoj brigadi, a zvali su je "brigadna policija" samo zato jer je bila odgovorna za bezbjednost brigade. Međutim, vojna policija ponekad je obavljala dužnosti tipične za dužnosti redovnih vojnih jedinica. Tako je, na primjer, 4. bojna vojne policije više puta intervenisala u situacijama kad je bila ugrožena linija fronta. Pukovnik Blaškić bi izdao naređenja Marinku Palavri (komandantu 4. bojne vojne policije od avgusta 1993.) da se vojna policija iskoristi u takvim borbenim aktivnostima, a Palavra bi onda komandovao vojnom policijom. Mario Čerkez nije bio ovlašten da izdaje takva naređenja i nijedan komandant brigade nije imao takve ovlasti. Oni su svi trebali tražiti tu ovlast od pukovnika Blaškića prije nego što su mogli izdati borbeno naređenja vojnoj policiji. (Pored toga, niti pukovnik Blaškić niti Mario Čerkez nisu imali ovlasti da naredi istragu o krivičnim djelima.) Vojna policija nije došla pod direktnu kontrolu Viteške brigade sve do avgusta 1993.¹²⁴²

846. Ovaj zaključak je izveden u kontekstu razmatranja Čerkezu uloge u vezi s 4. bojom vojne policije općenito i s napadom na Ahmiće. Žalbeno vijeće smatra da je, kad se paragrafi 801 i 710 Prvostepene presude čitaju zajedno, jasno da Čerkez nije imao *de jure* ni *de facto* komandu nad vojnom policijom stacioniranom u kinu u Vitezu.

847. Što se tiče "Vitezova", Pretresno vijeće je konstatovalo da je "Čerkez bio komandant čitave viteške zone, ali je Darko Kraljević bio taj koji je izdavao naređenja 'Vitezovima'. Čerkez nije izdavao naređenja 'Vitezovima'".¹²⁴³ Žalbeno vijeće stoga smatra da je Pretresno vijeće ispravno konstatovalo da između Čerkeza i "Vitezova" nije postojao odnos nadređeni-podređeni, te da se on ne može smatrati odgovornim po članu 7(3) Statuta za njihove postupke.

848. Što se tiče "Džokera", Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak o odnosu između Čerkeza i te jedinice, pa Žalbeno vijeće stoga smatra da se Čerkez ne može smatrati odgovornim za tu jedinicu.

849. Konačno, Žalbeno vijeće smatra da jedina jedinica u vezi s kojom se Čerkez treba smatrati nadređenim jeste Viteška brigada.

¹²⁴² Prvostepena presuda, par. 701 (fusnote izostavljene, naglasak dodat).

¹²⁴³ Prvostepena presuda, par. 597.

(c) Navodne greške u vezi s područjima na kojima je bila raspoređena Viteška brigada

850. Čerkez tvrdi da Viteška brigada nije učestvovala u borbama 16. aprila 1993. na tri lokacije: u Vitezu, Starom Vitezu i Donjoj Večeriskoj. On tvrdi:

- i) Viteška brigada u to vrijeme nije bila dovoljno brojna da pokrije ta područja,
- ii) njegovi ljudi su bili zaduženi da “prikupljaju” informacije s ratišta i da na osnovu činjenice da su izvještavali s nekog konkretnog mjesta Pretresno vijeće ne može zaključiti da je Viteška brigada učestvovala u borbama, i
- iii) zaključci Pretresnog vijeća iz paragrafa 689-691 i paragrafa 703 pogrešni su zato što se Pretresno vijeće oslonilo na dokument Z692.2 koji nije uvršten u dokaze;¹²⁴⁴ dokazi sadržani u dokumentima navedenim u paragrafu 689 (b), (d), (e) i (f) Prvostepene presude nedovoljna su osnova za zaključak da se Viteška brigada nalazila u jeku borbi; dokument koji se pominje u paragrafu 689 (c) Prvostepene presude je falsifikat.¹²⁴⁵

851. Kao prvo, Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je Viteška brigada imala dovoljno ljudstva da 16. aprila 1993. pokrije ona područja koja je Pretresno vijeće navelo, te osporava zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 601 Prvostepene presude, koji je zasnovan na zaključcima iz paragrafa 594-600. Pretresno vijeće je konstatovalo:

Viteška brigada je bila u dovoljnoj mjeri organizovana i ustrojena da je mogla izvršiti zadatke koji su joj dodijeljeni 16. aprila 1993.

Čerkez tvrdi da nema dokaza u prilog zaključku Pretresnog vijeća iz paragrafa 596 da se “Viteška brigada sastojala od više bataljona”, nego da je imala samo jedan bataljon. Pretresno vijeće nije navelo konkretnu referencu za svoj zaključak da je Viteška brigada imala nekoliko bataljona, već se u ostatku dotičnog paragrafa pozvalo na iskaz svjedoka pukovnika Duncana. Čerkez tvrdi da je svjedok Duncan došao na područje Viteza tek u maju 1993. i da njegov iskaz stoga nije relevantan u pogledu pitanja organizacije Viteške brigade sredinom aprila 1993.¹²⁴⁶ Čerkez upućuje Žalbeno vijeće na iskaz svjedoka Bertovića. Svjedok Bertović je izjavio da je sredinom marta 1993. postavljen na položaj komandanta 1. bojne novoosnovane Viteške brigade.¹²⁴⁷ Rekao je da je u noći između 15. i 16. aprila 1993. njegov zadatak bio da blokira muslimanski napad koji se očekivao iz pravca Kruščice i Vranjske,¹²⁴⁸ a na unakrsnom ispitivanju je jasno izjavio da je Viteška brigada imala samo jednu bojnu koja je bila pod

¹²⁴⁴ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 24(a), str. 53.

¹²⁴⁵ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 24(c), str. 56.

¹²⁴⁶ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 26(a), str. 58-59.

¹²⁴⁷ T. 25832.

¹²⁴⁸ T. 25863.

njegovom komandom;¹²⁴⁹ na ponovnom ispitivanju je procijenio da su bile potrebne najmanje tri jake bojne za izvršenje zadatka od 6. aprila 1993. (DP Z692.3) i potpuno zauzimanje sela Donja Večeriska, Ahmići, Sivрино Selo i Vrhovine.¹²⁵⁰

852. Tužilac odgovara da su dva međunarodna posmatrača, Baggesen i Morsink, posvjedočila da je Viteška brigada imala nekoliko bojni.¹²⁵¹ Pretresno vijeće se nije pozvalo na te svjedočke, ali, kaže tužilac, kao dio spisa predmeta, njihovo svjedočenje ide u prilog zaključku Pretresnog vijeća. Tužilac tvrdi da je bilo dovoljno dokaza za zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 601 Prvostepene presude da “slika dezorganizacije i konfuzije koju je iznijela odbrana nije tačna i da je brigada bila dovoljno organizovana i popunjena da izvrši zadatke koji su joj dodijeljeni 16. aprila 1993”.¹²⁵²

853. Čerkez na to odgovara da je svjedok Baggesen izjavio da mu nije poznato brojno stanje Viteške brigade i da je svjedok Baggesen pomenuo DP Z553, jedno naređenje izdato u martu 1993.¹²⁵³ Čerkez kaže da taj dokazni predmet potiče iz perioda prije dolaska svjedoka Baggesena u Bosnu i Hercegovinu i da ne postoji nijedan drugi dokument u prilog zaključku da je prije maja 1993. Viteška brigada imala više od jedne bojne. On dalje tvrdi da je svjedok Baggesen izjavio da je PMEZ informacije vojne prirode dobijao od UNPROFOR-a. Čerkez tvrdi i da je svjedok Morsink izjavio da “pretpostavlja” da je Viteška brigada imala tri ili četiri bojne.¹²⁵⁴ 854. Tačno je da je svjedok pukovnik Duncan došao u Bosnu i Hercegovinu tek 5. maja 1993. i da je 11. maja 1993. preuzeo od pukovnika Stewarta komandu nad britanskim trupama stacioniranim u centralnoj Bosni.¹²⁵⁵ Žalbena vijeća se slaže s Čerkeзом da niko ko razumno utvrđuje činjenično stanje ne bi na osnovu iskaza svjedoka Duncana došao do zaključka da se “Viteška brigada sastojala od više bojni”. Svjedok Duncan je izjavio da je “nekoliko brigada [...] branilo Lašvansku dolinu”.¹²⁵⁶ Njegov iskaz se ne odnosi konkretno na Vitešku brigadu. Pored toga, svjedok Duncan u svom iskazu nije pomenuo Vitešku brigadu kad je opisivao organizaciju HVO-a u Lašvanskoj dolini.¹²⁵⁷ U unakrsnom ispitivanju je čak izjavio da ne zna koliko je brigada HVO imao; još je izjavio da ga nije zanimala organizacija HVO-a na Čerkeзовom nivou i da je to bio nivo kojim su se bavili njegovi oficiri za vezu.¹²⁵⁸

855. Svjedok Morsink je posvjedočio da on pretpostavlja da je Čerkez bio odgovoran za to područje zbog toga što, u razgovorima s Morsinkom, Čerkez nikad nije porekao da su određena područja bila

¹²⁴⁹ T. 25905, 25957-58, 25993.

¹²⁵⁰ Fusnota 1393 Prvostepene presude, gdje se pominju DP Z692.3 i T.25997.

¹²⁵¹ Odgovor tužilaštva, par. 10.35.

¹²⁵² Odgovor tužilaštva, par. 10.36 – 10.39. Vidi repliku na to u Čerkeзовom odgovoru, par. 80-83.

¹²⁵³ Čerkeзов odgovor, par. 77(a) i (b), str. 39-40.

¹²⁵⁴ Čerkeзов odgovor, par. 77(d).

¹²⁵⁵ T. 9714-9715.

¹²⁵⁶ T. 10536.

¹²⁵⁷ T. 9718-19.

izvan njegove kontrole, da jednostavno nije imao kontrolu nad izvjesnim ljudima.¹²⁵⁹ Na pitanje o sastavu Viteške brigade, Morsink je izjavio da nije saznao detaljan sastav Viteške brigade, ali da je imao utisak da su određeni zapovjednici bili podređeni Čerkezu.¹²⁶⁰ Na konkretno pitanje o broju bojni ili četa u sastavu Viteške brigade, Morsink je odgovorio da mu nije poznato koliko ih je tačno bilo i da je u to vrijeme pretpostavljao da se brigada sastoji od tri ili četiri bojne.¹²⁶¹

856. Svjedok Baggesen je izjavio da mu nije bio poznat tačan sastav brigada i da je za takve podatke stručan bio UNPROFOR.¹²⁶² Svjedok Baggesen je dalje posvjedočio da je Čerkezovo naređenje od 18. marta 1993. bilo naslovljeno na “zapovjednika 1. bojne”, a da je naređenje od 19. marta 1993. bilo naslovljeno na “jednog od njegovih podređenih zapovjednika” iz “1. bojne Viteške brigade”.¹²⁶³ Međutim, svjedok Baggesen je samo potvrdio sadržaj naređenja i nije ništa dodao.

857. Žalbeno vijeće smatra da iskaz svjedoka Morsinka, prema kojem je on pretpostavljao da Viteška brigada ima nekoliko bojni, nije dovoljan da bi razuman presuditelj činjenica na osnovu njega zaključio da je Viteška brigada imala nekoliko bojni. Žalbeno vijeće konstatuje i to da ni iskaz svjedoka Baggesena u tom smislu nije od pomoći. Žalbeno vijeće smatra da se pomenuta naređenja ne odnose na 16. april 1993., te da se na osnovu njih može samo zaključiti da je Viteška brigada imala prvu bojnu. Istina je da postojanje “prve” bojne može da ukazuje na to da postoji više njih. Međutim, Pretresno vijeće nije raspravljalo o iskazu svjedoka Bertovića prema kojem je to istovremeno bila jedina bojna. Stoga razuman presuditelj činjenica nije samo na osnovu iskaza svjedoka Baggesena mogao da dođe do zaključka da je Viteška brigada imala nekoliko bojni.

858. Čerkez osporava i zaključak Pretresnog vijeća iz paragrafa 600 i 601 Prvostepene presude i pokušaj tužioca da određene osobe dovede u vezu s Viteškom brigadom. Žalbeno vijeće se slaže s tim da pitanje da li je neka određena osoba bila pripadnik Viteške brigade može biti relevantno u kontekstu utvrđivanja gdje je Viteška brigada djelovala i da li se postupci određene osobe mogu pripisati Čerkezu.

859. Žalbeno vijeće konstatuje da razuman presuditelj činjenica ne bi mogao da dođe do zaključka da je Viteška brigada u aprilu 1993. imala “više” bojni. Međutim, to ne znači automatski da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je Viteška brigada bila raspoređena u Vitezu, Starom Vitezu i Večeriskoj, što je relevantno pitanje za utvrđivanje Čerkezove odgovornosti. Žalbeno vijeće smatra da je onaj koji razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključka da je Viteška brigada bila u dovoljnoj

¹²⁵⁸ T. 10536-37.

¹²⁵⁹ T. 8250.

¹²⁶⁰ T. 8252.

¹²⁶¹ T. 8259, 8265.

¹²⁶² T. 7790.

¹²⁶³ T. 7576.

mjeri organizovana da izvrši taj ograničeni zadatak, pri čemu preostaje pitanje šta je taj zadatak obuhvatao.

860. Čerkez tvrdi da je Blaškić 15-16. aprila 1993. izdao naređenje Viteškoj brigadi da spriječi moguće napade snaga ABiH na grad Vitez iz pravca sela Vranjska i Kruščica.¹²⁶⁴ Čerkez tvrdi da dokazi koji su predloženi Pretresnom vijeću ne pokazuju da je Viteška brigada učestvovala u ikakvoj vojnoj akciji u Vitezu/Starom Vitezu i Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj.¹²⁶⁵

861. Pretresno vijeće je konstatovalo da “postoje jasni dokazi da je Mario Čerkez kao komandant Viteške brigade učestvovao u napadima na Vitez/Stari Vitez i Večerisku/Donju Večerisku. To valja zaključiti iz njegovog prisustva na vojnom sastanku 15. aprila 1993., dokumentarnih dokaza o događajima 16. aprila i bilješki u ratnom dnevniku dežurnog oficira”.¹²⁶⁶

862. Žalbeno vijeće će prvo razmotriti opšte dokaze vezane za Čerkezovo učešće na sastanku 15. aprila 1993. Zatim će razmotriti naređenja i izvještaje koji se odnose konkretno na Vitez, te one koji se konkretno odnose na Večerisku/Donju Večerisku.

863. Što se tiče Čerkezoovog učešća na drugom sastanku od 15. aprila 1993., detaljna diskusija o tome slijedi dalje u tekstu. Žalbeno vijeće smatra da se iz nalaza Pretresnog vijeća o drugom sastanku¹²⁶⁷ ne može izvući nikakav zaključak o tome gdje je Viteška brigada bila raspoređena 16. aprila 1993.

864. Pretresno vijeće se oslonilo i na dokumentarne dokaze, uključujući i Ratni dnevnik. Među tim dokazima su naređenja koja je 16. aprila 1993. Blaškić izdao raznim jedinicama, kao i Čerkezovi izvještaji o stanju na terenu.

865. Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće pogriješilo pozvavši se na dokument broj Z692.2, budući da taj dokument nije uvršten u dokaze. Tužilac tvrdi da je svaka eventualna greška koju je Pretresno vijeće napravilo oslonivši se na taj dokument nevažna, budući da je to samo jedan od elemenata koje je Pretresno vijeće analiziralo u paragrafu 689. Pored toga, osnova za taj zaključak nalazi se u DP Z673.7, koji dokazuje da postoji naređenje koje je bilo naslovljeno na Čerkeza.¹²⁶⁸ Žalbeno vijeće se slaže s tužiocem da DP Z673.7 dokazuje iste činjenice. DP Z673.7 je Čerkezoov izvještaj koji je 16. aprila 1993. u 10:00 sati dostavljen Blaškiću.

¹²⁶⁴ Čerkezoov žalbeni podnesak, str. 70.

¹²⁶⁵ Čerkezoov žalbeni podnesak, str. 71.

¹²⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 703.

¹²⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 610.

¹²⁶⁸ Odgovor tužilaštva, par. 10.22.

866. Žalbeno vijeće smatra da činjenica da je Čerkez izvještavao s nekog konkretnog mjesta ne vodi automatski zaključku da je Viteška brigada djelovala na tom mjestu. Ni samo Pretresno vijeće nije smatralo Čerkeza odgovornim za zločine koji su se dogodili na svim mjestima s kojih je izvještavao. Postoje bilješke u Ratnom dnevniku koje pokazuju da je Čerkez izvještavao Blaškića i druge o stanju “na terenu”¹²⁶⁹ dana 16. aprila 1993. u 09:37, 12:07, 13:03, 13:10, 15:08 (14:50), 15:50, 17:55, te 18:25 sati.¹²⁷⁰ Bilješka od 17:55 sati glasi kako slijedi:

Dobili smo spisak palih branitelja od dežurnog “Viteške” brigade: Franjić Anto, Kolak Lovro, Žuljević Ivo, sva trojica pripadnici su “Vitezova”, Šantić Mirjan, Ivanković Zlatko pripadnici Regionalne policije, Vidović Zoran - civil. Ima dosta lakše i teže ranjenih.¹²⁷¹

Ova bilješka pokazuje da je Čerkez izvještavao o poginulim vojnicima iz jedinica za koje je Pretresno vijeće konstatovalo da nisu bile pod Čerkeзовom komandom; na primjer, utvrđeno je da su “Vitezovi” bili pod komandom Darka Kraljevića.¹²⁷²

867. DP Z692.3 je naređenje koje je 16. aprila 1993. u 10:35 sati Blaškić uputio Čerkezu i kojim se traži “potpuno zauzimanje sela Donja Večeriska, Ahmići, Sivrino Selo i Vrhovine”.¹²⁷³ Čerkez tvrdi da je to naređenje falsifikat.¹²⁷⁴ On navodi da je u tekućem predmetu u dokaze uvršteno oko 90 raznih naređenja koja je izdao Blaškić i da se DP Z692.3 razlikuje od njih. Tužilac tvrdi da se Čerkeзов argument mora odbaciti budući da on to pitanje nije pokrenuo na suđenju, nego ga po prvi put postavlja tek u žalbenom postupku. Tužilac tvrdi da se treba smatrati da se Čerkez odrekao svog prava da se žali u vezi s tim pitanjem.¹²⁷⁵

868. Žalbeno vijeće konstatuje da Čerkez ne može u ovom trenutku pokrenuti pitanje uvrštavanja tog dokumenta u dokaze, budući da je to trebalo da učini na suđenju, a on to nije učinio. Žalbeno vijeće stoga neće razmatrati pitanje prihvatljivosti tog dokumenta.

869. U vezi s Donjom Večeriskom, Čerkez tvrdi da se u naređenju od 10:35 sati 16. aprila 1993., DP Z692.3, pominje Donja Večeriska u uvodnom pasusu, ali ne i u pasusima u kojima se izdaju naređenja Viteškoj brigadi. On tvrdi i da nije bio nadležan za postrojbu za posebne namjene “Tvrtko”, koja se pominje u pasusu 4 tog naređenja. Što se tiče Viteza/Starog Viteza, Čerkez tvrdi da je Viteška brigada djelovala samo na onim područjima koja su joj bila dodijeljena, a u centru Viteza bio je stacioniran samo njen štab. Čerkez se poziva na svjedoke Bertovića i Sajevića te DP D85/2. On dalje tvrdi da postoje

¹²⁶⁹ DP Z610.1, (Ratni dnevnik), str. 72, 78.

¹²⁷⁰ DP Z610.1 (Ratni dnevnik), str. 72, 78, 80, 87, 89, 94, 95.

¹²⁷¹ DP Z610.1, (Ratni dnevnik), str. 94.

¹²⁷² Prvostepena presuda, par. 597.

¹²⁷³ Prvostepena presuda, par. 689(c).

¹²⁷⁴ Žalbena rasprava, T. 488-90.

¹²⁷⁵ Odgovor tužilaštva, par. 10.29.

dokazi koji navodno pokazuju da je civilnoj policiji HVO-a naređeno da vrši obezbjeđenje objekata od vitalnog značaja u Vitezu;¹²⁷⁶ da su Vitezovi dobili naređenje da pokrivaju Vitez, uključujući i Stari Vitez;¹²⁷⁷ da je 4. bojna vojne policije dobila naređenje da pokriva glavnu cestu Ahmići-Nadioci;¹²⁷⁸ i da je brigada “Nikola Šubić Zrinski” bila raspoređena na brdu Kuber.¹²⁷⁹

870. Tužilac odgovara da Čerkez nije naznačio o kakvoj se grešci Pretresnog vijeća radi, nego jednostavno izražava neslaganje sa zaključcima Pretresnog vijeća.¹²⁸⁰ Tužilac tvrdi da nijedan od Čerkeзовih navoda ne može da dovede u pitanje zaključke Pretresnog vijeća. Tužilac tvrdi da DP Z673.7 pokazuje da je Čerkez izvještavao iz Donje Večeriske i da DP Z676, Z671.4, Z692.3 i Z673.7 potkrepljuju zaključke Pretresnog vijeća, kao i dokumentarni dokazi o tome da su neki vojnici Viteške brigade poginuli, a neki ranjeni u Donjoj Večeriskoj 16. i 17. aprila 1993.¹²⁸¹ Tužilac dalje tvrdi da je jedan svjedok neposredno svjedočio o učešću Viteške brigade u Vitezu i Starom Vitezu.¹²⁸²

871. Blaškićevo naređenje “zapovjedniku brigade HVO Vitez, g. M. Čerkezu i Tvrtka postrojbe P/N” od 16. aprila 1993. u 01:30 sati, DP D60/2, u onom dijelu koji se odnosi na Čerkeza, glasi:

1. Na temelju zapovjedi NGS HVO i izvršene procjene očekujemo napad neprijatelja na pravcu Krušćica-Centar grada i Vranjska-Centar grada sa vjerovatnim ciljem da nakon izvođenja planiranih terorističkih akcija pristupi izvršenju otvorenog ofenzivnog djelovanja na HVO i uništenju svega što je hrvatsko. Vjerovatno je da će neprijatelj koristiti pješачke postrojbe a G/S će usmjeriti prema zapovjedništvima i drugim institucijama HVO.

2. Zadaća vaših snaga, izvršiti posjedanje rejonu obrane blokirati sela i spriječiti svaki ulaz-izlaz iz sela. U slučaju otvorenog napadnog djelovanja muslimana preciznom vatrom iz P/N neutralisati ga i spriječiti mu pokret.

Vrijeme gotovosti 05:30 sati 16. aprila 1993.

Borbeni raspored:

Snage za blokadu (osmatranje, zasjede, [jedna nečitljiva rukom dopisana riječ])

Snage za pretres

Snage za ofanzivno djelovanje

3. Ispred vas nalaze se snage IV. bojne VP, iza vas su vaše snage, desno od vas su snage postrojbe NŠ Zrinski, lijevo od vas su snage civilne policije.

4. Za izvršenje date zadaće osobno mi je odgovoran zapovjednik brigade HVO Vitez g. M. Čerkez. [...]

¹²⁷⁶ Čerkeзов žalbени podnesak, str. 47, par. (b), gdje se upućuje na DP D343/1-8.

¹²⁷⁷ Čerkeзов žalbени podnesak, str. 74, par. (c), gdje se upućuje na DP D-343/1-7.

¹²⁷⁸ Čerkeзов žalbени podnesak, str. 77, par. (d), gdje se upućuje na DP D343/1-6.

¹²⁷⁹ Čerkeзов žalbени podnesak, str. 78, par. (e), gdje se upućuje na DP D-92/1.

¹²⁸⁰ Odgovor tužilaštva, par. 10.53.

¹²⁸¹ Odgovor tužilaštva, par. 10.56-10.58.

¹²⁸² Odgovor tužilaštva, par. 10.59.

872. DP D343.1/7 je naređenje koje je pukovnik Blaškić izdao komandantu jedinice “Vitezovi” o angažovanju te jedinice u Vitezu/Starom Vitezu 16. aprila 1993., u kojem stoji: “Ispred vas obranu izvode snage 1. bojne iz brigade HVO Vitez [Viteške brigade]”.¹²⁸³

873. Pretresno vijeće nigdje nije utvrdilo da je Čerkez bio odgovoran za postrojbu za posebne namjene “Tvrtko”.

874. U vezi s neposrednim dokazima o angažmanu Viteške brigade u Donjoj Večeriskoj/ Večeriskoj, svjedok V je posvjedočio da su među vojnicima HVO-a koji su djelovali u Donjoj Večeriskoj bile njegove komšije Hrvati. Svjedok V je naveo imena osam vojnika HVO-a.¹²⁸⁴ Međutim, iz njegovog iskaza se ne može zaključiti kojoj su oni jedinici pripadali. DP Z957.1 je spisak “poginulih, ranjenih i nestalih pripadnika naših postrojbi” koji je sastavio Zvonimir Čilić, pomoćnik komandanta Viteške brigade. Među poginulima u Donjoj Večeriskoj 16. aprila 1993. su dvije osobe koje je pomenuo i svjedok V. Pretresno vijeće nije konstatovalo da su te dvije osobe koje su navedene u DP 957.1 iste osobe koje pominje svjedok V u svom iskazu, pa da će to sada uraditi Žalbeno vijeće, budući da DP Z957.1 nije bio predložen svjedoku V i da se Pretresno vijeće nije oslonilo na taj dokazni predmet.

875. Pored toga, pukovnik Watters je posvjedočio da se sastao s Čerkezom u kinu u Vitezu da bi s njim razgovarao o sporazumima o prekidu vatre.¹²⁸⁵ Ovaj dokaz ne ide u prilog tvrdnji da je Viteška brigada djelovala u Vitezu/Starom Vitezu. Pripadnik “Vitezova” Anto Breljaš posvjedočio je da su Vitezovi i Viteška brigada predvodili operaciju u Starom Vitezu 16. aprila 1993.¹²⁸⁶ Dio svjedočenja svjedoka Kalce u kojem je izjavio da su “Vitezovi” (jedinica Darija Kraljevića) i Mario Čerkez predvodili napad na Stari Vitez odnosi se na oktobar 1992., a ne na april 1993.¹²⁸⁷

876. Čerkez tvrdi da je poslije početnih Blaškićevih naređenja Viteška brigada 17. aprila 1993. dobila naređenje da drži liniju fronta između dvaju snaga i da je taj zadatak postepeno proveden do 24. aprila 1993.¹²⁸⁸ Tužilac tvrdi da Čerkez nije naznačio o kakvoj se grešci Pretresnog vijeća radi.¹²⁸⁹ Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak o Čerkezevom učešću u borbama ili o učešću Viteške brigade poslije 16. aprila 1993. i da nije pripisalo nikakvu odgovornost za akcije Viteške brigade koje su provedene u drugo vrijeme.

¹²⁸³ DP 343.1/7.

¹²⁸⁴ T. 10380-88.

¹²⁸⁵ T. 5698.

¹²⁸⁶ T. 11714-16.

¹²⁸⁷ T. 15949-55.

¹²⁸⁸ Čerkezevo žalbeni podnesak, par. 35, str. 83-85.

¹²⁸⁹ Odgovor tužilaštva, par. 10.64-10.65; Čerkezeva replika, par. 100.

877. Na osnovu cjelokupnih dokaza – izvještavanja iz Donje Večeriske i dvaju naređenja od 01:30 sati i 10:35 sati 16. aprila 1993. koja se odnose na Donju Večerisku – Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da je Viteška brigada učestvovala u borbama u Donjoj Večeriskoj 16. aprila 1993.

878. Na osnovu cjelokupnih dokaza – naređenja, izvještaja i iskaza svjedoka Ante Breljaša – Žalbeno vijeće konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da je Viteška brigada učestvovala u borbama u Starom Vitezu/Vitezu 16. aprila 1993. Žalbeno vijeće pritom napominje i da učešće u borbi nije samo po sebi zločin. Čerkezova odgovornost se razmatra dalje u tekstu.

(d) Navodne greške u vezi sa Čerkeзовim navodnim učešćem na drugom sastanku 16. aprila 1993. i onim što je na tom sastanku odlučeno

879. Čerkez dalje tvrdi da je Pretresno vijeće u paragrafima 611-613 Prvostepene presude opisalo prvi sastanak održan 15. aprila 1993. kao sastanak političkog rukovodstva HVO-a i da nije konstatovalo da je Čerkez znao za taj sastanak. Čerkez tvrdi da jeste bio na sastanku s generalom Blaškićem, ali da to nije bio sastanak kojem su prisustvovali drugi komandanti, kako je konstatovalo Pretresno vijeće.¹²⁹⁰ Čerkez tvrdi da činjenica da ga je svjedok AT vidio 15. aprila 1993. u Blaškićevom štabu može biti tačna zato što je on bio pozvan na sastanak, ali on navodi da je to bio privatn sastanak, što potkrepljuju i dokazi tužioca.¹²⁹¹ Čerkez tvrdi da je kao komandant Viteške brigade dobio od generala Blaškića precizna naređenja vezana za svoju ograničenu zonu odgovornosti i da nije bilo razloga da se upozna sa cjelokupnim planom (bez obzira na prirodu tog plana), te da je naređenje koje je dobio bilo opravdano i legitimno, s obzirom na okolnosti.¹²⁹² Čerkeзов stav je da nema dokaza koji pokazuju njegovo znanje, a da je znanje o postojanju zločinačkog plana odlučujuća činjenica.¹²⁹³

880. Što se tiče pitanja na koje se dokaze Pretresno vijeće oslonilo, Žalbeno vijeće primjećuje da tužilac tvrdi da Pretresno vijeće svoj zaključak o Čerkeзовom učešću u planu za napad nije zasnovalo samo na iskazu svjedoka AT, nego i na “dokumentarnim dokazima o događajima 16. aprila i bilješkama u ratnom dnevniku dežurnog oficira”.¹²⁹⁴ Tužilac tvrdi da dokumentarni dokazi obuhvataju, pored ostalog, izvještaje o borbenom napredovanju na terenu. Žalbeno vijeće primjećuje da se u Ratnom dnevniku za dan 16. aprila 1993. nekoliko puta pominje Čerkeзовo ime. Primjeri takvih bilješki su: “Slavko M. zvao Mario Č. da ostvari kontakt sa zapovjednikom MTD”, “Dat zadatak Čerkez M. za

¹²⁹⁰ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 19, str. 50.

¹²⁹¹ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 19, str. 51.

¹²⁹² Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 20, str. 51.

¹²⁹³ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 22, str. 52.

¹²⁹⁴ Odgovor tužilaštva, par. 10.10, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 703.

blokadu i djelovanje po objektu Vatrogasni dom u Vitezu”, “Miletić M. zvao M. Čerkeza da se javi u OZ S-B. Traži pukovnikovo izvješće o objektima 1. i 2. od Maria”. Žalbeno vijeće smatra da su ove bilješke jasan dokaz da je Čerkez učestvovao u vojnim napadima 16. aprila 1993. i da je bio u neposrednom i redovnom kontaktu sa štabom i pukovnikom Blaškićem. Međutim, po mišljenju Žalbenog vijeća, nijedna bilješka ne potkrepljuje zaključak da je Čerkez posjedovao namjeru da izvrši krivična djela.

881. Žalbeno vijeće smatra da je, pored zaključaka koji se mogu izvući iz Čerkeзовog učešća u napadima na Donju Večerisku i Stari Vitez, Pretresno vijeće stavilo naglasak na njegovo učešće na drugom sastanku 15. aprila 1993. Žalbeno vijeće će sada razmotriti pitanje da li bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da je Čerkez prisustvovao drugom sastanku i, ako jeste, šta je razumno mogao da zna samo na osnovu tog prisustva.

882. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je on prisustvovao tom drugom sastanku u kancelariji pukovnika Blaškića 15. aprila 1993.

883. Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće: “[z]atim je održan drugi sastanak (koji je takođe trajao oko sat i po) u Blaškićevoj kancelariji kojem su prisustvovali, između ostalih, Paško Ljubičić, Ante Slišković, Mario Čerkez i Darko Kraljević”.¹²⁹⁵ Svjedok AT je posvjedočio da je lično vidio da su te osobe prisustvovalе sastanku.¹²⁹⁶

884. Čerkez navodi da jedna bilješka u Ratnom dnevniku potkrepljuje njegovu tvrdnju da nije prisustvovao tom sastanku. U Ratnom dnevniku se tog konkretnog dana zaista ne pominje Čerkez, a navode se druge jedinice koje treba da budu pozvane na sastanak u 17:30 sati 15. aprila 1993. Međutim, činjenica da se u Ratnom dnevniku ne pominje sastanak s onim učesnicima koje u svom zaključku navodi Pretresno vijeće ne znači nužno da on nije održan i da Čerkez nije bio prisutan. Štaviše, u Ratnom dnevniku se ne pominje ni onaj sastanak koji je Čerkez, kako tvrdi, imao s Blaškićem. Žalbeno vijeće je mišljenja da je Pretresno vijeće vrlo detaljno obrazložilo zašto se pozvalo na iskaz svjedoka AT i Žalbeno vijeće podržava taj zaključak na drugim mjestima u ovoj Presudi. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao samo na osnovu iskaza svjedoka AT da zaključi van razumne sumnje da je Čerkez prisustvovao drugom sastanku.

885. Sljedeće pitanje je da li se na osnovu njegovog prisustva na drugom sastanku može van razumne sumnje izvući zaključak da je on znao za zločin koji će biti izvršen.

¹²⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 610.

¹²⁹⁶ T. 27592.

886. Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće u paragrafima 611-613 Prvostepene presude zaključilo da je održan niz sastanaka i da je Čerkez prisustvovao drugom po redu sastanku. On još tvrdi da Pretresno vijeće, premda je prihvatilo da je sastanak kojem je Čerkez prisustvovao bio “vojni” sastanak, nije upotrijebilo ovaj pridjev kod opisivanja sljedeća tri sastanka.¹²⁹⁷ On tvrdi da su samo na dva brifinga (to jest na četvrtom i petom sastanku) u “Bungalovu”, kojima su prisustvovali samo pripadnici 4. bojne vojne policije, po prvi put pomenuti zločinački elementi plana kao sastavni dio plana ofanzivnog djelovanja HVO-a, čime je plan koji je bio opravdan s vojnog stanovišta pretvoren u nedopustivu zločinačku operaciju.¹²⁹⁸

887. Zaključci Pretresnog vijeća iz paragrafa 610 i 631 u vezi s drugim sastankom nisu jasni. Pretresno vijeće je smatralo da je Paško Ljubičić prisustvovao drugom sastanku i da je na tom sastanku Paško Ljubičić obavijestio svjedoka AT.¹²⁹⁹ Pitanje je šta je Pretresno vijeće zaključilo da se raspravljalo na drugom sastanku. Čini se da Pretresno vijeće nije izvodilo nikakve zaključke o tome o čemu se raspravljalo na drugom sastanku. Vijeće je utvrdilo da je Paško Ljubičić ispričao svjedoku AT koje su odluke donesene na prethodnim sastancima (pretpostavlja se da je to bio prvi sastanak). Pored toga, svjedok AT je posvjedočio da je Paško Ljubičić rekao da “će ujutro napasti Muslimane (zato što je uhvaćena poruka da će Muslimani napasti tog jutra)”.¹³⁰⁰ Rečeno je da će “Muslimani napasti tog jutra” i razumno je zaključiti da se u ovom kontekstu pod Muslimanima podrazumijevaju muslimanske snage (ABiH) i da je HVO htio da napadne njih prije nego što oni napadnu HVO. Pretresno vijeće je konstatovalo da je na četvrtom sastanku u “Bungalovu” Paško Ljubičić rekao da je izdato naređenje “da se napadne u 05:30 sati i da će svi vojno-sposobni muškarci Muslimani biti ubijeni. Civile ne treba ubiti nego protjerati, a njihove kuće zapaliti”.¹³⁰¹

888. Žalbeno vijeće smatra da Pretresno vijeće nije donijelo nikakav zaključak o tome šta je odlučeno ili rečeno na drugom sastanku, to jest jedinom sastanku kojem je Čerkez prisustvovao. Prema tome, ono nije konstatovalo da je Čerkez znao za naređenje da će “svi vojno sposobni muškarci Muslimani biti ubijeni”, niti da “civile ne treba ubiti nego protjerati, a njihove kuće zapaliti”.¹³⁰²

(e) Navodne greške u vezi s pitanjem da li je Čerkez znao za zločine

889. Čerkez tvrdi da nije znao i nije mogao znati sudbinu bosanskih Muslimana u Ahmićima, Pirićima i Donjoj Večeriskoj 16. aprila 1993., kao ni onih u Gaćicama 20. aprila 1993., budući da njegova jedinica

¹²⁹⁷ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 8, str. 43.

¹²⁹⁸ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 8, str. 43.

¹²⁹⁹ T. 27592-93.

¹³⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 610.

¹³⁰¹ Prvostepena presuda, par. 613.

¹³⁰² Prvostepena presuda, par. 613.

nije bila ni na jednom od tih mjesta, niti na bilo kojem drugom mjestu za koje se on tereti da je izvršio krivična djela.¹³⁰³ Čerkez se slaže s tim da bi mogao da se smatra odgovornim i za propust, te za to što nije spriječio ili kaznio izvršioce. Međutim, on tvrdi da se to odnosi samo na njegove podređene. Kao komandant Viteške brigade on nije bio u poziciji da izdaje naređenja kojima bi spriječio pripadnike drugih jedinica, koje nisu bile pod njegovom komandom, da čine zločine. Štaviše, to i nije njegova dužnost po članovima 86 i 87 Dopunskog protokola I.¹³⁰⁴

890. Žalbeno vijeće će prvo preispitati zaključke Pretresnog vijeća u vezi sa članom 7(3) Statuta. Pretresno vijeće je zaključilo:

Pretresno vijeće se poziva na raniji nalaz da je Mario Čerkez, kao komandant Viteške brigade, učestvovao u napadima na Vitez, Stari Vitez i Večerisku; kao komandant, on je imao *de jure* i *de facto* kontrolu nad pripadnicima te brigade.¹³⁰⁵

Pretresno vijeće se uvjerilo da je Mario Čerkez znao za predstojeće napade koje su vojnici pod njegovom komandom trebali izvesti na te gradove, da je propustio da preduzme potrebne mjere da spriječi te napade i da je propustio da kazni one koji su bili odgovorni za te napade. Vijeće, dakle, smatra da je Mario Čerkez odgovoran po članu 7(3) za napade Viteške brigade na te tri lokacije i za lišavanje života i nanošenje povreda koji su za njih vezani (tačke 5-6, 14-15, 17 i 19), za zatvaranje i druga krivična djela zatočenja (tačke 29-31, 33 i 35), za pljačku (tačka 42) i za uništavanje (tačke 41 i 44).¹³⁰⁶

891. Osim što je navelo zaključke da je Čerkez “znao za predstojeće napade koje su vojnici pod njegovom komandom trebali izvesti na te gradove i da je propustio da kazni one koji su bili odgovorni za te napade”,¹³⁰⁷ Pretresno vijeće nije preciziralo kakva je saznanja Čerkez imao o pojedinim zločinima. Žalbeno vijeće ne može naći nijedan drugi zaključak koji bi bio od značaja za uslov da je Čerkez znao ili “imao razloga da zna” za konkretne zločine. Žalbeno vijeće smatra da su zaključci Pretresnog vijeća nedopustivo neodređeni i da ne dosežu traženi nivo jasnoće i obrazloženosti kakav se očekuje od svake presude. Međutim, Pretresno vijeće je ipak implicitno zaključilo da je dokazano postojanje elemenata koji su uslov za odgovornost po članu 7(3) Statuta, budući da je Čerkeza proglasilo krivim. Stoga će Žalbeno vijeće u daljem tekstu po relevantnim tačkama optužnice utvrditi da li bi razuman presuditelj o činjenicama zaista mogao doći do zaključka da Čerkez snosi odgovornost po članu 7(3) Statuta.

¹³⁰³ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 7, str. 27.

¹³⁰⁴ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 11, str. 32.

¹³⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 842.

¹³⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 843.

¹³⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 843.

4. Odgovornost

(a) Napadi na gradove i sela

892. Čerkez tvrdi da nije bilo dovoljno dokaza za zaključak Pretresnog vijeća da je Viteška brigada učestvovala u zločinima u Donjoj Večeriskoj, Vitezu i Starom Vitezu za koje se tereti.¹³⁰⁸ Čerkez dalje tvrdi da na lokacijama za koje je bio nadležan tokom perioda od aprila 1992. do septembra 1993. nisu izvršeni nikakvi zločini.¹³⁰⁹ Žalbeno vijeće je razmotrilo njegovu žalbu u vezi s opštim pitanjima odgovornosti iz gornjeg teksta i zaključilo da je Čerkez bio nadređen Viteškoj brigadi te da je 16. aprila 1993. njegova brigada bila raspoređena, pored ostalih mjesta, u Donjoj Večeriskoj, Starom Vitezu i gradu Vitezu. Žalbeno vijeće je pored toga konstatovalo da Pretresno vijeće nije u vezi sa svakim incidentom izvodilo zaključak o tome da li je Čerkez znao ili je bilo razloga da zna za ponašanje svojih podređenih i da li ga je spriječio ili kaznio. Žalbeno vijeće će stoga razmotriti dokaze u vezi sa svakom tačkom Optužnice.

(i) Večeriska/Donja Večeriska

893. Žalbeno vijeće je poništilo zaključak Pretresnog vijeća u vezi s protivpravnim napadima na civile (tačka 5); ubistvom (tačka 14); hotimičnim lišavanjem života (tačka 15); nehumanim djelima (tačka 17); nečovječnim postupanjem (tačka 19); pljačkanjem javne ili privatne imovine (tačka 42). Čerkez se, stoga, oslobađa optužbi po članovima 7(1) i 7(3) za tačke 5, 14, 15, 17, 19 i 42 u vezi s Donjom Večeriskom.

894. Tri tačke po kojima će Žalbeno vijeće razmotriti Čerkezu odgovornost jesu protivpravni napadi na civilne objekte (tačka 6),¹³¹⁰ bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 41),¹³¹¹ te namjerno nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 44).

895. U vezi s namjernim nanošenjem štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 44), Pretresno vijeće je proglasilo Čerkeza krivim samo po članu 7(3) Statuta.¹³¹² Tužilac ispravno priznaje da Čerkez nije trebao biti proglašen krivim po članu 7(3) Statuta za razaranje ustanova namijenjenih religiji ili obrazovanju u Donjoj Večeriskoj.¹³¹³

896. Što se tiče tačkaka 6 i 41, Žalbeno vijeće je konstatovalo da je Viteška brigada pod komandom Čerkeza naredjenjem od 01:30 sati 16. aprila 1993. dobila zadatak da napadne Donju Večerisku. Nisu

¹³⁰⁸ Čerkezuov žalbeni podnesak, par. 32-33, str. 80.

¹³⁰⁹ Čerkezuov žalbeni podnesak, par. 34, str. 83.

¹³¹⁰ Za šta se tereti u Optužnici, par. 41.

¹³¹¹ Za šta se tereti u Optužnici, par. 56.

¹³¹² Prvostepena presuda, par. 843. Nema zaključka o odgovornosti po članu 7(1) Statuta.

¹³¹³ *Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza*, predmet br. IT-95-14/2-T, Odluka po prijedlozima odbrane za donošenje oslobađajuće presude, 6. april 2000., par. 29 i Dispozitiv.

izvedeni nikakvi zaključci, a nisu bili ni predloženi dokazi o tome da je Viteška brigada učestvovala u borbama u Donjoj Večeriskoj u periodu od 18. do 21. aprila 1993., što je period u kojem je došlo do protivpravnog napada i bezobzirnog razaranja.

897. Stoga, Žalbeno vijeće smatra da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da zaključi van razumne sumnje da Čerkez snosi odgovornost kao saizvršilac (činjenje) po tački 6 (protivpravni napad na civilne objekte)¹³¹⁴ i tački 41 (bezobzirno razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom)¹³¹⁵ za događaje u Donjoj Večeriskoj.

898. Žalbeno vijeće smatra da Pretresno vijeće nije utvrdilo da je zločine u Donjoj Večeriskoj izvršila Viteška brigada. Stoga, niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da zaključi van razumne sumnje da je Čerkez odgovoran za te zločine po članu 7(3) Statuta.

899. Žalbeno vijeće poništava preostale osuđujuće presude koje je izreklo Pretresno vijeće i oslobađa Čerkeza optužbi po tačkama 6, 41 i 44 Optužnice.

(ii) Vitez/Stari Vitez

900. U vezi s Vitezom/Starim Vitezom, Žalbeno vijeće je ukinulo sve zaključke Pretresnog vijeća o tome da su zločini dokazani. Čerkez se oslobađa optužbi i po članu 7(1) i po članu 7(3) Statuta za tačke 5, 6, 14, 15, 17, 19, 41, 42 i 44 u vezi s Vitezom/Starim Vitezom.

(b) Krivična djela vezana za zatočenje – tačke 29, 30, 31, 33 i 35

(i) Uvod

901. Zaključak Pretresnog vijeća u vezi s Čerkeзовom odgovornošću po članu 7(3) Statuta za tačke 29, 30, 31, 33 i 35 dovodi u zabunu jer je zasnovan na nalazima u vezi s činjenicama za koje Optužnica nije teretila. Naime, Pretresno vijeće je Čerkeza proglasilo krivim u vezi s Vitezom, Starim Vitezom i Večeriskom/Donjom Večeriskom,¹³¹⁶ ali se Čerkez u tim tačkama Optužnice ne tereti za odgovornosti po članu 7(3) Statuta u vezi s tim mjestima.¹³¹⁷ Štaviše, na statusnoj konferenciji održanoj 6. maja 2004., tužilac je izjavio da ne osporava činjenicu da Pretresno vijeće nije donijelo nikakve činjenične nalaze o angažmanu snaga za koje je Čerkez bio odgovoran u Starom Vitezu i Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj.¹³¹⁸ Budući da Čerkez nije bio optužen po članu 7(3) Statuta za zatvaranje (tačka 29), protivpravno zatočenje

¹³¹⁴ Za šta se tereti u Optužnici, par. 41.

¹³¹⁵ Za šta se tereti u Optužnici, par. 56.

¹³¹⁶ Prvostepena presuda, par. 800, 836(b), 843.

¹³¹⁷ Optužnica, par. 50-54.

¹³¹⁸ Statusna konferencija u žalbenom postupku, T. 163-64.

civila (tačka 30), nečovječno postupanje (tačka 31), uzimanje civila za taoce (tačka 33) i nečovječno postupanje (živi štit) (tačka 35) u vezi sa Vitezom, Starim Vitezom i Večeriskom/Donjom Večeriskom, Žalbeno vijeće poništava zaključak Pretresnog vijeća i, u skladu s tim, izriče Čerkezu oslobađajuću presudu po tim tačkama.

(ii) Šahovski klub (tačke 29, 30 i 31)

902. Žalbeno vijeće je prihvatilo Kordićevu osnovu za žalbu i poništilo zaključke Pretresnog vijeća da su dokazana krivična djela zatvaranja i protivpravnog zatočenja civila u vezi sa Šahovskim klubom (tačke 29 i 30). S tim u skladu, Čerkez se ne može smatrati odgovornim i Žalbeno vijeće oslobađa Čerkeza tih optužbi u vezi sa šahovskim klubom, te ukida dotične osuđujuće presude.

903. U vezi s nečovječnim postupanjem, Pretresno vijeće je konstatovalo da je svjedoka L “stražar pretukao i prijetio mu nožem”.¹³¹⁹ Pretresno vijeće je pogrešno povezal o taj incident sa zatočenjem tog svjedoka u šahovskom klubu, a svjedok je, u stvari, posvjedočio da se to odigralo na Kaoniku.¹³²⁰ Stoga taj incidente može da posluži kao osnova za zaključak da je u šahovskom klubu počinjeno nečovječno postupanje. Pored toga, Pretresno vijeće je konstatovalo da “nisu bile dozvoljene posjete”. Nije jasno da li je Pretresno vijeće smatralo da “zabrana posjeta” predstavlja krivično djelo nečovječnog postupanja. U nedostatku određenijeg zaključka Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće konstatuje da “zaključak o zabrani posjeta” nije dovoljan da bi se smatralo da je optužba za nečovječno postupanje dokazana.¹³²¹ Osim toga, Žalbeno vijeće nije uspjelo da pronađe druge dokaze koji bi išli u prilog zaključku da je počinjeno nečovječno postupanje kao što se tereti u Optužnici.

904. Čerkez se ne može smatrati odgovornim za krivično djelo izvršeno na nekom mjestu za koje on nije okrivljen u Optužnici. Žalbeno vijeće stoga poništava osuđujuću presudu i oslobađa Čerkeza optužbe za nečovječno postupanje (tačka 31) u vezi sa šahovskim klubom.

(iii) Kino u Vitezu

a. Zatvaranje i protivpravno zatočenje (tačke 29 i 30)

905. Žalbeno vijeće je na osnovu izjave Kadira Džidića konstatovalo da je bilo zatočenih civila u dobi od 17 i preko 65 godina, te je potvrdilo zaključak Pretresnog vijeća o protivpravnom zatočenju i zatvaranju (tačke 29 i 30).

¹³¹⁹ Prvostepena presuda, par. 779.

¹³²⁰ T. 6869-70.

¹³²¹ Posebno kad se uzme u obzir da je svjedok L bio zatočen jedan dan, T. 6868; svjedok G: "tu smo ostali jedan dan i jednu noć" T. 3908; svjedok Edib Zlotrg je posvjedočio da je tu ostao "par dana", T. 1680.

906. Pretresno vijeće je konstatovalo da su zgradu kina u Vitezu čuvali vojnici HVO-a u uniformama, od kojih su neki bili pripadnici vojne policaje.¹³²² Pretresno vijeće je do tog zaključka došlo na osnovu izjava svjedoka L, AC i S. Svjedok L je posvjedočio da je zgradu kina čuvala “policija Viteške brigade” kojom je komandovao g. Anto Kovač zvani Žabac. Svjedok AC je izjavio da je zgradu kina čuvala vojna policija HVO-a iz Viteza (i imenovao je Antu Kovača (Žapca) i Zlatka Nakića kao pripadnike te jedinice),¹³²³ da je vojna policija bila ta koja je sastavila spiskove zatočenika u kinu, te ih prevozila iz jednog zatočeničkog centra u drugi. Svjedokinja S je izjavila da su kino čuvali vojnici HVO-a kad je ona dolazila tamo, ali od nje niko nije tražio da identifikuje kojoj su jedinici ti vojnici pripadali.¹³²⁴ Na osnovu analize te izjave, čini se da je odgovorna jedinica bila vojna policija pod komandom Ante Kovača (Žapca). Žalbeno vijeće je razmatralo Čerkezovu žalbu u vezi s vojnom policijom i konstatovalo da Čerkez nije imao *de jure* ni *de facto* komandu nad njom.

907. Pretresno vijeće se pozvalo na izvještaj koji je Čerkez 16. aprila 1993. uputio pukovniku Blaškiću, koji je sadržan u DP Z671.5 i u kojem stoji:¹³²⁵

grad je “čist” i “... u brigadnoj policiji, u podrumu imamo oko 50 muslimana.”

Nije jasno na koju se zgradu misli kad se kaže “brigadna policija”. Svjedok Morsink je izjavio da mu je na pitanje zašto su uopšte zatočavali žene i djecu Čerkez odgovorio da je teško odvajati vojnike i civile koji fizički učestvuju u borbama i da su pustili žene i djecu kad su utvrdili da im prijetnju predstavljaju samo muškarci određene dobi.¹³²⁶ Jasno je da je Čerkez 16. aprila 1993. znao da ima zatočenih civila Muslimana. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Čerkez već 22. aprila 1993. poslao MKCK-u i PMEZ-u spisak zatočenika koji su bolesni, stariji od 60 ili mlađi od 16 godina, a koji su zatočeni u kino-dvorani, te je naredio da se puste.¹³²⁷

908. U vezi s hapšenjem zatočenika, svjedok Kadir Džidić je posvjedočio da su njega uhapsili “Slaven Kraljević i još jedan vojnik koji se, kako sam kasnije saznao, prezivao Križanac” i da su ga odveli u kafić u kojem se nalazio Darko Kraljević. Pretresno vijeće je konstatovalo da je Darko Kraljević bio komandant “Vitezova”¹³²⁸ i da Čerkez nije bio na komandnom položaju u odnosu na “Vitezove”.¹³²⁹ Žalbeno vijeće primjećuje da dokazi ne pokazuju da je Čerkez naredio ijedno hapšenje.

¹³²² Prvostepena presuda, par. 777.

¹³²³ T. 12593.

¹³²⁴ Vidi T. 7950.

¹³²⁵ Prvostepena presuda, par. 689(f).

¹³²⁶ T. 8277.

¹³²⁷ Prvostepena presuda, par. 788 (v), gdje se upućuje na DP Z781.2.

¹³²⁸ Prvostepena presuda, par. 655(c).

¹³²⁹ Prvostepena presuda, par. 597.

909. Štab Viteške brigade nalazio se u zgradi kina u Vitezu, gdje su bili zatočeni civili. Jedinica koja je bila odgovorna za zatočenje civila, to jest vojna policija kojom je komandovao Žabac, takođe je, prema izjavama, obezbjeđivala štab Viteške brigade. Čerkez je znao da su tu zatočeni civili, dostavio je popis zatočenih civila pukovniku Morsinku i naredio je da se civili puste, što je i učinjeno. Dokazi, međutim, ne potkrepljuju zaključak da su Čerkez ili Viteška brigada hapsili ljude ili da su čuvali zatočenike.

910. Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka van razumne sumnje da Čerkez snosi odgovornost kao saizvršilac (činjenje) po članu 7(1) Statuta za zatvaranje (tačka 29) i protivpravno zatočenje (tačka 30) u kinu u Vitezu, čime je isključena uporedna odgovornost po članu 7(3) Statuta.

b. Nečovječno postupanje, tačka 31 (Čerkez)

911. U vezi s odgovornošću po članu 7(1) Statuta, Žalbeno vijeće smatra da to što je Čerkez imao ovlašćenje da pusti zatočenike ne znači da je bio odgovoran za postupanje prema zatočenicima.

912. Žalbeno vijeće konstatuje da nema dovoljno dokaza za konstataciju da bi pretresno vijeće koje postupa razumno moglo da dođe do zaključka da je Čerkez izvršio, naredio ili podsticao izvršenje krivičnog djela nečovječnog postupanja u kinu u Vitezu. Žalbeno vijeće, stoga, oslobađa Čerkeza ove optužbe po članu 7(1) Statuta.

913. Što se tiče odgovornosti po članu 7(3) Statuta, Žalbeno vijeće je već razmotrilo odnos između Čerkeza i jedinice vojne policije u zgradi kina u Vitezu kojom je komandovao Anto Kovač (zvani Žabac) i konstatovalo da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključka da je Čerkez imao efektivnu kontrolu nad vojnom policijom u kinu.

914. Iz istih razloga, Čerkez se ne može smatrati odgovornim za činjenicu da su “[z]atvorenike tokom njihovog boravka tukli”¹³³⁰ i da su “svjedoka AC jako tukli drvenim i metalnim predmetima netom prije nego što je pušten 16. maja 1993.”¹³³¹ Činjenica da je Anto Kovač (zvani Žabac) prisustvovao tom incidentu i da je svjedok AC o tome izvijestio Ivana Šantića, koji je bio gradonačelnik Viteza, ne dokazuje da je Čerkez znao ili da je bilo razloga da zna za zlostavljanje.

915. Pretresno vijeće je smatralo da su “[z]atvorenici odvođeni da kopaju rovove, a neki se nisu vratili,”¹³³² uključujući Almira Gađuna,¹³³³ i da je “svjedok L, tokom svog zatočeništva u kino-dvorani,

¹³³⁰ Prvostepena presuda, par. 777.

¹³³¹ Prvostepena presuda, par. 777, fusnota 1616.

¹³³² Prvostepena presuda, par. 777.

¹³³³ T. 4022-4023. Vidi i DP Z2229.

bio prisiljen da kopa rovove u rejonu Vranjske i Rijeke u blizini Viteza. Prepoznao je neke od stražara koji su bili iz tog područja. Ponekad je tamo, a i u kino-dvorani, viđao Marija Čerkeza”.¹³³⁴ Premda su ta krivična djela dokazana, Žalbeno vijeće se neće baviti detaljnim razmatranjem tih incidenata budući da dokazi ne pokazuju koje su jedinice ili osobe učestvovala u tim incidentima. Ona se, stoga, ne mogu pripisati Čerkezu.

916. Pretresno vijeće je konstatovalo i sljedeće:

Prisutna je bila ekipa lokalne viteške televizije; Dr. Thibolt, hrvatski upravitelj centra, rekao im je da se niko nije tužio na zlostavljanje. No, svjedok S imao je utisak da su zatvorenici prestravljeni. Jedan od zatvorenika imao je slomljenu ruku, a drugi slomljenu čeljust.¹³³⁵

U vezi s tim povredama Šerifa Čauševića i nepoznatog zatočenika, dokazi ne pokazuju kojoj je jedinici pripadao počinitelj, tako da se Žalbeno vijeće neće detaljnije baviti tim incidentima.

917. U fusnoti 1665 Prvostepene presude, Pretresno vijeće se poziva na DP Z1199.3 i navodi: “Jedini dokaz koji direktno povezuje Marija Čerkeza sa radnim vodovima jeste naređenje da se osnuju iz septembra 1993, sa potpisom načelnika viteškog Ureda za odbranu, na čijoj poledini stoji, čini se, Čerkeзов potpis, kako tvrdi Gordana Badrov”. Žalbeno vijeće primjećuje da taj dokazni predmet nije naređenje za osnivanje radnih vodova u septembru 1993., kako je smatralo Pretresno vijeće, nego izvještaj s potpisom Marijana Skopljaka, predstojnika Ureda za obranu HVO-a, u kojem stoji sljedeće:

sa danom 16.04.1993. godine, Ured za obranu je aktivirao dotad formirane radne vodove i stavio u službu inženjerskog utvrđivanja i uređenja prvih crta obrane. Radni vodovi, (postrojbe), čiju je mobilizaciju izvršio Ured za obranu općine Vitez, sačinjavaju iz dijela hrvatskog pučanstva kategorije lica nesposobnih za vojnu službu, a ostali dio čine pripadnici iz nacionalnosti Roma i Muslimana.¹³³⁶

Ovaj dokazni predmet ne dokazuje da su osobe koje su odvodili na taj rad bile zatočene u kinu ili nekom drugom mjestu, niti pokazuje da odgovornost snosi Čerkez.

918. Svjedok Buffini, oficir za vezu Britanskih snaga,¹³³⁷ posvjedočio je da su muslimanske zatočenike odvodili na kopanje rovova, da su kružile glasine i optužbe u vezi s kopanjem rovova, pri čemu se većina optužbi odnosila na HVO, te da je gđa Podbielski, predstavnik MKCK-a, te optužbe prenijela direktno g. Čerkezu i g. Nakiću i drugim lokalnim komandantima koji su prisustvovali sastancima PMEZ-a.¹³³⁸ Žalbeno vijeće je mišljenja da se izjava svjedoka Buffinija odnosi na općenite glasine o kopanju rovova i da se ona ne može koristiti u vezi s kopanjem rovova koje su obavljali zatočenici iz kina u Vitezu ili s

¹³³⁴ Prvostepena presuda, par. 788(x), gdje se pominje T. 6865-68.

¹³³⁵ Prvostepena presuda, par. 778.

¹³³⁶ DP Z1199.3.

¹³³⁷ T. 9304.

¹³³⁸ T. 9335-9536.

bilo kojeg drugog mjesta koje se može pripisati Čerkezu. Svjedok Buffini je posvjedočio da je Čerkez poricao sve optužbe da HVO učestvuje u bilo kakvim radnjama koja nisu u skladu sa Ženevskim konvencijama.¹³³⁹ Žalbeno vijeće konstatuje da bi na osnovu ovog iskaza razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da je Čerkez bio obaviješten o tome da je možda bilo incidenata vezanih za kopanje rovova koji nisu bili u skladu sa Ženevskim konvencijama. Međutim, iz iskaza svjedoka Buffinija nije jasno kada su ti sastanci održani, ili tačnije, da li su održani unutar perioda na koji se odnosi Optužnica. Svjedok Buffini je dalje posvjedočio da su on i svjedok Morsink istraživali navode iz jednog izvještaja lokalnog komandanta ABiH u Kruščici o dva leša koja su pronađena nakon što su 22 dana ležala pod vedrim nebom, te su vraćena u jedno seoce. Svjedok Buffini i Morsink nisu lično vidjeli te leševe, ali su vidjeli video snimak tih leševa koji su bili teško zlostavljani.¹³⁴⁰ Dokazi ne sadrže nikakve naznake o okolnostima, vremenu ili mjestu smrti tih dvaju osoba.¹³⁴¹ Žalbeno vijeće konstatuje da ne postoje dokazi o smrti tih dvaju osoba i da se one ne mogu dovesti u vezu s kopanjem rovova ili s kinom u Vitezu. U svakom slučaju, njihova se smrt ne može pripisati Čerkezu.

919. Svjedok Buffini je takođe posvjedočio da su on i svjedok Morsink istraživali pritužbe da HVO koristi ljude za kopanje rovova i kao živi štit. On i svjedok Morsink su tražili od Čerkeza da ih odvede na lice mjesta kako bi provjerili te pritužbe. Poslije uopštene rasprave sa Čerkeзом nije im obezbijedena pratnja, nego su sami otišli na lice mjesta. Svjedok Buffini je izjavio: “Sve što smo vidjeli bili su svježe iskopani rovovi koji su završeni oko 24 sata uoči našeg dolaska, ali u tom rejonu nismo vidjeli nijednog zarobljenika ni civila”.¹³⁴²

920. Žalbeno vijeće konstatuje da na osnovu tih dokaza niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao doći do zaključka da je Čerkez odgovoran po članovima 7(1) i 7(3) Statuta, te ga, stoga, oslobađa optužbe za nečovječno postupanje, tačka 31, u kinu u Vitezu.

(iv) Veterinarska stanica

a. Zatvaranje, tačka 29, i protivpravno zatočenje, tačka 30

921. Žalbeno vijeće je već iznijelo svoj stav da krivično djelo protivpravnog zatočenja i zatvaranja nije dokazano u vezi s veterinarskom stanicom i poništilo je zaključak Pretresnog vijeća u tom dijelu. Žalbeno vijeće, stoga, oslobađa Čerkeza optužbi za zatvaranje (tačka 29) i protivpravno zatočenje (tačka 30) u vezi s veterinarskom stanicom.

¹³³⁹ T. 9335-9536.

¹³⁴⁰ T. 9397-9398.

¹³⁴¹ T. 9335-9536.

¹³⁴² T. 9342-43.

b. Nečovječno postupanje, tačka 31

922. U vezi s nečovječnim postupanjem, Pretresno vijeće je na osnovu iskaza Fuada Zeće konstatovalo da su “zatočenike odvodili na kopanje rovova u Kruščicu i dvojica zatočenika su ubijena [Jusuf Ibraković i Nesib Hurem]”.¹³⁴³ Taj svjedok je ovako opisao proceduru odabira za kopanje rovova:

Vojnici HVO-a bi došli u Veterinarsku stanicu i tražili od Željka Matkovića da im obezbijedi 10 do 15 zatočenika koje će odvesti. Tražili su fizički snažnije muškarce.¹³⁴⁴

Pretresno vijeće se oslonilo na iskaz svjedoka TW17 (na osnovu transkripata sa suđenja u predmetu *Blaškić*) u vezi s kopanjem rovova i kinom.¹³⁴⁵ Isti svjedok je opisao i kopanje rovova koje su vršili zatočenici iz Veterinarske stanice u okolnostima u kojima su bili izloženi paljbi iz vatrenog oružja, a nadzor nad njima su vršili vojnici HVO-a iz Novog Travnika.¹³⁴⁶ Svjedok TW17 bio je mobilisan u TO, tako da nije bio civil.¹³⁴⁷

923. U vezi s odgovornošću po članu 7(1) Statuta, Žalbeno vijeće ponavlja da dokazi ne potvrđuju da je Čerkez imao ikakav uticaj na to kako se postupa sa zatočenicima dok su u zatočeništvu. Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće moglo razumno da zaključi da nije izvedeno dovoljno dokaza o tome da je Čerkez izvršio, naredio, poticao ili pomagao i podržavao ijedno od gorepomenutih krivičnih djela.

924. U vezi s odgovornošću po članu 7(3) Statuta, Pretresno vijeće nije donijelo nikakve zaključke o učešću Viteške brigade ili bilo koje druge jedinice nad kojom je Čerkez imao efektivnu kontrolu, a ni dokazi ne pokazuju ništa u tom smislu.¹³⁴⁸

925. U vezi s incidentom tokom kopanja rovova koji je opisao, svjedok TW17 je posvjedočio da su nadzor vršile jedinice HVO-a iz Novog Travnika. Pretresno vijeće nije konstatovalo da je Čerkez odgovoran za jedinice HVO-a iz Novog Travnika. Ni Žalbeno vijeće nije ustanovilo postojanje bilo kakve veze između Čerkeza i jedinica HVO-a iz Novog Travnika. Žalbeno vijeće, stoga, konstatuje da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključka da je Čerkez odgovoran za krivična djela koja su navodno izvršile jedinice HVO-a iz Novog Travnika.

926. Žalbeno vijeće, stoga, oslobađa Čerkeza odgovornosti po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za nečovječno postupanje (tačka 31) u veterinarskoj stanici.

¹³⁴³ T. 6516.

¹³⁴⁴ T. 6517.

¹³⁴⁵ *Blaškić*, T. 2720-21.

¹³⁴⁶ *Blaškić*, T. 2704-20.

¹³⁴⁷ *Blaškić*, T. 2687.

¹³⁴⁸ Prema izjavi Fuada Zeće, vojnici koji su odveli zatočenike na kopanje rovova bili su vojnici HVO-a. Nisu mu postavljana dalja pitanja o tome kojoj se jedinici HVO-a radilo. Pretresno vijeće nije konstatovalo da je Čerkez bio

(v) Zgrada SDKa. Zatvaranje, tačka 29, i protivpravno zatočenje, tačka 30

927. Žalbeno vijeće je potvrdilo zaključak Pretresnog vijeća da su protivpravno zatočenje i zatvaranje (tačke 29 i 30) dokazani.

928. Žalbeno vijeće je razmatralo Čerkezova ovlaštenja da pusti zatočenike na slobodu u vezi s kinom u Vitezu. Svjedok Mirsad Ahmić je posvjedočio da su ga 26. aprila 1993. odveli nazad u zgradu SDK i par dana kasnije, prije nego što je pušten, u zgradi kina ga je registrovala gđa Badrov.¹³⁴⁹ Svjedok Mirsad Ahmić je izjavio da je na uniformi imala oznaku HVO-a, ali nije pojasnio kojoj je jedinici pripadala. Međutim, gđa Badrov je takođe bila svjedok u tekućem predmetu i izjavila je da je radila u personalnom odjelu Viteške brigade i pomagala u organizacionim poslovima (administrativni položaj).¹³⁵⁰ Žalbeno vijeće smatra da su Čerkezova ovlaštenja da pušta zatočenike na slobodu obuhvatala i zgradu SDK.

929. Žalbeno vijeće smatra da je razuman presuditelj o činjenicama mogao da zaključi da Čerkez snosi odgovornost kao saizvršilac po članu 7(1) Statuta za zatvaranje (tačka 29) i protivpravno zatočenje (tačka 30), ali da, međutim, nije uporedo odgovoran i po članu 7(3) Statuta.

b. Nečovječno postupanje, tačka 31

930. U vezi s nečovječnim postupanjem prema zatočenicima koji su odvedeni iz zgrade SDK – Mirsadam Ahmićem, kojeg su odveli da pet dana kopa rovove u Kratinama, i zatočenicima kojima su prijetili sjekirom i koji su morali da rade dan i noć – Žalbeno vijeće konstatuje da na osnovu dokaza niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključka da je Čerkez imao ikakve veze ili uticaja na to kako se postupalo prema zatočenicima. Pored toga, Pretresno vijeće nije utvrdilo koje su jedinice ili pojedinci bili zaduženi za taj zatočenički objekat ili koje su jedinice odvodile zarobljenike na kopanje rovova. Dokazi ne potvrđuju da je ijedna od odgovornih jedinica bila povezana sa Čerkezom.

931. Žalbeno vijeće konstatuje da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao van razumne sumnje doći do zaključka da je Čerkez odgovoran po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za nečovječno postupanje (tačka 31) u zgradi SDK, te, stoga, oslobađa Čerkeza te optužbe.

odgovoran za sve jedinice i nakon što se Čerkez žalio, razjašnjeno je da je on imao efektivnu kontrolu samo nad Viteškom brigadom.

¹³⁴⁹ T. 13796-802.

¹³⁵⁰ T. 26289.

(vi) Uzimanje civila za taoce, tačka 33

932. Pretresno vijeće je proglasilo Čerkeza odgovornim po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za uzimanje civila za taoce, tešku povredu Ženevskih konvencija, sankcionisanu članom 2(b) Statuta.¹³⁵¹

933. U Prvostepenoj presudi nije jasno navedeno za koji je činjenični nalaz Pretresno vijeće smatralo da predstavlja uzimanje talaca za koje je Čerkez odgovoran. Pretresno vijeće je navelo četiri situacije u kojima su, po njegovom mišljenju, zarobljeni civili uzeti za taoce. To su sljedeće situacije:

- (a) Zatvorenici iz Gaćica (247 civila) odvedeni su u štab HVO-a u hotelu "Vitez" i tamo su držani više sati kao taoци za slučaj da ABiH počne sa granatiranjem.
- (b) Mario Čerkez je zatražio od dr. Muhameda Mujezinovića da između 300 zatočenika koji su držani u podrumu kina u Vitezu odabere delegaciju koja će pozvati ABiH da prekine sa napadima ili će svi zatvorenici u Vitezu biti pobijeni.
- (c) Zatočenicima u školi u Dubravici rečeno je da je teren oko škole miniran i da će u slučaju napada ABiH zatočenicima biti dignuti u zrak zajedno sa zgradom.
- (d) Ljudima u starom soliteru, zgradi u Novom Travniku, nije dozvoljeno da odu, te ih je HVO koristio kao sredstvo pritiska u pregovorima; isto vrijedi i za stanovništvo u Starom Vitezu koji je bio pod opsadom, po tvrdnjama majora Marka Bowera.¹³⁵²

934. Žalbeno vijeće primjećuje da se incident opisan gore u pasusima (a) i (d) odnosi na Hotel "Vitez" u Vitezu i stari soliter u Novom Travniku, u vezi s kojima u Optužnici ne postoji nijedna optužba koja bi se odnosila na Čerkeza. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće već oslobodilo Čerkeza optužbi u vezi s osnovnom školom u Dubravici. Žalbeno vijeće, stoga, smatra da jedini preostali incident koji može poslužiti kao osnova za Čerkeзовu odgovornost jeste incident koji je gore, u paragrafu 784(b), opisao svjedok dr. Muhamed Mujezinović.

935. Žalbeno vijeće takođe primjećuje da je Pretresno vijeće, u onom dijelu u kojem je razmatralo Čerkeзовu ulogu, pomenulo samo incident koji je gore opisao svjedok dr. Muhamed Mujezinović. Pretresno vijeće je u paragrafu 788 Prvostepene presude konstatovalo sljedeće:

(viii) Po svjedočenju dr. Mujezinovića, Mario Čerkez mu je 19. aprila 1993. rekao da je ABiH probila liniju fronta kod Dubrave: svjedok je morao nazvati komandanta 3. korpusa i reći mu da tamo ima 2.223 zatvorenika i da će narediti da se zatvorenici pobiju ako Muslimani nastave napredovati prema Vitezu. Svjedok je to uradio i komandant je pristao na to da prekine sa napredovanjem.¹³⁵³ Podvrgnut je unakrsnom ispitivanju u vezi sa svojom izjavom iz 1995. u kojoj je rekao da su Ivica Šantić i Pero Skopljak zaprijetili da će u slučaju napada ABiH pobiti ljude u podrumu i još 2.323 zatvorenika. Svjedok je tu razliku pripisao lošem prijevodu: on to nije nikad rekao.¹³⁵⁴

¹³⁵¹ Prvostepena presuda, par. 836, 843.

¹³⁵² Prvostepena presuda, par. 784 (fusnote izostavljene).

¹³⁵³ T. 2199-2200.

¹³⁵⁴ T. 2343-46.

936. Čerkezova odgovornost za ovo krivično djelo ovisi o pitanju da li je to krivično djelo dokazano, budući da je prijetnja element tog krivičnog djela, a u ovom slučaju Pretresno vijeće je konstatovalo da je prijetnju uputio Čerkez. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće konstatovalo da je, prema izjavi svjedoka Mujezinovića, Mario Čerkez prijetio da će narediti da se pobiju 2.323 zatočenika ako ABiH bude i dalje napredovala prema Vitezu. Pretresno vijeće je ostalo pri tom stavu i kada je tom svjedoku skrenuta pažnja na to da je u svojoj prethodnoj izjavi iz 1995. godine rekao da su tu prijetnju izrekli Ivica Šantić i Pero Skopljak, a ne Čerkez, na što je svjedok odgovorio da on to nije rekao, ustvrdivši da je do te greške došlo zbog lošeg prijevoda.

937. Pretresno vijeće se pozvalo i na svjedoka G, koji je opisao kako je muslimanska delegacija iz podruma zgrade kina u Vitezu tražila da se sastane s predstavnicima Hrvata. Muslimanska delegacija se prvo sastala s Borom Jozićem i Zvonimirom Čilićem. Svjedok G je još izjavio da, “pošto Boro Jozić i gospodin Zvonimir Čilić nisu imali nikakve političke niti vojne kompetencije, tražili smo da tom sastanku i razgovoru prisustvuje i neko kompetentniji, a to je bio gospodin Pero Skopljak i gospodin Ivan Šantić”.¹³⁵⁵

938. Žalbeno vijeće smatra da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da van razumne sumnje zaključi da je Čerkez bio taj koji je uputio tu prijetnju. Jedini svjedok koji je to izjavio u svojoj je prethodnoj izjavi rekao da su te prijetnje, zapravo, uputile druge dvije osobe, a i svjedok G je izjavio da su tom sastanku prisustvovali Ivica Šantić i Pero Skopljak. Pored toga, svjedok G, koji je takođe prisustvovao tim sastancima, nije pomenuo Čerkeza ni prijetnju da će zatočenici biti pobijeni. Konačno, Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće u vezi s tim incidentom nije pomenulo svjedoka L i svjedoka Kadira Džidića (premda se uveliko oslonilo na njihove iskaze u vezi sa zatočenjem). Oba ta svjedoka su opisala sastanke muslimanske delegacije sa hrvatskom stranom i nijedan od njih nije pomenuo Čerkeza, već su oba izjavila da su za pregovore bili nadležni Pero Skopljak i Ivica Šantić. Ti svjedoci su opisali i da su pregovori rezultirali zajedničkom izjavom koju je ispred muslimanske strane dao dr. Muhamed Mujezinović.¹³⁵⁶

939. Žalbeno vijeće primjećuje i to da Pretresno vijeće nije razmatralo elemente koji su uslov za odgovornost po članu 7(3). Dvije osobe koje su zastupale HVO na pregovorima bile su Ivica Šantić i Pero Skopljak. Pretresno vijeće nije došlo do zaključka da je Čerkez imao *de jure* ili *de facto* kontrolu nad tim dvjema osobama. U stvari, nijedna od njih nije bila u istom komandnom lancu sa Čerkeзом. Ivicu Šantića su opisali kao predsjednika HVO opštine (civilnog dijela), dok je Pero Skopljak bio

¹³⁵⁵ T. 3903-04.

¹³⁵⁶ Svjedok Kadir Džidić, T. 4023-25, 4027-29; svjedok L, T. 6903-04.

predsjednik HDZ-a u Vitezu.¹³⁵⁷ Žalbeno vijeće, stoga, oslobađa Čerkeza optužbe po članovima 7(1) i 7(3) Statuta za uzimanje civila za taoce (tačka 33) i time poništava osuđujuću presudu koju je izreklo Pretresno vijeće.

(vii) Nečovječno postupanje (živi štit), tačka 35

940. Pretresno vijeće je proglasilo Marija Čerkeza krivim za nečovječno postupanje (živi štitovi) po članu 7(1) i 7(3) Statuta. Odgovarajući na pismo predžalbenog sudije, tužilac je 14. maja 2004. podnio “Obavijest tužioca u vezi s osuđujućom presudom koju je Pretresno vijeće u Presudi izreklo Mariju Čerkezu po tački 35 Optužnice”, u kojoj je tužilac (ispravno) obavijestio Žalbeno vijeće da “se čini da u Presudi Pretresnog vijeća nisu navedeni činjenični nalazi u vezi s korištenjem živih štitova”. U skladu s tim, Žalbeno vijeće poništava zaključak Pretresnog vijeća da je to krivično djelo dokazano i oslobađa Čerkeza optužbe za nečovječno postupanje (živi štit), tačka 35.

(c) Progon (zločin protiv čovječnosti), tačka 2

(i) Navodna greška zbog zaključka da je postojao rasprostranjeni ili sistematski napad

941. Čerkez navodi da je proglašen krivim po tački 2 – progon – i da je Optužnica obuhvatala opštine Vitez, Novi Travnik i Busovača. Čerkez tvrdi da nije bilo dovoljno dokaza za zaključak da je on izvršio bilo kakvo krivično djelo na području Busovače i Novog Travnika.¹³⁵⁸

942. Tužilac odgovara da je Čerkez proglašen krivim po tački 2 (progon) samo u vezi sa Starim Viteзом, Viteзом i Donjom Večeriskom.¹³⁵⁹

943. Čerkez tvrdi da nije bilo dovoljno dokaza za zaključak Pretresnog vijeća da je vršen rasprostranjen ili sistematski progon na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi. On kaže da je nasilje postalo način života, budući da ni centralni ni lokalni organi vlasti nisu mogli da funkcionišu.¹³⁶⁰ On dalje tvrdi da je bilo napora i s jedne i s druge strane da se održi mir i da su “incidenti koji su kvalifikovani kao međunacionalni” bili posljedica odsustva vlasti, a ne rezultat političkog plana HZ HB-a.¹³⁶¹ Čerkez tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je “HVO poduzeo napade usmjerene protiv muslimanskog stanovništva u dolini Lašve na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama i ti napadi su bili posljedica politike diskriminacije koja je bila usmjerena protiv civila, a poticala je od rasprostranjene ili sistematske politike utemeljene na nacionalnim, političkim i vjerskim osnovama – drugim riječima, da je

¹³⁵⁷ Svjedok L, T. 6903-04, 6907.

¹³⁵⁸ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 40, str. 90.

¹³⁵⁹ Odgovor tužilaštva, par. 10.72.

¹³⁶⁰ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 41, str. 90.

¹³⁶¹ Čerkežov žalbeni podnesak, par. 41, str. 90.

napad HVO-a bio motivisan ili iniciran namjerom vršenja diskriminacije koju su posjedovali izvršioci”.¹³⁶² Čerkez tvrdi da dokazi ne pokazuju jasno da se nesumnjivo radilo o rasprostranjenom ili sistematskom napadu usmjerenom protiv civilnog stanovništva, budući da je to prevashodno bio sukob dviju oružanih snaga.¹³⁶³

944. Žalbeno vijeće je već razmotrilo slične argumente u kontekstu Kordićeve žalbe u vezi s progonom i konstatovalo da bi svako ko razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključka da su elementi koji su zajednički za sva djela iz člana 5 Statuta (zločine protiv čovječnosti), to jest uslovi da napad mora biti rasprostranjen ili sistematski, dokazani. Žalbeno vijeće, stoga, odbacuje Čerkeзовu žalbu u tom dijelu na osnovu toga što je razumno smatrati da su zločini, kad se posmatraju s njegovog stanovišta, bili u svakom slučaju sistematski.

(ii) Navodna greška zbog zaključka da je Čerkez djelovao s namjerom da diskriminiše

945. Čerkez tvrdi da nema dokaza koji bi doveli do zaključka da je on djelovao s diskriminatornom namjerom da vrši progon i navodi dokaze koji se odnose na period prije 16. aprila 1993.¹³⁶⁴ Čerkez izjavljuje da nije posjedovao traženu namjeru da diskriminiše, budući da Pretresno vijeće nije povuklo razliku između civila i vojnika koji su poginuli ili ranjeni tokom sukoba i da civili nisu bili predmet napada.¹³⁶⁵ On tvrdi da napadi HVO-a nisu imali karakter progona, nego da je HVO napadao drugu vojsku.

946. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće proglasilo Čerkeza krivim po tački 2 – progon – zbog njegovog učešća, u svojstvu komandanta Viteške brigade, u napadima na Vitez, Stari Vitez i Donju Večerisku u aprilu 1993. i da u vezi s pomenutim periodom odgovor nije potreban.¹³⁶⁶ Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće “konstatovalo da dokazi jasno ukazuju na organizovane napade HVO-a u Vitezu, Starom Vitezu i Večeriskoj”.¹³⁶⁷ Tužilac tvrdi da su “dokazi koje je izvela optužba i na koje se Pretresno vijeće pozvalo pokazali da su samo u opštini Vitez ubijena 172 Muslimana, dok ih je 5.000 protjerano, uništeno je 420 objekata, među kojima i dvije džamije, dvije medrese i dvije škole”.¹³⁶⁸ Dalje se tvrdi da je Pretresno vijeće na osnovu tih dokaza, koje je razmatralo u vezi s Čerkeзовim učešćem, konstatovalo da se zaključak o tome da je Čerkez zaista posjedovao nužnu *mens rea* može izvesti iz njegovog učešća u kampanji koje se sastojalo od komandovanja trupama koje su učestvovalе u napadima na Vitez, Stari

¹³⁶² Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 46, str. 93.

¹³⁶³ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 46, str. 93.

¹³⁶⁴ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 42-43.

¹³⁶⁵ Čerkeзов žalbeni podnesak, par. 44; Čerkeзова replika, par. 106.

¹³⁶⁶ Odgovor tužilaštva, par. 10.74.

¹³⁶⁷ Odgovor tužilaštva, par. 10.75, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 649.

¹³⁶⁸ Odgovor tužilaštva, par. 10.75, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 646.

Vitez i Donju Večerisku.¹³⁶⁹ Tužilac dalje odgovara da Čerkezovi navodi nisu potkrijepljeni i da ne ispunjavaju kriterij za preispitivanje, prema kojem on mora pokazati da su zaključci Pretresnog vijeća nerazumni.

947. Žalbeno vijeće se slaže s tužiocem da je Pretresno vijeće proglasilo Čerkeza odgovornim za progon samo za djela izvršena u aprilu 1993., pa, stoga, nije potrebno dalje raspravljati o onom dijelu Čerkezove žalbe koji se odnosi na druge periode.

948. Pored toga, Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije donijelo nikakav izričit zaključak o Čerkezovoj namjeri da diskriminiše. Ono je, međutim, konstatovalo da je “optuženi [...] odigrao ulogu u toj kampanji komandujući vojnicima koji su učestvovali u nekim od tih incidenata. Kao takav, on je bio saizvršilac; a da je imao nužnu *mens rea* može se zaključiti, i u ovom slučaju, iz njegovog učestvovanja u kampanji”.¹³⁷⁰ Vijeće je, stoga, implicitno zaključilo da su ispunjena sva tri elementa progona.

949. Prije nego što razmotri da li je Čerkez posjedovao traženu *mens rea*, Žalbeno vijeće primjećuje da protivpravno zatočenje predstavlja *actus reus* relevantan za osuđujuću presudu izrečenu Čerkezu za progone. Čerkez je proglašen odgovornim kao saizvršilac po članu 7(1) Statuta za zatvaranje u zgradi SDK i kinu u Vitezu u periodu od 16. aprila do 22. aprila 1993. godine. Žalbeno vijeće napominje da ti postupci, bilo da se posmatraju zasebno ili zajedno, moraju da predstavljaju krivično djelo progona koje je jednake težine kao i zločini nabrojani u članu 5 Statuta¹³⁷¹ i konstatuje da radnje koji čine djelo zatvaranja ispunjavaju taj uslov.

950. Pretresno vijeće je konstatovalo da su se Čerkezovi postupci odigrali u trenutku koji je bio “jedan od vrhunaca kampanje progona”.¹³⁷² Pored toga, u zgradi SDK i kinu u Vitezu bili su zatočeni isključivo bosanski Muslimani. Žalbeno vijeće je, stoga, uvjereno da je bilo razumno zaključiti da je Čerkez znao da su zatočeni Muslimani i da su zatočeni zato što su Muslimani. Jasno je da se vrši diskriminacija nad određenom nacionalnom grupom, jer se radi o situaciji u kojoj svi zatočeni pripadaju jednoj nacionalnoj grupi, a stražari drugoj. Osim toga, s obzirom na Čerkeзов položaj, vrlo je malo vjerovatno da on nije znao da se vrši diskriminacija nad zatočenim Muslimanima. Štaviše, time što je s takvim znanjem izvršio radnje koje je izvršio, on je pokazao namjeru da vrši diskriminaciju nad tim ljudima.

951. Žalbeno vijeće je razmotrilo kontekst činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća i slaže se sa zaključkom da je i Čerkez posjedovao namjeru da diskriminiše.

¹³⁶⁹ Odgovor tužilaštva, par. 10.75, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 831.

¹³⁷⁰ Prvostepena presuda, par. 831.

¹³⁷¹ Vidi precedentno pravo, Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 119, 221.

¹³⁷² Prvostepena presuda, par. 831.

(iii) Zaključak

952. Zaključujući, Žalbeno vijeće iz navedenih razloga potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Čerkez odgovoran kao saizvršilac za progon, zločin protiv čovječnosti, kažnjiv po članovima 5(h) i 7(1) Statuta, u vezi s kinom u Vitezu i zgradom SDK u drugoj polovini aprila 1993. godine.

D. Kordićeva odgovornost1. Uvod

953. Žalbeno vijeće primjećuje da Kordić uopšteno tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je on krivično odgovoran za učešće u zločinima i da je posjedovao nužnu *mens rea*. On dalje navodi i konkretne osnove za žalbu u vezi s Novim Travnikom, Busovačom i Kiseljakom. Kordić se žalio i na to da je “doveden vezu s izdavanjem naređenja za zatočenje” i “naređenja o osnivanju objekata za zatočenje u Lašvanskoj dolini”, koja se razmatraju dalje u tekstu.

2. Novi Travnik

954. U vezi sa bezobzirnim razaranjem koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38, i pljačkanjem javne ili privatne imovine, tačka 39, Žalbeno vijeće je potvrdilo zaključak Pretresnog vijeća da su ta krivična djela dokazana u vezi s Novim Travnikom u periodu od 19. do 26. oktobra 1992. godine.¹³⁷³ Pretresno vijeće u svom zaključku o progonima nije obuhvatilo Novi Travnik.

955. Kordić tvrdi da je u Novom Travniku bio prisutan samo kao političar, a ne kao vojni rukovodilac.¹³⁷⁴ Tužilac odgovara da se Pretresno vijeće, utvrđujući da li je Kordićevo učešće bilo vojnog karaktera, oslonilo na dokumentarne dokaze koji to potvrđuju i izjave svjedoka.¹³⁷⁵ Kordić na to odgovara da je Pretresno vijeće konstatovalo da je on očito rukovodio borbama u Novom Travniku, ali da nije objasnilo koja je konkretno njegova uloga bila.¹³⁷⁶

956. Pretresno vijeće je razmatralo navod optužbe da je Dario Kordić neposredno učestvovao u borbama u Novom Travniku, gdje je djelovao kao komandant HVO-a, kao i Kordićeve tvrdnje da on nije komandovao vojnim operacijama budući da je njima komandovao Vlado Jurić; da je napad započela ABiH, a ne HVO; te da Kordića nisu smatrali dovoljno važnim da bi ga uključili u pregovore o prekidu vatre koji su potom uslijedili.¹³⁷⁷ Pretresno vijeće je smatralo da “u izvještaju OZSB o situaciji u Novom

¹³⁷³ Prvostepena presuda, par. 805, 808.

¹³⁷⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 114.

¹³⁷⁵ Odgovor tužilaštva, par. 5.20.

¹³⁷⁶ Kordićeva replika, str. 61.

¹³⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 529.

Travniku od 21. oktobra 1992. iznad Blaškićevog i Kordićevog imena stoji: 'Sve ovo vrijeme provođenja odbrane Dario Kordić i ja nalazimo se u Novom Travniku i vojnim aktivnostima neprekidno rukovodimo uz puno poznavanje situacije i držanje svih snaga pod kontrolom'.¹³⁷⁸ Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Pretresno vijeće prihvata svjedočenje pukovnika Stewarta, pošto je potkrijepljeno dokumentarnim dokazima i utvrđuje da je Dario Kordić očito vodio HVO u borbama u Novom Travniku.¹³⁷⁹

957. Žalbeno vijeće konstatuje da Kordić nije dokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je Kordić učestvovao u borbama u Novom Travniku. U vezi s Kordićevom *mens rea*, Pretresno vijeće nije konstatovalo da je napad na Novi Travnik bio dio kampanje progona,¹³⁸⁰ nego je samo uopšteno zaključilo da je "Kordić, onda kad je učestvovao u napadima HVO-a, namjeravao da počini zločine koji se s njima povezuju i da ih je i počinio".¹³⁸¹ Žalbeno vijeće smatra da činjenica da je Kordić učestvovao u izdavanju naređenja i bio s time povezan ne znači i da je posjedovao *mens rea* koja se traži za ta krivična djela. Rukovođenje vojnim operacijama nije isto što i učešće u zločinima. Žalbeno vijeće smatra da do zaključka Pretresnog vijeća da je Kordić posjedovao namjeru za izvršenje zločina povezanih s napadom ne bi mogao doći niko ko razumno utvrđuje činjenice. Žalbeno vijeće, stoga, poništava zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) i pljačkanje (tačka 39) u Novom Travniku u oktobru 1992. godine. Kordić se ovim oslobađa tih optužbi.

3. Busovača

958. U vezi s Busovačom, Žalbeno vijeće je poništilo zaključke Pretresnog vijeća da su dokazani nehumana djela, tačka 10, i nečovječno postupanje, tačka 12. Kordić se ovim oslobađa tih optužbi u vezi s Busovačom.

959. U vezi s protivpravnim napadom na civile (tačka 3), protivpravnim napadom na civilne objekte (tačka 4); hotimičnim lišavanjem života (tačka 8); ubistvom (tačka 7); bezobzirnim razaranjem koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) i pljačkanjem javne ili privatne imovine (tačka 39), zaključci Pretresnog vijeća o tim krivičnim djelima ovim se kao takvi potvrđuju. Žalbeno vijeće će sada razmotriti Kordićevu odgovornost za ta krivična djela.

960. Kordić tvrdi da je u vrijeme kad je nastajao građanski rat između Muslimana i bosanskih Hrvata njegova uloga bila samo uloga političkog rukovodioca.

¹³⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 528(d)(iii).

¹³⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 527.

¹³⁸⁰ Vidi Prvostepenu presudu, par. 827.

¹³⁸¹ Prvostepena presuda, par. 834.

961. Relevantan zaključak Pretresnog vijeća o Kordićevoj ulozi jeste sljedeći:

Pretresno vijeće zaključuje da je Dario Kordić bio umiješan u napad na Busovaču kao vođa koji je imao i političku i vojnu vlast. Pretresno vijeće taj zaključak izvlači iz dokaza o audio traci, dokumentarnih dokaza i dokaza o korištenju štaba od strane optuženog i njegove kontrole nad cestama. Pretresno vijeće uvjeralo se da su neistiniti dokazi koje je iznijela odbrana o tome da optuženi u sukobu nije igrao nikakvu vojnu ulogu nego je tek pomagao svom narodu.¹³⁸²

962. Audio-traka koja se pominje u citatu jeste traka sa snimkom telefonskog razgovora između pukovnika Blaškića i Kordića. Svjedok koji je svjedočio o tom prisluškivanom razgovoru rekao je da je prisluškivanje obavljeno 23. ili 24. januara 1993.¹³⁸³ Etiketa na toj traci nosi datum "24.01.93." i Pretresno vijeće je konstatovalo da je tvrdnja tužioca da se taj razgovor odigrao tog dana, dok je Blaškić bio u Kiseljaku, a Kordić u Busovači, u skladu s događajima koji su se odigrali u Kačunima.¹³⁸⁴ Pretresno vijeće je smatralo da ta snimka pokazuje nešto više od pukog razmetanja, kako je tvrdila odbrana, ona pokazuje kako Dario Kordić učestvuje u sprovođenju vojnih poslova i, po svemu sudeći, uživa u tome.¹³⁸⁵ Pretresno vijeće se oslonilo i na dokumentarne dokaze koji pokazuju da je Kordić izdao razna naređenja i uputio razne zahtjeve za angažovanje artiljerije krajem januara i početkom februara 1993., među kojima su sljedeći:

963. DP Z447.1 je izjava načelnika artiljerije OZSB od 8. februara 1993. koja se, pored ostalog, odnosi na: (1) zahtjev koji je telefonom uputio "pukovnik Kordić [...] oko 20:00 sati" 26. januara 1993. da se iz NORE (haubica M-84 "Nora") djeluje po određenim tenkovima; (2) zahtjev "pukovnika Kordića" od 28. januara 1993. da se određeni ciljevi "odrade VBR-om kalibra 107mm /višecijevnim raketnim bacačem"; (3) zahtjev "pukovnika Kordića" od 4. februara 1993. "u 12:15 sati" da se "VBR-om odrade Dusina i selo Merdani"; (4) angažovanje VBR-a od 128mm u dva navrata "po zapovijedi pukovnika Darija Kordića". U bilješci od 29. januara 1993. u Ratnom dnevniku stoji: "Zvao gos. Kordić i tražio da se otvori vatra iz topništva po reonu Bešića". DP Z439.2 je naređenje pukovnika Blaškića od 4. februara 1993. u 12:40 sati da se djeluje raketama iz VBR-a kalibra 107mm "po selu Dusina" u odgovor na napad ABiH i "na osnovu usmene zapovijedi gospodina pukovnika Darija Kordića".

964. Dana 24. januara 1993., na konferenciji za štampu u Busovači, Kordić je upozorio muslimansko stanovništvo: "Nemojte se igrati sa vatrom. Budete li išli na neku od drugih općina, može se desiti ne samo da ne bude države Bosne i Hercegovine, nego da ne bude ni muslimanskog naroda",¹³⁸⁶ zatim usmeni dokazi koji pokazuju da je on imao vojni štab u Busovači, u kojem je viđen kako djeluje kao

¹³⁸² Prvostepena presuda, par. 586.

¹³⁸³ Prvostepena presuda, par. 577, fusnota 1038 u kojoj se pominje Edin Husić.

¹³⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 577.

¹³⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 578.

¹³⁸⁶ DP Z427.1 (Izvještaj UNPROFOR-a).

komandant 4. februara 1993.,¹³⁸⁷ te da je imao kontrolu nad cestama i barikadama na cestama na tom području.¹³⁸⁸

965. Što se tiče Kordićevog argumenta da u svakom slučaju ne postoje uvjerljivi dokazi koji bi ga doveli u vezu s činjenjem zločina, relevantan zaključak Pretresnog vijeća glasi kako slijedi:

Pretresno vijeće smatra da je Kordić, onda kad je učestvovao u napadima HVO-a, namjeravao da počinio zločine koji se s njima povezuju i da ih je i počinio. Njegova uloga političkog vođe i njegova odgovornost po članu 7(1) bila je da planira, potiče i naređuje zločine. Pri donošenju tih zaključaka Pretresno vijeće se oslanja na već pomenute dokaze u vezi s progonom. Stoga Pretresno vijeće smatra optuženog Darija Kordića krivim prema članu 7(1) po sljedećim tačkama:

a) tačka 3 (protivpravni napadi na civile) i tačka 4 (protivpravni napadi na civilne objekte), tačka 7 (ubistvo) i tačka 8 (hotimično lišavanje života), tačka 10 (nehumana djela) i tačka 12 (nečovječno postupanje) u vezi sa sljedećim lokacijama i datumima [...] Busovača (januar 1993.).¹³⁸⁹

966. Pored toga, Pretresno vijeće je u paragrafu 829 Prvostepene presude iznijelo sljedeći stav:

Dokazi na koje se Pretresno vijeće oslanja pri donošenju tih zaključaka jesu dokazi o njegovom položaju dopredsjednika HDZ-BiH i predsjednika HDZ Busovače, o njegovoj ulozi u preuzimanju Busovače i napadu na Busovaču od strane HVO-a i njegovoj ulozi u napadima na Lašvansku dolinu i Kiseljak te u zatočavanju Muslimana.

967. Kordić nije ničim potkrijepio svoj argument da dotični dokazi nisu pouzdani.

968. Žalbeno vijeće je konstatovalo da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da su brojni civili bili cilj napada i bili ubijeni u gradu Busovači u januaru 1993. i da su u tom gradu u januaru 1993. počinjeni ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte. Žalbeno vijeće se dalje poziva na zaključke Pretresnog vijeća u vezi s Kordićevom ulogom u kampanji progona, uključujući i njegovu ulogu u preuzimanju vlasti u opštinama od strane HVO-a, uključujući opštinu Busovača, te njegovu ulogu u događajima koji su vodili ka sukobu i događajima uoči samog sukoba. Žalbeno vijeće ponavlja da zaključak Pretresnog vijeća da “ta snimka pokazuje nešto više od pukog razmetanja, ona pokazuje kako Dario Kordić učestvuje u sprovođenju vojnih poslova i, po svemu sudeći, uživa u tome”¹³⁹⁰ jeste zaključak do kojeg bi mogao doći razuman presuditelj o činjenicama.¹³⁹¹

969. Žalbeno vijeće konstatuje da je svako ko razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključka da je Kordić imao i namjeru da zločini povezani s napadom budu počinjeni i da su njegovi postupci očito bili povezani s oružanim sukobom i činili dio rasprostranjenog i sistematskog napada koji se odigrao u Busovači u januaru 1993. godine. Taj se napad takođe odigrao u kontekstu preuzimanja

¹³⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 581-582, gdje se pominju izjave majora Jenningsa i pukovnika Stewarta.

¹³⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 583.

¹³⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 834.

¹³⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 578.

vlasti u Busovači od strane HVO-a, kao što je Pretresno vijeće navelo u paragrafima 494-498 Prvostepene presude. Kao što je Žalbeno vijeće već navelo, Kordićevu ulogu u progonu činili su njegovo političko djelovanje i javni govori. Prema Pretresnom vijeću, napad u Busovači bio je “prvi stvarno ozbiljni sukob u ratu između bosanskih Hrvata i Muslimana”.¹³⁹² Napad je bio usmjeren protiv muslimanskih civila i civilnih objekata, pri čemu je predmet napada bilo civilno stanovništvo: civili Muslimani su ubijani, protjeravani, a njihova imovina je uništavana. Pretresno vijeće je zaključilo da je Kordić kao politički rukovodilac koji je imao uticaja u vojnoj sferi učestvovao u planiranju i naređivanju tih zločina. Žalbeno vijeće konstatuje da zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić posjedovao traženu *mens rea* za te zločine jeste razuman zaključak.

970. Žalbeno vijeće, stoga, potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje protivpravnog napada na civile (tačka 3), protivpravnog napada na civilne objekte (tačka 4); ubistva (tačka 7); hotimičnog lišavanja života (tačka 8); bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) i pljačkanja javne ili privatne imovine (tačka 39) u Busovači u januaru 1993.

4. Lašvanska dolina, april 1993.

971. Kordić tvrdi da nije bilo izričitog zaključka da je on posjedovao traženu *mens rea* za ta krivična djela.¹³⁹³ Kordić tvrdi da su borbe na tom području, tačnije na potezu između Hotela “Vitez” i Starog Viteza (uporišta ABiH-a), predstavljale tipičan primjer borbi u naseljenim mjestima s uzgrednim posljedicama po imovinu i ljude, te da nema dokaza da je on učestvovao u njima ili bio na neki drugi način umiješan u njih.¹³⁹⁴ Kordić dalje tvrdi da, za razliku od Ahmića, u tri okolna sela nije bilo pokolja, nego su se ta sela našla usred borbi koje su vođene sredinom aprila 1993. On dalje tvrdi da je Pretresno vijeće ukazalo na organizovane napade HVO-a u vezi s dotičnim selima, što samo po sebi ne predstavlja ratni zločin.¹³⁹⁵

972. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće potkrijepilo svoj zaključak da dokazi jasno ukazuju na organizovane napade HVO-a na tim područjima te da su krivična djela u osnovi dokazana.¹³⁹⁶ Tužilac odgovara da su ta tri sela dio područja Ahmića i da se njihova teritorija preklapala sa teritorijom samih Ahmića, kao što je i sam Čerkez priznao: naredbe koje su se odnosile na Ahmiće, stoga su se odnosile i

¹³⁹¹ Odjeljak VI.D.1(a)(iii).

¹³⁹² Prvostepena presuda, par. 565.

¹³⁹³ Žalbena rasprava, T. 264.

¹³⁹⁴ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 116.

¹³⁹⁵ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 115.

¹³⁹⁶ Odgovor tužilaštva, par. 5.23.

na ta sela.¹³⁹⁷ Štaviše, taj je napad trebalo shvatiti kao dio šireg napada na Vitez i muslimanska sela u Lašvanskoj dolini.¹³⁹⁸ Tužilac dalje tvrdi da je osuđujuća presuda Kordiću izrečena na osnovu njegove uloge u kampanji, a ne na osnovu njegovog učešća u svakodnevnim operacijama vezanim za napade.¹³⁹⁹

973. Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije donijelo nikakav izričit zaključak o tome da je Kordić posjedovao traženu *mens rea*. Pretresno vijeće je samo konstatovalo da je “Kordić, onda kad je učestvovao u napadima HVO-a, namjeravao da počinio zločine koji se s njima povezuju i da ih je i počinio. Njegova uloga političkog vođe i njegova odgovornost po članu 7(1) bila je da planira, potiče i naređuje zločine”.¹⁴⁰⁰

974. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće u vezi s progonima smatralo da

je tokom čitavog perioda koji pokriva optužnica provedena kampanja progona u Srednjoj Bosni (i šire) usmjerena protiv bosanskih Muslimana. Na čelu te kampanje bio je HDZ-BiH i ona je vođena posredstvom instrumenata HZ H-B i HVO i orkestrirana iz Zagreba.¹⁴⁰¹

Žalbeno vijeće je konstatovalo da su progoni vršeni u Busovači u januaru 1993., u Lašvanskoj dolini u aprilu 1993. i u Kiseljaku u junu 1993., te je smatralo da nije neophodno identifikovati glavne organizatore te kampanje. Za Žalbeno vijeće relevantna je samo Kordićeva odgovornost. Ono smatra da je od trenutka kad je održan sastanak od 15. aprila 1993. postojao opšti plan da se protjeraju muslimanski civili i unište kuće civila, pri čemu taj plan nije imao vojnog opravdanja, nego je bio usmjeren protiv civilnog stanovništva.

975. Na sastanku održanom 15. aprila 1993. raspravljalo se o naređenju da napad započne u 05:30 sati i naređenju prema kojem će “svi vojno-sposobni muškarci Muslimani biti ubijeni, dok civile ne treba ubiti nego protjerati, a njihove kuće zapaliti” i Pretresno vijeće je u paragrafu 631 Prvostepene presude konstatovalo da je Kordić prisustvovao sastanku političkih rukovodilaca na kojem je odobren napad od 16. aprila 1993.; da je, stoga, kao najviši politički rukovodilac u regiji učestvovao u planiranju vojne operacije i napada na Ahmiće (i druga sela u Lašvanskoj dolini), operacije koja je za cilj imala da se ta područja “očiste” od Muslimana.

976. Žalbeno vijeće smatra da je taj opšti plan obuhvatao cijelu Lašvansku dolinu i da su zločini o kojima se eksplicitno raspravljalo ubijanje vojno sposobnih muškaraca, protjerivanje civila i uništavanje kuća. Kordić je za te zločine posjedovao direktni umišljaj. Kordić je odobrio opšti plan znajući da će ti zločini biti izvršeni, te svjestan znatne vjerovatnoće da će i drugi zločini, kao što su ubijanje civila,

¹³⁹⁷ Odgovor tužilaštva, par. 5.21.

¹³⁹⁸ Odgovor tužilaštva, par. 5.23.

¹³⁹⁹ Odgovor tužilaštva, par. 5.24-5.26.

¹⁴⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 834.

¹⁴⁰¹ Prvostepena presuda, par. 827.

protivpravno zatočenje civila i pljačkanje, biti izvršeni u sklopu provođenja tog opšteg plana.¹⁴⁰² Planiranje s takvom sviješću mora se smatrati prihvatanjem tih zločina.

5. Opština Kiseljak

(a) April 1993.

977. Kordić tvrdi da mu nije izrečena osuđujuća presuda u vezi sa Stupnim Dolom zato što je Pretresno vijeće konstatovalo da on nije imao kontrolu nad Kiseljakom, a kako nije imao kontrolu nad jednom konkretnom ograničenom operacijom u oktobru 1993., nije moguće ni da je imao kontrolu nad cijelom opštinom tokom napada u aprilu i ofanziva u junu. On se poziva i na izjavu brigadira Wingfield-Heyesa da je Kiseljak bio odsječen od Lašvanske doline.

978. Tužilac odgovara da postoji jasna razlika između optužbi vezanih za Kiseljak i optužbi vezanih za Stupni Do: osuđujuća presuda koja je Kordiću izrečena za napade na Kiseljak zasnovana je na njegovom aktivnom učešću u zajedničkoj nakani da se Lašvanska dolina očisti od Muslimana.¹⁴⁰³

979. Žalbeno vijeće konstatuje da činjenica da je Kordić oslobođen optužbi za Stupni Do ne utiče na osuđujuću presudu koja mu je izrečena za napade u opštini Kiseljak u aprilu 1993. i odbacuje Kordićeve argumente u tom dijelu njegove žalbe.

980. U vezi s napadima u opštini Kiseljak u aprilu 1993., Pretresno vijeće je konstatovalo da “Blaškić ne bi poduzeo te napade bez političkog odobrenja i Pretresno vijeće nalazi da to znači odobrenje lokalnog vrha u liku Darija Kordića. Jasan zaključak koji se izvodi iz toga jeste da je Dario Kordić bio povezan sa davanjem naređenja da se napadnu sela, među kojima i Rotilj”.¹⁴⁰⁴

981. Žalbeno vijeće je mišljenja da pretpostavka Pretresnog vijeća prema kojoj navođenje činjenice “o svemu smo upoznali sam vrh HZ HB”¹⁴⁰⁵ navodi na zaključak da je Kordić morao odobriti to naređenje sama po sebi nije dovoljna da bi na osnovu nje razuman presuditelj o činjenicama došao do zaključka da je Kordić krivično odgovoran. Kordićeva odgovornost za zločine koji su izvršeni u opštini Kiseljak, a povezani su s vojnim napadom HVO-a od 18. aprila 1993. proizlazi iz zaključka Pretresnog vijeća da je Kordić prisustvovao sastanku političkih rukovodilaca koji su odobrili napade od 16. aprila 1993., te da je time kao najviši političar u regiji učestvovao u planiranju vojne operacije i napada na Ahmiće (i druga

¹⁴⁰² Prvostepena presuda, par. 377.

¹⁴⁰³ Odgovor tužilaštva, par. 5.35.

¹⁴⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 669.

¹⁴⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 668 (fusnote izostavljene).

sela u Lašvanskoj dolini), što je bila operacija koja je za cilj imala da se ta područja “očiste” od Muslimana.

982. Pretresno vijeće nije pridalo značaj činjenici da su zločini u opštini Kiseljak započeli tek 18. aprila 1993. godine. Žalbeno vijeće je mišljenja da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da su zločini u opštini Kiseljak izvršeni u sklopu provođenja plana i kažnjivih naređenja koje je Kordić odobrio na prvom sastanku održanom 15. aprila 1993. Žalbeno vijeće smatra da je Kordić, time što je odobrio opšti zločinački plan o kojem se raspravljalo na sastanku 15. aprila 1993., djelovao sa sviješću da postoji znatna vjerovatnoća da će se kažnjivo ponašanje ponoviti u napadima HVO-a koji su uslijedili u Lašvanskoj dolini. Žalbeno vijeće, stoga, konstatuje da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje tih zločina koji su izvršeni u opštini Kiseljak u aprilu 1993. Ovaj zaključak se odnosi na zločine izvršene u Rotilju, gradu Kiseljaku, Svinjarevu, Gomionici, Višnjici, Polju Višnjici, Behrićima i Gromiljaku.

(b) Juni 1993.

983. U vezi s ofanzivama u mjesecu junu u opštini Kiseljak – u Tulici i Han-Ploči-Grahovcima - Pretresno vijeće je konstatovalo da su

ove ofanzive bile još jedna manifestacija nakane HVO-a da pokori Muslimane u Srednjoj Bosni. Baš kao i u slučaju ofanziva na sela u istoj opštini u aprilu 1993., Pretresno vijeće se uvjerilo da ti napadi nisu mogli biti pokrenuti bez odobrenja lokalnog političkog rukovodstva utjelovljenog u Dariju Kordiću. Činjenica da je on direktno učestvovao u ovom slučaju je potvrđena dokazima o njegovom prisustvu u Kiseljaku za vrijeme ofanziva. Stoga valja zaključiti da je bio povezan sa izdavanjem naređenja da se napadnu ta sela, među kojima su i Tulica i Han-Ploča-Grahovci.¹⁴⁰⁶

984. Žalbeno vijeće nije navelo nijedno naređenje vezano za te ofanzive, niti je navelo ikakve druge dokaze koji potkrepljuju zaključak da je Kordić bio povezan s napadom. Pretresno vijeće je razmotrilo Kordićevo prisustvo u Kiseljaku u junu, koje je utvrđeno na osnovu iskaza svjedoka Y. Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

svjedok Y je svjedočio o tome da je Dario Kordić bio u Kiseljaku za vrijeme sukoba u junu 1993. On ga je vidio tog mjeseca u kasarni u Kiseljaku. Svjedok Y je svjedočio da je 14. juna 1993. uhapšen u Topolju sa drugim seljanima i odveden u kasarnu u Kiseljaku gdje su svi zatočeni u jednoj prostoriji u jednoj od zgrada. Nisu prošla ni dva sata od njegovog dolaska onamo kad je premlaćen. Glava mu je bila krvava i rečeno mu je da se opere u koritu u hodniku zgrade. Dok se prao, vidio je kako Dario Kordić izlazi iz zgrade. Kordić je bio na udaljenosti od 8-14 metara. Oko Kordića su bili vojnici HVO-a, koji su izišli prvi, a drugi su bili iza njega. Svjedok je proveo tri dana u kasarni, a zatim je prebačen u zgradu opštine gdje je ponovo 23 ili 24 dana kasnije vidio Kordića. Odbrana je osporila da je g. Kordić bio u kasarni kao što je svjedok ustvrdio. No, svjedok je rekao da je optuženog ondje vidio na oko pet sekundi, što je bilo dovoljno vremena da optuženi napravi pet do šest koraka. Optuženog je mnogo puta vidio u Kiseljaku 1992. i 1993., ponekad u uniformi, crnoj ili maskirnoj, ili

¹⁴⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 726.

sa pištoljem za pojasom. Uvijek je bio u pratnji tjelohranitelja. Optuženog je mnogo puta vidio i na televiziji, prvi put kada je Kordić držao govor.¹⁴⁰⁷

985. Na osnovu te diskusije, Žalbeno vijeće smatra da je Pretresno vijeće s velikom pažnjom procijenilo kredibilitet svjedoka Y.¹⁴⁰⁸

986. Žalbeno vijeće smatra da je Kordić, time što je učestvovao u planiranju na prvom sastanku i što je odobrio naređenja za opšti zločinački plan u aprilu 1993., bio svjestan i znatne vjerovatnoće da će u junu 1993. u opštini Kiseljak biti izvršeni zločini i da je na njih pristao. Žalbeno vijeće, stoga, konstatuje da bi razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje zločina koji su, kako je dokazano, izvršeni u opštini Kiseljak u junu 1993.

6. Zaključci u vezi s raznim mjestima

(a) Merdani

987. Žalbeno vijeće je poništilo zaključak Pretresnog vijeća da je bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, tačka 38, dokazano u vezi s Merdanima. Kordić se ovim oslobađa te optužbe.

(b) Lončari

988. Žalbeno vijeće je poništilo zaključak Pretresnog vijeća da je pljačkanje, tačka 39, vršeno u Lončarima. Kordić se ovim oslobađa te optužbe u vezi s Lončarima.

(c) Očehnići

989. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) u Očehnićima.

(d) Večeriska/Donja Večeriska

990. Žalbeno vijeće je već poništilo zaključke Pretresnog vijeća da su protivpravni napadi na civile (tačka 3); ubistvo (tačka 7); hotimično lišavanje života (tačka 8); nehumana djela (tačka 10); nečovječno

¹⁴⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 724, gdje se citira svjedok Y, T. 11000-01, 11004-11, 11081-87, 11097-99.

¹⁴⁰⁸ U paragrafu 725 Prvostepene presude Pretresno vijeće je iznijelo sljedeći stav: "U razmatranju tih dokaza, Pretresno vijeće ima na umu da se radi o navodnom prepoznavanju optuženog od strane svjedoka. Takvim se dokazima mora pristupiti s oprezom zbog toga što je veoma lako da se i pošten i uvjerljiv svjedok prevari. Stoga je nužno razmotriti okolnosti u kojima je došlo do prepoznavanja. Svjedok je znao ko je optuženi i često ga je viđao ranije. Stoga je bio u mogućnosti da prepozna optuženog. Nije ga vidio samo na moment i imao je mogućnost da ga pouzdano identifikuje. Njegovo svjedočenje nije poljuljano u unakrsnom ispitivanju. Pretresno vijeće, stoga, prihvata njegovo svjedočenje".

postupanje (tačka 12); pljačkanje javne ili privatne imovine (tačka 39) dokazani za Večerisku/Donju Večerisku. Kordić se ovim oslobađa tih optužbi.

991. Dvije tačke Optužnice u vezi s kojima će Žalbeno vijeće razmotriti Kordićevu odgovornost jesu tačka 4 (protivpravni napad na civilne objekte) i tačka 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom).

992. Žalbeno vijeće je gore u tekstu konstatovalo da niko ko razumno utvrđuje činjenice ne bi mogao da dođe do zaključka van razumne sumnje da je taj prvi krug razaranja koji se odigrao u Donjoj Večeriskoj 16. i 17. aprila 1993. bio usmjeren na civilne objekte. Međutim, u svjetlu izjave svjedoka V da je do daljnjeg razaranja došlo u periodu od 18. do 21. aprila 1993., u vrijeme kad su muslimanske snage već napustile selo i otišle u Grbavicu jer im je ponestalo municije, a civili i nenaoružani pripadnici TO-a sklonili se u bazu Britanskog bataljona u Divjaku, Žalbeno vijeće je konstatovalo da bi pretresno vijeće koje postupa razumno moglo doći do zaključka da su u drugom krugu razaranja namjerno ciljani civilni objekti.

993. Žalbeno vijeće je mišljenja da je razuman presuditelj o činjenicama mogao da dođe do zaključka van razumne sumnje da je protivpravno razaranje u Donjoj Večeriskoj izvršeno u sklopu provođenja naređenja da se zapale kuće Muslimana u selima u Lašvanskoj dolini, naređenja koje je Kordić odobrio na sastanku 15. aprila. Žalbeno vijeće stoga potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje protivpravnog napada na civilne objekte (tačka 4) i bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj u periodu od 18. do 21. aprila 1993. godine.

(e) Gaćice

994. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) u Gaćicama 20. aprila 1993.

(f) Vitez/Stari Vitez

995. Žalbeno vijeće je ukinulo zaključke Pretresnog vijeća da su tačke 3, 4, 7, 8, 10, 12, 38 i 39 u vezi s Vitezom/Starim Vitezom i tačka 43 u vezi sa Starim Vitezom dokazane. Kordić se ovim oslobađa tih optužbi.

(g) Ahmići

996. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje protivpravnog napada na civile (tačka 3), protivpravnog napada na civilne objekte (tačka 4); ubistva (tačka 7); hotimičnog lišavanja života (tačka 8); nehumanih djela (tačka 10); nečovječnog postupanja (tačka 12); bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38), pljačkanja javne ili privatne imovine (tačka 39) i uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 43) u Ahmićima.

(h) Šantići

997. Žalbeno vijeće napominje da je poništilo zaključak Pretresnog vijeća da su nehumana djela (tačka 10) i nečovječno postupanje (tačka 12) izvršeni u Šantićima. Kordić se ovim oslobađa tih optužbi.

998. Međutim, Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje protivpravnog napada na civile (tačka 3), protivpravnog napada na civilne objekte (tačka 4); ubistva (tačka 7); hotimičnog lišavanja života (tačka 8) i bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) u Šantićima.

(i) Pirići, Nadioci

999. Žalbeno vijeće napominje da je poništilo zaključak Pretresnog vijeća da su protivpravni napad na civilne objekte (tačka 4), nehumana djela (tačka 10), nečovječno postupanje (tačka 12) i bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) dokazani. Kordić se ovim oslobađa tih optužbi u vezi s Pirićima i Nadiocima.

1000. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje protivpravnog napada na civile (tačka 3), ubistva (tačka 7) i hotimičnog lišavanja života (tačka 8) u vezi s Pirićima i Nadiocima.

(j) Rotilj

1001. Žalbeno vijeće napominje da je poništilo zaključak Pretresnog vijeća da su protivpravni napad na civilne objekte (tačka 4) i bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) izvršeni u Rotilju. Kordić se ovim oslobađa te optužbe.

1002. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje protivpravnog napada na civile (tačka 3), ubistva (tačka 7), hotimičnog lišavanja

života (tačka 8), nehumanih djela (tačka 10), nečovječnog postupanja (tačka 12) i pljačkanja (tačka 39) u aprilu 1993. u Rotilju.

(k) Grad Kiseljak

1003. Žalbeno vijeće je ukinulo zaključak Pretresnog vijeća da je dokazano da su u aprilu 1993. u gradu Kiseljaku izvršeni bezobzirno razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) i pljačkanje (tačka 39), te se Kordić ovim oslobađa tih optužbi.

(l) Svinjarevo, Gomionica, Višnjica, Polje Višnjica, Behrići, Gromiljak

1004. Žalbeno vijeće je ukinulo zaključak Pretresnog vijeća da je dokazano da je pljačkanje (tačka 39) izvršeno u aprilu 1993. u Svinjarevu. Kordić se oslobađa te optužbe.

1005. Žalbeno vijeće, međutim, potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) u aprilu 1993. u Svinjarevu, Gomionici, Višnjici, Polju Višnjici, Behrićima i Gromiljaku, te pljačkanja javne ili privatne imovine (tačka 39) u aprilu 1993. u Gomionici.

(m) Tulica

1006. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje ubistva (tačka 7), hotimičnog lišavanja života (tačka 8), nehumanih djela (tačka 10), nečovječnog postupanja (tačka 12), bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38) i pljačkanja (tačka 39) u junu 1993. u Tulici.

(n) Han-Ploča-Grahovci

1007. Žalbeno vijeće napominje da je poništilo zaključak Pretresnog vijeća da su nehumana djela (tačka 10) i nečovječno postupanje (tačka 12) dokazani, te se Kordić ovim oslobađa tih optužbi u vezi s Han-Pločom-Grahovcima.

1008. Međutim, Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje ubistva (tačka 7), hotimičnog lišavanja života (tačka 8), bezobzirnog razaranja koje nije opravdano vojnom nuždom (tačka 38), pljačkanja (tačka 39) i uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju (tačka 43) u junu 1993. godine.

7. Zločini u vezi za zatočenjem

(a) Navodna greška zbog zaključka da je Kordić bio povezan s naređenjima za zatočenje bosanskih Muslimana i “naređenjima da se osnuju zatočenički objekti i njihovom operacionalizacijom” u Lašvanskoj dolini

1009. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zaključivši da je on imao veze s naređenjima za neopravdano i arbitrarno zatočavanje Muslimana tokom borbi. On tvrdi da je zaključak o toj vezi posredno izveden iz puke činjenice da je on bio politički rukovodilac. On tvrdi da taj zaključak ne ispunjava kriterije dokazanosti postavljene za izricanje osuđujuće presude za krivično djelo zatočenja. U prilog svom argumentu on navodi komentar uz član 147, Odjeljak 1, Dio IV, Ženevske konvencije IV.¹⁴⁰⁹

1010. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće s pravom konstatovalo da su bosanski Muslimani bili sistematski podvrgavani arbitrarnom zatvaranju za koje nije bilo opravdanja i da je to protivpravno zatočenje bilo dio zajedničke nakane da se oni pokore. U skladu sa svojim prethodnim zaključcima o tome da je Kordić aktivno i s namjerom učestvovao u tom zajedničkom zločinačkom planu, Vijeće je konstatovalo da je on imao veze s naređenjima za zatočavanje i operacionalizaciju zatočeničkih objekata na tom području.¹⁴¹⁰

1011. Pretresno vijeće je smatralo da je Kordić učestvovao u zajedničkom planu tako što je “imao veze sa naređenjima da se zatoče bosanski Muslimani, te sa naređenjima da se ustanove zatočenički objekti u Lašvanskoj dolini [...], te sa njihovom operacionalizacijom”.¹⁴¹¹ Pretresno vijeće u ovom dijelu nije konkretno navelo na koja se naređenja to odnosi. U vezi sa zatvorom na Kaoniku, ono je konstatovalo da se “jednim naređenjem koje je navodno potpisano imenom Darija Kordića od 3. februara 1993. odgađa razmjena zatvorenika za 48 sati”.¹⁴¹² Dalje, prilikom opisivanja teze odbrane, pomenuti su dokazni predmeti odbrane 365/1/marker 1 i 7, te 363/1.

1012. Žalbeno vijeće primjećuje da se u naređenju od 3. februara 1993. ne pominje Kaonik, a pored toga, ne navodi se ni gdje su bili zatočeni zarobljenici koje je trebalo razmijeniti. Budući da mjesto njihovog zatočenja nije poznato, Žalbeno vijeće konstatuje da to naređenje ne dovodi Kordića u vezu s ijednim od zatočeničkih objekata navedenih u Optužnici. Pretresno vijeće se dalje oslonilo na izjave svjedoka J i svjedoka AC, koje se pominju u fusnoti 1701 Prvostepene presude kako slijedi: “Svjedok J svjedočio je da mu je Zlatko Aleksovski (komandant logora Kaonik) u januaru 1993. rekao da on ne

¹⁴⁰⁹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 120-121.

¹⁴¹⁰ Replika tužilaštva, par. 5.40-5.47.

¹⁴¹¹ Prvostepena presuda, par. 802.

¹⁴¹² Prvostepena presuda, par. 798.

može puštati zatvorenike na slobodu ako Kordić ne potpiše papir” i “svjedok AC rekao je da mu je za vrijeme njegovog boravka u Kaoniku u maju 1993. jedan od stražara rekao da je Kordić morao odobriti puštanje na slobodu ili premještaj zatvorenika”.

1013. Žalbeno vijeće je ponovno razmotrilo izjavu svjedoka J:

Pitanje: Dobro hvala. Da se još par riječi držimo oko ovih događaja iz doba kad ste bili u Kaoniku. Vi ste rekli da je gospodin Aleksovski kao zapovjednik rekao da mu treba dozvola za puštanje iz zatvora koju mora potpisati ili gospodin Kordić ili gospodin Slišković, zar ne? Odgovor: Da, nije se tu radilo o dozvoli nego o ljudima koju su trebali ići na kopanje. Uzmimo da je možda kao vrsta dozvole. Pitanje: Dakle nekakav popis, nešto u tom smislu? Odgovor: Ne gospodine kao popis, nego jednostavno smo mi bili raspoređeni u radne vodove i na traženje dotičnog Gudelja 30 ljudi za kopanje Aleksovski to nije dozvolio jer mu je doslovce rekao kad mu je ovaj pružio papir, a što je na njemu pisalo ja ne znam, ali je doslovce rekao da nema potpisa ni gospodina Kordića ni Sliškovića i da on ne može dati. Pitanje: Jeste li vi vidjeli taj papir, mislim prednju stranu papira? Odgovor: Sa udaljenosti od 4, 5 metara sam samo vidio papir, ali šta je na njemu pisalo ne znam. Pitanje: Dakle, vi ste stojeći na toj udaljenosti čuli ove riječi o kojima govorite? Odgovor: Da. Odgovor: Da, nas je bilo tu postrojeno dva'estak. Pitanje: Jeste ikad vidjeli i dok ste bili u Kaoniku i jedan papir, neki dokument koji bi bio potpisan od strane gospodina Kordića? Odgovor: Mi smo bili zatvorenici, čovječe. Pitanje: Jeste ikada vidjeli gospodina Kordića u Kaoniku? Odgovor: Ne.¹⁴¹³

Svjedok J nije izjavio da je, kako je opisalo Pretresno vijeće, Aleksovski morao da dobije odobrenje od Kordića da bi pustio zatvorenike nego da mu je Kordićevo odobrenje trebalo za odvođenje zatvorenika na kopanje rovova. Kordića je Pretresno vijeće oslobodilo optužbe za kopanje rovova (nečovječno postupanje), tako da to nije pitanje koje Žalbeno vijeće treba da razmatra. Međutim, ta izjava svjedoka pokazuje da je Kordić imao uticaja na režim zatočenja na Kaoniku.

1014. Svjedok AC je izjavio da je bio zatočen u kinu u Vitezu i da ga je vojna policija u aprilu 1993. premjestila u Kaonik zajedno sa još nekoliko osoba.¹⁴¹⁴ On je izjavio kako slijedi:

Pitanje: Da li znate od koga je vojna policija dobila uputstva da vas prebace u Kaonik? A zatim, u Kaoniku, ko je dobio instrukcije da vas naknadno pusti? Odgovor: Tu informaciju dobili smo tokom boravka u Kaoniku gdje nam je izvjesni Marko, tako su ga oslovljavali ostali pripadnici HVO koji su bili unutar ovog logora, rekli da je Dario Kordić stajao iza našeg prebacivanja u Kaonik i da ćemo mi eventualno biti pušteni ili razmijenjeni ako Dario Kordić bude to odobrio. Pitanje: Dakle, vi i drugi zatočenici ste dobili tu informaciju iz razgovora sa stražarom? Odgovor: Da.¹⁴¹⁵

1015. Žalbeno vijeće napominje da su osobe koje su, prema izjavi svjedoka AC bile zatočene i puštene zajedno s njim, iste osobe koje su nabrojane u DP 363/1. Taj dokazni predmet je potvrda o puštanju na slobodu s potpisom Zlatka Aleksovskog, komandanta zatvora na Kaoniku, s imenima 16 osoba koje su puštene 14. maja 1993. po naređenju pukovnika Blaškića.

1016. Žalbeno vijeće konstatuje da je Kordić djelimično u pravu kad kaže da Pretresno vijeće nije navelo nijedno naređenje za zatočenje s kojim je on bio povezan. To, međutim, ne utiče automatski na

¹⁴¹³ T. 4644-45.

¹⁴¹⁴ Nekoliko ih je svjedočilo u tekućem predmetu.

¹⁴¹⁵ T. 12608-609.

Kordićevu odgovornost za protipravno zatočenje i zatvaranje, budući da su i svjedok AC i svjedok J svjedočili o Kordićevoj kontroli nad zatočeničkim objektima na Kaoniku. Štaviše, u tom kontekstu, Pretresno vijeće je dodatno i uopštenije konstatovalo da “optužba tvrdi da je Dario Kordić naredio i planirao izvršenje ovih zločina koji se odnose na zatočenje, što se može zaključiti iz njegove uloge političkog vođe u Srednjoj Bosni”.¹⁴¹⁶ Pretresno vijeće je konstatovalo da je

protivpravno zatvaranje i zatočavanje bosanskih Muslimana bilo dio opšte nakane da ih se pokori. Kao što je primijećeno, napadi na gradove i sela slijedili su isti obrazac, počevši od prvog napada, sa kulminacijom u zatočenju preživjelih Muslimana.¹⁴¹⁷

Pretresno vijeće je smatralo da

se to događalo tako redovito da je moglo biti rađeno samo po zajedničkom planu.¹⁴¹⁸

Pretresno vijeće je zaključilo

da je kao politički vođa Dario Kordić bio uključen u taj plan na područjima za koja je imao političku odgovornost. U skladu sa svojim drugim nalazima, Pretresno vijeće nalazi da je Dario Kordić imao veze sa naređenjima da se zatoče bosanski Muslimani, te sa naređenjima da se ustanove zatočenički objekti u Lašvanskoj dolini (Kaonik, kino u Vitezu, veterinarska stanica i prostorije SDK, šahovski klub, škola u Dubravici) i u Kiseljaku (kasarna, zgrada opštine i Rotilj), te sa njihovom operacionalizacijom.¹⁴¹⁹

Stoga je Pretresno vijeće razumno smatralo da je zatočenje činilo dio prethodno zamišljenog plana.

(b) Navodna greška u vezi s Kordićevom *mens rea* za zločine u vezi sa zatočenjem

1017. Kordić tvrdi da nije bilo izričitog zaključka da je on posjedovao traženu *mens rea* za zločine povezane sa zatočenjem.¹⁴²⁰

1018. Žalbena vijeće primjećuje da Pretresno vijeće zaista nije donijelo nikakav izričit zaključak da je Kordić posjedovao traženu *mens rea*. Pretresno vijeće je, međutim, u paragrafu 834 Prvostepene presude konstatovalo “da je Kordić, onda kad je učestvovao u napadima HVO-a, namjeravao da poćini zločine koji se s njima povezuju i da ih je i poćinio”.¹⁴²¹ Pretresno vijeće je dalje konstatovalo da Kordić snosi odgovornost za te zločine po članu 7(1) Statuta. Vijeće je time implicitno zaključilo da je on posjedovao traženu *mens rea* za svako od tih krivičnih djela. Kao što se vidi u gornjem tekstu, Pretresno vijeće je konstatovalo da je Kordić učestvovao u krivičnim djelima time što je bio povezan s naređenjima za

¹⁴¹⁶ Prvostepena presuda, par. 798.

¹⁴¹⁷ Prvostepena presuda, par. 802.

¹⁴¹⁸ Prvostepena presuda, par. 802.

¹⁴¹⁹ Prvostepena presuda, par. 802.

¹⁴²⁰ Žalbena rasprava, T. 264.

¹⁴²¹ Prvostepena presuda, par. 834.

zatočenje i naređenjima “da se ustanove zatočenički objekti” ili time što je bio povezan s naređenjima da se napadnu razna sela.

1019. Kao što je razmatrano gore u tekstu, Pretresno vijeće se pozvalo na naređenja koja ukazuju na to da Kordić **jeste** odgovoran za naređenja za zatočenje na Kaoniku; njegova *mens rea* se, dakle, može izvesti iz njegovog voljnog učešća. U vezi sa zatočenjem, Pretresno vijeće je konstatovalo da je Kordić “kao viši regionalni političar učestvovao u planiranju vojne operacije i napada na Ahmiće (i druga sela Lašvanske doline), operacije kojoj je cilj bio ‘čišćenje’ tih područja od Muslimana”.¹⁴²² Pretresno vijeće nije konstatovalo da je Kordić izričito odobrio protivpravno zatočenje na sastanku održanom 15. aprila 1993. Ono je, međutim, zaključilo da su se zločini povezani sa zatočenjem dešavali tako redovno da su morali biti dio prethodno smišljenog plana, bez sumnje kao dio opšteg cilja da se ta područja etnički očiste po svaku cijenu.

1020. Žalbeno vijeće primjećuje da su zatočenja u kinu u Vitezu, u zgradi SDK, Osnovnoj školi u Dubravici i u Rotilju vršena u sklopu napada na opštinu Vitez i opštinu Kiseljak. Žalbeno vijeće smatra da je Kordić odobrio te napade svjestan znatne vjerovatnoće da će doći i do drugih zločina, uključujući protivpravno zatočenje. Žalbeno vijeće, stoga, konstatuje da bi svako ko razumno utvrđuje činjenice mogao da dođe do zaključka da je Kordić posjedovao traženu *mens rea* za zločine u vezi sa zatočenjem koji su izvršeni u kinu u Vitezu, u zgradi SDK, Osnovnoj školi u Dubravici i u Rotilju. Kordić je, dakle, posjedovao traženu *mens rea* za planiranje shodno članu 7(1) Statuta.

1021. Što se tiče zgrade opštine u Kiseljaku, do protivpravnog zatočenja je došlo u junu 1993., dok je u kasarni u Kiseljaku protivpravno zatočenje trajalo od 30. aprila do 21. juna 1993. godine. I ovdje se zaključak da je Kordić bio umiješan i da je posjedovao traženu *mens rea* može izvući iz njegovog odobrenja, na sastanku od 15. aprila 1993., da se u aprilu 1993. napadne Kiseljak, kao i iz njegovog učešća u zločinima izvršenim u junu. Odobrenje ovog opšteg plana jeste jasan izraz njegove opšte namjere.

(c) Šahovski klub i veterinarska stanica u Vitezu

1022. Žalbeno vijeće je već poništilo zaključke Pretresnog vijeća da su krivična djela protivpravnog zatočenja civila (tačka 21) i zatvaranja (tačka 22) u vezi sa šahovskim klubom i veterinarskom stanicom dokazana. Žalbeno vijeće, stoga, oslobađa Kordića optužbi iz tačke 21 i tačke 22 koje se odnose na šahovski klub i veterinarsku stanicu.

¹⁴²² Prvostepena presuda, par. 631.

(d) Zgrada SDK, kino u Vitezu i osnovna škola u Dubravici

1023. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) za planiranje zatvaranja (tačka 21) i protivpravnog zatočenja (tačka 22) u zgradi SDK, kinu u Vitezu i osnovnoj školi u Dubravici u aprilu 1993.

(e) Zatočenički centar na Kaoniku

1024. Pretresno vijeće je smatralo da su civili bili zatočeni na Kaoniku u dva navrata, "prvi put nakon napada HVO-a na opštinu u januaru 1993. [to je bio napad na Busovaču] i drugi put nakon napada u Lašvanskoj dolini u aprilu 1993."¹⁴²³ Kordić je, kako je konstatovano gore u tekstu, učestvovao i u napadu u januaru i u napadu u aprilu u Busovači. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje zatvaranja (tačka 21) i protivpravnog zatočenja (tačka 22) na Kaoniku u periodu od januara 1993. do maja 1993.

(f) Selo Rotilj, zgrada opštine u Kiseljaku i kasarna u Kiseljaku

1025. Pretresno vijeće nije donijelo nikakve zaključke o Kordićevom neposrednom učešću u krivičnim djelima niti o njegovoj povezanosti s naređenjima za zatočenje bosanskih Muslimana. Žalbeno vijeće je gore u tekstu potvrdilo zaključak da je Kordić odobrio opšti zločinački plan na prvom sastanku održanom 15. aprila 1993., svjestan znatne vjerovatnoće da će u sklopu njegovog provođenja doći do protipravnog zatočenja.

1026. Žalbeno vijeće potvrđuje zaključak Pretresnog vijeća da je Kordić kriv po članu 7(1) Statuta za planiranje i naređivanje zatvaranja (tačka 21) i protivpravnog zatočenja (tačka 22) u Rotilju od 18. aprila do septembra 1993.; u zgradi opštine u Kiseljaku u junu 1993. i u kasarni u Kiseljaku tokom perioda od 30. aprila do 21. juna 1993.

¹⁴²³ Prvostepena presuda, par. 774.

VIII. ZAKLJUČCI O ČINJENICAMA U VEZI S KOJIMA NE POSTOJE OPTUŽBE

1027. Žalbeno vijeće primjećuje da su zaključci Pretresnog vijeća u vezi s Čerkezovom odgovornošću po članu 7(3) Statuta za tačke 29, 30, 31, 33 i 35 zasnovani na djelima za koja se nije teretilo u Optužnici. Pretresno vijeće je Čerkeza proglasilo krivim u vezi s Vitezom, Starim Vitezom i Večeriskom,¹⁴²⁴ ali se Čerkez u tim tačkama Optužnice ne tereti za odgovornost iz člana 7(3) Statuta u vezi sa Starim Vitezom i Donjom Večeriskom.¹⁴²⁵ Štaviše, na statusnoj konferenciji održanoj 6. maja 2004., tužilac je izjavio da ne osporava činjenicu da Pretresno vijeće nije donijelo činjenične nalaze o angažmanu snaga za koje je Čerkez bio nadležan u Starom Vitezu i Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj.¹⁴²⁶

1028. Žalbeno vijeće dalje smatra, u vezi s Kordićem, da je Pretresno vijeće konstatovalo da su bosanski Muslimani u Novom Travniku bili zatočeni u logoru u Stojkovićima od 18. do 30. juna 1993. i da su nakon napada na Kreševo muškarce stavili u hangar, a žene i djecu u osnovnu školu, gdje su ostali od jula do septembra 1993.¹⁴²⁷ Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da Kordić nije optužen za krivična djela na tim mjestima i Žalbeno vijeće stoga mora da zanemari te zaključke, budući da oni ne mogu služiti kao osnova za osuđujuću presudu. Budući da se o njima raspravljalo u Prvostepenoj presudi, Žalbeno vijeće ne može isključiti činjenicu da su oni imali uticaja na izrečenu kaznu. Žalbeno vijeće će, u korist optuženog, uzeti ovo u obzir prilikom razmatranja kazne koju je izreklo Pretresno vijeće.

¹⁴²⁴ Prvostepena presuda, par. 800, 836(b) i 843.

¹⁴²⁵ Optužnica, par. 50-54.

¹⁴²⁶ Žalbena rasprava, T. 163-164.

¹⁴²⁷ Prvostepena presuda, par. 797.

IX. KUMULATIVNE OSUĐUJUĆE PRESUDE

1029. Žalbeno vijeće primjećuje da je Kordić u svojim podnescima u žalbenom postupku skrenuo pažnju Žalbenog vijeća na pitanje kumulativnih osuđujućih presuda. Po njegovom mišljenju, osuđujuća presuda po tački 1 optužnice (progon kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(h) Statuta), kumulativna sa tačkom 7 (ubistvo kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(a) Statuta), tačkom 10 (druga nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(i) Statuta) i tačkom 21 (zatvaranje kao zločin protiv čovječnosti prema članu 5(e) Statuta), jeste nedopustiva.¹⁴²⁸

1030. Čerkez, za razliku od Kordića, nije postavio pitanje kumulativnih osuđujućih presuda u svojim podnescima u žalbenom postupku i iznio je samo argumente u vezi s uporednom osuđujućom presudom koja mu je izrečena i po članu 7(1) i po članu 7(3) Statuta, izjavivši da zaključci Pretresnog vijeća “nisu u skladu s praksom ovog Međunarodnog suda”.¹⁴²⁹ Žalbeno vijeće primjećuje da to nije pitanje kumulativnih osuđujućih presuda, nego pitanje uporedne primjene dvaju vidova odgovornosti, kao što je već navedeno gore u tekstu.

1031. Pored ovoga što navode žalioци, u praksi Međunarodnog suda je prihvaćeno da “postoje situacije u kojima bi Žalbeno vijeće ta pitanja moglo pokrenuti *proprio motu* ili prihvatiti da preispita navode o greškama čije rješavanje neće imati nikakav uticaj na pravorijek, ali se njima pokreće neko pitanje od opšte važnosti za sudsku praksu ili funkcioniranje Međunarodnog suda”.¹⁴³⁰ Uloga Žalbenog vijeća kao konačnog arbitra u vezi s pitanjima mjerodavnog prava koje primjenjuje Međunarodni sud podrazumijeva da ono mora pretresnim vijećima davati smjernice za njihovo tumačenje prava.¹⁴³¹ Kao takvo, Žalbeno vijeće će razmotriti praksu Međunarodnog suda u vezi s kumulativnim osuđujućim presudama, te njenu primjenu u tekućem predmetu.

A. Ustaljena sudska praksa u vezi s kumulativnim osuđujućim presudama

1032. Pitanje da li se istim ponašanjem krše dvije različite statutarne odredbe jeste pravno pitanje.¹⁴³² U predmetu *Čelebići*, Žalbeno vijeće je formulisalo dvostruki test koji treba koristiti kad su u pitanju

¹⁴²⁸ Žalbena rasprava, T. 265. Kordić se pozvao na Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 230-233.

¹⁴²⁹ Žalbena rasprava, T. 447, 504.

¹⁴³⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 6.

¹⁴³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 7.

¹⁴³² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 174.

kumulativne osuđujuće presude i koji se dosljedno primjenjuje na ovom Međunarodnom sudu¹⁴³³ i Međunarodnom krivičnom sudu za Ruandu.¹⁴³⁴ Vijeće je zaključilo sljedeće:

razlozi pravičnosti prema optuženom i princip da samo različita krivična djela opravdavaju višestruke osude nameću zaključak da su višestruke krivične osude po različitim odredbama za isto ponašanje dopustive samo ako svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži. Element je materijalno različit od drugih ako se za njega traži dokaz činjenice koji se ne traži za te druge elemente.

Ako ovaj test nije zadovoljen, vijeće mora odlučiti za koje će krivično djelo optuženog proglasiti krivim. Pri donošenju te odluke valja se rukovoditi principom da osudu treba izreći po užoj od dvije odredbe. Tako, ako neki skup činjenica sankcionišu dvije odredbe, od kojih jedna sadrži dodatni element koji je materijalno različit, osudu treba izreći samo po toj drugoj odredbi.¹⁴³⁵

1033. Prilikom primjene testa iz predmeta *Čelebići* treba razmotriti pravne elemente svakog krivičnog djela, a ne radnje ili propuste kojima je to djelo ostvareno. Treba ispitati šta se za svako pojedino krivično djelo zahtijeva u pravnom smislu. Žalbeno vijeće će dopustiti višestruke osuđujuće presude za istu radnju ili propust ako se tom radnjom ili propustom očigledno krši više odredaba Statuta, pri čemu svaka ta odredba sadrži materijalno različit element koji druge odredbe ne sadrže, a koji zahtijeva da se dokaže neka činjenica čije dokazivanje te druge odredbe Statuta ne zahtijevaju.¹⁴³⁶ Test za kumulativne osuđujuće presude služi dvjema svrhama: da se osigura da optuženi bude osuđen samo za zasebna krivična djela i, istovremeno, da se osigura da te osuđujuće presude u potpunosti odraze njegovu krivičnu odgovornost.

1034. Žalbeno vijeće će se sada posvetiti pitanju da li su kumulativne osuđujuće presude u vezi s konkretnim krivičnim djelima o kojima se rješava u ovom predmetu dopustive kada se primijeni gorepomenuti test.

1. Mjerodavno pravo u vezi s kumulativnim osuđujućim presudama po članovima 2, 3 i 5

1035. U vezi s kumulativnim osuđujućim presudama po članu 2 (teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949.) i članu 3 (kršenja zakona i običaja ratovanja) Statuta, Žalbeno vijeće je konkretno smatralo da hotimično lišavanje života iz člana 2(a) Statuta sadrži materijalno različit element koji ne postoji u krivičnom djelu ubistva iz člana 3 Statuta,¹⁴³⁷ to jest uslov da žrtva mora biti zaštićena osoba, što je element koji zahtijeva dokaz činjenice koju ne zahtijevaju elementi ubistva iz člana 3. Definicija

¹⁴³³ Vidi, na primjer, Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 82; Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 387-388; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 176.

¹⁴³⁴ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 358-370. U predmetu *Musema*, Žalbeno vijeće je smatralo da osuđujuće presude za genocid po članu 2 Statuta i za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti po članu 3 Statuta, koje su zasnovane na istom skupu činjenica, jesu dopustive po testu iz predmeta *Čelebići*. *Ibid.*, par. 369-370.

¹⁴³⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412-3.

¹⁴³⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 173. Pitanje da li se istim ponašanjem krše dvije zasebne statutarne odredbe jeste pravno pitanje, *ibid.*, par 174.

¹⁴³⁷ Član 3 Statuta inkorporira zajednički član 3(1)(a) Ženevskih konvencija, kojim se zabranjuje "svaki oblik ubistva".

zaštićene osobe obuhvata i ide i dalje od definicije osobe koja nije aktivni učesnik u neprijateljstvima, što je definicija iz Ženevskih konvencija.¹⁴³⁸ Budući da ubistvo po članu 3 Statuta ne sadrži nikakav dodatni element u odnosu na elemente hotimičnog lišavanja života po članu 2, potrebno je primijeniti drugi dio testa iz predmeta *Čelebići*, to jest potvrditi osuđujuću presudu po užoj odredbi. S obzirom na to da hotimično lišavanje života po članu 2 sadrži dodatni element, to je uža odredba. Stoga se osuđujuća presuda po članu 2 mora potvrditi, a osuđujuća presuda po članu 3 odbaciti kao nedopustivo kumulativna.¹⁴³⁹

1036. Nasuprot tome, Žalbeno vijeće je potvrdilo da su za isto ponašanje dopustive osuđujuće presude i po članu 3 (kršenja zakona i običaja ratovanja) i po članu 5 (zločini protiv čovječnosti) Statuta.¹⁴⁴⁰ Primjenjujući test iz predmeta *Čelebići*, Žalbeno vijeće je u svojim narednim presudama dosljedno smatralo da se zločini protiv čovječnosti razlikuju od kršenja zakona i običaja ratovanja po tome što svako od tih djela sadrži neki element koje ne sadrži ono drugo krivično djelo:¹⁴⁴¹

Član 3 zahtijeva blisku vezu između djela optuženog i oružanog sukoba; taj element se ne zahtijeva članom 5. Na drugoj strani, član 5 zahtijeva dokaz da je djelo počinjeno kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada na civilno stanovništvo, što je element koji se ne zahtijeva članom 3. Tako svaki član sadrži element obaveze dokazivanja neke činjenice koji drugi član ne sadrži. Stoga su kumulativne osuđujuće presude i prema članu 3 i prema članu 5 dopustive.¹⁴⁴²

Dakle, u sudskoj praksi je ustaljeno da su kumulativne osuđujuće presude po članovima 3 i 5 dopustive.¹⁴⁴³

1037. Ako se primijeni gore opisana logika, onda su dopustive i kumulativne osuđujuće presude po članovima 2 i 5. Dok član 5 zahtijeva dokaz da je djelo izvršeno kao dio rasprostranjenog ili sistematskog napada usmjerenog protiv civilnog stanovništva, član 2 zahtijeva dokaz o vezi između djela optuženog i postojanja međunarodnog oružanog sukoba, kao i to da žrtve imaju status zaštićenih osoba po Ženevskim konvencijama. Stoga su kumulativne osuđujuće presude za nečovječno postupanje (po članu 2(b) Statuta) i druga nehumana djela (po članu 5(i) Statuta) dopustive, kao što su dopustive i kumulativne osuđujuće presude za protipravno zatočenje civila (po članu 2(g) Statuta) i zatvaranje (po članu 5(e) Statuta).

¹⁴³⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 422-423.

¹⁴³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 423.

¹⁴⁴⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 176; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 387; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

¹⁴⁴¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 388; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 176.

¹⁴⁴² Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

¹⁴⁴³ Vidi, npr., Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 145.

1038. Pitanje da li su osuđujuće presude za ubistvo (po članu 3 odnosno članu 5(a) Statuta) i za hotimično lišavanje života (član 2(a) Statuta) dopustive razmatralo je i Pretresno vijeće u ovom predmetu. Ono je konstatovalo da svako krivično djelo po članovima 2 i 5 sadrži jedan dodatni element koji se za djelo iz drugog člana ne traži (tako da su kumulativne osuđujuće presude dopustive) a da krivično djelo iz člana 3 ne sadrži takav dodatni element, te je, shodno tome, to djelo supsumirano.¹⁴⁴⁴ Žalbena vijeće se slaže s tim da, iako su kumulativne osuđujuće presude po članovima 3 i 5 dopustive,¹⁴⁴⁵ u okolnostima u kojima bi takve osuđujuće presude dovele do nedopustive kumulacije osuđujućih presuda u odnosu na član 2, krivično djelo iz člana 3 mora da otpadne.

2. Mjerodavno pravo za osuđujuće presude u okviru člana 5

1039. Ranije, u predmetima *Krnojelac*, *Vasiljević* i *Krstić*, zastupan je stav da su osuđujuće presude po članu 5 Statuta za progone kao zločin protiv čovječnosti i istovremeno za druga krivična djela iz tog člana nedopustivo kumulativne. U predmetima *Vasiljević* i *Krstić*, Žalbena vijeće je navelo da se žalioću ne mogu izreći osuđujuće presude i za ubistvo i za progone po članu 5(a) i (h) Statuta na osnovu istih djela.¹⁴⁴⁶ Navedeno je obrazloženje da u slučajevima u kojima je optužba za progone zasnovana na ubistvu i kao takva dokazana, tužilac ne mora da dokazuje dodatnu činjenicu da bi osigurao osuđujuću presudu za ubistvo jer je to krivično djelo obuhvaćeno krivičnim djelom progona, za koje se zahtijeva dokaz materijalno različitog elementa diskriminacijske namjere prilikom izvršenja tog djela.¹⁴⁴⁷ Slično tome, Žalbena vijeće je u tim predmetima, kao i u predmetu *Krnojelac*, smatralo da su osuđujuće presude za progon po članu 5(h) i za druga nehumana djela po članu 5(i) na osnovu istog ponašanja nedopustivo kumulativne “jer nehumana djela kao krivično djelo progona obuhvataju nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti”.¹⁴⁴⁸

1040. Žalbena vijeće smatra da postoje jaki razlozi za odstupanje od ove prakse¹⁴⁴⁹ jer je ona primjer nepravilne primjene testa iz predmeta *Čelebići* na osuđujuće presude u okviru člana 5. Navedeni predmeti su u direktnoj suprotnosti s rezonovanjem Žalbenog vijeća i njegovom pravilnom primjenom testa u predmetima *Jelisić*, *Kupreškić*, *Kunarac* i *Musema*. Kao što je navedeno gore u tekstu, Žalbena vijeće je u predmetu *Čelebići* izričito odbacilo pristup kojim se dopustivost kumulativnih osuđujućih presuda za isto ponašanje utvrđuje na osnovu stvarnog ponašanja optuženog. Ono što treba učiniti jeste ispitati, u pravnom smislu, elemente svakog krivičnog djela iz Statuta koje se odnosi na ponašanje za

¹⁴⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 820.

¹⁴⁴⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 82.

¹⁴⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 146; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 231.

¹⁴⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 231-232.

¹⁴⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 188; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 146; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 231.

¹⁴⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 107, 109.

koje je optuženi osuđen. Mora se razmotriti da li svako krivično djelo za koje se tereti sadrži materijalno različit element koje drugo djelo ne sadrži; to jest, da li svako krivično djelo sadrži neki element koji zahtijeva dokaz činjenice koju za drugo djelo nije potrebno dokazati.

1041. Prvi par kumulativnih osuđujućih presuda u okviru člana 5 koji treba riješiti u ovom predmetu jeste progon kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta i ubistvo kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta. Žalbeno vijeće konstatuje da definicija progona sadrži materijalno različite elemente kojih nema u definiciji ubistva iz člana 5 Statuta: zahtjev da se dokaže da je nekom radnjom ili propustom faktički izvršena diskriminacija *i* da se dokaže da su ta radnja ili propust izvršeni s posebnom namjerom da se diskriminiše. Za razliku od toga, za ubistvo se zahtijeva dokaz da je optuženi prouzrokovao smrt jedne ili više osoba, bez obzira na to da li je radnjom ili propustom koji su prouzrokovali smrt izvršena faktička diskriminacija ili su ta radnja ili propust izvršeni s posebnom namjerom diskriminacije, što se ne zahtijeva za progon. Stoga su kumulativne osuđujuće presude na osnovu istih radnji po članu 5 Statuta dopustive u vezi s tim krivičnim djelima.

1042. Drugi par kumulativnih osuđujućih presuda u okviru člana 5 koji treba riješiti u ovom predmetu jesu progon i druga nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta. Žalbeno vijeće konstatuje da definicija progona sadrži materijalno različite elemente kojih nema u definiciji drugih nehumanih djela iz člana 5 Statuta: zahtjev da se dokaže da je nekom radnjom ili propustom faktički izvršena diskriminacija *i* da se dokaže da su ta radnja ili propust izvršeni s posebnom namjerom da se diskriminiše. Za druga nehumana djela, za razliku od toga, zahtijeva se dokaz da je optuženi prouzrokovao teške tjelesne ili duševne povrede žrtvi ili žrtvama, bez obzira na to da li je radnjom ili propustom koji su prouzrokovali povrede izvršena faktička diskriminacija ili su ta radnja ili propust izvršeni s posebnom namjerom diskriminacije, što se ne zahtijeva za progone. Stoga su kumulativne osuđujuće presude na osnovu istih radnji po članu 5 Statuta dopustive u vezi s tim krivičnim djelima.

1043. Konačno, treći par kumulativnih osuđujućih presuda u okviru člana 5 koji treba riješiti u ovom predmetu jesu progoni i zatvaranje kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(e) Statuta. Žalbeno vijeće konstatuje da definicija progona sadrži materijalno različite elemente kojih nema u definiciji zatvaranja iz člana 5 Statuta: zahtjev da se dokaže da je nekom radnjom ili propustom faktički izvršena diskriminacija *i* da se dokaže da su ta radnja ili propust izvršeni s posebnom namjerom da se diskriminiše. S druge strane, za krivično djelo zatvaranja zahtijeva se dokaz da je osoba lišena slobode bez redovnog sudskog postupka, bez obzira na to da li je lišavanjem slobode izvršena faktička diskriminacija ili je zatvaranje izvršeno s posebnom namjerom diskriminacije, što se ne zahtijeva za progone. Stoga su kumulativne osuđujuće presude na osnovu istih radnji po članu 5 Statuta dopustive u vezi s tim krivičnim djelima.

B. Kumulativne osuđujuće presude u ovom predmetu

1044. Žalbeno vijeće će sada ustaljenu sudsku praksu u vezi s kumulativnim osuđujućim presudama primijeniti na osuđujuće presude koje treba riješiti u ovom predmetu. Na osnovu gornje analize, Žalbeno vijeće odbija Kordićev argument iznesen na žalbenoj raspravi da je osuđujuća presuda koja mu je izrečena po članu 5 Statuta za progone (tačka 1) nedopustivo kumulativna s osuđujućim presudama koje su mu po članu 5 izrečene za ubistvo (tačka 7), druga nehumana djela (tačka 10) i zatvaranje (tačka 21). Isto tako, Žalbeno vijeće konstatuje da osuđujuće presude koje su izrečene Čerkezu po članu 5 Statuta za progone (tačka 2) i zatvaranje (tačka 29) nisu nedopustivo kumulativne.

X. NAVODNE GREŠKE U ODMJERAVANJU KAZNI

A. Kordić

1. Kordićeva šesta žalbena osnova

1045. Pretresno vijeće je osudilo Kordića po 12 tačaka Optužnice i izreklo mu jedinstvenu kaznu od 25 godina zatvora.

(a) Argumenti strana

1046. Kordić tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku zato što nije uzelo u obzir njegove značajne dokaze o olakšavajućim faktorima, te da ne bi trebao da bude kažnjen s više od četiri godine zatvora.¹⁴⁵⁰ On tvrdi da je Pretresno vijeće trebalo da uzme u obzir (i) da je on počeo da se bavi politikom zbog toga što su ga brinuli postupci JNA i bosanskih Srba 1991. i 1992. godine; (ii) da mu je prevashodna pobuda bila da pomogne svojoj zajednici; (iii) njegov dobar karakter od prije rata i ugled koji je imao za vrijeme i poslije rata; (iv) činjenicu da nije imao predrasuda prema građanima drugih nacionalnosti;¹⁴⁵¹ (v) činjenicu da je dobrovoljno napustio svoju političku funkciju kada je protiv njega podignuta optužnica i da se dobrovoljno predao usprkos tome što je hranilac svoje uže porodice; (vii) njegovo primjerno ponašanje za vrijeme pritvora;¹⁴⁵² i (viii) da je bio i jeste vrlo pobožan¹⁴⁵³ porodičan čovjek.¹⁴⁵⁴

1047. Tužilac odgovara da Kordić nije pokazao kako je propust Pretresnog vijeća da uzme u obzir okolnosti koje on navodi doveo do očiglednije greške u njemu odmjerenoj kazni.¹⁴⁵⁵ Tužilac tvrdi da je Kordićeva prevashodna politička motivacija nevažna kad se posmatra nasuprot izuzetne težine krivičnih djela za koja je okrivljen,¹⁴⁵⁶ te da je Pretresno vijeće imalo pravo da po svom nahođenju prida mali ili nikakav značaj njegovom karakteru i ugledu, s obzirom na težinu njegovog ponašanja.¹⁴⁵⁷ Tužilac takođe ne vidi smisao Kordićeve tvrdnje da nije imao predrasuda prema građanima drugih nacionalnosti s obzirom na to da je osuđen za progone i da je jasno da su na meti drugih zločina za koje je osuđen bili bosanski Muslimani.¹⁴⁵⁸

¹⁴⁵⁰ Kordićeve izmijenjene i dopunjene osnove za žalbu, str. 10, par. 2; Kordićev žalbeni podnesak, str. 128.

¹⁴⁵¹ Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 128; Žalbena rasprava, T. 323-330.

¹⁴⁵² Kordićev žalbeni podnesak, sv. I, str. 128.

¹⁴⁵³ Žalbena rasprava, T. 323, 329.

¹⁴⁵⁴ Žalbena rasprava, T. 321-22.

¹⁴⁵⁵ Replika tužilaštva, par. 7.5.

¹⁴⁵⁶ Replika tužilaštva, par. 7.8.

¹⁴⁵⁷ Replika tužilaštva, par. 7.13.

¹⁴⁵⁸ Replika tužilaštva, par. 7.16.

(b) Diskusija(i) Osuđujuće presude izrečene Kordiću

1048. Pretresno vijeće je osudilo Kordića shodno članu 7(1) Statuta po tačkama 1 (progoni), 3 (protivpravni napad na civile), 4 (protivpravni napad na civilne objekte), 7 (ubistvo), 8 (hotimično lišavanje života), 10 (nehumana djela), 12 (nečovječno postupanje), 21 (zatvaranje), 22 (protivpravno zatočavanje civila), 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom), 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine) i 43 (uništavanje ili namjerno nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju). Prilikom odmjeravanja kazne, Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Dario Kordić nije iznio da postoje olakšavajuće okolnosti za ta krivična djela; i one doista ne postoje. Pretresno vijeće smatra da ukupni kriminalitet optuženog najbolje odražava jedinstvena kazna. Dario Kordić se osuđuje na dvadeset pet godina zatvora.

1049. Žalbeno vijeće je pažljivo preispitalo zaključke Pretresnog vijeća te prihvatilo nekoliko Kordićevih žalbenih osnova i ukinulo neke osuđujuće presude koje su mu izrečene. Međutim, Žalbeno vijeće ga je proglasilo krivim shodno članu 7(1) Statuta po više tačaka Optužnice.¹⁴⁵⁹

(ii) Navodna greška Pretresnog vijeća u primjeni svojih diskrecionih ovlašćenja prilikom odmjeravanja kazne

1050. Prilikom odmjeravanja kazne koju će izreći Kordiću, Pretresno vijeće je, pored ostalog, uzelo u obzir navode iz Kordićevog Završnog podneska

da je on porodičan čovjek koji ranije nije bio kažnjavan, da se dobrovoljno predao Međunarodnom sudu i da je njegovo ponašanje u Pritvorskoj jedinici Ujedinjenih nacija ocijenjeno odličnim.¹⁴⁶⁰

1051. Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije izričito raspravljalo o Kordićevim navodima u vezi s njegovim pobudama da se politički angažuje, njegovom dobrom karakteru prije rata i ugledu za vrijeme i poslije rata. Prema Statutu i Pravilniku Međunarodnog suda, svako pretresno vijeće je dužno uzeti u obzir sve eventualne olakšavajuće okolnosti.¹⁴⁶¹ Žalbeno vijeće, međutim, nije uvjereno da je Pretresno vijeće napravilo uočljivu grešku time što nije izričito pomenulo gorenavedene faktore. To što je Pretresno vijeće uzelo u obzir da je Kordić porodičan čovjek povezano je s njegovim navodno dobrim karakterom prije rata, međutim Kordić nije pokazao da njegove pobude da se politički angažuje zavređuju da se smatraju olakšavajućim faktorima s obzirom na težinu krivičnih djela za koja ga je Pretresno vijeće proglasilo krivim.

¹⁴⁵⁹ Vidi Dispozitiv *infra*.

¹⁴⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 845.

¹⁴⁶¹ Uporedi član 24(2) Statuta i pravilo 101(B)(ii) Pravilnika.

1052. Isto tako, osuđujuće presude koje je izreklo Pretresno vijeće i težina krivičnih djela pokazuju da Pretresno vijeće nije napravilo grešku time što nije pomenulo Kordićev navodni ugled za vrijeme rata i poslije njega. Isto vrijedi i za Kordićevu tvrdnju da nije gajio predrasude prema građanima drugih nacionalnosti: budući da ga je Pretresno vijeće ispravno osudilo za progone i druge zločine izvršene nad bosanskim Muslimanima, Žalbeno vijeće se slaže s procjenom Pretresnog vijeća da uopšte ne razmatra tvrdnje koje su očito bez ikakve osnove.

1053. Pretresno vijeće je uzelo u obzir Kordićevu dobrovoljnu predaju i njegovo ponašanje u Pritvorskoj jedinici Ujedinjenih nacija. Praksa Međunarodnog suda pokazuje da se oba ta faktora moraju uzeti u obzir kao faktori za ublažavanje kazne.¹⁴⁶² Moramo, međutim, podsjetiti na to da je značaj koji će se pridati svakoj olakšavajućoj okolnosti stvar slobodnog nahoda Pretresnog vijeća. Žalbeno vijeće ne vidi da je Pretresno vijeće napravilo vidljivu grešku time što je konstatovalo da, u svjetlu težine zločina i Kordićevog položaja kao političkog rukovodioca, njegova dobrovoljna predaja i njegovo dobro vladanje u pritvoru ne iziskuju ublažavanje kazne.

1054. Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije izričito pomenulo činjenicu da je Kordić dobrovoljno napustio svoju političku funkciju kad je protiv njega podignuta optužnica. Žalbeno vijeće je, međutim, uvjeren da je Pretresno vijeće implicitno uzelo u obzir te činjenične okolnosti Kordićevog ponašanja poslije zločina kad je navelo “da se dobrovoljno predao Međunarodnom sudu”.¹⁴⁶³

1055. U vezi s pitanjem da li osuđujuće presude koje su izrečene Kordiću obuhvataju prisilno premještanje i/ili protjerivanje civila, bosanskih Muslimana, Žalbeno vijeće primjenjuje istu logiku, *mutatis mutandis*, koja je primijenjena u vezi s osuđujućim presudama koje su izrečene Čerkezu.

(c) Zaključci

1056. Kordićeva šesta žalbena osnova se odbija. Unatoč tome, Žalbeno vijeće mora kasnije da razmotri da li djelimično prihvatanje nekih njegovih žalbenih osnova iziskuje umanjeње kazne.

2. Četvrta žalbena osnova tužioca

1057. Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni svojih diskrecionih ovlašćenja prilikom odmjeravanja kazne zato što je Kordiću izreklo kaznu koja ne odražava prirodenu težinu njegovog

¹⁴⁶² U vezi s dobrovoljnom predajom, uporedi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 701 (i dalje reference); u vezi s vladanjem u pritvoru, uporedi *ibid.*, par. 696 (i dalje reference).

¹⁴⁶³ Prvostepena presuda, par. 845.

kažnjivog ponašanja.¹⁴⁶⁴ Kordić odgovara da tužilac nije pokazao na koji je način Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoja diskreciona ovlaštenja prilikom odmjeravanja kazne.¹⁴⁶⁵

(a) Argumenti strana

1058. Tužilac tvrdi da je kazna od 25 godina zatvora očigledno neprimjerena s obzirom na (i) golemost, opseg - geografski i vremenski - i krajnje tešku prirodu krivičnih djela,¹⁴⁶⁶ činjenicu da su izvršeni napadi na bespomoćne civile;¹⁴⁶⁷ (ii) Kordićev položaj, te nadležnosti i dužnosti koje je imao kao najviši politički rukovodilac bosanskih Hrvata u centralnoj Bosni u to vrijeme;¹⁴⁶⁸ i (iii) kaznu od 45 godina zatvora koju je Međunarodni sud izrekao Blaškiću za, u osnovi, slično ponašanje.¹⁴⁶⁹ Žalbeno vijeće u ovom kontekstu mora da primijeti da je ova tvrdnja iznesena prije nego što je ono izreklo svoju presudu u predmetu koji se pominje.

1059. Kordić odgovara da tužilac nije istakao nijednu činjenicu koja bi mogla navesti na zaključak da je Pretresno vijeće napravilo primjetnu grešku u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja.¹⁴⁷⁰ On tvrdi i da tužilac pokušava da “na mala vrata ponovo uvede pitanje 'odgovornosti nadređenog' iz člana 7(3)” zato što je tužilac odlučio da neće uložiti izričitu žalbu na to što je Kordić oslobođen optužbi po članu 7(3) Statuta.¹⁴⁷¹

1060. Tužilac odgovara da Kordić napada zaključke Pretresnog vijeća o činjenicama pod izgovorom da odgovara na argumente tužioca da Pretresno vijeće nije pridalo dovoljnu težinu Kordićevom položaju, nadležnostima i dužnostima, te traži da Žalbeno vijeće te njegove napade onemogući.¹⁴⁷²

(b) Navodna greška zbog očigledno neprimjerene kazne

1061. Član 24(2) Statuta zahtijeva da pretresna vijeća kod odmjeravanja kazne uzmu u obzir, pored ostalog, težinu krivičnog djela. Žalbeno vijeće se slaže sa zaključkom iz predmeta *Kupreškić i drugi* da

kazne koje valja izreći moraju odražavati inherentnu težinu kriminalnog ponašanja optuženih. Utvrđivanje težine zločina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i oblika i stepena sudjelovanja optuženih u zločinu.¹⁴⁷³

¹⁴⁶⁴ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 4.1-4.3.

¹⁴⁶⁵ Kordićev odgovor, str. 45.

¹⁴⁶⁶ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 4.9-4.34; Replika tužilaštva, par. 4.76, 6.1.

¹⁴⁶⁷ Žalbena rasprava, T. 579-80.

¹⁴⁶⁸ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 4.35-4.63; Žalbena rasprava, T. 580-84.

¹⁴⁶⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 4.64-4.75; Žalbena rasprava, T. 584-85.

¹⁴⁷⁰ Kordićev odgovor, str. 21-24.

¹⁴⁷¹ Kordićev odgovor, str. 40-43.

¹⁴⁷² Replika tužilaštva, par. 3.2, 3.28-34.

¹⁴⁷³ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 852.

1062. Žalbeno vijeće će sada razmotriti tvrdnju tužioca da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja za odmjeravanje kazne time što je izreklo kaznu koja ne odražava težinu Kordićevog kažnjivog ponašanja.

1063. Na samom početku je važno primijetiti da tužilac nije iznio argument da je Pretresno vijeće pogriješilo zato što nije uzelo u obzir faktore koji bi zahtijevali dužu kaznu. Umjesto toga, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće, na osnovu svojih zaključaka o činjenicama, pogriješilo u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja i izreklo očigledno neprimjerenu kaznu. Stoga Žalbeno vijeće mora da utvrdi da li je Pretresno vijeće pogriješilo zato što nije pridalo primjeren značaj težini zločina. Žalbeno vijeće će pritom uzeti u obzir argumente koje je Kordić ponudio u odgovor samo u onoj mjeri u kojoj oni ne prelaze primjereni obim odgovora. Njegova argumentacija biće zanemarena u onom dijelu gdje se čini da on na nelegitiman način napada zaključke Pretresnog vijeća o činjenicama u ovom kontekstu.¹⁴⁷⁴

1064. Općenito uzevši, pozivanje na kazne odmjerene u drugim presudama, posebno onima po kojima je žalbeni postupak još uvijek u toku, ima ograničenu težinu. Međutim, pregled predmeta koji su vođeni pred Međunarodnim sudom, a u kojima je žalbeni postupak završen ili žalba na presudu Pretresnog vijeća nije ni uložena, pokazuje da kazna koja je izrečena Kordiću nije nesrazmjerna. Žalbeno vijeće podsjeća na svoj zaključak iz predmeta *Jelisić*, da

kazna ne bi trebala biti hirovita ili pretjerana, te da se u načelu ona može protumačiti kao hirovita ili pretjerana ukoliko prevazilazi razumne omjere kazni izrečenih u sličnim okolnostima za ista krivična djela. Tamo gdje postoji takav nesrazmjer, Žalbeno vijeće bi moglo doći do zaključka da nisu uzeti u obzir standardni kriteriji po kojima bi se trebala odmjeravati kazna, kao što je to propisano Statutom i regulisano Pravilnikom.¹⁴⁷⁵

1065. Žalbeno vijeće smatra da Pretresno vijeće nije prekoračilo svoje ovlasti time što je izreklo kaznu od 25 godina zatvora. Tužilac nije pokazao da je Pretresno vijeće izreklo kaznu koja ne odražava težinu Kordićevog ponašanja. Tužilac, dakle, nije pokazao da je ta kazna očigledno neprimjerena.

(c) Zaključak

1066. Četvrta žalbena osnova tužioca se odbija.

¹⁴⁷⁴ Uporedi, na primjer, Kordićevu tvrdnju da je "Pretresno vijeće [...] u svojoj Presudi prekoračilo svoje ovlasti da bi konstruisalo teoriju o Kordićevoj odgovornosti po članu 7(1), oslonivši se prevashodno na nategnute špekulacije svjedoka iz Britanskog bataljona i PMEZ-a, te na potpuno nepotkrijepljene dokaze iz druge ruke jednog osuđenog ubice i osvjedočenog lažova", Kordićev odgovor, str. 40.

¹⁴⁷⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 96.

3. Primjerena kazna za Kordića

1067. Žalbeno vijeće je djelimično dopustilo neke osnove za žalbu - međutim, nijednu osnovu koja se odnosi na tačke Optužnice u cjelini, nego samo one koje su ograničene na izvjesne lokacije - i istovremeno odbacilo četvrtu osnovu za žalbu optužbe. Međutim, Žalbeno vijeće smatra da oni osnovi za žalbu koji su djelimično usvojeni ne opravdavaju preinačenje Kordićeve kazne. Slika kažnjivog ponašanja nije izmijenjena u tako značajnoj mjeri da bi intervencija Žalbenog vijeća bila opravdana ili potrebna. Činjenica da je Žalbeno vijeće uzelo u obzir da su zaključci Pretresnog vijeća o zatočenju civila, bosanskih Muslimana, u junu 1993. u Novom Travniku i u periodu od jula do septembra 1993. u Kreševu, za koje se nije teretilo u Optužnici, možda imali uticaja na kaznu koju je izreklo Pretresno vijeće, ne mijenja ovaj zaključak.¹⁴⁷⁶

D. Čerkez

1. Čerkez i peta žalbena osnova tužioca

1068. Pretresno vijeće je osudilo Čerkeza po 15 tačaka Optužnice i izreklo mu jedinstvenu kaznu od 15 godina zatvora.

1069. Pretresno vijeće je Čerkeza osudilo shodno članovima 7(1) i (3) Statuta po tačkama 2 (progoni), 5 (protivpravni napad na civile), 6 (protivpravni napad na civilne objekte), 14 (ubistvo), 15 (hotimično lišavanje života), 17 (nehumana djela), 19 (nečovječno postupanje), 29 (zatvaranje), 30 (protivpravno zatočavanje civila), 31 (nečovječno postupanje), 33 (uzimanje civila za taoce), 35 (nečovječno postupanje), 41 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom), 42 (pljačkanje javne ili privatne imovine) i 44 (uništavanje ili namjerno nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju).

1070. Žalbeno vijeće je poništilo mnoge zaključke Pretresnog vijeća i prihvatilo nekoliko Čerkezovih žalbenih osnova, te ukinulo većinu osuđujućih presuda koje su mu izrečene. Međutim, Žalbeno vijeće ga je proglasilo krivim shodno članu 7(1) Statuta po tačkama 1 (progoni), 29 (zatvaranje) i 30 (protivpravno zatočenje civila) u vezi s kinom u Vitezu i zgradom SDK.

1071. Stoga, Žalbeno vijeće ne mora da raspravlja o argumentima strana kojima traže povećanje (tužilac) ili smanjenje (Čerkez) kazne, a posebno o tome da li je Pretresno vijeće napravilo primjetnu grešku prilikom odmjeravanja kazne; umjesto toga, Žalbeno vijeće će samo utvrditi primjerenu kaznu za potvrđene osuđujuće presude.

¹⁴⁷⁶ Vidi Poglavlje VIII.

2. Primjerena kazna za Čerkeza

1072. Žalbeno vijeće je pozvano da odmjeri kaznu *de novo*.¹⁴⁷⁷ Stoga, umjesto da poništi odluku o kazni Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće donosi svoju odluku s obrazloženjem, na osnovu vlastitih zaključaka, budući da Žalbeno vijeće može da izvrši tu funkciju bez vraćanja predmeta Pretresnom vijeću na razmatranje.¹⁴⁷⁸

(a) Mjerodavne svrhe kažnjavanja

1073. Relevantne odredbe o postupku odmjeravanja kazne pred Međunarodnim sudom jesu članovi 23 i 24 Statuta te pravila od 100 do 106 Pravilnika. Prilikom odmjeravanja kazni, Žalbeno vijeće je dosljedno zastupalo stav da se na umu moraju imati sljedeće svrhe kažnjavanja: (i) individualno i opšte odvraćanje u odnosu na optuženog i, posebno, na zapovjednike u sličnim situacijama ubuduće, (ii) individualna i opšta pozitivna prevencija čiji je cilj da se utiče na svijest optuženog, žrtava, njihovih srodnika, svjedoka i javnosti o pravnom poretku kako bi se oni uvjerali da se pravni sistem ostvaruje i provodi, (iii) retribucija, (iv) javna osuda i stigmatizacija od strane međunarodne zajednice i (v) rehabilitacija.¹⁴⁷⁹

1074. U vezi s retribucijom i odvraćanjem, Žalbeno vijeće je u predmetu *Čelebići* izjavilo sljedeće:

Žalbeno vijeće (i pretresna vijeća kako MKSJ-a tako i MKSR-a) dosljedno su isticali da su dvije glavne svrhe izricanja kazni za te zločine odvraćanje i retribucija.¹⁴⁸⁰

(i) Retribucija

1075. Važno je navesti da retribuciju ne treba pogrešno shvatiti kao izraz želje za osvetom ili odmazdom.¹⁴⁸¹ Umjesto toga, retribuciju treba smatrati

objektivnim, obrazloženim i odmjerenim utvrđivanjem primjerene kazne koja na odgovarajući način odražava [...] krivicu počinioca, pri čemu se u obzir uzimaju svjesno preuzimanje rizika od strane počinioca, šteta koju je time nanio, te normativni karakter ponašanja počinioca. Štaviše, za razliku od osvete, retribucija u sebi sadrži načelo suzdržanosti; retribucija zahtijeva izricanje pravedne i primjerene kazne i ništa više od toga.¹⁴⁸²

Stoga, retribuciju treba shvatiti u modernijem smislu kao “zasluženu kaznu”, kao što je već navedeno u predmetu *Erdemović*:

¹⁴⁷⁷ Uporedi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 726 (s daljim referencama).

¹⁴⁷⁸ Uporedi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 726 (s daljim referencama).

¹⁴⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 678 (s daljim referencama).

¹⁴⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806 (fusnote izostavljene).

¹⁴⁸¹ Uporedi Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 185.

¹⁴⁸² *R. v. M. (C.A.)* [1996] 1 S.C.R. 500, par. 80 (naglasak u originalu).

Pretno vijeće takođe usvaja retribuciju ili “zasluženu kaznu” kao legitimnu osnovu prilikom odmjeravanja kazne za zločine protiv čovječnosti, pri čemu kazna mora biti proporcionalna težini zločina i krivici optuženog.¹⁴⁸³

(ii) Odvraćanje

1076. I individualno i opšte odvrćanje jesu važni ciljevi kažnjavanja.

1077. Individualno odvrćanje se zasniva na učinku koji kazna ima na optuženog i ta kazna bi trebala da bude primjerena da bi ga obeshrabrila od ponovnog vršenja krivičnih djela nakon što odsluži kaznu i bude pušten na slobodu.

1078. Opšte odvrćanje se, međutim, odnosi na učinak kazne u smislu odvrćanja drugih potencijalnih počinitelja od činjenja istih ili sličnih krivičnih djela. U kontekstu borbe protiv krivičnih djela koja su zabranjena po međunarodnom pravu, odvrćanje se odnosi na nastojanje da se integrišu ili reintegrišu one osobe koje za sebe smatraju da su izvan dohvata međunarodnog krivičnog prava. Takve osobe se moraju upozoriti da moraju poštovati temeljne globalne norme materijalnog krivičnog prava ili se suočiti ne samo s krivičnim gonjenjem, nego i sa sankcijama koje im nametnu međunarodni sudovi. Ovaj pristup opštem odvrćanju u modernom krivičnom pravu se preciznije opisuje kao odvrćanje koje ima za cilj reintegraciju potencijalnih počinitelja u globalno društvo.

Važno je napomenuti, međutim, da se tom faktoru kažnjavanja ne smije pridati “prevelika važnost” prilikom odmjeravanja kazne.¹⁴⁸⁴

(iii) Rehabilitacija

1079. Rehabilitacija kao svrha kažnjavanja ima za cilj reintegraciju počinioca u društvo. Žalbena vijeća podsjećaju na svoju konstataciju u predmetu *Čelebići*:

Iako i nacionalna pravosuđa i izvjesni međunarodni i regionalni pravni instrumenti o ljudskim pravima predviđaju da sudovi pri odmjeravanju kazni moraju da vode računa prvenstveno o rehabilitaciji, to ne može da igra *dominantnu ulogu* u procesu odlučivanja pretresnih vijeća Međunarodnog suda.¹⁴⁸⁵

U svjetlu težine mnogih zločina iz nadležnosti Međunarodnog suda, značaj koji se pridaje rehabilitaciji u nekim slučajevima može da bude ograničen.¹⁴⁸⁶ To je u skladu s ustaljenom praksom Međunarodnog suda prema kojoj najvažniji faktor u odmjeravanju kazne jeste težina zločina. Kad bi se razlozima

¹⁴⁸³ Presuda o kazni u predmetu *Erdemović* iz 1996. godine, par. 65.

¹⁴⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 801.

¹⁴⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806 (naglasak u originalu; fusnota izostavljena), gdje se upućuje na član 10(3) Međunarodnog pakta; *Opšti komentar* 21/44 U.N.GAOR, Odbor za ljudska prava, 47. sjednica, par. 10, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.3(1992); član 5(6) Američke konvencije.

¹⁴⁸⁶ Uporedi Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 782.

rehabilitacije pridao neprimjeren značaj u procesu odmjerenja kazne, time bi se narušilo načelo proporcionalnosti i ugrozilo ispunjenje ostalih svrha kažnjavanja.

(iv) Individualna i opšta pozitivna prevencija

1080. Jedna od najvažnijih svrha kazni koje izriče Međunarodni sud jeste da se savršeno jasno stavi do znanja da se sistem međunarodnog prava primjenjuje i provodi. Ova svrha kažnjavanja odnosi se na vaspitnu funkciju kazne i cilj joj je da prenese poruku da se pravila međunarodnog prava moraju poštovati u svim okolnostima. Tako se kaznom nastoje u svijest javnosti usaditi ta pravila i moralni zahtjevi na kojima su ona zasnovana.¹⁴⁸⁷

1081. Javna osuda i stigma koje prate kaznu usko su povezane sa svrhom pozitivne prevencije. Slično tome, okončanje prakse nekažnjivosti za činjenje teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava povezano je s pozitivnom prevencijom. Kao što je smatralo Pretresno vijeće u predmetu *Kupreškić i drugi*,

druga važna svrha kažnjavanja je da ljudima ne samo u bivšoj Jugoslaviji, nego u svijetu uopšte, pokaže da takva vrsta krivičnih djela ne može proći nekažnjeno. To valja učiniti kako bi se ojačala odlučnost svih angažiranih strana da ne dozvole izvršenje zločina protiv međunarodnog humanitarnog prava, te da bi se omogućilo stvaranje povjerenja u sistem međunarodnog krivičnog pravosuđa u nastanku kao i poštivanje tog sistema.¹⁴⁸⁸

Stoga i stigmatiziranje ponašanja počinioca i okončanje nekažnjivosti služe istom cilju kojem teži pozitivna opšta prevencija: da se javnost uvjeri da je očuvano povjerenje u pravni sistem i da se na javnost utiče tako da ona ne krši taj pravni sistem.

1082. Čini se da je svrha pozitivne prevencije kod kažnjavanja posebno važna na jednom međunarodnom krivičnom sudištu, pogotovo zbog relativno kratkog historijata prakse međunarodnih sudova u oblasti teških povreda međunarodnog humanitarnog prava i ljudskih prava. Nesretna ostavština ratova pokazuje da i danas mnogi počinioci vjeruju da mogu legitimno da krše obavezujuće međunarodne norme zato što se bore za "pravednu stvar". Takvi ljudi moraju da shvate da je međunarodno pravo mjerodavno za svakoga, posebno u vrijeme rata. Stoga kazne koje izrekne Međunarodni sud moraju da pokažu koliko je pogrešno ono staro rimsko načelo *inter arma silent leges* (u ratu zakoni šute)¹⁴⁸⁹ u odnosu na zločine koji spadaju u nadležnost Međunarodnog suda.

¹⁴⁸⁷ "Javna osuda i izricanje kazne jesu, prema ovoj teoriji, korisna i nužna sredstva za demonstraciju trajne valjanosti norme i sprečavanje drugih da se povode za ponašanjem počinioca", Thomas Weigend, "Sentencing and Punishment in Germany", u: Tonry i Frase (urednici), *Sentencing and Sanctions in Western Countries /Odmjeravanje kazni i sankcija u Zapadnim zemljama/* (Oxford, Oxford University Press), str. 209.

¹⁴⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 848.

¹⁴⁸⁹ *Black's Law Dictionary* (7. izd, str. 1647).

1083. Sve gorepomenute svrhe kažnjavanja čine matricu po kojoj se odmjerava primjerena kazna na osnovu faktora koje za postupak izricanja kazne predviđaju član 24 Statuta i pravilo 101 Pravilnika.

(b) Član 24 Statuta i pravilo 101 Pravilnika

1084. Prilikom odmjeravanja kazne, u obzir se, pored ostalih, moraju uzeti sljedeći faktori: (i) opšta praksa izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije, (ii) težina krivičnih djela ili ukupnog kažnjivog ponašanja optuženog, (iii) lične prilike optuženog, uključujući otežavajuće i olakšavajuće okolnosti, (iv) vrijeme koje je optuženi proveo u pritvoru čekajući na predaju Međunarodnom sudu ili čekajući na suđenje ili žalbeni postupak.¹⁴⁹⁰

(c) Uobičajena praksa u vezi s odmjeravanjem kazni zatvora pred sudovima bivše Jugoslavije

1085. Žalbeno vijeće i pretresna vijeća su u brojnim prilikama zastupali stav da, premda praksu odmjeravanja kazni u bivšoj Jugoslaviji treba uzeti u obzir prilikom odmjeravanja primjerene kazne, ta praksa nije obavezujuća za Međunarodni sud.¹⁴⁹¹ U predmetu *Kunarac i drugi*, Pretresno vijeće je iznijelo sljedeći zaključak, koji je nedavno podržan u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*.¹⁴⁹²

Iako Pretresno vijeće nije obavezno da primijeni praksu odmjeravanja kazne iz bivše Jugoslavije, u svakom slučaju je potrebno više od pukog nabiranja relevantnih odredbi iz krivičnog zakona bivše Jugoslavije. U slučaju da postoje neke razlike, valja se potruditi da se kazne koje će se izreći objasne uz osvrt na praksu odmjeravanja kazne u bivšoj Jugoslaviji, posebno tamo gdje za neku posebnu praksu odmjeravanja kazne nema nikakvih smjernica u međunarodnom pravu. Zbog činjenice da često postoje veoma važne razlike između nacionalnih krivičnih gonjenja i krivičnog gonjenja na ovoj sudskoj instanci, Pretresno vijeće napominje da priroda, opseg i razmjer krivičnih djela za koja se sudi pred ovim Međunarodnim sudom ne dopuštaju automatsku primjenu prakse odmjeravanja kazni bivše Jugoslavije.¹⁴⁹³

Žalbeno vijeće ne vidi razloga zbog kojeg bi odstupilo od te sudske prakse.

1086. Žalbeno vijeće primjećuje da su članovima od 141 do 156 u Glavi XVI Krivičnog zakona SFRJ iz 1976/77 regulisani opšti aspekti krivičnog zakona i neka konkretna krivična djela, kao što su genocid i ratni zločini protiv civilnog stanovništva. Za takva krivična djela bila je predviđena kazna od najmanje pet godina zatvora ili smrtna kazna. Smrtna kazna je mogla biti zamijenjena kaznom zatvora u trajanju od 20 godina shodno članu 38(2) Krivičnog zakona SFRJ.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁹⁰ Uporedi Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 679.

¹⁴⁹¹ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 681-82, gdje se pominje Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 813, 816; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 377; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 116-117.

¹⁴⁹² Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 682; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 260.

¹⁴⁹³ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 29.

¹⁴⁹⁴ Uporedi općenito Sieberov izvještaj, sv. 1, str. 29-35.

(d) Posebne napomene Žalbenog vijeća o odmjeravanju kazne

1087. Individualna krivica svakog optuženog određuje raspon kazne. Drugi ciljevi i funkcije kažnjavanja mogu da utiču na raspon kazne samo u okviru granica određenih individualnom krivicom.

1088. U raspravi o relevantnim faktorima za odmjeravanje kazne utvrđene su sljedeće otežavajuće okolnosti koje su dokazane van razumne sumnje: (i) položaj optuženog kao komandanta HVO-a srednjeg ranga; i (ii) činjenica da su među žrtvama tih krivičnih djela bili mlađi i stariji ljudi i žene.

1089. Žalbeno vijeće primjećuje da je progon najteže krivično djelo za koje je Čerkez osuđen. U tom kontekstu, Žalbeno vijeće podsjeća na to da u slučajevima u kojima je neka otežavajuća okolnost istovremeno element krivičnog djela, kao što je, na primjer, namjera diskriminacije kod krivičnog djela progona, ona ne može da predstavlja otežavajući faktor prilikom odmjeravanja kazne.

1090. Sljedeće olakšavajuće okolnosti su dokazane ocjenom vjerovatnoće: (i) dobrovoljna predaja optuženog Međunarodnom sudu; (ii) činjenica da nije ranije kažnjavan; i (iii) njegove lične i porodične prilike.¹⁴⁹⁵ Za razliku od perioda na koji se odnosi Optužnica, njegova krivična odgovornost je ograničena na relativno kratak period (od približno 14 dana).

1091. Žalbeno vijeće je posebno uzelo u obzir njegovo izuzetno dobro vladanje tokom pritvora u Pritvorskoj jedinici UN-a, kao što je u svom pismu od 18. maja 2004. naveo Tim McFadden, upravnik Pritvorske jedinice.¹⁴⁹⁶ U tom pismu, pored ostalog, stoji da je Čerkez "uspio da ostane u vezi sa svojom porodicom i daje pozitivan doprinos njihovim životima time što drži korak s događanjima i učestvuje u donošenju važnih porodičnih odluka". Žalbeno vijeće konstatuje da to pismo pokazuje da Čerkez ima dobre izgleda za rehabilitaciju.

3. Zaključak

1092. Zbog gorenavedenih razloga, Žalbeno vijeće izriče Čerkezu kaznu od 6 godina zatvora.

¹⁴⁹⁵ Uporedi "Podnesak Marija Čerkeza o činjenicama vezanim za pitanja odmjeravanja kazne", 4. maj 2004., u formi kojoj je prihvaćen 19. maja 2004.; Žalbena rasprava, T. 573-74.

¹⁴⁹⁶ DP DAC 5.

X. DISPOZITIV

Iz gorenavedenih razloga,

ŽALBENO VIJEĆE

NA OSNOVU člana 25 Statuta i pravila 117 Pravilnika;

IMAJUĆI U VIDU pismene podneske strana u postupku i argumente koje su one iznijele na raspravi 17., 18. i 19. maja 2004.;

ZASJEDAJUĆI na otvorenoj sjednici;

U POGLEDU ŽALBENIH OSNOVA TUŽIOCA:

KONSTATUJE da je prvi žalbeni osnov tužioca postao bespredmetan pošto je povučen;

ODBIJA ostala četiri žalbena osnova tužioca;

U POGLEDU ŽALBENIH OSNOVA KORDIĆA:

ODBIJA Kordićev prvi, drugi, peti i šesti žalbeni osnov;

USVAJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Novom Travniku u oktobru 1992. godine, **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 38 i 39;

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Busovači u januaru 1993., **UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 10 i 12, **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 3 (protivpravni napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja), 4 (protivpravni napad na civilne objekte, kršenje zakona i običaja ratovanja), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja) i 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja);

USVAJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Vitezu i Starom Vitezu u aprilu 1993., **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 3, 4, 7, 8, 10, 12, 38, 39 i 43 (Stari Vitez);

USVAJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u veterinarskoj stanici u Vitezu i šahovskom klubu u Vitezu, **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 21 i 22;

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj u aprilu 1993., **UKIDA** osuđujuće presude na osnovu člana 7(1) Statuta po tačkama 3, 7, 8, 10, 12 i 39, **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 4 (protivpravni napad na civilne objekte, kršenje zakona i običaja ratovanja) i 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja);

ODBIJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Ahmićima u aprilu 1993., **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 3 (protivpravni napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja), 4 (protivpravni napad na civilne objekte, kršenje zakona i običaja ratovanja), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 10 (nehumana djela, zločin protiv čovječnosti), 12 (nečovječno postupanje, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja), 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja) i 43 (uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namjenjenim religiji i obrazovanju, kršenje zakona i običaja ratovanja);

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Nadiocima i Pirićima u aprilu 1993., **UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 4, 10, 12 i 38, **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 3 (protivpravni napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti) i 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.);

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Šantićima u aprilu 1993., **UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 10 i 12, **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 3 (protivpravni napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja), 4 (protivpravni napad na civilne objekte, kršenje zakona i običaja ratovanja), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.) i 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja);

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Rotilju u periodu od aprila do septembra 1993., **PONIŠTAVA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 4 i 38, **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 3 (protivpravni napad na civile, kršenje zakona i običaja ratovanja), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 10 (nehumana djela, zločin protiv čovječnosti), 12 (nečovječno postupanje, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja), 21 (zatvaranje, zločin protiv čovječnosti) i 22 (protivpravno zatočenje civila, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.);

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Han-Ploči-Grahovcima u junu 1993., **UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 10 i 12; **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja), 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja) i 43 (uništavanje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namjenjenim religiji i obrazovanju, kršenje zakona i običaja ratovanja);

ODBIJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Tulici u junu 1993., **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 7 (ubistvo, zločin protiv čovječnosti), 8 (hotimično lišavanje života, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 10 (nehumana djela, zločin protiv čovječnosti), 12 (nečovječno postupanje, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.), 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja) i 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja);

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Kiseljaku u aprilu 1993., **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja), 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja);

ODBIJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u zgradi Opštine u Kiseljaku (juni 1993.), kasarni u Kiseljaku (u periodu od aprila do juna 1993.), Kaoniku (u periodu od januara do maja 1993.), kinu u Vitezu (april 1993.), zgradi SDK (april 1993.) i osnovnoj školi u Dubravici (april 1993.), **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta

izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 21 (zatvaranje, zločin protiv čovječnosti) i 22 (protivpravno zatočenje civila, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.);

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Svinjarevu u aprilu 1993., **UKIDA** osuđujuću presudu koja mu je na osnovu člana 7(1) Statuta izrečena po tački 39; **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti) i 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja);

ODBIJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Gomionici u aprilu 1993., **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti), 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja) i 39 (pljačkanje javne ili privatne imovine, kršenje zakona i običaja ratovanja);

ODBIJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Očehnićima, Behrićima, Gromiljaku, Polju Višnjici, Višnjici i Gaćicama u aprilu 1993., **I POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tačkama 1 (progon, zločin protiv čovječnosti) i 38 (bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, kršenje zakona i običaja ratovanja);

USVAJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Merdanima u januaru 1993., **I UKIDA** osuđujuću presudu koja mu je na osnovu člana 7(1) Statuta izrečena po tački 38;

USVAJA žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Lončarima u aprilu 1993., **I UKIDA** osuđujuću presudu koja mu je na osnovu člana 7(1) Statuta izrečena po tački 39; i

UKIDA sve preostale osuđujuće presude koje su mu izrečene po tački 1; i

POTVRĐUJE izrečenu kaznu zatvora od 25 godina, s tim da će mu se, u skladu s pravilom 101(C) Pravilnika, u izdržanu kaznu uračunati vrijeme koje je proveo u pritvoru u svrhu rješavanja ovog predmeta; i

NALAŽE, u skladu s pravilom 103(C) i pravilom 107 Pravilnika, da Dario Kordić ostane u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne finaliziraju pripreme oko njegovog premještanja u državu u kojoj će izdržavati kaznu;

U POGLEDU ŽALBENIH OSNOVA ČERKEZA:

ODBIJA Čerkezov prvi, treći i peti žalbeni osnov;

USVAJA Čerkezov žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Večeriskoj/Donjoj Večeriskoj i Starom Vitezu u aprilu 1993., **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu članova 7(1) i 7(3) Statuta izrečene po tačkama 5, 6, 14, 15, 17, 19, 41, 42 i 44;

USVAJA, djelimično, Čerkezov žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u Vitezu u aprilu 1993., **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu članova 7(1) i 7(3) Statuta izrečene po tačkama 5, 6, 14, 15, 17, 19, 33, 35, 41, 42 i 44;

USVAJA Čerkezov žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u šahovskom klubu u Vitezu i veterinarskoj stanici u Vitezu, **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu članova 7(1) i 7(3) Statuta izrečene po tačkama 29, 30 i 31;

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u kinu u Vitezu i zgradi SDK, **I UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu članova 7(1) i 7(3) Statuta izrečene po tački 31;

USVAJA, djelimično, žalbeni osnov koji se tiče njegove odgovornosti za zločine počinjene u kinu u Vitezu i zgradi SDK u aprilu 1993., **UKIDA** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(3) Statuta izrečene po tačkama 29 i 30, i **POTVRĐUJE** osuđujuće presude koje su mu na osnovu člana 7(1) Statuta izrečene po tački 2 (progon, zločin protiv čovječnosti), tački 29 (zatvaranje, zločin protiv čovječnosti) i tački 30 (protivpravno zatočenje civila, teška povreda Ženevskih konvencija iz 1949.);

UKIDA sve preostale osuđujuće presude koje su mu izrečene po tački 2, te sve osuđujuće presude koje su mu izrečene na osnovu člana 7(3) Statuta;

IZRIČE novu kaznu zatvora od 6 godina, s tim da će mu se, u skladu s pravilom 101(C) Pravidnika, uračunati vrijeme koje je proveo u pritvoru u svrhu rješavanja ovog predmeta; i, konačno,

ODLUČUJE da se ova Presuda izvrši odmah, u skladu s pravilom 118 Pravilnika.

Dana 17. decembra 2004.

u Haagu

Nizozemska

/potpis na originalu/

Wolfgang Schomburg,
predsjedavajući

/potpis na originalu/

Fausto Pocar

/potpis na originalu/

Florence Ndepele Mwachande Mumba

/potpis na originalu/

Mehmet Güney

/potpis na originalu/

Inés Mónica Weinberg de Roca

Sudija Inés Mónica Weinberg de Roca prilaže izdvojeno mišljenje.

Sudija Wolfgang Schomburg i sudija Mehmet Güney prilažu zajedničko protivno mišljenje o kumulativnim osudama.

[pečat Međunarodnog suda]

XII. IZDOJENO MIŠLJENJE SUDIJE WEINBERG DE ROCA

1. Slažem se sa zaključcima i dispozitivom Žalbenog vijeća. Htjela bih, ipak, da objasnim na koji se način moji stavovi razlikuju od stavova Žalbenog vijeća u pogledu standarda i metodologije preispitivanja u žalbenom postupku.

2. U dijelu pod naslovom “Pravno regulisanje žalbenog postupka”, Žalbena vijeće je preslikalo standard i metodologiju preispitivanja u žalbenom postupku koji su formulisani u Drugostepenoj presudi u predmetu *Blaškić*, a u pogledu kojih sam ja imala suprotno mišljenje.¹⁴⁹⁷ Unatoč tome, po sadržaju Presude čini se da je Žalbena vijeće izbjeglo ograničenja koja ovaj pristup postavlja. Žalbena vijeće je u ovom predmetu priznalo da je, “kako bi utvrdilo da li su na suđenju dokazani svi konstitutivni elementi krivičnih djela, primorano te brojne dokaze iznova ocijeniti”.¹⁴⁹⁸ Žalbena vijeće se odlučilo za taj pristup usprkos svom stavu da bi pregledavanje cjelokupnog spisa predmeta bilo *ultra vires* funkcije žalbenog postupka. Nakon ovog detaljnog pregleda spisa prvostepenog postupka slažem se sa zaključcima do kojih je došlo Žalbena vijeće u ovom predmetu, bez obzira na to što imam sumnji u pogledu standarda i metodologije preispitivanja koji su primijenjeni u ovoj Presudi.

1. Standard preispitivanja

(a) Greške u primjeni prava

3. Ovaj kriterij preispitivanja grešaka u primjeni prava koji je Žalbena vijeće izložilo znači da Žalbena vijeće svaki put kad ispravlja neku grešku u primjeni prava, mora da primijeni taj standard na dokaze sadržane u sudskom spisu jer “prije nego što u žalbenom postupku potvrdi taj zaključak, [...] mora utvrditi da li se i samo uvjerilo van razumne sumnje u vezi s činjeničnim zaključkom koji osporava odbrana”.¹⁴⁹⁹ Takav pristup uopšte ne uzima u obzir zaključke o činjeničnom stanju do kojih je već došlo Pretresno vijeće. Po mom mišljenju, kad se primjenjuje ispravljeni pravni standard, Žalbena vijeće prvo treba da se bavi zaključcima pretresnog vijeća, zbog toga što su pretresna vijeća u velikom broju slučajeva već donijela zaključke o činjenicama koji su potrebni za ispunjenje tog ispravljenog pravnog standarda. Žalbena vijeće bi trebalo samo da utvrdi da li je van razumne sumnje uvjereno da je žalilac kriv na osnovu ispravljenog pravnog standarda, u situacijama u kojima pretresno vijeće nije već izvelo dovoljno zaključaka koji zadovoljavaju taj test. Pri pregledavanju spisa predmeta Žalbena vijeće bi se takođe trebalo osloniti, onoliko koliko je

¹⁴⁹⁷ Presuda, par. 13-24; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, Djelimično suprotno mišljenje sudije Weinberg de Roca.

¹⁴⁹⁸ Presuda, par. 387.

¹⁴⁹⁹ Presuda, par. 17.

to moguće, na zaključke pretresnog vijeća o relevantnim pitanjima kao što su vjerodostojnost i pouzdanost dokaza.

(b) Greške u utvrđivanju činjeničnog stanja

4. Slažem se sa Žalbenim vijećem da je standard preispitivanja kod grešaka u utvrđivanju činjeničnog stanja standard razumnog rasuđivanja, po kojem Žalbeno vijeće treba da postavi pitanje da li je do zaključka da je optuženi van razumne sumnje kriv mogao doći svako ko razumno rasuđuje o činjenicama.¹⁵⁰⁰ Ondje gdje u žalbenom postupku nisu prihvaćeni dodatni dokazi, moji stavovi se ne razlikuju od stavova Žalbenog vijeća.

2. Metodologija preispitivanja

5. Žalbeno vijeće smatra da se “pred Žalbenim vijećem nalaze [...] samo pobijana presuda i podnesci strana u postupku, pri čemu svi ti dokumenti sadrže reference na spis predmeta”.¹⁵⁰¹ Premda pravilo 109 jasno kaže da žalbeni spis jeste spis prvostepenog postupka, Žalbeno vijeće objašnjava da to pravilo ne obavezuje Žalbeno vijeće da samoinicijativno preispita cjelokupni spis. Naprotiv, Žalbeno vijeće smatra da bi takvim postupkom prekoračilo svoja ovlaštenja.¹⁵⁰²

6. Ovaj pristup, kao i dato objašnjenje, predstavlja odstupanje od ustaljene prakse ovog Međunarodnog suda. Kao što je Žalbeno vijeće objasnilo u više predmeta, “činjenica da Pretresno vijeće nije pomenulo neku konkretnu činjenicu u svom pismenom nalogu ne dokazuje sama po sebi da Vijeće nije tu činjenicu uzelo u obzir”.¹⁵⁰³ Štaviše, u ovom konkretnom predmetu, Pretresno vijeće je izričito naznačilo da je uzelo u obzir *sve* dokaze, ne samo dokaze koje je pomenulo ili se na njih pozvalo u Prvostepenoj presudi. Pretresno vijeće je objasnilo:

U svojoj raspravi pretresno vijeće će se baviti samo onim dokazima koji su nužni za svrhu ove presude. Ono će se, dakle, usredotočiti na najistaknutije dijelove i sažeti (ili uopšte ne pomenuti) veći dio perifernih dokaza. U ovom predmetu predočena je golema količina pojedinosti (i previše, po mišljenju Pretresnog vijeća). To što se neko pitanje ne pominje u presudi ne znači da je ono zanemareno. Pretresno vijeće je razmotrilo sve dokaze i svakim se bavilo onoliko koliko smatra da je

¹⁵⁰⁰ Presuda, par. 18-20.

¹⁵⁰¹ Presuda, fusnota 12.

¹⁵⁰² Presuda, fusnota 12.

¹⁵⁰³ Odluka po žalbi u vezi sa pripremom i izvođenjem dokaza odbrane u predmetu *Milošević*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 481 (“Rješavajući po tom pitanju, Pretresno se vijeće u presudi nije pozvalo na svjedočenje Assa’ada Harraza, ali ništa ne upućuje na to da Pretresno vijeće nije odvagnulo sve dokaze koju su mu bili predočeni. Od Pretresnog se vijeća ne traži da u svojoj presudi iznese sve pojedinosti svog rezonovanja u donošenju pojedinih odluka.”); Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*, par. 458 (“[T]o što u prvostepenoj presudi nije navedena baš svaka predočena i razmatrana okolnost, ne znači da Pretresno vijeće dotični faktor nije razmotrilo ili da ga nije ocijenilo.”); Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 19 (“Pored toga, Žalbeno vijeće MKSR-a je izjavilo da, premda Pretresno vijeće možda nije pomenulo izvedene dokaze, na osnovu konkretnih okolnosti datog predmeta se ipak može razumno pretpostaviti da ih je Pretresno vijeće uzelo u obzir”).

potrebno. U presudu su, međutim, uključena samo ona pitanja za koja se smatra da su nužna za svrhu ove presude.¹⁵⁰⁴

7. Usvojivši ovu metodologiju, Žalbeno vijeće je usvojilo pogrešnu predodžbu o ulozi strana u kontradiktornom sistemu. Kontradiktorni sistem ne zahtijeva, kako sugerise Žalbeno vijeće, da sudije u žalbenom postupku pregledaju samo one dijelove spisa koje su navele strane u žalbenom postupku. Naprotiv, u akuzatorskim pravosudnim sistemima je uvriježena praksa da žalbeni sud može da potvrdi prvostepenu presudu po bilo kojoj osnovi koju potkrepljuje sudski spis.¹⁵⁰⁵ Pri tom se žalbeni sud jednostavno oslanja na spis prvostepenog postupka s kojim je već, kako se pretpostavlja, upoznato. Ispravnost prvostepene presude ne može da ovisi samo o vještini koju su suprotstavljene strane pokazale u sudnici ili o dokazima u spisu na koje su se te strane pozvale. Metodologija koju je predložilo Žalbeno vijeće navodi na neodrživ zaključak da Žalbeno vijeće može poništiti ispravan zaključak pretresnog vijeća o činjenicama samo zato što respondent nije naveo dokaze iz spisa koji potkrepljuju presudu.

8. Ograničavanje preispitivanja u žalbenom postupku izdvajanjem samo onih referenci koje su iznijele strane ili koje su navedene u presudi umanjuje mogućnost sudije u žalbenom postupku da procijeni u kojoj je mjeri zaključak o činjeničnom stanju bio razuman. Umjesto da sprečava suđenje *de novo*, kako je sugerisalo Žalbeno vijeće, ovaj pristup u stvari predstavlja ponovno suđenje zasnovano na onim dijelovima spisa koje su definisale strane u postupku. Ovaj ograničeni pregled spisa predmeta onemogućava Žalbenom vijeću da utvrdi da li bi svako ko razumno rasuđuje o

¹⁵⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 20.

¹⁵⁰⁵ Vidi, na primjer, *R. v. Molodowic*, [2000] 1 S.C.R. 420 (Supreme Court of Canada /Vrhovni sud Kanade/), par. 1 ("Prilikom primjene postupka propisanog članom 686(1)(a)(i) *Krivičnog zakona*, drugostepeni sud mora podrobno preispitati dokaze i primijeniti sve svoje sudsko iskustvo da bi utvrdio, na osnovu svih dokaza, da li je izrečena presuda bila razumna."); *R. v. Yebe*, 1987 2 S.C.R. 168 (Supreme Court of Canada), par. 25 ("Funkcija žalbenog suda, shodno članu 613(1)(a)(i) *Krivičnog zakona*, prevazilazi puku konstataciju da postoji dovoljno dokaza u prilog osuđujućoj presudi. Sud mora da utvrdi na osnovu cjelokupnih dokaza da li bi tu presudu mogla razumno da izrekne porota koja je dobila pravilne upute i koja postupa kao pravosudni organ. Premda žalbeni sud ne smije jednostavno zamijeniti stav porote svojim stavom, primjena testa iziskuje da žalbeni sud preispita i, u određenoj mjeri, ponovo odvagne i razmotri efekat dokaza."); *R. v. Sheppard*, [2002] 1 S.C.R. 869 (Supreme Court of Canada), par. 22 ("Malo je onih koji bi, međutim, ustvrdili da propust da se izvrši ova pravosudna funkcija [da se navedu obrazloženja odluka] nužno iziskuje intervenciju žalbene instance. [...] Moguće je da pravedna odluka bude loše obrazložena."), par. 28 (zaključak da je mandat žalbenog suda da utvrdi ispravnost odluke prvostepenog suda i da funkcionalni test za određivanje da li su obrazloženja koja je naveo prvostepeni sudija dovoljna obuhvata procjenjivanje da li spis predmeta objašnjava odluku prvostepenog sudije); vidi *i Lee v. Kemna*, 534 U.S. 362, 391 (United States Supreme Court /Vrhovni sud Sjedinjenih Država/) (pri čemu su sudije Kennedy, Scalia i Thomas imali suprotno mišljenje vezano za neke druge osnove) ("U praksi je uvriježeno da žalbeni sud može potvrditi presudu prvostepenog suda po bilo kojoj osnovi koju potkrepljuje sudski spis."); *Hernandez v. Starbuck*, 69 F.3d 1089 (United States Court of Appeal 10th Circuit /Žalbeni sud Sjedinjenih Država, 10. okrug/), 1093-1094 (gdje se priznaje da "žalbeni sud može 'po svom slobodnom nahođenju da potvrdi odluku okružnog suda po bilo kojoj osnovi koja je u spisu potkrijepljena u dovoljnoj mjeri da bi se mogli izvesti pravni zaključci, čak i ako okružni sud svoju odluku nije zasnovao na toj osnovi'. Ta ovlaštenja za potvrđivanje odluka šira su i od protivargumenata koje je iznio respondent - ona obuhvataju svaku osnovu koja je sadržana u spisu i potkrepljuje pravne zaključke. Kada žalilac ustvrdi da je okružni sud napravio grešku, naša je dužnost da ocijenimo valjanost žaliočevih navoda. Ova dužnost dijelom proizlazi iz našeg odnosa sa okružnim sudom i mi je ne možemo zanemariti samo zato što respondent nije na odgovarajući način odbranio odluku okružnog suda. Takvim zanemarivanjem otvorili bismo vrata naopakoj praksi u kojoj bi na pravilan način donešene odluke okružnih sudova mogle biti ukinute.") (citati izostavljeni).

činjenicama mogao da dođe do osporavanog zaključka o činjeničnom stanju na osnovu dokaza koji su mu predočeni, zato što Žalbeno vijeće posmatra samo jedan podskup tih dokaza.

9. Ova metodologija takođe onemogućava Žalbenom vijeću da precizno utvrdi da li je greška bila takve prirode da je zbog nje došlo do neostvarenja pravde, kao što zahtijeva član 25(1)(b) Statuta. Ovaj Međunarodni sud je neostvarenje pravde definisao kao “izrazito nepravičan ishod sudskog postupka, kao npr. kada je optuženi osuđen, iako nisu postojali dovoljni dokazi u vezi s nekim osnovnim elementom krivičnog djela”.¹⁵⁰⁶ Ako Žalbeno vijeće nije u mogućnosti da pregleda cjelokupan sudski spis, onda ono ne može da zna da li su dokazi u vezi s nekim osnovnim elementom krivičnog djela dovoljni.

10. Iz tih razloga, ne slažem se sa standardom ni metodologijom preispitivanja koji su izloženi u ovoj Presudi. Slažem se sa Žalbenim vijećem u ishodu.

Sastavljeno na francuskom i engleskom, pri čemu je mjerodavna engleska verzija.

Dana 17. decembra 2004.
U Haagu
Nizozemska

/potpis na originalu/
Inés Mónica Weinberg de Roca

[pečat Međunarodnog suda]

¹⁵⁰⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 39; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37.

XIII. ZAJEDNIČKO PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE SCHOMBURGA I SUDIJE GÜNEYA O KUMULATIVNIM OSUDAMA

1. Premda se slažemo s odlukom Žalbenog vijeća o kaznama općenito, uz dužno poštovanje izražavamo neslaganje s odlukom većine da se osuđujuća presuda za progon, zločin protiv čovječnosti iz člana 5 Statuta, može kumulirati s nekom drugom osuđujućom presudom na osnovu člana 5 Statuta, ako se obje osuđujuće presude zasnivaju na istom kažnjivom ponašanju. Smatramo da se odluke Žalbenog vijeća u predmetima *Krnojelac*, *Vasiljević* i *Krstić*, prema kojima su osuđujuće presude u okviru člana 5, za progon i za druge zločine protiv čovječnosti koji su sankcionisani tim članom, nedopustivo kumulativne - temelje na ispravnoj primjeni testa iz predmeta *Čelebići*. Stoga ne vidimo nijedan ubjedljiv razlog¹⁵⁰⁷ koji bi dopuštao da ne odstupi od te sudske prakse.¹⁵⁰⁸

2. Kako je naznačeno u samom testu iz predmeta *Čelebići*, prilikom njegove primjene potrebno je postupati pažljivo, budući da kumulativne osude donose rizik¹⁵⁰⁹ nanošenja štete optuženom. Međutim, mora se imati u vidu da "s druge strane, višestruke osude služe kako bi se u potpunosti opisala pojedinačna krivica pojedinog optuženog ili pružila potpuna slika njegovog kažnjivog ponašanja",¹⁵¹⁰ naročito davanjem detaljnog opisa povrede zaštićenih pravnih vrijednosti na kojima se temelje osude. Radi preciznog opisa pune krivice osuđene osobe u dispozitivu, potrebno je izričito odrediti osnovno ponašanje na kojem se temelji krivično djelo progona.¹⁵¹¹

3. Višestruke osuđujuće presude za isto kažnjivo ponašanje dopuštene su samo u slučajevima kada se istim ponašanjem nedvojbeno narušava više materijalno različitih odredbi Statuta: to znači da svaka statutarna odredba sadrži materijalno različit element koji nije sadržan u nekoj drugoj odredbi, i koji iziskuje dokazivanje činjenice koje elementi druge statutarne odredbe ne nalažu.¹⁵¹² Da li se istim ponašanjem krše dvije različite statutarne odredbe, jeste pravno pitanje.¹⁵¹³ Premda se slažemo s testom iz predmeta *Čelebići*, primjećujemo da predmet žalbe u tom predmetu ipak nisu bile osude u okviru člana 5.

¹⁵⁰⁷ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 107.

¹⁵⁰⁸ Ovu sudsku praksu nedavno su slijedila pretresna vijeća u predmetima *Naletilić i Martinović*, *Stakić*, *Simić i drugi*, te *Brđanin*.

¹⁵⁰⁹ Usp. *Kunarac i drugi*, Drugostepena presuda, par. 169, gdje se upućuje na predmet *Rutledge v. United States*, 517 U.S. 292, 116 S.Ct. 1241, 1248 (1996).

¹⁵¹⁰ *Kunarac i drugi*, Drugostepena presuda, par. 169, gdje se citira *Rutledge v. United States*, 517 U.S. 292, 116 S.Ct. 1241, 1248 (1996).

¹⁵¹¹ Usp. Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, Dispozitiv: "progon kao zločin protiv čovječnosti (ubistvo i nehumana djela)"; usp. i Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, Dispozitiv: "(progon kao zločin protiv čovječnosti) zbog prisilnog rada na koji su zatočeni nesrbi bili prisiljavani".

¹⁵¹² *Kunarac i drugi*, Drugostepena presuda, par. 173.

¹⁵¹³ *Kunarac i drugi*, Drugostepena presuda, par. 174.

4. Ključni dio testa u predmetu *Čelebići* jeste pojam “materijalno različitog elementa”. Stoga, trebalo bi utvrditi *in abstracto* da li ubistvo kao zločin protiv čovječnosti sadrži “materijalno različit element” koji je različit od progona kao zločina protiv čovječnosti.

5. *Actus reus* ubistva jeste protivpravno lišavanje života neke osobe. *Actus reus* progona jeste, između ostalih obilježja, uskraćivanje ili povreda nekog fundamentalnog prava propisanog u međunarodnom običajnom ili ugovornom pravu.¹⁵¹⁴ Ako se usporedba ove dvije odredbe usredsredi na njihove formulacije, moglo bi se na prvi pogled reći da se te dvije definicije na prvi pogled razlikuju. Međutim, pitanje je - prema testu iz predmeta *Čelebići* - da li se one *materijalno* razlikuju. Stoga, mora se utvrditi da li i ubistvo i progon nalažu “dokazivanje činjenice koja se za druga djela ne traži”. Iako *mens rea* progona predstavlja element koji nalaže dokazivanje činjenice koja se ne traži za ubistvo - naime, namjeru diskriminacije - , kod djela ubistva tako *materijalno* različit element koji se ne traži za progon ne postoji: ubistvo neke osobe *jeste* lišavanje te osobe fundamentalnog prava na život.¹⁵¹⁵

6. Ili, da pokušamo i drugi pristup: krivično djelo progona treba posmatrati kao praznu ljušturu: ustvari, radi se o rezidualnoj kategoriji koja je zamišljena da pokrije sve moguća djela koja su u osnovi progona. Dakle, jedan krivični sud ne može naprosto uzeti definiciju kako je formulisana i osuditi optuženog za uskraćivanje nekog fundamentalnog prava, jer to bi bilo neprihvatljivo neprecizno. Umjesto toga, treba se zapitati: koje je to fundamentalno pravo uskraćeno. U ovom predmetu, odgovor je fundamentalno pravo na život. Samo inkorporiranjem ovog elementa u djelo progona prazna ljuštura može doseći razinu progona, zločina protiv čovječnosti.

7. Konačno, ovim se ostvaruje i posljednji element testa iz predmeta *Čelebići* koji glasi: “neki element se materijalno razlikuje od drugog ukoliko nalaže dokazivanje činjenice koju ne nalaže drugi”:¹⁵¹⁶ potrebno je dokazati izvršenje radnje ubistva da bi se dokazalo uskraćivanje fundamentalnog prava na život.

8. Ovakvim pristupom osigurava se da optuženom mogu biti izrečene kumulativne osude samo ako dva ili više krivičnih djela ugrožavaju dvije ili više različitih pravnih vrijednosti koje statutarne odredbe štite, to je i razlikovni element i razlog o kojem ovisi mogu li se izreći kumulativne osude ili ne.

¹⁵¹⁴ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 185.

¹⁵¹⁵ Slično tome, namjera da se počini protivpravno ubistvo nije *bitno* različita od namjere da se počini uskraćivanje fundamentalnog prava na život kao čin progona.

¹⁵¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 185.

9. Na gorenavedenim osnovama temeljila se i zabrana kumulativnih osuda u okviru člana 5 u predmetima u kojima nije bilo materijalno različitog elementa u predmetnim krivičnim djelima, što je pristup koji Žalbeno vijeće slijedi još od predmeta *Kunarac i drugi*¹⁵¹⁷ i *Tužilac protiv Krnojelca*.¹⁵¹⁸

10. Kada je riječ o kumulativnim presudama za progon i ubistvo, Žalbeno vijeće u predmetu *Vasiljević* je konstatovalo sljedeće:

Pretno vijeće je zaključilo da su za progon prema članu 5(h) Statuta [...] potrebni materijalno različiti elementi čina diskriminacije i diskriminatorne namjere, što znači da je to djelo uže definisano od ubistva kao zločina protiv čovječnosti prema članu 5(a) Statuta [...] Žalbeno vijeće proglašava žalioca krivim za pomaganje i podržavanje krivičnog djela ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja prema članu 3 Statuta (tačka 5) i krivičnog djela progona prema članu 5(h) Statuta, počinjeno *ubistvom* petorice Muslimana [...].¹⁵¹⁹

Ovo je potvrđeno u predmetu *Krstić*, gdje je Žalbeno vijeće konstatovalo sljedeće:

Kada se optužba za progon temelji na ubistvu i nehumanim djelima, i kad se takva optužba dokaže, optužba ne mora dokazati nikakve dodatne činjenice kako bi postigla osudu za ubistvo [...]. Postojanje dokaza da je optuženi počinio progon putem ubistava [...] *nužno* podrazumijeva i da je dokazano počinjenje ubistva i nehumanih djela na osnovu člana 5. Ta djela su tada obuhvaćena krivičnim djelom progona.¹⁵²⁰

11. U predmetu *Krnojelac* je Pretno vijeće konstatovalo - a Žalbeno vijeće potvrdilo - da su osude u okviru člana 5 za zatvaranje i progon, kao za zločine protiv čovječnosti, nedopustivo kumulativne, i da je, u slučajevima kada se progon javlja u obliku zatvaranja, ovo potonje obuhvaćeno prvim.¹⁵²¹

12. U istom predmetu, Žalbeno vijeće je konstatovalo da "nehumana djela kao krivično djelo progona obuhvataju nehumana djela kao zločin protiv čovječnosti čime se isključuje mogućnost višestrukih osuda na osnovu istih činjenica."¹⁵²²

13. Iz opravdanih razloga, a posebno radi davanja smjernica pretresnim vijećima, test iz predmeta *Aleksovski* postavlja visoke kriterije koji se moraju zadovoljiti da bi se odstupilo od ustaljene sudske prakse (i istovremeno od mišljenja koja očigledno dijeli većina sudija ovog Međunarodnog suda):

Primjeri situacija kada uvjerljivi razlozi u interesu pravde zahtijevaju odstupanje od prijašnjih odluka uključuju predmete u kojima je ranija odluka donesena na osnovi pogrešnog pravnog principa ili predmete u kojima je prijašnja odluka donesena *per incuriam*, što je sudska odluka u kojoj se 'pogrešno odlučilo, obično zato što su sudije bile loše informirane o primjenjivom pravu'.¹⁵²³

¹⁵¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*, par. 179-185.

¹⁵¹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 438, 503 i 534, potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krnojelac* (vidi par. 41 i Dispozitiv).

¹⁵¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 146-147 (naglasak dodat), i Dispozitiv.

¹⁵²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 232 (naglasak u originalu).

¹⁵²¹ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, vidi par. 438, 503 i 534, potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krnojelac* (vidi par. 41 i Dispozitiv u vezi s progonom i zatvaranjem kao zločinima protiv čovječnosti).

¹⁵²² Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 188 i Dispozitiv u vezi s nehumanim djelima i progonom.

¹⁵²³ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 108.

Budući da je ustaljena sudska praksa u saglasnosti s testom iz predmeta *Čelebići*, ne postoje uvjerljivi razlozi za odstupanje od ove sudske prakse na osnovu navodno pogrešne primjene ovog testa. Ne bi se smjelo dogoditi da zbog promjena sastava većine Žalbeno vijeće mijenja vlastitu praksu od slučaja do slučaja.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je engleski tekst mjerodavan.

Dana 17. decembra 2004.

U Haagu,

Nizozemska

/potpis na originalu/

Wolfgang Schomburg

/potpis na originalu/

Mehmet Güney

[pečat Međunarodnog suda]

XIII. DODATAK A: ISTORIJAT POSTUPKA

A. Istorijat suđenja

1093. Protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza podignuta je zajednička optužnica na kojoj su se nalazila još četvorica optuženih, uključujući Tihomira Blaškića, i tu optužnicu je 10. novembra 1995. potvrdila sudija McDonald.¹⁵²⁴ Istog dana su upućeni nalozi za hapšenje, i to Republici Hrvatskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Bosni i Hercegovini.¹⁵²⁵

1094. Poslije dobrovoljne predaje Blaškića Međunarodnom sudu u aprilu 1996. godine, postupak protiv njega odvojen je od zajedničkog postupka protiv Kordića i Čerkeza. Kordić i Čerkez su se dobrovoljno predali Međunarodnom sudu tek 6. oktobra 1997. godine.

1095. Njihovo prvo pojavljivanje pred sudom održano je 8. oktobra 1997. Kordić i Čerkez su se izjasnili da nisu krivi po optužbama sadržanim u prvobitnoj optužnici. U septembru 1998. optužnica je izmijenjena i dopunjena. Kordić i Čerkez su se ponovo negativno izjasnili o krivici na sljedećem pojavljivanju pred Sudom, održanom 14. oktobra 1998. U novembru 1998. predmet je proslijeđen Pretresnom vijeću koje je zasjedalo u sastavu sudija May, predsjedavajući, te sudija Bennouna i sudija Robinson.

1096. Glavni pretres je započeo 12. aprila 1999. i završio 15. decembra 2000. Pretresno vijeće je svoju presudu donijelo 26. februara 2001.¹⁵²⁶

1097. U toku suđenja sud je zasjedao 240 dana. Svjedočio je ukupno 241 svjedok, od kojih 122 za optužbu, 117 za odbranu, a dva su svjedočila kao svjedoci suda. Izvedeno je 4.665 dokaznih predmeta, od kojih je 2.721 izvela optužba, 1.643 odbrana, a jedan je dokazni predmet Suda. Transkript sadrži preko 28.500 stranica.

B. Žalba

1. Najave žalbi

1098. I Kordić i Čerkez su podnijeli najave svojih žalbi 12. marta 2001.¹⁵²⁷ Tužilaštvo je podnijelo najavu žalbe 13. marta 2001.¹⁵²⁸

¹⁵²⁴ Pregled optužnice, 10. novembar 1995.

¹⁵²⁵ Nalozi za hapšenje i nalog za predaju Marija Čerkeza upućeni su 10. novembra 1995. Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini; Nalozi za hapšenje i nalog za predaju Darija

2. Imenovanje sudija

1099. Dana 4. maja 2001., predsjednik Međunarodnog suda je izdao nalog kojim je imenovao sljedeće sudije u Žalbeno vijeće u ovom predmetu: sudiju Hunta, Voraha, Nieto-Naviu, Pocara i Liua.¹⁵²⁹ Dana 9. maja 2001., tadašnji predsjedavajući, sudija Hunt, imenovao je sebe za predžalbenog sudiju.¹⁵³⁰

1100. Dana 18. decembra 2001., predsjednik Međunarodnog suda je izdao nalog kojim je u Žalbeno vijeće koje će zasjedati u ovom predmetu imenovao sudije Hunta, Güneya, Gunawardanu, Pocara i Merona.¹⁵³¹

1101. Dana 18. juna 2003., predsjednik Međunarodnog suda je izdao nalog kojim je na ovaj predmet rasporedio sudiju Weinberg de Roca, te odredio sastav Vijeća: sudije Meron, Pocar, Hunt, Güney i Weinberg de Roca.¹⁵³²

1102. Predsjednik Međunarodnog suda je 6. avgusta 2003. izdao nalog kojim je imenovao sudiju Schomburga kao zamjenu za sudiju Hunta u ovom Vijeću.¹⁵³³ Dana 10. septembra 2003. izdan je još jedan nalog kojim je sudija Mumba imenovana u sastav Vijeća umjesto sudije Merona.¹⁵³⁴ Sudija Schomburg je 5. oktobra 2003. imenovan za predsjedavajućeg sudiju. Dana 6. oktobra 2003., on je izdao nalog kojim je sebe imenovao za predžalbenog sudiju.¹⁵³⁵

3. Zastupnici optužbe i odbrane

1103. Optužbu su prvenstveno zastupali Upawansa Yapa, Norman Farrell i Helen Brady.

1104. Branilac žalioca Kordića prvobitno je bio samo Mitko Naumovski. Dana 17. februara 2003., Žalbeno vijeće je odobrilo zahtjev¹⁵³⁶ i prihvatilo Turnera T. Smitha, Jr. i Stephena M. Sayersa kao subranioce.¹⁵³⁷

Kordića upućeni su 10. novembra 1995. Federaciji Bosne i Hercegovine, Republici Hrvatskoj i Republici Bosni i Hercegovini.

¹⁵²⁶ Dostupna na b/h/s-u 14. juna 2001.

¹⁵²⁷ Najava žalbe optuženog Marija Čerkeza; Najava žalbe optuženog Darija Kordića; obje s datumom 12. marta 2001.

¹⁵²⁸ Najava žalbe Tužilaštva, 13. mart 2000. */sic/*

¹⁵²⁹ Nalog predsjednika kojim se imenuju sudije u Žalbeno vijeće, 4. maj 2001. (franc.); engleska verzija bila je dostupna 11. maja 2001.

¹⁵³⁰ Nalog kojim se imenuje predžalbeni sudija, 9. maj 2001.

¹⁵³¹ Nalog predsjednika o sastavu Žalbenog vijeća u predmetu, 18. decembar 2001.

¹⁵³² Nalog kojim se sudija raspoređuje na predmet koji rješava Žalbeno vijeće, 18. juni 2003.

¹⁵³³ Nalog predsjednika o zamjeni sudije u predmetu pred Žalbenim vijećem, 6. avgust 2003.

¹⁵³⁴ Nalog o zamjeni sudije u predmetu pred Žalbenim vijećem, potpisan 9. septembra 2003., 10. septembar 2003.

¹⁵³⁵ Nalog kojim se određuje predžalbeni sudija, 6. oktobar 2003.

¹⁵³⁶ Zahtjev za odobrenje da se Turner T. Smith, Jr. i Stephen M. Sayers pojave, *pro haec vice*, kao službeni subranioци žalioca i respondenta Darija Kordića, 14. februar 2003.

1105. Branioci žalioca Čerkeza bili su Božidar Kovačić i Goran Mikuličić.

4. Odluka u vezi s ponavljanjem sudskog postupka

1106. Tužilac je u svom Žalbenom podnesku ustvrdio da se predmet treba vratiti pretresnom vijeću¹⁵³⁸ na raspravu ograničenu na dokaze koji se odnose na prisustvo Viteške brigade u Ahmićima vezano za napad od 16. aprila 1993.¹⁵³⁹

1107. Žalbeno vijeće je u ranoj fazi žalbenog postupka odlučilo većinom glasova¹⁵⁴⁰ da neće naložiti ponavljanje suđenja. Žalbeno vijeće u sadašnjem sastavu većinom je glasova potvrdilo tu odluku. Mora se napomenuti da su sudije u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* utvrdile da ponavljanje postupka suđenja nije opravdano, te da sudije nisu donijele odluku o ponovnom spajanju postupaka *Tužilac protiv Blaškića* i *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*.¹⁵⁴¹

5. Žalbeni podnesci

1108. Žalbene podneske su 9. avgusta 2001.¹⁵⁴² podnijeli tužilac,¹⁵⁴³ Kordić¹⁵⁴⁴ i Čerkez.¹⁵⁴⁵ Dana 13. avgusta 2001., Čerkez je podnio Ispravku svog Žalbenog podneska.¹⁵⁴⁶

1109. Podnesak respondenta Kordić je podnio 10. septembra 2001.,¹⁵⁴⁷ Čerkez 13. septembra 2001.,¹⁵⁴⁸ a tužilac 1. oktobra 2001.¹⁵⁴⁹

1110. Tužilac je repliku podnio 25. septembra 2001.,¹⁵⁵⁰ a Kordić i Čerkez 30. oktobra 2001.¹⁵⁵¹

¹⁵³⁷ Nalog, 17. februar 2003.

¹⁵³⁸ Tužilac nije mislio na Pretresno vijeće u prvobitnom sastavu.

¹⁵³⁹ Žalbeni podnesak tužilaštva, par. 6.1.

¹⁵⁴⁰ U drugačijem sastavu.

¹⁵⁴¹ *Tužilac protiv Blaškića*, Odluka o dokazima, 31. oktobar 2003.

¹⁵⁴² Predžalbeni sudija je odobrio Čerkeзов i Kordićev zahtjev za produženje roka za podnošenje žalbenih podnesaka u svojoj Odluci po prijedlozima za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska od 11. maja 2001. I Kordićev i Čerkeзов drugi Zahtjev za produženje roka za podnošenje žalbenih podnesaka su odbijeni u Odluci po drugim prijedlozima za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, od 2. jula 2001.

¹⁵⁴³ Žalbeni podnesak tužilaštva, Knjiga pravnih izvora uz Žalbeni podnesak tužioca, oba dokumenta podnesena 9. avgusta 2001.

¹⁵⁴⁴ Podnesci žalioца Darija Kordića (Svezak I podnesen javno, Svezak II podnesen pod pečatom), 9. avgust 2001.; dana 15. avgusta 2001., Kordić je podnio Knjigu pravnih izvora u vezi sa svojim Žalbenim podneskom.

¹⁵⁴⁵ Podnesak žalioца Marija Čerkeza, 9. avgust 2001.; s Ispravkom, 13. avgust 2001.

¹⁵⁴⁶ Ispravka podneska žalioца Marija Čerkeza od 9. avgusta 2001., s potpisom od 11. avgusta 2001., podnesena 13. avgusta 2001.

¹⁵⁴⁷ Podnesak respondenta Darija Kordića (pravilo 112) (djelimično povjerljiv), 10. septembar 2001.

¹⁵⁴⁸ Čerkeзов podnesak respondenta (djelimično povjerljiv), 13. septembar 2001.; s Ispravkom, 5. novembar 2001.

¹⁵⁴⁹ Odgovor optužbe (povjerljiv), 1. oktobar 2001.; Knjiga pravnih izvora tužioca, 1. oktobar 2001.; Odgovor tužioca, 5. oktobar 2001.

¹⁵⁵⁰ Replika optužbe na Odgovore Čerkeza i Kordića (povjerljive i javne verzije), 25. septembar 2001.; Knjiga pravnih izvora uz Repliku tužioca, 25. septembar 2001.

¹⁵⁵¹ Replika žalioца Darija Kordića (redigovana javna verzija), 30. oktobar 2001.; Replika žalioца Marija Čerkeza na Objedinjeni odgovor optužbe na žalbene podneske Darija Kordića i Marija Čerkeza, 30. oktobar 2001.

1111. Kordić je izmijenjene osnove za žalbu podnio 8. marta 2002.,¹⁵⁵² a Čerkez 11. marta 2002.¹⁵⁵³

1112. Dana 9. maja 2002., u odluci po Kordićevom zahtjevu,¹⁵⁵⁴ Kordiću je dopušteno da svojim izmijenjenim osnovima za žalbu doda osnov 1-A, a s obzirom na činjenicu da je Kordić u svom zahtjevu povukao dio osnova 1 - D na koji je tužilac uložio prigovor, dopušten je i ostatak osnova 1-D.¹⁵⁵⁵

1113. Kordić je dodatak svom Žalbenom podnesku¹⁵⁵⁶ podnio 12. juna 2002. Dana 26. juna 2002., tužilac je podnio odgovor na taj dodatak.¹⁵⁵⁷

1114. Dana 29. jula 2002., Kordić je podnio ispravljene verzije svog Žalbenog podneska (dva sveska), svoj Podnesak respondentata i svoju Repliku.¹⁵⁵⁸ Tužilac je 6. avgusta 2002. podnio odgovor na Kordićeve ispravljene verzije svih podnesaka vezanih za žalbeni postupak, podnesenih 29. jula 2002., te zatražio od Žalbenog vijeća da ne prihvati iznova podnesene podneske zato što optužbi nije jasno da li oni sadrže bitne izmjene.¹⁵⁵⁹ Kordić je 9. avgusta 2002. podnio Repliku na odgovor tužioca, ustvrdivši da su ispravljene samo administrativne greške.¹⁵⁶⁰ Dana 14. avgusta 2002., tužilac je podnio daljnji odgovor na ispravljene verzije svih Kordićevih žalbenih podnesaka, povukavši sve svoje prigovore vezane za njih.¹⁵⁶¹

1115. Usljed predžalbenih aktivnosti

- dana 16. februara 2004., tužilac je povukao svoju prvu žalbenu osnovu u vezi s progonom, zbog činjenice da je u međuvremenu u sudskoj praksi Žalbenog vijeća riješeno pravno pitanje na kojem se on temeljio;¹⁵⁶²

- dana 31. marta 2004., Kordić je povukao svoje izmijenjene žalbene osnove 3-D, 3-E i 3-G;¹⁵⁶³

¹⁵⁵² Odgovor žalioca Darija Kordića na Nalog za podnošenje izmijenjenih i dopunjenih žalbenih osnova, 8. mart 2002.

¹⁵⁵³ Podnesak žalioca Marija Čerkeza po Nalogu od 18. februara 2002. za podnošenje izmijenjenih žalbenih osnova, 11. mart 2002.

¹⁵⁵⁴ Zahtjev žalioca Darija Kordića za dozvolu da doda izmijenjene osnove za žalbu 1-A i 1-D kao nove osnove za žalbu, 19. april 2002.

¹⁵⁵⁵ Odluka da se Dariju Kordiću odobri izmjena žalbenih osnova, 9. maj 2002., par. 8.

¹⁵⁵⁶ Dodatak Žalbenom podnesku Darija Kordića, 12. juni 2002. Dana 21. juna 2002., Kordić je predao Knjigu pravnih izvora uz Dodatak Žalbenom podnesku Darija Kordića.

¹⁵⁵⁷ Odgovor tužilaštva na "Dodatak Žalbenom podnesku Darija Kordića", 26. juni 2002.

¹⁵⁵⁸ Podnesak žalioca Darija Kordića, svezak I - podnesen javno; Podnesak žalioca Darija Kordića - svezak II - (povjerljiv); Podnesak respondentata Darija Kordića (djelimično povjerljiv); Replika žalioca Darija Kordića - (povjerljiva verzija); Replika žalioca Darija Kordića - (redigovana javna verzija), svi dokumenti podneseni 29. jula 2002.

¹⁵⁵⁹ Odgovor tužilaštva na ispravljene verzije svih žalbenih podnesaka žalioca Darija Kordića koje su podnesene 29. jula 2002., 6. avgust 2002.

¹⁵⁶⁰ Replika Darija Kordića na Odgovor tužilaštva od 6. avgusta 2002. vezan za podnošenje ispravljenih verzija njegovih žalbenih podnesaka, 9. avgust 2002.

¹⁵⁶¹ Daljnji odgovor tužilaštva na ispravljene verzije svih žalbenih podnesaka žalioca Darija Kordića koje su podnesene 29. jula 2002., 14. avgust 2002.

¹⁵⁶² Povlačenje prve žalbene osnove tužioca u "Žalbenom podnesku tužilaštva" od 9. avgusta 2001., 16. februar 2004.

- dana 6. maja 2004., Kordić je povukao svoju izmijenjenu žalbenu osnovu 3-F i argument iz fusnote 226 svog Žalbenog podneska da je međunarodni karakter oružanog sukoba element krivičnog djela po članu 3 Statuta.¹⁵⁶⁴

6. Objelodanjivanje oslobađajućeg materijala tokom žalbenog postupka

1116. Dana 5. marta 2003., tužilac je podnio obavijest o završetku preostalog pregleda i objelodanjivanja shodno pravilu 68 Pravilnika, priloživši popis materijala koji je objelodanjen Kordiću i Čerkezu.¹⁵⁶⁵ Tužilac je 7. marta 2003. podnio daljnju obavijest u vezi s pregledom i objelodanjivanjem shodno pravilu 68, ustvrdivši da je žaliocu objelodanjeno još materijala, koji nije bio uvršten u prethodnu obavijest.¹⁵⁶⁶

1117. Dana 10. marta 2003., Kordić je podnio odgovor na obavijest tužioca o završetku preostalog pregleda i objelodanjivanja shodno pravilu 68.¹⁵⁶⁷ Kordić je istog dana podnio obavijest u vezi s tužiočevim neispunjenjem obaveza iz pravila 68 Pravilnika.¹⁵⁶⁸ Dana 14. marta 2003., Kordić je podnio "Dopunsku obavijest o kršenju pravila 68 od strane tužioca".¹⁵⁶⁹

1118. U odluci od 11. februara 2004., Žalbeno vijeće je djelimično odobrilo Kordićevu obavijest i dopustilo Kordiću da svom Žalbenom podnesku doda argumente vezane za značaj i učinak navodnog neobjelodanjivanja ekskulpatornih dokaza od strane tužioca, te odbilo ostatak žaliočeve obavijesti.¹⁵⁷⁰ Dana 23. februara 2004., Kordić je podnio Dopunski žalbeni podnesak.¹⁵⁷¹

1119. U svojim podnescima od 24. februara 2004.¹⁵⁷² i 1. marta 2004.,¹⁵⁷³ tužilac je od Žalbenog vijeća tražio da odbaci dijelove Kordićevog Dopunskog žalbenog podneska. Tužilac je 8. marta 2004. podnio odgovor na Kordićev Dopunski žalbeni podnesak.¹⁵⁷⁴ Dana 30. marta 2004., Žalbeno vijeće je

¹⁵⁶³ Najava Darija Kordića o povlačenju nekih izmijenjenih žalbenih osnova, 31. mart 2004.

¹⁵⁶⁴ Najava povlačenja Izmijenjenih žalbenih osnova br. 3-F, 6. maj 2004.

¹⁵⁶⁵ Obavijest tužioca o završetku pregleda i objelodanjivanja shodno pravilu 68, 5. mart 2003.

¹⁵⁶⁶ Daljnja obavijest tužioca u vezi s pravilom 68 i objelodanjivanjem, 7. mart 2003.

¹⁵⁶⁷ Odgovor na "Obavijest tužioca o završetku pregleda i objelodanjivanja shodno pravilu 68", 10. mart 2003.

¹⁵⁶⁸ Obavijest o o nepridržavanju od strane optužbe obaveza objelodanjivanja na osnovu pravila 68 i Zahtjev za dozvolu za podnošenje dodatnih argumenata o učinku kršenja pravila 68 od strane tužioca, shodno odlukama predžalbenog sudije od 11. maja 2001. i 2. jula 2001. (povjerljivo), 10. mart 2003.

¹⁵⁶⁹ Dopunska obavijest o kršenju pravila 68 od strane optužbe (povjerljiva), 14. mart 2003.

¹⁵⁷⁰ Odluka po obavijesti žalioca i dopunskoj obavijesti o nepridržavanju od strane optužbe obaveza objelodanjivanja na osnovu pravila 68 Pravilnika, 11. februar 2004.

¹⁵⁷¹ Dopunski žalbeni podnesak Darija Kordića o značaju i učinku neobjelodanjivanja važnih ekskulpatornih dokaza na suđenju od strane tužioca, čime je prekršio svoje obaveze shodno pravilu 68 (povjerljiv), 23. februar 2004.; dana 1. marta 2004., Kordić je podnio Knjigu pravnih izvora u prilog tom podnesku.

¹⁵⁷² Zahtjev optužbe za produženje roka za podnošenje odgovora na "Dopunski žalbeni podnesak Darija Kordića o značaju i učinku neobjelodanjivanja važnih ekskulpatornih dokaza na suđenju od strane tužioca, čime je prekršio svoje obaveze shodno pravilu 68" (povjerljiv), 24. februar 2004.

¹⁵⁷³ Daljnji zahtjev tužioca za odbacivanje dijelova Kordićevog Dopunskog žalbenog podneska i obrazloženje Odluke od 11. februara 2004. (povjerljiv), 1. mart 2004.

¹⁵⁷⁴ Odgovor tužilaštva na Dopunski žalbeni podnesak Darija Kordića u vezi s pravilom 68 (povjerljiv), 8. mart 2004.

u svojoj odluci po dva podneska tužioca, pored ostalog, odbacilo izvjesne navode iz Kordićevog Dopunskog žalbenog podneska, obrazložilo odluku Žalbenog vijeća od 11. februara 2004. i naložilo tužiocu da podnese svoj odgovor na dijelove Dopunskog žalbenog podneska koji nisu odbačeni, a nisu bili obuhvaćeni Odgovorom optužbe od 8. marta 2004.¹⁵⁷⁵ S tim u skladu, optužba je 6. aprila podnijela daljnji odgovor.¹⁵⁷⁶ Kordić je repliku na taj odgovor podnio 13. aprila 2004.¹⁵⁷⁷ Tužilac je potom podnio zahtjev da se odbace dijelovi Kordićeve replike.¹⁵⁷⁸ Na to je, 3. maja 2004., uslijedio Kordićev odgovor.¹⁵⁷⁹ Dana 11. maja 2004., Žalbeno vijeće je izdalo "Odluku po Zahtjevu optužbe za brisanje dijelova Kordićeve replike od 13. aprila 2004".¹⁵⁸⁰

7. Podnesci na osnovu pravila 115 Pravilnika

1120. Dana 7. aprila 2003., Kordić je podnio obavijest o svojoj odluci da ne traži uvrštavanje dodatnih dokaza.¹⁵⁸¹

1121. Dana 7. aprila 2003., Čerkez je podnio zahtjev za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku, u skladu s pravilom 115 Pravilnika.¹⁵⁸² Čerkez je 9. aprila 2003. podnio dodatni zahtjev za prihvatanje jednog dokumenta kao dodatnog dokaza u žalbenom postupku.¹⁵⁸³ Dana 22. aprila 2003., Kordić je podnio podneske vezane za zahtjeve koje je podnio Čerkez.¹⁵⁸⁴ Dana 12. maja 2003., tužilac je podnio odgovor na zahtjeve za prihvatanje dodatnih dokaza koje je podnio Mario Čerkez 7. aprila 2003. i 9. aprila 2003.¹⁵⁸⁵ Žalbeno vijeće je 26. marta 2004. donijelo odluku da dokazi koje je naveo Čerkez u svom zahtjevu i dodatnom zahtjevu ne ispunjavaju uslove iz pravila 115 Pravilnika, te da, stoga, neće biti prihvaćeni kao dodatni dokazi.¹⁵⁸⁶

¹⁵⁷⁵ Odluka po zahtjevima tužioca od 24. februara i 1. marta za odbacivanje dijelova Kordićevog Dopunskog žalbenog podneska (povjerljiva), 30. mart 2004.

¹⁵⁷⁶ Daljnji odgovor tužioca na Dopunski žalbeni podnesak Darija Kordića u vezi s pravilom 68, 6. april 2004.

¹⁵⁷⁷ Replika na "Daljnji odgovor tužioca na Dopunski žalbeni podnesak Darija Kordića u vezi s pravilom 68" od 6. aprila 2004. (povjerljiva), 13. april 2004.

¹⁵⁷⁸ Zahtjev optužbe za brisanje dijelova Kordićeve replike podnesene 13. aprila 2004., 22. april 2004.

¹⁵⁷⁹ Odgovor Darija Kordića na posljednji zahtjev optužbe za brisanje dijelova Kordićeve replike (povjerljiv), 3. maj 2004.

¹⁵⁸⁰ Odluka po "Zahtjevu optužbe za brisanje dijelova Kordićeve replike od 13. aprila 2004." (povjerljiva), 11. maj 2004.

¹⁵⁸¹ Obavijest žalioca i respondenta Darija Kordića Žalbenom vijeću o njegovoj odluci da u ovom trenutku ne traži prihvatanje "dodatnih dokaza" po pravilu 115 (povjerljivo, *ex parte*), 7. april 2003.

¹⁵⁸² Zahtjev Marija Čerkeza za prihvatanje dodatnih dokaza u žalbenom postupku u skladu s pravilom 115, 7. april 2003.

¹⁵⁸³ Dodatni zahtjev Marija Čerkeza za prihvatanje jednog dokumenta kao dodatnog dokaza u žalbenom postupku, 9. april 2003.

¹⁵⁸⁴ Podnesci Darija Kordića u vezi sa zahtjevima saoptuženog Marija Čerkeza za prihvatanje "dodatnih dokaza" u skladu s pravilom 115, 22. april 2003.; Kordićev izmijenjeni odgovor na Čerkezove zahtjeve za prihvatanje "dodatnih dokaza" u skladu s pravilom 115, 22. april 2003.

¹⁵⁸⁵ Odgovor tužioca na zahtjeve za prihvatanje dodatnih dokaza koje je Mario Čerkez podnio kao povjerljive i djelimično *ex parte* 7. aprila 2003. i 9. aprila 2003. (Aneks B).

¹⁵⁸⁶ Odluka po molbi žalioca Marija Čerkeza za dodatne dokaze u skladu s pravilom 115, objavljena kao javna i povjerljiva *ex parte*, 26. mart 2004.

1122. Dana 26. marta 2004., Čerkez je podnio obavijest o povlačenju zahtjeva u skladu s pravilom 115 Pravilnika u vezi sa svjedočenjem tri dodatna svjedoka.¹⁵⁸⁷

1123. Dana 26. marta 2004., Čerkez je podnio zahtjev u skladu s pravilom 115 Pravilnika kojim je tražio da se prihvati transkript svjedočenja svjedoka BA2.¹⁵⁸⁸ Žalbeno vijeće je, saslušavši strane,¹⁵⁸⁹ odbilo taj zahtjev u svojoj odluci od 16. aprila 2004.¹⁵⁹⁰

1124. Dana 3. decembra 2004., tužilac je podnio zahtjev u skladu s pravilom 115 Pravilnika kojim je tražio prihvatanje dodatnih dokaza,¹⁵⁹¹ a 6. decembra 2004. predao je Knjigu pravnih izvora u vezi sa svojim zahtjevom.¹⁵⁹² Dana 7. decembra 2004., i Čerkez¹⁵⁹³ i Kordić¹⁵⁹⁴ su podnijeli odgovore na zahtjev tužioca. Dana 8. decembra 2004., tužilac je podnio repliku na odgovore Kordića i Čerkeza.¹⁵⁹⁵ Žalbeno vijeće je 17. decembra 2004. odbilo zahtjev optužbe.¹⁵⁹⁶

8. Pristup materijalu iz spisa predmeta *Tužilac protiv Blaškića*

1125. Dana 5. februara 2002., Kordić je podnio molbu Žalbenom vijeću u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* da mu se omogući pristup žalbenim podnescima i nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*.¹⁵⁹⁷ Dana 5. februara 2002., Čerkez je podnio "Izjavu kojom se pridružuje" tom zahtjevu.¹⁵⁹⁸ Tužilac je podnio odgovor 19. februara 2002.¹⁵⁹⁹ Dana 28.

¹⁵⁸⁷ Čerkezova obavijest o povlačenju (povjerljiva), 26. mart 2004.

¹⁵⁸⁸ Čerkeзов zahtjev u skladu s pravilom 115 za prihvatanje transkripta svjedočenja svjedoka BA2 (povjerljiv), 26. mart 2004.

¹⁵⁸⁹ Odgovor tužioca na Čerkeзов zahtjev u skladu s pravilom 115 za prihvatanje transkripta svjedočenja svjedoka BA2 (povjerljiv, *ex parte*), 5. april 2004.; Čerkezova replika na odgovor tužioca na Čerkeзов zahtjev u skladu s pravilom 115 za prihvatanje transkripta svjedočenja svjedoka BA2 (povjerljiv), 16. april 2004.

¹⁵⁹⁰ Odluka po zahtjevu žalioца Marija Čerkeza u skladu s pravilom 115 za prihvatanje transkripta svjedočenja svjedoka BA2 (povjerljiva), 16. april 2004.

¹⁵⁹¹ Zahtjev tužioca za prihvatanje dodatnih dokaza u vezi s Darijom Kordićem i Marijom Čerkeзом (povjerljiv), 3. decembar 2004. Javna redigovana verzija podnesena 13. decembra 2004.

¹⁵⁹² Knjiga pravnih izvora uz zahtjev tužioca za prihvatanje dodatnih dokaza, podnesen 3. decembra 2004., 6. decembar 2004.

¹⁵⁹³ Odgovor Marija Čerkeza na Zahtjev tužioca za prihvatanje dodatnih dokaza u vezi s Darijom Kordićem i Marijom Čerkeзом, 6. decembar 2004. (povjerljiv), 7. decembar 2004.

¹⁵⁹⁴ Podnesak Darija Kordića kojim se protivi Zahtjevu tužioca za prihvatanje dodatnih dokaza (povjerljiv), 7. decembar 2004.

¹⁵⁹⁵ Replika na odgovore Darija Kordića i Marija Čerkeza na zahtjev tužioca za prihvatanje dodatnih dokaza (povjerljiva), 8. decembar 2004. Javna redigovana verzija podnesena 14. decembra 2004.

¹⁵⁹⁶ Odluka po Zahtjevu tužioca za prihvatanje dodatnih dokaza u vezi s Darijom Kordićem i Marijom Čerkeзом, 17. decembar 2004.

¹⁵⁹⁷ Zahtjev žalioца Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa žalbenim podnescima i nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 5. februar 2002.

¹⁵⁹⁸ Izjava žalioца Marija Čerkeza kojom se pridružuje zahtjevu Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa žalbenim podnescima i nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 5. februar 2002.

¹⁵⁹⁹ Odgovor tužioca na zajednički "Zahtjev za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa žalbenim podnescima i nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*", koji su podnijeli žalioци Dario Kordić i Mario Čerkez 19. februara 2002.

februara 2002., i žalilac Blaškić je podnio odgovor.¹⁶⁰⁰ Žalbeno vijeće u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* je 16. maja 2002. odobrilo taj zahtjev Kordića i Čerkeza.¹⁶⁰¹ Vijeće je naložilo Sekretarijatu da obezbijedi Kordiću i Čerkezu pristup nejavnim podnescima podnesenim poslije suđenja i žalbenim podnescima, uključujući podneske o dodatnim dokazima u žalbenom postupku na osnovu pravila 115, koji su podneseni u žalbenom postupku u predmetu *Blaškić* do dana izdavanja te odluke Žalbenog vijeća, uz izuzetak svih podnesaka koji se odnose na njegov treći podnesak po pravilu 115 Pravilnika.

1126. Kordić je 21. juna 2002. podnio dodatni zahtjev za pomoć Žalbenog vijeća u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* kako bi dobio pristup nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*,¹⁶⁰² zatraživši pristup materijalima koje je 10. juna 2002. podnio Blaškić u svom trećem podnesku na osnovu pravila 115 Pravilnika. Dana 21. juna 2002., Čerkez je podnio "Izjavu kojom se pridružuje" Kordićevom dodatnom zahtjevu.¹⁶⁰³ Saslušavši strane,¹⁶⁰⁴ Žalbeno vijeće u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* je 16. oktobra 2002. izdalo odluku kojom je odbilo dodatni zahtjev Kordića i Čerkeza.¹⁶⁰⁵

1127. U svojoj odluci od 25. februara 2003.,¹⁶⁰⁶ Žalbeno vijeće u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* odbilo je Kordićev¹⁶⁰⁷ i Čerkeзов¹⁶⁰⁸ drugi dodatni zahtjev za pristup povjerljivom materijalu vezan za podneske i dokaze u postupku pobijanja povezanim s njegovim trećim podneskom po pravilu 115 Pravilnika.¹⁶⁰⁹

¹⁶⁰⁰ Odgovor žalioca Tihomira Blaškića na zajednički Zahtjev Darija Kordića i Marija Čerkeza za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa žalbenim podnescima i nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 28. februar 2002.

¹⁶⁰¹ Predmet *Tužilac protiv Blaškića*, Odluka po zahtjevu žalilaca Darija Kordića i Marija Čerkeza za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa žalbenim podnescima i nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 16. maj 2002.

¹⁶⁰² Dodatni Zahtjev žalioca Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 21. juni 2002.

¹⁶⁰³ Izjava žalioca Marija Čerkeza kojom se pridružuje Dodatnom zahtjevu žalioca Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 21. juni 2002.

¹⁶⁰⁴ Odgovor tužioca na zajednički "Dodatni zahtjev za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, koji su podnijeli žalioci Dario Kordić i Mario Čerkez 28. juna 2002.; Odgovor žalioca na Dodatni zahtjev Darija Kordića i Marija Čerkeza za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 2. juli 2002.

¹⁶⁰⁵ Predmet *Tužilac protiv Blaškića*, Odluka po Dodatnom zahtjevu žalilaca Darija Kordića i Marija Čerkeza za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim podnescima podnesenim poslije suđenja, žalbenim podnescima i transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 16. oktobar 2002.

¹⁶⁰⁶ Predmet *Tužilac protiv Blaškića*, Odluka po Drugom dodatnom zahtjevu Darija Kordića i Marija Čerkeza za pristup povjerljivom materijalu, 25. februar 2003.

¹⁶⁰⁷ Drugi dodatni zahtjev žalioca Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i novijim transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 17. januar 2003.

¹⁶⁰⁸ Izjava Marija Čerkeza kojom se pridružuje Drugom dodatnom zahtjevu žalioca Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i novijim transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića*, 22. januar 2003.

¹⁶⁰⁹ *Vidi* i: Objedinjeni odgovor tužioca na Drugi dodatni zahtjev Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i novijim transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* i na Izjavu

1128. Dana 26. maja 2003., Kordić je zatražio pomoć Žalbenog vijeća u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* da bi dobio pristup Blaškićevom četvrtom podnesku u skladu s pravilom 115 Pravilnika.¹⁶¹⁰ Dana 28. maja 2003., Čerkez je podnio “Izjavu kojom se pridružuje” tom zahtjevu.¹⁶¹¹ Tužilac je 3. juna 2003. podnio konsolidovani odgovor,¹⁶¹² na koji je Kordić replicirao,¹⁶¹³ a Blaškić je podnio odgovor 10. juna 2003.¹⁶¹⁴ Žalbeno vijeće u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* je svojom odlukom od 28. januara 2004. odobrilo taj zahtjev, izuzev u onom dijelu koji se odnosi na sve podneske vezane za Blaškićev treći podnesak po pravilu 115 Pravilnika.¹⁶¹⁵

9. Privremeno puštanje na slobodu

1129. Čerkez je 13. novembra 2003. podnio zahtjev za privremeno puštanje na slobodu na osnovu pravila 65 (I) Pravilnika.¹⁶¹⁶ Dana 12. decembra 2003., Žalbeno vijeće je odbilo taj zahtjev.¹⁶¹⁷

1130. Kordić je 2. aprila 2004. podnio zahtjev za privremeno puštanje na slobodu na osnovu pravila 65 (I) Pravilnika.¹⁶¹⁸ Dana 19. aprila 2004., Žalbeno vijeće je odbilo taj zahtjev.¹⁶¹⁹

1131. Žalbeno vijeće primjećuje da drugih zahtjeva za privremeno puštanje na slobodu nije bilo.

10. Podnesci u vezi s Čerkeзовim imovnim stanjem

1132. Dana 9. decembra 2003., Sekretarijat je donio odluku u vezi sa Čerkeзовim imovnim stanjem.¹⁶²⁰ Čerkez je 22. decembra 2003. zatražio od Žalbenog vijeća da preispita tu odluku.¹⁶²¹ Žalbeno vijeće je svoju odluku donijelo 26. februara 2004. i, pored ostalog, pozvalo Sekretarijat da

Marija Čerkeza kojom se pridružuje tom zahtjevu, 24. januar 2003.; Objedinjeni odgovor žalioca [Blaškića] na Drugi dodatni zahtjev Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa nejavnim postžalbenim podnescima i novijim transkriptima u predmetu *Tužilac protiv Blaškića* i na Izjavu Marija Čerkeza kojom se pridružuje tom zahtjevu, 27. januar 2003.

¹⁶¹⁰ Zahtjev Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa četvrtom podnesku generala Blaškića u skladu s pravilom 115 i dokumentima u vezi s tim zahtjevom, 26. maj 2003.

¹⁶¹¹ Izjava Marija Čerkeza kojom se pridružuje Zahtjevu Darija Kordića za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa četvrtom podnesku generala Blaškića u skladu s pravilom 115 i dokumentima u vezi s tim zahtjevom, 28. maj 2003.

¹⁶¹² Objedinjeni odgovor tužioca na Zahtjev Darija Kordića i Marija Čerkeza za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa četvrtom podnesku generala Blaškića u skladu s pravilom 115, 3. juni 2003.

¹⁶¹³ Replika Darija Kordića u prilog njegovom Zahtjevu za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa četvrtom Blaškićevom podnesku u skladu s pravilom 115, 6. juni 2003.

¹⁶¹⁴ Objedinjeni odgovor žalioca na Zahtjev Darija Kordića i Marija Čerkeza za pomoć Žalbenog vijeća u dobivanju pristupa četvrtom podnesku žalioca u skladu s pravilom 115, 10. juni 2003.

¹⁶¹⁵ Odluka po zahtjevu Darija Kordića i Marija Čerkeza za pristup četvrtom zahtjevu Tihomira Blaškića na osnovu pravila 115 i dokumentima u vezi s tim zahtjevom, 28. januar 2004.

¹⁶¹⁶ Zahtjev Marija Čerkeza za privremeno puštanje na slobodu, 13. novembar 2003.

¹⁶¹⁷ Odluka po zahtjevu Marija Čerkeza za privremeno puštanje na slobodu, 12. decembar 2003.

¹⁶¹⁸ Zahtjev Darija Kordića za privremeno puštanje na slobodu zbog smrtnog slučaja, 2. april 2004.

¹⁶¹⁹ Odluka po zahtjevu Darija Kordića za privremeno puštanje na slobodu, 19. april 2004.

¹⁶²⁰ Odluka Sekretarijata u vezi s imovnim stanjem optuženog (povjerljiva, *ex parte*). Dana 16. decembra 2003., Sekretarijat je izdao povjerljive i *ex parte* Dodatke odluci Sekretarijata u vezi s imovnim stanjem optuženog.

¹⁶²¹ Zahtjev Marija Čerkeza za preispitivanje odluke sekretara suda u vezi s imovnim stanjem optuženog (povjerljiv, *ex parte*), 22. decembar 2003.

preispita svoju odluku od 9. decembra 2003. u svjetlu odluke Žalbenog vijeća.¹⁶²² Dana 7. maja 2004., Sekretarijat je u skladu s tim revidirao svoju odluku od 9. decembra 2004 /sic/.¹⁶²³ Čerkez nije uložio žalbu na tu odluku od 7. maja 2004.

11. Puštanje Marija Čerkeza na slobodu

1133. Dana 2. decembra 2004., Žalbeno vijeće je, uz napomenu da se radi o posljednjem danu vijećanja, moralo da naloži da se Mario Čerkez odmah pusti na slobodu, budući da je konstatovalo da je njegova kazna kraća od vremena koje je već proveo u Pritvorskoj jedinici UN-a.¹⁶²⁴ Tužilac je istog dana podnio hitan zahtjev za obustavu izvršenja naloga Žalbenog vijeća o puštanju Marija Čerkeza na slobodu.¹⁶²⁵ Dana 3. decembra 2004., Mario Čerkez je pušten na slobodu iz Pritvorske jedinice UN-a. Istog dana, Čerkez je podnio hitan odgovor na zahtjev tužioca,¹⁶²⁶ a tužilac je podnio repliku na Čerkeзов odgovor.¹⁶²⁷ Žalbeno vijeće je 6. decembra 2004. odbilo zahtjev tužioca.¹⁶²⁸ Mario Čerkez se pismom koje je 6. decembra 2004. uputio Sekretarijatu odrekao svog prava da prisustvuje izricanju presude 17. decembra 2004.¹⁶²⁹

¹⁶²² Odluka po "Zahtjevu Marija Čerkeza za preispitivanje odluke sekretara suda u vezi s imovnim stanjem optuženog" (povjerljiva, *ex parte*), 26. februar 2004.

¹⁶²³ Revidirana odluka Sekretarijata o imovinskom stanju podnosioca zahtjeva (povjerljiva, *ex parte*), 7. maj 2004.

¹⁶²⁴ Nalog o puštanju na slobodu Marija Čerkeza, 2. decembar 2004.

¹⁶²⁵ Hitan zahtjev Tužilaštva za obustavu izvršenja naloga Žalbenog vijeća da se Mario Čerkez pusti na slobodu, 2. decembar 2004.

¹⁶²⁶ Hitan odgovor Marija Čerkeza na Hitan zahtjev Tužilaštva za obustavu izvršenja naloga Žalbenog vijeća da se Mario Čerkez pusti na slobodu, 3. decembar 2004.

¹⁶²⁷ Replika tužioca na odgovor Marija Čerkeza na zahtjev za obustavu izvršenja naloga Žalbenog vijeća, 3. decembar 2004.

¹⁶²⁸ Odluka po "Hitnom zahtjevu Tužilaštva za obustavu izvršenja naloga Žalbenog vijeća da se Mario Čerkez pusti na slobodu", 6. decembar 2004.

¹⁶²⁹ Pismo od 6. decembra 2004., 7. decembar 2004.

12. Statusne konferencije

1134. Statusne konferencije u skladu s pravilom 65 *bis* Pravilnika održane su 22. juna 2001., 18. oktobra 2001., 19. februara 2002., 14. juna 2002., 11. oktobra 2002., 7. februara 2003., 6. juna 2003., 15. oktobra 2003., 13. februara 2004., 6. maja 2004. i 21. jula 2004. Sve strane su se odrekle svog prava na dodatnu statusnu konferenciju uoči izricanja presude.¹⁶³⁰

13. Žalbena rasprava

1135. Žalbena rasprava je održana 17., 18. i 19. maja 2004.

¹⁶³⁰ Odricanje Marija Čerkeza od prava na statusnu konferenciju shodno pravilu 65*bis*(b), 11. oktobar 2004.; Izjava Darija Kordića o odricanju od prava na statusnu konferenciju shodno pravilu 65*bis*(b), 12. oktobar 2004.; Obavijest tužioca u vezi sa statusnom konferencijom, 19. oktobar 2004.

XIV. DODATAK B: GLOSAR POJMOVA

A. Spisak odluka Međunarodnog suda i drugih sudova

1. Međunarodni sud

ALEKSOVSKI

Tužilac protiv Aleksovskog, predmet br.: IT-95-14/1-AR73, Odluka po žalbi tužitelja u vezi s prihvatljivošću dokaza, 16. februar 1999. (u tekstu: Odluka po žalbi na prihvatljivost dokaza u predmetu *Aleksovski*)

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*)

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Blaškića, predmet br. IT-95-14-T, Odluka po Zahtjevu kojim se obrana načelno protivi usvajanju iskaza iz druge ruke ukoliko ne udovoljavaju uvjetima utemeljenosti i pouzdanosti, 21. januar 1998. (u tekstu: Odluka o dokazima iz druge ruke u predmetu *Blaškić*)

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-T, Presuda, 3. mart 2000. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Blaškić*)

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Odluka po zahtjevu žalioaca za dostavu materijala, za suspenziju odnosno izmjenu rasporeda, podnošenje podnesaka te po dodatnim podnescima, 26. septembar 2000. (u tekstu: Odluka o dostavi materijala, suspenziji i produženju roka za podnošenje podnesaka u predmetu *Blaškić*)

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. jul 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*)

BRĐANIN

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*) - žalbeni postupak u toku

“ČELEBIĆI”

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-T, Odluka po Alternativnom zahtjevu tužioca za ponovno otvaranje predmeta optužbe, 19. avgust 1998. (u tekstu: Odluka po molbi za ponovno otvaranje dokaznog postupka optužbe u predmetu *Čelebići*)

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*)

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

ERDEMOVIĆ

Tužilac protiv Dražena Erdemovića, predmet br. IT-96-22-T, Presuda o kazni, 29. novembar 1996. (u tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Erdemović* iz 1996.)

FURUNDŽIJA

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-A, Presuda, 21. juli 2000. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*)

GALIĆ

Tužilac protiv Stanislava Galića, predmet br. IT-98-29-T, Presuda i mišljenje, 5. decembar 2003. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Galić*) - žalbeni postupak u toku

HADŽIHASANOVIĆ, ALAGIĆ I KUBURA

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, 16. juli 2003. (u tekstu: Odluka po žalbi na nadležnost u vezi s komandnom odgovornošću u predmetu *Hadžihasanović i drugi*)

JELISIĆ

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*)

JOKIĆ

Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-S, Presuda o kazni, 18. mart 2004. (u tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Jokić*)

KRNOJELAC

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*)

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

KRSTIĆ

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. avgust 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*)

KUNARAC, KOVAČ I VUKOVIĆ

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmeti br. IT-96-23-T i IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*)

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmeti br.: IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*)

Z. KUPREŠKIĆ, M. KUPREŠKIĆ, V. KUPREŠKIĆ, JOSIPOVIĆ, PAPIĆ I ŠANTIĆ

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i Vladimira Šantića zvanog Vlado, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*)

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i Vladimira Šantića zvanog Vlado, predmet br. IT-95-16-A, Presuda po žalbi, 23. oktobar 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškići drugi*)

KVOČKA, KOS, RADIĆ, ŽIGIĆ I PRCAĆ

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Milojice Kosa, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*) - žalbeni postupak u toku

MARTIĆ

Tužilac protiv Milana Martića, predmet br. IT-95-11-R61, Odluka, 8. mart 1996. (u tekstu: Odluka u predmetu *Martić*).

MILOŠEVIĆ

Tužilac protiv Slobodana Miloševića, predmet br. IT-02-54-AR73.6, Odluka po Interlokutornoj žalbi *amici curiae* na nalog Pretresnog veća u vezi s pripremom i izvođenjem dokaza odbrane, 20. januar 2004. (u tekstu: Odluka po žalbi u vezi s pripremom i izvođenjem dokaza odbrane u predmetu *Milošević*)

MILUTINOVIĆ, ŠAINOVIĆ I OJDANIĆ

Tužilac protiv Milana Milutinovića, Nikole Šainovića i Dragoljuba Ojdanića, predmet br. IT-99-37-AR72, Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nadležnost – *Udruženi zločinački poduhvat*, 21. maj 2003. (u tekstu: Odluka po žalbi u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom u predmetu *Ojdanić*)

NALETILIĆ I MARTINOVIĆ

Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića, predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart 2003. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*) - žalbeni postupak u toku

M. NIKOLIĆ

Tužilac protiv Momira Nikolića, predmet br. IT-02-60-9/1-S, Presuda o kazni, 2. decembar 2003. (u tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Nikolić*)

OBRENOVIĆ

Tužilac protiv Dragana Obrenovića, predmet br. IT-02-60/2-S, Presuda o kazni, 10. decembar 2003. (u tekstu: Presuda o kazni u predmetu *Obrenović*)

B. SIMIĆ, M. TADIĆ, ZARIĆ

Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića, Sime Zarića, predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 17. oktobar 2003. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*) - žalbeni postupak u toku

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Stakić*) - žalbeni postupak u toku

STRUGAR, JOKIĆ I KOVAČEVIĆ

Tužilac protiv Pavla Strugara, Miodraga Jokića i drugih, predmet br. IT-01-42-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi, 22. novembar 2002. (u tekstu: Odluka po žalbi u predmetu *Strugar i drugi*)

TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995. (u tekstu: Odluka o nadležnosti u predmetu *Tadić*)

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-T, Odluka po podnesku odbrane o svjedočenju iz druge ruke, 5. avgust 1996. (u tekstu: Odluka o dokazima iz druge ruke u predmetu *Tadić*)

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-T, Presuda, 7. maj 1997. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*)

Tužilac protiv Duška Tadića, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*).

VASILJEVIĆ

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (u tekstu: Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*)

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*)

2. MKSR

KAYISHEMA I RUZINDANA

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda (Obrazloženje), 1. juni 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*)

MUSEMA

Tužilac protiv Alfreda Museme, predmet br. ICTR-96-13-a, Presuda, 16. novembar 2001. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Musema*)

RUTAGANDA

Tužilac protiv Georgesa Andersona Nderubunwea Rutaganda, predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003. (u tekstu: Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*).

3. Sudske odluke u vezi sa zločinima iz Drugog svjetskog rata

Predmet *Flick*, *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10 /Suđenja ratnim zločincima pred vojnim sudovima u Nürnbergu po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/*, sv. VI, str. 3 (u tekstu: predmet *Flick*)

Predmet *Taoci*, reprint u *Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunal under Control Council Law No 10, /Suđenja ratnim zločincima pred vojnim sudovima u Nürnbergu po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/*, sv. XI, str. 759 (u tekstu: predmet *Taoci*)

Predmet *IG Farben*, reprint u *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 /Suđenja ratnim zločincima pred vojnim sudovima u Nürnbergu po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/*, sv. VIII, str. 1. (u tekstu: predmet *IG Farben*)

Predmet *Krupp*, reprint u *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 /Suđenja ratnim zločincima pred vojnim sudovima u Nürnbergu po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/*, sv. IX, str. 1. (u tekstu: predmet *Krupp*)

Predmet *Pohl*, reprint u *Trials of War Criminals Before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10 /Suđenja ratnim zločincima pred vojnim sudovima u Nürnbergu po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/*, sv. V, str. 195. (u tekstu: predmet *Pohl*)

4. Drugi sudovi

(a) Međunarodni sud pravde

Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion /*Legalnost prijetnje upotrebom ili upotrebe nuklearnog oružja*, Savjetodavno mišljenje od 8. jula 1996., ICJ Report 1996 /Izvještaj MSP-a za 1996./, str. 66. (u tekstu: predmet *Nuklearno oružje*)

Nicaragua v. United States - Case Concerning the Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua /Nikaragva protiv Sjedinjenih Država – predmet u vezi s vojnim i paravojnim djelovanjem u Nikaragvi i protiv nje/, Presuda od 27. juna 1986., ICJ Report 1986 /Izvještaj MSP-a za 1986./, str. 14 (u tekstu: predmet *Nikaragva*)

(b) Predmeti rješavani na domaćim sudovima

BGH NJW 2004, 2316 = BGHSt 49, Odluka br. 22 (u štampi) [17. 6. 2004., 5StR 115/03 - Landgericht Hamburg -] /Savezni vrhovni sud Njemačke, *Novi tjednik za pravo*, god. 2004., br. 2316 = Službeni zbornik rješenja Saveznog vrhovnog suda Njemačke u krivičnim predmetima [u postupku po rješenju Zemaljskog suda u Hamburgu od 17. juna 2004., 5StR 115/03/]

BGHSt, str. 213-215 [14.10. 1952, 2StR 306/52 - Landgericht Frankenthal /rješenje Zemaljskog suda Frankenthala od 14. oktobra 1952., 2StR 306/52/]

R. v. M. (C.A.) /Kraljica protiv M. (C.A.)/, ([1996] (Vrhovni sud Kanade), 1 S.C.R. 500

Rutledge v. United States /Rutledge protiv Sjedinjenih Američkih Država/, (Vrhovni sud SAD) 517 U.S. 292, 116 S. Ct. 1241, 1248 (1996).

B. Ostali pravni izvori

1. Stručni autorski radovi, zbirke stručnih radova, zbornici dokumenata

Fleck, Dieter (ur.), *The handbook of humanitarian law in armed conflicts /Priručnik za humanitarno pravo u međunarodnim sukobima/*, Oxford University Press, 1995.

Lee, Roy S. (ur.), *The International Criminal Court: Elements of Crimes and Rules of Procedure and Evidence /Međunarodni krivični sud: Elementi krivičnih djela i pravila o postupku i dokazima/*, Transnational Publishers, 2001.

Pictet Jean (ur.), *Commentary, IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (1949) /Komentar Ženevske konvencije IV o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata (1949.)/*, Međunarodni komitet Crvenog krsta, Ženeva, 1958. (u tekstu: Komentar uz Ženevsku konvenciju IV)

Yves Sandoz, Christoph Swinarski i Bruno Zimmermann (ur.), *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 /Komentar Dopunskih protokola od 8. juna 1977. uz Ženevske konvencije od 12. avgusta 1949./*, Martinus Nijhoff Publishers, 1987. (u tekstu: Komentar Dopunskih protokola)

Tonry, Michael H. - Frase, Richard S. (ur.), *Sentencing and Sanctions in Western Countries /Kazne i sankcije u zapadnim zemljama/*, Oxford University Press, 2001.

2. Rječnici

Black's Law Dictionary /Blackov rječnik prava/, 7. izdanje (St. Paul, West Group), 1999.

3. Drugi pravni izvori

Izvještaj generalnog sekretara u skladu sa paragrafom 2 Rezolucije 808 Savjeta bezbjednosti (1993.), 3. maja 1993., S/25704 (u tekstu: Izvještaj generalnog sekretara)

Rezolucija Savjeta bezbjednosti br. 827 od 25. maja 1993., S/3217

Sieber, Ulrich, "The Punishment of Serious Crimes: a comparative analysis of sentencing law and practice" /"Kažnjavanje za teška krivična djela: Uperedna analiza zakona i prakse kažnjavanja"/, 12. novembar 2003., konačna verzija (i na CD-Romu) uključuje i preglede za pojedine zemlje (u tekstu: Sieberov izvještaj)

C. Spisak skraćenica

Shodno pravilu 2 (B) Pravilnika o postupku i dokazima, muški rod obuhvata ženski, a jednina obuhvata množinu, i obratno.

ABiH	Armija Bosne i Hercegovine
Američka konvencija	Američka konvencija o ljudskim pravima od 2. novembra 1969., 1144 U.N.T.S. 123
BGH	<i>Bundesgerichtshof</i> (Vrhovni savezni sud u Njemačke)
BGHSt	<i>Amtliche Sammlung der Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen</i> (Službeni zbornik odluka Vrhovnog saveznog suda Njemačke u krivičnim predmetima) dostupno na internetu: http://www.bundesgerichtshof.de
BiH	Bosna i Hercegovina (sastoji se od dva entiteta - Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine - te Distrikta Brčko)
b/h/s	bosanski/hrvatski/srpski jezici
Bungalov	Nekadašnji restoran u Nadiocima blizu Ahmića
Čerkezova odbrana	Branioci Marija Čerkeza
Čerkeзов odgovor	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza,</i>

	predmet br. IT-95-14/2-A, Podnesak respondenta s argumentima Marija Čerkeza, zaveden 13. septembra 2001.
Čerkezova replika	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Replika žalioaca Marija Čerkeza na objedinjeni odgovor tužilaštva na žalbeni podnesak Darija Kordića i Marija Čerkeza, zavedena 30. oktobra 2001.
Čerkeзов žalbeni podnesak	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2, Žalbeni podnesak Marija Čerkeza, zaveden 9. avgusta 2001.
Četvrta [4.] bojna VP	Četvrta bojna vojne policije
DP	Dokazni predmet(i) br.
Dokazni predmeti tužilaštva	Dokazni predmeti koje je ponudio tužilac i koje je Vijeće prihvatilo u dokazni materijal
Dopunski odgovor tužilaštva	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2, Dopunski odgovor tužilaštva, zaveden 26. aprila 2002.
Dopunski protokol I	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I), 8. juni 1977.
Dopunski protokol II	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. avgusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II), 8. juni 1977.
Džokeri	Jedinica u sastavu 4. bojne vojne policije
Evropska konvencija	Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda od 4. novembra 1950. (Evropska konvencija o ljudskim pravima), 213 U.N.T.S. 221
Federacija Bosna i Hercegovina	jedan od entiteta u Bosni i Hercegovini
Haška konvencija IV	Haška konvencija (IV) o zakonima i običajima rata na kopnu od 18. oktobra 1907.
Haška konvencija IX	Haška konvencija (IX) o bombardovanju pomorskih snaga za vrijeme rata od 18. oktobra 1907.
Haški pravilnik	Pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu, dodatak Haškoj konvenciji IV od 18. oktobra 1907.
HDZ BiH	Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine
HDZ	Hrvatska demokratska zajednica
HOS	Hrvatske obrambene snage (vojno krilo Hrvatske stranke prava)

HR H-B	Hrvatska Republika Herceg-Bosna
Hrvatska	Republika Hrvatska
HV	Vojska Republike Hrvatske
HVO	Hrvatsko vijeće obrane (vojska bosanskih Hrvata)
HZ H-B	Hrvatska zajednica Herceg-Bosna
<i>ibid.</i>	[latinski: <i>ibidem</i>] na istom mjestu
JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
Kordićevo dopunski podnesak	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Dodatak žalbenom podnesku Darija Kordića od 12. juna 2002.
Kordićeve izmijenjene žalbene osnove	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2, Odgovor žalioaca Darija Kordića na nalog za podnošenje izmijenjenih osnova žalbe, 8. mart 2002.
Kordićevo odbrana	Branioци Darija Kordića
Kordićevo odgovor	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Podnesak respondenta Darija Kordića, od 10. septembra 2001.; ponovno podnesen kao djelimično povjerljiv 29. jula 2002
Kordićevo replika	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Replika žalioaca Darija Kordića od 30. oktobra 2001.; ponovno podnesena u povjerljivoj i javnoj verziji 29. jula 2002.
Kordićevo žalbeni podnesak	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Žalbeni podnesak Darija Kordića, svezak I - zaveden kao javni dokument i svezak II - zaveden pod pečatom, 9. avgust 2001.; ponovno podnesen 29. jula 2002.
Međunarodni pakt	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, koji je Generalna skupština Ujedinjenih nacija usvojila 16. decembra 1966. stupio na snagu 23. marta 1976., 999 U.N.T.S 171
MSP	Međunarodni sud pravde
MKSR, ICTR	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i građana Ruande odgovornih za genocid i druga takva kršenja počinjena na teritoriji susjednih država od 1. januara 1994. do 31. decembra 1994.

MKSJ	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. godine
Međunarodni sud	vidi MKSJ
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
Nirnberški principi	Principi međunarodnog prava priznati u Povelji Nirnberškog suda i u presudi tog suda, koje je usvojila Komisija za međunarodno pravo na drugoj sjednici 1950.
Nirnberška povelja	Povelja međunarodnog vojnog suda, aneks Sporazumu o krivičnom gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropskih sila osovine (tzv. Londonski sporazum), 8. avgust 1945., 85 U.N.T.S. 251.
NJW	<i>Neue Juristische Wochenschrift /Novi tjednik za pravo</i> , njemački pravni časopis/
odbrana	optuženi i/ili odbrana optuženih
Odgovor tužilaštva	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Objedinjeni odgovor tužilaštva na žalbene podneske Darija Kordića i Marija Čerkeza, zaveden 3. oktobra 2001.
Odgovor tužilaštva (povjerljivi)	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Objedinjeni odgovor tužilaštva na žalbene podneske Darija Kordića i Marija Čerkeza, zaveden 1. oktobra 2001.
Odgovor tužilaštva na Kordićev dopunski podnesak	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Odgovor tužioca na “Dopunu žalbenog podneska Darija Kordića”, zaveden 26. juna 2002.
Optužnica	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Izmijenjena optužnica, od 2. oktobra 1998. (od 30. septembra 1998).
OZSB	Operativna zona Središnja Bosna.
par.	paragraf; paragrafi
PJUN	Pritvorska jedinica Ujedinjenih nacija za osobe koje čekaju suđenje ili žalbeni postupak pred MKSJ-om.

PMEZ	Posmatračka misija Evropske zajednice
Predmet <i>Blaškić</i> , T.	Stranice transkripata glavnog pretresa u predmetu <i>Tužilac protiv Blaškića</i> , predmet br. IT-95-14-T. Sve stranice transkripta koje se navode potiču iz nezvanične verzije transkripta u koju nisu unesene ispravke, ako nije drugačije navedeno. Stoga su moguće manje nepodudarnosti u brojevima stranica između ovdje citirane verzije i konačne, objavljene verzije transkripta. Žalbeno vijeće ne preuzima odgovornost za ispravke ili greške u transkriptima. U slučaju sumnje, treba ponovo pregledati video traku rasprave.
Prvobitna optužnica	Tužilac protiv Darija Kordića, Tihomira Blaškića, Marija Čerkeza, Ivice Šantića, Pere Skopljaka, Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/2, Optužnica od 3. novembra 1995. (potvrđena 10. novembra 1995.)
Pretpretresni podnesak tužilaštva	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Pretpretresni podnesak tužioca, zaveden 25. marta 1999.
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima MKSJ
Prvostepena presuda	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001.
Ratni dnevnik	Djelovodnik dežurnog oficira (dokazni predmet br. 610.1)
Replika tužilaštva	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Objedinjena replika na “Podnesak respondenta Darija Kordića” i “Podnesak s argumentima respondenta Marija Čerkeza”, zaveden 25. septembra 2001.
SDA	Stranka demokratske akcije
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIS	Sigurnosno izvještajna služba HVO-a
Statusna konferencija u žalbenom postupku, T.	Stranica transkripta sa statusne konferencije u žalbenom postupku održane u ovom predmetu 6. maja 2004. Sve stranice transkripta koje se navode potiču iz nezvanične verzije transkripta u koju nisu unijete ispravke, izuzev ako nije drugačije navedeno. Stoga su moguće manje nepodudarnosti u brojevima stranica između te verzije i konačne, objavljene verzije transkripta. Žalbeno vijeće ne preuzima nikakvu odgovornost za ispravke ili greške u transkriptima. U slučaju

	sumnje, treba ponovo pregledati video traku rasprave.
Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, osnovan Rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 827 (1993.)
str.	stranica; stranice
T.	Transkript glavnog pretresa u ovom predmetu. Sve stranice transkripta koje se navode potiču iz nezvanične verzije transkripta u koju nisu unijete ispravke, izuzev ako nije drugačije navedeno. Stoga su moguće manje nepodudarnosti u brojevima stranica između te verzije i konačne, objavljene verzije transkripta. Žalbeno vijeće ne preuzima odgovornost za ispravke ili greške u transkriptima. U slučaju sumnje, treba ponovo pregledati video traku rasprave .
TO	Teritorijalna odbrana
Tokijski statut	Statut Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok od 19. januara 1946.
tužilaštvo, tužilac, optužba	Tužilaštvo MKSJ-a.
U	Ustaša. Tokom rata u Bosni, bosanski Muslimani i Srbi su taj naziv koristili za Hrvate. To je referenca na naziv nacionalističke i separatističke vlasti u Hrvatskoj tokom II svjetskog rata
UN	Ujedinjene nacije
UNPROFOR	Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
usp.	usporedi
Vance-Owenov plan	Ovaj plan je prenesen na str. 13-44 Izvještaja generalnog sekretara o djelovanju Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, 2. februar 1993. (S/23221)
VIS	Vojno-informativni sažetak međunarodnih posmatrača (<i>Milinfosum</i>)
Zakon br. 10 Kontrolnog savjeta	Zakon Kontrolnog savjeta br. 10: Kažnjavanje osoba krivih za ratne zločine, zločine protiv mira i protiv čovječnosti od 20. decembra 1945., 3. Službeni list Kontrolnog savjeta za Njemačku br. 50-55 (1946.)
Završni podnesak tužilaštva	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-T, Završni podnesak tužioca, zaveden 13. decembra 2000.

Z1517 (unutrašnja strana korica)	Dokazni predmet prihvaćen u dokaze 29. jula 1999., fotografija snimljena 22. ili 24. aprila 1993.
Žalbena rasprava, T.	Transkript žalbene rasprave u ovom predmetu. Sve stranice transkripta koje se navode potiču iz nezvanične verzije transkripta u koju nisu unijete ispravke, izuzev ako nije drugačije navedeno. Stoga su moguće manje nepodudarnosti u brojevima stranica između ovdje citirane verzije i konačne, objavljene verzije transkripta. Žalbeno vijeće ne preuzima nikakvu odgovornost za ispravke ili greške u transkriptima. U slučaju sumnje, treba ponovo pregledati video traku rasprave.
Žalbeni podnesak tužilaštva	<i>Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza</i> , predmet br. IT-95-14/2-A, Žalbeni podnesak optužbe, zaveden 9. augusta 2001.
Ženevska konvencija III	Treća ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. augusta 1949. 75 U.N.T.S. 135
Ženevska konvencija IV	Četvrta ženevska konvencija o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata od 12. augusta 1949., 75 U.N.T.S 278.
Ženevske konvencije	Ženevske konvencije od I do IV od 12. augusta 1949.

